

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**MENSUR TERCÜME-İ İSKENDERNÂME
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)**

Yüksek Lisans Tezi

Melis KAYA

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Erzincan 2016

TEZ BİLDİRİMİ

“MENSUR TERCÜME-İ İSKENDERNÂME (İNCELEME-TENKİTLİ METİN)” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 21/07/2016

Metis KAYA

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Jüri : Prof. Dr. Turgut KARABEY

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Sevda ÖNAL

MENSUR TERCÜME-İ İSKENDERNÂME

(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

Melis KAYA

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

ÖZET

İskendernâme, ilk olarak İran'da Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserinde yer alan ve müstakil bir mesnevî olarak da ilk defa Nizâmî-i Gencevî tarafından kaleme alınmış olan bir eserdir. Bu çalışmada, Nizâmî-i Gencevî'ye ait olan İskendernâme mesnevîsinin mensur tercümesi incelenmiştir. Mütercimi belli olmayan eserin biri Türk Dil Kurumu A147'de, diğeri ise Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1859/1'de kayıtlı olan mevcut iki nüshası üzerinde tenkitli metne dayalı olarak yaptığımız çalışmada, genel anlamda İskendernâmeler hakkında kısa bir bilgi ile eserin muhtelif konulardaki incelemesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî-i Gencevî, İskender-nâme, Mensur Tercüme

PROSE TRANSLATION OF THE ISKENDERNAME

(RESEARCH-REVIEWED TEXT)

Melis KAYA

Erzincan University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

M.A. Thesis, July 2016

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Bülent ŞİĞVA

ABSTRACT

The Iskendername is a work that located in work named Şehname of Firdevsi in Iran firstly and was written as a detached masnavi by Nizami-i Gencevi for the first time as well. In this study, prose translation of the Iskendername masnavi belonging to Nizami-i Gencevi was examined. Criticizing text-based as in the work we do on the two copies available registered one Turkish Language Institution in A147, the other National Library in 06 Mil Yz A 1859/1 of the work translator uncertain, inspection of work on various topics with in general a short information about Iskendername are located.

Key Words: Nizami-i Gencevi, Iskendername, Prose Translation

ÖN SÖZ

Nizâmî-i Gencevî, doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen ve hayatı hakkında yeterli bilgilerin elde edilemediği, Fars edebiyatının üstat şairlerinden biridir. Fars Edebiyatı'nda hamse türünün kuruculuğunu üstlenen bu şairin 597/1201 yılında tamamladığı “Penc Genc” isimli Hamsesi'ndeki İskendernâme mesnevisi çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmada Nizâmî'nin İskendernâme adlı mesnevisinin mensur bir tercümesi incelenmiştir. Mütercimi belli olmayan bu tercümenin iki nüshası tespit edilmiştir. Nüshalardan biri Türk Dil Kurumu A147'de, diğeri ise Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1859/1'de kayıtlı bulunmaktadır. “Tercüme” adı ile isimlendirilen eserlerde mütercimlerin genel olarak kaynak eserlere birtakım ekleme ve çıkarmalar yaparak eserleri tercüme ettikleri görülmektedir. Bu bakımdan tercüme olarak isimlendirilen bu eserlerin -üzerinde çalıştığımız eser de dâhil olmak şartıyla- aslında yarı te'lif yarı tercüme olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Çalışma ön söz, giriş, iki ana bölüm, sonuç, sözlük, dizinden oluşmakta ve bölümler kendi içerisinde birtakım alt başlıklara ayrılmaktadır. Giriş bölümünde üzerinde çalıştığımız mensur İskendernâme ve Fars edebiyatı ile Türk edebiyatındaki İskendernâmeler hakkında genel anlamda bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde metnin özeti, eserin Firdevsî ve Ahmedî'nin İskendernâmeleri ile mukayesesi, şahıs kadrosu, zaman, mekân, şekil özellikleri ve imla hususiyetleri üzerinde durulmuştur. Mukayese yaptığımız bölümde eserdeki her bir başlığın olay örgüsü özetlenmiş, ardından Firdevsî ve Ahmedî'nin İskendernâmeleri ile karşılaştırma yapılarak, tercüme eserin bu eserlerle olan farklı ve benzer yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Şahıs kadrosu başlığı altında, metinde adı geçen kişilerin tarihi, mitolojik ve eserdeki yönü üzerinde durulup, karşılaştırma yaptığımız diğer iki eserde bu isimlerin yer alıp almadıklarına dair bilgi verilmeye çalışılmıştır. Şahısların metin içerisinde yer aldıkları kısımlar da varak numaraları ve nüsha isimleri ile beraber verilerek örneklendirilmiştir. Zaman ve mekân anlatımında da

aynı mantıkla örneklendirme yoluna gidilmiştir. Şekil özellikleri kısmında ise Nizâmî'nin eseri ile karşılaştırma yapılarak, incelediğimiz tercüme eserin mesnevî tertibine uygunluğu hususunda değerlendirme yapılmıştır.

İkinci bölümde, eserin nüsha tavsifleri ile transkripsiyonlu tenkitli metnine yer verilmiştir. Tenkitli metin iki nüsha üzerinden yapılmış ve Milli Kütüphane nüshası için kullandığımız M kısaltmalı olan nüshada kopuk sayfalar bulunduğu için bu sayfalar dikkate alınarak yeniden numaralandırma yoluna gidilmiştir. Yazma nüshada okunamayan kelimelerde, eserin orijinal halinden kopya alınıp tenkitli metindeki yerlerine yerleştirilmiştir. Okunabilen fakat sözlükte manasını bulamadığımız kelimelerin yanına (?) konulmuştur. Nüshalarda yanlış yazılan ya da unutulduğunu düşündüğümüz eksik harfler ve anlam bütünlüğünü sağlamak için eklediğimiz harfler ise [] işareti içerisinde gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde, incelemenin genel anlamda değerlendirilmesi yapılmış ve okuyucuya metnin anlaşılabilirliği hususunda kolaylık sağlamak, ayrıca okuyucuların eser içerisinde yer alan şahıs ve yer isimlerine kolay ulaşabilmelerini gerçekleştirmek adına sözlük ile şahıs isimleri ve yer isimleri dizinine de yer verilmiştir.

Bu çalışma konusunun tespiti ve hazırlanması aşamasında hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA'ya ve çalışma esnasında zaman zaman fikir ve görüşlerini bizlerle paylaşan sayın Prof. Dr. Turgut KARABEY'e teşekkür ederim.

Melis KAYA

Erzincan, 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XVII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XIX
GİRİŞ.....	1
I. GENEL ANLAMDA İSKENDER-NÂMELER.....	1
A. Fars Edebiyatında İskender-nâme.....	1
B. Türk Edebiyatında İskender-nâme.....	2
II. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME’NİN İNCELENMESİ

A. Mensur Tercüme-i İskender-nâme’nin Özeti.....	8
B. Mensur Tercüme-i İskender-nâme’nin Firdevsî ve Ahmedî’nin İskender-nâmeleri İle Mukayesesi.....	11
1. Bu Dâstân İskender’ün Dünyâya Geldüğünü Beyân İder.....	11
2. Bu Mahall İskender’ün Lokûmâs-ı Hakîmden Hikmet ve Sâir Ulûm-ı Arabiyye Öğrendüğüdür.....	13
3. Bu Mahall İskender’ün Feylekûs Yerine Pâdişâh Olduğudur.....	14

4. Bu Dâstân Mısır Halkı Zengîlerden Şikâyet Eyledikde İskender'ün Asker Çeküb Vardugıdır	15
5. Bu Mahall İskender'ün Mısır'a Varub İskenderiyye Didikleri Şehri Yapub Andan Sonra Rûm'a Gidüb Tahtına Vardugıdır	16
6. Bu Mahall İskender'ün Dârâ İle Cenk Eylemek Murâd Eyleyüb Kendüsünün Gâlib Olmasına Fâl Eyledikde Fâlı Râst Geldügidür	17
7. Bu Mahall İskender'ün Pûlâddan Âyîne Yapdugıdır	18
8. Bu Dâstân Acem Şâhı Olan Dârâ İskender'e Harâc İçün Âdem Gönderdikde Ol da Harâc Virmeyüb Cenk ü Cidâle Sebeb Oldugıdır	19
9. Bu Mahall Dârâ İskender'ün Üzerine Asker Çekdügidür	20
10. Bu Mahall Dârâ'nun İskender'e Gönderdigi Nâmedür	21
11. Bu Mahall İskender'ün Dârâ'ya Gönderdigi Nâmenün Cevâbidür	21
12. Bu Mahall Dârâ Kendünün İki Hizmetkârı Elinde Helâk Oldugıdır	22
13. Bu Dâstân İskender'ün Âteş-Hâneleri Harâb Eyledügidür	24
14. Bu Mahall İskender Aristo'yı Dârâ'nun Kızı Olan Rûşeneg'i İstemek İçün Anasına Gönderdügidür	25
15. Bu Mahall İskender Hâtûnı Rûşeneg'i Rûm'a Gönderüb ve Aristo'yı Kendi Yerine Kâ'im-Makâm İdüb Kendüsü Cihâmı Seyr Eylemek Murâd Eyledügidür	26
16. Bu Mahall İskender'ün Ka'be-i Mükerreremeyi Ziyâret Eylemege Gıtdügidür	27
17. Bu Dâstân İskender'ün Berda'a Vardıkda Nûşâbe İle Olan Ahvâlidür	29
18. Bu Dâstân İskender Bir Şeyhün Du'âsı Berekâtıyla Ber-Hûrdâr Oldugıdır	32
19. Bu Mahall İskender'ün Serîr Kal'asına Varub Keyhusrev'ün Câmı İle Tahtını Seyr Eyledügidür	33
20. Bu Mahall Astahar'dan Ulak Geldikde İskender'ün Kalkub Gıtdügidür ...	35

21. Bu Dâstân İskender'ün Hind'e Gidüb Keyd-i Hindî İle Olan Ahvâlidür ...	36
22. Bu Mahall İskender Kannûc Didikleri Şehrün Pâdişâhı Olan Fûr-ı Hindî Üstine Asker Gönderüb İşini Tamâm Eyledikten Sonra Çîn Vilâyetine Sefer Eyledigidür	37
23. Bu Mahall İskender'ün Hâkâna Nâmesidür	38
24. Bu Mahall Hâkânun Nâmesidür Ki İskender'e Gönderdikden Sonra Ardı Sıra Kendi De Tebdîl Olub Elçilikle Gelmişdür	38
25. Bu Hikâye Rûm Nakkâşları İle Çîn Musavvirleri İskender İle Hâkâna Hüner Gösterdikleridür	41
26. Bu Mahall Hâkân İskender'i Sarâyında Ziyâfet İdüb Peşkeşler Virdügidür	42
27. Bu Mahall İskender Kıfçâk'a Geldikde Ol Vilâyetün Avratları Dâ'imâ Yüzi Açık Gezmegin Yüzlerini Örtmekiçün Tılsım Eyledigidür	43
28. Bu Mahall Rus Askeri İskender'ün Geldüğinden Âgâh Olub Tedârik Görmeleridür	45
29. İskender'ün Mesel Getürdükleridür	46
30. Bu Mahall Dâstân İskender'ün Rus İle Olan Cengî Ahvâlidür	47
31. Bu Mahall İskender'ün Rus Askerini Perîşân İdüb Nûşâbe'yi Halâs Eyledigidür	47
32. Bu Dâstân İskender'ün Âb-ı Hayât Ârzûsı ile Zulmâta Gİtdüğünü Beyân İder	48
33. Bu Mahall İskender'ün Rûm'a Gİtdigidür	51
34. Bu Mahall İskender'ün İlme Ragbet İdüb ve Kendüsünün İbâdât u Tâ'âtı ve Ba'zı Ahvâli Beyânındadır	51
35. Bu Mahall İskender'e Niçün Zü'l-karneyn Dinildi ve Anun İhtilâfi Beyânındadır	52
36. Bu Mahall İskender İle Bir Çôbânun Hikâyesidür	53

37. Bu Mahall Erşimîdeş-i Hakîm İle Nâzenîn-i Çîn Ahvâlidür	54
38. Bu Mahall Mâriye Nâmında Bir Hâtûnun Hikâyesidür Ki Aristo Yanında İlm-i Kîmyâ Öğrenmişdür	54
39. Hikâyet.....	55
40. Bu Hikâye Bir Fakîr Kimsenün Eline Mâl Girüb Kâmrân Oldukda Ba'zı Gammâzlar İskender'e Didiklerinde Pâdişâhun Eylediği Lutfdür.....	56
41. Bu Dâstân Eflâtûn'un Sâz Peydâ Eyledüğü Beyânındadır	56
42. Bu Mahall Hakk Te'âlâ Hazretleri İskender'i Şeref-i Nübüvvetle Müşerref İdüb Tekrâr Cihâna Sefer İdüb Halkı Hakk Te'âlânun Emrine Da'vet Eylemege Me'mûr Olduğudur	58
C. Metnin Şahıs Kadrosu.....	64
1. Metnin Asıl Karakteri.....	64
a) İskender	64
2. Metnin Karşı / Rakip / Hasım Tipleri.....	70
a) Dârâ	70
b) Zengîler	73
c) Keyd-i Hindî	76
d) Fûr-ı Hindî.....	76
e) Nûşâbe	77
f) Kaytâl.....	79
g) Kivîl.....	81
h) Cûdra	81
ı) Tarsûs	82
i) Hurrem	82
j) Zürrâhe	83
k) Duvâlı	84

1) Kifçâk	85
3. Metnin Bilge Tipleri	86
a) Lokûmâs	86
b) Aristo	88
c) Eflâtûn	91
d) Belînâs	92
e) Tûtyânûş	94
4. Metinde Adı Geçen Yardımcı Tipler	95
a) Şerve	95
b) Tâtâr	96
c) Mâzenderânî / Rûmî / Hindî	97
5. Metinde Adı Geçen Acem Asıllı Kahramanlar	98
a) Cemşîd	98
b) Behmen	100
c) Rüstem	101
d) İsfendiyâr	102
e) Sâm	104
f) Keyûmers / Kiyûmers	104
g) Husrev / Hüsrev	105
h) Keyhusrev / Keyhüsrev	106
ı) Keykâvüs	108
i) Dahhâk	109
j) Ferîdûn	110
k) Ferâmurz	111
6. Metinde Adı Geçen Tarihî Kişiler	112

a) Âd	112
b) Şeddâd	113
c) Kârûn	115
7. Metinde Adı Geçen Peygamberler	115
a) Hz. Hızır	115
b) Hz. İlyâs.....	117
c) Hz. İshak	119
d) Hz. İbrâhîm.....	120
e) Zü'l-karneyn	121
f) Hz. Süleymân	122
8. Metnin Olağanüstü Kahramanları	123
a) Âvez-i Hümâyûn	123
b) Hârût.....	124
c) Ye'cûc ve Me'cûc	125
9. Metinde Yer Alan Kadın Tipler	126
a) Rûşeneg	126
b) Perî Duht.....	127
c) Mâriye.....	128
10. Diğer Kahramanlar	130
a) Feylekûs.....	130
b) Mânî	131
c) Âdlî.....	132
d) Erşimîdeş	133
e) İskenderûs	133
D. Zaman	135

E. Mekân.....	138
F. Şekil Özellikleri	141
G. İmla Özellikleri	142

İKİNCİ BÖLÜM

II. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ

A. Nüsha Tavsifleri	150
1. TDK Kütüphanesi Nüshası (T)	150
2. Milli Kütüphane Nüshası (M)	151
B. Transkripsiyonlu Tenkitli Metin.....	152
Tercüme-i İskendernâme	152
1. Bu Dāstān İskender'ün Dünyāya Geldüğünü Beyān İder	152
2. Bu Maḥall İskender'ün Loḡūmās-ı Ḥakīmden Ḥikmet ve Sā'ir 'Ulūm-ı 'Arabiyye Öğrendüğüdür	155
3. Bu Maḥall İskender'ün Feyleḡūs Yerine Pādişāh Olduğudur	157
4. Bu Dāstān Mıṣır Halkı Zengilerden Şikāyet Eyledikde İskender'ün 'Asker Çeküb Varduğudur	158
5. Bu Maḥall İskender'ün Mıṣır'a Varub İskenderiyye Didikleri Şehri Yapub Andan Şoñra Rūm'a Gidüb Taḥtına Varduğudur	173
6. Bu Maḥall İskender'ün Dārā İle Cenk Eylemek Murād Eyleyüb Kendüsünüñ Ġālib Olmasına Fāl Eyledikde Fāl Rāst Geldüğüdür.....	175
7. Bu Maḥall İskender'ün Pūlāddan Āyine Yapduğudur	178
8. Bu Dāstān 'Acem Şāhı Olan Dārā İskender'e Ḥarāc İçün Ādem Gönderdikde Ol da Ḥarāc Virmeyüb Cenk ü Cidāle Sebeb Olduğudur	179
9. Bu Maḥall Dārā İskender'ün Üzerine 'Asker Çekdüğüdür	183
10. Bu Maḥall Dārā'nuñ İskender'e Gönderdigi Nāmedür	188
11. Bu Maḥall İskender'ün Dārā'ya Gönderdigi Nāmenüñ Cevābıdır	189

12. Bu Maḥall Dārā Kendünün İki Hizmetkârı Elinde Helâk Olduğudur.....	193
13. Bu Dāstān İskender'ün Āteş-Hāneleri Ḥarāb Eyledügidür.....	202
14. Bu Maḥall İskender Aristo'yı Dārā'nuñ Kızı Olan Rüşeneg'i İstemek İçün Anasına Gönderdügidür.....	206
15. Bu Maḥall İskender Ḥātünü Rüşeneg'i Rüm'a Gönderüb ve Aristo'yı Kendi Yerine Qā'im-Maḫām İdüb Kendüsi Cihānı Seyr Eylemek Murād Eyledügidür	212
16. Bu Maḥall İskender'ün Ka'be-i Mükerrmeyi Ziyāret Eylemege Gidügidür	215
17. Bu Dāstān İskender'ün Berda' 'a Vardıkda Nüşābe İle Olan Aḥvālidür ..	219
18. Bu Dāstān İskender Bir Şeyhün Du'āsı Berekātıyla Ber-Ḥürdār Olduğudur	233
19. Bu Maḥall İskender'ün Serir Qal'asına Varub Keyḥusrev'ün Cāmı İle Tahtını Seyr Eyledügidür.....	240
20. Bu Maḥall Aşṭaḥar'dan Ulaḫ Geldikde İskender'ün Qalḫub Gidügidür.	245
21. Bu Dāstān İskender'ün Hind'e Gidüb Keyd-i Hindī İle Olan Aḥvālidür.	247
22. Bu Maḥall İskender Qannüc Didikleri Şehrün Pādişāhı Olan Fūr-ı Hindī Üstine 'Asker Gönderüb İşini Tamām Eyledikden Şoñra Çin Vilāyetine Sefer Eyledigidür	253
23. Bu Maḥall İskender'ün Ḥāḫāna Nāmesidür.....	257
24. Bu Maḥall Ḥāḫānuñ Nāmesidür Ki İskender'e Gönderdikden Şoñra Ardı Sıra Kendi De Tebdil Olub Elçilikle Gelmişdür.....	260
25. Bu Ḥikāye Rüm Naḫḫāşları İle Çin Muşavvirleri İskender İle Ḥāḫāna Hüner Gösterdikleridür.....	269
26. Bu Maḥall Ḥāḫān İskender'i Sarāyında Ziyāfet İdüb Peşkeşler Virdügidür	272

27. Bu Maḥall İskender Kıfçāḳ'a Geldikde Ol Vilāyetüñ 'Avratları Dā'imā Yüzi Açık Gezmegin Yüzlerini Örtmek için Tılsım Eyledigidür	275
28. Bu Maḥall Rus 'Askeri İskender'ün Geldüğinden Āgāh Olub Tedārik Görmeleridür.....	279
29. İskender'ün Meşel Getürdükleridür	282
30. Bu Maḥall Dāstān İskender'ün Rus İle Olan Cengī Aḥvālidür	283
31. Bu Maḥall İskender'ün Rus 'Askerini Perīşān İdüb Nūşābe'yi Ḥalāş Eyledigidür	295
32. Bu Dāstān İskender'ün Āb-ı Ḥayāt Ārzūsı ile Zūlmāta Gıtdüğünü Beyān İder	298
33. Bu Maḥall İskender'ün Rūm'a Gıtdigidür.....	304
34. Bu Maḥall İskender'ün 'İlme Rağbet İdüb ve Kendüsinün 'İbādāt u Ṭā'ātı ve Ba'zı Aḥvāli Beyānındadır	305
35. Bu Maḥall İskender'e Niçün Zū'l-ḳarneyn Dinildi ve Anuñ İhtilāfı Beyānındadır	306
36. Bu Maḥall İskender İle Bir Çöbānuñ Ḥikāyesidür.....	308
37. Bu Maḥall Erşimīdeş-i Ḥakīm İle Nāzenīn-i Çīn Aḥvālidür	312
38. Bu Maḥall Māriye Nāmında Bir Ḥātūnuñ Ḥikāyesidür Ki Arısto Yanında 'İlm-i Kīmīyā Öğrenmişdür.....	313
39. Ḥikāyet.....	314
40. Bu Ḥikāye Bir Faḳīr Kimsenün Eline Māl Girüb Kāmran Olduḳda Ba'zı Ğammāzlar İskender'e Didiklerinde Pādişāhuñ Eylediği Luṭfdür.....	316
41. Bu Dāstān Eflāṭūn'ün Sāz Peydā Eylediği Beyānındadır	321
42. Bu Maḥall Ḥaḳḳ Te'ālā Ḥazretleri İskender'i Şeref-i Nübüvvetle Müşerref İdüb Tekrār Cihāna Sefer İdüb Ḥalkı Ḥaḳḳ Te'ālānuñ Emrine Da'vet Eylemege Me'mūr Olduğudur.....	324
SONUÇ.....	340

KAYNAKÇA.....	342
SÖZLÜK	346
DİZİN	375
A. Şahıs İsimleri.....	375
B. Yer İsimleri	378

KISALTMALAR

- a.** : Arapça
- a.s.** : Aleyhi's-selâm
- b.** : Birleşik
- bağ.** : Bağlaç
- bs.** : Baskı, basım
- C.** : Cilt
- Çağ.** : Çağatay Türkçesi
- çev.** : Çeviren
- Dr.** : Doktor
- DTCF** : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
- e.** : Edat
- EAT.** : Eski Anadolu Türkçesi
- ET.** : Eski Türkçe
- f.** : Farsça
- fi.** : Fiil
- haz.** : Hazırlayan
- i.** : İsim
- İtal.** : İtalyanca
- Ktp.** : Kütüphânesi

M : Milli Kütüphane Nüshası

M.Ö. : Milâttan önce

mm. : Milimetre

nr. : Numara

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

s.a.v. : Salla'l-lâhu Aleyhi ve Sellem

S. : Sayı

sf. : Sıfat

T : TDK Kütüphanesi Nüshası

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ünl. : Ünlem

vs. : Ve saire

Yay. : Yayımları, yayımları

zf. : Zarf

zm. : Zamir

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A, a, E, e
آ	Ā, ā
ء	ʾ
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṭ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	Ḥ, ḥ
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ḍ, ḍ, Ž, ž
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g
ك	ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v, u, ü, ū
ه	H, h, a, e
ی	Y, y, ı, ĩ, ī

GİRİŞ

I. GENEL ANLAMDA İSKENDER-NÂMELER

A. Fars Edebiyatında İskender-nâme

Kur'ân-ı Kerîm'de (el-Kehf 18/83-99) geçen Zü'l-karneyn ile hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönüyle aralarında benzerlik bulunan Garb'ın Büyük İskenderi'nin hayatı hakkında, İslâm edebiyatlarında destânî-efsânevî tarzda müstakil eserler meydana getirilmiştir.

Fars edebiyatında İskender ile ilgili hikâyeler İranlı şair ve halk hikâyecileri tarafından nazım ve nesir olarak kaleme alınmıştır. Bunlar arasında saray çevresinde eğitim görmüşlere hitap etmek suretiyle yazılan mesnevîler ve halk kitlelerine sunulmak üzere yazılan nesir tarzında eserler mevcuttur. İslâmî edebiyatlarda İskender'e ilk defa İran'da, Firdevsî'nin ünlü eseri Şehnâme'sinde rastlanılmaktadır. Hikâyenin ilk manzum şeklini örneklendiren bu eser, aslında Şehnâme'nin içerisinde 2500 beyitten oluşan bir bölümdür. Şehnâme'de "İskender, Rum hükümdarı Filip'i (Feylekos) yenen ve onun kızı ile evlenen İran hükümdarı Dârâ'nın oğlu olup kusursuz ve en büyük insânî meziyetlere sahip bir hükümdar olarak görünür. Her girdiği savaşta galip gelen İskender'in tek amacı hiçbir menfaat beklemeden dünyayı hâkimiyeti altına almaktır. Son derece âdil ve bilge bir hükümdardır. Daha çocukken felsefeyi ve kâinatın sırlarını öğrenmeye duyduğu merak, kendisini en büyük filozof ve bilginlerden ders almaya sevk etmiştir. Onu uzun seferlere çıkararak da esasen bu bilme ve görme isteğidir."¹

Hikâyeyi İskendernâme adıyla müstakil bir mesnevî olarak ilk defa Nizâmî-i Gencevî yazmıştır. Eser biri tarihî, diğeri ahlâkî ve tasavvufî nitelikte olan "Şerefnâme" ve "İkbâlnâme" adı ile iki bölümden oluşur. Hamsenin beşinci mesnevîsi olan İskendernâme 10.300 beyit tutarındadır. Şerefnâme-yi Sikenderî, Şerefnâme-yi Husrevân gibi isimlerle de adlandırılan eserin Şerefnâme bölümü

¹ İsmail Ünver, "İskender", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 558.

İskender'in doğumundan başlayarak, öğrenimi, babasının yerine tahta çıkışı, savaşları ve maceraları, birçok ülkeyi fethi ve Rum ülkesine geri dönmesine kadar olan kısmı anlatmaktadır. Hirednâme-yi İskenderî, Hirednâme, İkbâlnâme-yi Sikenderî adlarıyla da bilinen İkbâlnâme bölümünde ise İskender peygamberlik derecesine yükseltilir ve bilge, filozof bir hükümdar olarak İskender'in kendi düşünceleri ile Aristo, Sokrat, Eflâtun'un hikmetli öğütleri nakledilir. “Şerefnâme’de İskender, güçlü bir hükümdar, yiğit bir dünya fatihi, zulme ve haksızlığa uğramış kesimlerin hamisi, bilge ve filozof bir kişiliktir. İkbâlnâme’de ise başka bir İskender, ideallerdeki İskender, efsanelerle karışık anlatımlardaki İskender ele alınmaktadır. İskender bütün arzularına erişmiş, dünya fatihi bir kişiliğin ötesinde, bilge, hekim ve peygamber gibi bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.”²

Fars edebiyatında Nizâmî'nin İskendernâmesi'nden sonra aynı konuda yazılmış önemli eserler de şu şekildedir:

Hüsrev-i Dihlevî'nin “Âyîne-i İskenderî”, Abdurrahman-ı Câmî'nin “Hirednâme-yi İskenderî” ve Râî Hidayetullah'ın “İskendernâme”. “Yazarı bilinmeyen Sîretü'l-İskender ile Ebû İshak Saburî'ye ait Kıssa-i İskender adlı mensur eserler de”³ bulunmaktadır.

B. Türk Edebiyatında İskender-nâme

Türk edebiyatında İskender hikâyesi ile ilgili yazılmış olan eserler İran'da yazılmış eserlerin örnek alınmasıyla başlamıştır. Bu eserler İran'daki eserlerin taklidi niteliğinde olmayıp içerisinde orijinal unsurları da barındırmaktadır. Hikâyelerin çoğunluğu manzum olarak kaleme alınmakla beraber mensur İskender hikâyelerinin de varlığı söz konusudur. Bu hikâyelerde çoğunlukla İskender'in tarihî kişiliği ön plana çıkarılmıştır.

Eldeki bilgilere göre Türk edebiyatında İskender hikâyesinin müstakil bir eser olarak ele alınması XIV. yy.'da başlamıştır. İlk manzum İskendernâme Ahmedî

² Nimet Yıldırım, *İskendername, Firdevsî*, 1. bs., Kabcacı Yay., İstanbul 2015, s. 134.

³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 17. bs., Kapı Yay., İstanbul 2008, s. 238.

tarafından 1390 yılında kaleme alınmıştır. Ahmedî eserini oluştururken “Fırdevsî ve Nizâmî’nin eserlerini tercüme etmeyerek, onlardan orijinal bir eser ortaya koymayı başarmıştır. İskendernâme, Germiyanoglu Mir Süleyman (1361-1387) için yazılmaya başlanmış, Yıldırım Bâyezid (1389-1403)’in büyük oğlu Emir Süleyman (1411)’a sunulmuştur. 8754 beyit ihtiva eden eserde İskender’le ilgili asıl kısımlar 5894 beyittir. Eser, “fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır.

Mesnevînin besmeleyle başlayan bir girişten sonra fahriye, şem’ ile pervane, şem’ ile micmer münazarası, söze dair, tevhîd, na’t ve hasb-i hâl gibi bölümlerde ihtiva ettiği konular şunlardır:

İskender’in doğumu, tahsili, tahta çıkışı, hayatın aslını Aristo, Eflatun ve Bokrat’tan sorması, bir meleğin ona kılıç vererek cihan hâkimiyetini müjdelemesi, İran şahı Dârâb ile çarpışarak onu yenmesi, İskender’in şahının kızı Gülşah’la aşkı, İskender’in Fûr-ı Hindî’yi yenmesi, Çin hâkimiyeti ve Şark yolculuğu, Türkleri Hak dinine çağırması, Sedd-i Ye’cüc ve Me’cüc’ün yapılması, Hızır’la konuşmaları ve ona yoldaş olması, bir müddet sonra hastalanıp ölmesi ve vasiyeti üzerine İskenderiye’ye defnolanması.”⁴

Türk edebiyatında yazılan ikinci manzum İskender-nâme, Ahmedî’nin kardeşi olan Hamzavî (ö. 818 / 1415?)’ye aittir. Sade bir dil ile yazılan Hamzavî’nin eseri, Ahmedî’nin İskendernâmesi ile paralellik göstermekte fakat olayların seyri açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Üçüncü olarak yazılan İskendernâme Ali Şîr Nevâî’nin (ö. 906/1501) “Sedd-i İskenderî” adlı eseridir. Eser Nevâî’nin Hamsesi’nde beşinci mesnevî olarak yer almaktadır. Nizâmî’nin İskendernâmesi ile Emir Husrev’in Âyîne-i İskenderîsi’ne cevap olarak yazılmıştır. Eserin vezni fe’ûlün / fe’ûlün / fe’ûlün / fe’ûl’dür.

⁴ Bünyamin Ayçiçeği, “Ahmedî (815/1412-13) ile Behîştî (917/1511-12?)’nin İskendernâme’lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 2013, s. 133-134.

Türk edebiyatında yazılmış olan dördüncü İskendernâme Karamanlı Figânî'nin (ö. 938/1532) İskendernâmesi'dir. Figânî'nin eserinden çeşitli tezkireler bahsetmiş olsa da eserin bugün nüshası mevcut değildir.

Beşinci olarak yazılan İskendernâme 1528-1539 tarihleri arasında ölmüş olabileceği varsayılan Ahmed-i Rıdvan'a aittir. Vezin, plan, konunun işlenişi ve üslûp bakımından Ahmedî'nin eserinden etkilenmiş olan bu eser fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün vezni ile yazılmış olup yaklaşık 8300 beyitten oluşmaktadır. Ahmed-i Rıdvan İskendernâme'yi II. Bayezid için kaleme almıştır.

Asıl adı Kadı Abdülhay olan Hayâtî mahlaslı bir şairin İskendernâmesi'nin olduğu bilinmektedir. Ancak bu eserin Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi ile intihal derecesine varan bir benzerlik taşıdığı ispatlanmıştır.

Tespit edilmiş olan manzum bir İskendernâme de Behiştî Ahmed Sinan'a (917/1511-12?) aittir. Eser mütekârib bahri olan fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl vezni ile yazılmıştır. 5781 beyitten oluşmaktadır.⁵

Müstakil bir eser halinde yazılmış olan İskendernâmelerin dışında Derviş Hayâlî'nin Ravzatü'l-envâr (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2633), Yahyâ Bey'in Gencîne-i Râz (DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. A. 504) ve Nâilî'nin Tuhfetü'l-emsâl ve eş'âr (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2532) adlı mesnevîlerinde küçük parçalar halinde kısa birer İskender hikâyesi bulunmaktadır.⁶

İskender, Klasik Türk Edebiyatı'nda şairlerin çoğu zaman Zü'l-karneyn yerine, gerek Divan edebiyatı mazmunları içerisinde, gerekse telmih ve tenasüp yoluyla isminden sıkça bahsettikleri kişilerden biri olmuştur. İskender'in Âb-ı hayatı araması, bu yüzden Hızır ile karanlıklar ülkesinde yaptığı yolculuğu Ahmet Paşa şöyle anlatmaktadır:

Dil-teşne İskender gibi düşdü saçın zulmâtına

Ey Hızr-hat la'linden ol ser-çeşme-i hayvânı sun

⁵ Ayçiçeği, s. 131-133.

⁶ Ünver, s. 559.

Fuzulî'nin Kanunî için seslendiği şu beyitte İskender'in Dârâ ile birlikte anıldığını görmekteyiz:

Dergeh-i kadrine bin Dârâ vü İskender gedâ

Hirmen-i lutfunadır fağfûr-ı hâkan hûşe-çîn

İskender ile ilgili olarak Divan edebiyatında onun aynası ve Ye'cüc ve Me'cüc ile olan macerasından da bahsedilmektedir. Bâkî ve Sâbit'in şu beyitleri buna açık birer örnektirler:

Câm la'lindir senin âyîne rûy-ı enverin

Adı var câm-ı Cem ü âyîne-i İskender'in

(Bâkî)

Halkdan kaldırdı Ye'cüc-ı Frengin zahmetin

Tiğ-ı cevherdârdan sed çekdi İskender gibi

(Sâbit)

Bunlarla beraber İskender'in ordusunun çokluğu, ülkeler fethederek cihangir bir hükümdar oluşu, yaptığı varsayılan seti ve Hind hükümdarı tarafından kendisine hediye edilen eşyalardan biri olarak hiç boşalmayan kadehi de Divan şiirine konu olan hususlardandır.⁷

⁷ İskender Pala, "İskender Mi Zülkarneyn Mi?", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırması)*, Vol. 14, 1990, s. 135-138.

II. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME

Nizâmî-i Gencevî'nin 597/1201 yılında tamamlamış olduğu ve aynı zamanda onun "Penc Genc" adıyla bilinen Hamsesi'nde yer verdiği bir mesnevî olarak İskender-nâme, bağımsız bir kitap halinde bu alanda yazılmış ilk örneği oluşturmaktadır. Gerek Fars edebiyatı gerekse Türk edebiyatında yazılmış ve Fars edebiyatından tercümesi yapılmış manzum İskender-nâmeler bulunmaktadır. Bu çalışmada, daha önce manzum olarak tercüme edilmiş Nizâmî'nin İskender-nâmelerinden farklı olarak, mensur bir şekilde yazılmış olan İskender-nâme tercümesi incelenmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Nizâmî'nin bu eseri aslında "Şeref-nâme" ve "İkbâl-nâme" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İskender'in hayat hikâyesinin bir kısmı birinci bölümde, diğer bir kısmı da ikinci bölümde anlatılmaktadır. Mütercimi belli olmayan, incelemesini yaptığımız eserin nüshaları bu bölümlerin varlığına gölge düşürecek nitelikte olup, Nizâmî'nin eserinde yer alan bir kısım başlık ve konuların tercümesi yapılmamış, bu kısımlar atlanmıştır. Asıl konunun işlendiği bölüm ile tercümeyle başlanmış, eserin klâsik bir mesnevî tertibine katkısı olan "İzed'e övgü, münâcât, Peygamber'e na't, Peygamber'in mi'râcı, Şerefnâme'nin yazılış sebebi"⁸ gibi bölümlerin tercümesi yapılmamıştır.

Eserin Türk Dil Kurumu El Yazması ve Nadir Eserler Veri Tabanı Kitaplığı A147'de kayıtlı olan nüshasında 29, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1859/1'de kayıtlı olan nüshasında ise 34 başlık olmak üzere, eserde toplam 43 başlık bulunmaktadır. Her başlıktan sonra farklı bir konu anlatılmış, tekrara düşülmemiştir. Eserdeki İskender, güçlü, azimli, adaletli bir hükümdar, doğru fikirlere sahip ve isabetli kararlar alan yedi iklimte hükmetmiş biridir. Ayrıca bütün isteklerini elde etmiş, bilge-hakîm ve peygamberlik pâyesine erişmiş bir hükümdardır.

⁸ Yıldırım, s. 133.

Nizâmî'nin eseri ile Türk edebiyatı ve Fars edebiyatında yazılmış olan İskender-nâmeleri de göz önünde bulundurarak yaptığımız incelemede şu başlıklar yer almaktadır:

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME'NİN İNCELENMESİ

Bu bölümde Mensur Tercüme-i İskender-nâme'nin içerik ve şekil yönünden incelemesi yapılmıştır. Eserin özeti, Ahmedî ve Firdevsî'nin İskender-nâmeleri ile mukayesesi, şahıs kadrosu, zaman ve mekânının durumu, klasik mesnevî tertibine uygunluğu ve imla hususiyetleri incelenmiştir.

A. Mensur Tercüme-i İskender-nâme'nin Özeti

Rûm vilayetindeki Makdûniyye isimli bir şehrin namlı ve adaletli padişahı Feylekûs'un bir oğlu doğar. Feylekûs oğluna İskender adını koyar ve hakîmlerinden İskender'in tali'inin kutlu olacağını öğrenir. Bundan sonra İskender yetiştirilir ve kısa bir süre içerisinde padişahlara layık olan hünere sahip olur. Gösterdiği dilâverlikler sayesinde halkın beğenisini kazanır. Feylekûs, oğlu İskender'e ilim ve marifet öğretmesi için Lokûmâs isimli bir hakîmi görevlendirir. Lokûmâs İskender ile aynı yaşta olan oğlu Aristo'yu da onunla beraber yetiştirir. Hakîmin ölümünden sonra da vasiyeti üzerine oğlu Aristo İskender'in veziri olur ve İskender Aristo'yu yanından bir an dahi ayırmaz. Bu sırada Feylekûs ölür ve İskender onun yerine geçip padişah olur.

İskender'in ilk seferi, Mısır halkının şikâyeti ile Zengîler üzerine olur. Çok katı, zalim ve barbar bir kavim olan Zengîlerle yapılan savaşta İskender galip olur. Fakat İskender'in yetmiş iki dil bilip gayet söz ehli olan Tûtyânûş adındaki Rûmlu bir dilaveri savaşta kaybedilir. Zengîlerin yenilgisinden sonra İskender Mısır'a gider ve burada bir süre kaldıktan sonra oradan da ayrılıp derya kenarını seyrederek başka bir yere gelir. Burada İskenderiyye adında bir şehir kurar ve Rûm'a geri döner. Memleketi etrafındaki padişahlara nameler yazıp, onlara hediyeler gönderir. Bu padişahlardan biri de Acem şahı Dârâ olur. Yazılan nameler ve gönderilen hediyelerin her birine Dârâ hariç, diğer şehriyarların bir cevabı olurken, Dârâ İskender'e gaza tebriklerini iletme yerine, ona hasedini gösteren manasız sözlerini

ulaştırır. İskender Dârâ'ya karşı düşmanlık duyguları besler ve bu olay ileride İskender'in onunla cenk eylemesine sebep olur.

İskender Dârâ ile cenk eylemek isteyince, cenkten önce çeşitli olaylar üzerinden savaştaki akıbetini gösterebilecek bir fal tutar ve falın neticesinde Dârâ ile savaşıma karar verir. Dârâ'nın İskender'den istediği haracın gönderilmemesi de bardağı taşıran son damla olur ve iki padişah arasındaki mektuplaşmaların ardından savaş başlar. Yapılan savaşta Dârâ, daha önceden kabahatleri nedeniyle kendilerine sıkı bir ceza verdiği ve bu sebeple düşmanlıklarını kazandığı iki hizmetkârı tarafından öldürülür. İskender tüm Acem memleketine sahip olur ve önce buradaki ateşhâneleri yıkar, ardından Dârâ'nın kızı Rûşeneg ile evlenir. Dârâ'nın ölmeden önce üç vasiyeti olmuştur ve bunlardan biri de kızı ile İskender'in evlilikleridir. İskender Dârâ'nın tüm vasiyetlerini yerine getirir ve Aristo ile Rûşeneg'i Rûm'a göndererek cihanı seyr eylemeye başlar.

İskender ilk olarak Arabistan'a Ka'be'yi ziyaret eylemeye gider. Hacc ibadetini yerine getirip kurban keser ve Yemen ile Irak ziyaretlerini gerçekleştirir. Ermen adındaki bir diyarda şehrin zalim beği Duvâlî ile karşılaşır ve onu hizmetine alır. Ardından Acem memleketindeki Berda' adlı şehre gider. Şehrin kadın padişahı Nûşâbe ile elçi kılığında görüşür. Akıllı ve düşünceleri ile birçok dilâvere galip olan Nûşâbe, İskender'e gücü ve itibarı karşısında itaat etmez ve bu iki padişah aralarında bir ahd-nâme oluşturarak barış ilan ederler. İskender buradan da ayrılarak nice dağ ve sahraları aşır haramilerin yaşadığı bir kaleye gelir. Kırk gün, kırk gece kalenin alınması için uğraşılır. Askerlerin aciz kaldıkları ve ümitlerini kestikleri sırada bir şeyhin duası sayesinde kalenin alımı gerçekleşir.

İskender'in ziyaret ettiği bir başka yer ise Serîr adındaki bir kale olur. Burada Keyhusrev'in tahtı ve mezarı bulunmaktadır. İskender, Keyhusrev'in tahtına oturup câmından şarap içer ve mezarın bulunduğu mağaraya da giderek ziyaretini tamamlar. Ardından Keylân, Rey şehirlerine ve Horâsân'a gider. Herâ adında bir şehir yapar. Acem memleketindeki bütün şehirleri gezen İskender, bundan sonra Hindistan'a gider. Hindistan padişahı Keyd ile görüşür. Onun birbirinden değerli dört hediyesini

alır ve kızı ile de evlenir. Ardından Kannûc adındaki şehrin padişahı Fûr-ı Hindî üzerine asker gönderip onu helak eder. Tibet şehrini de geçtikten sonra, Çîn vilayetine ulaşır. Çîn hakanı ile İskender arasında mektuplaşmalar olur ve İskender yedi yıllık mahsüllerini kendilerine vermeleri şartıyla memlekete dokunmayarak Çîn'i hakana bırakır. Ceyhûn, Harezmi ve Kıfçâk sahralarını da gezen padişah, Kıfçâk'ta yüzü açık bir şekilde gezen kadınlara yüzlerini örtmeleri için tılsım yaptırır. Buradan ayrılarak Rus askeri üzerine gitmek için yola koyulur. Rus memleketine yaklaşan İskender'in askerleri ile Rus askerleri arasında bir süre savaş gerçekleşir. Yapılan cengin ardından İskender ve askerleri galip olurlar. Rus serdarı Kaytâl tarafından esir alınan Nûşâbe ise kurtarılır ve Duvâlî ile nikâhları yapılarak memleketlerine gönderilirler.

İskender Rus askerleri ile yaptığı cengin ardından bu defa da âb-ı hayatı bulmak için karanlıklar ülkesine gider. Yolculuğu sırasında yanında askerleri ile Hızır da bulunmaktadır. Zulmâta girip bir süre ilerledikten sonra yollarını Hızır ile ayıran İskender, ona bir at ve bir de cevher verir. Hızır cevherin yarılarak etrafa ışık vermesi ile suya ulaşır ve bir daha da İskender'e gözükmez. İskender ise sudan bir iz göremeyince ve Hızır'ı da bulamayınca geri döner.

İskender bir gün ibadet ettiği sırada, Hakk tarafından kendisine vahiy iner ve peygamberlik şerefine nail olur. Bundan sonra cihana yapacağı seferlerde halkı Hakk te'âlânın emrine erdirmeyi amaçlar. Oğlu İskenderûs'u yerine tahta geçirir ve adamları ile Makdûniyye'den ayrılır. Sırasıyla İskenderiyye, Mısır, Kudûs, Efrenc ve Endülûs'e gider. Yolculuğu sırasında birçok acayiplikle karşılaşılarak seyahatine devam eden padişah, Şeddâd ve Âd'ın mezarlarını ziyaret edip, Hindistan ve Kandahâr'ı geçerek Çîn sınırına yaklaşır. İki büyük dağın arasında yaşayan bir kavmin Ye'cûc ve Me'cûc adlı başka bir kavimden rahatsızlıkları üzerine bu kavme karşı bir sedd inşa ettirir. Bu sayede halkı o yaramaz kavmin şerrinden kurtarır. Seyre devam ettiği sırada, bir gün gaipten duyduğu bir sesin de işareti ile Şehrizor adındaki bir şehirde hasta olur ve ardından canını Hakk'a teslim eder. Cümle a'yân-ı devlet matemler ederek İskender'i altın bir tabuta koyup, kendi kurduğu şehre İskenderiyye'ye defn ederler.

Eserde yukarıda özetini verdiğimiz birtakım olayların yanısıra, İskender'in ayna icat ettiğini, Rûmlu ve Çînli nakkaşların İskender ile Çîn hakanına hünerlerini gösterdiklerini, İskender'in ilme rağbet ederek çeşitli dillerden kitapların tercümesini yaptırıp, yeni bir kitap te'lif ettirdiğini, İskender'e Zü'l-karneyn lakabının verilmiş nedenlerini, İskender ile bir çoban arasındaki konuşmayı, Aristo'nun Erşimîdeş ve Mâriye isimli iki öğrencisinin durumlarını, Rûm vilayetinde yaşayan çok fakir bir kimsenin az zamanın içinde birçok mal ve mülke sahip olmasını ve bunun nedenini, Eflâtûn'un olağanüstü bir saz icat ettiğini ve bunlar gibi bazı hikâye ve rivâyetleri anlatan bölümlerin de varlığı söz konusudur.

B. Mensur Tercüme-i İskender-nâme'nin Firdevsî ve Ahmedî'nin İskender-nâmeleri İle Mukayesesi

Bu bölümde eser içerisinde yer alan her bir başlığın içeriği özetlenmiş, ardından tercüme eserin Firdevsî ve Ahmedî'nin İskender-nâmeleri ile muhtevâ yönünden karşılaştırılması yapılarak eserin bu iki eserden farklı ve benzer olan yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bazı başlıkların kendilerinden sonra gelen bir ya da birkaç başlıkla bağlantılı oldukları görülmüş ve bu başlıkların altındaki olayların mukayeseleri, söz konusu birbirleriyle ilişkili olduklarını düşündüğümüz başlıklardan sonuncu başlığın altında toplu olarak verilmiştir.

1. Bu Dâstân İskender'ün Dünyâya Geldüğünü Beyân İder

Rûm vilâyetinin Makdûniyye isimli şehrinde, Feylekûs adında namlı bir padişah vardır. Feylekûs mazlumlara acıyan, adaletli, hesapsız mal ve hazineye sahip bir padişaktır. Memleketi etrafındaki insanlar ona kulluklar arz ederek, gönderdikleri hazine ve hediyelerle şahın şevketini artırmış ve namının yedi iklimde duyulmasını sağlamışlardır. O zamanda Acem vilâyetinin padişahı olan Dârâ, Feylekûs'un devlet ve şevketini görünce ondan haraç ister. Feylekûs da kendisinden önce yaşamış olan padişahların yaptıklarından farklı olmayarak rahat olmak ve cenge sebep olmamak için Dârâ'ya istedikleri haracı gönderir ve dost olurlar. Bu gelenek İskender padişah

oluncaya dek sürer. İskender'in hayat hikâyesi ve soyu ise şu şekildedir: Feylekûs'un hiç evladı yoktur. Haremdeki bir cariyeye ziyade mail olur ve cariyeye hamile olup vakti geldiğinde bir oğlu doğar. Feylekûs onun adını İskender koyar. Yanındaki hakîmler onun tali'inin kutlu olacağını söylerler. Bundan sonra İskender yetiştirilir. Padişahlara gerekli olan hüneler öğrenip, dilâverlikler göstererek halkın beğenisini kazanır.

Firdevsî'nin buraya kadar İskender-nâmesi'nde söz ettiği olaylar şu şekildedir: Şair önce Sultan Mahmud/Gazneli Mahmud'un övgüsü ile mesnevîye başlar ve ona dua eder. Sonra hikâyeyi anlatmaya başlar. İran tahtında oturan Dârâb'ın hükümdarlığı ve halkının ona olan bağlılığı, Dârâb'ın Araplarla ve Feylekûs ile olan savaşı ve onları yenilgiye uğratması, Feylekûs'un kızı Nahid ile evliliği, Dârâb'ın Nahid'i Rûm'a geri göndermesi ve İskender'in doğumu, İskender'in herkes tarafından Feylekûs'un oğlu olarak tanınması, İskender'in tahta geçişi, eğitimi ve becerisi, Dârâb'ın başka bir kızla evliliği ve Dârâ adlı bir oğlunun oluşu, Dârâ'nın hükümdarlığından söz eder.⁹

Nizâmî ise eserinin ilk bölümü olan Şeref-nâme'nin başlangıcında şu başlıklara yer vermiştir: İzed'e Övgü, Münâcât, Peygamber'e Na't, Peygamber'in Mi'râcı, Şeref-nâme'nin yazılış sebebi, Eserin Önemi, Nizâmî-i Gencevî'nin İskender Hikâyesini Hızır'dan Öğrenmesi, Atabek-i Azam'a Övgü, Hikâye'nin Özeti, İskender'in Kısa Hayat Hikâyesi.¹⁰ İncelediğimiz nüshalarda mütercim bu başlıkların çevirisini yapmadığını görmekteyiz.

Ahmedî besmele, fahriye, Şem' ile Pervâne, Şem' ile Micmer hikâyesi, söze dair, tevâhid, Allah'ın sıfatlarını anma, na't, hasb-i hâl gibi bölümlerin ardından hikâyeyi anlatmaya başlar. İran şahı Dârâb'ın hükümdarlığı, Rûm'a şah olma arzusu ile oraya fetih düzenlemesi, Rûm'da Kaysar ile savaşı, Kaysar'ın esir oluşu ve ölümü, Dârâb'ın Rûm'a şah oluşu, Feylekûs'tan İran'a haraç bağlanması, Dârâb'ın Feylekûs'un kızı ile evliliği, kızı Rûm'da bırakıp memleketine geri dönmesi ve

⁹ Çalışmada Firdevsî'nin İskendernâmesi üzerinde yaptığımız incelemede Nimet Yıldırım, *İskendername, Firdevsî*, 1. bs., Kabalcı Yay., İstanbul 2015 adlı eserden faydalanılmıştır.

¹⁰ Yıldırım, s. 133.

ölümü, oğlu Dârâ'nın onun yerine tahta geçişi, Dârâb'ın oğlu-Feylekûs'un aslen torununun doğuşu, bu çocuğun Eflâtûn ve Bukrât'tan İskender ismini alışı, aynı zamanda ona Zü'l-karneyn isminin verilmiş nedeni anlatılmaktadır.¹¹

Tercüme eserde¹² İskender'in soyu hakkında bazı rivayetlerden de bahsedilmiştir. İskender'in soyu hakkındaki bir rivayet, yukarıda bahsettiğimiz eserlerde anlatılanlar ile biraz örtüşmektedir. Nizâmî, "Rûm'da salihâ ve dindâr bir kadın evlenir ve hamile kaldığı vakit kocasını kaybeder. Bir gün bir iş için dışarı çıkar ve doğum yapacağı vakti de zaten geldiği için bir viraneye gider. Burada doğum yapar ve canını Hakk'a teslim eder. Feylekûs o gün etrafı gezerken viraneye yolu düşer ve çocuğu yanına alır. Onu yetiştirir, eğitir ve evlat edinir. Halka kendi oğlu diye tanıtır." şeklindeki bir rivayetten söz eder. Ancak gerçekte bu çocuğun yani İskender'in Feylekûs'un kendi öz evladı olduğunu kabul eder.

2. Bu Mahall İskender'ün Lokûmâs-ı Hakîmden Hikmet ve Sâir Ulûm-ı Arabiyye Öğrendüğüdür

Feylekûs, İskender'in dilâver olduğunu görünce, her işte benzerlerinden üstün olabilmesi amacıyla onun ilim ve marifet öğrenmesini de ister. Bu sebeple o zamanda hükemânın başı olan Lokûmâs adındaki bir hakîmi İskender'i eğitmesi için görevlendirir. Lokûmâs'ın Aristo adında bir de oğlu vardır. Aristo, İskender ile aynı yaştadır ve eğitimini İskender'le tamamlamıştır. İskender cümle ilim ve hikmeti öğrenip eğitimini tamamlayınca, Lokûmâs ta'lîmden ayrılır ve ona ömrü son bulup bu dünyadan gideceği vakit geldiğinde oğlu Aristo'yu kendisine vezir edinmesini vasiyet eder. Çünkü Lokûmâs, İskender'in tüm cihana sahip olacağını tali'inde görmüş ve oğlu için ona böyle bir vasiyette bulunmuştur. Lokûmâs, vasiyetinin ardından İskender'e, savaşa gideceği vakit ona galip ya da mağlup olacağını gösteren bir şekil yazıp verir. O zamandan sonra İskender, Lokûmâs'tan kalan bu şekli canı

¹¹ Çalışmada Ahmedî'nin İskendernâmeşi üzerinde yaptığımız incelemede Ahmedî, İskender-nâme (haz.: Dr. Yaşar AKDOĞAN) www.kulturturizm.gov.tr e-kitap adlı eserden faydalanılmıştır.

¹² Burada ve daha sonra kullandığımız bu ifade ile kastedilen eser, üzerinde çalışmış olduğumuz eserdir.

gibi saklayıp, düşmanı üzerine gideceği vakit o şekle bakıp amellerini ona göre işler ve Aristo'yu da yanından bir an ayırmayıp maslahatını daima onunla görüşüp, onun kararlarına uyar. Bu sırada Feylekûs ölür ve taht ve tacını oğlu İskender'e bırakır.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde Lokûmâs isminden söz edilmemektedir. Firdevsî, İskender'in eğitimde herhangi bir isimden bahsetmez. Gün geçtikçe İskender'in bilgisi, becerisi, akıllılığı, işbilirliğinin ilerlediğini ve olgunlaşmış her konuda eğitim aldığı söyler. Feylekûs'un ölümünün ardından tahtı devralan İskender, o zamanlar Rûm ülkesinde her konuda bilgi ve deneyimi olan, çok ünlü, gözü gönlü açık, temiz ve güzel düşünceli, bilge adam Aristo'yu verdiği öğütler ve söz ustalığı sebebiyle yanına makam edindirir.¹³

Ahmedî ise, İskender'in yedi yaşında Aristo'dan hüner öğrenmeye başladığını, Eflâtûn, Sokrât ve Bukrât'tan öğrendiği ilimler ile on yaşında filozofluk pâyesine eriştiğini söyler.¹⁴

3. Bu Mahall İskender'ün Feylekûs Yerine Pâdişâh Olduğudur

İskender babası yerine geçip padişah olduktan sonra, babasından gördüğü fakat mizacına uygun bulduğu işleri yapıp adl ve dâda başlar. Babası gibi o da sulh ve salahın kararı için Dârâ'ya haraç gönderir. Dostlarına hediyeler göndererek onlara i'zaz ve ikramda bulunur. Kendisi de zevk ve safa ile ayş ve işretler ederek âlem halkını kendisine kul edip cihanda meşhur olur. Aristo'yu da kendisine vezir yaparak cümle işlerini onun rey'i üzerine işler.

Firdevsî, Feylekûs'un ölümü ile tahta geçen İskender'in, şahlığının ilk günü itibariyle iyilikler yapmaya başlayarak, kötülerden uzak durup bu insanların elini kolunu bağladığını söyler.¹⁵

Ahmedî ise İskender'in padişah olduktan sonra, re'yi ile Rûm'u kendisine itaat ettirdiğini ve beyleri de kendine kul edindirdiğini söyler. Halk Dârâ'nın ahdi yerine,

¹³ Yıldırım, s. 185 ve 188.

¹⁴ Akdoğan, s. 35-36.

¹⁵ Yıldırım, s. 188.

İskender'in ahdini benimsemiştir. Çünkü İskender'in lutfunu, Dârâ'nın da şiddetini görmüşlerdir.¹⁶ Ahmedî eserinde asıl olayları anlatmaya başlamadan önce ilkbahar, sonbahar, yaz tasvirleri yapmış ya da bülbüle, papağana, içki sunan bir güzele seslenmiştir. “Matla-ı dâstân, âgâz-ı dâstân” başlıklarının altında asıl konunun anlatımını yaparak, “hâtîme-i dâstân, der-temsîl ve hâtîme-i dâstân” başlıkları ile olayların anlatımını sonlandırmıştır. Bu bölümlerde anlatılanların birer simge olduğunu söyleyerek asıl anlatmak istediklerini burada temsillerle belirtmiştir.¹⁷ Şair, Feylekûs'un ölümü ile İskender'in tahta geçişini anlattıktan sonra Aristo, Zü'l-karneyn ve Rûm ülkesinin temsillerini verir. Ardından İskender, filozoflardan hayatın aslına dair sorular sorar ve cevabını alır. Hızır'ın kâinatın varlığına dair sözleri, filozofların pendnâmeleri, Aristo, Eflâtûn, Bukrât, Sokrât ve Hızır'ın temsîl ettikleri kavramlar söylenir. İskender'in rüyasında bir melekten kılıç alarak şark ve garpta bu kılıçla savaşmasının istenildiği ve Aristo'nun rüya hakkındaki yorumu belirtilir.¹⁸

4. Bu Dâstân Mısır Halkı Zengîlerden Şikâyet Eyledikde İskender'ün Asker Çeküb Vardugıdur

Bir gün İskender sarayında, şahane bir meclisde gâh şarap içip gâh musahipleriyle latife yaparak ayş ve işretler eylerken kapıcılar gelip Mısır halkının üzerine Zengî askerinin geldiğini ve şehirlerini yağmalayıp halkı perişan eylediklerini, bu sebeple kendilerinden yardım istediklerini haber verirler. Padişah Aristo'nun da onayını alarak sefer tedarigine başlar. Askerlerini toplayıp tahtgâhı olan Makdûniyye'den kalkar ve Mısır'a gider. Mısır halkı İskender'i itaat ve hürmet ile karşılar ve birlikte Zengîlerin üzerine giderler. İki taraf da cenge hazır olup sabaha kadar beklerler. Sabah olunca İskender, meclisindeki belli başlı seçilmiş kimselerle müşavere eder. Zengî askerinin üzerine elçi göndermeye karar verirler. Yetmiş iki dil bilip, gayet söz ehli ve gösterişli olan Tûtyânûş adındaki Rûmlu bir dilâveri elçi olarak görevlendirirler. Tûtyânûş birkaç adamla Zengîlerin beğlerine

¹⁶ Akdoğan, s. 37.

¹⁷ Ayçiçeği, s. 138.

¹⁸ Akdoğan, s. 37-64.

varıp, zulümden vazgeçip padişahlarına itaat eylemeleri takdirinde kendilerine memleketlerinde ber-karar olacaklarını, aksi takdirde cihanı başlarına dar edeceklerini söyleyerek İskender'in fermanını zikreder. Zengîlerin beği bu söz üzerine çok sinirlenir ve Tûtyânûş'un başını kestirir. Kanını da şarâb-ı erguvânî gibi bir nefeste içer. Tûtyânûş ile beraberinde gelen adamlar bu durumu İskender'e haber verirler. Rûm askeri her ne kadar korkuya düşse de Zengîlerle bir süre cenk edilir. Zengîlerin galibiyeti ile sonuca varılacak olan cenkte, İskender de korkuya düşer ve Aristo ile işin çaresini bulmaya çalışır. Aristo, savaşmaktan ziyade bir hile ile onlara korku vermenin doğru olacağını düşünür. Rûm dilâverleri birkaç Zengî'yi tutup getirirler. İskender'in huzuruna çıkan düşman askerlerinden biri, padişahın emri ile başı kestirilip matbaha pişirmeye gönderilir. Aristo tarafından aşçıbaşına gizli bir haber gönderilmiştir. Bir büyük koyun başı kesilip pişirilir ve yemek zamanı geldiğinde padişahın huzuruna getirilir. İskender koyun başının derisinden yer ve Zengî etinin çok tatlı olduğunu söyleyerek diğer askerleri taaccübe düşürür. Zengîler matbah çadırına götürülür. Aşçılara teslim edilen askerlerin, kaçmalarına fırsat olsun diye iplerini sıkı bağlamazlar ve Zengîler kaçıp ordularına gelirler. Gördüklerini beğleri huzurunda anlatırlar. Zengî askeri Rûm askerini gerçekten âdem yiyici sanıp korkar. Ertesi gün iki asker karşılaşır ve birkaç gün süren savaşın ardından İskender'in ordusu galip olur. İskender Hakk te'âlâ hazretine çok şükürler ederek bargâhına geri döner. Cümle hükemâ ona saltanatının devamı için dua eder. Bunca zamana kadar cihanı harap eden Zengîlerin mal ve hazineleri ise alınıp bir miktarı askere paylaşılır.

İskender'in Zengîlerle savaşı ve galibiyetine, Firdevsî ve Ahmedî eserlerinde yer vermemişlerdir.

5. Bu Mahall İskender'ün Mısır'a Varub İskenderiyye Didikleri Şehri Yapub Andan Sonra Rûm'a Gidüb Tahtına Vardugıdur

İskender, Zengî askerini yenilgiye uğrattıktan sonra Mısır'a gider. Mısır'da bir süre kalıp, etrafı temaşa eyledikten sonra oradan hareket edip, derya kenarını seyrederek bir yere gelir. Bu yeri çok beğendiği için burada bir şehir kurmak ister.

Mimarlar gelip şehri bina ederler ve adını İskenderiyye koyarlar. İskender buradan da göçüp Rûm'a gelir. Rûm'da birkaç gün şenlikler yapılır. İskender, memleketi etrafında olan padişahlara nameler yazılıp, hediyeler gönderilmesini emreder. Nameler yazılıp ve hediyeler hazırlanarak Acem şehriyarı Dârâ'ya ve diğer padişahlara gönderilir. Dârâ hariç, diğer şahlar İskender'e namenin cevabıyla hediyeler göndererek, gaza tebriklerini bildirirler. Dârâ, İskender'den gelen bu hediyelerin çokluğunu ve onun devlet ve şevketinin yüceliğini kıskanır. Hediyeleri getiren âdem, Dârâ'nın hasedini gösteren manasız sözlerini İskender'e ulaştırır. İskender bu sözlerden hoşlanmaz ve ona karşı düşmanlık duyguları beslemeye başlar.

Şehnâme'de İskenderiyye adı ilk defa şöyle anılır: İskender'in Babil'de ölümünden sonra, onun gömüleceği yer hakkında Rûmlar ve Persler anlaşmazlığa düşerler. Farslardan ulu bir bilge, eski güngörmüş aksakallıların "Hurm" adıyla andıkları bir bağda bulunan ilginç bir dağdan bahseder. Bu dağ konuşmaktadır. İskender'in tabutu ile o güngörmüş yaşlı adamı, bu dağın olduğu yere getirmelerini, yaşlı bilgenin dağa bu konuyu sormasını ister. Denilenler yapılır. Dağa sorular sorulur ve dağ kendilerine, İskender'in gömüleceği toprağın hayatta iken kendi elleriyle kurmuş olduğu İskenderiyye toprağı olduğunu söyler.¹⁹

Ahmedî ise İskender'in, Mısır'a yakın bir yerde şehir kurduğunu ve adını da İskenderiyye koyduğunu söyler. Ayrıca buraya bir fener kulesi yapıldığını ve insanların ışık saçan bu kulenin altında hazine olduğunu düşünerek, kuleyi yıktıklarını belirtir.²⁰

6. Bu Mahall İskender'ün Dârâ İle Cenk Eylemek Murâd Eyleyüb Kendüsünün Gâlib Olmasına Fâl Eyledikde Fâh Râst Geldügidür

İskender Dârâ'ya gönderdiği hazinenin karşılığını alamayınca ona kin bağlar ve bu zamana kadar verdiği haracın artık verilmemesi kararı ile kendisine medar etmeyerek onunla savaşmak ister. Bir gün seyr ve şikâr eylerken her tarafı şikârla

¹⁹ Yıldırım, s. 310-312.

²⁰ Akdoğan, s. 272-276.

dolu olan bir dağa gelir. Buradaki avları avlar. Bir kayanın üzerindeki iki tane kekliğin birbirleriyle cenk ettiklerini görür. Kuşlar üzerlerine âdem geldiğinden rahatsız olmayıp cenklerini bozmazlar. İskender kuşların bu husumetine şaşırır ve bundan iyi fal olmaz diyerek kekliklerden birine kendi, diğerine de Dârâ'nın adını verir. Kekliklerden hangisinin galip olacağını merakla izler. Çünkü İskender kekliklerin durumuna göre işlerini işleyecektir. Kuşlar bir süre cenk eyledikten sonra İskender'in kekliği galip olur ve İskender bu durumun, Dârâ'ya galip olacağına işaret ettiğini düşünerek sevinir. Ardından İskender'in kekliği bir kayanın üzerine çıkar ve bir şahin kuşun başını koparır. İskender bunun, Dârâ'yı yenilgiye uğratsa da kendisinin de onun ardı sıra bu dünyadan gideceğinin mukarrer olduğuna işaret ettiğini düşünür.

Aynı dağın içerisinde çok yüksek bir kubbe vardır. Her kim bu kubbenin altına giderek muradını söyleyip, kubbeden de aynı söz geldiğini işitirse fal hayırlıdır ve o işe başlanır. Başka türlü bir ses gelirse o iş yapılmaz. İskender, adamlarından birine Dârâ ile olan ahvallerinin nasıl olacağını kubbeye söylemesini emreder. O kişi kubbeye İskender'in cihanda galip olacağını ve Dârâ'yı yenip tahtını elinden alacağını söyler. Söylediklerinin aynısı kubbeden gelir. İskender bu falın da rast geldiğini görür ve sarayına döner. Cümle hükemâsını yanına davet edip, Dârâ'nın durumunu hakîmlerle müşavere eder. İskender Dârâ'nın taht ve tacını elinden alıp kendi mülküne katmak ister. Yanındaki hakîmlerin fikrini alır. İskender'in bu hususta acele etmemesi kararı alınır ve Dârâ'nın asker toplayıp harekete geçmesi beklenir.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde böyle bir faldan bahsedilmemektedir.

7. Bu Mahall İskender'ün Pûlâddan Âyîne Yapdugıdır

İskender bilgisiyle birçok şey icat etmiştir. Bir gün de üzerinde kendi sûretini görebileceği bir şey icat etmek ister. Bunun için altın, gümüş, bakır, kalay, tunç vs. gibi madenleri birer birer eritip kalıba dökerler. Murâdları hasıl olmayınca, bu defa demiri eritip ona cila verirler ve sûretlerini üzerinde görürler. Bundan sonra da

demirden, yuvarlak şeklindeki bir âyînenin sûreti daha iyi gösterdiğine inanarak aynayı o şekilde peyda eylerler.

Şehnâme’de, İskender’in yaptığına inanılan aynayla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmedî’nin eserinde ise İskender’in gaybı ve oraya gelmekte olan askerleri gösteren bir ayna/câm peyda eylediği belirtilmektedir.²¹

8. Bu Dâstân Acem Şâhı Olan Dârâ İskender’e Harâc İçün Âdem Gönderdikde Ol da Harâc Virmeyüb Cenk ü Cidâle Sebeb Olduğudur

Bir gün İskender sarayında hükemâ ve musahipleri ile otururken, Dârâ tarafından bir elçi onun huzuruna gelir ve dua ederek Dârâ’nın selamıyla söze başlar. İskender’e bunca zamandan beri verdikleri hazineyi, bu sene vermemelerinin sebebini sorar ve Dârâ’nın ihmal etmeyip hazineyi hemen göndermesini istediğini söyler. İskender bu söz üzerine gazaba gelir ve elçiye, altın yumurta yumurtlayan kuşun yuvasından uçup gittiğini ve her yıl altın ve hazine olmayacağını, emirlerine karşı gelecekleri takdirde Zengî askerinin başına gelen hallerin Acem halkının da başına gelebileceğini söyler. Elçi Dârâ’ya bu sözleri aynen nakleder. Dârâ bu sözlerden korkmaz ve İskender’e elçi aracılığıyla bir top ile bir çevgân ve bir şinik susam gönderir. Elçi, İskender’e çevgân ve top ile oyun oynayıp cihangîrlük sevdasında olmamasını ve Acem askerlerinin susam tanesi kadar çok olduğunu söyleyerek, Dârâ’nın gönderdikleri ile maksadının ne olduğunu açıklar. İskender ise çevgân ile uzakta olan şeylerin çekileceği, bu sebeple Dârâ’nın memleketini çekip kendi memleketine katacağını, topun yeryüzüne benzemesi sebebiyle bütün cihana malik olacağını söyler. Susamı da yere döker ve sarayında ne kadar kuş var ise hepsi bu taneleri toplayıp yer. Elçiye Dârâ’nın askerleri bu susam tanesi kadar hesapsız ise bizim de askerimiz bu kuşlar gibi bütün askerleri helak eder, diyerek Dârâ’dan gelen nesnelerin yorumunu bu şekilde yapar. Elçi bunları padişahına bir bir anlatır. Dârâ gazaba gelip memleketinin etrafındaki bütün askerleri toplar ve İskender’in üzerine savaş açar.

²¹ Akdoğan, s. 273.

Şehnâme’de Dârâ, İskender’e eski âdetin devam etmesini ve haracın gönderilmesi gerektiğini bildirmesi için bir elçi gönderir. İskender’in elçiye söyledikleri tercümedeki ifadelerle aynıdır. Eserde Dârâ’nın İskender’e fal niteliğinde gönderdiği eşyalardan ve İskender’in cevabından söz edilmemektedir. İskender Dârâ’nın sözlerinden sonra, ordu kumandanlarına ve sarayının ilgili bürokratlarına vatanlarından ayrılma zamanının geldiğini, bu bakımdan gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder. Rûm ordusu Mısır’a gider ve Mısır ordusunu yenilgiye uğratar. İskender kaçan Mısır ordusundan o kadar çok ganimet alır ki ellerinde ve kollarında onları taşıyacak güçleri kalmaz. İskender savaşın ardından İran üzerine yürür. Dârâ da İskender’in İran sınırına yaklaştığı haberini alınca, güçlü ve kalabalık bir ordu hazırlar, İran topraklarından ayrılıp Rûm ülkesine doğru gider.²²

Ahmedî’nin eserinde İskender, bütün taht ve taca sahip olmak ve her yerden haraç almak ister. Dârâb’a bu haber yetişir ve bir elçi ile Rûm’u Feylekûs’a kendisinin verdiğini, bu yüzden haraç istediği haberini ulaştırır. Dârâb’ın istediği haraç geri çevrilir. Dârâb İskender’in elçi ile gönderdiği habere şaşırır ve İskender’e karşı gazaplanır. O gazapla askerlerini toplar ve İskender’in üstüne varmak ister. İskender’i korkutmak için, tekrar bir büyük hububat ölçüğü ile susam tanesini elçi vasıtasıyla gönderir. Elçi İskender’e Dârâb’ın gönderdiklerini verir. Dârâb susam taneleri kadar askerinin olduğunu ifade etmek istemiştir. İskender bunun sırrını anlar. Bir horoza o susam tanelerini yedirir ve Dârâb’ın hesapsız askerlerini bir kişi ile bozacağına işaretini verir. Elçi gördüklerini ve duyduklarını Dârâb’a bildirmek için gider. İskender cenk için asker toplar. Ahmedî destanın sonunda Dârâb ve Zü’l-karneyn’in temsil ettiği unsurları verir.²³

9. Bu Mahall Dârâ İskender’ün Üzerine Asker Çekdügidür

Dârâ askerlerini toplayıp İskender’in üzerine gider. İskender de hükmettiği vilayetlerden asker toplamak için emir verir. Az zamanda Mısır, Rûm, Frenk ve Rus memleketlerinden birçok asker cem olunur. İskender askerlerin başını ve bütün

²² Yıldırım, s. 189-191.

²³ Akdoğan, s. 64-70.

hükemâ ve ukalasını yanına davet ederek Dârâ'nın üzerlerine geldiğini söyler. Bunun için çare bulmanın yollarını ararlar. Yanındaki adamlar İskender'e, önce Acem askerinin harekete geçmesini beklemenin doğru olacağını, taraflarından yapılacak cengin hata olacağını söylerler. İskender bu fikri destekler ve askerlerinin de kendi emrine itaat ettiklerini görerek onlara güvenir. Cümle askerlerini toplayıp Dârâ'nın karşısına gider. İskender'in geldiğini duyan Dârâ da yanındaki askerinin belli başlıları ve hükemâsı ile İskender'e karşı nasıl bir tedbir alacaklarının müşaveresini yapar. İçlerindeki bir ihtiyar kimse, Rûm vilayetinden bir padişahın zuhur edip askeri ve kılıcı ile cihanı baştanbaşa zebun ederek, yedi iklim, dört köşeyi emrine itaat ettireceğini ve Acem tahtını da alıp İran'a padişah olacağını duyduğunu, bu kişinin de İskender olma ihtimali bulunduğunu söyler. Bu yüzden İskender ile cenk edilmemesi gerektiğini belirtir. Dârâ bu sözlerin karşısında ihtiyara hayli sinirlenir ve ona sözlerinin manasız olduğunu söyler. İhtiyar söylediği sözleri korkusundan çevirir ve bu sözleriyle amacının kendisini cenk etmeye hırslandırmak olduğunu belirtir. Dârâ İskender'e bir nâme yazar ve nâme İskender'e ulaşır.

10. Bu Mahall Dârâ'nun İskender'e Gönderdiği Nâmedür

Dârâ nâmede önce Cenâb-ı Hakk te'âlâya hamd ve sena eyler, ardından İskender'e onun kendisiyle cenk edecek bir âdem olmadığını, ancak şan ve şerefi büyük bir padişahın kendisine düşman olacağını belirtir. Emirlerine karşı koyar ise pişman olacağını anlatan sözler söyler. Bunca zamandan beri verdikleri hazineyi göndermeye devam ederek kulluklarını arz ederse, yaptığı küstahlığı affedeceğini ve dönüp gideceğini, eğer inat edip karşı çıkmaya devam ederse de üzerine kılıç çekip haddini bildireceğini söyleyerek onu tehdit eder. İskender nâmeyi okuyunca bu sözlere münasip bir cevap yazar. Nâme Dârâ'ya ulaşır.

11. Bu Mahall İskender'ün Dârâ'ya Gönderdiği Nâmenin Cevâbidur

Nâmenin başında İskender, Allah'a hamd ve sena eyledikten sonra Dârâ'ya, Hakk'ın kendilerine ihsan eylediği padişahlık payesine layık olarak bu nimetin

şükrünü bilip, insanlara zulm etmemenin doğru olduğunu söyler. Eğer halkı rencide etme yoluna girse sonunun Dahhâk'ın ahvaline döneceğini belirtir. Acem diyarına sahip olacağı takdirde bütün ateşhaneleri harap edip, batıl dinleri kaldırarak insanlara Hakk'ın dinini kabul ettireceğini söyler. Cümle askerlerini cem edip bu meydana geldiğini, bu zamandan sonra, ya bu meydanda başını vereceğini ya da kendisinin taht ve tacını elinden alacağını belirtir. Nâmedeki sözler Dârâ'ya malum olur ve Dârâ gazaba gelip İskender'in üzerine gider. İskender de Dârâ'nın kendi üzerine geldiğinden haberdar olup onu karşılar. İki asker cümle harp aletlerine gark olmuş bir şekilde saflarını tertip ederek, birbirlerine karşı gelmeye başlarlar. Bir süre ortalık yerde cenk edilir. İki tarafta da helak olan askerin kanları sel gibi meydanı tutar ve atlar kan içinde yüzmeye başlarlar. Bir şey yapamayacak kadar güçsüz kalan askerler, yerli yerlerine çekilirler. İki taraftan karavullar çıkıp birbirlerini sabaha dek beklerler.

12. Bu Mahall Dârâ Kendünün İki Hizmetkârı Elinde Helâk Olduğudur

Rivâyete göre Dârâ'nın iki hizmetkârı vardır ve Dârâ bunlara bir kabahatleri olduğunda sıkı bir ceza verir. Bunlar da Dârâ'ya gönüllerinden kin bağlarlar ve onu öldürmenin fırsatını aramaya başlarlar. İskender'le yapılacak olan savaşta Dârâ'yı öldürme planları yaparlar. Bu şekilde, İskender'in de yanında izzet ve hürmet bulmak isterler. Bunun için İskender'in yanına gidip planlarını şaha anlatırlar. İskender, hizmetkârların bu kabahati işleyeceklerine ihtimal vermeyip, yine de onlarla sözleşme yapar. Ertesi gün iki asker karşılaştığı ve cenk ateşinin alevlenip hay ve huyların dünyayı doldurduğu bir anda bu haremzâdeler, Dârâ'nın üstüne hamle ederek göğsünde büyük bir yara açarlar. Ardından İskender'e bunu haber verirler. İskender, o iki haremzâdeyi tutup bağlamaları emrini verir. Sonra Dârâ'nın başında ağlamaya başlar ve onun öğütlerini dinler. Dârâ, İskender'den üç şey rica eder. Bunlardan biri, kendisini bu şekilde günahsız yere helak eden âdemleri tutup cezalarını vermesi, diğeri Acem tahtına oturup kendi memleketine şah olması ve bir diğeri de kızı Rûşeneg'i kendisine hatun edinmesidir. Dârâ bunları söyledikten sonra gözlerini yumup bu fani dünyadan gider. İskender Dârâ'nın dediği şeyleri yapar. O

iki hizmetkârı, âleme ibret olsun diye herkesin gözü önünde astırır. Acem tahtına oturur, cümle halka, yanındaki askerlere ve a'yan-ı devletin her birine hazinesinden niçe mallar hediye eder.

İskender bir gün meclisinde otururken, Dârâ'nın hizmetinde bulunanlardan cihan görmüş bir ihtiyar kimseye, Dârâ'nın bu kadar yaramaz işlerine karşın ona neden nasihat edip, onu bu işlerden men eylemediğini, serasker olan birine nusret ve zafer kazanabilmesinin yollarını, Rüstem'in yapayalnız, bir askere karşı koyabilmesinin sırrını ve Behmen'in Feramurz'u öldürüp Rüstem'in handanını perişan eylediğinde, yanında olan ihtiyarların neden nasihat edip onu bu işten vazgeçirmediklerini sorar. Sorularının cevabını alan İskender, hikâyelerin her birinden ibret alıp kasavetlenir. Dârâ'nın erkân-ı devleti ile bu şekilde musâhabet eden İskender'in şahlığına herkes şükreder ve İskender'in eyyâm-ı devletine dualar ederler.

9. başlıktan bu yana anlatılagelen İskender ile Dârâ arasındaki savaş hikâyesi, Şehnâme ve Ahmedî'nin eseri ile genel anlamda benzerlik göstermektedir. Şehnâme'de farklı olarak, İskender'in Dârâ'nın huzuruna elçi kılığında gelip, İranlı haraç memurları tarafından tanındıktan sonra geri döndüğünü görmekteyiz. Eserde İskender Dârâ ile dört kere karşılaşmıştır. Üçüncü savaşın ardından Dârâ İskender'e bir mektup yazmış ve mektupta barış anlaşması yapmak isteğini belirtmiştir. Daha sonra yenilgiyi kabullenemeyen Dârâ, Hint hükümdarı Fûr'dan yardım isteyerek İskender ile dördüncü kez savaşmıştır. Eserde, Dârâ'yı öldüren danışmanların isimleri de (Mahyâr ve Canuşyâr) verilmiştir. İskender Dârâ ile aynı soydan geldiğini öğrenmiş ve Dârâ'nın ölümüne karşı derin bir üzüntü duymuştur. Acem tahtını devralan İskender, İran büyüklerine mektup yazarak Dârâ'yı öldürenlerin kimliğini açıklamış ve yeni hükümdarın kendisi olduğunu söyleyerek, onlardan kendisine bağlılık ve itaat göstermelerini istemiştir.²⁴

Ahmedî'nin eserinde ise Dârâb askerlerini toplar ve Rûm ülkesine gider. Bunu duyan İskender de Dârâb'a karşı bütün askerleri ile gelmektedir. Dârâb kaçır ve

²⁴ Yıldırım, s. 191-213.

ordusundaki Mâhâz ve Mâhiyâr adlı iki askeri tarafından hançerlenir. Mâhâz ve Mâhiyâr İskender'e bu işi söylerler ve İskender bunları astırır. Dârâb İskender'e tahtını, tacını ve mülkünü alarak İran'a padişah olmasını öğütler. İskender de Dârâb'ın nasihati üzere Acem kavmine mal ve mülk vererek onları üstün kılar. Hikâyenin sonunda şair, Dârâb ve Zü'l-karneyn'in temsil ettikleri hakkında düşüncelerini söyler.²⁵

13. Bu Dâstân İskender'ün Âteş-Hâneleri Harâb Eyledügidür

Rivâyete göre Acem halkı ateşe tapmaktadır ve memleketin her bir şehrinde birçok ateşhane bulunmaktadır. Halk kilise gibi ziyaret ettiği bu ateşhanelerde birçok hazine saklamaktadır. İskender Acem tahtına oturunca o ateşhaneleri yıkar. Ateşperestlerin bazıları, bu şekilde hak dini kabul etmiş olurlar, bazıları da korkularından mezheplerini gizlerler.

Başka bir rivayete göre İskender, Dârâ ile olan savaşımdan sonra Bâbil'deki ateşhaneleri yıkar ve ardından İsfahan'a gelir. Buradaki bir ateşhanede, Sam neslinden Âvez-i Hümâyûn adında çok güzel ve aynı zamanda sihirle uğraşan bir kız vardır. İskender'in emri ile o ateşhaneyi harap etmek için hakîm Belînâs görevlendirilir. Belînâs ateşhaneye gittiğinde, kız tılsımlı bir şekilde kapıda büklüm büklüm olup yatmış bir ejder şeklinde görür. Hâkim kızın efsunlarını bozmaya başladığında, kız kendi kıyafetine girip hâkimden af diler. Belînâs kız görür görmez ona âşık olur. Ateşhaneyi harap eder. Kızı da alıp İskender'in huzuruna gider. Belînâs İskender'e kızın marifetlerinden ve güzelliğinden bahsedip, onu kendisine hatun edinmek istediğini söyler. İskender Belînâs'ın isteğini yerine getirir ve ardından, sakın seni sihir ile eşek eylemesin, diye latîfe eder. Belînâs kız kendisine hatun edinir ve niçe zaman birlikte yaşarlar.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde İskender'in ateşhanelerle ilgisini anlatan bir hikâye bulunmamaktadır.

²⁵ Akdoğan, s. 72-85.

14. Bu Mahall İskender Aristo'yı Dârâ'nun Kızı Olan Rûşeneg'i İstemek İçün Anasına Gönderdügidür

İskender İsfahan'da karar edip, bir süre burada kendi âleminde iken Aristo'yu yanına çağırır. Hazineden niçe tuhfeler alarak Dârâ'nın haremine gidip, orada bulunmalarındaki amaçlarının kızlarını almak olduğunu söylemesini ister. Aristo, İskender'in emri üzere Dârâ'nın sarayına varır ve annesinden kızı isteyerek, Dârâ'nın vasiyetini de gerçekleştirmek istediklerini belirtir. Kızı Rûşeneg'i annesi İskender'e verir. İskender Aristo'nun getirdiği bu habere çok sevinir ve şehri donatıp niçe gün şenlikler yaparlar. Rûşeneg'in annesi Hakk'a çok şükürler ederek, kızına İskender'in emrine itaat etmesi için nasihatlerde bulunur ve kızını zer ve zîver ile donatarak, binlerce i'zâz ve ikrâm ile İskender'in haremine gönderir. İskender bu kadar güzel bir kızın kendisine hatun olduğuna çok şükreder. Birkaç gün İsfahan'da kaldıktan sonra Astahar'a gelir. Burada ehl-i dîvâna, adaleti ve merhameti ile yapacağı iyiliklerden bahsederek, onların maslahatını görür ve dualarını da alır.

Şehnâme'de Firdevsî, İskender'in Acem tahtına oturması ile onun hükümdarlığını anlattığı ikinci bölüme geçer. Allah'a hamd ve sena ve sonsuz övgüler ile başladığı hikâyesini Hz. Muhammed'e ve Gazneli Mahmud'a övgüler yaparak ve onlara dualar ederek devam ettirir. Ardından İskender'in İran tahtında adalet duygusu ile yapacağı iyiliklerden bahseder ve İskender'in Rûşeneg'in annesine mektup yazması ile olayları devam ettirir.

Şehnâme'de tercüme eserden farklı olarak İskender, Rûşeneg için annesi Dilarây'a mektup yazar. Mektubunda önce Dârâ'nın ölümünden bahseden İskender, sonra kızı Rûşeneg'i Dârâ'nın kendisine verdiğini söyler ve bu yüzden kızını göndermesini ister. Ardından Rûşeneg'e de bir mektup yazar. Mektupta babasının onu kendisine teslim ettiğini söyler ve ona bazı vaatlerde bulunur. İskender'in mektubuna Dilarây da bir mektup yazar. Tanrı'ya övgülerini dile getirerek başladığı mektubunda, yeni hükümdarları olarak kendisinin şahlığını kabul ettiğini ve emrini Dârâ'nın emri bilerek dinlediğini söyler.

İskender Ammuriye'deki annesini getirterek Rûşeneg'i kendisine istemesini söyler. İskender'in annesi İsfahan'a gider ve kızı alıp İskender'in sarayına getirir. İskender kızı görür görmez ona delicesine âşık olur.²⁶ Rûşeneg'in İskender'e gelişi sırasındaki o ihtişamlı hazırlık, her iki eserde de aynı boyuttur.

Ahmedî'nin eserinde, Dârâ'nın İskender'e kızı ile evleneceğini belirten bir vasiyeti olmadığı gibi, kızı Rûşeneg'den de bahsedilmemektedir. Ancak İskender'in hikâyede bir aşkı bulunmaktadır. O da Sîstân şehrindeki Zeresb'in kızı Gülşah ile olan aşkıdır. Eserde bunların aşkları, birbirlerine yazdıkları gazeller ve nâmeler, ayrılıkları, Aristo'nun Sîstân'a gelişi ve Zeresb ile görüşmesi ve iki âşığın evlilikleri anlatılmaktadır.²⁷

15. Bu Mahall İskender Hâtûnu Rûşeneg'i Rûm'a Gönderüb ve Aristo'yu Kendi Yerine Kâ'im-Makâm İdüb Kendüsi Cihânı Seyr Eylemek Murâd Eyledügidür

İskender Acem tahtına malik olduktan sonra, cümle memleket onun emrine itaat ederler. Ancak İskender Acem diyarı halkından emin olmayıp, ne kadar da iyilik görseler, yine de Rûm halkını sevmeyip fırsat bulduklarında fitne koparmalarının olası olduğunu düşünür. Bu konu hakkında Aristo ile müşavere eder. Gönlünün bir yerde oturup karar eylemek istemediğini, cihanda ne var ne yok görmek için durmayıp gezmek istediğini söyler. Aristo ile yaptığı musâhabetin ardından İskender, Acem memleketinde güvenliğin sağlanması amacıyla memleketin her bir şehrine, padişah neslinden bir kimseyi hâkim eyleyip, memleketi bölük bölük ederek her birine bir şehzade verir. Aristo'nun Rûm'da kendi yerine kâ'im-makâm olması, hâtûnu Rûşeneg'in, hazine ve mallarının da Aristo ile beraber Rûm'a gönderilmesi kararlaştırılır. Ertesi gün Aristo, Acem memleketinde olan kitapların cümlesini alıp, bu kitapları Farsça'dan Yunanca'ya çevirerek bir kitap yazmak için Rûm'a götürmeye hazırlar ve Rûşeneg'i de alıp birlikte Rûm memleketinin yoluna koyulurlar. Rûm'a geldiklerinde İskender'in bir oğlu olur ve adını onun emri üzere

²⁶ Yıldırım, s. 217-224.

²⁷ Akdoğan, 85-121.

İskenderûs koyarlar. Aristo da İskender'in istediği gibi yerine kâ'im-makâm olup umûr-ı devleti görüp gözetmeye başlar.

Şehnâme'de İskender'in İran'dan sonraki seferi, Hindistan hükümdarı Keyd'e karşı olur. Hintli hükümdar Keyd'e karşı ordu sevkiyatına başlayan İskender'in, öncesinde Aristo ile müşaveresi, Aristo'nun İskender'in yerine Rûm'u yönetmesi ve Rûşeneg'in de Rûm'a gönderilmesi gibi durumlar söz konusu olmamıştır. İskender İran tahtı ve tacının kendisinin malı olduğunu anlayınca, bu defa da Hindistan'a gitmeye karar verir ve Keyd'e karşı ordu sevkiyatına başlar.²⁸

Ahmedî'nin eserinde ise İskender'in İran'dan sonraki seferi Zâbilistân'dır. Orada Rüstem'in soyundan Zeresb adında cesur bir kişi vardır. İskender bu mülkü almaya heveslenir. Elçi kılığında Zâbilistân'gider.²⁹ Bunun öncesinde, İskender'in Aristo'yu ve Rûşeneg'i Rûm'a göndermesi, İskender'in oğlunun olması vs. gibi olaylar eserde yer almamaktadır.

16. Bu Mahall İskender'ün Ka'be-i Mükerreremeyi Ziyâret Eylemege Gİtdügidür

İskender, Aristo'yu ve bütün hazine ve malını Rûm'a gönderdikden sonra, Arabistan'a Ka'be'yi ziyaret eylemeye gider. Bütün Arap kabileleri İskender'in gelişinden haberdarlardır ve İskender'i hediyelerle karşılayıp, ona itaatlerini gösterirler. İskender Ka'be-i mükerreremeye gelir ve hacc görevini yerine getirir. Fakir ve muhtaç kimselere hazinesinden bağış yapıp, kurban keserek Mekke halkını ziyafetle şenlendirir. Ardından Yemen'e ve Irak'a gider. Bir gün, Ermen denilen şehrin hâkiminden gelen ulak, memleketlerini ateşhanelerden kurtarmasını, şehrin beği olan Duvâlî ve halkının yaptıkları zulümlerden şehri halâs etmesini ister. İskender askerlerini hazırlayıp, Ermen diyarına doğru yol aldığıında, Duvâlî İskender'in bunca asker ile geldiğinden ve başına gelecek hallerden de haberdar olup hemen İskender'den özürler diler. İtaat ederek kulluğunu kabul eder ve İskender'e

²⁸ Yıldırım, s. 231.

²⁹ Akdoğan, s. 86-87.

niçe hazine ve hediyeler arz eder. İskender Duvâlî'yi affeder ve onu hizmetine alır. Birkaç gün ayş ve işret edip, sefalar süren İskender, burada Tiflis şehrini mamûr eyler, ardından Berda' dedikleri şehre gitmeye karar verir.

Şehnâme'de, İskender İsmail'in makamına, Ka'be'ye ziyaretini yaptıktan sonra Kadisiye'ye gelir. Yanında İranlı kumandan Kohrem vardır. Mekke'nin emiri Kuteyb oğlu Nasr da mızraklı birlikleri ve diğer savaşçılarıyla onları karşılamaya çıkar. Nasr İskender'in sorusuna cevaben, ona sülalesinin en büyüğünü söyler ve bu kişinin yapıp ettiklerini anlatır. Tercüme eserde Kohrem, Nasr ve Kadisiye adları geçmemektedir. Nasr, Huzaa ve Kahtan'ın Yemen ve Harem bölgelerindeki acımasızca yönetiminden bahseder. İskender duyduklarından sonra Huzaa kabilesinden kimi gördüyse öldürür ve İsmail soyundan olanları yücelterek, bölgeyi zalimlerden kurtarır. Hicaz bölgesinden Cidde'ye gelen hükümdar, oradan da Mısır'a doğru yola çıkar.³⁰

Ahmedî'nin eserinde, İskender'in Ka'be'yi ziyareti esnasında yaşadıkları, Şehnâme ile genel anlamda aynıdır. İskender Ka'be'ye gidip haccını tamamladıktan sonra, Hicaz'ın geçmişini araştırır. Bu makamın evvelden Kahtân ve Cürhümîler'e ait olduğunu, Kahtân'ın uçsuz bucaksız askeri ile gelip kahır ile o makamı aldığını öğrenir. Şah oradaki halka birçok altın ve cevahir vererek, onlara başkanlık yapar ve Kudüs'e Halil İbrahim türbesine gider. Orada türbeye yüz sürüp Allah'tan merhamet diler. Ardından Mescid-i Aksâ'ya gidip orada namaz kılar ve Hakk dergâhına niyazını arz eder. Mescitte bilge bir kişi görür ve ondan Hakk'a erişmek için kendisine bir yol göstermesini ve nasihat etmesini ister. Bu kişinin öğütlerini dinleyen İskender, hasret ile ağlayıp, ah ederek askerleri ile Mısır'a gider.³¹

Tercüme eserdeki Duvâlî karakteri, diğer eserlerdeki Kahtân'a, Huzaa'ya ve Cürhümîlere benzemektedir. Ayrıca bu eserlerde, İskender tarafından binâ edilen Tiflis şehrinin de bahsi bulunmamaktadır. İskender'in hacc yolculuğunun Ahmedî'nin eserinde, gittiği mekânlar ya da konuştuğu kimseler bakımından daha geniş kapsamda ele alındığı görülmektedir.

³⁰ Yıldırım, s. 250-252.

³¹ Akdoğan, s. 467-476.

17. Bu Dâstân İskender'ün Berda'a Vardıkda Nûşâbe İle Olan Ahvâlidür

Rivâyete göre Acem şehrinde Berda' adlı, cennete benzer bir vilâyet vardır ve bu vilâyetin padişahı Nûşâbe adında bir hatundur. Nûşâbe, akli ve düşüncesiyle birçok dilâvere galip olup, bilge kimseleri kendisine hayran bırakabilen bir padişaktır. Erkek cinsinden kimseyi yanına almayıp, hizmetindeki kişiler hep mehpâre, nazenin kızlardır. Cümle memleketleri ve kulları zapt edebilecek, Rüstem'in bile cevap veremeyeceği güçte dilâverlere sahiptir. İskender, Berda'a geldiğinde bu şehrin hâkimini ve onun niçe türlü meziyetlere sahip olduğunu öğrenir. Nûşâbe de İskender'in geldiğinden haberdar olup, şahlara layık yemek ve şarapların cümlesini tedarik ettirerek adamları ile ona gönderir. İskender Nûşâbe'nin bu davranışına hayran olup, onu görmek ister ve elçi kılığında birkaç adamı ile birlikte Nûşâbe'nin sarayına gelir. İskender içeriye girdiğinde Nûşâbe'nin hakkında duyduğu sözlerin gerçekliğini anlamış olur. Nûşâbe'nin huzuruna gelip, elçiler âdeti üzere yer öpmeyip pervasızca durur. Nûşâbe İskender'in tavrından şüphe eder ve İskender'i baştan ayağa varınca süzer, onun elçi olmayıp İskender'in kendisi olabileceği fikrine varır. İskender, şehriyarının bunca zamandan beri kendilerine karşı çıkmadıklarının, hâk-i pâylerine yüz süregelmediklerinin ve korkusuzca davrandıklarının sebebini sorduğunu ifade eder. Nûşâbe İskender'in kılıç gibi tesir eden sözlerinden, ona kendisinin İskender olduğu söyler. İskender'in bunu inkârı üzerine Nûşâbe yanındaki cariyelere, İskender'in sûretini getirmeleri emrini verir. Daha önce emri altındaki ferâset sahibi, üstat bir musavvere tasvîr ettirdiği İskender'in harîr üzerindeki sûreti getirilir. İskender bunun aynıyle kendi olduğunu anlayınca, artık inkâr etmeye kâdir olamayıp, korkuya düşer. Nûşâbe İskender'in korkusunu görünce ona zarar vermeyeceğini, erkekler gibi kadınların da dişi bir arslan olduğunu bildirmek istediğini söyler. Düşmanı ile savaşmaktan asla yüz çevirmeyeceğini, eğer kendisine galip olursa halkın, bir kadının askerini helak etmenin hüner olmadığını söyleyerek kendisini ayıplayacaklarını, ama kendisinin ona galip olacağı takdirde de İskender gibi birinin, bir kadına mağlup olmasının son derece alçaltıcı olacağını dile getirir. İskender için bir taht kurdurur. İskender kadın hükümdarın bu tavrını her ne kadar beğense de ona güvenmez. Takdire teslim olmaktan başka çaresinin olmadığını

düşünür. Nûşâbe İskender’i çağırıp ona ziyafetler eyler ve İskender’e bu dünyada hazine ve mallara gönül bağlamamasını, kendilerinden önce gelenlerin bunları yemeden gittiklerini söyler. Ardından İskender’e yaptıkları kusurlardan dolayı intikam duygusuna kapılmaması için söz veririr, bir ahd-nâme yazdırıp onu sarayına gönderir. Ertesi gün de kendisi İskender’in ordusu yanına gelir. Akşama kadar eğlenip ayş ve işret ederler. O gece İskender’in otağında kalan Nûşâbe, ertesi gün de aynı eğlence meclisinden sonra sarayına döner.

İskender, bu mahalden göçüp dağları, sahraları, denizleri geçerek başka diyarları gezdikten sonra memleketi Rûm’a gitmek ister. Cümle ehl-i dîvân İskender’in emrine itaat edip, birlikte bir iki menzil giderler. Askerin, cenk gününde mallarından ayrılmak istemeyişleri sebebiyle, gönülsüzce savaşıacakları ihtimalini göz önüne alarak ve düşmanlardan da korumak için ne kadar mal ve hazineleri var ise hepsini virane bir yere koyarlar. Belînâs bu malları sihirleyip, onları bir mîl ile işaretler. Ancak seferden döndükleri zaman o yere uğramazlar. Askerin seferlerde eline hesapsız mal ve hazine geçer ve orada bıraktıkları malları da artık gerekli bulmazlar.

Firdevsî’nin eserinde Nûşâbe adı Kaydafa olarak geçmektedir. Eserde İskender, Mısırlı Kaptun adındaki bir kral vasıtasıyla Kaydafa’nın varlığını ve onun meziyetlerini öğrenir. Kaydafa’ye kendisine haraç ve vergi göndermesini ve emrine karşı gelmemesini emreden bir mektup yazar. Kaydafa de ona gücünü ve korkusuzluğunu gösteren bir cevap mektubu yazar ve Kaydafa ile İskender’in karşılaşmaları bu şekilde olur.

Tercüme eserde hiç söz edilmeyen bir konu, Kaydafa’nın oğlu Kaydruş’un Rûmlular tarafından yakalanması olayıdır. İskender Şehrgîr tarafından esir alınan Kaydruş’u, veziri Bitakun’un yerine geçerek kurtarır. Kaydruş ve on tane ulu kimseyi beraberine alarak, Kaydafa’nın huzuruna gider. Kaydafa’ye oğlu Kaydruş, İskender’in kendisini öldüreceği sırada, vezirinin onu kurtardığını anlatır ve annesine İskender’in istediği her şeyi iyilikle yapmasını, onun sözünü geri çevirmemesini söyler. Kaydafa elçi kılığındaki İskender’i inceler ve onun İskender olduğunu daha

önce yaptırdığı resme bakarak anlar. İskender'e kendisini tanıdığını söyler ve bunu resim ile ispatlar.

Nûşâbe'nin İskender'e verdiği öğütler bu eserde de mevcuttur. Tercüme eserde bahsi geçmeyen bir başka konu da Kaydafa'nın diğer oğlu Tinoş'un İskender için bir tehdit oluşturmasıdır. Tinoş Fûr'un damadıdır ve daha önce Fûr'un ölümünden sorumlu olan İskender'e karşı kin beslemektedir. Tinoş vezir ile İskender'in huzuruna gidip, ondan intikamını almak için vezir görünümündeki İskender'in planına inanır. İskender Kaydafa'ya kendisine asla zarar vermeyeceğini söyleyerek, hediyeler ve Tinoş'la geri döner. Tinoş İskender'in kükrercesine olan sesini duyunca, kendisini bu duruma düşüren bilgisine güvendiğinden dolayı pişman olur. İskender Tinoş'u affeder, Kaydafa'ya verdiği söze bağlı kalarak ona asla zarar vermez.³²

Ahmedî'nin eserinde de olaylar, Şehnâme'de anlatılanlar ile büyük ölçüde aynıdır. Eserde Kaydafa'nın oğlunun adı Kanderuş, Kanderuş'a kızını veren hükümdarın adı da Şehnâme'de Feryan iken bu eserde Varka'dır. Ayrıca Fûr'un damadı, aynı zaman da Kaydafa'nın diğer bir oğlu olan Tinoş da Ahmedî'nin eserinde Taynûs şeklindedir.³³ Bu karakterler hakkında tercüme eserde herhangi bir bilgi söz konusu değildir.

Nizâmî ve Firdevsî eserlerinde, İskender ile Nûşâbe/Kaydafa'nın arasını düzeltmiş ve birbirlerine herhangi bir zararları dokunmayacaklarına dair sözler verdirmişken, Ahmedî bu iki hükümdarın birini daha üstün bir konuma getirerek, diğerine karşı galibiyet tacını kendisine giydirmiştir. Eserde İskender, Kaydafa'nın yanından ayrılıp kendi sarayına geldiğinde, kendisine bağlı olmayan bir memleketin varlığından rahatsız olur. Kaydafa'nın deniz kıyısında ve deniz seviyesinin altında olan memleketini, bir boğaz yaparak sular altında bırakır. Bu şekilde bütün şehir harap olurken, İskender de doğu ve batının tek hâkimi olma ayrıcalığını tekrar kazanır.³⁴

³² Yıldırım, s. 252-270.

³³ Akdoğan, s. 283-296.

³⁴ Melike Gökcan Türkdoğan, "Ahmedî'nin 'İskendernâmesi'nde Kadın Hükümdar Modeli ve Kraliçe Kaydafa", *Turkish Studies*, Vol. 4/7, 2009, s. 770-771.

18. Bu Dâstân İskender Bir Şeyhün Du'âsı Berekâtıyla Ber-Hûrdâr Olduğudur

Rivâyete göre İskender, bir yere sefer eyleyeceği vakitte, zamanını ibadetle geçiren zahit kimselerin yanına giderek onların duasını almış, fakir ve muhtaç kimselerle muhabbet edip, daima onların dualarından yardım dilemiştir. Yanındaki askerleri ve a'yan-ı devleti şahın bu davranışına anlam veremeyip, savaşlardaki başarımın sırrını dilâverlerin güçlerine bağlarlarmış. Bu sözlerden haberdar olan İskender ise bir şey demeyip, zamanı geldiğinde sûfilerin kim olduğunu onlara bildiririm, demiş.

İskender bir gün Elburz dağına gelerek, buradaki halkın başına bir beğ tayin eder ve niçe dağ, sahra ve engelleri aşarak içerisinde bir alay haramî olan, çok yüksek bir kaleye gelir. Halk İskender'e haramîlerin ahvalini anlatır ve İskender haramîlerin şerrinden halkı kurtarmak için kaleyi almaya çalışır. Kırk gün, kırk gece birçok yol deneyip kaleyi almaya çalışan İskender ve askerleri haramîleri helak edemezler. Askerin aciz kalıp ümitlerini kestikleri sırada İskender, dünya arzularından vazgeçmiş şeyhlerden birini bulur. Ona, Cenâb-ı Hakk'ın demiri ikiye ayırıp, birini kılıç olarak cihandârların eline, diğerini de anahtar olarak zahitlerin eline verdiğini söyler. Ondaki anahtarın açmadığı kapı olmadığını, kendi kılıcının da pas tuttuğunu ve bilenmeye ihtiyacı olduğunu söyleyerek, kaleden ve harâmîlerin durumundan bahsedip, dua etmesini istediğini belirtir. Şeyh duasını eder ve gökten şimşekle taşlar yağıp, kalenin iki burcunu yıkar. Bir süre sonra kalenin dizdarı gelip, kalenin anahtarlarını padişaha teslim eder. İskender bu şekilde duanın tesirini ispat etmiş olur.

Kalenin tesliminden sonra halk İskender'e gelip, bu defa da Kıfçâk taifesinin zulümlerinden bahsederek, padişaha bu taifenin şikâyetinde bulunur. İskender bu taifenin zulüm ve tecavüzlerinden halkı kurtarmak için usta mimarları çağırıp, sağlam bir set yaptırarak o belayı halkın üzerinden def eder.

Birkaç menzil gittikten sonra İskender, Keyhusrev'in tahtının ve câminin bulunduğu Serîr kalesine gitmeye karar verir ve askerleriyle beraber o tarafa doğru hareket eder.

Firdevsî'nin eserinde, Elburz dağından doğrudan doğruya bahsedilmemekle beraber, İskender'in, isimleri belli olmayan çeşitli dağlara gittiği ve burada bazı ilginç olaylara şahit olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri, karanlıklar ülkesinden çıkınca çok yüksek ve etrafa aydınlık saçan bir dağdaki kuşlarla konuşmasıdır. Yine, dorukları lacivert renkli bir dağın tepesindeki yapıda, ölü bir kimse ile karşılaşmış ve Babil'e doğru yola çıktığı sırada da başı göklere erişen, tepesinde kapkara, iri bulutların olduğu bir dağı görmüştür. İskender, geçit vermezliği nedeniyle güç bela bu dağı aşmayı başarmıştır.³⁵ Ahmedî'nin eserinde ise Elburz dağı Cemşîd/Dahhâk, Dahhâk/Ferîdun mücadelelerinde görülmektedir.³⁶

Tercüme eserde bahsi geçen haramîler ve onların zapt ettiği kalenin alınışı hadisesi ise Şehnâme'deki İskendernâme hikâyesinde ve Ahmedî'nin eserinde bulunmamaktadır. Ahmedî bu kaleyi, İskender ile olan ilişkisi ile değil de Güştâsb şahın sığınağı olarak ve İsfendiyâr'ın İskender'in seddine benzeyen, başı göklere erişmiş bir kale olan Heft-hân'ın fethini anlattığı sırada ele almıştır.³⁷

İskender'in, Kıfçâk taifesiyile olan mücadelesi ise tercüme eser dışındaki diğer iki eserde bulunmamaktadır.

19. Bu Mahall İskender'ün Serîr Kal'asına Varub Keyhusrev'ün Câmı İle Tahtını Seyr Eyledügidür

İskender askerleri ile Serîr kalesine geldiğinde, o şehrin padişahı, İskender'i hediyelerle karşılar. İskender padişaha Cemşîd'in câmi ile Keyhusrev'in tahtını sorar. Padişaha, Keyhusrev'in tahtı üstünde bir kere oturup, câm-ı Cemşîd'ten bir dolu içmek ve Keyhusrev'in mezarı olan mağarayı ziyaret etmek istediğini söyler.

³⁵ Yıldırım, s. 287-288, 292, 303.

³⁶ Akdoğan, s. 326, 327, 328.

³⁷ Akdoğan, s. 350-353.

Şehzade İskender'e kaleyi girmesi ve istediklerine ulaşması için izin verir. İskender dört adamı ile beraber kaleye gidip, saraya gelir. Şehzadenin emri üzere şahane bir ziyafetle karşılanan İskender'i tahta götürürler. İskender tahta bir süre oturur ve ardından câm-ı cihan-nümâdan şarap içer. Birlikte geldiği Belînâs hakîme câmı vererek, üzerindeki yazıları ezberlettirir. Rivâyete göre Belînâs hakîm, câmdan ezberlediği bu sözlerden usturlabı peyda eylemiştir. İskender ardından Belînâs'a taht için bir tılsım yaptırır. Bu tılsım sayesinde, her kim tahtın üzerine oturup kendisi o tahttan inmezse taht o kimseyi üstünden aşağı atar.

İskender oradan kalkıp, Keyhusrev'in mezarının bulunduğu mağaraya gider. Mağaranın ortasında kükürt madeni vardır ve buradan etrafâ ateşler saçılmaktadır. Oraya gidemeyen İskender, ateşin üstüne anber saçıp Keyhusrev'in ruhuna dualar ederek mağaradan çıkar. Ertesi gün, Serîr kalesinin padişahı ile bir meclis kurarak, burada ayş ve nûşlar ve zevk ve sefalar ederler. Daha sonra şehzadeye tâc ve hil'at giydirirler ve şehzade ertesi gün kendi çadırına gider. İskender de askerleri ile oradan göçüp sahralara iner. Buralarda bir hafta kadar seyr ve şikâra meşgul olurlar.

Firdevsî'nin eserinde, İskender'in Keyhusrev'in tahtını ve mezarını ziyareti hadisesi bulunmamaktadır. Ancak İskender'in şehirden şehre yolculukları sırasında karşılaştığı tahtlar olmuştur. İskender, yumuşak ayaklılar ülkesinden döndüğü sırada bir dağın doruğuna kurulmuş altın bir taht ve o tahtın üzerinde diri gibi oturan bir ölüyü görür. Ölü kimse ona, nice dostu, düşmanı yenilgiye uğrattığını, nice hükümdarları tahtlarından indirdiğini ve artık bu dünyadan gitme zamanının geldiğini söyler.³⁸ Başka bir yerde de lacivert doruklu bir dağın tepesinde bir yapı ve bu yapının içerisinde de çeşmenin yanına kurulmuş altından iki tane taht görür. Tahtın üzerinde oturan kişinin vücudu insan, kafası domuz kafası görünümündedir.³⁹

Ahmedî'nin eserinde ise Keyhusrev'in hükümdarlığını anlatan bir bölüm mevcuttur.⁴⁰ Ancak İskender'in Keyhusrev ile olan ilgisine, onun tahtını ve mezarını ziyaretine dair bir hikâyeye anlatılmamıştır. Eserde İskender'in, Âd'ın mezarına yaptığı

³⁸ Yıldırım, s. 279.

³⁹ Yıldırım, s. 292.

⁴⁰ Akdoğan, s. 345-348.

bir ziyaret söz konusudur. Mezarın bulunduğu yere tılsım yapılmıştır ve bu yerin kapısı demir ile bağlanmıştır. İskender o tılsıma elini değdirince, demir muma dönüşür. Şah burada, fildişinden yapılmış bir tahtın üzerinde, cihandan habersiz, başında altın levha bulunan bir kimseyi görür. Başındaki levhada, bu kimsenin bin iki yüz yıl Şark ve Garb'a hüküm sürmüş, mal ve hazineden her ne varsa hepsini cem etmiş, dağ ve denizler dolusu askerlere sahip olmuş ulu bir sultan olduğu, ancak bahtına zarar gelmesin derken ecel çengeline esir olup, bu dünyadan ayrıldığı, kendisinin de başına şüphesiz aynı durumun geleceği yazılıdır. İskender bunu okuyunca ağlamaya başlar ve oradan ayrılarak Ka'be'ye gider.⁴¹

20. Bu Mahall Astahar'dan Ulak Geldikte İskender'ün Kalkub Gidügidür

İskender'e bir gün, Astahar'da olan kâ'im-makâmından bir ulak gelir ve ona Rey şehrinde Keykâvüs neslinden bir kimsenin, halkın mallarını toplayarak, onlara zarar verdiğini, bu kişinin Horâsân ve Acem vilayetlerinden sonra, Astahara'a da geleceğini, bu yüzden yardım istediklerini bildirir. İskender bunun üzerine, önce Keylân şehrine gelerek, isyan eden adamlardan birkaçını bulup, onları helak eyler. Sonra, Rey şehrine ve Horâsân'a giderek, buradaki askerlerin cümlesini ve padişahlık davası eden adamı ele geçirip, onun da işini bitirir. Bunun karşılığında da o yerde Herâ adında bir şehir yapar ve Acem memleketinde hoş vakitler geçirip, zevkli günler yaşamaya devam eder.

Firdevsî'nin eserinde, İskender'in yukarıda adı geçen şehirlerde mücadelesi bulunmamaktadır. Ancak Ahmedî'nin eserinde, İskender'in Horâsân'da şeytan ve cin askerleri ile savaşını anlatan bir hikâye bulunmaktadır.⁴² Tercüme eserde İskender'in kurduğu ve Herâ adını verdiği şehir, Ahmedî'nin eserinde Herât şeklindedir.⁴³ Rey ve Keylân şehirleri eserde bulunmamaktadır.

⁴¹ Akdoğan, s. 465-467.

⁴² Akdoğan, s. 259-263.

⁴³ Akdoğan, s. 268.

21. Bu Dâstân İskender'ün Hind'e Gidüb Keyd-i Hindî İle Olan Ahvâlidür

İskender Acem memleketinin cümle şehirlerini seyr eyledikten sonra, Hindistan'a gitmeye karar verir. Askeri ile niçe menzilleri ve konakları aşarak, Hindistan sınırına ulaşır. Hindistan hükümdarı Keyd'e bir elçi gönderir. Elçi, Hint padişahına gider ve İskender'in üzerlerine geldiğini, cenk etmeden kendisine itaatte bulunmalarını emrettiğini söyler. Cenge kalkışırsa da derya gibi askeri ile varıp, memleketlerini harap edeceğini bildirir. Keyd, daha önce gördüğü rüyanın da tesiri ile İskender'in söylediklerini düşünür ve ona karşı koymayı münasip görmez. Gelen elçi ile İskender'e, eğer cenk eylemek isterlerse onlar geldikçe biz de kaçıp karşılarna gelmeyiz, ancak üstümüze gelip vilayetimizi harap eylemeyeceklerine dair söz verirlerse mübarek huzurlarına her birinden dünyada birer örneği bulunan dört hediye göndereceği haberini yollar. Keyd'in göndereceği bu dört şey, dünyada güzellikte misli bulunmayan kızı, içtikçe şarabı eksilmeyen yakuttan bir kâse, hikmet sahibi bir üstat ve insanın bedeninde ne kadar hastalık varsa hepsi hakkında bilgi sahibi olan bir hakîmdir.

Elçi İskender'e Hint padişahının dediklerini anlatır ve İskender Keyd'in bu hediyelerini görmek ister. Bir nâme yazarak Belînâs ve elçi ile gelen Hindî'yi hediyeleri getirmesi için görevlendirir. Nâmeyi okuyan Keyd, İskender'in cenk eylemeyeceğine ve kendilerine zarar vermeyeceğine dair kanaat getirdikten sonra, bahsini yaptığı o dört tuhfeyi ve başka nice hediyeleri İskender'e gönderir. İskender gelen tuhfelerin her birini sınırar ve kızı da çok beğenerek kendisine hatun edinir.

İskender o mahalde düğününü yaptıktan sonra, Aristo'ya memleketin ahvaline dair bir nâme yazar ve Hint kızını, gelen hediyelerle beraber Rûm'a gönderir. Kendisi de Fûr-ı Hindî için sefer tedarigine başlar.

Firdevsî'nin eserinde bu hikâyeye, tercümedeki hikâyeye ile genel anlamda aynıdır. Yalnız Firdevsî'nin eserinde, Keyd'in on gece üst üste gördüğü rüyaları da anlatılmış ve bu rüyaların Mihran adında ünlü bir kişi tarafından yorumu yapılmıştır.⁴⁴ Ayrıca

⁴⁴ Yıldırım, s. 225-231.

İskender, Keyd'in vaat ettiği o dört tuhfeyi almaları için Hint padişahının yanına dokuz bilge adamını göndermiş, adamlar önce kızı görüp, onun güzelliğine şahit olmuşlar ve İskender'e kızın güzelliğini anlatan bir nâme yazmışlardır.⁴⁵ Bu bölümler ve İskender'in Hindistanlı filozofu, doktoru ve Keyd'in kadehini sımadığı bölümler tercüme eserde mevcut değildir.

Ahmedî'nin eseri de diğer iki eserdeki anlatılar ile genel olarak aynıdır. Ancak burada, tercümede olduğu gibi Hint padişahının sadece bir rüya görmesi söz konusudur. Keyd-i Hindî rüyasında, Rûm'da parlayan bir ayı, bu ayın Şark ve Garb'ı aydınlattığını, yıldızların da aya secde ettiğini görür. Rüyanın yorumunu Mehrân adında bir kimse yapar.⁴⁶ Eserde ayrıca Mehrân, elçi olarak Keyd tarafından görevlendirilir.⁴⁷

Ahmedî'nin eserinde de Firdevsî'nin eserinde olduğu gibi filozof, hakîm ve câm tek tek sınıdır. İskender filozofa Allah'ın varlığı ve birliği, âlemin yaratılışı, gezegenler, burçlar vs. hakkında sorular sorar. Ayrıca hakîme, insanoğlunun can mı yoksa cisim mi olduğuna dair sorular sorup, ruh ve beden, his, hayal, vehm, hafıza, tefekkür vs. hakkında ve sağlığın korunmasına dair de bilgiler alır. Hikâyenin sonunda, İskender'in bezminin vasıfları, çeng ve nâyin vasıfları, İskender'in bağıışı ve adaleti hakkındaki anlatılardan sonra temsiller ve münâcât ile hikâyeye sonlandırılır.⁴⁸

22. Bu Mahall İskender Kannûc Didikleri Şehrün Pâdişâhı Olan Fûr-ı Hindî Üstine Asker Gönderüb İşini Tamâm Eyledikten Sonra Çîn Vilâyetine Sefer Eyledigidür

İskender'in askerleri Fûr-ı Hindî ile cenk edip, onun bütün askerlerini perişan ederek, kendisini de helak eylerler. İskender, Kannûc şehrine kendilerinden bir padişah tayin eder. Sonra oradan kalkıp, Tibet dedikleri şehre gelirler. Bu şehrin

⁴⁵ Yıldırım, s. 234-235.

⁴⁶ Akdoğan, s. 124-125.

⁴⁷ Akdoğan, s. 129.

⁴⁸ Akdoğan, s. 132-185.

toprağına ayak bastıkları anda, sebepsiz gülmeye başlarlar. İskender bu duruma şaşırır ve oradan da kalkıp Çîn vilayetine gelir. Ab-ı hayat gibi suları ve yemiş ağaçları ile cennete benzer bir yerde karar eyerler. Çîn hakanı, İskender'in kendi üzerine sefer için geldiğini duyunca, emri altındaki vilayetlere nâmeler yazarak, o şehirlerin askerlerini yanında toplar. Korkusundan İskender'e casuslar göndererek, onun tarz ve tavrından haberdar olur. Casusların İskender'in ahvâline dair hakana anlattıkları şeyler, hakanı bir bahane ile İskender'e barış çağrısı yapmaya mecbur bırakır. İskender Çîn hakanına nâme yazmak ister.

23. Bu Mahall İskender'ün Hâkâna Nâmesidür

İskender nâmesinin başında, Hakk te'âlâ hazretine hamd ve senâ eyledikten sonra, nâmeyi yazmasındaki maksadını anlatmaya başlar. Muradının cenk eylemek değil, Çîn memleketini seyr ve temaşa eylemek olduğunu söyler. Kendisine karşı koyup, itaat etmeyen Dârâ, Keyd-i Hindî ve Fûr-ı Hindî'nin tahtını ve tacını elinden alarak, memleketlerini harap eylediklerini söyleyip, bunlar gibi yaparsa sonunun onlardan farklı olmayacağını belirtir. Mal ve hazineye ihtiyacı olmadığını söyleyip, kendisine karşı askerleri ile geldiği için de özür dileyerek, cenkten vazgeçmesini diler.

Nâme yazılıp hakana gönderilir. Hakan nâmeyi okuyunca, kalbine korku düşer ve o da buna karşı, cevap niteliğinde bir nâme yazar.

24. Bu Mahall Hâkânun Nâmesidür Ki İskender'e Gönderdikden Sonra Ardı Sıra Kendi De Tebdîl Olub Elçilikle Gelmişdür

Hakan nâmenin başında, Hakk te'âlâ hazretine hamd ve senâ eyledikten sonra İskender'e, gazapla gelip kendilerine zarar vermekten vazgeçmelerini, topraktan gelip yine toprağa gideceklerini, bu yüzden de birkaç gün bu cihanda huzur ile geçinip gitmek istediğini söyler. Kendi askerlerinin gücü karşısında birçok şehzadenin yenilgiye uğradığını, düşman askerlerinin hamlelerine takat

getiremediklerini belirtir. Ardından, kendisine karşı koymanın da münasip olmadığını söyleyerek, sulh talebinde bulunur.

Hakanın nâmesi İskender'e ulaşır. Hakan her ne kadar barış dilese de İskender'in aniden üzerine gelip, askerlerini perişan etmesi yönünde endişe içerisindedir. Vezirinin de görüşünü alan hakan, elçi kılığında İskender'in karşısına çıkar. İskender'le yalnız kalarak, ona devletin bekası için dua eder ve kendisinin Çîn padişahı olduğunu dile getirir. İskender hakanın bu küstahlığına oldukça kızar. Kapısında köle olup, ona kulluklar yapacağını söyleyen hakan, İskender'den af diler. Aralarında barış ilan ederek, Çîn memleketinin tekrar kendisinde olmasını ister. Bu şekilde, elçi kılığında gelişinin de nedenini anlatmış olur. İskender hakanın, yedi yıllık mahsullerini kendilerine vermeleri şartıyla, isteğini kabul eder. Bir ahd-nâme yazarak hakanı gönderir.

Hakan bir süre sonra ordusu ve filleri ile İskender'in üzerine gelir. Hakanın hile yaptığını düşünen İskender, bütün askerleriyle hakanı karşılar. Hakan, İskender'e karşı itaatini ve kulluğunu belirttikten sonra, kendisinin de cenk ve cidâlden aciz olmadığını, hesapsız askerleri ile Hint üzerine sefer eylese oranın altını üstüne getirmeye kâdir olabileceğini söyleyerek, bir yıllık mahsulünü İskender'e verir. Böylece aralarından husumet kalkar ve dost olurlar.

Firdevsî, İskender'in Fûr ile yaptığı mücadeleyi daha kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır. Eserde önce, iki hükümdar arasındaki konuşmalar ve yazılan mektuplar verilmiş, ardından Fûr'un korkusuzca savaş talebinin üzerine İskender'in Fûr ile savaşmak için çok büyük bir ordu hazırlattırıp, o zamana kadar hiçbir hükümdarın görmediği, demirden at ve süvariler yaptırdığı anlatılmıştır. Askerin savaşa karşı isyanı ve nihayet savaşın başlayıp, Fûr'un ölümüne kadar olan hazırlıklar ve savaş sahnesi, tercüme eserden farklı olarak ayrıntılarıyla Firdevsî'nin eserinde bulunmaktadır. Ayrıca İskender, galibiyetin ardından Fûr'un himayesindeki kimselere, bu padişahın bütün nimetlerini dağıtmış ve Fûr'un tahtında iki aylık bir hükümdarlığının ardından tahtı Sorog adında, Hindistan'ın çok güçlü ve ünlü bir

hükümdarına bırakarak, ona para, mal, mülk, taht ve taca dair öğütlerde bulunmuştur.⁴⁹ Bu da hikâyenin, tercüme eserde bulunmayan farklı bir yönüdür.

İskender'in Tibet şehrindeki mücadelesi ve burada yaşadığı şaşkınlık verici olay, Firdevsî'nin eserinde bulunmamaktadır. İskender'in Çin'e yaptığı sefer ise tercümedeki olayların seyrine benzerlik göstermekle beraber, ondan şu yönüyle ayrılır: İskender tercüme eserde, Çin hakanına, kendisine karşı gelerek yaptığı küstahlıktan özür dileyip, cenkten feragat etmesini bildiren bir mektup yazarken, Firdevsî'nin eserinde İskender, Çin fağfurundan haraç ve bunun dışında, başka çok değerli hediyeler, altınlar, değerli kılıçlar, elbiseler, ipekler ve bunun gibi nice eşyaları kendisine göndermesi için mektup yazmıştır. Tercümede, Çin hakanı İskender'e elçi kılığında giderken, Firdevsî'nin eserinde İskender Çin fağfuruna elçi kılığında gitmektedir.⁵⁰ Tercümede hakan, yedi yıllık mahsulünü İskender'e vermiş ve bir ahd-nâme yazdırmıştır. Ardından İskender'in üzerine gidip, hesaba gelmeyen askerlerini padişaha göstererek, gücünü kanıtlamaya çalışmıştır. Böyle bir ahd-nâme ve Çin fağfurunun hileli davranışı, Firdevsî'nin eserinde bulunmamaktadır.

Ahmedî'nin eserinde İskender'in Fûr-ı Hindî üzerine asker yolması, Fûr ve İskender'in cengi, İskender askerlerinin çokluğu ve gücü, Fûr'un mağlubiyeti ve ölümü hikâyesi yer almaktadır.⁵¹ Eserin genelinde şair, her hikâyenin sonunda asıl anlatmak istediğinin ne olduğunu ifade eden, şahısların ve nesnelere ardındaki hikmetleri anlattığı "Der-Temsîl ve Hâtîme-i Dâsitân ve Der-Temsîl-i Rumûzât" gibi başlıklara yer vermiştir.⁵² Bu hikâyenin sonunda da şair, Fûr-ı Hindî'nin nefis-i emmâreyi, İskender'in akli ve fillerin de nefis gücünü temsil ettiğini belirtir.⁵³ Tercüme eserde ve Firdevsî'nin İskender-nâmesi'nde, bu şekilde temsillerle anlatım bulunmamaktadır.

Eserde İskender'in Tibet'e gidişini anlatan bir hikâye bulunmamaktadır. İskender'in Çin seferinde ise Ahmedî, Çin hakanının Tamgâc Han olduğunu

⁴⁹ Yıldırım, s. 242-250.

⁵⁰ Yıldırım, s. 296-299.

⁵¹ Akdoğan, s. 185-191.

⁵² Ayçiçeği, s. 185-186.

⁵³ Akdoğan, s. 191-192.

söylemiştir. Tercümede bu isim bulunmamaktadır. Ayrıca tercümede yer alan İskender'in hakan ile mektuplaşma hadisesi bu eserde yer almamaktadır. Eserde Tamgâc Han İskender'e karşı gelmekte ve İskender'in önünde bir köle misali yer öpmektedir. Hikâyenin sonunda ise İskender'in bezminin vasıfları, İskender'in Behrâm-ı hakîme âlem, gayb, şehâdet, vâcib, mümteni, mahıyyet ve vücut aksamına dair soruları ve hakîmin bunlara cevabı, temsiller ve tevhîd bölümleri bulunmaktadır.⁵⁴

25. Bu Hikâye Rûm Nakkaşları İle Çîn Musavvirleri İskender İle Hâkâna Hüner Gösterdikleridir

İskender bir gün mecliste, her vilâyet halkının elinden gelen hünerleri âkıl kimselerle konuşurken, Çîn ve Rûm'da üstâd nakkaşların varlığından haberdar olur. Bunun üzerine bir odanın ortasına perde çekilir ve odanın bir duvarını Rûmlu, diğer duvarını da Çînli üstâdın nakşetmesi için her iki vilayetin üstâdını çağırırlar. Üstâdlar odanın içerisinde bir süre, çalışmalarını birbirlerine göstermeden, nakışlarını tamamlarlar. İskender, hakan ve o mecliste olanların her biri üstâdların yapmış oldukları çalışmalarını görmek için perdeyi ortadan kaldırır ve iki tarafından da aynı türden nakış olduğunu görürler. Meğer Rûm nakkaşları nakış eylemeyip, duvara cila vererek, duvarı ayna gibi parlatmışlardır. Böylece bir duvardaki nakşın aksi diğer duvara vurarak, bu akis görenlere iki duvarda da aynı üstâdın resmi olduğunu düşündürüp, onları yanıltmıştır. Böylece Rûm üstâdları Çîn üstâdlarına galip olmuşlar ve İskender bunlara tahsin ve aferinler, in'âm ve ihsanlar eylemiş.

Rivayete göre Acem vilayetinde Mânî adında usta bir nakkaş vardır. Mânî, Çîn'e gelip, buradaki nakkaşların hünerlerini görmek ister. Çîn'e sefer eylediği sırada Çînli üstâdlar, bir çölde saf billurdan bir havuz inşa ederler. Mânî bir gün buradan geçerken, havuzu fark eder ve ondan su içmek istediğinde görür ki sudan eser olmayıp, görünen şey saf bir billurdur. Çînlielerin kendisine hüner göstermek için böyle bir şey yaptığına anlayan Mânî de aynı havuzun içine, görenleri gerçek

⁵⁴ Akdoğan, s. 222-232.

olduğuna inandıracak bir şekilde, köpek tasvir eder. Çinli üstâdlar Mânî'nin sanatına hayran kalırlar.

Bir gün İskender Çin hakanına, uzun zamandır buldukları şehrin her köşesini seyr ve temaşa eylediğini, bu nedenle artık buradan kalkıp Rûm'a gitme zamanının geldiğini söyler. Hakan İskender'in bu düşüncesine karşı gelmez ve İskender Çin diyarındaki cümle şah ve şehzadelere, a'yân ve ekâbire hil'atler giydirerek, onlara ihsan eyler.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde bu hikâye bulunmamaktadır.

26. Bu Mahall Hâkân İskender'i Sarâyında Ziyâfet İdüb Peşkeşler Virdügidür

İskender Rûm'a gitmek isteyince Çin hakanı, sarayını altın ve süslerle döşeyip, İskender'e hediyeler hazırlayarak, şahane bir meclis tertip eder. İskender'i sarayına davet eden hakan, ona altın ve cevherlerle süslenmiş bir taht vererek, fağfurî tabaklar, cevherli kâseler içerisinde üd ve anber kokulu leziz yemekler ikram edip, hediyelerini İskender'e sunar. Bu hediyelerden üç tanesi vardır ki her biri dünyada misli bulunmaz bir değerdedir. Bunlardan biri, esen yele ve uçan kuşa hükmeden bir at, biri avcı bir kuş, biri de güzel sesli ve yiğit bir cariyedir. İskender cariyenin dilâverliğine yapılan övgülerden haz almaz ve cariyeden vazgeçerek onu meclisine götürmez.

İskender akşam olup bargâhına geldikten sonra, ertesi gün Acem memleketine gider. Oradan Horâsân'a ve tahtgâhı olan Astahar'a, ardından da Rûm'a gitmek isteyen İskender'e, ansızın Ermen vilayetinin hâkimi olan Duvâlî gelir. Rus taifesinin zulmünden feryat ve figânlar ederek şikâyette bulunan Duvâlî, İskender'i Rusların üzerine gönderip, mal ve mülklerini kurtarması için ikna eder.

Firdevsî'nin İskender-nâmesi'nde Çin fağfurunun elçi aracılığı ile İskender'e pek çok hediyeyi gönderdiğini ve İskender'i uygun göreceği bir zamanda Çin'i ziyafet etmek üzere davet edip, ülkesinde Çin uluları tarafından saygı ve sevgiyle

karşılanarak, övgüyle kucaklanacağını söylediğini görmekteyiz. Ancak hikâyenin devamında İskender'in fağfurun davetine icabet ettiğine dair başka bir anlatı söz konusu olmamıştır. Ayrıca İskender'in buradan kalkıp, Bağdat yakınlarında bir şehir olduğu bilinen Ceğvan/Hulvan şehrine geldiği ve buradaki insanlara şehrin ilginç olan şeylerini sorduğunu görmekteyiz.⁵⁵ Eserde Ermen şehri, şehrin hâkimi Duvâlî ve onun isteği üzerine İskender'in Rus taifesinin üzerine gittiği yönünde bir hikâye bulunmamaktadır.

Ahmedî'nin eserinde ise İskender'in, Çîn'e hâkimiyetinden sonra, burada kurduğu mecliste Çîn hakanına ülkeyi geri verdiğini, ülkenin zengin, fakir her türden insanlarını adalet ile şen ve sevinçli kıldığını ve oradan şarka giderek, buradaki acayıplıkları öğrenmek istediğini görmekteyiz.⁵⁶ Çînli hakanın daveti ve İskender'e vermekte uygun gördüğü misli bulunmayan hediyeleri bu eserde de mevcut değildir.

Eserde İskender'in Rus taifesi ile olan savaşı ise şu şekilde anlatılmaktadır: İskender Şark'ı baştanbaşa gezdikten sonra, Tûrân'a doğru giderken, Rus ve Hazer askeri ile karşılaşır. Rus'un yolları dikenlerle doludur ve oraya girmek kolay olmamakla beraber, oradan çıkmanın da imkânı bulunmamaktadır. Rus şahı, sayısız askerleri ile İskender'in şehre girmesine izin vermeyince, askerler cenge başlarlar ve İskender'in önündeki tüm Rus askerleri kaçır. İskender gazapla şehre girip, oranın altını üstüne getirir ve ilin kadın ve erkeklerini esir edip, şehri yakıp yıkar. Ardından Horâsân'a gider.⁵⁷

27. Bu Mahall İskender Kıfçâk'a Geldikde Ol Vilâyetün Avratları Dâ'imâ Yüzi Açık Gezmegin Yüzlerini Örtmek için Tılsım Eyledigidür

İskender Rus taifesinin şehirleri yağmaladığını duyunca, hakanın verdiği atla önce Ceyhûn'a, sonra Harezmi ve Kıfçâk sahrasına gelir. O yerin kadınları nazlı, mehpâre kızlar olup, yüzleri ve gözleri açık gezmektedirler. İskender, taifenin belli başlılarını yanına davet ederek onlara, kızlarının bir alay yabancı erkek içinde yüzleri

⁵⁵ Yıldırım, s. 300-301.

⁵⁶ Akdoğan, s. 226, 234.

⁵⁷ Akdoğan, s. 257-259.

açık bir şekilde bulunmalarının nedenini sorar ve yüzlerini örtüp, açık gezmelerini sağlamasını ister. Taifenin ihtiyarları bu söze karşılık İskender'e, kendilerine hizmet için ahd ettiklerini, avratlarının yüzlerini örtmek için ahd eylemediklerini söylerler. Sözüne karşı çıkılan İskender, hükemâsı ile bu duruma çare bulmanın yollarını ararken, hakîmlerden biri tılsım yaparak durumu değiştirebileceğini söyler. Hükemâ üstâd mimarlara, siyah taştan bir kadın sûreti, beyaz mermerden de yüzüne bir yaşmak yaptırıp, tılsımla o sûreti sahranın orta yerine diktirir. Kıfçâk nazeninleri yüzündeki perde ile bu sûreti gördüklerinde her biri, bu cansız sûretin nâ-mahremlerden sakınıp yüzlerini örttükleri yerde, biz neden örtmeyelim diyerek, bu tılsımlı sûretten etkilenirler ve perde ile gezmeye başlayıp, yüzlerini kimseye göstermeyerek, nâ-mahremlerden sakınırlar.

Firdevsî'nin eserinde bu hikâye bulunmamaktadır. Ancak eserde, hikâyenin aynısı olmamakla beraber, kadınları içermesi bakımından ortak yönleri bulunan şöyle bir hikâye yer almaktadır: İskender Herom adında, sadece kadınların yaşadığı bir şehre gider. Buradaki kadınların hiçbiri evlilik yapmamakta, bu nedenle çocuk doğurma ve sayılarını artırma gibi özellikleri de bulunmamaktadır. Vücutlarının sağ tarafı kadınsı özelliklere sahipken, sol tarafı savaş gününde zırh giymiş erkeklerin vücuduna benzemektedir. İskender bu şehri görmek ister ve erkek olmadan üremenin nasıl olduğunu da merak eder. Şehirlerine savaş niyetiyle girilmesine izin vermeyen bu kadınlar, aynı zamanda bilge ve akıllı kimselerdir. İskender bu şehre girmekten vazgeçerek başka bir yere gider. Burada şiddetli bir kasırga ile karşılaşılırlar. Soğuk ve kar engeline karşı iki gün yol alan İskender, ten renkleri gece karanlığında, gözleri kan renginde olan ve ağızlarından sürekli ateşler fişkıran insanları ile başka bir şehre gelir. Hükümdar, burada ordusuyla bir ay boyunca kalır, ardından tekrar o ünlü kızlar şehrine gider ve kızların da sevgi gösterileriyle karşılamaları üzere İskender, kentte görmek istediği her şeyi gözleriyle görür. Onlara şehirleri, yaşam tarzları ve merak ettiği birçok konuda sorular sorarak cevaplarını alır ve ordusunu toparlayarak batıya doğru yola koyulur.⁵⁸

⁵⁸ Yıldırım, s. 279-284.

Ahmedî'nin eserinde ise İskender'in, halkının cümle çıplak olduğu ve giyecek bir şeyleri bulunmayan, Lengâvûs adındaki bir adaya gittiği bilgisi bulunmaktadır.⁵⁹ Firdevsî'nin Brehmenler ülkesi olarak tanımladığı zahitler şehri, Ahmedî'nin eserinde Berhemen şehri olarak yer almaktadır. Bu şehrin de halkı çıplaktır ve mağarada yaşayarak, dünya nimetlerini terk etmişlerdir. Giydikleri ağaç kabı, yedikleri ottur. Zühdü kendilerine âdet edinmişlerdir.⁶⁰ Firdevsî'nin eserinde adı geçen Herom adındaki kadınlar şehri ise Ahmedî'nin eserinde, Şâd-kâm adında sadece kadınlardan oluşan bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirde ulu bir ağaç ve bu ağacın dibinde bir çeşme bulunmaktadır. Her kim erkek evladı olmasını isterse gusül edip, bu çeşmeden suyunu içer ve gündüz vakti bir kurban keserek, kendisini bu ağaca sürer. Aradan dokuz ay geçtikten sonra da bir kız dünyaya gelir.⁶¹

İskender'in gittiği bu şehirler, tercüme eserde karşılaştığımız hikâyedeki şehirlerle aynı değildir. İncelediğimiz eserde yer alan kadınların, diğer iki eserdeki görünüşleri bu şekilde olmuştur.

28. Bu Mahall Rus Askeri İskender'ün Geldüğinden Âgâh Olub Tedârik Görmeleridür

İskender Kıfçâk sahrasından kalkıp, Rus askeri üzerine gitmek üzere yola koyulur. Rus memleketine yaklaştıktan sonra askerleri ile birkaç gün dinlenir. Öte taraftan düşman askerleri de İskender'in Hind'den, Çin'den ve Acem'den topladığı hesaba gelmez askerleri ve filleri ile kendilerinden intikam almak için geldiklerinden haberdar olurlar. Rus taifesinin serdarı Kaytâl, etraf ve eknâftan topladığı yedi bölük askere, düşman ordusunu aslına uygun olmayan bir şekilde anlatır. İskender'in ordusunun bir alay derme çatma askerler olup, naz ve niyazla beslenmiş, yiyip içmeye alışmış, zahmet görmemiş askerlerden oluştuğunu söyler. İskender'in mal ve hazinesinin de sayısız olduğunu öğrenen Rus taifesi, düşman askerini bozmak için tedbir alır. İskender de kendi askeri ile cenk için konuşur. Tâtâr askerinin Rus ile

⁵⁹ Akdoğan, s. 214.

⁶⁰ Akdoğan, s. 481-482.

⁶¹ Akdoğan, s. 488.

düşmanlıklarından bahseden İskender, bu askerleri de Rus üzerine göndermenin doğru olacağını düşünür.

Firdevsî'nin eserinde İskender'in Rus askerleri ile yaptığı cengin hikâyesi yer almamaktadır.

29. İskender'ün Mesel Getürdükleridür

Bu başlık altında İskender'in, Tâtâr askerini Rus üzerine havale eylemeyi istemesi üzerine, iki düşmanın birbirlerini helak etmelerine örnek olarak bir hikâye anlattığı görülmektedir. Hikâyede, iki kurt bir tilkinin üzerine havale eylemek ister. Tilki aciz kalınca, kurtların can düşmanları olan iri çoban köpeklerini çağırır. Köpekler bu iki kurdu gördükleri gibi onları kovmaya başlarlar. Tilki de kurtları köpeklere havale ederek, yakasını kurtarır ve uzaktan onları temaşa eyler.

İskender anlattığı bu meselin ardından, yine de kimsenin yardımına ihtiyacı olmadığını, kendi askerinin düşmana gerekli cevabı verip, haklarından geleceklerini söyleyerek askeri teselli eder. Ardından cümle askeri ile beraber cenk için tedarikini görmeye başlar.

Firdevsî'nin eserinde, İskender'in Rus askerleri ile mücadelesini anlatan bir hikâye bulunmadığı gibi, Rus askerlerinin Tâtârlarla olan husumetine dair anlatılan herhangi bir mesel ya da temsilin varlığı da söz konusu olmamıştır.

Ahmedî'nin eserinde de bu mesel yer almamaktadır. Ancak şairin eserde dünya ve âhret ahvaline dair tilki üzerinden anlattığı bir kıssa bulunmaktadır. Hikâye kısaca şu şekildedir: Rivayete göre bir tilki boya küpüne düşer. Çıktığında tâvûs gibi görünür. Etrafındaki herkes ona ne olduğunu sorar ve tilki kendisindeki bu halin Allah'ın bir lutfu olduğunu söyler. Bundan sonra kendisine tâvûs denilmesini ister. Tilkiler tâvûsun gül bahçesinde güle celve eylediğini, onun da tâvûs ise bağda celve eylemesini söylerler. Tilki celvenin ne olduğunu bilmediğini söyleyince, diğerleri de onun hile yaptığını ve tâvûs olmadığını anlarlar. Şair hikâye üzerinden İskender'e,

layığıyla saltanat bulmak isterse nefsinin ahlak ile halis duruma getirmesini, çalışarak hükümdarlık davasını yalandan kurtarması gerektiğini anlatır.⁶²

30. Bu Mahall Dâstân İskender'ün Rus İle Olan Cengî Ahvâlidür

İskender ve Rus askerleri cenk sabahı yerli yerince karar eyledikten sonra, her bir ordunun dilâverleri çıkıp, hünerlerini göstermeye başlarlar. İskender'in ordusundaki Rûm, Hind, Çîn ve Mâzenderân askerlerinden niçe zorlu pehlivanlar meydana girip, her biri Rus askerlerinden Kivîl, Hurrem, Cûdra, Tarsûs'un elinde helak olurlar. Bir süre devam eden savaşta, Rus askerinden dağa benzer, ok geçmez kılıç kesmez bir yaban herifi meydana gelir ve karşısına kim gelse hepsinin işini birer hamlede tamam eyler. Meydana giren dilâverlerden hiç biri herife galip olmak değil, talip olmaya dahi cesaret edemezler. Nihayet İskender'in ordusundan bir dilâver, bu yaban herifine karşı uzun bir uğraşın ardından galibiyet elde eder. Savaş esnasında yüzü açılan herifin aslında güzel çehreli bir nazenin olduğu anlaşılır. Bu yüzden onu öldürmezler, ellerini bağlayıp esir alırlar. İskender iki gün boyunca süren cenkte işlerinin istedikleri gibi gitmemesi üzerine, kendisi düşman askerine havale olur ve beklenen galibiyeti alır. Bu kızın ise Çîn hakanının daha önce verdiği cariye olduğu ortaya çıkar. İskender kızın kuvvetine laf söylemeyip, ona tahsin ve aferinler eder.

31. Bu Mahall İskender'ün Rus Askerini Perîşân İdüb Nûşâbe'yi Halâs Eyledigidür

İskender Rus askeri ile kalan savaşına bu bölümde devam eder. Her iki taraf da derya gibi sonsuz askerleri ile birbirleri üzerine hamle eyleyip kıyamet koparırlar. Başlar top gibi yuvarlanıp, kan seller gibi akar ve atlar kan deryası içinde yüzmeye başlarlar. Bir süre devam eden savaşta nusret yeli İskender tarafından eser. Kaytâl esir alınır. Rus askerlerinin birçoğu helak olur. Geri kalanların ise her biri bir tarafa kaçar. Düşman askerinin hazine ve cebehâneleri zapt olunur. Ganimet mallarından bir miktarı askere bağışlanıp, bir miktarı da a'yana verilir. Kaytâl'a hilatler giydirilir

⁶² Akdoğan, s. 460-461.

ve vilayeti tekrar kendisine verilerek, haraca bağlanır. Esir alınan diğer asker de serbest bırakılır ve her birine in'âm ve ihsanlar edilir. Kaytâl tarafından esir alınan Nûşâbe ise İskender'in vasıtasıyla hapisten kurtulur. Ermen serdârı olan Duvâlî ile nikâh edilerek, birlikte hesapsız mallarla memleketlerine gönderilirler. İskender de niçe zaman o taraflarda eğlenir. Gâh ayş ve işret, gâh da sayd ve şikâr ile etrafı seyr ve temaşa eyler.

Ahmedî'nin eserinde Rus serdârı Kaytâl'ın ismi yer almamakla beraber, İskender'in onu esir alması ve ardından serbest bırakarak, vilâyeti tekrar ona bağışlaması olayı görülmemektedir. Eserde İskender şehre gazapla girip, oranın altını üstüne getirmiş, kadın ve erkek her bir insanı esir ederek, şehri yakıp yıkmıştır.⁶³ Ayrıca bu eserde şair Kaydafa'nın, İskender tarafından harap edilen şehirde ölümünün gerçekleştiğini anlatırken⁶⁴, tercüme eserde Nûşâbe olarak görülen Kaydafa'nın ölmediğini, hatta daha sonra Rus askeri tarafından esir alınarak, İskender'in vasıtasıyla da kurtuluşunu ve Ermen serdârı Duvâlî ile de nikâhlarını görmekteyiz.

32. Bu Dâstân İskender'ün Âb-ı Hayât Ârzûsı ile Zulmâta Gittiğini Beyân İder

İskender bir gün meclis kurup hükemâ ve musâhipleri ile temaşa için ne tarafa gideceklerini konuşurken içlerinden bir ihtiyar kimse, karanlıklar ülkesine gitmesini söyler. Burada ab-ı hayat denilen bir çeşmenin varlığından bahseder. İskender, o sudan içen kimsenin bir daha dünyada fena bulmayacağını söyleyen pîre, hükemâsının da tasdiki ile inanır. Hesapsız askeri ile yola girip zulmâta gider. Birkaç menzil ilerleyen İskender ve askerleri bu yolda hasta olurlar. Orada bulunan bir mağaraya ne kadar hazineleri varsa hepsini koyarlar ve burada Bulgar adında bir yeri ma'mûr ederler. İskender genç ve güçlü dilâverlerle yoluna devam etmek ister. Bir ay boyunca giden İskender zulmâta gelir. Artık karanlığa girecekleri için dönecekleri zaman yolu nasıl bulacaklarına dair bir işaret aramaya başlarlar. Askerin içinden biri

⁶³ Akdoğan, s. 259.

⁶⁴ Akdoğan, s. 298.

gayet hasta ve ihtiyar babasına bu durumu anlatır. İhtiyar adam, doğumu yaklaşmış olan bir kısırağı bulup, yavrusu doğduğunda başını keserek öldürmelerini ve o mahalde kaldığını kısırağa göstermelerini, dönecekleri zaman da kısırağı önlerine alıp yola koyulmalarını söyler. Kısırağın tayını arzu edip yolu bu sûretle bulacağını belirtir. İhtiyar adamın oğlu, babasından işittiği bu tedbiri İskender'e söyler ve İskender sözün aslının kime ait olduğunu öğrenerek denilenleri yapar. Zulmâta gidip ab-ı hayatı aramaya başlar. Yanında olan Hızır'a bir at ve cevher vererek yollarını ayırır. Hızır bir süre gider ve elindeki cevher yarılarak etrafa ışık verir. Bunun neticesinde suyu bulup, içine girer ve ondan bir miktar içerek cihan durdukça hayat bulur. İskender'e de çeşmeyi göstermek için işaret koymak istediğinde çeşme kaybolur. Bunda Hakk'ın bir sırrı olduğunu çözen Hızır, bir tarafa çekilerek bir daha İskender'e gözükmez. İskender kırk gün gider, ab-ı hayattan bir iz görmeyip, Hızır'ı da bulamayınca geri döner.

Bir gün İskender'e meclisindeki bir kimse, içinde kimsenin ölmediği bir şehrin varlığından söz eder. Ayrıca şehrin yanındaki büyük bir dağdan ve dağın şehir halkından birini çağırdığında, bu kimsenin o dağa doğru giderek, kaybolduğundan bahseder. İskender bu şehrin aslını öğrenmek için askerleri ve âkıl kimseleri ile oraya gider. Dağın sırrını bulamayınca, ömrü âhir olup, vadesi tamam olan bir ihtiyar kimseyi bu dağın, adı ile çağırdığını ve adamın da dağa doğru gidip, görünmez olduğunu görürler. Bu hal üzere birkaç adam daha dağdan çağırılıp, görünmez olurlar. İskender şahit oldukları karşısında cihanda kimsenin ecel pençesinden kurtulmayacağını anlayarak şehirden ayrılır ve dönüp askerine gelir.

Firdevsî'nin eserinde bu hikâye, İskender'in batıya doğru ordu sevkiyatı ile başlar. İskender geldiği büyük ve görkemli bir şehirde hayat çeşmesinin varlığından haberdar olur. İskender'in bu hikâyede de baş danışmanı olarak yanında Hızır bulunmaktadır. Ancak kısır hikâyesi eserde yer almamakla beraber, İskender'in kurduğu Bulgar şehirden ve adını söyleyerek yanına çağırdığı insanları, içerisinde kaybeden bir dağın hikâyesinden de eserde bahsedilmemektedir. Tercüme eserden farklı olarak Firdevsî'nin eserinde, İskender'in karanlıklar ülkesinden çıkıp aydınlığa kavuştuğunda, çok yüksek ve aydınlık saçan bir dağın doruklarında gördüğü yeşil,

kocaman, güçlü bir kuş ile ve İsrail ile konuşmaları yer almaktadır. Ayrıca hikâyenin sonunda İskender, karanlıklar ülkesinin yolunda devam ederken, ülkenin karanlık dağlarından bir ses duyar. Bu ses onlara, dağdaki taşlardan alanın da almayanın da pişman olacağını söyler. İskender'in ordusundaki bazı kişiler taştan hiç almazken, bazıları da az alırlar. Ülkeden çıktıklarında bu taşların her biri mücevhere dönüşür. Bu şekilde az alan da hiç almayan da pişman olur.⁶⁵ Hikâyenin bu yönü de tercüme eserde yer almamaktadır.

Ahmedî'nin eserinde ise ab-ı hayata dair anlatılan hikâye şu şekildedir: İskender bir hakîmden maşrıktaki Aynü'l-Hayât adında bir çeşmenin varlığını ve bunun mucizesini öğrenince, askerleri ile beraber zulmet içine gider. Yerine oğlu İskenderûs'u koyar ve Hızır'ı da kendisine yoldaş eder. Önce Berhemen adlı bir yere gelen İskender ve askerleri yolculukları boyunca devler, yılanlar ve kaplanlarla karşılaşır ve onların her birinden kurtulurlar. Sonra sihirbaz cadılarla dolu bir şehre gelerek, burada cadıların ab-ı hayata ulaşmasını ümidi ile yollarını kapattıkları ateşlerle karşılaşır. Hızır'ın duası ile gökten sel gibi akan sular, ateşi söndürerek bu engelden de kurtulmuş olurlar. Ardından kadınlar şehri olan Şâd-kâm'dan da ayrılarak, ab-ı hayatın bulunduğu zulmete doğru giderler. Karanlıkta bir süre ilerledikten sonra, orada ansızın bir buluttan şimşekler çakmaya başlar ve gökten deniz dökülürcesine yağmur yağarak büyük bir sel meydana gelir. İnsanların kimi selde kaybolur, kimi de şimşeklerin altında yanar. İskender bu hal üzere çaresizce geri dönmek ister. Dönerken taşları cevher olan bir yere gelirler. Buranın cevher olan o taşlarını aldıktan sonra zulmetten çıkarlar. Nice sıkıntılar çeken İskender ab-ı hayata erişemez. Ona Hızır erişir. Ardından İskender oradan ayrılarak, ağlayan kuşlarla dolu bir sahraya gelir ve burada maceralarına devam eder.⁶⁶

Her üç eserde de İskender'in ab-ı hayat ile olan münasebetine değinilmiş, fakat İskender'in yolculuğu esnasında karşılaştığı, birbirlerinde bulunmayan olaylarla hikâyeler şekillendirilmiştir.

⁶⁵ Yıldırım, s. 284-289.

⁶⁶ Akdoğan, s. 479-491.

33. Bu Mahall İskender'ün Rûm'a Gittigidür

Bu başlık altında İskender'in Rûm vilâyetine dönüp, eski tahtı üzerinde karar ederek etrafındaki memleketlerin her birine bir padişah tayin ettiği ve dağlara, denizlere ve çöllere giderek buralarda ma'mûr olmayan yerleri temaşa ettiği beyan olunmuştur.

Firdevsî'nin eserinde İskender ab-ı hayatı bulamayınca batıya doğru yönelir ve Ye'cüc Me'cüc kavminden şikâyetçi olan halkın şehrine gelir.⁶⁷ Ahmedî'nin eserinde ise İskender ab-ı hayatın ardından, içi ağlayan kuşlarla dolu bir sahraya gelir ve Tûbî adlı bir ağacın kendisine ömrünün sonu geldiğini söylemesi üzerine de İrân'a gider.⁶⁸ Her iki eserde de İskender'in Rûm'a gitmediği görülmektedir.

34. Bu Mahall İskender'ün İlme Ragbet İdüb ve Kendüsinün İbâdât u Tâ'âtı ve Ba'zı Ahvâli Beyânındadır

Rûm memleketinde İskender'in emri üzere hâkim ve âlimlerden pek çok kişi Yunan, Arap, Fars ve Hint dillerinde ne kadar kitap varsa cümlesini tercüme ederler. Bunlardan bir kitap te'lîf ederek İskender'e arz eylerler. Rûm halkının ilme rağbet eden kimseleri, bu kitabı okuyarak fazilet öğrenirler ve ilim ve faziletle İskender'in yanında mertebe bulurlar.

İskender'in küçük bir odası vardır. Orada asla altın ve gümüşten bir eser bulunmamaktadır. Şah bu odada Hakk te'âlâ hazretlerine kulluklar edip, ibadet eylemiştir. Rivayete göre İskender, her daim yanında altı türlü taife bulundurur imiş. Bunlardan birincisi güçlü, kuvvetli, şehbâz dilâverler; ikincisi sihir ve efsûn bilir kimseler; üçüncüsü kendisine elçilik yapabilecek yeterlilikte söz sahibi kişiler; dördüncüsü feleklerden haberdar olan hakîmler, beşincisi çok ömür sürmüş, niçe cenkler görmüş pîrlar ve altıncısı velîler ve sâlihlerdir. Bu kimseler kendi alanları dâhilinde İskender'e çoğu zaman yardımcı olmuşlardır.

⁶⁷ Yıldırım, s. 289.

⁶⁸ Akdoğan, s. 491.

İskender'in ilim, ibadet ve kaidelerine dair anlatılar Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde müstakil bir başlık altında verilmemekle beraber, Ahmedî'nin eserinde İskender'in hüner ehline verdiği önemden, pek çok ilmi te'lîf ve pek çok kitabı tasnif ettirdiğinden bahsedilir. İskender hüner sahibi olmayan kimselerden fayda görmeyeceğini, bu yüzden onlara değil, hüner ehline terbiyet kılmanın doğru olacağını düşünür.⁶⁹

35. Bu Mahall İskender'e Niçün Zü'l-karneyn Dinildi ve Anun İhtilâfı Beyânındadır

İskender'e Zü'l-karneyn denilmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. İskender'in mağripte maşrığa tüm yerlere sefer eylemesi, ensesine salıverilmiş iki bölük perçemi olması, cihanda iki yüzyıl kadar muammer olması gibi nedenlerle kendisine Zü'l-karneyn denildiği ifade edilirken, bu konu hakkındaki bazı rivayetler de şu şekilde olmuştur: İskender'in ölümünden sonra Yunan halkından bir üstâd, İskender'in sûretini tasvîr eylerken, yanına da başlarında altından boynuz bulunan iki tane melek tasvîr eder. Bu tasvîrdeki üç tane sûreti gören Arap halkı, bunlardan altın boynuzlu melek sûretini İskender sanıp, bu nedenle ona "iki boynuz sahibi" manasında Zü'l-karneyn demişlerdir.

Başka bir rivayet ise şöyledir: İskender'in kulakları gayet uzun olup, bu sırrı sadece başını tıraş eden oğlan bilmektedir. Berber kendisine tenbîh edilen sırrı saklayamaz ve bir çöldeki kuyuya padişahın kulakları uzundur, diye konuşur. Bir süre sonra kuyudan bir kamış ortaya çıkar ve o mahalden geçen bir çoban bu kamıştan kaval yapar. Kavalı üfledikten sonra Hakk'ın emri ile padişahın kulağı uzundur, şeklinde bir ses duyulur. İskender çobanın kavalından çıkan bu sesi duyar ve gayet gazaba gelerek olayın aslını öğrenir. Kuyudan getirttiği kamıştan bir kaval yaptırır ve aynı sadayı işitir. Şah bu hal üzere, cihanda kimsenin sırrının gizli kalmayıp, elbette bir gün duyulacağını mümkün olduğunu düşünür. Berberi affeder. Bundan sonra da İskender'e Zü'l-karneyn şeklinde lakap takılır.

⁶⁹ Akdoğan, s. 477.

Firdevsî'nin eserinde İskender'den Zü'l-karneyn şeklinde bahsedilmemiş, dolayısıyla bu lakabın nedenine de değinilmemiştir. Ancak eserde İskender'e, İskender isminin verilmiş sebebi açıklanmaktadır. İskender'in annesi Nahid'in, eserde belirtildiği üzere ağzı kokusuna tedavi olması için bilgili, gözü gönü açık bir kişi tarafından "iskender" olarak bilinen bir bitkiden ilaç yapılır. Nahid, çocuğuna güzel kokusu ve hatırasından dolayı bu ismi verir.⁷⁰

Ahmedî'nin eserinde ise bu durum, ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Şair İskender'e, şark ve garba eyleyeceği seferlerden dolayı ve omzuna dökülen iki uzun saça sahip olmasından ötürü Zü'l-karneyn lakabının verildiğini belirtmiştir.⁷¹

36. Bu Mahall İskender İle Bir Çobânun Hikâyesidür

Rivâyete göre bir gün, İskender'in bir nazenin hizmetkârı sıtma hastalığına yakalanır. Padişah onun için hakîmlere her ne kadar ilaç yaptırsa da asla fayda vermeyip, hastalığı gün geçtikçe daha da artar. Sarayının üstüne çıkıp etrafı seyrettiği bir gün, nurani bir ihtiyar çoban görür ve onu yanına getirir. Çobana derdini anlattıktan sonra çoban ona, Merv şehrindeki bir şehzadenin cariyesinin de sıtma derdine tutulduğunu söyler ve o çevrede her taşının dibinde yırtıcı bir hayvanın bulunduğu bir çölün varlığından söz eder. Her kim ki buraya gidip hayvanların pençesinden helak olursa o kimsenin dünya gamından halâs olacağını belirtir. Şehzade bunun üzerine çöle gider. O sırada şehzadenin vefadar bir dostu, onu çöle giderek helak olmasın diye yakalar ve hapseder. Şehzadenin nazeninini de yanına alıp, onu tedavi eder. Bir gün evinde şahane bir meclis kurarak, nazeninini de mecliste oturtur ve şehzadeyi hapisten çıkararak, onu meclise götürür. Meclisi gören şehzade çektiği mihnetlerden kurtulur ve dünyaya yeniden gelmiş döner. Çoban İskender'e bu hikâyeyi anlatınca, müjdecilerden nazenininin iyileştiğine ve kalkıp oturduğuna dair bir haber gelir. İskender şad olup çobana in'âm ve ihsânlar eder ve Hakk'a çok şükürler ederek, gamdan halâs olur.

⁷⁰ Yıldırım, s. 184.

⁷¹ Akdoğan, s. 35.

Bu hikâye Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde yer almamaktadır.

37. Bu Mahall Erşimîdeş-i Hakîm İle Nâzenîn-i Çîn Ahvâlidür

Rivâyete göre, Erşimîdeş adında Yûnân bir civan Aristo'dan ilim ve marifet öğrenmeye talip olur. Civan az zamanın içinde birçok marifet öğrenmeye başlarken, İskender ona Çîn padişahının verdiği çengî cariyeyi bağışlar. Civan cihanda misli görülmemiş kadar güzelliğe sahip olan bu cariyenin saçının zincirine esir olur ve okuyup yazmayı unutarak, artık Aristo'nun yanına gitmez. Aristo civandaki bu değişikliğin nedenini öğrenince, cariyeye bir kâse hakîm şerbeti yapar. Cariyenin burnunda olan ahlâtı dışarı çıkar ve Aristo onu bir leğene koyar. Civanı da yanına çağırarak cariyeye ilaç verdiğini söyler. Civan cariyeyi gayet çirkin bir halde görünce şaşırır ve Aristo'dan, ay pâresi olarak bildiği güzelliğin leğenin içinde bulunan ahlât olduğunu öğrenir. Civan bunca zamandan beri âşık olduğu şeyin aslında bir miktar kan ve hilt olduğunu görür. Cariyeyi alıp evine götürür ve derse gelip gitmeye devam eder. Bir süre sonra cariyenin güzelliği yerine gelince civan önceki gibi evinde kalıp, cariyeye ile ayş ve işret etmeye başlar ve okumayı bırakır. Birkaç yıl sonra cariyenin ömrü son bulduğunda civan yaptıklarına pişman olur. Yeniden okumaya başlayarak az zamanda kâmil olur.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde bu hikâye yer almamaktadır.

38. Bu Mahall Mâriye Nâmında Bir Hâtûnun Hikâyesidür Ki Aristo Yanında İlm-i Kîmyâ Öğrenmişdür

Rivâyete göre Şâm memleketinde Mâriye adında bir hatun yaşamaktadır. Bir gün Mâriye'nin çevresindeki güçlü kimseler, Mâriye'ye babasından kalan kale ve malları zapt etmeye başlarlar. Çaresiz kalan Mâriye, bunları şikâyet için İskender'in tahtgâhına gelir. Aristo'nun yanında bir süre kalarak, ilim ve bilhassa kimya ilmi öğrenir. Sonra vilayetine geri dönerek düşmanlarının çoğunu helak edip, cümlesinin mal ve mülkünü ele geçirip, öncekinden daha ziyade devletle o yerlere padişah olur. Öğrendiği kimya ilmi ile de cihan mallarını peyda edip, yanındaki askerlere hesapsız

ihsanlarda bulunur. Mâriye'nin ilmini bilen birçok ilim sahibi kimse, birbirleriyle anlaşp Mâriye'nin dergâhına gelerek, ondan kimya ilminden kendilerine bir şey öğretmesini isterler. Bu şekilde cihan mallarını elde ederek, geçinip gitmeyi öğrenecekler ve zarurettten kurtulacaklardır. Mâriye gayet akıllılıkla bunları vartaya düşürmek ve başından savmak ister. Yebrûhü's-sanem adlı bir bitkiyi büyük bir taşla kırıp amel eylemelerini söyler. Hakîmler bu söze aldanırlar. Her biri manasız bir şekilde zahmet çeker ve bundan bir şey elde edemezler.

Hikâyenin sonunda ise cihanda kimya bilirim diyenlerin hilesine birçok kimse inanmış ve bu kimseler engellerle karşılaşmışlardır, şeklinde bir bilgi verilmiştir.

39. Hikâyet

Rivâyete göre Horâsân halkından biri, bin tane altını toz haline getirip bunu toprakla yoğurarak, yuvarlak halinde Bağdâd'ta bir attara satar. Sonra kerem sahibi kimya üstadı birinin şehirde var olduğuna dair bir söylenti oluşturur. Bu haberi Bâğdâd halifesi duyunca herifi yanına getirtir. Herif filan yerde çıkan bir toprağın bulunmasıyla istediklerini meydana getirebileceğini söyler. Herifin dediği bu toprak aranmaya başlanır ve toprak onu satan alan attarda bulunur. Buldukları bu toprağı herif, maden erittiği bir kaba koyarak altını topraktan ayırır ve külçeler halinde bin fîlûrîlik altın meydana getirir. Herifin bu üstatlığına aferinler ederek, kendisine hemen on bin tane altın verirler ve onu adamlarla Hindûstân'a yaptığı o yuvarlak şeylerden getirmesi için gönderirler. Bir gece herif yanındaki adamların sarhoş olduğu bir sırada, on bin tane altını alarak kaçır. Sabah olunca herifi bulamazlar. Attardan bu adamın kim olduğunu öğrenir ve adamın yaptığı hileye şaşırırlar.

Mâriye'nin devleti de bu şekilde cihana yayılır ve İskender'in kulağına gider. Mâriye'nin bugün yarın âlemi harap edeceğini duyan İskender, gazaba gelip Mâriye'nin başına cihanı dar etmek ister. Aristo bu hatunun kendi yanında ilim öğrendiğini ve ondan zarar gelmeyeceğini söyleyerek İskender'in gazabını giderir. Aristo'nun haberi ile Mâriye, İskender'e hesaba gelmez hazineler gönderip, ona kulluklarını arz eder.

İskender'in Mâriye ile ilgili olan hikâyesine, Firdevsî ve Ahmedî eserlerinde yer vermemişlerdir.

40. Bu Hikâye Bir Fakîr Kimsenün Eline Mâl Girüb Kâmrân Oldukda Ba'zı Gammâzlar İskender'e Didiklerinde Pâdişâhun Eylediği Lutfdur

Rivâyete göre, Rûm vilayetine başka bir diyardan çok fakir bir kimse gelir ve az zamanın içinde birçok mal ve mülke sahip olur. Halk bu adamın bir dilenci iken, bu kadar devlete sahip olmasının nedenini anlayamaz. Bu durumu İskender'e söylediklerinde, İskender adamı yanına getirmelerini emreder. Ferman üzere herifin olduğu yere birkaç âdem varır ve onu İskender'in huzuruna getirir. İskender herife bu malı nereden bulduğunu sorarak, işin aslını kendisine beyan etmesini ister. Adam padişaha yaşadıklarını doğru bir şekilde anlatmaya başlar.

Adam şehre geldiğinde bir akçeye muhtaç bir fakirdir. Kendisine münasip, hamile bir hatunu vardır. Hatunu açlıktan ölecek bir durumda iken, kendisinden sıcak bir çorba istemiştir. Bunun üzerine adam aciz ve çaresiz bir şekilde çorba ararken, yolu bir viraneye düşmüş ve burada deve benzer bir Zengî'nin büyük bir ateşin karşısında durmadan şarap içtiğini görmüştür. Zengî bir yerde yareni ile beraber hazine bulmuş ve yareni malın geri kalan kısmını getirdikten sonra, onu bir hamle ile öldürmüştür. Zengî adamın leşini götürmeye gittiğinde ise fırsattan istifade ederek oradaki malı alıp, evine gitmiştir. Eve geldiği vakit bir oğlunun dünyaya geldiğini gören adam, sahip olduğu hazine ve devlet için Hakk'a çok şükürler etmiştir.

İskender heriften bu hikâyeyi dinledikten sonra, oğlunun doğduğu vakti sorarak, hükemâsına onun tâli'ini yoklatır. Hükemâ, Hakk'ın bu çocuğa devlet ihsan eylediğini, babasının da bu yüzden kâmrân olduğunu söyler. İskender de herifi kendisine musahip edinerek, ona birçok in'âm ve ihsanda bulunur.

Bu hikâye Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde yer almamaktadır.

41. Bu Dâstân Eflâtûn'un Sâz Peydâ Eyledüğü Beyânındadır

Rivâyete göre bir gün hakîmler, İskender'in meclisinde ilim ve marifetlerini göstererek, birbirlerinden daha fazla âlim ve fâzıl olma davasına başladıkları esnada Eflâtûn, hakîmlerin bilhassa Aristo'nun gösterişinden sıkılır ve ben sana hüner nasıl olurmuş göstereyim, diye kalkıp gider. Bir süre halka görünmeyip, bir küpün içine girerek riyazet eylemeye başlar ve erganûn dedikleri sazı yapar. Bir gün sahrada bir perdesini çalan Eflâtûn, dağlarda ne kadar canavar varsa bunların hepsini uyutur. Perdesini değiştirip başka bir türde çaldığında ise cümlesini uykudan uyandırır. Eflâtûn'un bu hünerini duyan Aristo da bir saz peyda eyler. Ancak Eflâtûn'un gösterdiği hüner kendisinde hâsıl olmaz. Bunun üzerine âciz bir şekilde Eflâtûn'dan özürler dileyerek onun şakirtliğine teslim olur.

Yine günlerden bir gün, İskender'in hükemâsına kendilerinden önce yaşayan ve aynı zamanda daha fazla hüner sahibi olan kimselerin olup olmadığı sorusuna cevap olarak, Eflâtûn ona şu hikâyeyi anlatır: Tarihte bir yer yarılr ve içinden bir tılsım ortaya çıkar. Yerin içinde, parmağında gayet güzel bir yüzük olan bir yatır bulunmaktadır. Oradaki bir çoban da buraya gelerek yatırı görür ve parmağındaki yüzüğü alarak, kendi parmağına takar. Yüzüğü aşağı çevirdiğinde kaybolup, yukarı çevirdiğinde tekrar ortaya çıktığını fark eden çoban, bu durumdan istifade ederek şehrin beğinin yanına gelir ve görünmez olur. Bir süre sonra da meclis tenhalandığı vakit ortaya çıkar. Beğ odanın ortasında ansızın çıkan adamı görünce şaşırır. Beğe karşı peygamberlik davası süren çoban, kendisinin istediği zaman görünüp, istediği zaman da kaybolabileceğini söyleyerek, bu şekilde birçok fitne ve fesat eder. Eflâtûn hikâyeyi anlattıktan sonra, birçok kere düşünüp olabirliğine akıl erdiremediği bu türden sanatların var olduğunu da ekleyerek, şaşkınlığını dile getirir.

Firdevsî'nin eserinde, İskender'in yanında olduğunu bildiğimiz yedi hakîmden sadece Aristo'nun adı anılmaktadır. Bu bakımdan Eflâtûn ile ilgili olan bu hikâye eserde yer almamaktadır.

Ahmedî'nin eserinde ise Aristo ile beraber Bukrât, Sokrât ve Eflâtûn hakîmlerin de İskender'in yanında, her biri kendi alanında olmak üzere birer makam edindikleri görülmektedir. Eserde Eflâtûn, Bukrât ile beraber İskender'e ad veren,

matematik, tıp gibi alanlarda kendisine akıl hocalığı yapan, âlemin aslının ne olduğuna dair bilgiler veren (Aristo bütün eşyaların aslının ateş, Bukrât hava, Sokrât toprak olduğunu söylerken, Eflâtûn mevcut olan her şeyin aslının su olduğunu savunur.) kişidir. İskender'in, devletinin artması ve kendisine doğru yolu göstermesi için kendisine pendnâme yazdırdığı hakîmlerden biri olarak Eflâtûn, eserin sonunda İskender'in hastalığı esnasında yanında olup, ona ilaç yapmak istemiş ve nabzını kontrol etmiştir. İskender'in ölümü üzerine de ona bir mersiye söylemiştir.⁷² Bunun dışında, tercüme eserde görüldüğü gibi Eflâtûn'un sazı ile hüner gösterisinde bulunmasını anlatan hikâye, eserde yer almamaktadır.

42. Bu Mahall Hakk Te'âlâ Hazretleri İskender'i Şeref-i Nübüvvetle Müşerref İdüb Tekrâr Cihâna Sefer İdüb Halkı Hakk Te'âlânun Emrine Da'vet Eylemege Me'mûr Oldugudur

İskender'e bir gün Hakk te'âlâyâ tazarru ve niyaz eylediği sırada vahiy iner ve İskender peygamberlik şerefi ile müşerref olur. Bundan sonra da tekrar cihana sefer ederek, halkı doğru yola, Hakk'ın emrine eriştirmeye niyet eder. Oğlu İskenderûs'u yerine tahta oturtur ve adamları ve hazineleri ile Makdûniyye'den çıkar. Önce İskenderiyye'ye gelerek, burada kendisine yol gösterecek olan bir ayna peyda eyler. Sonra Mısır ve Kudüs'e gelir. Burada halka zarar veren, Hakk'ın emrine itaat etmez dinsiz bir kişinin hakkından gelir ve halkı onun cevrinden kurtarır.

Mağribe doğru yola çıkan İskender, Efrenc ve Endülüs'e varıp, birçok yeri seyr ve temaşa ederek, buradaki halkı Hakk'a ibadet etme yoluna davet eder. Gemiler yaptırıp niçe adalar ve çöller gezer. Bir yere gelirler ve buradaki bir çeşmenin ötesinin nereye vardığına akıl erdiremezler. Acayip ve garaipler görerek nice dağ ve sahraları aşan İskender ve onun askerleri, siyah taştan yüksek bir dağ ile karşılaşılır. Bu dağa çıkan insanların bir daha aşağı inmeyip, kaybolduklarını görürler. İskender bunun üzerine asker içinden birini dağın tepesine gönderir. Adam tepenin ardındaki yeri gördükten sonra, oranın nasıl bir yer olduğunu bir kâğıda yazarak oğlu ile padişaha gönderir. Burası cümle bağ ve bahçe olup, toprağı misk ve anber kokan,

⁷² Akdoğan, s. 35, 36, 40-41, 46-49, 494-495, 498.

çeşit çeşit çiçeklerle süslenmiş bir yerdir. İskender bunca güzel bir yeri askerinin görüp gideceğinden korkarak, nasıl bir yer olduğunu kimseye söylemez ve oradan ayrılır.

İskender ve askerleri daha sonra, sadece hayvanlarla dolu olan çöllerden geçip, Şeddâd'ın yaptığı bâğ-ı İrem'e gelirler. İskender burada Şeddâd ve Âd'ın mezarının da içinde bulunduğu bir köşkün kapısı üzerindeki levhayı okuyarak, Şeddâd'ın halinden ibret alıp oradan ayrılır. Sonra yırtıcı hayvanların etlerini yiyip, derisini giyen bir bölük yaban insanının bulunduğu bir yere gelirler. Oradan da ayrılıp, bir âlây doğru yoldan çıkmış, şeytana uyan bir kavmin yaşadığı yere uğrarlar. Bu kavmin inandığı batıl şeyleri ve gittikleri dalalet yolu İskender bozar ve onları Hakk'ın emrine davet ederek, oradan ayrılır.

Bir elmas madenine gelen İskender, burada etrafı yılanlarla dolu olan cevherleri almak için onların üzerine et atar ve çevredeki kuşların eti yakalamasıyla etlere yapışan elmasları alır. Oradan da göçüp, daima çift süren ve ekin eken, yaptığı bu işten başka bir şeyde rahatı aramayan bir civana rast gelir. Bu civanın Hakk'a inancını ve şükürünü gören İskender ona hilatler giydirip, in'âm ve ihsânlarda bulunur. Sonra, zamanında gayet ma'mûr bir yer olup, gün geçtikçe harap olmuş bir yere gelerek burayı ma'mûr edip, adını İskender Âbâd koyar. Ardından Hindûstân ve Kandahâr'a gelir. Burada, gözleri yerine birer cevher konulmuş ve saf altından yapılmış bir putun bulunduğu büyük bir kiliseyi harap eylemek ister. Oradaki bir kızın putu bozmamaları takdirinde kendilerine burada bulunan bir hazineyi verecekleri teklifi üzerine İskender, putu kırmaktan vazgeçer ve hazineyi de alıp oradan ayrılarak Çîn'e gider.

İskender Çîn hakanına Hakk te'âlânın emrini beyan eyler ve hakanın emri kabulü üzerine İskender onu da alıp yolculuğuna kaldığı yerden devam eder. Bir adada deniz mâlikîlerinin nağmelerini dinledikten sonra, nice menzil geçerek derya kenarında ma'mûr bir şehre gelirler. Şehir halkının dalga sesinden korkması üzerine İskender, deryadan gelen sesin insanları dehşete düşürmemesi için askere sabah olup güneşin doğduğu vakit yaklaşınca, davul ve kösleri çalarak cihana velvele

vermelerini emreder. Askerler İskender'in emrini yerine getirirler ve bundan sonra halk İskender'in kendilerine verdiği iri kösleri sabah vakitleri çalmaya başlar.

İskender o mahalden ayrılıp Çîn sınırına yaklaştığı vakit, hakanı geri gönderir ve yoluna devam eder. İki büyük dağın arasında yaşayan bir kavmin Ye'cûc ve Me'cûc adlı bir kavimden rahatsızlıklarını dinleyen İskender, bu kavme karşı bakar ve tunçtan bir sedd inşa ettirip o yaramazların şerrinden halkı kurtarır. Sonra oradan da ayrılıp etrafı seyre devam ettiği bir sırada, gaipten öbür cihana gidecek vakti geldiğini söyleyen bir ses duyar. Hemen Rûm'a geri dönmeye karar verir. Önce Kirmân şehrine sonra, Şehrizor'a gelir ve burada hasta olur. Aristo'ya diğer hakîmleri de alıp gelmesi için ulak gönderir. Aristo hakîmlerle gelerek, İskender'in hasta olduğunu ve artık ilaç ve başka tedbirlerin fayda vermeyeceğini görür. İskender Aristo ve diğer hükemâya birçok vasiyette bulunur. Annesine bir nâme gönderdikten sonra, canını Hakk'a teslim eder. Cümle a'yân-ı devlet matemler edip, İskender'i altın bir tabuta koyarak, İskenderiyye'ye defn ederler.

Tercüme eserde bu başlık altında anlatılan İskender'in maceraları, Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde her biri kendi içeriğine uygun olarak, ayrı ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Tercüme eserde İskender'in peygamberlik şerefi ile müşerref oluşunun ardından, halkı Hakk'ın yoluna davet etmek ve O'nun emirlerine itaat ettirmek için çıktığı seferlerin, diğer iki eserde İskender'in ülke ülke, şehir şehir gezerek buralardaki acayip ve garaipleri görmek isteyişi ve buraları kendi himayesi altına almak isteyişinden farklı bir nedene bağlı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu eserlerde İskender'in peygamberlik payesine eriştiğini ifade eden herhangi bir anlatı söz konusu olmamıştır.

İskender'in, bir ay öncesinden üzerine gelen düşmanları gösterdiği aynasından, Firdevsî'nin eserinde bahsedilmemektedir. Ahmedî'nin eserinde ise tercüme eserdeki şekli ile İskender'in, gaybı ve oraya gelmekte olan askerleri gösteren bir ayna/câm peyda eylediği belirtilmektedir.⁷³

⁷³ Akdoğan, s. 273.

İskender'in uğradığı adaların isimleri tercüme eserde ve Firdevsî'nin eserinde bulunmamaktadır. Ahmedî'nin eserinde ise bu adalar Râyic, Râmine, Vâkvâk, Etvâriyye, Câbe, Lengâvûs, Tinnîn, Selâmit adları ile eserde yer almaktadır. İskender bu adalarda canavarlar, yılanlarla dolu bir dağ, yemişleri Vâkvâk diyen bir ağaç, başları ve tenleri farklı şekillerde olan insanlar, ejderhalar, sürekli kuyuya akan ama burayı doldurmayan bir çeşme vs. gibi birbirinden ilginç olan olaylara ve durumlara şahit olmuştur.⁷⁴ İskender'in bu ilginçlikleri gördüğü eserde adı geçen adalar, tercüme eserde, içinde insanoğlunun bulunmadığı fakat birbirine benzemeyen civanların mekân tuttıkları bir yer olarak görülmektedir. Firdevsî'nin eserinde ise İskender'in karşılaştığı ilginç resimlerden biri, Doğu Denizi'nde önlerine çıkan koca bir dağ görünümü, gemileri içine çekebilecek güçte bir balıktır. Ayrıca İskender Habeş'te gergedanla savaşmış, yumuşak ayaklılar ülkesinde bir ejderhayı zehirleyerek öldürmüştür.⁷⁵

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde pek çok dağ motifi bulunmaktadır. Fakat bunlar tercüme eserde görüldüğü gibi arkasında misli bulunmaz, cennete benzer bir şehir saklayan ve görenleri büyüleyerek içine çeken koca bir dağ şeklinde değildir. Firdevsî'nin eserindeki dağlar, bazen doruklarında altın bir tahtın üzerinde, yaşlı bir ölüyü taşıyan ve görenlerde hayranlık uyandıran bir kara kütlesi, bazen de tepesini kapkara iri bulutların kapladığı, başı sanki göklerle birleşmiş gibi görünen, yüksekliği ile geçit vermeyen ve derin denizlere ev sahipliği yapan büyük bir engel görünümündedir.⁷⁶ Ahmedî'nin eserinde ise Câbe adındaki bir cezirede, üstünde ateşin bulunduğu ve geçmek için kimsenin yol bulamadığı bir dağdan bahsedilmektedir. Bir de bu dağın üzerinde, varlığı ateşin içinde olan, Semender adında bir akkuş yaşamaktadır.⁷⁷ Ayrıca eserde Kumrı adındaki bir dağdan söz edilmektedir. Bu dağda beş ulu çeşme toplanıp bir deniz olmakta ve bu denizin ayağı Nil'i oluşturmaktadır.⁷⁸

⁷⁴ Akdoğan, s. 203-218.

⁷⁵ Yıldırım, s. 275, 277, 278-279.

⁷⁶ Yıldırım, s. 279, 303.

⁷⁷ Akdoğan, s. 214.

⁷⁸ Akdoğan, s. 271-272.

İskender'in Âd'ın mezarına yaptığı ziyaret, Ahmedî'nin eserinde de bulunmaktadır. Eserde farklı olarak, mezarın bulunduğu köşkün kapısının tılsımlı olduğu ve şahın tılsımlı olan bu kapının demirine elini değdirdiğinde, demirin muma dönüştüğü görülmektedir.⁷⁹ Tercüme eserde gördüğümüz şeytana tapan, batıl inanışlı, tevhîd ve din bilmeyen putperest insanların ise bu eserde farklı olarak, Tarhân adında bir melikleri bulunmakta ve melik İskender tarafından esir edilmektedir.⁸⁰ İskender'in elmas madenine gidişi ve elmasları almak için uyguladığı taktik ve tedbir de Ahmedî'nin eserinde, tercüme eserdeki ile aynı şekildedir.⁸¹

Tercüme eserde İskender'in karşılaştığı anlatılan, Allah inancına ve şükre sahip olan bir civan, Firdevsî'nin eserinde Brehmenler ülkesindeki zâhid tipine benzemektedir. Her iki karakter de hükümdarın kendilerine sunduğu yardım teklifini kabul etmemiştir. Eserde zâhidler dünyanın geçiciliğini, bu nedenle dünyayı ele geçirme uğruna harcanılan bütün emeklerin boşa gideceğini savunarak, Allah'ın kendilerine bahşettiği canı bir gün geri alacağı inancında olduklarını da gösterirler.⁸² Civan da buna benzer bir anlayışla, Allah inancına sahip olduğunu ve O'nun kulluğuna bel bağladığını padişaha söylediği sözlerle ispat etmektedir.

İskender'in kurduğu "İskender Âbâd" adlı şehirden, diğer iki eserde söz edilmemektedir. Ancak Ahmedî'nin eserinde İskender'in Merv, Semerkand, Herât ve İskenderiyye'nin dışında, Câbe'de Ser-ândîb adında bir şehir kurduğundan söz edilmektedir.⁸³ Firdevsî'nin eserinde ise İskender'in hayattayken kendi elleri ile kurmuş olduğu şehirlerden, sadece İskenderiyye şehrinin adı geçmektedir.⁸⁴

Her üç eserde de İskender'in Ye'cûc ve Me'cûc kavmine karşı sedd yaptırdığı görülmektedir. Ahmedî'nin eserinde ve tercüme eserde, bu amansız kavme karşı halk İskender'e bir sedd yapmasını söylerken⁸⁵, Firdevsî'nin eserinde İskender kavmi bir

⁷⁹ Akdoğan, s. 465.

⁸⁰ Akdoğan, s. 241-242.

⁸¹ Akdoğan, s. 219-220.

⁸² Yıldırım, s. 270-274.

⁸³ Akdoğan, s. 214.

⁸⁴ Yıldırım, s. 312.

⁸⁵ Akdoğan, s. 247.

sedd yaparak engelleyebileceğini kendisi söyler.⁸⁶ Ayrıca diğer iki eserde seddin sağlam ve büyük oluşu nedeniyle kavim öte tarafa geçmezken, bu eserde önce seddin üzerine yığılan yük yük kömürler ateşlenmiş ve göklere kadar ulaşan alevlerle duvara sıra ile dizilmiş olan madenler eriyerek, birbirine kaynamıştır. Bu sayede aşılamaz bir duvar olan seddin üzerinden kavim geçememiştir.⁸⁷

Son olarak, İskender'in ölümünün yaklaştığını haber veren şey, tercüme eserde gaipten duyduğu bir ses iken, diğer eserlerde bir ağaçtır. Firdevsî'nin eserinde bu ağaç, biri dişi, diğeri erkek olmak üzere iki köke sahiptir ve dişi olan tarafı gece konuşurken, erkek tarafı gündüz konuşmaktadır. Bu ağaç İskender'e aynı zamanda, başkalarının ülke ve şehirlerinde dünyaya veda edeceğini söyler.⁸⁸ Ahmedî'nin eserinde ise İskender'e, ömrünün sonu geldiğini söyleyen ağacın adı Tûbî'dir. Ağaç ona on dört yıl padişahlık sürdürdüğünü, ancak cihanda bir gün mutlu olmadığını, şimdi ise dünyadan gideceğini ve hazinelerinin başkalarına kalacağını söyler.⁸⁹

İskender ölümünün yaklaştığını anlayınca, Aristo'ya ve annesine mektup gönderir. Onlara kendisinden sonra yapıp edecekleri konusunda bir takım vasiyetlerde bulunur. Bu durum her üç eserde de görülmektedir. Firdevsî'nin eserinde diğer iki eserde bulunmayan bir durum söz konusudur. İskender Babil'e geldiği gece, bir kadının ilginç bir çocuğu dünyaya gelir. Çocuğun kafası aslan kafası gibidir. Boynu ve omuzları insanlarınkine benzemekte, ayakları hayvanların ayakları gibi arkasında olup, sığır kuyruğuna benzeyen bir kuyruğu bulunmaktadır. Bu çocuk doğar doğmaz ölmüştür. Yıldızbilimcilerin yorumuna göre, bu ilginç çocuk aslında İskender'in ölümüne işaret etmektedir. Çünkü İskender de aslan burcunda doğmuştur.⁹⁰

İskender'in annesine yazdığı mektup, Ahmedî ve Firdevsî'nin eserlerinde açıkça bulunmaktadır. Ahmedî'nin eserinde İskender öldükten sonra, annesi Rûkiyâ Hâtûn İskenderûs'u İskender yerine tahta geçirmek ister. İskenderûs, İskender'in

⁸⁶ Yıldırım, s. 291.

⁸⁷ Yıldırım, s. 291-292.

⁸⁸ Yıldırım, s. 293-296.

⁸⁹ Akdoğan, s. 491.

⁹⁰ Yıldırım, s. 306-307.

dünyada yapıp ettiklerini, ama sonunda toprağa gittiğini söyleyerek tahta geçmez ve bir köşeye çekilerek tâata meşgul olup, ömrünü zühd ile geçirir. Halkın arasına şeytanlar girer. Her bir kişi bir şehri tutup, oraya şah olur ve birbirleriyle savaşır. Sonra Erdeşîr şahın hâkimiyeti başlar.⁹¹ Firdevsî'nin eserinde ise diğer iki eserden farklı olarak İskender'in gömüleceği yeri, "Hurm" adındaki bir bağda bulunan ilginç bir dağ söyler. Bunun üzerine İskender hayatta iken kendi elleriyle kurmuş olduğu şehre, İskenderiyye'ye defn olunur.⁹²

C. Metnin Şahıs Kadrosu

1. Metnin Asıl Karakteri

a) İskender

İslâm tarihinde daha çok efsanevî kişiliğiyle tanınan Makedonya kralı İskender, M.Ö. 356 yılında Makedonya'da doğmuştur. Asıl adı Alexandros'tur. Özel hocalar tarafından yetiştirilmiş, Aristo'dan üç yıl süreyle dil, edebiyat, siyaset ve felsefe üzerine ders almıştır. Babasının 336'da bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra kral ilan edilmiştir. Tahta çıkışından itibaren Pers İmparatorluğu ile hesaplaşma planları yapan İskender, 334 yılının ilkbaharında üstün donanıma sahip ordusuyla Asya seferine çıkmıştır. Pers ordularıyla ilk defa Grenikos'ta (Bigaçayı) karşılaşmış ve onları yenmiştir. Bir yıl içinde Anadolu'yu ele geçirerek 333 yılının sonbaharında büyük bir Pers ordusunu kumanda eden III. Dârâ (Darius) ile karşılaşmış, bozguna uğrayan Dârâ Bâbil'e kaçmıştır. Bu zaferden sonra Doğu Akdeniz sahillerindeki Fenike şehirlerini zapt etmiş, Mısır'ı istila etmiştir.

İskender ele geçirdiği ülkelerde kendi adına on altı şehir inşa ettirmiş, bunlardan en büyüğü İskenderiye'de (Alexandria) kışı geçirmiştir. 331 yılında Suriye'ye dönüp, oradan Mezopotamya'ya gitmiş ve güneye inerek Bâbil'i almıştır. Ardından İran merkezine doğru ilerleyen İskender, İran toprakları merkez olmak üzere birçok imparatorluk kurmayı tasarlamış ve Makedonya ve Pers yönetim

⁹¹ Akdoğan, s. 500-502.

⁹² Yıldırım, s. 311-315.

tarzlarından oluşan eklektik bir sistem kurarak ordusunu yeni baştan düzenlemiştir. Daha doğudaki ülkeleri ele geçirmek için yeni seferler başlatmış ve kısa zamanda Hazar kıyılarına, Afganistan içlerine, Hindukuş dağlarını aşarak Seyhun ırmağına kadar gitmiştir. Bu sırada Baktriane prenseslerinden Roxana ile evlenen İskender, Hindistan'ı fethetmek amacıyla 35.000 kişilik yeni bir ordu kurarak, birçok şehre girmiş, bu bölgelerde kendi adıyla anılan şehirler kurdurmuştur. Gemiler inşa ettirip, liman ve tersaneler kurduran İskender, bu yolla okyanus ve denizlere açılmıştır. Yeni şehirler kurma, yeni deniz seferleri düzenleme ve sulama kanalları açtırma planları üzerinde çalıştığı sırada içkili bir eğlencenin ardından ateşli bir hastalığa tutularak Bâbil'de ölmüştür. Cenazesi ise altın bir tabuta konularak, İskenderiye'ye götürülmüştür.

Efsanelere göre İskender, Philippos/Filefûs/Feylefûs/Feylekûs'un oğludur. Annesi ise Rukya veya Rufya olarak anılan Olympias'dır. İskender'in soyu hakkındaki bilgiler menkıbeleştirilmiştir. Buna göre İskender I. Dârâ'nın oğlu yani son Pers hükümdarı III. Dârâ'nın kardeşidir. I. Dârâ Filip'i haraca bağlayınca Filip kızı Halay'ı Dârâ ile evlendirir. Kızın vücudu kötü koktuğundan babasının yanına gönderilir. Halay'ın bir oğlan çocuğu olunca ona, hekimlerin kendisini tedavi ettikleri sandarûs otuna nispetle Alexandros adını verir. Çocuk dedesinin sarayında büyür ve eğitim ve öğretimini filozof Aristo'dan görür. Babası ölünce onun yerine tahta geçer.

İskender'in tahta geçişi ile beraber Dârâ'nın, Makedonya'nın her yıl Perslere verdikleri haracı istemesi üzerine, iki hükümdar arasında husumet başlar. Bundan sonra İskender, Asya ve Afrika'ya yönelik seferler düzenlemeye başlar. Yapılan savaşlarda Persler Makedonya ordusu karşısında bozguna uğrarlar. İskender Dârâ'yı mağlup ederek, İran'ı ele geçirir. Dârâ müttefiki Hindistan kralı For'un yanına sığınmak üzere kaçarken, iki adamının düzenlediği suikast sonucu yaralanır. İskender olay yerine gelerek, Dârâ'dan özür diler. Dârâ ona zâhidâne tavsiyelerde bulunur, ailesini emanet ederek, kızı Rûşeng ile evlenmesini ister ve ardından ölür. İskender Dârâ'nın suikastçılarını yakalatarak onları astırır. Rûşeng ile evlenerek İran tahtına geçer.

İskender bundan sonra Hindistan, Tibet ve Çin'i fetheder. Çinlilerin şikâyetleri üzerine Ye'cüc ve Me'cüc kavmine karşı meşhur seddini inşa ettirir. Ölümsüzlük suyuna ermek için Kuzey Kutbu'na doğru yol alır. Türkistan'ın fethini tamamladıktan sonra, Şehrizor'da ölür. İslam müelliflerine göre İskender'in naaşı altın tabuta konulduktan sonra, Yunan, İran, Hint ve diğer milletlerden kimseler tabutun başında birer vecize ile İskender'i anlatırlar. Ardından filozoflar, karısı Rûşeng ile annesi son konuşmayı yaparak, naaşı İskenderiye'ye gönderilir.

İskender on iki yıllık hükümdarlık sürecinde, geniş bir coğrafyaya yayılan birçok devletin yerine büyük bir imparatorluk kurmuştur. Efsanevî kahraman olarak İskender'in göz kamaştıran zaferlerinin, ilâhî bir destek ve manevî bir güçle gerçekleştiğini düşünen kimseler, ona ruhânî bir kişilik yükleyerek Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası anlatılan (el-Kehf 18/83-99) Zü'l-karneyn ile aynı kişi olduğunu sanmışlardır.⁹³ Bu bakımdan İskender klasik edebiyata, Makedonyalı Büyük İskender ve Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Zü'l-karneyn kişiliklerinin birbirine karışmış şekli ile yansımıştır.

Büyük İskender, “içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, ırk ayrımı güden, Mısır'a bir Tanrı olarak giren, çok tanrılı Grek dinine uyan ve hatta eşcinsel bir kişidir.”⁹⁴ Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen “Zü'l-karneyn'in vasıfları ile İskender'in vasıfları arasında birbirine zıt taraflar vardır. Zü'l-karneyn Allah'a iman eden, dürüst, sağlam bir hayat süren ve nebi olabileceği bile düşünülen bir kişi”⁹⁵dir. Bu iki kişinin hayat hikâyeleri, her ikisinin de gün doğusundan gün batısına kadar birçok yere egemen olmaları ve başarıları yönüyle kısmen birbirine benzemektedir.

İncelediğimiz metinde, Nizâmî'nin eserini oluştururken sözlü edebiyat mahsulü olan efsane ve rivayetlerden çokça faydalandığını görmekteyiz. Nitekim eserin ilk hikâyesine “Râviyân-ı ahbâr u nâkılân-ı âsâr bu yüzden rivâyet ve bu gûne hikâyet

⁹³ Mahmut Kaya, “İskender”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 555-557.

⁹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 236.

⁹⁵ Jale Şimşek, “Kur'an'a Göre Zülkarneyn”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, Diyarbakır 1999, s. 331.

iderler ki” ibaresi ile başlayan şairin, eserin ilerleyen bölümlerinde de birçok hikâyeye “rivâyet olunur ki” şeklinde başladığı görülmektedir. Eserde âdil, cesur ve fâtihi bir hükümdar olarak İskender, tek tanrı inancından uzak, acımasız, çok katı, zalim ve barbar olan Büyük İskender’den ziyade, Zü’l-karneyn’e benzemektedir. Fakat Dârâ ile yaptığı savaşlar bakımından da metnin ana karakteri, Makedonyalı Büyük İskender’in ta kendisidir. Bu yönüyle iki tarihi kişiliğin hayat hikâyelerinin eserde de birbirine tamamen karıştığı görülmektedir.

Eserdeki İskender, Feylekûs’un öz evladıdır ve mübarek bir vakitte dünyaya gelmiştir. Talihi gayet kutlu olup, dünyanın tamamını ele geçirerek, cihan şahlarını âciz ve zayıf bırakacağı da önceden bilinmektedir.

[56b T, 2b/3a M]

“Ammâ şahîhi budur ki İskender Feylekûs’uñ kendüsinden hâşıl olma öz evlâdudur.....Hükemâdur İskender’uñ tãli‘ni yoqlayub pâdişaha müjde eylediler ki şehzâdenüñ tãli‘i gâyet kutlu olub tamâm-ı cihâna hüküm idüb Kãf’den Kãf’a dek cihânı seyr ide ve cihân şahları eli altında zebûn olub nâmı dünyâyı tuta didiler.”

İskender bilgili, zeki ve güçlü bir kavrayış sahibi hükümdardır. Lokûmâs hakîm sayesinde birçok hünere sahip olmuş, âkıllar ve hakîmlerle sohbet ederek ilmini gün geçtikçe artırmıştır.

[57a T, 3a/3b M]

“Pes hakîm niçe zamân İskender’e ne kadar ‘ilm var ise cümlesini ta‘lîm idüb hîçbir ‘ilm qalmamışidi ki anı oqutmamış ola. Çünkü İskender hikmeti ve sã’ir ‘ilmleri cümle oquyub tamâm eyledi.”

İskender şan ve şöhret sahibi, güçlü bir hükümdardır ve onun kapısı herkese açıktır. Nitekim Zengî askerinden şikâyet eden Mısır halkının, bir alay yol kesici haramiler tarafından vatanları zapt edilen ve rencide edilen insanların, Kıfçâk taifesinin zulüm ve ta’addîsinden harap olmuş halkın ve bunun gibi zor durumda olan birçok kavmin yardımına İskender koşar.

[58a T, 4b M]

“....Mışır halkınıñ üzerlerine Zengî ‘askeri gelüb ol vilāyeti başlarına tar idüb hāllerini dīger-gün eylemişler. Şehrlerinüñ eṭrāfını ikide bir de ğāret idüb bulduqları ādemi helāk eylemekle ṭāqatleri ṭaḳ olmuş.....Pādişāhumdan dād isterler.....İskender de ma‘ḳül görüb buyurdı kim sefer tedāriği görilüb hüküm eyledüği şehrlerüñ beglerine fermānlar yazıla. ‘Asker cem‘ idüb geleler.”

[90a T, 40a M]

“.....ol yerüñ halkı gelüb İskender’e ol ḥarāmīlerüñ aḥvālını söylediler. İskender’dür ḳal‘ ayı alub ḥarāmīler şerrinden ol yolu pāk eylemek murād eyledi.”

[92a T, 42a M]

“.....ol yerüñ halkı İskender’üñ ḥuzūrına gelüb Ḳıfçāḳ ṭā’ifesinden şikāyet eylediler ki bu yerlerde aşlā egüb biçmege ḳādir olamayub ol amānsuz ḳavm yılda bir iki kerre üstümüze aḳın idüb olanca maḥşūlimüzi ḥarāb eylerler. Eger şehriyārimuz kerem idüb gelecek yollarını sedd eylerse bir daḥı zulm u tecāvüzlerinden emān olurduḳ didiklerinde İskender emr eyledi kim üstād mi‘ mārlar varub didikleri yere bir muḥkem sedd yapalar.”

İskender, günlerini Hakk te’âlâ hazretine ibadet ve itâ’at ederek, tazarru’ ve niyazla geçiren, tek tanrı inancına sahip bir hükümdardır. Aynı zamanda kendisine Allah tarafından vahiy gönderilmiş ve peygamberlik şerefine eriştirilmiş bir fatihtir. Allah’ın gönderdiği özel bir vahiy ile üstün kılınan İskender, bundan sonra halka Hakk’ın emirlerini tebliğ için hareket eder. Bu defa cihana halkı tarîk-i müstakîme delalet etmek için sefer eyler.

[127b/128a T, 81a M]

“Pes bir gice yine bu üslüb üzre ḥalvetde Ḥaḳḳ te’ālāya tazarru‘ u niyāz iderken kendüsine vahy nāzil olub peygamberlik şerefi ile müşerref oldı ve tekrār cihāna sefer idüb halkı tarîḳ-i müstakîme delālet idüb Ḥaḳḳ te’ālānuñ emrini irişdirmege me’mūr oldı.”

İskender'in savaşlarda galibiyete erişmesinde önemli bir unsur, asker sayısının oldukça fazla oluşudur. Onun ordusu sadece Rumlardan değil, Mısır, Frenk, Rus, Acem, Hint ve Çin memleketlerinden getirdiği askerlerden de oluşmaktadır. İskender'in hesaba gelmeyen askerinin her biri, cenk gününde binlerce askere karşı koyabilecek güçte dilâverlerdir. Ordusundaki bu güçlerin desteğiyle İskender, yedi iklim, dört köşeye malik olmuş, cihan mallarını ele geçirerek, devlet bulmuş ve kâmrân olmuştur.

[58a T, 4b M]

“Pes fermānlardur yazılıb taraf taraf gönderdiler ve hazine vü cebe-hāneler açılıb az zamānuñ içinde gök demire garq olmuş bir ‘asker cem’ oldu ki ne gözler görmüş ve ne kulaqlar işitmiş idi.”

[68a T, 15a M]

“...ḥaylī ‘asker cem’ olub cümle bir yere geldiler. Hisāb olunub cümle üç kerre yüz biñ ādem olduğunu İskender’e i‘lām eylediler.”

İskender, sefere çıkacağı zaman her nerede ibadet eden zâhid kimse varsa onun yanına gidip, duasını almayı âdet edinmiştir. Kendisini mansûr ve muzaffer eyleyen şeyin, gözü açıkların duası sayesinde olduğunu düşünmüş ve Hakk te’âlâya, duası kabul olan sâlih kullarının, yeryüzünden eksik olmaması için dua etmiştir.

Metinde iktidar sahibi, bilgili, kendisine saygı gösterilen ve hürmet edilen, şan ve şöhreti temsil eden İskender, aynı zamanda adaletli bir hükümdardır.

[80a T, 29a M]

“...ben de Haqq te‘âlā ḥazretlerinüñ emrini yerine getirüb ‘adl ü dādla zâlimlerden mazlūmuñ dādını alıvirüb tül hātūnlaruñ ve yetimlerinüñ mühimmâtını görüb cihānı işlāh ideyim ve kimseye gadr u zulm idüb mālı ve mülkine kaçd eylemeyim.”

Metinde doğudan batıya bütün cihana hükmetmiş olan İskender, görkemli bir devlete, hesapsız bir hazineye ve bir an dahi yanından ayırmadığı, maslahatını daima

kendileri ile müşavere ettiği bilgili, kültürlü, hüner sahibi âlimlere de sahiptir. Savaşlardaki stratejilerinde gayet temkinli davranarak zafer kazanmış, insanları rahata erıştiren ve onların dualarında yer edinmiş, ahlak kurallarına önem veren, doğruluğu en belirgin özelliği ile yansıtan bir padişaktır.

2. Metnin Karşı / Rakip / Hasım Tipleri

a) Dârâ

Metinde anlatılan bir rivayete göre, iki Dârâ'nın varlığı söz konusudur. Bunlardan biri, İskender'in babası Feylekûs'un her yıl haraç vermekle yükümlü olduğu ve kızını da evlilik bâbında verdiği Acem padişahı Büyük Dârâ, diğeri ise İskender'le yaptığı savaşla ön plana çıkan ve aynı zamanda onun kardeşi olan III. Dârâ'dır. Rivayetin dışına çıkıldığı takdirde, Nizâmî'nin İskender'in babasını Büyük Dârâ değil de Feylekûs olarak kabul ettiğini, dolayısıyla Feylekûs'un her yıl haraç verdiği ve İskender'in de bu kuralı bozup üstüne asker çekerek, altındaki tahtı elinden aldığı padişahların aynı kişi oldukları görülmektedir. Bu bakımdan, İskender'le olan savaşı münasebetiyle kaynaklara konu olan, III. Dârâ'nın tarihi kişiliği ve eserdeki yönü üzerinde durulacaktır.

III. Darius ya da Kodaman olarak bilinen III. Dârâ, İran'da bir devlet kurmuş olan Perslerin son hükümdarıdır. M.Ö. 335'te kral olmuştur. Önce kendisini başa getiren Bagoas'ı zehirlemiştir. Ordusu M.Ö. 334'te Anadolu'ya geçen Büyük İskender'e Granikos'ta yenilmiş, kendisi de M.Ö. 333'te İskenderun körfezinin doğusunda İssos'ta ağır bir bozguna uğramıştır. Karısı, oğlu ve kızları Makedonyalılara tutsak düşünce, İskender'e yaptığı barış önerisi geri çevrilmiştir. III. Dârâ, İskender'le Kuzey Mezopotamya'da yaptığı Gavgamela meydan savaşında da başarı sağlayamamış ve yeni bir ordu kurmak için Ekbatan'a kaçmıştır. Hazar gölüne kadar kovalanan III. Dârâ, burada iki satrap tarafından M.Ö. 330'da

yakalanarak öldürülmüştür. İskender onu törenle gömdürmüş ve kızı ile evlenerek III. Dârâ'nın yerine geçeceğini açıklamıştır.⁹⁶

Dârâ, Avrupa'da Pers kralı Darius olarak bilinen, İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarıdır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dârâ, çok zaman İskender ile birlikte savaş sahnelerinde yer almış ve İskender'in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Şehnâme'de onun, İskender'in baba bir kardeşi olduğu kayıtlıdır. Hatta ölürken İskender'e kızı Ruşeng (Roxane) ile evlenmesini ve ailesini koruyup gözetmesini vasiyet etmiştir. İsfendiyâr oğlu Behmen'in oğlu olarak da gösterilen Dârâ, başka bir rivayete göre ise savaştan kaçarken ölmüştür.⁹⁷

Metinde Dârâ ile İskender arasındaki husumet, İskender'in Zengî askerini bozguna uğrattınca, elde ettiği ganimetlerden birçok hediyeyi, memleketi etrafında olan padişahlara göndermesi ile başlar. İskender tarafından Dârâ'ya yük yük altın, gümüş ve cevherler, tavla tavla atlar, Dâvudî zırh ve kılıçlar ve nazenin cariyeler gönderilir. İskender'in sahip olduğu bunca hediyelerin ve devletin görkem ve ihtişamına hased eden Dârâ, hasedini gösterir, rencide eden, manasız söyler söyleyerek, İskender'i sinirlendirir ve aralarında gizli bir düşmanlığın oluşmasına sebep olur. Dârâ'nın her yıl kendisine gönderilen haracı, aynı adetle bu yıl da istemesi üzerine haracın gönderilmemesi, bardağı taşıran son damla olur ve cengi başlatır.

Dârâ güçlü bir hükümdardır ve onun ordusundaki askerler İskender'in askerinden dahi sayıca çoktur. Nitekim Dârâ, askerinin hesaba gelemeyecek kadar çok olduğunu, İskender'e gönderdiği bir şinik susam benzetmesi ile göstermeye çalışır. Bununla birlikte, sahip olduğu varlığın ve gücünün derecesini çok fazla şey söylemeden karşı tarafa aktarabilecek yetenekte olduğunu da gösterir. Fakat kendisinden daha akıllı ve zeki olan İskender, rakibinin karşısında altta kalmaz ve ona gereken cevabı iletir.

⁹⁶ Niyazi Akşit, "Dara III Kodaman (Darius III)", *A'dan Z'ye Tarih Ansiklopedisi*, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984, s. 271.

⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiri Sözlüğü*, s. 106.

[67a/67b T, 14a M]

Dârâ, “.....bir söz şâhibi âdem ıgırub eline bir ob ile bir evgân ve bir şinik şuşam virüb ve bundan maqşûdı ne idüğini bir bir beyân idüb İskender’e bunları götürüb baña cevâbını getir didi.”

“.....herîfdür Dârâ’nuñ gönderdügi metâ‘ı bir bir getirüb İskender’üñ öñine kodı ve şehriyârimuz buyurdılar ki dağı uşaqdur. Bu evgân u ob ile oyun oynayub cihângirlik sevdâsında olmasun ve eger ‘asker cem‘ idüb cenk eylerim dirse işte bizüm ‘askerimiz bu şuşam dânesi gibi hisâba gelmez.”

[67b T, 14a/14b M]

İskender, “evgân ile uzakda olan şeyler çekilelmeğın bize de bu evgân ile memleketimizi çeküb kendi memleketüne kat dimege işâretdür buyurmuşlar ve ob ki yeryüzüne beñzer bütün cihâna mâlik olursuñ diyü himmet eylemişler diyüb andan soñra emr eyledi. Şuşamı yere dökdiler ve sarâyında olan kuşları getirüb koma eylediler. Kuşlardur bir lahzada ne kadar şuşam var ise cümlesini devşirüb yediler. Pes İskender gelen âdeme didi ki eger pâdişâhıñuzuñ ‘askeri bu şuşam gibi hisâba gelmez ise bizüm ‘askerimiz de bu kuşlar gibi her ne kadar ‘asker olursa ‘askerüñ cümlesini telef idüb fenâya virürler diyüb emr eyledi kim şuşam ile gelen şinige üzerlik tohumı oldurdılar ve gelen âdeme virüb var bunu pâdişâhuña götür. İşte bizüm ‘askerimizüñ hisâbı da bu kadardur ve cümle görüb işitdügüni bir bir beyân eyle. Bildüğinden kalmasun didi.”

Dârâ, din nedir bilmeyen, mezhepsiz bir hükümdardır ve dünyada ne kadar yaramazlık var ise cümlesi onda mevcuttur. Bu sebepten İskender’in Dârâ ile savaşındaki amacı, onun ateşhanelerini harap edip, batıl olan dinleri yerine Hakk’ın dinini halka öğretmek ve yaramaz adetleri yerine güzel adetler koymaktır.

Dârâ çevresindeki, rüzgârı tecrübe etmiş, niçe şehriyarlar hizmetine erişmiş, cihanı görmüş, gözü açık pirlerin nasihatlerini dinlemeyen ve onların doğru yola delaletlerine karşı çıkıp, kendi bildiğinden vazgeçmeyen bir padişaktır. Bu yüzden

onun bütün işleri, hep ham ve ters olmuş, devleti günden güne kendisinden yüz çevirmiştir.

İsfendiyâr neslinin yadigârı ve Cemşîd devletinin son hükümdarı olan Dârâ, halka işkence ve zulüm eden, adalet nedir bilmez, tedbirden yoksun bir kişidir. Nitekim bu karakteri onun hazin sonunu hazırlamış ve canlarından usandıracak derecede işkenceler yaptığı iki hizmetkârı elinde helak olmuştur. Yaralandığı esnada ise İskender'e söyledikleri ile cihanda yaptıklarının doğru olmadığını da kabul etmiştir.

[74a/74b T]

“Benüm bu hâlümü görüb ‘ibret al ve eyülügi kendüñe hūy idüb ‘adl ü dād ile cihāna āvāze şal. Eger sen de benüm gibi olursañ şübhesüz benüm başuma gelen hâller senüñ başuña da gelür ve şanma ki eyledüğüñ yanuña kalur.”

Dârâ her ne kadar mağlup olsa da İskender'e, “*Bunca zamandan beri Cemşîd'e varınca padişah olagelmiş bir ulu şehriyari paymal eylemek de münasib değildir.*” dedirtecek kadar gücünü kanıtlamış bir hükümdardır. Hakikaten onun askerinin çokluğundan eserde şu şekilde bahsedilmiştir:

[68a T, 14b M]

“Az zamānuñ içinde eṭrāf-ı memleketden gök demire ğarķ olmuş ol kadar ‘asker cem‘ oldu ki şahrālara şıĝmaz oldılar. Dārā’nuñ ‘askeri de şehrden taşra çıkub cümlesi bir yere geldiler ve ‘askeri hisāb idüb deftere aldılar. Tamām toķuz kerre yüz biñ ādem idi.”

Sonuç itibariyle Acem halkı, Dârâ'nın ölümü ile tahtını İskender gibi âkıl bir kimsenin devralmasına çok şükretmiş ve Dârâ'nın zulm ile koyduğu kuralları İskender'e arz ederek, bunların kaldırılmasını sağlamıştır.

b) Zengîler

Tarihte Zengîler, 1127-1233 yılları arasında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun son zamanlarında Musul ve Halep'te atabeylik kuran bir Türk hanedanıdır.

Musul İmparatorluğu'nu kuran İmadeddin Zengî, Melikşah'ın komutanlarından Aksungur'un oğludur. İmadeddin Zengî Musul valisi iken bağımsızlığını ilan etmiş ve Haçlılarla savaşmıştır. Haçlıların elinden Urfa'yı alarak burada kurulmuş olan Latin beyliğine son vermiştir. Ölünce (1146) yerine oğlu Seyfeddin Gazi geçmiş, öteki oğlu Nureddin Mahmut ise Halep atabeyliğini kurmuştur (1146). Bu şekilde Zengîler iki atabeyliğe bölünmüşlerdir. Nureddin Mahmut, Haçlılara karşı başarılı savaşlar yapmış, fakat Kudüs'ü alamamıştır. Haçlıların Mısır'a saldırımları üzerine Fatimî halifesi, Nureddin'den yardım istemiş, o da Şirkûh ile Salahaddin'i bir ordu ile Mısır'a göndermiştir. Salahaddin Mısır'da Fatimî halifeliğini kaldırmış, Mısır'ı Nureddin'e bağlı olarak yönetmeye başlamıştır. Nureddin öldükten sonra (1147) bağımsızlığını ilan etmiş, Halep'i ele geçirerek Zengîlerin Halep atabeyliğine son vermiştir (1183).

Musul atabeyleri İmadeddin Zengî'den sonra Selçukluların, Harizmşahların ve Eyyubîlerin yönetimi altına girmişlerdir. Nasreddin Mahmut'un ölümü (1233) üzerine yerine veziri Bedreddin Lûlû geçmiştir. Bu şekilde Musul kolu da sona eren Zengîlerin öteki kollarını da Eyyubîler ortadan kaldırmışlardır.⁹⁸

Metinde Zengîlerin, çevresindeki şehirleri yağmalayıp, buldukları insanı helak eden, çok katı, zalim, amansız ve barbar bir kavim oldukları görülür. Bu kavmi oluşturan insanların her birinin boyu minare kadar uzun ve gövdeleri kıl gibi incedir. Öldürdükleri adamın kanını içecek kadar gözü dönmüş olan bu kavmi, Nizâmî savaş sahnelerinde kan içici devlere, anlayıştan yoksun söz anlamaz hayvanlara, ifrite, kükremiş bir file ve siyah bir dağa benzetmektedir.

Zengîler Allah'ın lanetine uğramış, nefretle karşılanan, işe yaramaz, hayırsız ve akli kıt bir kavimdir. İskender'in gayet söz ehli bir elçisi olan Tûtyânûş'un başını

⁹⁸ Akşit, "Zengîler", s. 1064-1065.

kesip, kanını şarâb-ı erguvânî gibi bir nefeste içen Zengî beyi, İskender'in oyununa gelir ve Rûm askerini adam yiyici sanıp, büyük bir korkuya düşer.

[60a T, 7a M]

“.....aşçı başıdur bir büyük siyâh koyun başı bulub ütileyüb pişürdi ve yemek zamânı olduğda Zengî başıdur diyü bir tabağa koyub İskender'üñ huzûrına getürdiler. Zengîler bu hâle hayrân olub bunlar âdem yiyici imişler diyü ta'accübe vardılar. İskender koyun başınıñ derisinden kıparub çiyinedi ve başını şalub Zengî eti ne tatlı olurmuş diyü 'azîm rağbetler gösterdi ve fermân eyledi ki şimden sonra bize her zamân Zengî etinden kebâb idüb sofradan eksik eylesünler ve Zengîler'üñ gözleri karşusunda rağbetle koyun başından vâfir yiyüb şafâlandı.”

Zengîler İskender'in ordusu karşısında her ne kadar mağlup olsalar da ordularının hayli gürbüz pehlivanlardan oluştuğunu da yabana atmamak gerekir. Bu bakımdan, İskender'le aralarındaki cenk hemen neticelenmemiş, birkaç gün devam etmiştir.

[63b T, 10a M]

“Dilâverler gökler gibi gürleyüb kılıçlar şimşek gibi yalabıyub kan seyler gibi akdı. İskender ise cihânı fenâyaya virüb 'âlemi kırdı geçirdi. Zengî 'askeri hisâbsuz olmağın haylî karşı turub Rûm dilâverlerinüñ niçelerini helâk eylediler.”

Zengîler gittikleri şehirleri acımasızca harap edip, âlemin malını toplayarak, dağlar gibi hesaba gelmeyecek kadar mal ve hazineye sahip olmuşlardır. Ancak İskender galibiyete erişince, onların mallarını askerleri arasında paylaştırmış ve her birini muhtaç iken ganî eylemiştir.

[63b T, 10a M]

“Andan sonra Zengîler'üñ mallarını tağlar gibi yığılub renk renk la'1 ü cevâhir ve 'üd u 'anber ve kaçâr kaçâr zibâ vü dibâ ve altun u gümüş ve sâ'ir tuhfelere nihâyet olmayub tavla tavla atlar ve cebe vü cevşen ve Hindî kılıçlar ve pülâd kalkınlar ve muraşsa' taht u bahtlar hisâba gelmez idi.”

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde Zengîlere dair bir anlatı yer almamaktadır.

c) Keyd-i Hindî

Keyd-i Hindî, Hindistan padişahıdır. İskender'in kendisine itaat etmeyip, karşı koymaları durumunda cenge talip olduğu padişahlardan biridir. Eserde Keyd-i Hindî'nin, İskender'den korktuğunu ve ona karşı koymayı münasip görmeyip, mülâyemet gösterdiğini görmekteyiz. Gördüğü korkulu düşün de etkisiyle İskender'e tahtı ve tacı da dâhil, bütün memleketini teslim etmeyi ve kapısında kulu olmayı göze alan Hint hükümdarı, İskender'in huzuruna gönderdiği birbirinden değerli, misli bulunmaz dört hediye ve daha birçok hediye ile sulha talip olur.

[97a T, 48a M]

“İskender'e ol dört tuhfeden gayri altun ve la'l ü cevâhir ve 'ūd u 'anber ve sâ'ir dîbâ vü zîbâdan kıyâsa gelmez hazînelerle cenk gününde üstine taht kurulmak için üç dâne beyâz fil gönderüb Belînâs'a bir hazîne virüb ve yanınca gelenlerüñ cümlesine dahı hisâbsuz tuhfelerle memnûn u mesrûr idüb ve kızınıñ adına Perî Duht dirler idi 'ūd ağacından yapulmuş bir tahta revâne koyub niçe nâzenîn câriyelerle bile ve sâ'ir mev'ūd olan tuhfeleri huzûr-ı hümâyûna gönderdi.”

İskender'in alçak gönüllü ve biraz da korkak bir Hint padişahı olan Keyd ile savaşmaktan feragat edip, sulha karar vermesi onu rakip tip olmaktan uzaklaştırmaz. Çünkü Keyd, İskender'in her an kendisiyle cenk etmeye hazır olduğu bir padişahtır ve İskender'in Hint padişahının emre boyun eğmemesi durumunda tahtını ve tacını elinden alıp, yerine başka bir kimseyi geçireceğini de önceden planlaması Keyd'in karşı güç olduğunu göstermektedir.

d) Fûr-ı Hindî

Metinde Fûr-ı Hindî, Kannûc adlı şehrin padişahı olarak görülmektedir. İskender'in askerleri tarafından memleketi ele geçirilmiş ve kendisi de helak edilmiştir. Kannûc şehrine ise İskender'in kendi tarafından biri padişah edilmiştir.

[98a T, 48b M]

“.....İskender kendüsi ol taraflarda şayd u şikâra meşgûl olub yanında olan pehlivânlardan birini hisâbsuz ‘askere serdâr idüb Fûr-ı Hindî’nüñ üstine gönderdi. ‘Askerdür eţrâf u eknâfı ğâret iderek Fûr-ı Hindî’nüñ üstine vardılar. Cenk idüb cümle ‘askerini perîşân eylediler ve kendisini ele getürüb helâk eylediler.”

e) Nûşâbe

Nûşâbe, Şehnâme’de ve Ahmedî’nin eserinde Kaydâfe ya da Kaydâfa ismi ile karşımıza çıkmaktadır. Oysa Taberî’ye göre bu iki isim birbirinden farklı iki kişiyi temsil etmektedir. Nûşâbe Berdâ adlı bir şehrin hükümdarıdır. Yanında dört bin kadın vardır ve hepsi de onun kuludur. Yüzünü kadınlardan başka kimse görmemiştir. Emri altındaki halk dahi Nûşâbe’yi görmemiştir. Nûşâbe, geceleri taştan yapılmış bir odasında, sabaha kadar ibadet edip, kendi geleneğine göre tapınmaktadır. İskender’in bu hükümdar ile aralarında bir düşmanlık olmamış ve İskender Nûşâbe’ye zarar vermemiştir.

Kaydâfe ise Amelâk’ın kızıdır. Kaydâfe, şehir şehir gezmekte olan İskender’i bir elçisini göndererek karşılamadığı için kızdırmıştır. İskender’le aralarında bir husumet oluşunca da İskender onun ülkesini sular altında bırakmıştır.⁹⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şehnâme’de Kaydâfe, Yaşar Akdoğan’ın çalışmamıza kaynak teşkil eden eserinde ise Kaydâfa şeklinde yazılmış olan bu isim, tercüme eserde Nûşâbe şeklindedir. Nûşâbe, eserde Acem diyarında bulunan Berdâ adlı vilayetin padişahıdır. Daima ayş ve işretle ömrünü geçiren, sazende ve çengillerle demler süren bir kadın hükümdardır. Akı ve düşüncesi ile almış olduğu tedbirler, birçok bilge kimsede hayranlık uyandıracak şekildedir. Bilgeliğinin yanında, aynı zamanda güçlü bir kadın da olan Nûşâbe, dilâverlerden oluşan bir orduya ve son derece gösterişli bir varlığa sahiptir.

⁹⁹ Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir’üt-Taberî, *Tarih-i Taberî*, çev. M. Faruk Gürtunca, C. 2, Sağlam Yay., İstanbul, s. 217, 250, 260.

[83a T, 32b M]

“.....kendünün yanında otuz biñ kadar dilâver ü şehbâz hizmetkârları olup her biri cenk güninde niçe bölük ‘askere karşı karşıydı. Rüstemler cevâb virmeğe kâdir degil idi. Cümle memleketi kulları zabt idüb bir taraftan düşmen zühür eyledikde varub düşmeni perîşân eylerler idi.”

[83b T, 32b/33a M]

“.....pâdişâhlara lâıyık bir sarâyı vardur ki ancılayın sarây hiçbir şehirde görülmemişdür. Şâhâne döşemelerle döşenüb ortalık yerinde yek-pâre billürdan bir taht kurub etrafında hisâba gelmez şeb-çerâğlar vardur. Şöyle ki gece olduğda ay gibi ziyâ virüb aşlâ mûm yakmağa hâcet olmaz ve ol tahtuñ yolına çakıl taşı yerine la’l ü cevâhir döşenmişdür.”

Nûşâbe, Acem şahları neslinden olup, daima perde altındadır ve bunca zamandan beri yüzünü kimse görmemiş, yanına erkek kısmından kimse yaklaşmamıştır. Birçok hâkime galebe çalacak kadar tam ve mükemmel bir yetkiye sahip olan bu hükümdar, halkını görüp gözetmede ve vilayetinin işlerini görmede kıl kadar kusur işlememiştir.

Ahlaki değerler hususunda üstün bir vasfa sahip olan Nûşâbe, geceleri yalnız bir saat kadar uyuyup, geri kalan vaktini ise Hakk te’âlâ hazretine kulluk edip, ibadetle geçirmektedir.

İskender, kendisi için bir tehlike yaratabilecek olan bu hükümdar hakkında önceden duydukları ve Nûşâbe’nin her biri birbirinden güzel, şahlara layık şarap ve yemekleri kendisine göndermesi üzerine onu görmek ister. Nûşâbe de kendisi için tehlike olabilecek olan İskender’e karşı önceden tedbirini almış ve onun sûretini yaptırmıştır. Gayet akıllı ve feraset sahibi olan Nûşâbe, İskender’i elçi kılığında karşısında görünce onu tanımıştır. İskender bunu her ne kadar inkâr etse de Nûşâbe’nin uzattığı resim karşısında bir şey söyleyememiş ve büyük bir korkuya düşmüştür.

Nûşâbe, İskender'in karşısında onunla savaşmaktan çekinmeyeceğini, birçok dilâverin alnına dağ vurmaya kadir dişi bir aslan olduğunu söyleyerek, ona gözdağı verir. Hırsına tutsak olup, dünya malına ve mülküne sahip olanların kazandıklarından hiçbir fayda görmediğini ve bırakıp gittiklerini, kendilerini de aynı sonun beklediğini söyler. İskender'i mağlup duruma düşüren Nûşâbe, merdâne sözleri ve nasihatleri ile onu kendisine hayran bırakmayı başarır. Böylece iki hükümdar yaptıkları anlaşma ile dost olurlar.

[87a/87b T, 37a M]

“Pes Nûşâbe İskender'e ortalıkda geçen taqşîrâtdan ötüri hâtırı qalmayub intikâm kaşd eylememesine ‘ahd itdirdi ve kendü qalemi ile bir ‘ahd-nâme yazdırub eline aldı ve i‘zâz ü ikrâm ile pâdişâhı sarâyından taşra gönderdi. Çünkü İskender sarâydan çıkub qorqudan emîn oldu. Halâşını Hâkq te‘âlâ hazretinden bilüb çok şükrler eyledi ve otağına gelüb kendü şafâsına meşğül oldu.”

f) Kaytâl

Kaytâl, Nûşâbe'yi esir alan Rus taifesinin serdarı olarak metinde yer almaktadır. İskender'le yapılan mücadelede mağlup tarafı yöneten Kaytâl, Nizâmî'ye göre anlayışsız ve ömürlerinde mal ve hazine görmeyip, daima zaruret içinde olan bir kavimdir. Ordusundaki askerleri ise her ne kadar sayıca rakibinin askerlerinden üstün olsa da onlarla cenk etmeye kâdir değillerdir. İşi gücü hile ile yol kesip, etrafı yağma etmekten başka bir şey olmayan bu askerlerin, merdâne savaşmaya canları yoktur ve savaşla ilgili zırh ve mühimmatlardan da oldukça yoksun bir durumdadırlar. Kaytâl içinde bulunduğu bu durumun apaçık farkındadır ve askerine rakibinin karşısındaki acziyetini şöyle ifade etmektedir:

[108b T, 59b M]

“İskender Hind ü Çîn'e varub hâlâ yanınca bu qadar mâl u ‘asker ü hâzîne getürmüşdür. ‘Askerini bozduqda cümle mâlları elimüze girüb bir dağı dünyâda mâla muhtâc olmayub neketîlikden hâlâş oluruz ve İskender'i bozduqdan şöña

artık bir vilâyet halkı bizüm öñimüze tıramayub İskender gibi yedi iklim dört gūşeye mālîk olub elimüze cihān mälları girüb biz de sâ'ir vilâyetüñ halkı gibi devlet bulub kāmırān oluruz diyüb bunuñ gibi sözlerle vāfir esdi şavurdu.”

Metinde Rus askerlerinden ifrite benzeyen, kimsenin galip olmak değil, talip olmaya bile cesaret edemediği ve kendisine ne ok geçer, ne de kılıç keser tabiriyle anlatılagelecek güçte olan bir dilâver üzerinden, Rusların bu türden kişileri nasıl bulduklarına dair yapılan bir anlatı ilgi çekecek niteliktedir ve Rus askerlerini bilip ayırmada önemlidir.

[112b/113a T, 64a/64b M]

“.....karanlık vilâyete yakın yerde bir tağ var imiş ki buncılayın niçe âdemler ol tağda olurmuş. Her biri ki gerçi şüret-i insānda ise de lâkin ne soydan olduklarını kimse bilmez imiş. Libās u ta‘ām kaydında olmayub giydikleri koyun pöstü ve yedikleri penİR olub ğayri şey yemezler imiş ve alınlarında gergedān boynuzı gibi boynuzları olub uyğuları geldikde bir ağaca çıkub boynuzını muhkem bir tala şaplayub uyur imiş. Rus çöbānları tağlarda gezerken rāst geldikde otuzı kırkı bir yere gelüb ağaç üstinde uyurken zencirlerle muhkem bağlayub andan sonra güçle aşağı çeküb indirirler imiş. Pes yere indikde haykırub zūr idüb bendlerini kırub çöbānları bir dal arkasıyla helāk idermiş ve eger bağları pek muhkem olub kırmağa kâdir olmaz ise tutub şehre götürürler imiş ve cenkleri olduğu vaktde cengī fil gibi meydāna getirüb haşmlarınun üstine havāle iderler imiş.”

Eserde, iki müttefik arasındaki savaşın oldukça çekişmeli olduğu ve günlerce sürdüğü görülmektedir. Kaytāl, her ne kadar askerinin çaresizliğini gördüğü durumda savaşa dâhil olduysa ve zorlu pehlivanlarının her biri savaş meydanında güçlerini ortaya koyduysa da İskender’e, hasmına galebe eylemeye gücü yetmemiş ve esir düşmüştür. Fakat İskender tarafından serbest bırakılarak, vilayeti tekrar kendisine bağışlanmış ve haraca bağlanmıştır.

Taberî’ye göre, İskender ile Ruslar arasındaki savaş altı kere olmuştur. Sekiz yüz bin adam Rus’tan ve altı yüz bin adam İskender’den ölmüştür. On bin kişi ise Rus’tan tutsak olmuştur. Taberî Tarihi’nde Rus askerlerinden sadece Rus beyinin adı

Kaytal'ın adı zikredilmiştir.¹⁰⁰ Tercüme eserde gördüğümüz ve bundan sonra ele alacağımız, her biri İskender için tehlike teşkil edebilecek olan Rus askerlerinin isimlerini ve Kaytâl'ı Firdevsî ile Ahmedî'nin eserlerinde görmemekteyiz.

g) Kivîl

Metinde Kivîl, Rus askerinin serdârı olan Kaytâl'ın yiğit dilâverlerinden biri olarak yer almaktadır. İskender'in Mâzenderânlı askerlerinden bir dilâver ile cenk etmiş ve onun elinde helak olmuştur.

[110b T, 61b M]

“Âhîr-i kâr Rus ‘askerinüñ serdârı olan Kaytâl’uñ hışmlarından bir şehbâz dilâver var idi ki adına Kivîl dirler idi. Fîl gibi bir ata süvâr olub ‘azm-i meydân eyledi. Bir miqdâr cenk eyledikten sonra Mâzenderânî Kivîl’e bir kılıç urub işini tamâm eyledi.”

h) Cûdra

Cûdra, metinde Rus ordusundaki bir dilâver olarak yer almaktadır. Eserde ziyade zorlu bir pehlivan olup, yalnız bir şekilde bölük bölük askere karşı koyduğu ve cihanı birbirine kattığı anlatılmaktadır. Cûdra, İskender'in askerlerinden Duvâlî ile cenk etmiş ve onu yaralamıştır. Ertesi gün meydana çıkıp, er talep eylediğinde Hintli bir askere karşı da galibiyet elde eden Cûdra, yine başka bir Hintli askerinin elinde hayli merdâne cenk eyledikten sonra helak olmuştur.

[111a/111b T]

“Elkışsa bir niçe pehlivân Duvâlî'nüñ elinde pâymâl olduklarında Rus ‘askerinde bir pehlivân var idi. Adına Cûdra dirleridi. Ziyâde zûrlı herîf olub yalnız başıyla niçe bölük ‘askere karşı koyub cihanı birbirine katmışidi. Hemân-dem meydâna girüb Duvâlî'ye muqâbil oldı ve haşmâne cenk idüb cihanı birbirinüñ

¹⁰⁰ Taberî, C. 2, s. 248-249.

başına teng eylediler.....Hindî'dür gâzaba gelüb hemân-dem elindeki gürzini Cûdra'ya havâle eyledikde başına râst gelüb hürd eyledi. Var kuvvetini bāzūya getürüb işini tamām eyledi. Çünkü Cûdra'dur helāk oldı.”

1) Tarsûs

Tarsûs eserde, Cûdra'nın ölümünden sonra savaş meydanına gelip, Rûm askerine karşı koyan bir Rus pehlivan olarak görülmektedir. Yedi başlı, ağzından ateşler saçan bir ejdere benzetilen Tarsûs, hamlesine karşı koyacak bir insanın henüz görülmediği, çok güçlü bir askerdir. Cûdra'yı öldüren Hintli askeri bir kılıç darbesiyle helak etmiştir. Oldukça gururlu biri olan bu pehlivan, kendisini Rus askerinin içinde bir Rüstem olarak görür ve karşısına gelen insanlara, zırh yerine kefen sarıp gelin, diyecek kadar onları öldüreceğine şüphesiz inanmaktadır. Fakat Tarsûs'un kendinden emin bu tavırları çok uzun sürmemiş ve İskender tarafından çıkan bir şehbâzın kılıcı altında can vermiştir.

[111b/112a T]

“Rus ‘askerinden Tarsûs dirler bir nâmdâr pehlivân var idi ki ol vilâyetlerde hamlesine tākāt getürür âdem yoğidi. Hemân-dem meydâna girdi. Şanki bir yedi başlı ejder idi ki ağzından âteş saçaraq gelüb Hindî'ye muqâbil oldı.....hemân-dem ‘askerüñ bir tarafından şimşek gibi bir şehbâz at kıparub meydâna girdi ve cevlân idüb haylî çapüklük ve hüneler ‘arz eyledikten sonra Tarsûs'a muqâbil olub bir kılıç çaldı ki başı top gibi meydâna yuvalandı.”

i) Hurrem

Metinde Hurrem, Ermen askerleri ile olan mücadelesinde ön plana çıkmış bir Rus askeridir. Baştanbaşa demirden oluşan kıyafeti ile bu gürbüz adam, Şerve adındaki bir Ermen'i ve daha birçok Ermen dilâverini paymal eylemiştir. Ermen şahı Duvâlî tarafından hem kendisi hem de kardeşi mağlup edilmiştir.

[111a T]

“Āhîr Şerve herîfe bir kılıç urub helāk eyledikde Rus ‘askerinden Hurrem dirler bir pehlivān meydāna girdi. Bařdan bařa demire ğark olmuş bir gurbüz herîfdi. Şerve’ye muķābil olduķda evvelki ğamlede bir kılıç ile Şerve’nüñ işini tamām eyledi.....nā-ĉār Duvāli’ye ğamle eyledi. Ol dağı ğamlesini redd eyledikten Őnra kılıcı ‘uryān idüb Hurrem’e öyle bir kılıç ĉaldı ki başdan kemerine varınca iki pāre idüb her pāresini bir tarafa dūřurdi.”

j) Zürrāhe

Zürrāhe’nin, Taberî Tarihi’nde “Zürāce” şeklinde adı geĉmektedir. Taberî’ye göre Zürāce, İskender’le Zengibar askerleri arasında yapılan cenkte, fedakār bir kişi olarak savaşmış ve İskender’in ordusundan altmış kişiyi öldürmüştür. İskender’in tarafından hiĉ kimse ortaya ĉıkmayınca da İskender kendisi, bu Zenci pehlivanı öldürmüştür.¹⁰¹

Metinde Zürrāhe, bir Zengî askeri olarak yer almaktadır. Kolları ĉınar dalları, ağzı mağara kapısı, gözleri kan ĉanağına benzeyen bu adam, bir kara dağ misali yerinden harekete geĉip, Rûm askerinden birbiri ardı sıra yetmiş dilāveri helak eylemiştir. Öylesine güçlü bir askerdir ki gücünü tarif ettiği ifadeleri, eserde şu şekilde görölmektedir:

[60b/61a T, 7b M]

“.....ey Rûm ‘askeri biliñ ve āğāh oluñ ki benüm aduma Zürrāhe dirler. Zürbāzū ile şağ gibi niĉe pehlivānları elümde zebün idüb ve niĉe dilāverler bir ğamleme řāķat getürememişlerdür. Yalıñuz bir başuma niĉe şaflar bozub yüz biñ ‘askere şarşu ķomuřumdur.”

Zürrāhe’nin ğamleleri ile sağladığı üstünlük karşısında, Rûm askeri korkuya dūřer ve savaş meydanına girmeye cesaret edemez. Bu durumda İskender tahtından inip, zırh ve silaha ğark olarak, ejder gibi bir atla savaş meydanına gelir ve Zürrāhe’nin işini bitirir.

¹⁰¹ Taberî, C. 2, s. 188.

[61a/61b/62a T]

“.....İskender āteş gibi üzerine gelüb elinde arslan başlı bir gürz var idi. Tüt şu yādgārı ey nā-bekār Zengî diyüb havāle eyledikde başına rāst gelüb üstüh^vânların haşhāş gibi hürd eyledi. Zürrāhe’dür yıkılıb cānı mālîk-i cehenneme teslim eyledikde Rüm ‘askerinden taḥsîn ü āferînler şadāsı feleklere gūlgüle virüb Zengî ‘askerinden feryādlar kıpdi.”

Bu Zengî askeri, Şehnâme’de ve Ahmedî’nin eserinde yer almamaktadır.

k) Duvâlî

Taberî Tarihi’nde Duvâlî, Ahvaz beyi olup, Ad soyundan gelmiş bir pehlivandır. Dârâ’nın döneminde Azerbaycan ve Ermeniyye’nin haracını o almaktadır. İskender’in geldiğini duyunca ona birçok mal vermiş ve İskender’in sohbet arkadaşı olmuştur. Duvâlî’nin Kûdi ve Bûri adında iki oğlu vardır. İskender bunları Ahvaz’da bırakmış ve Duvâlî’yi de kendi yanına almıştır.¹⁰²

Metinde Duvâlî, Ermen şehrinin beği olarak görülmektedir. Âd kavmi neslinden olup, Rüstemleri bile hiçe sayan zorlu bir kimsedir. Duvâlî’ye kavmindeki herkes itaat etmekte ve emrinden kimse kıl kadar dışarı çıkmamaktadır. Hükmü altındaki bu şehrin halkı ateşe tapmakta ve Acemlerde olduğu gibi yaramaz işlerle uğraşmaktadır. Duvâlî, karşı konulmadığı müddetçe çevresindeki şehirleri ele geçirip, buralara fitne ve fesat yayabilecek güçtedir. İskender’le karşılaşmaları ise tam da bu sebepten dolayı olmuştur. Ermen şehrinin hâkiminden gelen ulak, Duvâlî gibi zorlu bir beğe karşı önlem alınması için İskender’den yardım istemektedir.

Duvâlî akıllı ve basiret sahibi bir insandır. Kendisine karşı, büyük bir asker çokluyla gelen İskender’in başına getireceği işlerden haberdardır. Bu sebepten yaptığı küstahlıklardan özür dileyip, İskender’e sunduğu hazine ve hediyelerle kendisini affettirmiş ve bundan sonraki hayatını İskender’e hizmet ve kulluk ederek geçirmiştir.

¹⁰² Taberî, C. 2, s. 216-217.

[83a T, 32a M]

“Duvālî’dür İskender’ün buncılayın luṭf u iḥsânına mazhar olduḡda şād olub eyyām-ı devletine du‘ālar eylediler ve cān u dilden ḡulı ḡurbānı oldı ve ḡizmet kemerini muḡkem ḡuṣanub pādişāhı cümle a‘yānı ile ziyāfetler eyledi ve niḡe peşkeşler ḡeküb ḡidmetinde aṣlā ḡuṣūr etmedi.”

Duvālî’nin eserin ilerleyen sayfalarında karşı tip olmaktan çıkarak, İskender’e yardımları dokunan yeni bir kimlik oluşturduḡu görölmektedir. Rus taifesinin Acem diyarında oluşturduḡu tehdit ve tehlikeden İskender’i haberdar etmiş ve İskender’in ordusunda yer alarak, Ruslara karşı cenk eylemiştir. İskender’in emri üzerine de Nūşābe ile evlenmiştir.

[115b T, 67b M]

“.....Nūşābe’yi Duvālî’ye nikāḡ eyledikten soñra İskender Duvālî ile Nūşābe’ye ḡisābsuz māl virüb vilāyetlerine gönderdi ve emr eyledi kim vilāyetlerini evvelki gibi ma‘mūr idüb kendü ‘ālemlerinde olalar. Pes anlar da pādişāhuñ öñinde yer öpüb bu ḡadar māl u ḡazîne ile dönüb vilāyetlerine girdiler.”

Şehnāme’de ve Ahmedî’nin eserinde Duvālî karakterine rastlanılmamıştır.

1) Kıfçâk

Taberî’ye göre Kıfçâk/Kıpçak, Şemah beyinin kendilerini rahatsız ettiklerini ve incittiklerini İskender’e bildirdiḡi halkın adıdır. İskender Gülşan kalesinde yaşayan yol kesenlerin üzerine gidip, Gülşan şehrini aldıktan sonra, Kıpçak’a da gideceḡini söyleyerek, askerlerini harekete geçirmiştir.¹⁰³

Metinde Kıfçâk taifesi iki yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tam olarak ismi belli olmayan bir yerin halkının, bu taifeyi şikâyet için İskender’den yardım istemesi neticesinde görölmektedir. Halkın söylediḡine göre, bu taifenin insanları kendilerine asla karşı gelmez bir amansız kavmi oluşturmaktadır ve yılda

¹⁰³ Taberî, C. 2, s. 224.

birkaç kere halkın üstüne akın edip, bütün mahsullerini harap etmektedirler. İskender'in iki dağ arasına yaptırdığı sedd sayesinde halk, bu kavmin zulmünden halas olur.

[92a T, 42a M]

“Eger şehriyârımız kerem idüb gelecek yollarını sedd eylerse bir dağı zulm u tecāvüzlerinden emîn olurduğ didiklerinde İskender emr eyledi kim üstâd mi‘ mārılar varub didikleri yere bir muhkem sedd yapalar. Mi‘ mārıldur varub iki tağıuñ aralık yerine bir ‘ azīm sedd çeküb ol belâyı ħalkuñ üzerinden def‘ eylediler.”

İkinci olarak bu taife, içerisinde bulunan yüzü açık kadınlara İskender'in yaptırdığı tılsım hadisesinde karşımıza çıkmaktadır. Kıfçâk taifesinin kadınları için yüzü açık gezmek âdettir ve erkekleri de kadınlara bakmamaktadır. İskender taifenin belli başlı kimselerini huzuruna davet edip, onlara kızlarının yüzlerini örtmelerini emretse de bunlar âdetlerinin bozulmaması için İskender'in dediğini yapmazlar.

[107a T, 58b M]

“Buncılayın açık yüzli gezmek bu řa‘ifenüñ ‘ âdetidür. Sizde nice ‘ avratlar yüzlerin örtmek ‘ âdet ise bizde de erler gözlerini yumub nâ-maĥremlere baķmaķ ‘ âdetdür. Bu řavmüñ bunca zamândan berü ‘ âdetleri bunuñ üzerine olub ħiç kimse ne bunlaruñ yüzine baķar ve ne bir fesâd eyler.”

Kıfçâk taifesi oldukça taş yürekli olup, aynı zamanda cahil, inatçı ve gönül kırıcıdır. İskender, asla kendilerine söz geçmeyen bu kavme karşı tılsım yapmakta çareyi bulur ve üstâd mimarlara yaptırdığı, beyaz mermerden bir yaşmağı ile yüzünü örten, tılsımlı siyah bir kadın sûreti ile bu kadınların yüzlerini örtmelerine vesile olur.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde bu isimdeki bir taifeden bahsedilmemiştir.

3. Metnin Bilge Tipleri

a) Lokûmâs

Metinde Lokûmâs, İskender'e ilim ve marifet öğreten kişi olarak yer almaktadır. O dönemin hakîmlerinin başı olan Lokûmâs, aynı zamanda ünlü filozof Aristo'nun da babasıdır. Lokûmâs hakîm, İskender'e ne kadar ilim varsa hepsini öğretmiştir ve onun padişah olup, bütün cihana sahip olmak için birçok şehriyar ile cenk ve cidâl edeceğini de talihinde görmüş bir hakîmdir.

Lokûmâs hakîm, ömrünün âhir olacağı vakit yaklaştığında İskender'e birçok vasiyette bulunmuştur. Bunlardan biri de oğlu Aristo'yu kendisine vezir edinmesidir. İskender, onun bu vasiyetini yerine getirir ve Aristo'yu bir an olsun yanından ayırmaz.

Eserde hakîmin, İskender için oldukça önemli olan bir hediyesi dikkat çekmektedir. Hakîm İskender'e cenge gideceği vakit, galip ya da mağlup olacağını önceden bildirmeye yarayan bir şekil yazmıştır ve İskender onu canı saklamaktadır.

[57a T, 3b M]

“.....Loķûmâs İskender'ün pâdişâh olub niçe şehriyârlarla cenk ü cidâl ideceğini bilürdi. Pes gâlib ü maġlûb bilinmek için bir şekl yazub İskender'e virdi ki bir haşmuñ üzerine varub cenk eylemeli olduġda kendi adı ile haşmuñ adını hisâb idüb eger ol ġakîmuñ yazduġı dâ'irede kendi adı gâlib bulunursa a' lā nuşret ü fırsat İskender'ün olub bî-pervâ üstine varub cenk eyleye ve eger İskender maġlûb bulnub haşm gâlib gelürse bir ġayri yüzden tedârik görüb cenk eylemeye.”

Taberî Tarihi'nde “Arakomas” olarak karşımıza çıkan bu isim, İskender'i beş yaşına geldiğinde eğitmeye başlamıştır. Bu hakîm, İbrahim (a.s.)'in dinindedir ve Aristotalis'in babasıdır. Oğlu Aristotalis ve İskender'i birlikte okutmuştur.¹⁰⁴ Bundan sonra Arakomas ve İskender arasındaki konuşmalar, tercüme eserdeki şekli ile genel anlamda aynıdır.

Şehnâme'de İskender'i kimin eğittiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. İskender sanatını ustalarından ve öğretmenlerinden öğrenmiştir. Akıllı, bilge ve iyi bir söz ustası olan Aristoteles ise güzel sözleriyle ona danışmanlık yapmış ve

¹⁰⁴ Taberî, C. 2, s. 184.

İskender onun emri ile savaş meydanlarında hareket etmiştir. Ahmedî'ye göre ise İskender, yedi yaşında Aristo'dan hüner öğrenmeye başlamış ve onun sayesinde on yaşında filozof olmuştur. Bunlardan hareketle İskender'i eğiten Lokûmâs'ın ismi, tercüme eserin dışında diğer iki eserde anılmamıştır.

b) Aristo

Aristo, İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofudur (M.Ö. 384-322). Trakya'daki Stageira şehrinde doğmuştur. Babası Nikomakhos, Makedonya kralı II. Filip'in babası, II. Amyntas'ın özel hekimidir. Aristo'nun ailesi ve çevresi onu müsbet ilimlere önceden hazırlamıştır. 367'de Eflatun'un akademisine (Akademos) girmiş, yirmi yıl süren tahsili sırasında onun hem seçkin bir talebesi, hem de rakibi olmuştur. 347'de hocasının ölümünden sonra Aristo'yu Makedonya kralı Filip, oğlu İskender'i yetiştirmek için 343-342 yılında Pella Sarayı'na davet etmiştir. Aristo'nun İskender'e verdiği eğitim onu "cihan imparatorunu yetiştiren üstat" unvanı ile şöhrete kavuşturmuştur. İskender 335-334'te Asya seferine çıkınca Aristo Atina'ya gidip, burada kendi okulunu kurmuştur. On iki yılını öğrencilere ders vererek geçiren Aristo, bir yandan felsefî düşüncesini temellendirmiş, bir yandan da çağının bilinen bütün bilimlerini sistematize etmiştir. 323 yılında İskender'in ölümü üzerine, Atina'da başlayan Makedonya aleyhtarlığı, onun hem Makedonya taraftarı olmakla hem de dinsizlikle suçlanmasına sebep olmuştur. Bu durumda Kuzey Yunanistan'da annesinin şehri olan Khalsis'e gitmek zorunda kalmış ve yakalandığı mide hastalığı nedeniyle 322 yılında altmış iki yaşında iken orada ölmüştür.

Aristo keskin zekâsı, tecrübeci ve eleştirci karakteriyle pek çok ilmi sistematize etmiş, mantık ilminin kurucu olarak felsefenin bütün disiplinleriyle ilgilenmiştir. Yüze yakın eseri bulunmaktadır ve eserleri diyalog şeklinde değil, didaktik ve sistematiktir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Mahmut Kaya, "Aristo", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 375.

İslâmî kaynaklar Aristo'nun peygamber ya da cismanî değil, ruhanî bir şahsiyet olduğunu kabul etmişlerdir. Bazı Müslüman araştırmacılara göre Aristo, naklî delilleri kabul etmeyip, sadece aklın önderliğinde hareket ettiği için kâfir olarak görülmüştür. Bazı mutasavvıf şairler ise onun İslâm için zararlı gördükleri fikirlerini, Kâbe'ye konmuş putlar olarak kabullenmişlerdir.¹⁰⁶

“Aristo da tıpkı Eflatun gibi, akıl ve hikmet sembolü şahsiyetlerden biridir. Efsânevî bir hükümdar olan Büyük İskender'in danışmanlığını yapan, felsefik ve hikemî düşünceleri kadar danışmanlığıyla da efsanelere karışmış olan Aristo, Divan şiirinde akıl, hikmet ve tedbirli düşüncenin sembolü olarak kullanılmıştır.”¹⁰⁷

Metinde Aristo Feylekûs'un, oğlu İskender'e ilim talim etmesi için görevlendirdiği, o dönemde hükemânın başı olan Lokûmâs hakîmin oğludur. İskender'le aynı yaşta olup, birlikte yetiştirilmişlerdir. Aristo babasının vasiyeti üzerine İskender'in veziri olmuştur. İskender bu sebeple onu yanından bir an dahi ayırmamış ve bütün işlerini onun reyî üzerine işleyip, daima onun tedbiri ile amel eylemiştir.

İskender bir kimsenin üzerine cenge gitmeden önce, Aristo'nun bu konudaki fikrini yoklamakta ve ona göre hareket etmektedir. Nitekim düşman askeri karşısında, yenilgiye doğru giden bir cengin içerisinde, İskender'i galibiyete götürecek olan tedbir, yine Aristo'nun fikirlerinden doğmuştur.

[58a T, 4b M]

“.....Zengî ' askeriyle cenk eylemek haylî müşkildür. ' Aceb ne tedbîr eylesek diyü buyurdı kim Aristo'yı huzûrına da' vet ideler. Çünkü Aristo'dur geldi. Pâdişâh Zengî ' askeriniñ ahvâlini beyân idüb ne dirsiñ didikde Aristo'dur didi ki pâdişâhum bahtıñuz açık bir şehriyâr-ı ' âlişânsız. Size münâsib olan te'hîr olunmayub hemân üzerlerine varmağdur.”

¹⁰⁶ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, 1. bs., Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 420.

¹⁰⁷ Tökel, s. 421.

Aristo İskender'in bazı durumlarda kendisini elçi olarak kullandığı bir kişidir. Nitekim Dârâ'nın kızı Rûşeneg'i annesinden istemesi için Aristo görevlendirilmiştir. Aristo aynı zamanda, devleti ve memleketi görüp gözetmesi için İskender'in kendi yerine vekil tayin edebileceği kadar onun güvenini kazanmış ve akıllı oluşunu ispat etmiş bir hakîmdir. İskender, dünyayı dolaşıp cihanı seyr eylemeye karar verdiğinde, Aristo'yu Rûm'da kendi yerine kâ'im-makâm yapmıştır.

[81a T, 30a M]

“.....sen de Rûm'a varub bizüm yerimüze kâ'im-makâm olub 'aql u re'yüñ ile tahtımızı görüb gözetmek münâsibdür. Zîrâ buncılayın iş senden ğayri kimsenüñ elinden gelmez ve degme âdem 'aql u tedbîr ile cihânı zâbt idemez ve senden özge bizüm memleketimüzi görüb gözedür âdem olmaz. Tamâm-ı mertebe bizüm 'arzımızı şaķınub adımızu kemlik ile ańdırmazsıñ ve geregi gibi umûr-ı devleti görüb bir fitne vü fesâd olmaķdan şaķınursıñ.”

Aristo'nun akıl ve hikmet timsali olan şahsiyetine yakışır bir şekilde, eserde Acem memleketindeki bütün kitapları Farsça'dan Yunanca'ya çevirip, bunlardan bir kitap oluşturma niyetinde bulunduğu, ayrıca İskender dışında, Erşimîdeş hakîm ve Mâriye adlı bir hükümdara da ders verdiği görülmektedir.

[122b T]

“.....Yünân'da bir aşîlzâde civân var idi ki adına Erşimîdeş dirler idi. 'Aql u idrâk şâhibi olmağla 'ilm ü ma'rifet öğrenmege tâlib olub Aristô'ya şâkird olmuşidi.”

[123a/123b T]

“.....Aristô'nuñ sarâyına geldi. Gördi kim bir niçe âdem tûrmayub vezîrden ders oķurlar. Pes Mâriye'dür bu hâli gördükde şikâyetden ferâğat idüb vezîre şâkird oldı ve niçe zamân hizmetinde olub 'ilm öğrendi. Bir zamândan soñra bir gün vezîre hâlini 'arz idüb vilâyetine gitmege izn istedi. Aristô gördi kim pâdişâh olanlara hazine lâzımdur. Pes Mâriye'ye kîmyâ öğredüb bir niçe zamân kîmyâ ile mâl peydâ eyledi.”

Eserde Aristo'nun âciz ve çaresiz kaldığı, varlığının sırrına vakıf olamadığı bazı durumlarla karşılaşması da söz konusudur. Eflâtûn'un sazi ile gösterdiği hüneri kendisi gösteremeyince, o konuda becerisi ve yeteneği olmadığını anlamış ve Eflâtûn'un şakirtliğine teslim olmuştur.

Aristo, İskender'in hastalığı esnasında da yanında olmasını istediği ve birçok hakîmin yanında kendisine de vasiyette bulunduğu bir kimsedir. İskender'in hayatı boyunca yanında bulunup, ona destek olan Aristo'nun, hastalığı ilerlemiş olan İskender için bu defa elinden bir şey gelmez, umutsuz ve karamsar bir şekilde İskender'in vasiyetini dinler.

[133b T]

İskender, “Pes bu hâli gördükde Aristo'ya ulağ gönderüb ‘acele ile gelüb yetişmek kerkesüñ ola ki bir dağı beni göreydiñ diyüb Rüm'da olan hakîmleri de bile alub getür diyü fermân eyledi. Ulağdur yola girüb az zamânda Rüm'a gelüb İskender'üñ fermânını Aristo'ya söyledikde cân başına şıçrayub hemân-dem Rüm'da olan hakîmleri yanına alub yola girdi.”

c) Eflâtûn

Eflâtun (Platon) M.Ö. 427-347 yılları arasında yaşamış bir Yunan filozoftur. Sokrates'in öğrencisidir. Akademia adında bir felsefe okulu kurmuş ve burada değerli bilim adamları yetiştirmiştir. Eserlerini diyalog şeklinde yazan Eflâtun'un en önemli eseri, en iyi devlet şeklini aradığı “Devlet” adlı eseridir. Eflâtun rasyonalisttir ve o, bilginin kaynağının akıl olduğunu savunmuştur.¹⁰⁸

Eflâtun'a göre, padişahın zulmü, vezirlerin gafleti, kâtiplerin hıyaneti ve mazlum kişilerin bedduası padişahlığı ortadan kaldırır. Bu, onun nasihatlerinden sadece bir tanesidir. Eflâtun'un bunun gibi İskender'e vermiş olduğu öğütlerini Taberî Tarihi'nde görmek mümkündür.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Akşit, “Eflâtun (Platon)”, s. 330-331.

¹⁰⁹ Taberî, C. 2, s. 265-266.

Eserde Eflâtûn, İskender'in her biri birbirinden âlim, fâzıl ve kâmil olan hükemâsı arasında yer alan bir hakîmidir. Aynı zamanda İskender'in danışmanlığını yapan Aristo'nun da hocasıdır. Hakîmlerin ilim ve marifetlerini konuşturdukları İskender meclisinde Aristo ile yaptığı hüner davasında ön plana çıkmıştır. Feleklerin devr eylemesiyle oluşturdukları seslerden, birçok insana ve hayvana tesir edecek bir saz peyda eyleyip, marifetini gösterdiği ve İskender'in geçmişte kendilerinden daha ziyade hüner sahibi olan kimselerin var olup olmadığı sorusuna cevaben konuştuğu sahnenin haricinde, eserin başka bir bölümünde adı geçmemektedir.

[126b T, 79b M]

“.....bir gün şahrâya çıkub bir perdesini çaldıkda tağlarda ne kadar vahşî cân-verler var ise ol şadâyı işitdikleri gibi cân atub geldiler ve cümlesi sâza kulağ urub uykuya vardılar. Bir zamândan şöña perdesini çevirüb bir gayri güne çaldıkda cümlesi uykuadan uyanub cüş u hurûşa geldiler ve şahrâ yüzini tutub çekilüb gitdiler.”

Eflâtûn yaptığı bu saz ile hünerinin ve marifetinin derecesini göstererek, hükemâdaki en faziletli hakîm olduğunu İskender'e ispat etmiş olur. Bu şekilde Aristo'nun da acziyetini anlamasını ve kendisinin yanında hüner davasından vazgeçmesini sağlar.

Firdevsî'nin İskender-nâmesi'nde hakîmlerden sadece Aristo'nun ismi yer almakta, Eflâtûn, Sokrât, Bukrât gibi diğer hakîmlerin isimleri, incelemesini yaptığımız eser içerisinde görülmemektedir.

d) Belînâs

Taberî'ye göre Belînâs, İskender'in altı ulu filozofundan biridir. Diğer beş kişinin isimleri de Eflâtun, Hermis, Valis, Bukrat ve Ferfur şeklindedir. Belînâs, Hermis ve Valis ile birlikte İskenderiye şehrinde yüksek bir yapı yapmış ve bu

yapının üzerine tılsımlı bir ayna yerleştirerek, bir aylık yolun ardındaki gemileri İskender'in görmesini sağlamıştır.¹¹⁰

İskender'in eserde en önemli destekçilerinden biri olan Belînâs, sihir ilmi ile uğraşan ve tılsımlı şeylerin sırrına vakıf olan bir hakîmdir. İsfahan'daki bir ateşhânedede Âvez-i Hümâyûn adındaki bir sâhireyi etkisiz hale getirerek, bu ateşhânenin harap olmasında etkili olmuş, İskender'in sefere çıkmadan önce sahip olduğu hazineleri virane bir yere koyarak, üzerine de kimsenin almaması için bir tılsım yapmıştır.

[77b T, 25b M]

“.....Belînâs'dur âteş-hâneye toğrı varub gördi kim çapusunda tağa beñzer bir ejder büklüm büklüm olub yatmış. Çünkü Belînâs'ı gördi. Hemân yerinden hareket idüb üstine hamle eyledi. Hakîmdür aşlâ muqayyed olmayub efsûnlarını bozmağa başladı.”

Eserde Belînâs'ın, Keyhusrev'in camının etrafındaki yazıları ezberleyerek bundan usturlabı meydana getirdiği söylenmektedir. Belînâs İskender'in emri üzere, Keyhusrev'in tahtına oturan kimselerin kendileri inmedikleri sürece, üzerinden atması için tahta bir tılsım yapmaktadır.

[94a T]

“.....İskender bir miqdâr ol maħallde eglenüb Belînâs'a didi ki olmaya ki bir kimse Keyhusrev gibi pâdişâh-ı ‘âlîşānuñ tahtına mâlik olmağla küstâhlık idüb üstine otura. Buña bir tılsım eyledi ki her kim üzerine çıkub azıcık turdukdan soñra eger kendüsi aşğa inmezse taht herîfi üstinden aşğa atar didi.”

Belînâs hakîm, âdeta İskender'in sağ kolu diyebileceğimiz gözde yardımcılarında biridir. İskender, Keyd-i Hindî'nin göndereceği birbirinden değerli dört tuhfeyi kendisine getirmesi için görevlendirecek kadar Belînâs'a güvenmektedir.

¹¹⁰ Taberî, C. 2, s. 189, 233.

Belînâs hakîmin eserde yaptığı başka bir tılsım ise gemi ile yaptıkları sefer esnasında, karşılaştıkları girdaba hata ile düşebilecek olan gemilerin kurtuluşu için olmuştur. Tılsımlı bir davul yaparak, onu bir milin üzerine asan Belînâs, bu defa da İskender’in emri ile gemicilerin yardımına el uzatmıştır.

[132a T]

“Andan sonra bir tarafa dağı sefer idüb gelüb gördiler kim ol maḥall girdāb olmağın içine düşen gemi bir dağı ḥalāş olamayub anda qalur ve bu girdābuñ öte tarafında bir aṭa var. Pes bu girdāba girüb aṭaya geldiler. Belînâs-ı ḥakīm İskender’üñ emriyle tılsımdan bir tã’ul yapub ol cezāreya bir mīl diküb üstine aşdı. Tā ki ḥaṭā ile ol girdāba düşen gemiler ol tã’ulı çalub ḥalāş olalar.”

Firdevsî ve Ahmedî eserlerinde Belînâs hakîmden bahsetmemişlerdir.

e) Tûtyânûş

Taberî’nin “Tatyanus” olarak bahsettiği bu isim, İskender’in Zengîlerle yaptığı savaşta kendisini, düşman askerinin yüreğine yani tam orta yerine gönderdiği bir askeridir. Tatyanus Zenci dilini bilmektedir ve İskender onu Zengibar beyi Pelenk’e elçi olarak göndermiştir. İskender’in savaş yapmak yerine haraç vermeleri talebinde bulunduğu, Zengibar beyinin oğlu Kaplanyiyici’ye söyleyen Tatyanus, sözleriyle onu kızdırmıştır. Bu sebepten başı altın bir leğenin içerisinde kesilip, kanı da Pelenhâr (Kaplanyiyici) tarafından içilmiştir.¹¹¹

Tûtyânûş Rûm dilâverlerindendir. Eserde, yetmiş iki dil bilip, gayet söz ehli ve gösterişli bir kimse olduğu söylenmektedir. İskender’in kendisine sohbet arkadaşı olarak seçtiği bu adam, insanları kendisine hayran bırakıp, sözüne meylettirecek kadar tatlı dillidir.

¹¹¹ Taberî, C. 2, s. 186.

Tûtyânûş İskender'in emri ile Zengîlerin ordusuna elçi olarak gönderilmiş ve onların barbarca davranışları ve ilkel zihniyetleri karşısında yenik düşerek, ellerinde helak olmuştur.

[59a T, 5b M]

“Hemân-dem ‘ifrîte beñzer bir iki Zengî ilerü gelüb derd-mendi tutdılar ve başını kesüb kanını bir altun legen içine aqıdub taldurub andan şoñra ol kanla tulu olan legeni beglerine şunduqlarında şarâb-ı erğuvânî gibi bir nefesde içüb tamâm eyledi.....”

Tûtyânûş İskender'in sevdiği ve değer verdiği adamlarından biridir ve İskender, onun bu hazin sonuna ziyade acıyıp, ona yapılan kötülüğü karşılıksız bırakmamak için Zengîler'in başına cihanı dar eylemeye bel bağlamıştır.

Firdevsî ve Ahmedî'nin eserlerinde bu isimden bahsedilmemiştir.

4. Metinde Adı Geçen Yardımcı Tipler

İskender'in yanında bulunan ve ondan desteklerini esirgemeyen, bilge tip rolündeki danışmanları ve hakîmleri de birer yardımcı karakterlerdir. Fakat bu başlık altında sadece, İskender'e savaş meydanında yardımcı olan dilâverlerden bahsedilecektir.

a) Şerve

Eserde Şerve'yi, İskender'in Ruslarla olan cenginde görmekteyiz. Ermen askeri olan Şerve, iki Rus askeri ile karşılaşp onları helak etmiştir. Ancak Rus ordusundaki baştanbaşa demire gark olmuş, gürbüz bir pehlivan olan Hurrem adlı bir askerin ilk hamlesinde, bir kılıç darbesiyle helak olmuştur.

[111a T]

“Pes Ermen ‘ askerinden arslana beñzer bir dilâver kim adına Şerve dirleridi. At kıparub Rus’uñ öñini alub bir kılıç havâle eyledi. Rus’dur kılkânını karşı virdikde kılıçdur kılkânını iki pâre idüb Rus’uñ işini tamâm eyledi. Tekrâr bir pehlivân dağı meydâna girüb Şerve’ye muqâbil oldı. Bir miqdâr cenk idüb birbirine hamle eylediler. Âhir Şerve herife bir kılıç urub helâk eyledikde Rus ‘ askerinden Hurrem dirler bir pehlivân meydâna girdi. Başdan başa demire ğarķ olmuş bir gürbüz herifdi. Şerve’ye muqâbil olduķda evvelki hamlede bir kılıç ile Şerve’nüñ işini tamâm eyledi.”

Firdevsî ve Ahmedî’nin eserlerinde bu isimden bahsedilmemiştir.

b) Tâtâr

“Tatarlar, Cengiz Han’ın ordusunu oluşturan Moğollar, Türkler, Tunguzlar ve daha başka kavimlerin genel adıdır. Çarlık döneminde Ruslar bütün Türk topluluklarına bu adı vermişlerdir. Bizde genellikle Kırım ve çevresinde yaşayan Müslüman Türk halkı bu adla anılır.”¹¹²

Eserde Tâtâr askerinin Ruslarla olan düşmanlıkları üzerinde durulmuştur. İskender Rusların üzerine cenge gideceği vakit, Tâtâr askerini onların üzerine havale eyleyerek, aralarındaki husumetten faydalanmak ister. Bu şekilde Tâtâr askerinin yardımıyla kendisi cenk içinde bulunmayacak ve onların temasına durarak, Rusların mağlubiyetini izleyecektir. Fakat eserin ilerleyen sayfalarında İskender’in bu düşüncesini gerçekleştirmediğini ve Ruslarla yaptığı savaşta kendi himayesindeki askerlerinin etkili olduğunu görmekteyiz.

[108b/109a T, 60a M]

“Haķķ te‘âlâ hazretinden ümidimiz oldur ki bunlara da ğâlib olub perîşân ideyiz ve hâlâ bu taraflarda hisâba gelmez Tâtâr ‘askeri vardır. Düşmen üzerine havâle eyleyüb biz temâşâya tırsak da olur. Zîrâ Tâtâr ‘askeri egerçi Rüm tã’ifesiyle

¹¹² Akşit, “Tatarlar”, s. 986.

de aralıkda dost degillerdür. Nihāyet Rus ile düşmenlikleri Rūm'dan dahı ziyāde olmağın bulduklarında kanını içerler.”

Ahmedî'nin eserinde Tâtâr askerinden söz edilmektedir. İskender Türk ilinde Tatarlarla karşılaşmış ve onlara karşı muzaffer olup, melikleri Tarhân'ı esir almıştır. Türk memleketinde ne kadar şehir ve diyar var ise hepsini fetheden İskender, bu ulusun başına ise Çin padişahı Tamgâc'ı geçirmiştir. Firdevsî'nin eserinde ise Tâtâr askerinin bahsi bulunmamaktadır.

c) Mâzenderânî / Rûmî / Hindî

Eserde Mâzenderânî ve Hintli askerlerin Ruslara karşı, İskender'in tarafında savaşa dâhil olarak, bir süre cenk eyledikleri görülmektedir. Rûmlu askerlerin ise sadece Ruslarla değil, Zengîlerle, Acem askeri ile ve Fûr-ı Hindî ile yapılan savaşta, İskender'in ordusundaki askerlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturarak, düşman askerine mukabil oldukları görülmüştür.

[110a T, 61b M]

“.....Mâzenderân dilâverlerinden bir şehbâz ejder gibi ağzından âteş saçarak atını meydâna sürüb Rus dilâverlerine muqâbil olub didi ki ey nâ-bekâr Rus benüm elümden kânde kaçır kırtarırısñ? Şimdi saña miqdâruñı gösterüb yoldaşlarımıñ kanını senden alayım didikde Rus'dur gördi kim gelen herîf mest 'ifrîte beñzer bir dilâver olub elinde bir harbesi var.”

[110a T, 61a M]

“Bir miqdâr cenk eyledikten soñra Hindî'dür hemân haşmına bir gürz urub başını hürd eyledi. Düşmen 'askeri bu hâli gördüklerinden Hindî'den kırqub kimse girmedî. Bir zamândan soñra bir dilâver yüreklenüb 'azm-i meydân eyledikde ol da Hindî'nüñ elinde helâk oldî.”

[109b T, 61a M]

“.....Rûm ‘askerinden bir dilâver karşı çıkub bir miqdâr cenk eyledikten soñra bir kılıç urub Rûmî’yi helâk eyledi.”

Ahmedî’nin eserinde Rumlu ve Hintli askerlerden bahsedilirken, Mâzenderânlı askerlerden bahsedilmemiştir. Fakat eserde devlerin yaşadığı olağanüstü özelliklere sahip olan bu yerde, Rüstem ve Keykâvûs’un yaşadıklarına telmih yapılmış, ayrıca İskender’in Mâzenderân’da cinlerle ve Erjeng dev ile yapmış olduğu cenkten bahsedilmiştir. Firdevsî’nin eserinde de Mâzenderân’ın ve buralı askerlerin bahsi geçmemektedir.

5. Metinde Adı Geçen Acem Asıllı Kahramanlar

a) Cemşîd

Tahmerûs (Tahmurs)’un oğlu olan Cemşîd, yedi yüz yıl tahtta kalmış ve insanlar için faydalı olacak olan icatlar yapmıştır. Devler vasıtasıyla hamamlar, köşkler, saraylar yapmış ve sert taştan yakut, kehribar, gümüş ve altın gibi mücevherler çıkarmıştır. Ayrıca kâfuru, gül suyunu ve miski bulan Cemşîd, hekimliği ile de birçok hastanın derdine derman olmuştur. Devler onun tahtını kaldırarak göklere çıkarmışlardır.

Cemşîd, zamanla doğru yoldan ayrılmış ve Tanrılık iddia etmiştir. Bu sebepten halkın kendisine karşı tavrı değişmiştir. Tanrı’nın da gazabı ile eski yeterliliğini kaybetmiştir. Ölümü ise Dahhâk’ın elinden olmuş, Dahhâk onu testere ile keserek öldürmüştür.¹¹³

Eserde Cemşîd’in, Acem tahtının ve dolayısıyla Dârâ’nın aslı ve neslinin başlangıcı olarak görüldüğü anlatılmıştır. İskender Dârâ’ya karşı savaş açmadan önce, Cemşîd’e varıncaya kadar padişah olagelmiş bir şehriyarı hakir duruma düşürmenin münasip olmayacağını düşünerek Dârâ’yı, Cemşîd vasıtasıyla yüceltmıştır.

¹¹³ Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, *Şehnâme’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 2. bs., Ötüken Yay., İstanbul 2012, s. 136-137.

[68a T, 15a M]

“Eger el aldurub arşı omazsa cihānı arāb eyler ve eger cenk idersek bunca zamāndan berü Cemşid’e varınca pādīshāh olagelmiş bir ulu şehriyāri pāymāl eylemek de münāsib degildir.”

[69a T, 16a M]

“.....‘Acem tatgāhına Cemşid’den berü bizüm al u neslimüz pādīshāh olagelmişdür. Olur olmaz kimse ol tata pādīshāh olamaz.”

Cemşid’ten beri günden güne artarak kuvvet bulan Acem devletinin, İskender’in galibiyeti ile nihayet bulduu söylenmiş ve yine Cemşid zamanından beri Acem padişahlarının bin bir zahmetle topladıkları hazinelerin İskender’e nasip olduu anlatılarak da Dārā’nın sahip olduu geçmişin Cemşid’e dayanmasına atıfta bulunulmuştur.

Eserde, İskender’in Nūshābe için hazırlattığı meclis üzerinden Cemşid’e ve onun cāmına telmih yapılmıştır. İskender’in Keyhusrev’in tahtını bulduktan sonra, üzerinde Cemşid’in cāmından bir dolu içmek istediğini söylemesi ile de aynı telmih tekrarlanmıştır.

[88a T]

“.....Cemşid zamānından berü ol āna gelince şehriyāruñ uzūrında buncılayın bir meclis olmuş degildi. Elışsa ol gün cām-ı Cemşidī āyīne-i İskenderī idüb sāarı elden omadılar ve sāzdan ğayriye ula urmadılar.”

[92b T, 43a M]

“.....tat Keyhusrev’üñ yādarı olmala murādımız bir kerre üstine oturub cām-ı Cemşid’den bir olu nūsh eylemekdür ve Keyhusrev’üñ mezārı olan maārayı ziyāret idüb görmekdür.”

b) Behmen

Behmen, İsfendiyâr'ın oğlu, Dârâbşâh'ın babası, Erdşîr'in lâkabıdır. Erd hışım ve gazap, şîr de hışımlı manasına gelmektedir. Ceddi Küştasb Behmen'e fitratında şecaat hissettiği için bu adı vermiştir.¹¹⁴

Büyük bir devleti idare eden Behmen, Güştasb'tan sonra tahta geçmiş ve Ortadoğu'dan Hind'e kadar olan bütün ülkelerden haraç almıştır. Üç yüz bin kişilik ordu ile İsrailoğulları üzerine gitmiş ve o civarı yerle bir ettirmiştir.

Behmen'in sihir, büyü işinde usta olduğu söylenmektedir. Rüstem'i öldürmek için büyük bir kayayı büyüyle kaldırarak, onun üzerine yuvarlayan kişinin Behmen olduğu rivayet edilmiştir.

Divan şiirinde kahramanlığın timsali olan Behmen, ulu ve azametli bir hükümdar olarak, bu şiirlerde tahtından ve tacından çokça bahsettiren Acem padişahlarından olmuştur.¹¹⁵

Eserde Dârâ'nın, bu fani dünyaya gelenin bir gün elbette öleceği gerçeğine delil için, Behmen'in bir ejderin ağzında helak oluşunu hatırlattığı görülmektedir. Ayrıca eserde Behmen'in, kardeşi İsfendiyâr'ı öldürdüğü için Rüstem'den intikam almak amacıyla, oğlu Ferâmurzu öldürmesi olayına da telmih yapılmıştır.

[74b T]

“Bu fânî dünyâyâ gelen elbette gitse gerekdür ve cihân bâğında biten yitse gerekdür. Bizüm neslimüzden Behmen ejder ağzında helâk olub İsfendiyâr da Rüstem elinden mevt şarâbını içmişdür.”

[76b T, 24a M]

¹¹⁴ Cemal Kurnaz, *Ahmet Talât Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 1. bs., H Yay., İstanbul 2009, s. 27.

¹¹⁵ Tökel, s. 115-117.

“.....İskender tekrār su’āl idüb Behmen, Ferāmurz öldürüb Rüstem’üñ handānını perişān eylemek murād eyledikde yanında olan ihtiyārlar niçün naşihat idüb bu işden vāzgeçürmediler.”

c) Rüstem

Rüstem, hakkında en geniş bilgiyi veren Firdevsî'nin Şeh-nâmesi'ne göre Zâl'in Kâbil hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelmiştir. Yiğitlere yaraşır bir vücuda ve güce sahip olan Rüstem, hayatının tamamını Zâbülistân'da geçirmiştir. 700 batman ağırlığındaki gürzü, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının ve halkının sıkıntıya düştükleri durumda yardımlarına koşmuş bir kahramandır. Dîv-i Sepîd ile savaşması, Bîjen'i Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarması, Siyâveş'in intikamını alması ve âsi şehzade İsfendiyâr'ı öldürmesi buna örnektir. Rüstem bilmeden, oğlu Sührâb ile de savaşıp, onu öldürmüştür. Üvey kardeşi Şegâd'ın hilesi ile mızrak ve hançerle dolu bir kuyuya düşürülerek atı ile birlikte öldürülmüştür.¹¹⁶

Rüstem için Şeh-nâme'de “Teهمتten, fil gövdeli, karada fil, suda timsah olan” gibi sıfatlar kullanılmıştır. Rüstem, eğlence, zevk ve sefaya düşkünlüğü ile de ön plana çıkmış bir şahıstır. Kahramanlığı kimseye benzemeyen Rüstem'in yemek yemesi ve içki içmesi de kimseye benzememektedir. Bir oturuşta bir atı yediği gibi, çok içki içmekte ve sarhoş haliyle de büyük bir orduyu rahatlıkla karşısına alabilmektedir. Rüstem Tanrı'ya karşı sonsuz güveni ve bağlılığı ile de Şeh-nâme'de yer almaktadır. Her savaşın ardından Tanrı'ya şükreden Rüstem, tevekkül sahibidir ve oğlu Sührâb ile savaşında yenileceğini anlayınca Tanrı'ya dua ederek ondan güç istemiş ve duası kabul olmuştur.¹¹⁷

Eserde, Behmen'in kardeşi İsfendiyâr'ın Rüstem tarafından öldürüldüğüne değinilerek, bu fani dünyanın bir gün son bulacağına yönelik düşüncelerin telmih yoluyla aktarımı sağlanmıştır. Rüstem'in yalnız başına bir orduya karşı savaşabilecek

¹¹⁶ Nimet Yıldırım, “Rüstem-i Zâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, s. 294-295.

¹¹⁷ Tökel, s. 253.

güçte oluşu ve bu durumun meydana gelişindeki sebepten bahsedilmiştir. Ayrıca Rüstem'in oğlu Ferâmurz'un Behmen tarafından öldürülmesi olayına da telmih yapılmıştır.

[76a/76b T, 24a M]

“.....ey pîr işitdim ki Rüstem yapıyañuz bir ‘askere karşı koyub cenk idermiş. Bu hiç benim ‘aqluma şıgmadı. Nice mümkündür ki yalıñuz bir âdem kendüsini bütün bir ‘askere ura ve aña zafer bulamayalar ve perîşân olalar. Bu benim katı çokdan müşkilümdür. Bu şübheme de cevâb vir didikde pîr bu tedbire cevâb bâ-şavâb virüb ey şehriyârum öyle işdürüz ki Rüstem’üñ ‘âdeti ol imiş ki ibtidâ ol ‘askerüñ serdârı olan pehlivân kim ise meydâna da‘vet idüb ibtidâ anuñ işini tamâm eyler imiş. Çünkü ‘asker serdârı olan helâk ola. Sâ’irleri de çokluk karşı turamayub perîşân olurlar imiş.”

Eserin bazı yerlerinde, bazı şahıslarla Rüstem arasında güç ve kahramanlık açısından karşılaştırma yoluna gidildiği ve bu kimselerin Rüstem’e teşbih edildiği görülmektedir.

[82b T, 31b M]

“.....‘Âd kavmi neslinden bir pehlivândur ki adına Duvâli dirler. Rüstemleri gözine şalındurmaz bir zürlü kimse olub ol yerüñ kavmi cümle kendüsine itâ‘at idüb yolına baş ve cân virirler.....”

[83a T, 32b M]

“.....her biri cenk güninde niçe bölük ‘askere karşı kırdı. Rüstemler cevâb virmege kıadir degil idi.”

[111b T]

“.....benüm aduma Tarsüs dirler. Rus ‘askerinüñ Rüstem-i dâstâniyim.”

d) İsfendiyâr

İran tarihinde hak, kudret ve lütuf sembolü olarak yer alan efsanevî kahraman İsfendiyâr, Keyânîlerin hükümdarı Güştâsb'ın en büyük oğludur. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'da "Sipuntû-Dâte" (kutsal yaratılmış) şeklinde adlandırılmış ve "taxma" (Farsça tehm = güçlü kahraman) olarak tanımlanmıştır.

İsfendiyâr, Zerdüştlük dinini yaymak için birçok savaşa katılmış ve başarılar elde etmiştir. Babası Güştâsb, onun başarılarını çekememiş ve tahtının oğlu tarafından ele geçirileceği korkusuyla İsfendiyâr'ı bir kaleye hapsedmiştir. Turan hükümdarı Ercâsb'ın İran'ı yağmalayıp, Güştâsb'ın iki kızını esir alması üzerine Güştâsb, Ercâsb'ın üzerine İsfendiyâr'ı göndererek kızlarını kurtarmasını sağlamıştır. Daha sonra babasının isteği üzerine Şebistân'a giden İsfendiyâr, Rüstem'le savaşmış, Rüstem-i Zâl çatal bir okla iki gözünü kör edince İsfendiyâr kahrından ölmüştür. Babası Güştâsb da ölünce İran tahtına, İsfendiyâr'ın oğlu Erdeşîr Behmen Daraz geçmiştir.

İsfendiyâr'a, efsunlanarak her türlü silaha karşı dirençli kılındığına inanıldığı için "Rûyîn" (tunçtan) ve "Rûyinten" (tunç vücutlu) lakabı verilmiştir. Divan şiirinde cesareti, gücü ve yenilmezliği ile ön plan çıkmış olan İsfendiyâr, "İsfendiyâr-ı ma'reke, İsfendiyâr-ı mihr" gibi terkiplerle adını sıkça zikrettirmiştir.¹¹⁸

İsfendiyâr, Dârâ'nın neslinin dayandığı bir isim olarak eserde zikredilmiştir. Ayrıca Rüstem tarafından öldürülmesi olayına da telmih yapılarak, bu fani dünyaya gelenin elbet bir gün, bir şekilde yok olacağı dile getirilmiştir.

[74a T]

"Hayf u şad-hayf ki İsfendiyâr neslinüñ yâdgârı cihândan gitmekle devlet-i mülk-i 'Acem âhîr oldu ve Cemşîd devleti nihâyetin buldı."

[74b T]

¹¹⁸ Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 511-512.

“Bu fānī dünyāya gelen elbette gitse gerekdür ve cihān bāğında biten yitse gerekdür. Bizüm neslimüzden Behmen ejder ağzında helāk olub İsfendiyār da Rüstem elinden mevt şarābını içmişdür.”

e) Sām

Neriman’ın oğlu, Zâl’in babası, Rüstem’in dedesi olan Sām’ın adı ilk olarak Minuçihr tahta çıkınca zikredilmiştir. Minuçihr’in en yakın dostu ve savaşçılarından biridir. Oğlu Zâl gibi adaleti savunan, girdiği savaşlarda olağanüstü kahramanlıklar gösteren, padişahlara akıl veren nadir kahramanlardan biridir. İktidara sahip olunca, zulme başlayan Nevzer’e verdiği öğütlerle onu hakka ve adalete davet etmiştir.

Rivayetlere göre Sām, Nuh peygamberin üç oğlundan biridir ve kendisine Arap ve İranlıların babası denilmiştir. Başka bir rivayet ise Sām’ın, Hz. İsa’nın mucizesiyle tekrar dirilttiği bir kişi olduğunu söylemektedir.

Divan şiirinde şairler, Sām’ın kahramanlık ve yiğitliğinden faydalanarak onu, övdükleri kişilerin karşısında güçsüz, kudretsiz, zayıf bir kimse olarak gösterirler.¹¹⁹

Eserde, İsfahân’daki bir ateşhânedeki bulunan ve sâhire olduğu belirtilen Âvez-i Hümâyûn adındaki bir kızın Sām nesline dayandığı söylenerek, Sām’dan ilk defa bu şekilde bahsedilmektedir.

[77b T, 25a M]

“Lâkin İsfahân’da bir büyük âteş-hâne var idi ki içinde hisāba gelmez hazîne olub nâzenin kızlar ile toptolu idi ve bu kızların içinde Sām neslinden bir kız var idi ki adına Âvez-i Hümâyûn dirler idi.”

f) Keyûmers / Kiyûmers

Şehnâme’ye göre başına ilk defa taç konulan, Acemlerin ilk padişahı ve mitolojide de ilk insan olarak tanımlanan Keyûmers, otuz yıl padişahlık yapmıştır.

¹¹⁹ Tökel, s. 258-259.

Türlü türlü hayvanlardan, kuşlardan ve perilerden oluşan bir orduya sahip olduğu bilinmektedir. Keyûmers hakkında birçok rivayet mevcuttur ve bunlardan biri de onun Âdem peygamber olduğu yönündedir. İranlılara göre o, balçıktan yaratılmıştır. Bazılarına göre Âdem'in torunudur, bazılarına göre ise o Âdemoğullarından biridir ve adı da Ham'dır.

Keyûmers ile ilgili bütün kaynaklar onun yiğit, güzel yüzlü ve iyi niyetli biri olduğu yönünde birleşmişlerdir.¹²⁰

Eserde Keyûmers'in adı, İskender'in Keyûmers'in yaşadığı dönemden Dârâ'ya gelinceye kadar şehriyarlara ev sahipliği yapan Acem diyarındaki Astahar adlı bir şehre uğrayışı ile ilk defa zikredilmektedir.

[79a/79b T]

“Çünkü İskender birkaç gün İşfahân'da karar eyledikten sonra ‘Acem diyarında Keyûmers zamânından berü şehriyârlaruñ taht-gâhı olan Aştahar’da varub bir mübarek vaktde tahta oturub cümle a’yân-ı devlet yer öpüb mübarek bād eylediler.”

g) Husrev / Hüsrev

Husrev, Sasani hükümdarı Nuşirevan'ın torunu, İran'ın efsânevi hükümdarlarından biridir. “Perviz” lâkabıyla bilinmektedir. Divan edebiyatına Şirin'le olan aşkı ile konu olmuş olan Husrev'e, balığı çok sevdiği için balık manasındaki bu lâkap verilmiştir.

Perviz'in hayat hikâyesi kısaca şöyledir: Perviz babasının yerine tahta geçmek için hazırlanırken, babasının komutanlarından olan Behram, kurduğu bir tuzakla Perviz'i babasının gözünden düşürür. Perviz'in haberi olmadan onun adına para bastırır. Babası Hürmüz bunu duyunca ona ziyade kızar ve oğlunu çağırarak, onu azarlar. Adına para basma olayı hükümdarlık manasına geldiği için Perviz babasının

¹²⁰ Tökel, s. 229-231.

bu tutumuna maruz kalır. Para basma işinden haberi olmadığını babasına söylese de onu ikna edemez ve Azerbaycan'a kaçar. Bir süre sonra Hürmüz'ün tahttan indirilmesi ile tahta geçer. Fakat Behram hükümdarlığını ilan eden Perviz'e savaş açarak, onu yener ve tahtına oturur. Perviz, uzun bir ayrılıktan sonra Bizanslılardan aldığı yardım neticesinde Behram'la savaşır ve onu mağlup ederek tahtı devralır. Bundan sonra 36 yıl padişahlığını devam ettirir.

Perviz, ömrünün sonuna doğru tebaasını kendisinden nefret ettirecek ölçüde değişmiş ve devletin ileri gelenlerinin isteği üzerine, oğlu Şiruyeh tarafından öldürülmüştür. Bundan sonra hükümdarlık Şiruyeh ile devam etmiştir.¹²¹

Husrev adının eserde, teşbih ve tevriye yapılarak kullanımı yer almaktadır. Nüşâbe'nin İskender'e ve İskender'in Çin hakanına yaptığı benzetmelerde, padişah, hükümdar manalarına da gelen "Husrev" adını kullandıkları görülmektedir.

[86a T]

"Nüşâbe'dür İskender'ün çorçduğundan çberdâr olduğda didi ki ey Husev-i kâmkâr ne elem çekersiñ?"

[99a T, 50a M]

"Bu nâmemi saña göndermekden maçşûdum ey Husev-i Çin ma'lûmuñ olsun ki bu çadar 'asker ile bu çarafa gelmekden murâdımız sizünle cenk olmayub belki birkaç gün bu diyârı seyr ü temâşâ eylemekdür."

h) Keyhusrev / Keyhüsrev

Keyhusrev, Keykâvus'un torunu, Siyâvuş'un oğludur. Annesi Firengis, Keyhusrev karnında iken Siyâvuş'un çocuğu doğmamalı, diyen Efrasiyâb'ın işkencesine maruz kalmıştır. Keyhusrev doğup, büyüdükten sonra İran tahtına oturmuş ve babası Siyâvuş'un intikamını almak için Efrasiyâb'la birçok kez

¹²¹ Tökel, s. 176-178.

savaşmıştır. Bu savaşlarda Rüstem'in de yardımını alan Keyhusrev, Efrasiyâb'ın ordusunu mağlup duruma getirmiş ve ölümüne sebep olmuştur.

Divan şiirinde, daha çok saltanatın ve zenginliğin sembolü olarak kullanılmıştır.¹²²

Keyhusrev olağanüstü özelliklere sahip bir kişidir. İnsanların içinden geçirdikleri sırlardan haberdar olması, onun bu özelliklerinden biridir. Câm-ı cihan-nümâ olarak bilinen sihirli bir küre ile üzerinde bütün cihanı seyretmesi de sahip olduğu doğaüstü özelliklerinden başka biridir.¹²³

Bir rivayete göre, Keyhusrev'in ölümü şu şekilde olmuştur. Keyhusrev, Kafkasya'da bulunan Massagetlerin kraliçesi Tomris ile savaşa girmiş ve Tomris'in oğlunu esir alarak onu öldürmüştür. M.Ö. 528'de Tomris ile yaptığı başka bir savaşta ise yenilerek esir düşmüş ve Tomris de Keyhusrev'in başını kan ile dolu bir tuluma sokarak onu öldürmüştür.¹²⁴

Eserde, Keyhusrev'in tahtı ve câmı ile anıldığı görülmektedir. İskender, onun tahtına oturmak ve üzerinde câm-ı Cemşîd'ten bir dolu içmek için Serîr kalesine gitmek ister. Ayrıca Keyhusrev'in mezarının bulunduğu mağaraya da giderek fani dünyanın halinden ibret almak istediğini söyler. Bu sebeple eserde İskender'in Keyhusrev'in tahtını ve câmını gördüğü, hatta taht için Belînâs hakîme tılsım yaptırdığı anlatılmış, padişahın mezarının bulunduğu mağaranın ortasında ise kükürt madeni olduğu için buradan çıkan ateşler sebebiyle oraya girilmediği nakledilmiştir.

[93b T, 43b M]

“Sâkîdür gelüb câm-ı cihân-nümâyı şarâb-ı erguvânî ile taldurub getürdi. Çünkü İskender câmı gördi. Yerinden kalkub i' zâz ü ikrâmla nüş eyledi. Andan sonra Keyhusrev'ün ol tahtında oturub niçe rûzgâr câm-ı cihân-nümâ ile atub tutduğı hâtırına gelüb cihânüñ beğâsı olmaduğına hayf eyleyüb bir miqdâr ağladı.”

¹²² Şişman, Kuzubaş, s. 160.

¹²³ Tökel, s. 213-214.

¹²⁴ Akşit, “Keyhüsrev”, s. 607.

[94a T]

“.....şehriyārum mağāranuñ ortası kükürd ma‘deni olmağın görülen āteş andan hāşıl olurmuş. Girilmek mümkün degildür didikde pādişāh āteş üstine ‘anber saçub Keyhusrev’uñ rûhına du‘ālar eyledi.”

İskender için Keyhusrev’in tahtına oturmak iftihar sebebidir ve onu ziyaret etmek de şeref kazanmaya bir vesiledir. Bu sebeple İskender tahta otururken, Keyhusrev gibi namlı olmak için aklından fal tutmaktadır.

1) Keykāvüs

Keykāvüs, “Keykubād’ın oğlu, Keyhüsrev’in dedesidir. Yüz elli yıl süren taht hayatının başlangıcında kendisinin Cemşîd’den, Dahhâk’tan ve Keykubād’dan daha üstün olduğunu iddia ederek, Mâzenderân denilen devlerin, cadıların ve büyücülerin memleketini ele geçirmeye çalışmış ve burada esir düşünce, Rüstem tarafından kurtarılmıştır. Mâzenderân’da Rüstem, esir kalan Keykāvüs’un gözlerini Akdev’in ciğerinin kanıyla iyileştirmiştir. Daha sonra şeytanın oyununa gelen Keykāvüs, tahtının gökyüzünde olması gerektiğini söylemiş ve yüksekçe bir taht yaptırmıştır. Tahtını dört büyük kartala bağlayarak, göğe yükselmek istemiş, kartallar yorulunca tepe taklak bir ormana düşürmüştür. Buradan da yine Rüstem tarafından kurtarılmıştır. Önce Hamâverân padişahının kızı Sûdabe, sonra da bir Türk kıızıyla evlenmiştir. Türk kızından olan Siyâvuş’a Sûdabe âşık olmuş ve aşkına karşılık bulamayınca da iftira etmiştir. Siyâvuş’un suçsuz olduğunu bildiği halde Sûdabe’ye olan ilgisi ve sevgisi devam etmiştir.”¹²⁵

Keykāvüs elli yıl yaşamış ve onun ölümüne kadar kimse, musibetle karşılaşılan durumlarda karalar giyip, yas tutmanın ne olduğunu bilmemiştir. Fakat oğlu Siyâvuş’un ölümü üzerine Keykāvüs karalar giyip, yas tutmuş ve yakalarını yırtmıştır. Yas tutma geleneği ise o zamandan kalmıştır.¹²⁶

¹²⁵ Şişman, Kuzubaş, s. 160-161.

¹²⁶ Taberî, C. 2, s. 9.

Eserde Keykāvüs adı, Rey vilayetinde Keykāvüs'ün kendi neslinden olan bir kimsenin, padişahlık davasıyla etrafındaki memleketlerin mallarını yağmalaması ve insanların da kendisine itaat etmedikleri durumda helak eylemesinin anlatımı ile ilk defa zikredilmektedir.

[94b/95a T, 45b M]

“.....Rey didikleri vilâyetde Keykāvüs neslinden olmak üzere bir kimse zühür idüb ol vilâyetüñ halkı cümle kendüsine itâ'at idüb 'işyân eylemişler ve bunuñ ile kanâ'at eylemeyüb yanına hisâbsuz 'asker cem' idüb etrâfında olan şehrlere yürümüş. Halkuñ kimi kendüsine itâ'at idüb ve kimi karşı koyub cenk idenleri helâk eyler.”

i) Dahhâk

Taberî'ye göre Dahhâk, gönlü şefkatten yoksun, kimseye merhamet etmez, acıma bilmez, çok yavuz bir padişaktır. Bir kişinin sözüne bakıp bir topluluğu yok eden, birçok kişiyi suçsuz yere öldüren bir kişidir. Dahhâk'ın zalimliği giderek artınca Hakk te'âlâ insanları onun şerrinden korumak istemiş ve Dahhâk'ın omzundaki etleri çıban haline gelmiştir. Hekimler onun bu derdine bir çare bulamayınca, Dahhâk iki kişinin beynini çıkartıp çıbanlarına yakı yaparak acısını azaltmanın bir yolunu bulmuştur. Bu ilacı âdet edinince de birçok kişinin suçsuz yere ölümüne sebep olmuştur. İsfahan'da Gâve adındaki bir demircinin iki oğlu da Dahhâk'ın devası için öldürülünce, bu olay Gâve'yi Dahhâk'a karşı ayaklandırmıştır. Önce Dahhâk'ın vekilini öldüren Gâve, sonra Cemşid'in oğullarından Efridûn'un yardımı ile Dahhâk'ı öldürmüş ve intikamını almıştır. Tahtını ise Efridûn devralmıştır.¹²⁷

“Avesta'ya göre Dahhâk, üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü, çirkin, çok güçlü, şeytanımsı bir ejder-canavardır. İran folklorunda büyük bir hayvan şeklinde tasvir edilen Dahhâk, bazen yılan, bazen de aslan olarak düşünülür. Bir rivayete göre de

¹²⁷ Taberî, C. 1, s. 146-148.

Dahhâk, Nûh tufanından sonra gelen ve bütün dünyaya hâkim olan hükümdara verilen bir addır. Nûh'un oğlu Yâfes'in neslinden olup, tufandan sonra 1000 yıl yaşamış ve hüküm sürmüştür.”¹²⁸

Eserde İskender'in Dârâ'ya, halka zulüm ve onları rencide yoluna gitmesi halinde başına gelecek hallerin, Dahhâk'ın başına gelenlerden farklı olmayacağına dair yazdığı mektupta, Dahhâk'ı telmih yaparak kullandığı görülmektedir. Dahhâk, acımasız, merhamet duygusundan yoksun ve yaramaz biridir. Bu sebepten Hakk te'âlâ onu, omuzlarında oluşturduğu yılanlarla ve çıban şeklindeki yaralar ile cezalandırmıştır.

[70b T, 18b M]

“Tâ ki Hakk sübhânehu ve te'âlâ ihsân eylediği devleti ber-çarâr idüb cihânda pâyidâr eyleye ve eger cüd u zulm yolına gidüb halkı rencide eylesen ecdâduñdan Dahhâk'ın ahvâlini târîhlerde okuyub bilmişsiñdür ki yaramazlığından niçe mekre mübtelâ olub omuzlarında yılanlar zühür idüb niçe zamân ol zaħmını çekdikden soñra âhir Ferîdûn gelüb anı helâk eylemişdür.”

j) Ferîdûn

Ferîdûn, İran'ın destanî hükümdarlarından Cemşîd'in soyundan gelmektedir. Babasının adı Atbîn'dir. Babası Dahhâk tarafından öldürülür ve beyni de Dahhâk'ın omuzlarında yaşayan yılanlara yedirilir. Ferîdûn on altı yaşında Dahhâk'ın babasını öldürdüğünü öğrenir ve intikam için hazırlanmaya başladığında Kâve tarafından padişah ilan edilir. Kâve ile beraber Dahhâk'ın üzerine yürüyen Ferîdûn, Dahhâk'ın yaşadığı Gengdej Buht Kalesi'ne gelir ve Cemşîd'in kız kardeşleri olan Şehnaz ve Ernevaz hanımları kurtararak onlarla evlenir. Dahhâk bunu öğrenince gizli bir şekilde kaledeki köşküne gelir ve Ferîdûn'u öldürmek ister. Fakat Ferîdûn onu kafasından vurur ve Demâvend dağındaki bir mağarada zincire vurur.

¹²⁸ Kürşat Demirci, “Dahhâk”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, s. 408.

Ferîdûn'un 500 yıl yaşadığı rivayet edilmektedir. Selm, Tûr ve İrec adlı üç oğlu vardır. İran'ı İrec'e, Turan'ı Tûr'a ve Rûm'u da Selm'e vererek ülkesini üç oğlu arasında paylaşmıştır. Tûr ve Selm İrec'i kıskanmış ve onu öldürmüşlerdir. İrec'in intikamını Ferîdûn'un torunu Minûçihir almış, amcalarını öldürerek İran tahtına sahip olmuştur.¹²⁹

Eserde Ferîdûn'un, zalim Dahhâk'ı öldüren kişi olduğu söylenerek, telmih yoluyla Dârâ'ya zulmün ve adaletsizliğin insanı sürükleyeceği sonun ne şekilde olabileceğinin işareti verilmektedir.

[70b T, 18b M]

“.....eger cûd u zulm yolına gidüb halkı rencide eylerseñ ecdâduñdan Dahhâk'ıñ aḥvâlini târiḥlerde okuyub bilmişsiñdür ki yaramazlığından niçe mekre mübtelâ olub omuzlarında yılanlar zuhûr idüb niçe zamân ol zaḥmını çekdikden soñra âḥir Ferîdûn gelüb anı helâk eylemişdür.”

k) Ferâmurz

Ferâmurz, Rüstem'in oğludur. Rüstem, Behmen'in kardeşi İsfendiyâr'ı öldürünce Behmen de intikamını almak için Ferâmurz'u öldürmüştür.¹³⁰

Taberî Tarihi'nde bu olay şöyle nakledilir: İskender Dârâ'yı mağlup edince, Acem memleketindeki Ferberz adındaki ihtiyar bir adama, Behmen'in kendisini eğitip, besleyen Rüstem'in oğlu Ferâmerz'i neden öldürdüğünü sorduğunda, ihtiyar adam ona, Behmen'in yediği tuz-ekmeğin hakkını bilmediğini, Rüstem'in oğlunu öldürdükten sonra, onun da bir ejderhanın ağzına lokma olduğunu söylemiştir.¹³¹

Eserde Ferâmurz'un ölümüne telmih yapılarak, bu dünyada bir kimsenin kanına giren kişinin, kendisinin de elbette bir tuzağa düşüp ölümü tecrübe edeceğine değinilmektedir. Taberî Tarihi'nde görüldüğü şekliyle eserde de İskender, Acem

¹²⁹ Tahsin Yazıcı, “Ferîdun”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, s. 396.

¹³⁰ Tökel, s. 116.

¹³¹ Taberî, C. 2, s. 207.

tahtına oturduktan sonra, Dârâ'nın hizmetinde olup, cihan görmüş ve rüzgârı tecrübe eylemiş bir ihtiyar kimseye, Behmen'in Ferâmurz'u öldüreceği vakit, yanındaki ihtiyarların neden nasihat edip, onu bu işten vazgeçirmediklerini sorar. İhtiyar da Behmen'in nasihatleri dinlemeyip, kendi bildiğinden kalmadığını ve ejderin ağzında helak olduğunu söyler.

[76b T, 24a M]

“.....İskender tekrâr su'âl idüb Behmen, Ferâmurz öldürüb Rüstem'ün handânını perişân eylemek murâd eyledikde yanında olan ihtiyârlar niçün naşihat idüb bu işden vâzgeçürmediler. Tâ ki ol ocağ perişân olmayaydı didikde pîr didi ki pâdişâhum ihtiyârlar aslâ naşihatde kuşûr kıomayub çalışdılar. Nihâyet kendi sözlerini tutmayub bildüğinden kıalmadı ve eyledüğü iş anuñ da yanına kıalmayub 'âkıbet ejder ağzında helâk oldu.”

6. Metinde Adı Geçen Tarihî Kişiler

a) Âd

Âd, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen bir Arap kavmidir ve bu kavme peygamber olarak Hz. Hûd gönderilmiştir. Âd, Nûh'un torunlarından olan Avs'ın oğludur. Tarihçi ve müfessirler bu kavmi Âd-ı ûlâ ve Âd-ı uhrâ olarak iki kısma ayırmışlardır. Âd-ı ûlâ'ya Hz. Hûd peygamber olarak gönderilmiştir. Âd-ı uhrâ ise Âd-ı ûlâ helak olduktan sonra, bu kavimden kurtulanların neslinden oluşmuştur.

Kurân-ı Kerîm'de bu kavmin muhteşem saraylara, mallara, sürülere, eşsiz bağ ve bahçelere sahip olduğu beyan edilmiştir. Sahip oldukları bu ihtişamdan dolayı gurur ve kibre kapılan Âd kavmi, insanlara zulmetmiş ve putlara tapmıştır. Hz. Hûd'u yalanlayarak, kendisine karşı çıkan bu kavme Allah, ceza olarak yağmurlarını kesip, kuraklık vermiş, İrem bağlarını kurutmuş ve şiddetli bir rüzgârla bu kavmin

insanlarını cezalandırmıştır. Sekiz gün süren rüzgârda sadece Hz. Hûd ve ona inanan müminler kurtulmuşlardır.¹³²

Âd kavmi, Ermen şehri beği olan Duvâlî'nin dayandığı neslin adı olarak eserde zikredilmektedir. Duvâlî ve idaresindeki halk ateşe yapmakta ve nice yaramazlıklarla meşgul olmaktadır.

[82b T, 31b M]

“.....ol şehri için ateş-hanelerle toptolu. Ne kadar halkı var ise ‘Acem ‘âdeti üzere nice yaramazlıklar idüb ateşe taparlar ve ol şehri beği ‘Âd kavmi neslinden bir pehlivândur ki adına Duvâlî dirler. Rüstemleri gözine şalındurmaz bir zürlü kimse olub ol yerüñ kavmi cümle kendüsine itâ‘at idüb yolına baş ve cân virirler ve adına tolu içüb dirler.”

İskender'in eserde Âd'ın ve Şeddâd'ın mezarını ziyareti de anlatılmaktadır. Bu mezar, bir sahranın içerisinde saf altından yapılmış bir köşktedir. Köşkün kapısının üzerinde ise bir levha yer almaktadır. Levhada oraya gelen padişahlara hitaben, dünyadaki kimsenin payidar olup kalmadığı ve bu cihana gelenin elbette bir gün gideceği, bu yüzden de cihandaki şaşalı yaşantıya aldanmamaları gerektiğini anlatan bir yazı bulunmaktadır.

[129b T, 83a M]

“Andan sonra şâfi altundan bir köşke ve bir kubbeye gelüb gördiler kim Şeddâd'ıñ, ‘Âd'ıñ mezârı içinde imiş. Kapusu üzere bir levh üstine yazılmış idi ki ey bu mahalle gelen pâdişâh-ı kâmkâr bizüm hânımızu görüb bundan ‘ibret alasıñ ve bilesiñ ki bu rüzgârda kimse pâyidâr olub qalmasa gerekdür. Elbette cihâna gelen gitse gerekdür. Pes vaqtüñi ğanîmet bilüb cihânuñ renk ü büyüne aldanub qalmayasıñ diyüb naşîhatler olunmuş.”

b) Şeddâd

¹³² Celal Kırcı, “Âd”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1988, s. 333-334.

Şeddâd, Yemen'deki Âd kavminin hükümdarıdır ve Hûd peygamber döneminde yaşamıştır. Zamanında birçok yapı ve bent inşa ettiren Şeddâd, büyük bir kibir ile Tanrılık iddia etmiştir. Son derece güzel ve değerli taşlarla yaptırdığı bâğ-ı İrem adlı bir bahçe ve içerisindeki sarayla halka, buranın Cennet'ten daha güzel bir yer olduğunu söylemiştir. Bâğ-ı İrem Suriye'de yapılmış ve Şeddâd bahçe yapımı bittikten sonra oraya giderken ölmüştür. Rivayete göre Şeddâd'ın ölümünden sonra ordusu ve İrem bâğı da yok olmuştur.¹³³

Rivayetlere göre Şeddâd'ın, İrem bâğını görmek için çıktığı yolda helak olma süresi yedi gün yedi gecedir. Hakk te'âlâ tarafından gönderilen melâikeler, Şeddâd'ın adamlarından, kâfirlerin elebaşısı olan sekiz kişiyi birer birer yere çalmıştır. Sekizinci gün sıra Şeddâd'a gelince, melek onu imana çağırılmış, ancak o küfür ve inadında ısrara devam etmiştir. Bu sebeple melek onu da feci bir şekilde helak etmiştir.¹³⁴

Eserde İskender, Şeddâd'ın yaptırdığı bâğ-ı İrem'i ziyaret etmektedir. Bu bahçenin ağaçları altından ve yemişleri de la'l ve inci gibi kıymetli taşlardır. İçinde saf billurdan havuzlar ve saf akikten köşkler bulunmaktadır.

[129b T, 82b/83a M]

“.....Şeddâd'ın yaptığı bâğ-ı İrem ol maḥallde idi. Pes İskender içine girüb temâşâ eyledi. Gördi ki cümle ağaçları altundan olub yemişleri la'l ü cevâhirden ve incü idi ve şâfi billürdan ḥavuzlar ve niçe köşklerle serâpâ içi zeyn etrâfını seyr iderek bir büyük köşke geldiler. Gördiler kim bir kerpici altundan ve bir kerpici gümüşden olub içini la'l ü cevâhir ile müzeyyen itmişleridi. Andan sonra şâfi altundan bir köşke dahı geldiler. Şâfi 'aķıķden idi.”

İskender bâğın içerisinde gezerken, Şeddâd'ın ve Âd'ın mezarının da içinde bulunduğu saf altından yapılmış bir köşke gelir. Burada, yukarıda da belirttiğimiz gibi köşkün kapısındaki levhayı okur ve Şeddâd'ın halinden ibret alır. İçerisindeki hiçbir şeye dokunmadan da bâğ-ı İrem'den ayrılır.

¹³³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 423.

¹³⁴ Tökel, s. 395.

c) Kârûn

Kârûn'un adı, Kur'ân-ı Kerîm'de Fir'avn ve Hâmân ile beraber anılmıştır. Kim olduğu konusunda muhtelif rivayetler bulunan Kârûn'un Fir'avn'ın nâzırı, Hz. Musa'nın kavminden olduğu ve hatta onun akrabası da olabilme ihtimalinin bulunduğu bir kişidir. Çok zengin, aynı zamanda cimri ve zalim olan Kârûn'un, sahip olduğu servetin içerisinde kimseye zekât vermeyip, kibirlendiği bilinmektedir. Önceleri fakir bir kişi iken, Hz. Musa'nın ona kimya ilmini öğretmesiyle zengin olmuştur. Bir rivayete göre, onun hazinelerinin sadece anahtarlarını kırk iki kişi taşımaktadır. Kibri ve cimriliğinden ötürü, Hz. Musa'nın duası ile yer, hazinesi ile beraber kendisini yutmuştur.¹³⁵

Taberî Tarihi'ndeki bir rivayete göre, "Karûn'un kendi adamlarından 70 kişi birlikte dininden çıkmış mürted olmuştu. Karûn'la birlikte onları da toprak yutmuştu. Bunlar tâ Kıyamet Günü'ne kadar her gün bir adam boyu Yer'den aşağı batarlar ve Kıyamet Günü'nde Cehennem'e girerler."¹³⁶

Eserde Aristo'nun, Mâriye adındaki bir kadına kimya ilmini öğretmesi ile bu kadın padişahın, Kârûn gibi büyük bir devlete ve mala sahip olduğu anlatılmıştır. Kârûn ve hazinesinin eserde teşbih sanatı ile kullanıldığı görülmektedir.

[124a T, 77a M]

"Elkışşa Mâriye'nüñ devleti cihâna yayılıb halkuñ diline düşer. Âhir İskender'e geçüb şehriyârum Şâm toprağında bir hâtûn kîmyâ ile māl-ı Kârûn'a mālîk olub yanına 'asker cem' idermiş."

7. Metinde Adı Geçen Peygamberler

a) Hz. Hızır

¹³⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 258.

¹³⁶ Taberî, C. 1, s. 462.

Hızır, âb-ı hayatı içerek ölümsüzlük sırina erişen, peygamber ya da veli mi olduğu konusunda çeşitli ihtilafların bulunduğu kutsal bir kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf suresinde, Hz. Musa'nın yanında ona rehberlik ve önderlik yaptığına inanılan esrarengiz bir kişidir.

Kehf suresinin 60-82. ayetleri arasında anlatılan kıssaya göre, Hz. Musa Allah katında çok önemli bir yere sahip olan bir kul ile görüşmek için genç bir arkadaşıyla yola çıkar. Yolculukları esnasında bir suyun başına gelip, burada dinlenirler. Yanlarında yiyecek için getirmiş oldukları kızarmış balık, gencin elinden suya düşer ve düştüğü anda canlanır. Bu durumu Hz. Musa'ya söylemeyi unutan genç, bir süre yolculuklarında ilerledikten sonra, yemek yiyecekleri vakit Musa'nın balığı istemesi üzerine, balığın daha önceki konak yerinde suya düşerek dirildiğini ve kaybolduğunu, ancak bunu söylemeyi unuttuğunu anlatır. Musa bunu duyduğu için sevinir. Çünkü aradıkları adam balığın kaybolduğu yerdedir. Hemen geri dönerler ve aradıkları o sâlih kimseyi bulurlar.¹³⁷ Musa, o kişiye sahip olduğu ilimden kendisine de öğretmesini ve onunla arkadaş olmak istediğini söyler. Kur'ân-ı Kerîm'in adını bildirmedığı bu kişi, bundan sonra meydana gelecek olaylar hakkında kendisi bir açıklamada bulunmadığı sürece soru sormaması şartıyla onunla arkadaş olmayı kabul eder. Bundan sonra birlikte çıktıkları yolculukta bu kişi önce bir gemiyi deler, sonra bir çocuğu öldürür ve daha sonra da uğradıkları bir kasaba halkının yıkılmak üzere olan duvarını, kendilerini davet etmedikleri halde düzeltir. Bu olayların her birinde Musa, davranışlarının nedenini esrarengiz olan bu kişiye sorar ve o da "Ben sana benimle beraber olmaya sabredemezsin, demedim mi?" der. Sâlih kul birinci ve ikinci olaylardan sonra, üçüncü olayda ayrılma vaktinin geldiğini söyler ve yaşadıkları olaylarda yapmış olduğu her bir davranışın sebebini, bunları da Allah'ın emri ile yaptığını anlatır.¹³⁸

¹³⁷ Tökel, s. 361-362.

¹³⁸ İlyas Çelebi, "Hızır", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 406.

Hızır efsanesi halk arasında çok yaygındır. Rivayetlere göre o, denizin üzerinde gezebilir ve namaz kılabilir, bastığı yerleri yeşillendirir ve havasını güzelleştirmiştir. Bu sebeple kendisine “yeşillik, yeşerme, tazelik” manalarında Hızır denilmiştir.¹³⁹

Eserde Hızır (a.s.), âb-ı hayat yolculuğunda İskender’in yanında ona yardımcı olan, aynı zamanda İskender’in güvendiği bir kimsedir. Karanlıklar ülkesindeki yolculuğunda, âb-ı hayatı bulması için İskender Hızır’a bir at ve bir cevher verir. Cevher yarılıp etrafı aydınlattığı sırada suyu fark eden Hızır, hemen sudan içer ve içerisinde yıkanarak, ölümsüzlüğe kavuşur. Suyu İskender’e göstermek için işaretleyeceği sırada su kaybolur. Hızır bunda Allah’ın bir sırrı olduğunu ve suyun sadece kendisine nasip olduğunu anlar. İskender’e de bir daha görünmez.

[117b T]

“.....İskender zūlmāta gidüb āb-ı hayāt aramağa başladı. Hızır ‘aleyhi’s-selām İskender’ün yanınca bile olmağla yanına çağırub kendinün yügrük atını virdi ve bir cevheri var idi ki hāşşası şu bulmağ idi. Anı da virüb didi ki sen öñimüzce bu atla eṭrāfı ṭolanub āb-ı hayātı araşdır. Ola ki bulaydıñ. Pes bulduğda evvel kendün içüb andan şoñra gelüb bize göster. Tā ki varub içelim. Bu iş senden gayri kimsenün elinden gelmez.”

b) Hz. İlyâs

Hızır İlyâs Hârûn evladından olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’in sadece iki yerinde Hz. İlyâs’tan bahsedilmiş ve hakkında çok az bilgi verilmiştir. Hz. İlyâs’ın Ba’al isimli puta tapan bir kavme peygamber olarak gönderildiği, halkı Hakk’a ibadet etmeye çağırsa da diğer peygamberlerde görüldüğü gibi onun da düşmanlıkla karşılaştığı Kur’ân-ı Kerîm’de bildirilmiştir.

Hızır İlyâs’a sağlığında kötü davranan İsrâiloğulları, aralarından ayrılınca ona sahip çıkmışlardır. Ateşten at üzerinde gökyüzüne çekildiğine inandıkları Hz. İlyâs’ın dünyaya tekrar geleceğini kabul etmişlerdir. Onlara göre, Hz. İlyâs, Mesih ve

¹³⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 204-205.

kutsal kitaplarında “o peygamber” olarak tanıtılan Hz. Muhammed (s.a.v.) yeniden dünyaya gelecek olan isimlerdir.

Hz. İlyâs’ın, Hz. İsa (a.s.) ve Hızır gibi hala sağ olduğuna inanılmıştır. Bazı kaynaklarda Hızır ve İlyâs peygamberlerin ölümsüzlük sırrına erdikleri, Hızır’ın denizde, İlyâs’ın ise karada sıkıntıda olanların yardıma yetiştiği, her yıl hac mevsiminde Mînâ’da bir araya gelip, dua ettikleri, Peygamberimizin İlyâs ile karşılaşp, birlikte yemek yedikleri ve İlyâs peygamberin uçup gittiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır.

Hızır ve İlyâs’ın her yıl, mayıs ayının altıncı gününde buluştukları söylentisi, bu güne Hızır ve İlyas adlarının halk ağzındaki şekli ile “Hıdrellez” denilmesini sağlamıştır. Bayram olarak kutlanmakta olan bu gün, aslında İslâm öncesindeki Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu bayramlar alakasız bir şekilde Hızır ve İlyâs isimleri ile dînî bir muhtevada görünmektedirler.¹⁴⁰

Eserde İlyâs (a.s.)’ın Hz. Hızır ile beraber karanlıklar ülkesindeki macerasından bahsedilmektedir. Eserde İskender’in Hızır’la birlikte âb-ı hayat yolundaki maceraları anlatıldıktan sonra, aynı yolculuk için Hızır’ın yanında İlyâs’ın bulunduğu yönünde bir rivayetten bahsedilmektedir. Rivayete göre Hızır ile İlyâs zulmâtın içinde giderken, yemek yemek için bir çeşme kenarına gelirler. Sofralarını kurarlar ve içlerinden biri, sofradan aldığı balığı suya düşürür. Balığı almak için elini suya soktuğunda balığın canlandığını görür. Bu olaydan sonra o suyun âb-ı hayat olduğunu anlarlar ve sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşurlar. İskender’in o sudan nasiplemeyeceği kendilerine malum olunca da ikisi birlikte gözden kaybolurlar.

[118a T]

“.....bir rivâyetde ilerü şu aramağa giden hâzret-i Hızır ile İlyâs ‘aleyhi’s-selâm idiler. Pes bunlardur âb-ı hayâtı arayub zûlmâtuñ içinde giderlerken çeşme

¹⁴⁰ İsmail Yiğit, “Peygamberler Tarihi”, 8. bs., Kayıhan Yay., İstanbul 2013, s. 542-546.

kenârına geldiler. Bir miqdâr ta‘âm yiyüb râhat olmağıçün atlarından inüb sofraların orta yerlere getürdiler.....”

c) Hz. İshak

İshak peygamber, Hz. İbrahîm’in ikinci oğludur. Annesi Sârâ onu ihtiyarladığında bir mucize olarak dünyaya getirmiştir. Babası İbrahîm peygamberin vefatı ile yerine İshak geçmiştir. Hz. İshak’ın da Ays ve Yakup adında iki çocuğu vardır. 160 yıl ömür süren İshak peygamber, bugünkü Filistin olan Ken’an civarında yaşamıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in 16 ayetinde ondan bahsedilmektedir.¹⁴¹

Hz. İshak (a.s.) ile ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetler, onun doğumunun müjdesi, âlim ve peygamber oluşu, kendi neslinden peygamberlerin geleceği hakkında olup, yetişmesi, peygamberlik görevinin verilmesi ve görevini yürütmesi ile alakalı olarak herhangi bir bilgiyi bulundurmamaktadırlar. Onun hayatı ile ilgili bilgiler Tevrat’ta yer almaktadır. Tevrat’taki bilgilere göre Hz. İbrahim, hizmetçisini oğlu için uygun bir kız bulmak üzere akrabalarının yanına Mezopotamya’ya gönderir. Hizmetçi Hârân’a giderek, Hz. İbrahim’in kardeşi Nahor’un oğlu Betuel’in kızı Rebaka’yı Hz. İshak’a ister. Teklif Allah’ın emri sayıldığı için kabul edilir ve Rebaka, Filistin’e getirilerek Hz. İshak ile evlendirilir. Hz. İshak’ın Rebaka ile evliliğinden 20 yıl sonra ikiz çocukları dünyaya gelir. Çocuklara Ays ve Yakub adı verilir. Ays, Hz. İsmail’in kızı ile evlenir ve onun soyu Rumları oluşturur. Hz. Yakub ise dayılarından Lâbân b. Nahor’un Lea ve Rahel adındaki iki kızı ile evlenir. Hz. İshak 180 yaşında vefat eder ve babasının yanına defnedilir.¹⁴²

Eserde Hz. İshak (a.s.)’ın adı, İskender’in babası Feylekûs’un bu peygamberin neslinden gelmiş, ünlü bir padişah olduğunun söylenmesi ile ilk defa zikredilmiştir.

[55b T, 1b M]

¹⁴¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 236.

¹⁴² Yiğit, s. 297-298.

“Rāviyān-ı aḥbār u nāqılān-ı āṣār bu yüzden rivāyet ve bu gūne ḥikāyet iderler ki Rūm vilāyeti pādiṣāhlarından ḥazret-i İṣḥāq ‘aleyhi’s-selām silsilesinden bir pādiṣāh-ı nāmdār var idi ki adına Feylekūs dirler idi.”

d) Hz. İbrâhîm

Hz. İbrâhîm, Kur’ân-ı Kerîm’de ismi geçen peygamberlerden altıncısıdır. İnanışa göre, o dönemde Nemrut adındaki bir hükümdar, yeni doğmuş olan çocukları öldürttüğü için annesi Mezopotamya’da bir mağara içinde onu dünyaya getirmiştir. Küçük yaşta iken Allah’ın varlığına inanmış ve putları kırdığı için de ateşe atılmıştır. Allah tarafından ateş soğuyarak İbrahim kurtulmuş ve kendisini bir bahçe içerisinde bulmuştur.

İbrahim kardeşinin oğlu Lut ve eşi Sara ile beraber Filistin ve Mısır’a gitmiştir. Firavun onu iyi karşılamış ve Sara’dan çocuğu olmayınca Firavun’un verdiği Hacer adındaki bir cariye ile evlenmiştir. Ondan bir oğlu olmuş ve adını İsmail koymuştur. İbrahim, oğlu İsmail’i 13 yaşında kurban etmek istemiş ve Allah tarafından gökyüzünden bir koç inmiştir. Oğlu yerine bu koçu kurban eden İbrahim, bu olayla beraber bundan sonra insanların kurban edilmesi geleneğini de değiştirmiştir. Oğlu ile birlikte Mekke’de Kâbe’yi inşa etmiştir ve Tevrat’ın verdiği bilgiye göre 175 yaşında vefat etmiştir. Ayrıca kendisine 10 sayfa da Allah’ın emri vahyedilmiştir.¹⁴³

Eserde İskender’in, Hz. İbrâhîm’in adını üç farklı yerde andığı görülmektedir. İlk olarak, İskender Dârâ’ya yazdığı mektupta Acem memleketine sahip olduğu vakit, Hz. İbrâhîm (a.s.)’a inen sayfaların hakkı için memleketteki bütün ateşhaneleri yıkıp, insanları Allah’ın dinine davet edeceğini söylemiştir.

[70b/71a T, 18b M]

“Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretinüñ ‘avni ile saña gālib olub ‘Acem diyārına mālîk olursam ḥazret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selāma nāzil olan şuhuf ḥaḳḳıçün sizün āteş-

¹⁴³ Akşit, “İbrahim (Hz.)”, s. 488.

h anelerini cümle har b idüb ol b t l olan dini n zi giderüb Hakk' u n dinini  şk re ideyim ve siz u n ol yaramaz   adetlerini z u n yerine güzel   adetler koyayım.”

ikinci olarak, Iskender D r  ile yaptığı savaşın ardından, sahip olduğu galibiyetin gücü ile Acem halkını Hz. İbr h m (a.s.) dinine davet etmeye niyet eymiş ve memleketteki bütün ateşhaneleri yıkıp, harap eylemiştir.

[77a T, 24b M]

“Emr eyledi kim ol  teş-h aneleri yıķub har b eyleyeler ve cümle halkı ol b t l d nden döndürüb hazret-i İbr h m   aleyhi's-sel m dinine da' vet ideler.....”

Son olarak, Iskender'in Keyd-i Hind 'nin kızı ile yaptığı evlilikte, Hz. İbr h m (a.s.)'in şeriatı üzere kızı kendisine nik h edip, hatun edindiği nakledilmiştir.

[97b T, 48a M]

“Elķıřřa Iskender nig r-ı n zenini gördükde bi n c nla m 'il olub hazret-i İbr h m   aleyhi's-sel m şeri' ati üzre nik h idüb h t n idindi.”

e) Z 'l-karneyn

Z 'l-karneyn (a.s.)'in adı Kur'an-ı Ker m'de geçmekte, fakat onun nebi mi yoksa veli mi olduğu konusunda ayrılıklar bulunmaktadır. Hz. Ali, onun için nebi ya da kral olmadığını, fakat Allah'ı sevdiğini ve Allah'ın da onu sevdiğini söylemiştir.

Arapça “z ” sahip, malik; “karn” boynuz, perçem; zaman ve güneş” anlamlarına gelmektedir. “-eyn” ise Arapça tekil kelimelerin sonuna gelerek onları tesniye yani ikili çoğul yapan bir son ektir.¹⁴⁴ Bu durumda Z 'l-karneyn, “iki boynuz sahibi” olarak tanımlanmaktadır.

Z 'l-karneyn lakabının ona, başının iki yanında boynuz şeklinde çıkıntılar olduğu için, şarktan garba bütün dünyayı dolaşmış olduğu için, Allah tarafından

¹⁴⁴ İlhan Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 4. bs., Kubbealtı Yay., İstanbul 2011, s. 919.

nurun ve zulmetin emrine verilmesinden ötürü ve yürürken önünden nur, arkasından da zulmetin gitmesinden dolayı verilmiş olabileceği yönünde söylentiler mevcuttur.

Zü'l-karneyn (a.s.), dünyanın doğusu ve batısına gitmiş, buralardaki halka hâkim olmuş, padişahlar onun önünde diz çökmüş ve Arap olan ya da olmayan bütün insanlar onun hizmetinde bulunmuşlardır.¹⁴⁵

Eserde İskender'e Zü'l-karneyn de denildiği söylenmiş ve bu ismin ona neden verildiği konusundaki ayrılıkların açıklaması yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Zü'l-karneyn ile Büyük İskender'in kişiliklerinin birbirine karıştırılarak edebiyata yansıtıldığı bir gerçektir. Bu bakımdan eserde, İskender'e Zü'l-karneyn ile hitap edilmesindeki sebeplerin, Kur'an-ı Kerîm'deki o sâlih kula verilen lakabın sebepleri ile genel anlamda aynı olduğu görülmektedir.

Lakabın verilmiş nedenleri arasında duyulanlardan farklı olarak, eserde bazı rivayetlerin de anlatımı söz konusudur. Bu rivayetler daha önce muhteva başlığı altında verildiğinden ötürü burada tekrar değinmeye gerek duyulmamıştır.

[119b/120a T]

“İskender'e Zü'l-karneyn didikleriniñ sebebi ihtilâf olunub ba'zılar mağrible maşrıka varduğundan ötüri dinildi diyüb ba'zılar da eñsesine şalıverilmiş iki bölük perçemi olduğundan Zü'l-karneyn dinildi diyüb ba'zılar da iki çarn cihānda mu'ammer olduğundan didiler.....”

Ahmedî'nin İskender'i, eserinde Zü'l-karneyn şeklinde de andığı görülürken, Firdevsî'nin, eserinde Zü'l-karneyn ismini kullandığı görülmemiştir.

f) Hz. Süleymân

Kur'ân-ı Kerîm'de 16 ayette ismi zikredilen Hz. Süleymân, Dâvud peygamberin oğludur. İsrailoğulları peygamberlerinden biri olmakla beraber,

¹⁴⁵ Şimşek, s. 329 -332.

kendisine hükümdarlık da verilmiştir. Bundan dolayı o, peygamberlik ve hükümdarlık hususunda babasının vârisi olmuştur.

Yüce Allah Hz. Süleymân'a, ondan başka hiç kimseye lûtfetmediği bazı imkânları, mucizeleri vermiştir. Bu mucizelerden biri, rüzgârın onun emrine verilmesidir. Allah tarafından emrine verilen rüzgâr, onun istediği yönde eserek ordusu ile beraber kendisini istediği yere taşımıştır. Bir mucize de Hakk te'âlânın kuşların ve diğer canlıların dilini kendisine öğretmesidir. Allah tarafından cinlerin ve şeytanların onun hizmetine verilmesi de bu mucizelerden başka biridir. Cinler Hz. Süleymân için sağlam kale ve binalar, kalabalık için yemek pişirilen kazan ve tencereler yapmışlardır. Şeytanlardan bazıları ise onun için evler, köşkler ve surlar inşa etmişler, bazıları da denizden inciler ve bunun gibi kıymetli taşlar çıkarmak için dalgıçlık yapmışlardır.

Hz. Süleymân (a.s.), 52 yaşında otururken ya da ayakta asâsına dayalı bir şekilde iken ölmüş ve yanındaki cinler onun öldüğünü, ancak ağaç kurtlarının uzun bir süre içerisinde yediği asâsı kırılıp, yere düştüğünde anlamışlardır. Cinler bu hadiseye kadar Hz. Süleymân'ın ölümünü fark edememişlerdir.¹⁴⁶

Eserde Süleymân peygambere ve onun hizmetindeki cinlere ve şeytanlara telmih yapılmıştır. İskender ve askerlerinin zapt etmek istedikleri, içerisinde haramilerin bulunduğu bir kale, Süleymân peygamberin devlerinin dahi alamayacakları kadar çetindir.

[90a T, 40a M]

“Çal'alarınuñ qapusını qapayub İskender'üñ 'askeri degil Süleymân dıvleri bile olsa bize zafer bulamazlar diyüb açmaz qodılar.”

8. Metnin Olağanüstü Kahramanları

a) Âvez-i Hümâyûn

¹⁴⁶ Yiğit, s. 518-525, 534-536.

Eserde Âvez-i Hümâyûn'un, İsfahân'da büyük bir ateşhânenin içinde yaşayan bir kız olduğu söylenmektedir. Sâm'ın neslinden olan Âvez-i Hümâyûn, çok güzel olduğu gibi, bir o kadar da sihirde usta olan bir kızdır. Onun güzelliği hünerinden yüz kat daha fazladır ve her fende de yeteneğe sahiptir. İskender'in ateşhaneyi yıkmak için üzerine adamlarını gönderdiği sırada, yedi başlı bir ejder kılığına girmiş ve bu şekilde onlardan kurtulmuştur. Eserde kızın büyüsunü Belînâs hakîmin bozduğu, aynı zamanda onunla evlendiği görülmektedir.

Taberî Tarihi'nde de bu kız ile ilgili anlatılanlar eserle büyük oranda aynıdır. Fakat kızın adına değinilmemiştir.¹⁴⁷ Ahmedî ve Firdevsî de bu kızdaki bahsetmemişlerdir.

[77b T, 25a M]

“.....İşfahân'da bir büyük âteş-hâne var idi ki içinde hisâba gelmez hazîne olub nâzenin kızlar ile toptolu idi ve bu kızların içinde Sâm neslinden bir kız var idi ki adına Âvez-i Hümâyûn dirlen idi. Hüsnde âfet-i devrân olub lâkin ziyâde sâhire idi.....sehhâre kız kendüsünü yedi başlı ejder kıyâfetine koyub gelen âdemlerün üstüne hamle eyledi.”

b) Hârût

Kur'ân-ı Kerîm'de (Bakara/102) adı Mârût ile birlikte anılan Hârût, büyü ve sihir ile ünlenmiş bir meleğin adıdır.

Hârût ve Mârût ile ilgili tefsirlerde anlatılan hikâyelerden birine göre, meleklerin en üstünlerinden olan Hârût ve Mârût, Allah tarafından Bâbil'e indirilir. Burada İranlı Zühre adında bir kadınla karşılaşır. Kadın kocasından şikâyet etmektedir. Bu sebeple gündüzleri insanların davasına bakmakla yükümlü olan Hârût ve Mârût'a müracaat eder. Çok güzel olan bu kadına ikisi de vurulur ve kâm almak isterler. Kadın içki içmek, kocasını öldürmelerini sağlamak ya da puta tapmak gibi bazı şartları onlara sunar. Onlar da bu şartlardan içki içmeyi kabul ederler. İçkiyi içen

¹⁴⁷ Taberî, C. 2, s. 209-210.

melekler puta da taparlar ve kadının kocasını da öldürürler. Kadın, onlar sarhoş iken göğe çıkmak için yaptıkları duayı öğrenerek gökyüzüne çıkar. Allah da onu yıldıza dönüştürerek, insanların ibret olması için orada bırakır. Bizim Çobanyıldızı, Venüs olarak bildiğimiz Zühre, aslında bu kadındır. Ardından Allah bu meleklerden dünya ile ahiret azabı arasında bir seçim yapmalarını ister. Onlar dünya hayatının geçici olduğunu düşünerek, dünya azabını seçerler ve Bâbil’de ateş dolu bir kuyuya asılarak cezalandırılırlar. O zamandan sonra Hârût ve Mârût, bu kuyuda insanlara sihir ve büyü öğretiyorlar ve onlarla bu şekilde konuşmaya çalışıyorlarmış.¹⁴⁸

Eserde Hârût’un telmih yapılarak anıldığı görülmektedir. İskender’in daima yanında olmasını istediği, altı bölük taifeden biri olan sihir ve efsunda yetenekli sâhirleri anlatılırken, eserde bu kimselerin sihirde Hârût’u bile mağlup edebileceklerine değinilmektedir.

[119b T, 71b M]

“.....ikincisi bir âlây sihr ü efsün bilür kimseler idi ki her biri efsunda Hârût’a gâlib olmağın mağalli düşdükde anlar ile de niçe tedbîrler olunur idi. Nitekim ba‘zı hikâyelerden ma‘lûm oldu.”

c) Ye’cûc ve Me’cûc

Ye’cûc ve Me’cûc, Zü’l-karneyn döneminde ortaya çıktığı bilinen, yeryüzünde bozgunculuk yapmak için kıyamet gününün öncesinde de ortaya çıkacak olan topluluğun adıdır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre bu topluluk, Hz. Nûh’un oğlu Yâfes’in soyundan gelmektedir. Tâvil, Tâyis ve Mensik adlarında üç kola ayrılmışlardır. Bunlardan birincileri uzun boylu, ikincileri orta boylu, üçüncüleri ise kısa boyludur. Her biri, ancak kendi soylarından bin çocuk dünyaya getirdikten sonra ölmektedirler. Hz. İsâ inmeden, daha önce kendilerine karşı koymak için yapıldığına inanılan seddin arkasından çıkarak, yeryüzünü bozguna uğratacaklardır. Bazı rivayetlere göre

¹⁴⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 194.

bunların yüzleri geniş, tenleri kırmızı renkli, gözleri küçük ve burunları da basık bir şekildedir. Güvenilir rivayetlere bakılırsa, bu topluluğun Türkler ile bağlantılarının olmadığı görülmektedir.¹⁴⁹

Eserde İskender'in, adı bilinmeyen fakat Hakk'ın emrine bel bağlamış, Hakk'a ibadet eden bir halk için kendilerini rahatsız eden Ye'cûc ve Me'cûc adındaki kavme karşı bir sedd inşa ettirdiği görülmektedir. Eserdeki Ye'cûc ve Me'cûc, kendilerinden şikâyet eden bu halkın bulunduğu bölgedeki dağın ilerisinde bir çölde yaşayan, yaramaz olduğu söylenen bir kavimdir. İnsana benzeyen ve oldukça çirkin olan bu kavim, halleri ve eylemlerinde de devlere benzemektedir. Yılan, çıyan ve ejder gibi türlerle beslenip, çevresindeki insanlara da zarar vermektedirler. İskender, bunların çıkıp geldikleri iki dağın arasına tunç ve bakırdan büyük bir sedd yaptırarak, halkı onların şerlerinden kurtarır.

[133a T, 86b M]

“İçinde Ye'cûc u Me'cûc dirler yaramaz bir kavm vardur. Gerçi insāna beñzerler. Lākin ġāyet çirkīn olub ef'āl u evzā'ları dīvlere beñzer. Yılan ve çıyan ve ejderden ne bulurlarsa böyle mühmelātı yiyüb içlerinden biri ele girse başına üşüb çeke çeke yiyüb bir nesnesini kıomazlar ve dā'imā bu iki tağūñ arasından gelüb ekinimüzi ġarāb idüb kıoyundan [ve] şığırdan ne bulurlarsa cümlesini sürüb götürürler.”

9. Metinde Yer Alan Kadın Tipler

a) Rûşeneg

Rûşeneg, tarihte olduğu gibi eserde de Dârâ'nın kızı, İskender'in eşi ve İskenderûs'un annesidir. İskender, Dârâ'nın vasiyeti üzerine kızı Rûşeneg ile evlenmiş ve ondan İskenderûs adında bir oğlu olmuştur. Eserde görüldüğü üzere Rûşeneg, altın ve la'l gibi kıymetli taşlarla süslenmiş bir şekilde, kimsenin görmediği

¹⁴⁹ İlyas Çelebi, “Ye'cûc ve Me'cûc”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, s. 373-375.

bir çeyiz ile İskender'in haremine gelmiştir. Ayrıca dünyada misli bulunmaz bir gzelliikte olup, İskender onunla evlendiği için de Hakk'a Őkretmiřtir.

[74b T]

“.....kızum Rřeneg ki cihānda mişli bulunmaz bir nāzenīndür. Alub kendüne ĥātn idinesiñ.”

[79a T]

“Andan Őoñra Rřeneg'i zer  zīvere ġarķ idüb la'l [] cevāhirle ārāste eylediler. ‘Arabaya bindürüb cümle a‘yān-ı devlet gözler göremedik ehīz ile gümüş tekerli altun ‘arabaya bindürüb öñine düşüb hezār i‘zāz  ikrāmıla İskender'ñ ĥaremine getürdiler.”

Ahmedī'nin eserinde, Dārā'nın kızı Rşeneg/Rşenek'ten bahsetmediği görülmektedir.

b) Perī Duht

Perī Duht, Hint padişahı Keyd'in kızıdır. Keyd'in İskender'e gönderdiği birbirinden kıymetli dört hediyeden biridir. Perī Duht o kadar güzel bir kızıdır ki dünyada henüz başka bir rneği bulunmayan, baktıkça insanın gözlerini kamaştıran, adeta insan görünümlü bir peridir. İskender kızı görür görmez ona āřık olur ve Hz. İbrāhīm (a.s.) şeriatı üzere onunla evlenir.

[97b T, 48a M]

“.....bir nāzenīn meh-pāredür ki nigāhında hezār ‘āřıķa cāngāhdur. Cihāna mişli gelmemişdür. Yañıađı gl, şaı sünbül, beñi Hind, zülf[i] ‘anber-b, şaşları māh-ı nev, siyāh tozlı yay ve çehresi bedr olmuş ay, ĥoķķa ağızlı, gerdeni kāfrdan, püskürme beñli, ince belli, teni yāsemīnden nāzük bir pençe-i āftābdur ki baķdıķa ādemüñ gözi ķamařur. Ādem şüretinde bir perī. Cümle güzel her yeri.”

Taberî Tarihi'nde bu kızın adı Nefşân olarak geçmektedir. Keyd, kızı Nefşân için İskender'in elçisine,

“Dünyada benim de bir kızım var,

Gözler baygın uzunca saçlar!

Tektir onun ismi hem cihanda,

Yoktur ona eş bugün, şu anda!” der.

İskender altı ulu filozofunu Keyd'e yollayıp, o uğurlu dört eşyayı görerek kendisine haber getirmelerini emreder. Filozoflar da gördükleri kadehin ve hakîmlerin hünerlerini İskender'e bildiren bir mektup yazarlar. Aynı zamanda kızı görünce şaşkına dönen filozofların her biri, kızın bir uzvunu överek İskender'e durumu bildirirler. İskender, eserde görüldüğü gibi İbrahim peygamber (a.s.)'ın göreneğine uyarak, Hintli prenses Nefşân'la evlenir.¹⁵⁰

Ahmedî'nin eserinde, Hint padişahı Keyd'in kızının adı Şehr-bânû olarak görülmektedir. Nimet Yıldırım'ın ise incelediğimiz eserinde bu kızın adının kaynaklarda “Kenke” olarak geçtiğine dair bir bilgiye yer verdiği görülmüştür.¹⁵¹

c) Mâriye

Mâriye, Aristo'nun kendisine kimya ilmini öğrettiği bir öğrencisi olarak eserde yer almaktadır. Babasından kalan kaleleri düşmanlarından korumak için İskender'in dergâhına onları şikâyete gelen Mâriye, bu sebeple Aristo'nun yardımıyla ilm-i kimya öğrenir ve kimya ile cihan mallarını peyda eyleyerek hizmetindeki herkese ihsanda bulunur.

Mâriye gayet akıllı ve hikmet sahibi bir kadındır. Kendilerine bu ilimden öğretmesi için kapısına gelen ilim sahibi, fakat fakir hakîmlere hile yapmış ve

¹⁵⁰ Taberî, C. 2, s. 232-234.

¹⁵¹ Yıldırım, s. 237.

manasız sözler söyleyip, hakîmlerin aldanmasını sağlayarak, boş yere zahmet çekmelerine sebep olmuştur.

Mâriye'nin Kârûn kadar zengin olduğunu duyan halk onun, bugün yarın ayaklanıp, sahip olduğu malların gücü ile âlemi harap edebileceğini söyleyerek, İskender'i sinirlendirmişlerdir. Fakat Mâriye, Aristo'nun durumu anlatan haberi sayesinde, İskender'e gönderdiği hazinelerle ona kulluğunu arz ederek, kendisini affettirmiştir. Aristo Mâriye'nin zâhide bir kadın olduğunu bilmektedir. Bu sebeple Mâriye'nin isyan edebileceğine ihtimal vermediğini İskender'e hissettirerek, ona yardımcı olmuştur.

[123a T]

“Rivâyet olunur ki Şâm memleketinde bir hâtûn var idi ki adına Mâriye dirler idi.....Mâriye'dür bu hâli gördükde şikâyetden ferâgat idüb vezîre şâkird oldı ve niçe zamân hizmetinde olub ‘ilm öğrendi.”

[124a/124b T, 77a M]

“.....şehriyârum Şâm toprağında bir hâtûn kîmyâ ile mâl-ı Kârûn'a mâlik olub yanına ‘asker cem‘ idermiş. Bugün yarın hurûc idüb mâl kuvveti ile cihâna bir fitne bırağub ‘âlemi harâb eyler didiklerinde pâdişâhdur gâzaba gelüb kaçd eyledi kim Mâriye'nüñ başına cihânı teng ide. Aristo'dur bu hâlden haberdâr olduğda şehriyârum ol hâtûn bir ‘â'ide vü zâhidedür ki hâşâ andan buncılayın iş gelüb pâdişâhuma ‘işyân ide.”

Mâriye ismine Ahmedî ve Firdevsî'nin eserlerinde rastlanılmamıştır.

Bu isimlerin dışında, eserde adı belirtilmemiş kadın kahramanlar da yer almaktadır. İskender'in ve Rûşeneg'in anneleri, İskender'in yardım ettiği dul kadınlar ve Kıfçâk sahrasında karşılaştığı yüzü açık kadınlar, yazarın bir rivayette değindiği çok fakir bir durumda iken, zengin olup isteğine kavuşmuş bir adamın hamile eşi ve câriyeler eserin diğer kadın kahramanlarıdır.

Taberî'ye göre İskender'in annesinin adı Nâhide (Venüs), Rûşeneg'in annesinin adı ise Gül-ârâ'dır.¹⁵² Bu isimler Şehnâme'de Nahid (İskender'in annesi) ve Dilarây (Rûşeneg'in annesi) şeklindedir. Ahmedî'nin eserinde ise İskender'in annesinin adı Rûkîyâ'dır ve eserde Dârâ'nın kızı Rûşeneg'ten bahsedilmediği gibi kızın annesinden de bahsedilmemektedir.

10. Diğer Kahramanlar

a) Feylekûs

İskender'in babası Feylekûs'un adı tarihte, Makedonyalı II. Filip (Philippos) şeklinde geçmektedir. M.Ö. 336'da bir suikast sonucu öldürülünce yerine oğlu İskender kral ilan edilmiştir.¹⁵³

Eserde Feylekûs'un Hz. İshak (a.s.) neslinden namı bir padişah olduğu söylenmektedir. Rum ülkesindeki şehirlerin her biri onun eli altındadır. Şanı ve şerefi büyük olan bu padişahın haddi hesabı olmayan hazineleri ve askerleri bulunmaktadır. Halka adaletle davranıp, mazlumların hakkını zalimlerden alan Feylekûs'tan çevresindeki padişahlar da korkup, ona kulluklarını arz eylemişlerdir.

[55b T, 1b M]

“.....Rûm vilâyeti pâdişâhlarından hazret-i İshak ‘aleyhi’s-selâm silsilesinden bir pâdişâh-ı nâmdâr var idi ki adına Feylekûs dirler idi.”

Feylekûs akıllı bir padişaktır. Kendisinden haraç isteyen Dârâ ile cenk etmenin doğru olmadığını ve biraz da kendi rahatını düşünerek ona yardım etmiş, aralarında dostluk bağının oluşmasını sağlamıştır.

İskender'in aslı ve nesli konusunda, tarihî kaynakların ihtilafa düşmesini eserin de onayladığını görmekteyiz. Eserde, İskender'in babasının kim olduğu konusundaki rivayetlerin bir açıklaması yapılarak, bu konudaki en doğru bilginin, İskender'in,

¹⁵² Taberî, C. 2, s. 211.

¹⁵³ Kaya, C. 22, s. 555.

Feylekûs'un haremde bulunan, dünyaya bir gelenlerden denilebilecek güzellikteki bir cariyesinden olduğu söylenmektedir.

[56b T, 2b M]

“Ammā şahîhi budur ki İskender Feylekûs'ı kendüsinden hâşıl olma öz evlâdıdır. Nitekim rivâyet iderler ki Feylekûs'ın haremde bir nâzenin câriye var idi ki yañağı gül, saçı sünbül.....idi.”

Feylekûs'un uzun bir süre hiç evladı olmamıştır ve evlada hasret bir şekilde yaşamıştır. İskender doğunca da Allah'a hamd edip, şükürler eyleyerek İskender'e, padişahlara ve dilâverlere layık olan hüneleri öğretmesi için hakimler görevlendirmiştir. Kendisi ölünce de yerine, oğlu İskender padişah olmuştur.

[56b T, 2b/3a M]

“.....pâdişâhuñ hiç evladı olmamağla dünyâda evlâda hasret idi ve pâdişâhuñ günlerde bir gün câriyesidür hâmile olub ayı günü tamâm olduğda bir mübârek vaktde ay pâresi gibi bir oğul toğurduğda Feylekûs'ın gözi aydın olub Hakk'a çok şükürler eyledi.”

Çalışmamıza kaynak teşkil eden Nimet Yıldırım'ın eserinde bu ismin “Filikos”, Yaşar Akdoğan'ın eserinde ise aynı ismin “Feylekûs” şeklinde okunduğu görülmüştür.

b) Mânî

Mânî, Zerdüşizm, Hıristiyanlık ve bunun gibi birçok dinin karşımı bir din olan Maniheizm dininin kurucusu ve bir ressamdır. Onun Bâbil'de ya da Susa civarında doğduğunu söyleyen rivayetler bulunmaktadır. Yine rivayetlere göre, Çin'de resim ve minyatür sanatlarında büyük etkilerde bulunmuş ve Doğu edebiyatında Çinli nakkaş olarak yer almıştır. Başka bir kaynağa göre ise Mânî, Mani metinlerdeki dini tasvirlerin anlaşılması için minyatürler yapmış ve bu sayede minyatürün babası sayılmıştır.

Divan şiirine Mânî, resimdeki ustalığı ile konu olmuş ve şiirde Çin ülkesi, büt-i Çinî, nakş ve nakkaş gibi kelimelerle beraber kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliğinin anlatılacağı vakit de yine Mânî'nin ismi anılmıştır. Sevgili o kadar güzel ve mükemmeldir ki Mânî bile onun tasvirini yapamamaktadır.¹⁵⁴

Eserde Mânî ile ilgili bir rivayetten bahsedilmektedir. Rivayete göre Mânî, Acem diyarında yaşayan usta bir nakkaştır ve tasvirleri de herkeste hayranlık uyandırmaktadır. Mânî bir gün Çin vilayetine giderek, buradaki Çinli nakkaşlarla karşılıklı hüner gösterisinde bulunmuş ve yaptığı bir tasvir ile Çinli üstatların takdirini kazanmıştır.

[104a T, 55b M]

“Rivāyet olunur ki zamān-ı evvelde ‘Acem diyārında bir üstād naqqāş var idi ki adına Mānî dirler idi. Eyledügi taşvirlere ‘ağıllar hayrān olurmuş. Günlerde bir gün Mānî’dür ‘Acem diyārından Çîn vilāyetine sefer eyler. Tā ki varub anda olan üstādları görüb hünerlerini seyr ü temāşā eyleye.”

Ahmedî eserinde, Kaydâfa'nın İskender'in tasvirini yapması için bulduğu nakkaşa kıyas unsuru olarak Mânî ismini kullanmıştır. Firdevsî ise ressam Mânî'den bahsetmemiştir.

c) Âdlî

Âdlî, ölümsüzlük sırrının olduğu bilinen bir şehirde, orada yaşayan halktan birinin adı olarak eserde yer almaktadır. İskender âb-ı hayatı bulamayınca ihtiyar bir adam ona, hiç kimsenin ölmediği bir şehirden ve bu şehrin yanındaki büyük bir dağdan bahseder. Kimsenin sırrına vâkıf olamadığı bu dağ, şehirde ölmek üzere olan insanları kendi adlarıyla çağırmakta ve oraya giden insanlar bir süre sonra gözden kaybolmaktadırlar. Bu kişilerden biri de Âdlî'dir.

[118a/118b T]

¹⁵⁴ Tökel, s. 232-235.

“.....bu maħalle yakın yerde bir ma‘mūr şeh̄r vardur ki anda h̄iç kimse öldügi görülmemişdür ve şeh̄rñ yanında bir ‘azım tağ vardur. Gāh gāh ol tağdan bir şadā gelüb Ādlī adıyla şeh̄r halkından birine çağırur. Hemān-dem ol kimse cān atub ol tağa toğrı gidüb nā-bedīd olur.”

Firdevsī ile Ahmedī'nin eserlerinde bu isme değinmedikleri görülmektedir.

d) Erşimîdeş

Erşimîdeş, Aristo'nun öğrencilerinden biridir. Eserde tabir edildiği şekli ile Yunanistanlı bir asilzade olan bu civan, az zamanda birçok ilmi ve marifeti öğrenecek kadar akıl ve idrake sahiptir. Bu sebeple İskender'in de sevgisini kazanır. İskender, marifetinden ötürü Çin hakanının kendisine verdiği cariyeyi civana bağışlar. Bundan sonra ise eserde, civan, İskender'in civana bağışladığı cariyeye ve Aristo üçlüsü etrafında bir hikâye anlatılır. Hikâyede Erşimîdeş hakîmin yer yer gaflete düştüğü, yine de az zamanın içinde kâmil olduğu görülmektedir.

[122b T]

“Rivāyet olunur ki Yūnān'da bir aşilzāde civān var idi ki adına Erşimîdeş dirler idi. ‘Aql u idrāk şāhibi olmağla ‘ilm ü ma‘rifet öğrenmeğe t̄alib olub Aristo'ya şākird olmuşidi.”

Firdevsī ve Ahmedī bu isme eserlerinde yer vermemişlerdir.

e) İskenderûs

İskenderûs İskender'in oğludur. Annesi Rûşeneg'tir. Rûşeneg onu Rûm vilayetinde kutlu bir zamanda dünyaya getirmiştir ve adı da İskender'in fermanı üzere İskenderûs konulmuştur.

[81b T, 31a M]

“Rûşeneg’ün ayı günü tamâm olub bir kıutlu demde altun başı şırma saçlı bir şehzâde toğurdu. İskender’e müjdeciler gidüb dünyâya bir şehzâdeleri geldüğünü beyân eylediler. Ziyâde şâd olub dünyâlar kendünün oldu. Fermân eyledi kim adını İskenderûs kıoyalar.”

Eserde İskender’in peygamberlik şerefi ile müşerref olunca, halkı Hakk’ın yoluna erişirmek için sefere çıkacağı sırada, oğlu İskenderûs’u kendi yerine tahta geçirdiği ve memleketi oğluna, oğlunu ise annesine emanet ettiği görülmektedir.

[128a T, 81a M]

“Andan sonra oğlu İskenderûs’ı kendü yerine tahta oturdub niçe naşihatler eyledi ve anasına oğlunu sipâriş idüb ben sefere gitdikden sonra halka gereği gibi hükümet idüb ‘adl ü dâd ide ve kendü hevânuza uymayub Hakk te‘âlânun emr eylediği yola gidesiz diyüb.....”

Taberî Tarihi’nde İskenderûs’un Aristo tarafından eğitildiği ve bilgi yolunda yetiştirildiği belirtilmiştir. Taberî’ye göre, İskender öldükten sonra geride İskenderûs kalmıştı. Aristotalis ona felsefe öğretmişti. Yunan orduları ve İskender’in has kişileri İskender’i mezara koyduktan sonra, oğlu İskenderûs’un katında toplanıp onun, babasının yerine kral olmasını istediler. İskenderûs krallığı kabul etmedi ve “*Dünya padişahlığının ne kadar sebatı olur? Ben bizi Yaradan’a ibadet ederim. Ümidim şudur ki âhiret padişahı olayım!*” dedi ve kendisini ibadete adadı. İskenderûs tahta geçmeyince de İskender’in yakınlarından Ergoş adındaki bir kişiyi kral ilan ettiler.¹⁵⁵

İskenderûs’un, yukarıda belirttiğimiz durumların dışında, eserde herhangi bir şekilde ismi zikredilmemiştir. Firdevsî’nin eserinde ise İskenderûs’un bahsi geçmemektedir. İskender ölümü yaklaşırken annesine yazdığı mektupta, Rûşeneg eğer bir erkek çocuk doğursa Rum ülkesinin padişahının ondan başkası olmayacağını ve adını yaşatacağını söyleyerek, o ana kadar bir oğlu olmadığını zaten belirtmektedir.

¹⁵⁵ Taberî, C. 2, s. 216, 295.

Eserde doğrudan doğruya adı geçen buraya kadar bahsetmiş olduğumuz şahısların dışında, isimleri söylenmemiş fakat olay örgüsünün şekillenmesinde önemli etkileri bulunan kişilerin de varlığı söz konusudur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla metinde yer alan bu kişileri şu şekilde sıralayabiliriz: İki haremzâde, iki hizmetkâr, elçiler, pîrlar, sâhir ve ateşperest kimseler, sâzende ve çengîler, nedîm, sîmîn-ten sâkîler, şehzâde, ehl-i dîvân, Arap kabileleri, câriyeler, musavvirler, çâşnîgîrlar, nakkâşlar, şeyh, âbid, zâhid, sûfî kimseler, harâmîler, dervîş, kapucılar, dizdâr, hazinedârlar, ulak, ihtiyar bir kimse, casuslar, kâtipler, bâzergân, vezir, hidmetkârlar, gözciler, rakkâslar, hânende, perdedâr, meh-pâreler, musâhibler, bekçiler, hükemâ, ulemâ, ukalâ, taze bir civan ve onun ihtiyar, hasta babası, velîler, sâlihler, berber, çoban, attâr, Bağdâd halifesi, gammâzlar, koyun sahibi bir kimse ve İskender'in birçok acayıpliğe şahit olduğu şehirlerdeki kimseler.

D. Zaman

Eserde Rum vilayeti hükümdarlarından Feylekûs'un padişahlığı ile başlayıp, İskender'in ölümü ve İskenderiyye'ye defnedilmesi ile son bulan olaylar zincirinde, her bir vakanın gelişim sürecinin birbirinden farklı ve bir o kadar da belirsiz oluşu dikkat çekmektedir. İskender'in yedi iklime hükmetme gayesiyle çıktığı yolculuklar, çevresindeki hükümdarlar ile yaptığı savaşlar ve aynı hükümdarlarla arasında geçen mektuplaşmalar, hakîmlerle yapılan sohbetler, savaş sonrası yapılan eğlenceler, dağ ve sahralardaki geşt ü güzâr vs. olaylarda genel anlamda belirsiz zaman ifadelerinin hâkim olduğu, bu sebeple İskender'in doğumundan ölümüne kadar geçen sürenin muayyen olmadığı görülmektedir.

Eserde yer alan kesin ve net zaman ifadelerinin “bir hafta, bir saat, kırk gün kırk gece, bahar vakti, bir ay, bir yıl, yedi yıl, bir saat geçtikten sonra, iki günden berü, kuşluk vakti” ile sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin, İskender Zengî askerini bozduktan sonra orada bir hafta kalmış ve ardından Mısır'a gitmiş, içinde harâmîlerin yaşadığı bir kaleyi kırk gün kırk gece kuşatmaya çalışmış, Çin vilayetine yakın bir yerde bir ay sayd ve şikar eylemiş, kırk gün boyunca âb-ı hayatı aramış ve

kırk gün içinde zulmâtta, bir ayda da elmas madeninin bulunduğu yerden çıkmış, bir ay toprağı sarı kavimli olan bir çölde kalmıştır.

“Tamām-ı murād üzre otlı şulı yerlere geldiklerinde *bir hafta* ol maħallde qarār idüb atları ota şaldılar.” [98a T, 49a M]

“.....tamām *bahār vaḳti* olub cihānuñ tazelendiği demler olduğıçün her gün bir mesireye ḳonub şayd u şikār iderek yola girdiler.” [95a T, 45b M]

“.....bu ḫāl üzre kāmil *bir ay* gidüb zūlmāta varub ṭayandılar.” [116b T, 68b M]

“Tamām *ḳırḳ gün* gidüb Çin deryāsı kenārına geldiler.” [131b T]

Bunun yanında, her olayda olmasa da bazı olayların ne kadar sürdüğünü tahmin edebilmemize yardımcı olan “sabah oldukda, ahşam oldukda, sabahdan berü, gice oldukda, sabaha dek, gice ve gündüz, dün gice, ahşama dek, dün yaraları” gibi zaman ifadelerinin de varlığı söz konusudur. Bu sebeple İskender’in Dârâ ile aralarında geçen savaşın yaklaşık iki gün ve Ruslarla yapılan savaşın da sekiz gün sürdüğünü düşünebiliriz. Çin hakanı ile kurulan dostluğun ardından, hakanın İskender’i sarayında iki gün süre ile ziyafet edip, ona hediyelerini sunduğunu ve Nûşâbe’nin de aynı şekilde İskender’le yaptığı anlaşmanın ardından, onun ordusuna gelerek iki gün boyunca birlikte ayş ve işretle sefalar sürdüklerini görmekteyiz.

“*Ol gice* de geḳüb *şabāḫ oldukda* İskender’dür cümle ‘askeriyle.....’ [105b T]

“Pes bu üslüb üzre *ol giceyi şabāḫ* eylediler. Çünki *şabāḫ* oldı.” [88a T, 37b M]

İskender’in genel olarak, gittiği şehirlerde ne kadar kaldığını ve bu şehirler arasında yapmış olduğu yolculuğun ne kadar sürdüğünü tespit etmemize engel olan belirsiz zaman ifadelerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

“Az zamanun içinde, ol zamanda, bir gün, vakti geldikde, günlerde bir gün, niçe günler, niçe zaman, günden güne, ol vaktde, bunca zamandan berü, ol demde, ol

günde, her vaktde, her zaman, bir mübarek vaktde, bugün yarın, bu kadar zamandan berü, geçenlerde, her gün, bir zamandan sonra, biraz zaman, yakın zamanda, birkaç gün, niçe rûzgâr, birkaç gün geçdikden sonra, bir zaman, bir gice, birkaç güne dek, bunca günden berü, niçe yıllar, birkaç yıldan sonra, bir zamandan sonra bir gün, bir iki hafta, bir mikdar, geçmiş zamanda, ol gice, biraz müddet” gibi.

“*Bir niçe gün içinde bir ‘azîm sedd çeküb.....*” [133a T]

“Bu hâl üzre İskender’dür *günlerde bir gün* Ka‘be-i mükerreremeye geldi.” [82a T, 31a M]

“.....*birkaç gün geçdikden sonra* Aristo’yı yanına çağırub.....” [78b T, 26a M]

“Pes *birkaç yıldan sonra* cāriyenüñ ‘ömri āhir olub bu dünyādan gitdikde.....” [123a T]

“*Bir zamāndan sonra bir gün* vezîre hālîni ‘arz idüb vilāyetine gitmege izn istedi.” [123a T]

“.....şehrdür tonanub *niçe günler* cümle halk ‘ayş u ‘işretler idüb zevk ü şafāda oldılar.” [79a T, 26b M]

Eserde yer yer, geçmişteki herhangi bir zamana gidilerek, olaylarla bağlantı kurulacak şekilde hikâyelerin anlatıldığı, bu sayede geriye kırılmalar yaşanarak asıl vakanın gelişim sürecinin askıya alındığı görülmektedir. İskender’in Nûşâbe’nin karşısında kazaya rıza gösterip, teslim olmaktan başka çaresinin bulunmadığı süre içerisinde, geçmişte bir zamanda idama götürülen bir adamın hikâyesini anlatması ya da yazarın zaman zaman araya girerek konu hakkında bilgi vermesi (Kıfçâk sahrasındaki tılsımın hala orada bulunmasına dair bir rivayetin aktarımında olduğu gibi.) buna örnek teşkil etmektedir.

Metnin asıl karakteri İskender’in dışında gelişen bazı hikâyelerin varlığı da söz konusudur. Bu hikâyeler vasıtasıyla, İskender çevresinde seyreden zamanın, belli bir

süreliliğine durdurulduğu görülmektedir. Nakkaş Mânî ile Çinli resim üstatları arasında geçen hikâyenin anlatımında olduğu gibi.

E. Mekân

Eserde oldukça değişken mekânların varlığı söz konusudur. Çok yoğun bir şekilde gelişen olaylar zincirinde mekânın da olaylarla beraber değişmesi eserde geniş bir coğrafyanın hâkimiyetine imkân sağlamıştır. Ülke ve şehir isimlerinden dağ, sedd, sahra ve bahçe isimlerine kadar pek çok açık mekânın var olduğu metinde saray, köşk, ev, mağara, kale, oda ve bunun gibi birçok kapalı mekânın da olaylara ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Eserde somut mekânlar daha fazla yer alırken, içerisinde hayalî unsurları barındıran ve olağanüstü özellikler gösteren mekânlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Tibet şehridir. İskender buraya geldiğinde onun bütün askeri iradesizce gülmeye başlamıştır. Şehrin safrana benzeyen sarı toprağının özelliği budur ki toprak, burayı gören kimseleri sebepsiz bir şekilde kahkaha ile güldürmektedir. İçinden tılsım ve yadırın çıktığı bir yerde, İskender'in kulağı uzundur, şeklinde ses çıkaran kamışın büyüdüğü kuyuda, ölmek üzere olan insanları ismiyle çağıran bir dağda da doğaüstü unsurların var olduğu dikkat çekmektedir.

Eserde şehirlerin, saray ve köşkların canlı bir şekilde tasvirinin yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Berda' şehri toprağı misk ve anber kokulu, havası güzel, eşi bulunmayan yemişleriyle âdeta cenneti andıran bir yer olarak eserde tasvir edilmektedir.

“.....‘Acem diyârında Berda‘ dirler idi bir vilâyet var idi ki âb u hevâsı güzel, cümle eṯrâfı bâğ u bâğçelerle bî-bedel bir şehir-i zîbâdur ki şanki cennetden bir pâredür.” [83a T, 32a M]

Berda' şehrinin padişahı Nûşâbe'nin sarayı da şehrin güzelliğini yansıtacak derecede, hiçbir yerde misli görülmemiş güzelliği ve ihtişamı ile dikkat çekmektedir.

“Şāhāne dōšemelerle dōšenüb ortalık yerinde yek-pāre billürdan bir taht kırub eṭrāfında ḥisāba gelmez ŧeb-çerāğlar vardur. Şöyle ki gice olduḡda ay gibi ziyā virüb aṣlā mūm yakmaḡa ḥācet olmaz ve ol tahtuñ yolına çakıl ṭaşı yerine la‘l ü cevāhir dōŧenmiŧdür.” [83b T, 32b/33a M]

İskender’in İrem baḡında gördüḡü saf altın ve saf akikten yapılmıŧ köŧkler de görenlerde hayranlık uyandıracak ölçüde güzelliكتedirler.

Şehir ve saraylarda görülen tasvirlerin aynı canlılıkta savaŧ meydanlarında da yapıldıḡı görölmektedir. Hint, Çin, Türkistan ve Acem halkından oluŧan sayısız asker ve fillerin yer aldıḡı İskender’in Ruslarla yaptıḡı savaŧta, kös ve zurnaların sedası ortalıḡı velveleye verirken, atların kiŧnemesi ve dilaverlerin naralarından kıyametler kopup, ālem büyük bir gürültü ile dolmuŧ ve dūŧman askerlerinin baŧları kılıç darbeleriyle meydanda top gibi yuvarlanıp, askerler baŧtan ayaḡa dūŧman kanıyla boyanmıŧlardır.

Eserde maḡaraların da önemli mekānlardan biri olduḡu görölmektedir. Hazine ve aḡırlıkların saklandıḡı yer olarak karŧılaŧtıḡımız maḡara, halka ve dünya nimetlerine yüz çevirmiŧ, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını otlardan karŧılayan ābid ve zāhid bir kimsenin barındıḡı ve Acem kahramanlarından Keyhusrev’in mezarına ev sahipliḡi yapan bir mekān olarak eserde yer almaktadır. Keyhusrev’in mezarının bulunduḡu maḡara aslında bir kükürt madenidir ve içinden çikan ŧimŧek halindeki ateŧler insanın girmesine mahal vermeyecek ŧekildedirler.

“.....buncılayın maḡārada āteŧ neden olur ola diyüb aŧlını bilmek içün yanında olan ḥükemādan birinüñ beline bir ip baḡlayub aŧaḡası kükürd ma‘deni olmaḡla ol āteŧ andan peydā olurmuŧ.” [94a T]

“Kondukları ŧahrāda bir maḡāra var idi. Ne ḡadar ḡazīne vü aḡırlık var ise cümlesini ol maḡāranuñ dibine koyub ‘askeri de ol maḡallde bırakmaḡa ḡarār virdi.” [116b T, 68b M]

Maḡaralar gibi hisarlar da ilginç resimlerle karŧımıza çıkmaktadırlar. Daḡ baŧında, asla çıkmanın mümkün olmadığı dar yolların üzerinde, ādeta göḡe çıkmıŧ

bir âfet olarak değerlendirilen hisarların kuşatılması oldukça güçtür. İskender ve askerlerinin kırk gün kırk gece süren çabalarıyla dahi alınamayan hisar, bir şeyhin duası ile ele geçirilir. Ayrıca bu hisarlardan biri de Keyhusrev'in tahtının ve câminin bulunduğu bir yerdir. İskender Serîr adındaki bu kaleye giderek Keyhusrev'in tahtını ve câminin ziyaret etmiştir.

“Çünkü al'aya yakın geldiler. Gördiler kim burç b r ları  sm na ser ekmiŐ g yet met n bir al'adur ki degme cenk ile fet  olunmaŐ mümkün degildir. Pes al'aya gidüb sar ya geldiler.” [93a T, 43b M]

“.....Őehriy rum bu maŐalle yakın yerde bir güzel hiŐ r vardur ki adına Ser r dirler. G y  cennetden bir p re olub  al  Key usrev' n tahtı ile c mı andadur.” [92a T, 42a/42b M]

Eserde adı geen dağlar K f ve Elburz'dur. Kale, sahra, sedd ve bahelerden ise Ser r kalesinin, Kıf k sahranın, İskender seddinin ve İrem bağının eserde isimleri yer almaktadır. Bunların dışında, genel anlamda olayların getiği mek nları Şu Şekilde sıralayabiliriz: Virane bir yer, Şark meydanı, b z r, mahalle, dery  kenarı, dery , menzil, matbah, adır, otağ, b rg h, b Ğ ve b Ğe, tağ, sahr , bir kubbe, tahtg h, kil s , ateŐh ne, kit bh ne, bey b n, y b n, der-bend, mes re, otlu sulu bir yer, ib deth ne, men zil, mer hil, askerg h, zind n, kuyu, Magrib, MaŐrık, derg h, oda, havuz, köy, kararg h, konak, k p, saray tamı, cebeh ne, harg h, zulm t, cenk vadisi, kutb-ı Őim l, ev, cez re, sandık, elmas madeni, yılanlarla dolu ukur bir yer, derre/dere ve bunun gibi pek ok geniş ve dar mek nın eserde yer aldığı görülmektedir.

Son olarak, İskender'in kurmuş olduğu Şehirler ve mamur eylediği yerlerin isimleri “İskenderiyye, Her , Tiflis, Bulgar ve İskender  b d” Şeklinde eserde görülmektedir. Bunların dışında coğrafi olarak konumlarını tespit edebildiğimiz, diğer somut mek nların isimleri de alıŐmanın sonunda yer isimleri dizisinde verilecektir.

F. Şekil Özellikleri

Nizâmî'nin aslında Şerefnâme ve İkbalnâme olarak iki mesneviden meydana getirdiği, mütercimi belli olmayan ve iki nüshasından hareketle mensur tercümesinin incelemesini yaptığımız İskender-nâme adlı eserinin, klasik mesnevî tertibine uygun olarak düzenlenmediği görülmektedir. Eser asıl konunun anlatımı ile başlayıp, ana karakterin ölümü, eserin istinsah tarihi ve müstensih hakkındaki bilgilerle son bulmuştur.

İskendernâme'nin Şerefnâme bölümü tevhid, münacât, na't, sebab-i te'lif ve övgü ile başlayıp, İskender'in soyu, Aristo'nun babasından ders alması, hükümdar oluşu, savaşları ve seferleri ile devam etmekte ve bu bölüm atabek Nusratüddin'e övgü ile son bulmaktadır. İkinci bölüm İkbalnâme ise tevhid, münacât, na't, sebab-i telif ve övgü ile başlayıp, İskender'in Rûm'da büyük düşünürlerden meclis kurması, Zü'l-karneyn lakabının İskender'e verilmesi, İskender'in çobanla konuşması vs. olaylarla devam etmiş, tanınmış Yunan düşünürlerinin yaşamlarının sonu anlatılarak ve Melik İzzüddin Mesûd bin Arslan'a övgü ile tamamlanmıştır.¹⁵⁶ Tercüme eser ise İskender'in doğumu, eğitim alması, babası yerine padişah oluşu ve ilk savaşı olan Zengîlerin üzerine sefer düzenlemesi ile başlamış, İskender'in yedi iklim dört köşe cihanı gezmeye devam ettiği esnada Şehrîzor'da ölümler İskenderiyye'ye defnedilmesi, müstensihin adı, eserin istinsah yerinin ve tarihinin beyanı yani istinsah kaydı ile sonlandırılmıştır. Bu bakımdan Nizâmî'nin eserinde gördüğümüz tevhit, münacât, na't, sebab-i telif ve medhiye bölümlerinin çevirisinin yapılmayarak, klasik mesnevî tertibine uyumun da tam anlamıyla gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Eserde konular arası geçişler ve olaylar arasındaki bağlantılar başlıklarla sağlanmış ve genel anlamda konu bütünlüğünü bozacak alt başlıklara yer verilmemiştir. Eserin her iki nüshasında da bazı başlıkların yer almadığı ve yeni konuya geçişlerde bazen bir önceki bölümden konunun devamını sağlayacak şekilde

¹⁵⁶ İsmail Avcı, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*, Gece Kitaplığı Yay., s. 41-42.

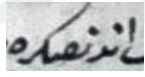
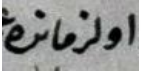
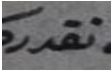

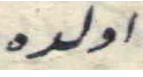

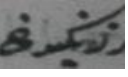
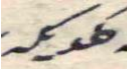
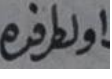
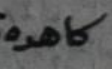
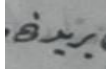
bir ibare ile (çünkü gibi), bazen de “râviyân-ı ahbâr u nâkılân-ı âsâr bu yüzden rivâyet ve bu gûne hikâyet iderler ki...” ya da “rivâyet olunur ki” şeklinde kalıplaşmış birtakım ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

Eserde şimdi ile alaka kuracak şekilde, geçmişte bir zamanda yaşanan olayların ya da hikâyelerin anlatımında ise -sadece bir yerin dışında- ayrı bir başlığın kullanılmadığı fark edilmiştir. Bu yerde de “Hikâyet” şeklinde bir başlıkla konuya geçişin sağlandığı görülmüştür.

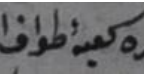
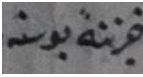
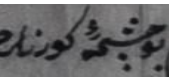
G. İmla Özellikleri

Bu bölümde, Mensur Tercüme-i İskendernâme'nin nüshalarında görülen imla hataları ve imla özellikleri üzerinde durulacaktır.¹⁵⁷

a) Herhangi bir ses olayı ya da zorunluluk olmaksızın kelimelerin birleşik yazılması.

andansoñra (57a T), olzamānda (55b T), neqadar (66b T), olqadar (14b M), olda (50a M), neqadar (51b M), Zengīdağı (63a T), geldiki (40a M), olţarafda (90a T), gāhda (57b T), biridağı (63a T)

b) Güzel he (ه) ile biten kelimelere akuzatif eki olan (ى) yerine (ه) getirilmesi.

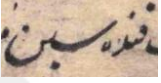
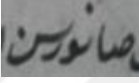
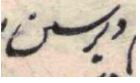
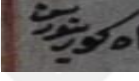
Ka'be'yi tavāf (82a T), hazīne'yi bu sene (66b T), bu çeşme'yi görenler (128b T)

¹⁵⁷ Eski harfli manzum ve mensur metinlerde karşılaşılabileceğimiz imla biçimleri konusunda “Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*, 1. bs., Fenomen Yay., Erzurum 2007, s. 161-171.” adlı eserden faydalanılmıştır.

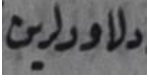
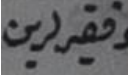
c) Güzel he (ه) ile biten kelimelerin ek aldıkları durumlarda bu harfin yazılmaması.

müjdeciler (81b T), velveleye (79a T), mağāraya
(90b T)

d) İkinci teklik şahıs ekinin (ñ / ك) ile yazılması gerekirken (n / ن) ile yazılması.

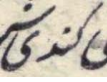
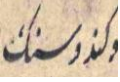
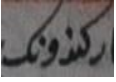

ķandesin (4b M), şanursın (62a T), dırsın
(61b M), görünürsün (127b T)

e) İlgi ekinin (ñ / ك) ile yazılması gerekirken (n / ن) ile yazılması.

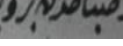
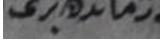
atımızın (84b T), ředdād'ın (83a M), dilāverlerin (109b T), faķırlerin (99a T)

f) Bazı kelimelerin imlasında kararsızlıkların olması.

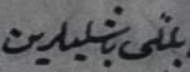
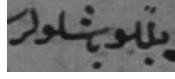
nice (2a M), niçe (3b M), nice (86b T), niçe
(56a T)

kendi (50a M), kendüsinüñ (2b M), kendünüñ
(101a T), kendi (102b T)

yerli (60b T), yerlü (71a T), yerli (9a M), yerlü
(5a M)

şabâhdan berü (61a T), zamāndan beri (70b T)

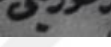
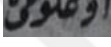
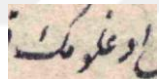
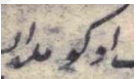
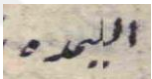
dimiş ki (96b T), dedi (91b T)

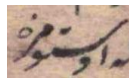

belli başlıların (68b T), bellü başlular (58b T),

bellü başlular (5a M), belli başlıları (31a M)

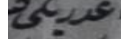
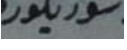
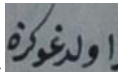
g) İyelik eklerinin imlasında kararsızlık görülmektedir. Hem yuvarlak hem de dar şekilleriyle yazılmış olan bu eklerin nüshalardaki kullanımları şu şekilde olmuştur:

İyelik birinci teklik ve birinci çokluk eki

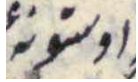
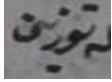
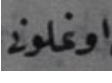
yüzimi (126a T), sözimi (99b T), oğlumu (129a T),
oğlumuñ (79a M), öñümde (82b M), elimde
(61a M)

üstümüze (95a T), vilāyetümüzi (55b T), üstümüze
 (1b M), elimüze (59b M)

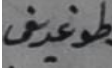
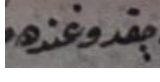
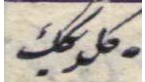
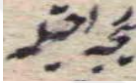
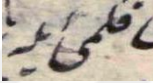
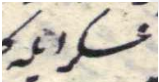
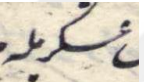
İyelik ikinci teklik ve ikinci çokluk eki

‘özriñi (99b T), qoluñı (70a T), söziñüz (85a
T), olduğınuza (85a T)

İyelik üçüncü teklik eki

emrine (86a M), üstüne (46a M), tozını (114a T), oğlunu (128a T)

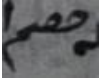
h) Bazı eklerin ve bağlaçların yazımında kararsızlık görülmektedir.

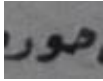

çoğduğı (126a T), çıktuğından (73a T), gönderdüğü (18a M), geldiğün (78a M)
rāhatıla (52a M), qalemi ile (54a M), ‘asker ile (46b M), ‘askerile (46b M)

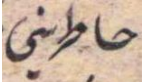
ı) Bazı kelimelerin imlasında müstensih'in hata yaptığı görülmüştür.

hayli: hayli (16a M)

āteş-ḥāneye: āteş-ḥāneye (24b M)

ḥışm: ḥışm (78b T)

ḥor: ḥor (80a T), (29a M)

ḥātırını: ḥātırını (34a M)

ḥāk-i pāyimüze: ḥāk-i pāyimüze (34a M)

şeyḥlere: şeyḥlere (39b M)

ḥālī: ḥālī (41b M)

küstāḥlıḳdan: küstāḥlıḳdan (99b T)

ḥurrem: ḥurrem (52b M)

ḥıṣmla: ḥıṣmla (37a M)

ḥāṣṣıñuz: ḥāṣṣıñuz (103a T)

ḥ^vānende: ḥ^vānende (55a M)

ḥayme: ḥayme (67a M)

iḥtiyār: iḥtiyār (68a M)

zaḥmetler: zaḥmetler (116b T)

intiḥāb: intiḥāb (71b M, 81a M)

Ḥızır: Ḥızır (117b T)

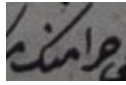
ḥoş: ḥoş (121b T)

ḥandānını: ḥāndānını (24a M), (76b T)

zararımız: zararımız (78a M)

şūrbā: şūrba (125b T)

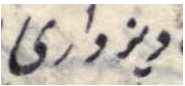
buña: (101a T), (52a M)

ḥarāmīnūñ: ḥarāmīnūñ (125a T)

dānsiz: dinsiz (128a T)

yāsemīnden: yāseminden (48a M)

taşvīrlerde: taşvirlerde (55b M)

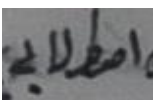
dizdāri: dīzdāri (41b M)

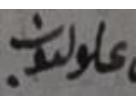
Māzenderānī'ye: Māzenderānī'ye (110b T)

üstād: ūstād (120a T)

düşmen: dūşmen (82b T), (4a M)

cebe: cübbe (115a T)

uşurlābı: uşurlābı (94a T)

alevlenüb: ʿalevlenüb (73a T)

i) Bazı kelimeler yerel söylenişleri esas alınarak imla edilmişlerdir.

şenlikler: şennikler (64b T)

eşvāb: esbāb (74b T)

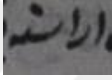

elbette: elbetde (105b T), (29b M), (96a T, 117a T, 46b M, 74b M)

j) “Ḥākān” kelimesi sadece bir yerde (98a T) doğru yazılmıştır. Bunun dışında her iki nüshada da “ḥākān” şeklinde yazım söz konusudur.

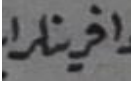
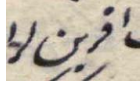
k) Farsça kelimelerdeki dal (ﺩ) zel (ﺫ) harfi değişimine Arapça kelimelerde de rastlanması.

“Ḥidmet” kelimesi T nüshasında, eser boyunca “ḥizmet” şeklinde yazılmıştır. M nüshasında her iki kullanım da söz konusudur.

l) Medli elifle başlayan kelimelerin elif ile (ﻝ) yazılması.

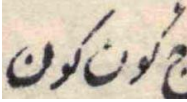
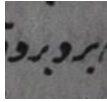
ārāste: arāste (105a T), (56b M)

ān: an (56a M), (104b T)

āferīnler: aferīnler (110a T), (61a M)

āgāh: agāh (58a M), (106b T)

m) Metinde aynı kelimelerin art arda iki defa yazıldığı görülmüştür.

gün (58b M), lākin (52a M), berü (90b T), bir (94a T)

n) Dipnot kalabalığına yol açmamak için bazı farklılıkları göstermeye gerek duymadığımız imla durumları ise şöyledir:

eylemişken / eylemişken (110a T / 61b M)

var ise / varsa (116b T / 68b M)

qurılıb / qurulub (92a T / 42a M)

zürü / zürü (59b T / 6a M)

qurulmaq için / qurulmağıçün (97a T / 48a M)

kürimege / kürümege (94b T / 45a M)

eyülik / iyilik (80b T / 29b M)

iderlermiş / iderler imiş (100a T / 51a M)

dürlerdi / dürler idi (55b T / 1b M)

nireden / nereden / (90b T / 41a M)

bel / bil (82a T / 31a M)

ilçi / elçi (101b T / 52b M)

yarusını / yarısını (91a T / 41a M)

ilerü / ileri (92b T / 42b M)

kerpiç / kerpic (112b T / 64a M)

İKİNCİ BÖLÜM

II. MENSUR TERCÜME-İ İSKENDER-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ

A. Nüsha Tavsifleri

Nizâmî'ye ait olan İskendernâme adlı eserin mensur tercümesinin tespit edebildiğimiz iki nüshası mevcuttur.

1. TDK Kütüphanesi Nüshası (T)

TDK Kütüphanesi A 147 numaralı Terceme-i Hamse-i Nizâmî adı ile kayıtlı eserdir. Müstensihî Halil Şükrü olan eserin istinsah tarihi Zi'l-Hicce 1244/1828 ve istinsah yeri Gürün'dür. Eser nestalik hattıyla üç kap filigranlı kâğıda yazılmıştır. 25 satırlı ve 134 yapraktan oluşmaktadır. 1b-27a arasında Terceme-i Hüsrev-i Şirin, 28b-54b arasında Terceme-i Leylâ vü Mecnûn, 55b-134'te ise Terceme-i İskendernâme yer almaktadır. 270x140-200x85 mm. ölçülerinde olan eserin, söz başları ve cetvelleri kırmızı mürekkepli, sırtı ve kenarları kahverengi meşin, satırları ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisindeydir. Eser istinsah kaydı ile sona ermektedir.

Eserin başı:

Tercüme-i İskendernâme

Bu Dâstân İskender'ün Dünyâya Geldügin Beyân İder

Râviyân-ı aḥbâr u nâḳılân-ı âşâr bu yüzden rivâyet ve bu güne ḥikâyet iderler ki Rûm vilâyeti pâdişâhlarından ḥâzret-i İshâḳ 'aleyhi's-selâm silsilesinden bir pâdişâh var idi ki adına Feyleḳûs dirler idi.

Eserin sonu:

Bu maḥall de İskendernâme daḫı şeyḫ Nizâmî ḥamsesinden tamâm olub kıḫşası âḫir oldı.

Fî ğurre-i şehri-Zî'l-hicce. Sene 1244.

*Sevvedehu el-fakîr ilâ rahmetihi rabbihi'l-kadîr Halîlû's-Sükrî bi-kaşabati
Gürün harrema'l-lâhu ceddehu 'ale'n-nâri ve rahmetu'l-lâhu ve berekâtuhu li-
ebeveyhi ve li-esâtîzihi bi-hürmetihi Muhammedi'n-nebîyyi'l-muhtâr.*

2. Milli Kütüphane Nüshası (M)

Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1859/1 numaralı Tercüme-i İskendernâme adıyla kayıtlı eserdir. Müstensihi belli değildir ve istinsah tarihi 1115/1703'tür. Kenar cetvelleri müzehheb olan eser, salbek şemseli, zencirekli, miklebli, kahverengi meşin kaplı mukavva ciltlidir. Konu başları, keşideler kırmızıdır ve eserin şirazesini dağıtır. 260x150-195x85 mm. ölçülerinde olan eser, 1b-60b varakları arasında yer alıp, toplamda 160 yapraktan oluşmaktadır ve 25 satırlıdır. Talik hattıyla suyu filigranlı kâğıda yazılmış olan eserin pek çok sayfası kopuk durumdadır ve metin içerisinde kopuk sayfalar da dikkate alınarak yeniden numaralandırma yoluna gidilmiştir. Eser Abdullah Öztemiz'den satın alınmış ve eserin ilk sayfasında da buna dair bir ibareye yer verilmiştir.

Eserin başı:

Tercüme-i İskendernâme

Bu Dâstân İskender'ün Dünyâya Geldüğünü Beyân Eyleser

*Râviyân-ı aḥbâr u nâkıllân-ı âşâr bu yüzden rivâyet ve bu gûne hikâyet eylerler
ki Rûm vilâyeti pâdişâhlarından ḥazret-i İshâḫ 'aleyhi's-selâm silsilesinden bir
pâdişâh-ı nâmdâr var idi ki adına Feylekûs dirler idi.*

Eserin sonu:

*“.....dâ'imâ bu iki taḡuñ arasından gelüb ekinimüzi ḥarâb idüb koyundan
şığırdan ne bulurlarsa cümlesini sürüb götürürler. Şu maḥalle bir sedd yapılsa bu
belâdan ḥalâş olurduḡ diyü niyâz eylediklerinde İskender emr eyledi kim ol maḥalle
bakırdan”*

B. Transkripsiyonlu Tenkitli Metin

[55b T, 1b M]

Tercüme-i İskendernâme

1. Bu Dâstân İskender'ün Dünyâya Geldüğünü¹⁵⁸ Beyân İder¹⁵⁹

Râviyân-ı aḥbâr u nâkıllân-ı âşâr bu yüzden rivâyet ve bu güne hikâyet iderler¹⁶⁰ ki Rûm vilâyeti pâdişâhlarından ḥazret-i İshâḳ ‘aleyhi’s-selâm silsilesinden bir pâdişâh-ı nâmdâr¹⁶¹ var idi ki adına Feyleḳûs dirler idi. Rûm vilâyetinde ne kadar şehir var ise cümlesi eli altında olup her biri kendü tarafından zabt olunurdu ve kendüsünü oturduğu şehriñ adına Maḳdûniyye dirler idi. Bir şehriyâr-ı ‘âlîşân idi ki ḥisâbsuz ‘askere¹⁶² ve ḥazîneye mâlik olup ḥalka dâ'imâ ‘adl ü dâd idüb mazlûmlarun ḥaḳḳını¹⁶³ zâlimlerden¹⁶⁴ alıvirüb cihân ḥalkı sāye-i devletinde râhatda olup eyyâm-ı devletine du‘âlar iderler idi. Memleketi etrâfında olan pâdişâhlar olmaya ki üstümüze gelüb vilâyetimizi elimüzden alub bizi ḥor¹⁶⁵ u¹⁶⁶ ḥaḳîr eyleye diyü ḳorḳarlardı ve cümlesi¹⁶⁷ Feyleḳûs’a ḳulluḳlar ‘arz idüb ḥazîne vü peşkeşler gönderirler idi. Gidikçe şevketi ziyâde olup nâmı yedi iklim dört güşeye yayılmış idi. Rivâyet iderler¹⁶⁸ ki ol zamânda ‘Acem vilâyetinde pâdişâh olan şehriyârün¹⁶⁹ adına Dârâ [2a M] dirler idi¹⁷⁰. Cihânda andan büyük pâdişâh olmayub cümle cihân şâhları emrine râm idiler. Feyleḳûs’ün bu devletini gördükde âdem gönderüb ḥarâc istedi. Feyleḳûs bir ‘âḳıl pâdişâh olmağın fikr idüb gerçi bizüm devlet ü ‘askerimiz bizden evvel gelen Rûm pâdişâhlarından ziyâde olmağın Dârâ’ya ḥarâc vermeyüb

¹⁵⁸ geldüğünü: geldüğün T

¹⁵⁹ ider: eyleser M

¹⁶⁰ iderler: eylerler M

¹⁶¹ nâmdâr: - T

¹⁶² ‘askere: ‘asker T

¹⁶³ ḥaḳḳını: dâdını M

¹⁶⁴ zâlimlerden: zâlimden T

¹⁶⁵ ḥor: ḥ'âr M

¹⁶⁶ u: - T

¹⁶⁷ ḳorḳarlardı ve cümlesi: ḳorḳularından M

¹⁶⁸ iderler: olunur T

¹⁶⁹ şehriyârün: şehriyâr ki M

¹⁷⁰ dirler idi: demekle meşhûr idi T

karşu komağda olur. Lâkin aralık yer de yokdur. Cenk ü cidâle sebeb olub belki bir iş de görülmeye. Çünkü bizden evvel gelen pâdişâhlar ‘Acem şâhlarına itâ’ at idüb harâc idgelmişlerdür. Münâsib [56a T] olan oldur ki biz de bir miqdâr hazîne virüb râhatda olalım diyüb istediği kadar harâcı gönderüb Dârâ’ya medâr¹⁷¹ eyledi. Pes Dârâ da hazîne geldikten sonra Feylekûs ile huşümet eylemeyüb¹⁷² dost olub barışdı ve tâ İskender pâdişâh olincaya dek her yıl Feylekûs Dârâ’ya hazîne gönderir idi. Çünkü İskender pâdişâh oldu. Maşlahat gayri yuzden olub Dârâ’ya hazîne göndermeyüb üstine ‘asker çeküb ‘Acem tahtını elinden alub kendüsini helâk eyledi. Nitekim mahalli geldikde beyân olunsa gerekdür. Târîh şâhibleri İskender’ün aşl u neslinde ihtilâf idüb her biri bir güne beyân idüb kimi dimişdür ki¹⁷³ Rûm vilâyetinde bir şâliha vü dindâr¹⁷⁴ hâtün var idi. Bir kimseye varub hâmile olduğda kocasınıñ va‘desi tamâm olub âhirete gitdi. Hâtündür yalnız kalub kimsesi olmamağıla maşlahatını kendüsi görmegin bir gün bir huşuş için şehrden taşra gitmişidi. Ayı günü tamâm olmağın kendüsünde toğurmağ ‘alâmeti görünüb¹⁷⁵ cân başına şıçrayub niçe olur hâlüm diyü gezinüb tururken bir vîrâneye¹⁷⁶ gelüb Haqq’ın emriyle evlâdı dünyâyâ gelüb gördi kim altun başlı, şırma saçlı bir oğlancıkdur¹⁷⁷. Bağrına başub eyvâh ne olmaz yerde toğurdum. Böyle vîrânede ki âdemî-zâd¹⁷⁸ yokdur. Niçe olur hâlüm diyüb perişân iken meger¹⁷⁹ hâtünüñ va‘desi tamâm olmağın kendüsünde ölmek [2b M] nişânını gördükde ma‘şûma hasret göziyle baqub ben öldükden sonra civânlar gelüb kuvvetsüz ma‘şûmı pâre pâre eylerler diyü âh iderek cânını Haqq’a teslim eyledi. Andan haberi yoğ idi ki Haqq te‘âlâ hazretleri kemâl-i kereminden ol ma‘şûmı öldürmeyüb şehzâde gibi nâz u niyâz ile terbiyet idüb başdan başa cihânı elinde musahhar idüb Kâf’dan Kâf’a dek ‘âlemde sultân ide. Elkıssa çünkü hâtün ölüb ma‘şûm yalnız kaldı. Hikmetu’l-lâhuñ ol gün Feylekûs şâh şikâra binüb eţrafı

¹⁷¹ Cihânda andan büyük pâdişâh istediği kadar harâcı gönderüb Dârâ’ya medâr: Dârâ melik Feylekûs’a reşk idüb harâc u bâc istemek murâd idüb melik Feylekûs’a âdem gönderdi. Melik Feylekûs bi-re’si ve’l-‘ayn kabûl idüb çendân mâl u menâl gönderüb muhâlefet göstermedi. Andan sonra Dârâ Feylekûs’ı M

¹⁷² huşümet eylemeyüb: - T

¹⁷³ ki: - T

¹⁷⁴ şâliha vü dindâr: dindâr T

¹⁷⁵ görünüb: görüb T

¹⁷⁶ vîrâneye: vîraneye M

¹⁷⁷ oğlancıkdur: oğlandır T

¹⁷⁸ vîrânede ki âdemî-zâd: vîrâne yerde ki âdem ü âdemî-zâd M

¹⁷⁹ meger: - T

gezerken ol yere gelüb gördi kim bir hātūn cānını Hāḳḳ'a teslīm idüb yanında henüz dünyāya gelmiş bir oḡlancığı ṭurmayub gāh ağlar ve gāh da barmaḡını ōḡub ağzına meme gibi emer. Pes Feyleḳūs'dur¹⁸⁰ yanında olanlara emr idüb ma'şūmı sarāya götürdiler ve dāyelere virüb terbiyetler¹⁸¹ eylediler. Ma'şūmdur günden güne güzellenüb Feyleḳūs'uñ elinden düşmez oldı¹⁸² ve kendüsinüñ¹⁸³ evlādı olmamaḡla oḡul idinüb 'ömrüm¹⁸⁴ tamām [56b T] olduğda yerüme pādīşāh olsun didi¹⁸⁵ ve¹⁸⁶ ba'zılar İskender 'Acem vilāyetinde pādīşāh olan Dārā'nuñ ḳarındaşı idi diyüb aşlını bu güne¹⁸⁷ beyān eylediler ki¹⁸⁸ muḳaddemā Dārā'nuñ babası Feyleḳūs'uñ kızını alub yanına vardıḡda begenmeyüb irtesi gün yine babası yanına göndermişidi. Meger kız ol gice pādīşāhdan hāmile ḳalmışidi¹⁸⁹. Ayı¹⁹⁰ tamām olub vaḳti geldikde bir erkek evlādı ṭoḡub¹⁹¹ adını İskender ḳodılar ve Feyleḳūs bu sırrı gizleyüb¹⁹² kendi oḡlum¹⁹³ demiş idi. Pes kendüsinden ōñra yerine pādīşāh oldı didiler. Ammā ōāḡiḡi budur ki¹⁹⁴ İskender Feyleḳūs'uñ kendüsinden hāşıl olma öz evlādıdır. Nitekim rivāyet iderler ki Feyleḳūs'uñ haremde bir nāzenin cāriye var idi ki yañaḡı gül, ōacı sünbül, ḳaşları ḳurılmış yay ve¹⁹⁵ çehresi bedr olmuş ay, serv boyılı, ince belli bir pençe-i¹⁹⁶ āftāb idi ki dünyāya bir gelenlerden¹⁹⁷ idi. Pādīşāhdur bu meh-pāreye ziyāde mā'il olub dā'imā bunuñla bile olub ḡayri cāriyelere iltifāt eylemez idi ve

¹⁸⁰ nişānını gördükde..... Pes Feyleḳūs'dur: muḳarrer itdi. Andan ōñra didi ki seni besler kim ve kimsenüñ ḡaberi olmayarak seni Cenāb-ı vācibü'l-vücūda ıōmarladım. Rūḡını teslīm eyledi ve ol tıfl bī-kes ḳaldı ve Hāḳim-i lem-yezel bī-kesleri bir yere iriōdiricidir. Ol zamānda melik Feyleḳūs deōt-i beyābān temāšā iderek ve av avlayarak ol mürde üzerine düşdi. Gördi ki yol üzerinde bir 'avrat ölmüş ve andan bir tıfl-ı ōir-h'āra zūhūra gelmiş ve ol veled kendi barmakların emeyordu. Melik Feyleḳūs gördüḡinde M

¹⁸¹ terbiyetler: terbiyet T

¹⁸² oldı: idi T

¹⁸³ kendüsinüñ: kendinüñ T

¹⁸⁴ 'ömrüm: 'ömri M

¹⁸⁵ yerüme pādīşāh olsun didi: yerine pādīşāh oldı M

¹⁸⁶ ve: - T

¹⁸⁷ bu güne: bir gün T

¹⁸⁸ ki: - T

¹⁸⁹ ḳalmışidi: olmuş M

¹⁹⁰ ayı: müddeti T

¹⁹¹ evlādı ṭoḡub: evlād ṭoḡurub M

¹⁹² gizleyüb: ōaḳlayub M

¹⁹³ oḡlum: oḡlumdur M

¹⁹⁴ ki: - T

¹⁹⁵ ve: - M

¹⁹⁶ pençe-i: niçe T

¹⁹⁷ dünyāya bir gelenlerden: dünyāda bürkānlardan T

pādişāhuñ hiç evlādı olmamağla dünyāda evlāda [3a M] hasret idi ve pādişāhuñ¹⁹⁸ günlerde bir gün cāriyesidür¹⁹⁹ hāmile olub ayı günü tamām olduqda bir mübārek vaqtde ay pāresi gibi bir oğul toğurduqda²⁰⁰ Feylekūs’uñ gözi aydın olub Haqq’a çok şükrler eyledi. Adını İskender koyub hükemāsını yanına da‘vet idüb emr eyledi kim şehzādenüñ tālī‘ni göreler. Hükemādur İskender’üñ tālī‘ni yoqlayub pādişāha müjde eylediler ki şehzādenüñ tālī‘i gāyet²⁰¹ qutlu olub tamām-ı cihāna hüküm idüb Qāf’ dan Qāf’a dek cihāni seyr ide ve cihān şāhları eli altında zebūn olub²⁰² nāmı dünyāyı tuta didiler. Pes Feylekūs şād olub bu ni‘metüñ şükri için fuqarāya in‘ām ü ihsānlar idüb²⁰³ buyurdı kim şehri tonadub²⁰⁴ niçe günler şennikler ideler ve İskender’i terbiyet idüb nāz u niyāzla bildiler. Şehzādedür günden güne büyüüb ata binmek ve oğ atmaq ve kılıç çalmağ ve sālīr dilāverlere²⁰⁵ lāzım²⁰⁶ olan hūnerleri birer birer öğrenüb pādişāhlara²⁰⁷ lāzım olan qānūn ve sālīr ‘ādet²⁰⁸ her ne ise bir bir öğretdiler. İskender’dür cümle hūnerde serfirāz²⁰⁹ olub gāh gāh şikāra binüb dilāverlikler gösterdikde görenler taḥsīn ü āferīnler idüb du‘ālar iderler idi.

2. Bu Maḥall İskender’üñ Loqūmās-ı Hākīmden Hikmet ve Sālīr²¹⁰ ‘Ulūm-ı ‘Arabiyye Öğrendügidür

Çünkü Feylekūs İskender’üñ²¹¹ dilāver olub cümle hūnerleri öğrenüb tamām-ı mertebe-i tāc u taḥta lāyık bir şehzāde-i [57a T] nāmdār olduğını gördi. Haqq te‘ālā ḥāzreti kendüsine böyle şehbāz oğul ihsān eyledüğine ḥamd idüb şükrler eyledi. Pes andan soñra murād eyledi ki İskender’e ‘ilm ü ma‘rifet öğrede. Tā ki her yüzden

¹⁹⁸ ve pādişāhuñ: - T

¹⁹⁹ cāriyesidür: cāriyedür T

²⁰⁰ toğurduqda: toğduqda T

²⁰¹ gāyet: gāyet de T

²⁰² olub: ola T

²⁰³ nāmı dünyāyı tuta didiler. Pes Feylekūs şād olub bu ni‘metüñ şükri için fuqarāya in‘ām ü ihsānlar idüb: - T

²⁰⁴ tonadub: donadub

²⁰⁵ dilāverlere: dilāverlerde M

²⁰⁶ lāzım: - T

²⁰⁷ pādişāhlara: pādişāha T

²⁰⁸ ‘ādet: ‘ādete T

²⁰⁹ serfirāz: serefrāz M

²¹⁰ ve sālīr: - T

²¹¹ İskender’üñ: İskender M

serfirāz²¹² ola. Ol vaq̄tde olan ḥükemānuñ başı ki²¹³ adına Loḳūmās dirler idi. Ḥuzūrına da‘vet idüb²¹⁴ oḡlum İskender’e ta‘līm-i ḥikmet ve sā’ir ‘ulūm-ı ma‘rifet²¹⁵ eyle didikde Loḳūmās da emr pādişāhımuñ diyüb İskender’e ta‘līm eylemege başladı ve bu ḥakīmüñ bir oḡlı var idi ki adına Aristo dirler idi. İskender’le bir yaşda olub şehzāde ile bile oḡurdı. Pes ḥakīm niçe zamān İskender’e ne ḳadar ‘ilm var ise cümlesini ta‘līm²¹⁶ [3b M] idüb hiçbir ‘ilm ḳalmamışidi ki anı oḡutmamış²¹⁷ ola. Çünki İskender²¹⁸ ḥikmeti²¹⁹ ve sā’ir ‘imleri cümle²²⁰ oḡuyub tamām eyledi. Ḥakīmdür artık ta‘līmden ferāgat idüb Aristo’yı şehzādeye ışmarladı. Zīrā muḳaddemā İskender’üñ cihāna mālīk olacağını ṭālī‘ind[e]²²¹ bilmişidi. Vaşiyet idüb didi ki ey şehzāde-i nāmdārum Ḥaḳḳ’a çok şükrler ki bu ḳadar ‘imleri oḡuyub cihānda oḡumaduḡuñ ‘ilm ḳalmadı. Şimden sonra benüm ‘ömrüm āḫir olub dünyādan gidecek zamānum yaḳlaşdı. Oḡlum Aristo ki bunca zamāndan berü senüñle bir yerde oḡumuşidi. Senden ricā iderim ki bu üstādlik ve ma‘nā-pederlik²²² ḥaḳḳ u²²³ ḥuḳūḳını²²⁴ unutmayub pādişāh olduḳda oḡlum Aristo’yı yine²²⁵ yanuña alub kendüñe vezīr idesin diyüb niçe vaşiyetler eyledi. İskender de baş üstine Ḥaḳḳ te‘ālā ol vaḳte irişdirdikde kendüme maḫrem idüb cümle maşlaḫatum²²⁶ aña sipāriş ideyim diyü²²⁷ ‘ahd idüb ḳavl [ü] ḳarār eyledi. Çünki Loḳūmās İskender’üñ pādişāh olub niçe şehriyārlarla cenk ü cidāl ideceğini bilürdi. Pes ḡālib ü²²⁸ maḡlūb bilinmek için bir şekl yazub İskender’e virdi ki²²⁹ bir ḥaşmuñ üzerine varub cenk eylemeli

²¹² serfirāz: serefrāz M

²¹³ başı ki: başları T

²¹⁴ idüb: eyledi T

²¹⁵ ta‘līm-i ḥikmet ve sā’ir ‘ulūm-ı ma‘rifet: ḥikmet ve sā’ir ‘ilm ü ma‘rifet ta‘līm M

²¹⁶ ta‘līm: ta‘allüm M

²¹⁷ oḡutmamış: oḡumamış T

²¹⁸ İskender: - T

²¹⁹ ḥikmeti: ḥikmet M

²²⁰ cümle: - M

²²¹ ṭālī‘ind[e]: - T

²²² üstādlik ve ma‘nā-pederlik: - M

²²³ u: - M

²²⁴ ḥuḳūḳını: ḥuḳūḳı M

²²⁵ oḡlum Aristo’yı yine: - M

²²⁶ maşlaḫatum: maşlaḫatımız M

²²⁷ diyü: ve M

²²⁸ ü: - M

²²⁹ ki: kim T

olduğda kendi adı ile haşmuñ adını hisâb idüb eger ol ħakimüñ yazduğı dā'irede²³⁰ kendi adı ġālib bulunursa a' lā nuşret ü fırsat²³¹ İskender'üñ olub²³² bī-pervā üstine varub cenk eyleye ve eger İskender mağlūb bulunub haşm ġālib gelürse bir ġayri yüzden tedārik görüb cenk eylemeye. Pes İskender ol şekli alub²³³ cānı gibi şakladı ve dā'imā bir haşmuñ üzerine varmağ murād eylese ol dā'ire ile 'amel idüb kendünüñ ġālib ü mağlūb [57b T] olmasını bilürdi. Elkışşa bu üslūb üzre İskender niçe dürlü hünerler öğrenüb dā'imā 'ākıllar ve ħakimlerle şoġbet idüb günden güne 'ilm ziyāde olmağda ide. Ĥuşūşā Aristo'yı bir ān yanından ayırmayub maşlahatını dā'imā anuñla müşāvere idüb²³⁴ her ne tedbir eylesse anuñla 'amel eylerdi. Bu ħāl²³⁵ üzre niçe²³⁶ zamān geçüb Feylekūs'üñ 'ömri āġir olub tāc u tahtını İskender'e teslim idüb āġirete gitdi²³⁷.

3. Bu Maħall İskender'üñ Feylekūs Yerine Pādişāh Olduğdur

[4a M] Çünki İskender babası Feylekūs'üñ yerine tahta geçüb pādişāh oldi. 'Adl ü dāda başlayub babasından gördüğü kānūnlardan mizācına hoş geldüğü ile 'amel eyleyüb begenmedüğünü işlemez idi ve hemān pādişāh olduğı gibi ibtidā Dārā'ya ħazīne gönderüb çağ evvel babası zamānında olan şulġ u şālāġı ber-ġarār eyledi ve eṡrāf-ı memleketde olan begleri yerinden ayırmayub cümle manşıblarını²³⁸ muġarrer idüb her birine niçe teraġķīler ve in' āmlar²³⁹ eyledi ve düşmenlerine 'asker gönderüb her birine bir²⁴⁰ miğdārını bildürüb dostlarına peşkeşler²⁴¹ gönderüb i' zāz ü ikrāmlar eylemegin cihāngirlik resmini tamām-ı mertebe yerine getürüb eski cihāna

²³⁰ kendi adı ile haşmuñ adını hisâb idüb eger ol ħakimüñ yazduğı dā'irede: - M

²³¹ fırsat: zafer M

²³² olub: - M

²³³ alub: olub M

²³⁴ dā'imā 'ākıllar ve ħakimlerle şoġbet idüb günden güne 'ilm ziyāde olmağda ide. Ĥuşūşā Aristo'yı bir ān yanından ayırmayub maşlahatını dā'imā anuñla müşāvere idüb: - T

²³⁵ ħāl: vech M

²³⁶ niçe: bunca T

²³⁷ gitdi: nağl eyledi T

²³⁸ cümle manşıblarını: cümlesine manşıbları T

²³⁹ ve in' āmlar: - M

²⁴⁰ bir: - M

²⁴¹ peşkeşler: pişkeşler M

tāze revnağ virdi ve²⁴² gāh kendi zevk ü²⁴³ şafāsında olub niçe dürlü ‘ ayş u ‘ işretler idüb gāh da tedbīr-i umūr-ı devlet için dīvān idüb memleketinüñ aḥvālını görür idi ve ḥalka in‘ ām ü²⁴⁴ iḥsānlar idüb re‘ āyāsını ḥoş görmegin ‘ ālem ḥalkını²⁴⁵ kendüsine ḳul idüb ‘ adl ü²⁴⁶ dād ile cihānda meşhūr olmuşidi ve²⁴⁷ Aristō’yı vezīr idüb cemī‘ -i umūrında kendüsine maḥrem eylemekle dā’imā anuñ re’yi üzerine²⁴⁸ olub ḥiçbir işi anuñla müşāvere eylemedikçe eylemezdi. Pes bu ḥāl üzre günden güne İskender’üñ devlet ü²⁴⁹ salṭanatı ziyāde olub ḳuvvet ü²⁵⁰ şevketi²⁵¹ ‘ Acem şāhına gālib olmuşidi ve memleketi eṭrāfında olan beglerüñ²⁵² üzerlerine bir düşmen gelse İskender’üñ ḳapısına yüz süregeldikde yardım eyleyüb düşmenlerini def‘ eylerdi.

4. Bu Dāstān Mışır Ḥalkı Zengilerden Şikāyet Eyledikde İskender’üñ²⁵³ ‘ Asker Çeküb Vardıdır

Günlerde bir gün İskender ol zamānda olan şehriyārlar ‘ ādeti üzre sarāyında meclis-i şāhāne [58a T] ḳurub muraşşā‘ kemerli perī-peyker²⁵⁴ nāzenin ḥidmetkārılar²⁵⁵ şaf-ber-şaf el bağlayub maḳām-ı ḥidmetde ṭurmuşlar idi. Pādişāh da gāh şarāb-ı ergüvānī içüb gāh da muşāhibler ile laṭife ve şaḳalar idüb ‘ ayş u ‘ işret eylerken sarāy ḳapısından feryādcılar āvāzı gelüb ve²⁵⁶ pādişāh nedür bu feryād [4b M] diyü şordukda ḳapucılar gelüb şehriyārum Mışır ḥalkınıñ üzerlerine Zengī ‘ askeri gelüb ol vilāyeti başlarına ṭar idüb ḥāllerini dīger-gün eylemişler. Şehrlerinin eṭrāfını ikide bir de gāret idüb bulduḳları ādemi helāk eylemekle ṭāḳatleri ṭaḳ

²⁴² ve: - T

²⁴³ ü: - T

²⁴⁴ ü: - T

²⁴⁵ ḥalkını: ḥalkı T

²⁴⁶ ü: - T

²⁴⁷ olmuşidi ve: idi T

²⁴⁸ re’yi üzerine: re’yi üzre T

²⁴⁹ ü: - T

²⁵⁰ ü: - M

²⁵¹ şevketi: şevket T

²⁵² beglerüñ: begleri T

²⁵³ İskender’üñ: İskender M

²⁵⁴ peyker: peykeri T

²⁵⁵ ḥidmetkārılar: ḥizmetkārılar T (“Ḥidmet” kelimesi eser boyunca Tnüşhasında “ḥizmet” şeklindedir. Bu fark, dipnot kalabalığına yol açmamak için sadece bir kere gösterilmiştir.)

²⁵⁶ ve: - T

olmuş²⁵⁷. Bir amānsuz kavm imiş ki her birinün boyı²⁵⁸ mināre kadar olub gevdeleri kıl gibi olub²⁵⁹ öldürdükleri ādemün kanını içüb Mısır halkınıñ başına kıyāmetler koparmışlar. Bir vechle qarşularına varmağa kadir olmayub ‘āciz ü hayrān kaldıklarından²⁶⁰ içlerinden birkaçını²⁶¹ pādişāhımuñ kapısına feryādcı göndermegin gelüb feryād idüb çağıran²⁶² anlardır. Pādişāhumdan dād isterler. Bāķī fermān şehriyārımuñdur didiklerinde İskender fikre varub buncılayın kan içici dīve beñzer Zengī ‘askeriyle cenk eylemek haylī müşkildür. ‘Aceb ne tedbīr eylesek diyü buyurdı kim Aristo‘yı huzūrına da‘vet ideler. Çünkü Aristo‘dur geldi. Pādişāh Zengī ‘askerinün aḥvālını beyān idüb ne dirsiñ didikde Aristo‘dur²⁶³ didi ki pādişāhum baḥtınuz açık bir şehriyār-ı ‘ālīşānsız²⁶⁴. Size²⁶⁵ münāsib olan te’ḥīr olunmayub hemān üzerlerine varmağdur. Ümīzdür²⁶⁶ ki Hakk te‘ālā ḥazretinün ‘avni ile manşūr u²⁶⁷ muzaffer olub Mısır gibi vilāyete mālīk olursuz ve bunun gibi kavī düşmen mübārek²⁶⁸ eliñüzde zebūn olmağla²⁶⁹ nāmıñuz cihānda meşhūr olub şān u²⁷⁰ şevket bulursuz ve sā’ir düşmenlere ‘ibret olub niçe fütūḥāta sebep olur didikde İskender de ma‘kūl görüb buyurdı kim sefer tedārīgi görilüb ḥükm eyledüğü şehirlerün beglerine fermānlar yazıla. ‘Asker cem‘ idüb geleler. Pes²⁷¹ fermānlardur yazılıb taraf taraf gönderdiler ve ḥazīne vü cebe-ḥāneler²⁷² açılıb az zamānuñ içinde gök demire ğarḳ olmuş bir ‘asker cem‘ oldu ki ne gözler görmüş ve ne kulaqlar işitmiş idi. Bir mübārek vaḳtde İskender’dür taḥtġāhı olan Maḳdūniyye’den²⁷³ yer götürmez ‘asker ile ṭabl u sūrnāsın²⁷⁴ çalarak ḳalḳub şikāyete gelen ādemleri ḳulağuz idüb ḳandesin

²⁵⁷ olmuş: olub ölmüş T

²⁵⁸ boyı: boy T

²⁵⁹ olub: idi T

²⁶⁰ kaldıklarından: kaldıklarında T

²⁶¹ birkaçını: birkaçı T

²⁶² idüb çağıran: iden M

²⁶³ Aristo’dur: Aristo T

²⁶⁴ ‘ālīşānsız: ‘ālīşān T

²⁶⁵ size: - M

²⁶⁶ varmağdur ümīzdür: varılmağdur ümīdür M

²⁶⁷ u: - T

²⁶⁸ kavī düşmen mübārek: düşmen-i kavī T

²⁶⁹ zebūn olmağla: bozulmağla T

²⁷⁰ u: - M

²⁷¹ pes: - M

²⁷² cebe-ḥāneler: cebe-ḥāne M

²⁷³ Maḳdūniyye’den: Maḳdūn’dan T

²⁷⁴ u sūrnāsın: zūrnāsın T

Mıfır diyüb²⁷⁵ yola girdi. Günlerde bir gün Mıfır'a [5a M] yaklaşdıklarında şehr [58b T] halkı İskender'ün böyle bir²⁷⁶ 'azım 'asker ile kendülerinün imdādına geldüğinden haberdār olduklarında şād olub her biri ölmüş iken²⁷⁷ taze hayāt buldılar ve cümle pür-silāh olub çıkub İskender'i istikbāl idüb hāk-i pāyine yüzler sürüb eyyām-ı devletine du'ālar eylediler ve²⁷⁸ İskender'le bile²⁷⁹ Zengīler'ün üstine 'azimet²⁸⁰ eylediler. Çünkü Zengīler üzerlerine 'asker geldüğinden āgāh oldılar. Her biri bir kükremiş file dönüb yedi başlı ejder gibi yerlerinden kılğub İskender'e karşı geldiler. Bu tarafından da²⁸¹ İskender'ün 'askeri bölük bölük gelmekte idi. Beri²⁸² tarafından²⁸³ Zengīler de gelüb iki 'askerün hāy u²⁸⁴ hüyından kıyāmetler kópüb atlarıñ²⁸⁵ kişnemesi ve²⁸⁶ dilāverleriñ na'rası feleklere çıkub atlarıñ ayağı altından kılğın toz bulut gibi göklere peyveste olmuş idi. Bu tarz üzere iki tarafından bölük bölük 'askerdür gelüb biri birine karşı konub²⁸⁷ karar eylediler ve her biri cenge hāzır u āmāde olub tırdılar. Çünkü aḥşām oldu. İki tarafından karağol²⁸⁸ çıkub 'askeri²⁸⁹ hıfz idüb şabāha dek birbirini²⁹⁰ beklediler. Şabāh olub āftāb-ı 'ālem-tāb ile cihān rüşen olduğda İskender şāhlar²⁹¹ 'ādeti üzere dīvān idüb cümle bellü başlular gelüb yerlü yerlerinde²⁹² karar eylediler. Pes andan sonra ihtiyārlar ile müşāvere olunub ibtidā elçi gönderüb itā'at eylemege da'vet idüb eger kabūl eylemezse ol zamānda cenge mübāşeret²⁹³ olunmağ üzere karar virildikde Rüm dilāverlerinden bir

²⁷⁵ diyüb: diyü M

²⁷⁶ bir: - T

²⁷⁷ kendülerinün imdādına geldüğinden haberdār olduklarında şād olub her biri ölmüş iken: geldüğinden kendülerine imdād için haberdār olub şād oldılar ve T

²⁷⁸ ve: - T

²⁷⁹ bile: - T

²⁸⁰ 'azimet: 'azm M

²⁸¹ da: - T

²⁸² beri: bir T

²⁸³ tarafından: tarafda M

²⁸⁴ u: - T

²⁸⁵ atlarıñ: atlar T

²⁸⁶ ve: - T

²⁸⁷ konub: koyub T

²⁸⁸ karağol: karavul M

²⁸⁹ 'askeri: - M

²⁹⁰ birbirini: biri birini M

²⁹¹ şāhlar: - T

²⁹² yerlerinde: yerinde T

²⁹³ mübāşeret: mübāşeret M

kimse var idi ki yetmiş iki dil bilüb gāyet söz ehli ve²⁹⁴ gösterişli ādem olub adına Tūtyānūş dirler idi. Muşāḥabet idüb söze başladıḳda ādemi ḫayrān idüb biñ cānla sözine mā' il eyler idi. İskender kendüsine muşāḥib idüb dā'imā yanından ayırmaz idi. Ol demde İskender Tūtyānūş'a emr eyledi kim birkaç ādem ile Zengīler'ün beglerine varub didi ki eger eyledügi zulum u²⁹⁵ ta' addiden ferāgat idüb pādişāha itā' at iderse ne güzel i' zāz ü ikrāmlar olunub kendi memleketinde²⁹⁶ ber-ḳarār ola²⁹⁷ [5b M] ve illā eger muḫālefet ü ' inād²⁹⁸ eylerse vaḳtine²⁹⁹ ḫāzır ola³⁰⁰ ki³⁰¹ bu ḳadar ' asker ile gelüb cihāni³⁰² başına³⁰³ teng olunmaḳ³⁰⁴ muḳarrerdür. Şoñra nādīm olub ḳā'ideleri olunmaz³⁰⁵ didikde Tūtyānūş yerinden tırub İskender'ün fermānı üzre yanına birkaç ādem alub Zengīler'ün ordusına varub kendüsünüñ İskender tarafından [59a T] elçi olduḳını³⁰⁶ bildirdikde³⁰⁷ beglerinüñ yanına götürdiler. Tūtyānūş da beḡe³⁰⁸ du' ālar idüb İskender'ün sipāriş eyledügi sözi söyleyüb ba' dehu İskender'ün kim olduḳını beyān idüb didi ki pādişāhımız bir hümāyūn-baḫt şehriyār³⁰⁹ olub ḫālā bu ḳadar ' asker ile üstiñüze geldi. Size de lāyık olan oldur ki buncılayın pādişāha ḳarşu ḳomayub ḳulluḳını ḳabūl idesiz ve muḳaddemā eyledügiñüz küstāhlıḳlardan i' tizār idüb şulḫ u şalāḫ yolına gidesiz. Eger ḫuşūmet idüb cenk iderseñüz kendüñüze zarar idüb şoñra nedāmet çekersiz diyüb bunuñ gibi niçe sözler söyledi. Zengīler'ün begi³¹⁰ bu sözi işitdügi³¹¹ gibi ḡazaba gelüb ejder gibi aḡızdan³¹² āteşler şaçub ḫayḳırdı³¹³ ve emr eyledi kim Tūtyānūş'ı tütub başını keseler³¹⁴. Hemān-dem ' ifrīte

²⁹⁴ ehli ve: ıssı bir M

²⁹⁵ u: - T

²⁹⁶ memleketinde: memleketleriñüzde T

²⁹⁷ ola: olursuz T

²⁹⁸ muḫālefet ü ' inād: ' inād u muḫālefet M

²⁹⁹ vaḳtine: vaḳtlerine T

³⁰⁰ ola: olalar T

³⁰¹ ki: kim M

³⁰² cihāni: cihān M

³⁰³ başına: başlarına T

³⁰⁴ olunmaḳ: eylemek T

³⁰⁵ olub ḳā'ideleri olunmaz: olmasun M

³⁰⁶ olduḳını: olduḳı M

³⁰⁷ bildirdikde: bildiklerinde T

³⁰⁸ beḡe: baña T

³⁰⁹ şehriyār: şehriyārımız T

³¹⁰ Zengīler'ün begi: Zengīler T

³¹¹ işitdügi: işitdikleri T

³¹² aḡızdan: aḡızlarından T

³¹³ şaçub ḫayḳırdı: şaçılıb ḫayḳırdı T

beñzer bir iki Zengī ilerü gelüb derd-mendi tıtdılar ve başını kesüb³¹⁵ kanını bir altun legen içine aqıdub tıldurub³¹⁶ andan şoñra ol qanla tolu olan legeni beglerine şunduklarında şarāb-ı ergüvānī gibi bir nefesde içüb tamām eyledi³¹⁷ ve Tıtyānūş ile bile gelen ādemleri haqāretle yanından sürüb varuñ pādişāhıñuza gördüğüñüz gibi³¹⁸ söyleñ. Bildügenden qalmasun didi. Anlar da gelüb ol Zengī-i nā-pākūñ elçiyi öldürüb qanını içdüğini beyān eylediler³¹⁹. İskender Tıtyānūş'a ziyāde acıyub Zengīler'den qanını alub cihānı başlarına teng eylemege bel baqladı. Rüm 'askeri'³²⁰ çünkü Zengīler'üñ ādem qanını içdiklerini³²¹ işitdiler. Qorquya düşüb ne³²² olmaz belāya şataşdıq. Bunuñ gibi dīvlerle³²³ niçe cenk eylerler diyü Cenāb-ı Haqq'a tazarru' u niyāzlar eylediler. Pes bu hāl üzre ol günde qarār idüb aqşām olduqda iki tarafdān qaravul çıkub 'askeri beklediler³²⁴. Çünkü şabāh [6a M] olub āftāb-ı 'ālem-tāb toğub şarq³²⁵ meydānına dikildi. İskender'dür emr eyledi kim kūsalar ve tabllar³²⁶ ve sūrñalar çalınub 'asker cenk için hāzır u āmāde olalar. Pes kūsalar dur dögilmege başlanub şadāsı qubbe-i felege peyveste olduqda Rüm 'askeri silāhlanub bölük bölük meydāna gelüb şaf baqladı³²⁷. Bu tarafdān Zengīler de Rüm 'askerinüñ cenge hāzırlanub meydāna gelüb şaf baqladıqlarını gördüklerinde anlar da yerlerinden kalkub qarşularına gelüb şaf baqlayub tırdılar. Çünkü iki 'asker biri birine qarşu geldiler³²⁸. [59b T] İki tarafdān bir niçe dilāver meydāna girüb bir miqdār elleşdiler. Lākin Rüm 'askerinüñ gözi³²⁹ Zengīler'den qarqub Tıtyānūş'üñ qanını içdiklerinden³³⁰ qanları quruyub elleri cenge varmaz idi. Ne hāl ise cānlarını dişlerine

³¹⁴ keseler: kesüb T

³¹⁵ hemān-dem ' ifrite beñzer bir iki Zengī ilerü gelüb derd-mendi tıtdılar ve başını kesüb: - T

³¹⁶ tıldurub: tıldurdılar T

³¹⁷ eyledi: eylediler T

³¹⁸ gibi: - M

³¹⁹ eylediler: eylediñüz T

³²⁰ 'askeri: 'asker M

³²¹ içdiklerini: içdiklerin T

³²² ne: - M

³²³ dīvlerle: dīvlerle insān M

³²⁴ beklediler: beklediler bu hāl üzre M

³²⁵ toğub şarq: toğı maşrıq M

³²⁶ tabllar: tabl M

³²⁷ baqladı: baqladılar T

³²⁸ çünkü iki 'asker biri birine qarşu geldiler: - T

³²⁹ gözi: gözleri T

³³⁰ içdiklerinden: içdiklerinde T

alub bir miqdār qarşu tırub cenk eylediler. Gitdikçe Zengî ‘askeri gâlib olub Rûm³³¹ dilâverlerinden meydâna gelür âdem qalmadıqda İskender bu hâli göricek³³² tabl [u] âsâyiş çaldırub iki ‘asker meydândan dönüb gelüb yerlerinde qarâr eylediler. İskender’dür³³³ Rûm ‘askerinüñ Zengîler’den qorquya düşdüklerinden perişân olub Aristo’yu huzûrına da‘vet idüb didi ki ‘askerüñ gözi³³⁴ Zengîler’den qorqub yüz çevirdiler. Bunuñ gibi iş ise ‘asker ile görülürken dilâverlerüñ her biri³³⁵ qorqusını âşkâre idüb meydâna girmediler. Zengîler bu hâli³³⁶ görüb dağı ziyâde kuvvetlendiler. Eger bu hâl üzre bir iki kerre³³⁷ dağı cenk olunursa³³⁸ ‘askerimiz yüz döndürüb qarârı firâra tebdîl eylemekle ‘azîm rüsvâyılık olur. Buña bir çâre görülmek gerekdir. Ne tedbîr eylesek diyü şordukda Aristo’dur pâdişâha du‘âlar idüb pâdişâhum Haqq te‘âlâ devlet ü³³⁹ şevketiñüzi günden güne ziyâde idüb mübârek eliñüzde bunuñ gibi niçe biñ ‘askeri zebün eylesün. Bu Zengî ‘askerinüñ her biri bir dîve beñzer. Zûrlu mel‘ûnlardur. Rûmîler’üñ qorqdukları qadar vardur. Âdem öldüren pehlivânlardan havf olunduğı yerde âdem yiyici qan içici³⁴⁰ dîvden qorqulmaz mı? Be-her-hâl qalblerine [6b M] qorqu düşüb elleri silâh tutmadan qalmışdur. Yoğsa pâdişâhımuñ uğurında baş u cân şaxınur degillerdür. Lâkin ne çâre iş bu yüzden oldı. Şimdi eger bunları birağub gidersek dağı ziyâde rüsvâyılık olub ardımızdan gelüb şu³⁴¹ ‘askerimizi helâk eylemekle cihânda bed-nâm oluruz. Eger bizden bir miqdâr gözleri qorqub dilâverlik göreydi ol zamân da elçi gönderüb şulha tâlib olsağ münâsib olurdu³⁴². Lâkin³⁴³ şimdiki hâlde medâr için bir âdem göndersek de ‘ağılları yoğ söz añlamaz³⁴⁴ birer hayvân olmağla elçiyi helâk itmeleri muqarrerdür. Bunlara bir gayri yüzden tedbîr idüb hîle ile âdem eti yiyüb adımızı

³³¹ Rûm: - M

³³² bu hâli göricek: görünce M

³³³ İskender’dür: İskender M

³³⁴ Zengîlerden qorquya düşdüklerinden perişân olub Aristo’yu huzûrına da‘vet idüb didi ki ‘askerüñ gözi: - T

³³⁵ biri: birisi T

³³⁶ hâli: hâl M

³³⁷ kerre: - T

³³⁸ olunursa: olunsa idi T

³³⁹ ü: - T

³⁴⁰ qan içici: - M

³⁴¹ ardımızdan gelüb şu: ardımıza düşüb M

³⁴² olurdu: idi M

³⁴³ lâkin: - T

³⁴⁴ söz añlamaz: - T

âdem yiyici çıkarmak gerektür. Tâ ki anlar niçe bizüm elçimüzün³⁴⁵ kanını içmek ile ‘askerimüze korku virdiler ise biz de anlara korku virelim. Biz de anlara ‘askerimüzden [60a T] korku virmele³⁴⁶ berâber olmağın ‘askerimüz anlarla karşılaşmağa³⁴⁷ kâdir olurlar. Birkaç dilâver gönderelim. Varub bir iki Zengî tutub getürsünler. Andan sonra devletlü pâdişâhum gâzabla oturub gelen³⁴⁸ Zengîler’den birinün başını kesmege fermân buyursunlar. Ba‘dehu Zengî’nün başını maṭbaḥa gönderüb pişürmege emr eylesünler. Bir³⁴⁹ gizli aşçı başıya tenbîh idelim. Bir siyâh koyun başını ütöleyüb pişürsün³⁵⁰ ve yemek geldiği vaktde bir ṭabağa koyub sofraya getürsünler. Her ne kadar zaḥmet ise de sa‘âdetlü pâdişâhum ol koyun başından Zengîler’ün gözlerine karşı iştihâ ile yiyüb tamâm-ı mertebe rağbet göstereler ve ben Zengî etinün böyle lezîz olduğunu bilmeyüb Rûm esîrleri bir dem bundan sonra bize her vaktde³⁵¹ Zengî etinden kebâb eylesünler diyü fermân buyuruñ ve kalan Zengîleri zarâfetle kaçıralım. Bu haberdür ‘askerlerine vardıkda şübhe yokdur ki âdem eti yemek âdem kanı içmekden daḥı ziyâde korkunc olmağın ḥavfa düşerler. Buncılayın ḥayvân söz añlamaz âdemlere³⁵² yine kendü ḥūylarıyla³⁵³ görünmek gerektür. Ümîddür³⁵⁴ ki bu tedbîr ile bir iş görebileydiñ didikde İskender bu re’yi [7a M] begenüb taḥsînler eyledi ve Rûm ‘askerinden bir niçe dilâvere³⁵⁵ emr eyledi kim varub Zengîler’ün ordusu etrâfından birkaç Zengî tutub getüreler. Pes fermân üzre varub beş on Zengî’yi³⁵⁶ esîr idüb keşân-ber-keşân³⁵⁷ İskender’ün otağına³⁵⁸ getürüb kapucılara teslim eylediler. Kapucılardur esîrleri İskender’ün ḥuzûrına³⁵⁹ ḥâzır³⁶⁰

³⁴⁵ elçimüzün: ilçimüzi T

³⁴⁶ korku virelim biz de anlara ‘askerimüzden [60a T] korku virmele: bu tarz üzre anlar da bizüm ‘askerimüzden korkuya düşmekle M

³⁴⁷ karşılaşmağa: karşılamağa T

³⁴⁸ gelen: - M

³⁴⁹ bir: biz M

³⁵⁰ pişürsün: pişirsünler T

³⁵¹ bize her vaktde: her vaktde bize M

³⁵² âdemlere: eşeklere M

³⁵³ ḥūylarıyla: ḥüy ile M

³⁵⁴ ümîddür: ümidür M

³⁵⁵ dilâvere: dilâverlere T

³⁵⁶ Zengî’yi: Zengî M

³⁵⁷ keşân-ber-keşân: keşân-be-keşân T

³⁵⁸ otağına: otağında T

³⁵⁹ ḥuzûrına: ḥuzûrında T

³⁶⁰ ḥâzır: - M

getürdüklerinde İskender kükremiş arslan gibi gâzabla tahtında³⁶¹ karar idüb fermân eyledi kim birisinin başını kesüb maṭbaḥa göndereler. Tā ki pādīšāh için pişürelər. Göre ki³⁶² Zengī etinüñ hazzı var mıdır? Pes hemān-dem fermân üzre birinüñ başını kesüb³⁶³ maṭbaḥa gönderdiler³⁶⁴. Muḳaddem ise Aristo tarafından aşçı başıya gizlice haber gönderilmişidi. Pes aşçı başıdur bir büyük siyāh koyun başı bulub ütileyüb pişürdi ve yemek zamānı olduğda Zengī başıdur diyü bir³⁶⁵ taḃaḡa koyub İskender'ün huzūrına getürdiler. Zengīler bu hāle ḡayrān olub bunlar ādem yiyici imişler diyü ta'accübe vardılar. İskender³⁶⁶ koyun başınıñ derisinden ḡoparub çiyneği ve başını şalub Zengī eti ne³⁶⁷ tatlı olurmuş diyü 'azīm³⁶⁸ raḡbetler gösterdi ve fermân eyledi ki şimden şoñra bize her zamān Zengī etinden kebāb idüb sofradan eksik eylesünler ve Zengīler'ün gözleri ḡarşusunda raḡbetle koyun başından³⁶⁹ vāfir yiyüb şafālandı. Andan şoñra ḡalan Zengīleri maṭbaḡ çadırına götürüb [60b T] aşçı³⁷⁰ başıya teslim eylediler. Anlar da gice olduğda baḡlarını pek baḡlamayub³⁷¹ açmaz ḡodılar. Pes Zengīler fırsat bulub ḡaçdılar ve ordularına varub³⁷² begleri huzūrında bunı haber virdiler³⁷³. İskender'ün aḡvālini beyān eylediler³⁷⁴. Bunlar ādem yiyici imişler. Dünki gün bizi esīr idüb pādīšāhlarınuñ huzūrına götürdüklerinde daḡı Zengī eti yemedüğinden içimizden birini³⁷⁵ öldürüb başını maṭbaḡa gönderüb yemek geldikde öñine getürdiler. Bir cins tatlı yedi ki ḡayrān ḡaldıḡ ve her zamān Zengī etinden kebāb ışmarlayub bizi maṭbaḡa gönderdiler. Hele aşçıları³⁷⁶ uyḡuya vardıkda fırsat bulub ḡalāş [7b M] olduḡ didiler. Zengī 'askeri bir aḡmaḡ ḡavm olmaḡın Rüm 'askerini gerḡekden ādem yiyici şanub 'azīm ḡavfa

³⁶¹ tahtında: taḡta T

³⁶² göre ki: görelmeḡe T

³⁶³ birinüñ başını kesüb: birisinin başı kesilüb M

³⁶⁴ gönderdiler: gönderildi M

³⁶⁵ bir: - M

³⁶⁶ huzūrına getürdiler. Zengīler bu hāle ḡayrān olub bunlar ādem yiyici imişler diyü ta'accübe vardılar. İskender: - T

³⁶⁷ eti ne: eline T

³⁶⁸ 'azīm: ta'zīm T

³⁶⁹ başından: başını T

³⁷⁰ "Aşçı" kelimesi T nüshasında iki defa yazılmıştır.

³⁷¹ baḡlamayub: baḡlayub T

³⁷² varub: gelüb M

³⁷³ huzūrında bunı haber virdiler: huzūrına girdiler M

³⁷⁴ eylediler: idüb M

³⁷⁵ birini: birisini M

³⁷⁶ aşçıları: aşçılar T

düşdiler. Çünkü şabâh olub ‘âlem yüzinden³⁷⁷ gicenüñ zulmeti gitdi. İskender’üñ tabl u³⁷⁸ küslarınıñ şadâsı feleklere gülğule virüb atlaruñ kişnemesi ve³⁷⁹ dilâverlerüñ na‘rası cihâni tutub bölük bölük meydâna ‘azm eylediler. Bu taraftan Zengiler dağı³⁸⁰ yerlerinden kalkub³⁸¹ karşı turdılar³⁸². İki taraftan bulut gibi ‘asker yeryüzini tutub iki bölük âdem deryâsı mevc idüb³⁸³ cüş u³⁸⁴ hurüşa geldiler. Atlaruñ ayağı altından³⁸⁵ kalkınan toz cihâni tutub şanki yerüñ bir katı hevâya çıkmışidi. Bu taraftan İskender³⁸⁶ ‘askerini tertib idüb sağ ve şol cümle yerli yerinde karar idüb pâdişâh kendüye mahşüş olan dilâverlerle ‘ilm-i dâinde karar idüb Zengî ‘askeri de şaflarını tertib idüb begleri orta yerlerinde³⁸⁷ tırdı. Çünkü iki ‘asker birbirine³⁸⁸ karşı turdılar. ‘Acabâ bugün meydâna kim girer ve ne şekl dilâver pehlivânlık gösterür ola diyü iki taraftan ‘asker meydâna baqub turlurlarken hemân-dem Zengî ‘askerinden Zürrâhe³⁸⁹ dirler bir pehlivân var idi. Meydâna girdi. Şanki bir kara tağ yerinden harekete gelüb Rüm ‘askeriniñ üstine bir belâ-yı siyâh nâzil oldı. Kolları çınar dallarından nişân virüb ağızı³⁹⁰ bir mağâra kapısı kadar olub³⁹¹ gözleri şanki kan çanağı idi. Elkişşa³⁹² bu heybet ü³⁹³ şalâbetle ‘azm-i meydân³⁹⁴ eyleyüb bir miqdâr pehlivânlık gösterüb ‘arz-ı hüner eyledikten sonra iki taraftan çalınan tabl u surnâya kol şalub ve giderdi. Andan sonra³⁹⁵ bülend âvâz ile kendünüñ kim olduğunu beyân eyleyüb³⁹⁶ didi ki ey Rüm ‘askeri biliñ ve âgâh oluñ ki benüm [61a T] aduma Zürrâhe dirler. Zür-bâzû ile tağ gibi niçe pehlivânları elümde zebün idüb ve niçe dilâverler bir hamleme tâkat

³⁷⁷ yüzinden: nürından M

³⁷⁸ u: - M

³⁷⁹ ve: - M

³⁸⁰ dağı: de M

³⁸¹ kalkub: turub M

³⁸² turdılar: geldiler M

³⁸³ idüb: urub M

³⁸⁴ u: - T

³⁸⁵ ayağı altından: ayağından M

³⁸⁶ İskender: İskender’üñ M

³⁸⁷ yerlerinde: yerlerde T

³⁸⁸ birbirine: biri birine M

³⁸⁹ Zürrâhe: - M

³⁹⁰ ağızı: ağızını T

³⁹¹ olub: - T

³⁹² elkişşa: - M

³⁹³ ü: - T

³⁹⁴ ‘azm-i meydân: meydâna ‘azm M

³⁹⁵ iki taraftan çalınan tabl u surnâya kol şalub ve giderdi. Andan sonra: - T

³⁹⁶ eyleyüb: idüb M

getürememişlerdür³⁹⁷. Yalñuz bir başuma³⁹⁸ niçe şaflar bozub yüz biñ ‘askere karşı komuşumdur. İşte bugün meydāna girdim. Her kanķıñuz kanına şu³⁹⁹şamış ise karşıma gelsün didikde Rüm dilāverlerinden biri bu sözi işitdügi gibi ihtiyārı elinden gidüb at kıparub meydāna girdi ve Zürrāhe’ye berāber olub didi ki ey Zengī-i nā-bekār şabāhdan berü bu eyledüğüñ lāf u güzāflar sen erenler meydānını boş mı şandıñ ve ol fikrde misiñ ki bu ‘askerde saña karşı çıkar kimse bulunmayub istedüğüñ gibi atub tutub bu meydānda sağ kalasıñ ve cihānda ben pehlivānım diyü bulduğüñ yerde kendüñi ögesiñ. Hemān turma hamle eyle de nevbet baña geldikde sen de gör ki Rüm dilāverleri niçe imiş didikde Zürrāhe ğazaba gelüb birkaç havāle eyledikde başını teninden cüdā eyledi. Bu hāli gördükde Rüm dilāverlerinden biri dağı meydāna girüb ol da helāk oldu. Elķışsa Rüm ‘askerinden biri biri ardı sıra yetmiş nefer-i dilāver meydāna girüb her biri bir tārikle Zürrāhe’nüñ elinde helāk oldılar. Çünkü Rüm ‘askeri bu hāli gördiler. Hamlesinden cümle kıorku düşüb artık meydāna kimse girmede. İskender’dür bu hāli gördükde tahtından inüb zırh giyüb silāhla kendüsini ārāste idüb ejder gibi bir ata binüb ‘azm-i meydān eyledi ve Zengī’nüñ üstine na‘ra urub didi ki ey nā-bekār sen haşmuñı dağı şimdi bulduñ ve kendünüñ kaçı bir aķçalık ādem olduğıñı dağı henüz bilüb ānladıñ. Karşumda kaçmaz iseñ ‘ālemi senüñ başuña siyāh idüb saña cihānuñ kaç bucağı olduğunu bildüreyim ve zür kuvvet niçe olurmuş bir hamlede saña göstereyim. Nedür bu şabāhdan berü esüb şavurub ben ādem biçeyim diyü atub tutduğıñ. Boğazuñdan geçerse beni ye. Yoğsa birkaç ādem öldürmekle sen kendüñi pehlivān mı şanursıñ? Saña ben pehlivānlığı göstereyim. Bil ve āğāh ol ki ben Rüm ‘askerinüñ pādişāhı İskender’im. Hemān gözüñi bir hoş açub ‘aķluñı başuña devşir didikde Zengī’dür İskender’den bu sözlere işitdügi gibi āteş olub gözine cihān görünmez oldu. Ey nā-bekār Rümī hamlesi ne ‘aceb şavuşdurdı diyüb tururken İskender āteş gibi üzerine gelüb elinde arslan başlı bir gürz var idi. [61b T] Tut şu yādgārı ey nā-bekār Zengī diyüb havāle eyledikde başına rāst gelüb üstüñvānların haşhāş gibi hürd eyledi. [62a T] Zürrāhe’dür yıkılıb cānı mālīk-i cehenneme teslim eyledikde Rüm ‘askerinden taḥsīn ü āferīnler şadāsı feleklere ğulgüle virüb Zengī ‘askerinden feryādlar kıpıdı.

³⁹⁷ getürememişlerdür: getürmemişlerdür T

³⁹⁸ bir başuma: başumla M

³⁹⁹ [8a M] [8b M] varakı kopuktur.

Andan sonra bir Zengî dahî gürleyüb ağzından âteşler saçarak meydâna girüb İskender'e bir iki hamle eyledi. Ol da her bir hamlesini bir tarîkle def' idüb nevbet kendüsine geldikde hemân belinde olan kılıcını 'üryân idüb başı teninden cüdâ eyledi. Andan sonra siyâh tağa beñzer bir Zengî dahî meydâna girdi. Şanki kükremiş bir fîl idi. Na'ra urub ey nâ-bekâr bu pehlivânları helâk eylemekle kendüñe muqâbil bir haşm bulunmaz mı şanursiñ? İşte senüñ haşmuñ benüm ki niçe dilâverler elümde zebün olub cihân pehlivânları bir hamleme tãkat getürememişler. Eger biñ cânuñ da olsa birini elümden halâş idemezsiñ diyüb bir miqdâr esüb şavurduğda İskender ğazaba gelüb ey mel'ün herzeyi қо. Hamle idecek iseñ hemân eyle de sonra senüñ işüñi de görüb yoldaşlarına gönderelim didikde Zengî'dür âteş olub hamle eyledikde İskender hamlesini şavub bir tiğ ile cânını cehenneme gönderdikde andan dahî ziyâde kuvvetli bir Zengî meydâna girüb her biri İskender'üñ elinde helâk olmağın artık kimse meydâna girmeyüb aḡşâm yakın olmağın tãbl u âsâyiş çalınub iki 'askerdür dönüb karar eylediler. Rüm dilâverleri İskender'üñ öninde yer öpüb du'âlar ve şenâlar ile otağına getürdiler. Zengî 'askeri de İskender'üñ bu dilâverliğini görüb nâ-bekâr Rümî gerçekden âdem yiyici imiş diyü zür-bâzûsına taḡşin eylediler. Bu hâl üzere iki taraftan qaravul çıkub şabâḡa dek birbirini bekleyüb 'asker râḡatda oldılar. Çünkü şabâḡ olub âftâb-ı 'âlem-tâb ile cihân rüşen oldı. İskender'dür yerinden kalkub zırhını geyüb silâḡla meydâna girüb kendüsini ârâste idüb ejdere beñzer bir ata süvâr oldı. Sâ'ir 'asker de bölük bölük yerlerinden tırub cenk yerine geldiler. Sağ ve şol cümle yerlü yerinde tırub başdan başa zırha ġarḡ olmuş 'asker şanki mevc urur bir deryâ idi. Bu taraftan dahî Zengîler yerlerinden hareket idüb meydâna geldiler. Anlar da sağ ve şollarını tertîb idüb 'askerlerinüñ sağında Ḥabeş kavmi ve şolında Barbar vilâyetinüñ halkı karar idüb iki taraftan cenk kûsları çalınub İskender kûslarınuñ velvelesi göklere [62b T] virmede zelzele virüb dilâverlerüñ na'rası ve atlarıñ kişnemesi ile kıyâmetler kopub hây u hüyla 'âlem tıldı. Çünkü iki 'askerdür meydâna gelüb şaflar dizdiler. Hemân Zengî 'askerinden tağa beñzer bir pehlivân meydâna girüb bir miqdâr 'arż-ı hüner idüb pehlivânlıḡ gösterdikden sonra iki taraftan çalınan cenk kûsı dögdürüb kendüye muqâbil olur bir er istedikde Rüm 'askerinden bir dilâver çıkub muqâbil olduḡda Zengî'dür amân u zamân virmeyüb helâk eyledi. İskender bu hâli gördükde Rüm 'askerinden bu dıvlere qarşu gelür

yoğdur. Düñki gün ‘avn-i Hakk’la bir niçesini helāk idüb bir miğdār gözlerini kırkutmuş iken şimdi tekrār ‘askerimüzi ellerinde zebün eylemek münāsib degildür diyüb hemān ‘ilm-i dīnden at kıparub ‘azm-i meydān eyledi ve Zengī’ye muğābil olub bir kılıç ile iki pāre eyledikde bir Zengī dağı meydāna girüb anı da helāk eyledi. Elkışışa ol günde biri biri ardı şıra İskender’üñ elinde niçe Zengī helāk olub gözleri kırkıub meydāna kimse çıkmaz oldu. İskender bu hāli gördükde Zengīler’üñ ālāyına at kıparub řaf öñinde tıranlaruñ birkıaçını helāk idüb yine meydāna geldi ve na‘ra urub tekrār kendüsine muğābil pehlivān istedi. Zengīler’üñ begleri olan kimse haylī gürbüz pehlivān olmağın bu hāli gördükde Rüm pādīřāhı varsa bir gün eceli meydāna getürmişlerdür. Çıkub miğdārını bildüreyim diyüb gergedān derisinden [9a M] cebe giyüb ālāt-ı harbe müstağrak⁴⁰⁰ olub ‘azm-i meydān⁴⁰¹ eyledi ve İskender’üñ öñini alub er iseñ meydāndan kaçmayub kışsumda tır. Tā ki senüñ ile merdāne cenk idüb pehlivānlık niçe olurmuş göstereyim diyü lāf urub cevlan eyledikde İskender de kışsusına gelüb dilāverüm bu⁴⁰² lāf urmağı kıoyub ‘akluñı bařuña devşir ve arslanum çokluğdur diyü⁴⁰³ böbürlenme ki cihānda arslanuñ pençesini burub haddini⁴⁰⁴ bildirür dilāverler⁴⁰⁵ bulunur. Eger endām u kıyāfetüne bakıub eger⁴⁰⁶ mağrūr olursañ zür kıuvvet kıyāfete göre degildür. řabāhdan berü senüñ gibi niçe pehlivānuñ⁴⁰⁷ her biri merdlik da‘vāıyla meydāna girüb yine ellerinden bir iş gelmeyüb evvelki hāmleye tākāt getüremeyüb mest olub yıkıldılar. Pehlivān oldur ki evvel hüner göstere andan⁴⁰⁸ řoñra kendüsini medh eyleye. Yoğsa bunda senüñ⁴⁰⁹ kıuru lāfuñdan kıorķar ādem⁴¹⁰ yoğdur. Er iseñ hemān tırmayub hāmle [63a T] eyle⁴¹¹. Görelim⁴¹² ne⁴¹³ çenberden hāllācsıñ didikde Zengī’dür ğazaba gelüb

⁴⁰⁰ müstağrak: ğark M

⁴⁰¹ ‘azm-i meydān: meydāna ‘azm T

⁴⁰² bu: - M

⁴⁰³ çokluğdur diyü: diyü çokluğ M

⁴⁰⁴ haddini: - T

⁴⁰⁵ bildirür dilāverler: bildüreyüz dilāver T

⁴⁰⁶ eger: aña M

⁴⁰⁷ pehlivānuñ: pehlivān-ı paf puf M

⁴⁰⁸ andan: - T

⁴⁰⁹ bunda senüñ: bunuñ T

⁴¹⁰ ādem: - T

⁴¹¹ eyle: idüb T

⁴¹² görelim: gör kim M

⁴¹³ ne: - T

dal kılıç olub İskender'e havāle eyledikde İskender hāmlesini⁴¹⁴ redd eyleyüb⁴¹⁵ ol da Zengī'ye havāle⁴¹⁶ idüb Zengī de hāmlesini⁴¹⁷ şavuşdurdı. Elkışşa bu üslub üzre vāfir cenk idüb biri birine bir zaḥm uramadılar. Aḥşām yakın olmağın Zengī İskender'e bugün cenk⁴¹⁸ eylemege zamān qalmadı. Pes cenkden ferāğat idüb yerli yerimüze gidelim. Şabāḥ olduqda yine senüñle bu meydānda güreşelim didikde İskender sen bilürsiñ diyüb bunuñ üzerine qavl ü⁴¹⁹ qarār eylediler ve⁴²⁰ her biri meydāndan dönüb 'askerine gitdiler⁴²¹. İki 'askerdür dönüb qondılar ve qaravullar⁴²² çıqub şabāḥa dek biri birini⁴²³ bekletiler. Çünki şabāḥ olub yine dilāverler bölük bölük meydāna gelüb şaf bağladılar⁴²⁴. İskender'dür zırhını geyüb silāhını kuşandı ve atına süvār olub dünki qavl ü qarār üzre meydāna girüb ḥaşmını da'vet eyledikde Zengī'nüñ gözi İskender'den qorqub ḥavfa düşmegin kendüsi meydāna girmeyüb [9b M] 'ifrīte beñzer bir Zengī'ye meydāna gir diyü emr eyledikde⁴²⁵ Zengī'dür 'azm-i meydān eyledi. İskender gördi ki⁴²⁶ dünki gün cenk eyleyen⁴²⁷ ḥerif degildür. Zengī'ye şorub dün pehlivānlık da'vāsiyla meydāna giren dilāver niçün gelmedi didikde Zengī ey nā-bekār Rūmī ol pehlivān bizüm şehriyārimuzdur. Senüñle cenk eylemege⁴²⁸ tenezzül eylemez⁴²⁹. Var şunu yaqasından tutub ḥuzūruma⁴³⁰ getür diyü baña emr eyledi⁴³¹. Şimdi geldim ki seni tutub ḥuzūrına götürem. Eger görmege pek müştāk iseñ vardıkda gör didikde İskender'dür gāzaba gelüb ey mel'ün ben saña olur olmaz herze yemeği göstereyim diyüb bir kılıç urub iki pāre eyledi⁴³². Andan şoñra

⁴¹⁴ İskender hāmlesini: cümlesini T

⁴¹⁵ eyleyüb: idüb T

⁴¹⁶ havāle: ḥamle M

⁴¹⁷ hāmlesini: - T

⁴¹⁸ idüb biri birine bir zaḥm uramadılar. Aḥşām yakın olmağın Zengī İskender'e bugün cenk: - T

⁴¹⁹ ü: - T

⁴²⁰ ve: - M

⁴²¹ gitdiler: gitdi M

⁴²² qaravullar: qaravul T

⁴²³ biri birini: biri birin T

⁴²⁴ meydāna gelüb şaf bağladılar: şaf bağlayub meydāna geldiler T

⁴²⁵ eyledikde: eyledi T

⁴²⁶ ki: kim M

⁴²⁷ cenk eyleyen: cenk eylediği M

⁴²⁸ cenk eylemege: cenge T

⁴²⁹ eylemez: eylemeyüb M

⁴³⁰ ḥuzūruma: - M

⁴³¹ baña emr eyledi: beni gönderdi M

⁴³² eyledi: idüb T

bir Zengî dağı meydāna girüb anı da helāk eyledikde biri dağı meydāna girdi⁴³³. Elkışsa bu üslüb üzre bir niçesini birer hamlende helāk eyledikde artık meydāna kimse gelmedi. İskender'dür na' ra urub ey nā-bekār Zengî dünki gün yarın cenk idelim diyü qavl ü qarār eylemekden maqşüduñ zarāfetle elümden hālāş olmaq imiş. Çünki pehlivānım dirsîñ. Bugün va' deñe turub niçün erenler meydānına gelmezsiñ didikde Zengî'dür ğazaba gelüb kükreyüb⁴³⁴ ağızından āteşler şaçaraq 'azm-i meydān idüb⁴³⁵ ve İskender'e muqābil olub cenk eylemege başladılar. Ortalık yerde birkaç hamlе hātā geçüb⁴³⁶ āhir İskender fikr idüb eger bu Zengî'yi bugün de⁴³⁷ helāk eylemezsem⁴³⁸ [63b T] yine bir iş görülmeyüb cenk uzanmaq lāzım gelür. Hemān münāsib olan budur ki⁴³⁹ bir sâ' at evvel bunu bir hāl eylemek gerekdür ki⁴⁴⁰ başları gitdikden şoñra sâ'ir 'askeri bozmaq āsān olur diyüb meydān başına vardıkda Cenāb-ı Hāqķ te' ālā hāzretinden nuşret ü zafer dileyüb hemān-dem kılıcını⁴⁴¹ 'üryān idüb Zengî'nüñ üstine gelüb var kuvvetin⁴⁴² bāzūya getürüb bir⁴⁴³ kılıç çaldı ki⁴⁴⁴ kalkanını iki şakķ idüb cebe vü cevşenini geçüb başına rāst gelüb beline varınca iki pāre eyledikde⁴⁴⁵ Zengî 'askeridür⁴⁴⁶ bu hāli gördüklerinde ğıriv ü⁴⁴⁷ feryādlar idüb bir uğurdan İskender'üñ üzerine hamlе eylediler. [10a M] Bu tarafından Rüm 'askeri de yürüyüb iki 'asker biri birine⁴⁴⁸ girüb ortalık yerde kıyāmetler⁴⁴⁹ qopdı. Dilāverler gökler gibi gürlüyüb kılıçlar şimşek gibi yalabıyub qan seyler gibi aqdı. İskender ise cihānı fenāya virüb 'ālemi kırdı geçirdi. Zengî 'askeri hisābsuz olmağın hayli qarşu turub Rüm dilāverlerinin⁴⁵⁰ niçelerini⁴⁵¹ helāk eylediler. Āhir-i kār nuşret ü zafer

⁴³³ “Anı da helāk eyledikde biri dağı meydāna girdi” ibaresi T nüshasında iki defa yazılmıştır.

⁴³⁴ kükreyüb: gürlüyüb M

⁴³⁵ idüb: eyledi M

⁴³⁶ geçüb: geçürüb T

⁴³⁷ bugün de: bunda T

⁴³⁸ eylemezsem: eylesem T

⁴³⁹ ki: - T

⁴⁴⁰ ki: - T

⁴⁴¹ kılıcını: kılıcı M

⁴⁴² kuvvetin: kuvveti T

⁴⁴³ bir: - M

⁴⁴⁴ ki: kim M

⁴⁴⁵ eyledikde: eyledi M

⁴⁴⁶ 'askeridür: 'askeri M

⁴⁴⁷ ğıriv ü: - T

⁴⁴⁸ yürüyüb iki 'asker biri birine: birbirine T

⁴⁴⁹ kıyāmetler: kıyāmet T

⁴⁵⁰ dilāverlerinin: dilāverlerinden M

yeli İskender tarafından esüb gitdikçe Rüm ‘askeri gâlib olub Zengîler zebûn olmağa başladılar. Rüm⁴⁵² ‘askerdür bu hâli gördüklerinde⁴⁵³ var kuvvetlerin⁴⁵⁴ bāzūya getürüb⁴⁵⁵ ikdām eylediler ve Zengîleri bozub bir miqdârını esir idüb mā-‘adāsını kılıçdan geçirdiler. Habeş ‘askeri Zengîler’üñ bozulduğunu gördüklerinde⁴⁵⁶ amān istediler. İskender de amān virdikde anlar da İskender’e kul olub cümlesi itā‘at eylediler. Çünkü İskender buncılayın bir ‘azîm ‘askeri bozub⁴⁵⁷ gâlib olmağ müyesser oldu. Hakk te‘ālā hazretine şükrler idüb dönüb bārgâhına geldi. Cümle erkân-ı devlet ü a‘yân-ı salţanat huzûrına gelüb eyyâm-ı devletine du‘âlar idüb Hakk sübhānehu ve⁴⁵⁸ te‘ālā hazreti sa‘âdetlü pâdişâhımızı dünyâ tûrduqça mu‘ammer idüb hemîşe bunuñ gibi niçe gâzâlara muvaffaq idüb dâ‘imâ düşmenlerin zâr u zebûn eylesün didiler. Andan soñra Zengîler’üñ mâllarını tağlar gibi yığılub renk renk la‘l ü cevâhir⁴⁵⁹ ve ‘üd u ‘anber ve kıtar kıtar zibâ vü dibâ⁴⁶⁰ ve altun u gümüş ve sâ‘ir tuhfelere nihâyet olmayub tavla tavla atlar ve cebe vü cevşen ve Hindî kılıçlar ve pülâd kalkanlar ve muraşşâ‘ taht⁴⁶¹ u bahtlar hisâba gelmez idi. Zengîler⁴⁶² bunca zamândan berü cihânı harâb idüb ‘âlemüñ mâlını bir yere cem‘ idüb mâlik idiler⁴⁶³. Pes İskender mâl-ı gânimetden⁴⁶⁴ [64a T] bir miqdârını ‘askere üleşdürüb cümlesinüñ göñlini şâd eyledi. Her biri muhtâc iken gâni olub İskender’e du‘âlar eylediler.

⁴⁵¹ niçelerini: niçelerin T

⁴⁵² Rüm: - T

⁴⁵³ gördüklerinde: gördükde T

⁴⁵⁴ kuvvetlerin: kuvveti T

⁴⁵⁵ getürüb: getürdiler T

⁴⁵⁶ bozulduğunu gördüklerinde: bozulduğun gördükde T

⁴⁵⁷ cümlesi itā‘at eylediler. Çünkü İskender buncılayın bir ‘azîm ‘askeri bozub: - M

⁴⁵⁸ sübhānehu ve: - M

⁴⁵⁹ cevâhir: cevher M

⁴⁶⁰ zibâ vü dibâ: dibâ vü zibâ M

⁴⁶¹ taht: raht M

⁴⁶² Zengîler: Zengîlerin T

⁴⁶³ idüb mâlik idiler: eylemişler idi M

⁴⁶⁴ mâl-ı gânimetden: gânimet mâlından M

**5. Bu Maḥall İskender'ün⁴⁶⁵ Mışır'a Varub İskenderiyye Didikleri Şehri⁴⁶⁶
Yapub Andan Şoñra Rūm'a Gidüb Taḥtına⁴⁶⁷ Varduğıdur**

Çünkü İskender Zengī 'askerini bozub cihān ḥalkını ŝerlerinden ḥalāŝ eyledi. Bir hafta ol yerde karar idüb andan ŝoñra ol maḥallden göçüb Mıŝır'a teveccüh [10b M] eyledi. Her gün bir dürlü yere karar idüb⁴⁶⁸ seyr ü ŝikār iderek Mıŝır'a yaklaŝdıķda baŝdan baŝa 'asker cebe vü cevŝen geyüb gök demire ğark olub bölük bölük ālāylar gösterüb ŝehrūñ öñine geldiler⁴⁶⁹. Şehrde olanlar daḥı muḳaddemā istiḳbāl idüb gelen 'askerūñ seyr ü temāŝasın idüb bile iĉerüye geldiler⁴⁷⁰. Bir zamāndan ŝoñra İskender de hezār ŝevketle gelüb bārgāhında karar eyledi. Ol gün geĉüb ŝabāḥ olduķda Mıŝır ŝehrine⁴⁷¹ varub⁴⁷² [64b T] bāzārdan bāzāra ve maḥalleden maḥalleye⁴⁷³ Mıŝır'ı⁴⁷⁴ gezüb temāŝa eyledi. Andan ŝoñra iĉinde olan 'askerini⁴⁷⁵ kendi ḳānūnları⁴⁷⁶ üzre yeñiden⁴⁷⁷ tertīb idüb kendü⁴⁷⁸ tarafından bir peyk ta' yin eyledi. Levāzımını görüb⁴⁷⁹ birĉaĉ günden ŝoñra Mıŝır'dan da⁴⁸⁰ hareket idüb⁴⁸¹ deryā kenārını⁴⁸² seyr iderek bir yere geldi. Ol yer göñline ğāyet hoŝ gelüb emr eyledi kim anda⁴⁸³ bir ŝehr binā ideler. Pes mi' mārıldur gelüb az zamānuñ iĉinde ol yerde bir⁴⁸⁴ ŝehr binā eylediler. Adını İskenderiyye ḳodılar⁴⁸⁵. İĉine 'asker

⁴⁶⁵ İskender'ün: İskender T

⁴⁶⁶ şehri: şehr M

⁴⁶⁷ taḥtına: taḥta T

⁴⁶⁸ karar idüb: gelüb M

⁴⁶⁹ ālāylar gösterüb ŝehrūñ öñine geldiler: ālāyla gelüb ŝehre girdiler T

⁴⁷⁰ olanlar daḥı muḳaddemā istiḳbāl idüb gelen 'askerūñ seyr ü temāŝasın idüb bile iĉerüye geldiler: olanlarıñ cümlesi taŝra ĉıķub gelen 'askeri seyr ü temāŝa eylerler idi M

⁴⁷¹ Mışır şehrine: şehr M

⁴⁷² varub: - T

⁴⁷³ bāzārdan bāzāra ve maḥalleden maḥalleye: - M

⁴⁷⁴ Mışır'ı: - T

⁴⁷⁵ 'askerini: 'askerin T

⁴⁷⁶ ḳānūnları: ḳānūnı T

⁴⁷⁷ yeñiden: - M

⁴⁷⁸ kendü: - M

⁴⁷⁹ ta' yin eyledi. Levāzımını görüb: ḳoyub cümle levāzımını gördi M

⁴⁸⁰ da: - T

⁴⁸¹ hareket idüb: ḳalķub M

⁴⁸² kenārını: kenārına T

⁴⁸³ anda: - M

⁴⁸⁴ yerde bir: yere T

⁴⁸⁵ ḳodılar: ḳoyub M

ü⁴⁸⁶ zābiṭ koyub cümle ne lāzım ise görüb andan soñra deryādan geçüb Rüm⁴⁸⁷ vilāyetine geldi. Şehre yaklaştıkda halk birkaç menzil karşı çıkub istiḳbāl eylediler ve eyyām-ı devletine du‘ālar idüb kulluḳlar ‘arz eylediler. İskender de bunlara iltifātlar⁴⁸⁸ idüb niçe in‘ām ü ihsānlar eyledi. Andan soñra gelüb tahtında karar idüb fermān eyledi kim şehri tonadub⁴⁸⁹ niçe günler şenlikler ideler. Pes⁴⁹⁰ şehrdür tonanub halk niçe günler ‘ayş u nüşlar ve seyr ü temāşālar idüb düğün bayram eylediler. İskender’dür tahtına⁴⁹¹ geçüb dīvān eyledi. Cümle a‘yān-ı devlet yanına cem‘ olduklarında emr eyledi kim memleketi⁴⁹² etrāfında olan pādişāhlara nāmeler yazılıb māl-ı ḡanīmetden⁴⁹³ niçe tuhfeler göndereler⁴⁹⁴. Nāmelerdür yazılıb mu‘temed ādemlerle taraf taraf hediyyeler⁴⁹⁵ gönderilüb çünkü nevbet ‘Acem şehriyārı⁴⁹⁶ olan Dārā’ya geldi. Niçe yük ‘ūd u ‘anber ve dībā vü zībā⁴⁹⁷ ve gevher ve hisābsuz altun ve gümüş ve tavla tavla atlar ve muraşşā‘ raḡtlar ve Dāvudī zırhlar ve kılıçlar ve nāzenīn cāriyeler ve⁴⁹⁸ perī-peyker oğlanlar ve bir niçe zencīre urulmuş Zengī esīrleri ve kaṭār kaṭār develer cümlesini ḡazır⁴⁹⁹ u müheykā idüb nāme ile bunca peşkeşleri yanında muḳarrib olanlardan biriyle Dārā’ya gönderdi. Çünkü nāme ile hediye Dārā’ya vāşıl oldu. İskender’ün bu kadar devlet ü şevket ve buncılayın mülk ü ḡazīneye mālīk olduğına ḡased idüb gelen ādeme çokluḳ iltifāt eylemedi ve ḡasedini āşkāre idüb biraz bī-ma‘nā sözler söyledi. Ol da gelüb Dārā’nuñ eyledüğü vaşfi ve söyledüğü sözleri bir bir İskender’e beyān eyledi. İskender Dārā’nuñ bu vaşfindan rencīde olub kīn mekīn (?) oldu ve sā’ir yerlere gidenler cümle gelüb etrāfda olan pādişāhlar İskender’e nāmenüñ cevābıyla peşkeşler gönderüb ḡazāñuz mübārek olsun diyü [65a T] ḡulūşlar ‘arz eylemişlerdi. Bundan soñra devleti ve

⁴⁸⁶ ‘ asker ü: - M

⁴⁸⁷ Rüm: - M

⁴⁸⁸ iltifātlar: iltifāt T

⁴⁸⁹ idüb fermān eyledi kim şehri tonadub: eyledi. Şehr tonanub T

⁴⁹⁰ pes: - T

⁴⁹¹ tahtına: tahta T

⁴⁹² memleketi: memleketi āḡir M

⁴⁹³ māl-ı ḡanīmetden: ḡanīmet mālından M

⁴⁹⁴ göndereler: gönderile T

⁴⁹⁵ hediyyeler: hediye M

⁴⁹⁶ şehriyārı: şāhı T

⁴⁹⁷ vü zībā: - T

⁴⁹⁸ ve: - M

⁴⁹⁹ [11a M] [11b M] varakı kopuktur.

şevketi evvelkiden yüz kat ziyāde olub Zengī ‘askeri gibi ‘azīm düşmene zafer bulub bozduğı yedi iklīm dört gūşeye yayıldı. Cihān halkı Rūmīler’üñ bu dilāverligine taḥsīn ü āferīnler iderlerdi.

6. Bu Maḥall İskender’üñ Dārā İle Cenk Eylemek Murād Eyleyüb Kendüsünüñ Ğālib Olmasına Fāl Eyledikde Fālī Rāst Geldügidür

Rivāyet olunur ki çünki İskender Zengī ‘askerine Ğālib oldı. Bu kadar māl u ḥazīne ile gelüb taḥtında qarār eyleyüb ‘ayş u ‘işret idüb şafā-yı ḥātırıla atub tutmağa başladı. Perī-peyker elinden şarāb-ı ergüvānīler içüb sāzende vü çengīlerle her gün bir bāğçede zevk ü şafāya meşğul olmağa başladı. Dā’imā Aristo ve sā’ir ḥükemā ve ‘ākıllarla şoḥbet idüb bir ān anlarsuz olmayub her nereye giderse yanından ayırmayub bile götürür idi. Çünki Dārā’ya ḥātırı ḳalub göñlinde kīn bağlamışidi. Āşkäre idüb bunca zamāndan berü verilen ḥazīnenüñ vaḳti geldikde göndermeyüb muḳayyed olmayub tamām-ı devletinüñ kuvveti olmağın zūr-bāzū ile memleket alub cihān şāhlarına Ğalebe eylemek arzūsında olmağla Dārā’ya medār itmeyüb ibtidā anuñla pençeleşmek hevāsına düşdi. Günlerde bir gün şikāra binüb tağ ve şāhrāları tolanub seyr ü şikār eylerken bir tağa geldi kim her tarafı şikārıla toptolu olmağın murād üzre avlar avlanub temāşā olunurken gördi kim bir ḳaya üstinde iki dāne keklik ḫurmayub birbiriyle cenk idüb gāḥ bu anuñ başını yolub gāḥ o da bunuñ ḳanadını kırub cenk eylerler. [65b T] İskender’dür bu ḥālī gördükde biraz temāşā idüb ḫurdu. Keklikler bir [12a M] biriyle bulaşmağdan aşlā üzerlerine ādem geldüğinden ḳocunmayub⁵⁰⁰ cenklerini bozmadılar. İskender’dür bu ḥāle ḫayrān olub āyā bu ḳuşlarıñ birbirleriyle tā⁵⁰¹ bu kadar ḫuşūmetine sebep ne ola ki diyü ta‘accüb eyledi⁵⁰² ve bundan eyü⁵⁰³ fāl olmaz diyüb birine kendi adını ve birine Dārā’nuñ adını ḳoyub göre kim⁵⁰⁴ ḳanḳısı Ğālib olur. Tā ki aña göre ‘amel eyleyeyim diyü fāl tutub temāşāya ḫurdu. Ḳuşlar biraz⁵⁰⁵ zamān cenk idüb cihānı birbirinüñ⁵⁰⁶ başına

⁵⁰⁰ geldüğinden ḳocunmayub: geldükden ḳacınmayub M

⁵⁰¹ birbirleriyle tā: biri biriyle çak böyle M

⁵⁰² ta‘accüb eyledi: ta‘accübe vardı M

⁵⁰³ eyü: ey M

⁵⁰⁴ ḳoyub göre kim: göreyim M

⁵⁰⁵ biraz: bir M

teng⁵⁰⁷ eylediler. Āhîr-i kâr İskender'ün kekligi gâlib olub⁵⁰⁸ Dārâ'nuñ kekligini urub helâk eyledi. İskender bu hâli gördükde fâlı râst gelüb⁵⁰⁹ şād olub Dārâ'ya gâlib olmasına bunı 'alâmet bilüb Hâkķ te'âlâ hazretinün 'avniyle nuşret ü zafer bizüm tarafımızdan olur⁵¹⁰ diyüb mesrūr oldu. Andan sonra keklidür⁵¹¹ şalına şalına gidüb bir kayanuñ üstine çıkdıķda ķande imiş. Bir şāhîn çıkagelüb kekligün başını ķopardı. İskender⁵¹² bu hâlden 'ibret alub gerçi ķuş haşmına ğalebe idüb helâk eyledi ise de lâkin ol da anuñ ardı şıra helâk oldu. Biz de Dārâ'ya gerçi⁵¹³ ğalebe eylessek de lâkin⁵¹⁴ anuñ ardı şıra bu dünyâ-yı fâniden geķüb gitmemüz muķarrerdür didi⁵¹⁵. Rivāyet olunur ki ol tağuñ içinde felegün bir ķatına çıkmış bir ķubbe var idi ki her kimün bir hāceti olsa ol ķubbenün altına varub kendü murādını söylerdi. Eger⁵¹⁶ ķubbeden söyledüği sözüñ 'aynı gelürse fâlı hayr olub ol işe başlardı. Eger ğayri⁵¹⁷ dürlü şadâ gelürse ol işden hazer idüb eylemezler idi. Pes İskender yanında olanlardan birine emr eyledi ki Dārâ ile bizüm ahvālimüz niķe olur? Bir kerre söyle görelim ne şadâ gelür didikde ol kimse de varub didi ki İskender cihāna ğalebe idüb Dārâ'yı bozub tahtını elinden alur⁵¹⁸ diyü hayķırdıķda hemān bi-'aynihi ķubbeden bu şadâ geldi⁵¹⁹. Ćünkü bu⁵²⁰ fālda râst geldi. İskender'ün Dārâ'ya gâlib olmasında şübhesi ķalmayub her vechle fālları⁵²¹ râst gelmegin ķuvvet-i ķalb olub sürür ile şikārdan [12b M] dönüb sarāyına geldi. Andan sonra cümle hūkemāsını yanına da'vet⁵²² idüb Dārâ'nuñ ahvāli müşāvere olunub İskender didi ki Cenāb-ı Hâkķ te'âlâ kendi luķ u kereminden bize buncılayın devlet ihsān eylemiş iken [66a T] ne

⁵⁰⁶ birbirinün: biri birinün M

⁵⁰⁷ teng: - T

⁵⁰⁸ olub: gelüb M

⁵⁰⁹ gelüb: geldükden M

⁵¹⁰ bizüm tarafımızdan olur: bizümdür T

⁵¹¹ keklidür: keklük T

⁵¹² İskender: - M

⁵¹³ gerçi: - M

⁵¹⁴ lâkin: - M

⁵¹⁵ didi: - M

⁵¹⁶ eger: - M

⁵¹⁷ ğayri: ğayr T

⁵¹⁸ alur: alursa M

⁵¹⁹ bi-'aynihi ķubbeden bu şadâ geldi: ķubbeden bi-'aynihi yine bu şadâ gelüb M

⁵²⁰ bu: - T

⁵²¹ fālları: fāllar T

⁵²² da'vet: dū'üb M

lâzımdur ki ikide bir de Dārâ'ya bu kadar hazîne virüb kulluğ 'arz⁵²³ eylemek devlet ü salñanatda hüd andan alçağ degilüz ki emrine itâ' at ideyüz. Eger anuñ tãc u tahtı var ise bizüm de⁵²⁴ elimüzde bir kılıç vardır ki niçe tãc u tahta deger. Eger emrine itâ' at eylemeyüb hazîne virmedigimizde 'asker cem' idüb üstimize gelürse Hakk te'âlâ hazretinüñ nuşreti bizümle olmağın anuñla cenk eylemekden yüz çevirmeziz. Gerçi⁵²⁵ bizüm⁵²⁶ 'askerimiz anuñ 'askerinden az ise de lâkin cümlesi yek dil olub uğurumuzda⁵²⁷ baş ve cãn dirig eylemezler. Hakk'dan ümüdümüz⁵²⁸ oldur ki aña zafer bulub tãc u tahtını elinden alub kendü mülkimize katayız. Şimdi⁵²⁹ bir cihâna olsa ki üstine 'asker çeküb varsağ diyüb andan soñra yanında olan hakimlerden su'âl idüb bu huşuşda sizüñ re'yiñüz nedür? Beyân eyleñ didikde anlar da pâdişâha du'âlar idüb Hakk te'âlâ dünyâ turduğça devletlü şehriyârimuza 'ömrler⁵³⁰ virüb günden güne devlet ü⁵³¹ şevketlerini⁵³² ziyâde eylesün ki re'y-i hümâyünları 'âkılâne olub ašlâ kuşur ve⁵³³ hañası yoğdur⁵³⁴. Pek güzel buyurdılar. Lâkin çünki kendi tedbirlerinin şavâb olduğı⁵³⁵ günden rüşen bilüb⁵³⁶ luğ u⁵³⁷ kerem idüb biz kullarından su'âl eylediler. Emr-i hümâyünları üzre fağirâne hâñıra gelen tedbiri huşur-ı devletlerine 'arz idelim diyüb dirler ki şehriyârum siz bu huşuşda 'acele itmeyüb şabr eyleñ. Eger ol ibtidâ⁵³⁸ 'asker cem' idüb⁵³⁹ hareket eyleser aña miğdârını⁵⁴⁰ bildirmek âsândur. Anuñ elinden gelen⁵⁴¹ hemân zevğ ü⁵⁴² şafâda olub içüb mest-i lâ-ya' kıl olmağdur. Ammâ pâdişâhımız 'asker cem' idüb şaflar bozub

523 'arz: - M
524 de: - T
525 gerçi: egerçi T
526 bizüm: - M
527 uğurumuzda: uğurumuza M
528 ümüdümüz: ümmüdüm M
529 şimdi: - T
530 'ömrler: 'ömr M
531 devlet ü: - M
532 şevketlerini: şevketlerin T
533 ve: - T
534 hañası yoğdur: hañası yoğ M
535 olduğı: olduğı T
536 bilüb: iken M
537 u: - T
538 ol ibtidâ: ibtidâ ol M
539 idüb: eyleyüb M
540 miğdârını: miğdârın T
541 gelen: geldiği M
542 ü: - T

cigerler söker⁵⁴³. Nitekim Zengī cenginde görilüb ve cümle cihān halkınıñ ma‘lūmı olmuşdur. Siz Hāḫḫ sübhānehu ve⁵⁴⁴ te‘ālā ḥazretinüñ dīnine ḥizmet idüb emrini yerine getürmege sa‘y idersiz. Ol ise dīn nedür bilmez. Bu mezhebsüz dā‘imā dünyāda ne ḳadar⁵⁴⁵ yaramazlık var ise cümlesi⁵⁴⁶ kendüsinde [13a M] mevcüddur ve⁵⁴⁷ sizünüle Dārā’nuñ⁵⁴⁸ ne münāsebeti vardır⁵⁴⁹. Dārā’nuñ⁵⁵⁰ Hāḫḫ ile bāṭıl beyninde⁵⁵¹ ḳatı āşkäre fark vardır⁵⁵². Sizde olan ‘aḳl u tedbīr cihān şāhlarından kimseye müyesser olmamışdur. Ümīdimüz⁵⁵³ oldur ki ḳılıcıñuz⁵⁵⁴ Ḳāf’ dan Ḳāf’ a dek ḥükm idüb cihān halkı cümle emriñüze muṭī‘ ve ḥükmiñüze rām olalar diyüb tekrār du‘ā vü şenālar eylediler.

7. Bu Maḥall İskender’üñ Pülāddan Āyīne Yapduğıdur

Rivāyet olunur ki [66b T] İskender zamānına gelince āyīne daḫı peydā olmamış idi. Çünkü İskender ḥikmet ile niçe şeyler peydā eyledi. Pes murād eyledi kim bir şey daḫı peydā eyleye ki⁵⁵⁵ insān baḳdıḳça⁵⁵⁶ kendi şūretini anda⁵⁵⁷ göre. İbtidā altunla gümüşi getürüb eritdiler ve ḳālība döküb cilā virdiler. İçinde şūret görilmeyüb⁵⁵⁸ murād ḥāşıl olmayınca bir ḡayri ma‘deni tecrübe idüb bu tarīḳle baḳır ve ḳalay ve tuç⁵⁵⁹ ve sâ’irlerini birer birer eridüb ḳālība döktiler. Hiçbirinde murādları yüz göstermeyüb āḫir-i kār demüri daḫı eridüb cilā virdiklerinde şūret görinüb murādları ḥāşıl oldu ve bildiler ki ma‘den ḳısmından āyīne ancak demürden olurmuş. Pes

⁵⁴³ cigerler söker: çekerlersiz T

⁵⁴⁴ sübhānehu ve: - M

⁵⁴⁵ dā‘imā dünyāda ne ḳadar: ne ḳadar dünyāda T

⁵⁴⁶ cümlesi: - M

⁵⁴⁷ ve: - T

⁵⁴⁸ Dārā’nuñ: - T

⁵⁴⁹ vardır: var M

⁵⁵⁰ Dārā’nuñ: - M

⁵⁵¹ bāṭıl beyninde: bāṭıla M

⁵⁵² āşkäre fark vardır: āşkaredür M

⁵⁵³ ümīdimüz: ümmīdimüz M

⁵⁵⁴ ḳılıcıñuz: ḳılıcıñuz T

⁵⁵⁵ murād eyledi kim bir şey daḫı peydā eyleye ki: emr eyledi ki T

⁵⁵⁶ baḳdıḳça: baḳdıḳda M

⁵⁵⁷ anda: - M

⁵⁵⁸ görilmeyüb: görilüb T

⁵⁵⁹ tuç: tüt T

pūlāddan āyīne peydā eylediler ve ibtidā niçe⁵⁶⁰ dürlü peydā⁵⁶¹ idüb gāh dört gūşeli ve gāh altı gūşeli eylediler. Lākin her biri bir hoş göstermeyüb āhir-i kār degirmi eylediklerinde tamām-ı şüreti bir hoşca göstermegin āyīneyi ol şekilde ihtiyār eylediler.

8. Bu Dāstān ‘Acem Şāhı Olan Dārā İskender’e Hārāc İçün Ādem Gönderdikde Ol da Hārāc Virmeyüb⁵⁶² Cenk ü Cidāle Sebeb Olduğudur⁵⁶³

Günlerde bir gün İskender sarāyında karar idüb bir meclis-i hāşş tertīb eylemişidi ki ne kadar hükemā vü muşāhibler⁵⁶⁴ var ise cümle ol meclisde⁵⁶⁵ hāzır olmuşlar idi. İskender de tahtında karar idüb gāh şarāb-ı ergüvānī içilüb gāh da sāzende vü çengiler temāşā olunub bu tarzla zevk ü şafālar⁵⁶⁶ olunurken Dārā tarafından ādem gelüb izn olduğda İskender’ün huzūrına girüb du‘ālar eyledi. Andan sonra Dārā’nuñ selāmiyla fermānını beyān⁵⁶⁷ idüb didi ki şehriyārimuz buyurdılar ki bunca zamāndan [13b M] berü viregeldikleri hazīneyi bu sene de⁵⁶⁸ virmemege sebeb nedür? Bizüm devletimizde ne şekl zebūnluk gördiler ki itā‘atimizden yüz çevirüb ‘işyāna başladılar⁵⁶⁹. Hemān ihmāl itmeyüb⁵⁷⁰ bir gün evvel hazīneyi göndersinler. Tā ki ortalık yerde olan şulh u şalāh bozulmayub⁵⁷¹ ve andan⁵⁷² sonra kendüsine kem olub⁵⁷³ zarar çeker diyü Dārā’nuñ emrini bir bir beyān eyledikde İskender’dür gāzaba gelüb āteş oldı ve gelen kimseye vāfir acı sözler⁵⁷⁴ söyledi. Rivāyet olunur ki her yıl Rūm’dan Dārā’ya hisābsuz hazīne gidüb içinde niçe tuhfeler var idi. [67a T]

⁵⁶⁰ niçe: anca T

⁵⁶¹ peydā: - T

⁵⁶² ol da hārāc virmeyüb: redd idüb T

⁵⁶³ olduğudur: olduğı hikāyedür M

⁵⁶⁴ muşāhibler: muşāhib T

⁵⁶⁵ meclisde: meclise M

⁵⁶⁶ şafālar: şafā M

⁵⁶⁷ beyān: - T

⁵⁶⁸ de: - M

⁵⁶⁹ çevirüb ‘işyāna başladılar: döndüreler M

⁵⁷⁰ itmeyüb: eylemeyüb M

⁵⁷¹ tā ki ortalık yerde olan şulh u şalāh bozulmayub: - T

⁵⁷² andan: illā T

⁵⁷³ olub: - T

⁵⁷⁴ sözler: söz T

Cümleden biri yumurta kadar altun ki ma‘denden ol kıyāfetde çıkub soñradan⁵⁷⁵ ‘amel olma degil idi ve bir şāhāne münakkaş döşeme ki gören ādemūñ gözi kamaşur idi. Her yıl⁵⁷⁶ niçe tuhfe vü hazīne ile bu döşeme ve ma‘denī altun bile gönderilür idi⁵⁷⁷. İskender çünkü gazaba geldi. Dārā’dan harāc istemege gelen⁵⁷⁸ ādeme didi ki var pādīşāhuña söyle ki⁵⁷⁹ şimdi zamān bir ğayri⁵⁸⁰ dürlü dağı⁵⁸¹ olub altun yumurta yumurtlayan⁵⁸² kuş yuvasından uçub gitdi ve rüzgār ol nağıslı döşemeleri⁵⁸³ düşürüb ortalık bir ğayri yüzden oldu. Her yıl altun ve hazīne⁵⁸⁴ olmaz. Gāh şulḥ olub gāh da⁵⁸⁵ cenk olur. Senūñ pādīşāhuñ cihāna şıgamayub bizüm memleketimüzden ne ister? Luḫ idüb⁵⁸⁶ bizi kendi ḥālimüze koyub kendileri⁵⁸⁷ de şafāda olsunlar ve illā soñra kem olub geçenlerde Zengī ‘askerinūñ başına gelen ḥāller ‘Acem ḥalkınuñ da başına gelür. Bir pāre fikr idüb olur olmaz ḥām sevdāda olmasunlar⁵⁸⁸ didikde gelen ādem bu āteşli cevābları işitdikde ne kadar sevilicek sözleri⁵⁸⁹ var ise qorqusından cümlesini unudub hemān yer öpüb çıkub gitdi ve āteş gibi bir yerde qarār itmeyüb gelüb Dārā’ya İskender’ūñ söylediği sözleri bir bir beyān eyledi. Dārā bu cevābları işitdüğü gibi eleminden gülüb didi ki ḥayf u şad-ḥayf ki⁵⁹⁰ ne günlere qaldık ki İskender bizüm üstimüze ‘asker çeküb gele ve biz anuñ kılcından qorkuya düşeyüz. Görūñ şu yaban oğlanını ki bizi cengi ile qorkudur. ‘Acem şehriyārlarınıñ⁵⁹¹ [14a M] kuvvet ü⁵⁹² kudretinden ḥaberi yoq ki üzerlerine İskender degil Qāf tağı bile gelse bir ḥamlelerine bile⁵⁹³ tāqat getüremezler⁵⁹⁴. Serçe ile şāhbāzuñ ne⁵⁹⁵ münāsebeti

⁵⁷⁵ soñradan: soñra M

⁵⁷⁶ yıl: - T

⁵⁷⁷ gönderilür idi: gönderilüb idi T

⁵⁷⁸ harāc istemege gelen: gelen harāc istemege T

⁵⁷⁹ ki: - T

⁵⁸⁰ ğayri: - M

⁵⁸¹ dağı: - T

⁵⁸² altun yumurta yumurtlayan: ol yumurḫayı layan T

⁵⁸³ döşemeleri: döşemeyi M

⁵⁸⁴ hazīne: hazīne ile T

⁵⁸⁵ gāh da: gāhī de M

⁵⁸⁶ idüb: eyleyüb M

⁵⁸⁷ kendileri: kendüler T

⁵⁸⁸ olmasunlar: olmasun T

⁵⁸⁹ sözleri: sözler T

⁵⁹⁰ u şad-ḥayf ki: - M

⁵⁹¹ şehriyārlarınıñ: şehriyārınıñ M

⁵⁹² ü: - T

⁵⁹³ bile: - M

⁵⁹⁴ getüremezler: getüremez T

vardur⁵⁹⁶? Anuñ daħı rüzgārdan tabānçe yidügi yoķ. Bir süri yaban ādemīsine gālib olmağla kendüsini bir ‘azīm pādīšāh şanur. Aña⁵⁹⁷ ħaddini bildirmek gerekdür diyüb tekrār bir ādem daħı göndermekiçün yanına bir söz şāħibi ādem⁵⁹⁸ çığırub eline bir ʈob ile bir⁵⁹⁹ çevgān ve bir şinik şuşam virüb ve bundan maķşūdı⁶⁰⁰ ne idüğini bir bir beyān idüb İskender’e bunları götürüb baña cevābını⁶⁰¹ getür didi. Ħerīfdür fermān üzre gönderdügi şeyleri alub yola girdi. Günlerde bir gün İskender’üñ taħtgāhına varub ʈapucılara kendüsinüñ Dārā ʈarafından **[67b T]** geldüğini didikde İskender’e⁶⁰² i‘lām eylediler. İskender’e⁶⁰³ izn olduķda ħuzūrına girüb yer öpüb du‘ālar eyledi. Andan şoñra ma‘lüm-ı hümāyüniñuzdur ki⁶⁰⁴ ħizmetkārıların cānı pādīšāhlarınuñ elinde olmağın fermān eyledikleri emre iṭā‘at eylemegin kimsenüñ başını teninden cüdā eylerler⁶⁰⁵. Eger bu ʈullarını⁶⁰⁶ ‘afv idüb pādīšāhımızuñ gönderdügi cevābı söylemege izn-i hümāyüniñuz olursa söyleyeyim didikde İskender bildi ki Dārā bir acı cevāb⁶⁰⁷ göndermişdür ki gelen ħerīf ʈorķusından ‘özrler beyān idüb izn ister. Pes izn virüb gönderilen cevābdan senüñ ne şucuñ var? Her ne ise hemān söyle didikde ħerīfdür Dārā’nuñ gönderdügi metā‘ı bir bir getürüb İskender’üñ öñine ʈodı ve şehriyārımız buyurdılar ki daħı uşāķdur. Bu çevgān u ʈob ile oyun oynayub⁶⁰⁸ cihāngirlik sevdāsında olmasun ve eger ‘asker cem‘ idüb cenk eylerim dirse işte bizüm ‘askerimiz bu⁶⁰⁹ şuşam dānesi gibi ħisāba gelmez. Hemān ‘inādı birağub bunca zamāndan berü viregeldügi ħarācı göndersün. Yoħsa cihānı anuñ⁶¹⁰ başına teng ideriz didiler diyüb epsem oldı. İskender çünki Dārā’dan gelen tuħfeleri gördi.

⁵⁹⁵ şāħbāzuñ ne: şāħınıñ T

⁵⁹⁶ vardur: var M

⁵⁹⁷ aña: ammā T

⁵⁹⁸ ādem: ādemi T

⁵⁹⁹ bir: - M

⁶⁰⁰ maķşūdı: maķşūd M

⁶⁰¹ götürüb baña cevābını: - T

⁶⁰² İskender’e: - T

⁶⁰³ İskender’e: - M

⁶⁰⁴ ki: - T

⁶⁰⁵ teninden cüdā eylerler: cüdā eylerler teninden T

⁶⁰⁶ ʈullarını: ʈulluğı T

⁶⁰⁷ cevāb: söz T

⁶⁰⁸ oynayub: oynanub M

⁶⁰⁹ bu: - T

⁶¹⁰ anuñ: - T

Fāl tütub gelen ādeme didi ki pādīşāhıñuz luţf idüb bize çevgān göndermişler⁶¹¹. ‘Ömrleri çoğ olsun. Çevgān ile uzaqda olan [14b M] şeyler⁶¹² çekilegelmegin bize⁶¹³ de bu çevgān ile memleketimüzi⁶¹⁴ çeküb kendi memleketüñe kat dimege işāretdür⁶¹⁵ buyurmuşlar ve toḅ ki yeryüzüne beñzer bütün cihāna mālīk olursuñ diyü himmet eylemişler diyüb andan soñra emr eyledi. Şuşamı yere dökdiler ve sarāyında⁶¹⁶ olan kuşları getirüb qoma eylediler. Kuşlardur bir laḫzada ne qadar şuşam var ise cümlesini devşirüb yediler. Pes İskender gelen⁶¹⁷ ādeme didi ki eger pādīşāhıñuzuñ ‘askeri bu şuşam gibi ḫisāba gelmez ise bizüm ‘askerimüz de bu kuşlar gibi her ne qadar ‘asker⁶¹⁸ olursa ‘askerüñ⁶¹⁹ cümlesini telef idüb fenāya virürler⁶²⁰ diyüb emr eyledi kim şuşam ile⁶²¹ gelen şinige⁶²² üzerlik toḅumı toḅdurdılar ve gelen ādeme virüb var bunu pādīşāhuña götür. İşte⁶²³ bizüm ‘askerimüzüñ ḫisābı da bu qadardur ve cümle görüb işitdügüñi bir bir beyān eyle. Bildüginden qalmasun didi. Çünkü [68a T] gelen kimse İskender’den bu cevābları aldı⁶²⁴. Hemān yola girüb Dārā’nuñ ḫuzūrına geldi ve cümle aḫvāli bir bir beyān eyledi. Pes Dārā’dur⁶²⁵ ğazaba gelüb emr eyledi kim eṭrāf u⁶²⁶ eknāfa nāme yazılıb ‘asker cem’ ideler⁶²⁷. Fermānlardur yazılıb⁶²⁸ ṭaraf ṭaraf gönderdiler. Az zamānuñ içinde eṭrāf-ı memleketden gök demire ğarq olmuş ol qadar ‘asker cem’ oldu ki şāḫrālara⁶²⁹ şıĝmaz oldılar. Dārā’nuñ

⁶¹¹ göndermişler: göndermiş M

⁶¹² uzaqda olan [14b M] şeyler: uzaqdan gelen şeyleri T

⁶¹³ bize: biz T

⁶¹⁴ memleketimüzi: memleketiñüzi M

⁶¹⁵ işāretdür: işāret M

⁶¹⁶ ve toḅ ki yeryüzüne beñzer bütün cihāna mālīk olursuñ diyü himmet eylemişler diyüb andan soñra emr eyledi. Şuşamı yere dökdiler ve sarāyında: diyüb andan soñra emr eyledi ki ve toḅ ki yeryüzüne beñzer bütün cihāna mālīk olursun diyü himmet buyurmuşlar diyüb emr eylediği şuşamı yere dökdiler. Sarāyda T

⁶¹⁷ gelen: - M

⁶¹⁸ ‘asker: - T

⁶¹⁹ ‘askerüñ: - M

⁶²⁰ virürler: virler M

⁶²¹ ile: - M

⁶²² şinige: şinik içine M

⁶²³ işte: - T

⁶²⁴ aldı: alub M

⁶²⁵ Dārā’dur: Dārā T

⁶²⁶ u: - T

⁶²⁷ nāme yazılıb ‘asker cem’ ideler: - T

⁶²⁸ yazılıb: yazılır M

⁶²⁹ şāḫrālara: şāḫrālar T

‘askeri de şehrden taşra çıķub cümlesi bir yere geldiler ve ‘askeri hisāb idüb deftere aldılar. Tamām toķuz kerre yüz biñ ādem idi⁶³⁰.

9. Bu Maħall Dārā İskender’üñ Üzerine ‘Asker Çekdügidür

Rivāyet olunur ki çünki Dārā buncılayın yer götürmez ‘asker cem‘ eyledi. Hemān yerinden ķalkub cihāna zelzele virerek ķandesin Yünān diyü İskender’üñ başına ‘ālemi tar idüb dünyā kaç bucaķ⁶³¹ idüğünü bildirmek ķaşdıyla ‘azm eyledi. Bu tarafda İskender ise kendi ‘āleminde olub Dārā’nuñ bu ķadar ‘asker ile üstine⁶³² geldüğinden ħaberi yoğdı. Günlerde bir gün feryādcılardur gelüb Dārā’nuñ bu ķadar ‘asker ile geldüğinden memleketinüñ⁶³³ etrāfını ħarāb iderek yola girdüğünü didiklerinde İskender i‘timād eylemeyüb aşı yoķdur didi. Āħir gördi kim [15a M] birbiri⁶³⁴ ardı şıra ġāret olunan vilāyet ħalkı her gün gelüb⁶³⁵ dökülmege başladılar. Bildi ki gerçekden Dārā ‘askeri⁶³⁶ cem‘ idüb üstine ‘azm eylemiş. Pes İskender de emr eyledi ki⁶³⁷ ħükm eylediği vilāyetlerden ‘asker cem‘ ideler. Az zamānuñ içinde Mışır ve⁶³⁸ Rüm ve⁶³⁹ Frenk ve⁶⁴⁰ Rus memleketlerinden ħaylī ‘asker cem‘ olub cümle bir yere geldiler. Hisāb olunub⁶⁴¹ cümle üç kerre yüz biñ ādem olduğunu İskender’e i‘lām eylediler. Andan soñra İskender müşāvere için yanına cem‘ olan ‘askerüñ başlarını ve ħükemā vü ‘uķalāsını da‘vet idüb didi ki işte Dārā yer götürmez ‘asker ile üst[i]müze ‘azm idüb vilāyetimüzi ħarāb iderek seyl gibi aķub gelür. Şimdi ne çāre eyleyelim? Eger el ķaldurub⁶⁴² ķarşu ķomazsaķ cihānı ħarāb eyler ve⁶⁴³ eger cenk idersek bunca zamāndan berü Cemşid’e⁶⁴⁴ varınca pādişāh

⁶³⁰ idi: oldı M

⁶³¹ bucaķ: bucağ T

⁶³² üstine: - T

⁶³³ geldüğinden memleketinüñ: memleketüñ M

⁶³⁴ birbiri: biri biri M

⁶³⁵ gelüb: - M

⁶³⁶ ‘askeri: ‘asker M

⁶³⁷ ki: - M

⁶³⁸ ve: - T

⁶³⁹ ve: - T

⁶⁴⁰ ve: - T

⁶⁴¹ olunub: olub T

⁶⁴² ķaldurub: ķaldırmayub M

⁶⁴³ ve: - M

⁶⁴⁴ Cemşid’e: Çemşid’e T

olagelmiş bir ulu şehriyârı pâyımâl eylemek de münāsib degildir. Ne tedbîr eyleyelim didikde cümlesi bir uğurdan du‘ālar idüb didiler ki bu kullarınıñ añladıkları oldur ki hālā mevcūd olan ‘asker ile bu maħallden göçüb karşılarına varıla ve⁶⁴⁵ mādāmki anlar tarafından cenk ü cidāle⁶⁴⁶ mübāşeret olunmaya. Biz ašlā el kaldırmayalım⁶⁴⁷. Tā ki ibtidā [68b T] zılm u⁶⁴⁸ ta‘addī öte tarafından buluna ve cihāna niçe pādişāhlar gelüb birbirinüñ⁶⁴⁹ elinden memleket alagelmişlerdür. Hāḡḡ te‘ālā pādişāhimuzuñ devletini günden güne ziyāde eylesün. Dārā’nuñ memleketine mālîk olmaḡ⁶⁵⁰ degil yakın zamānda bütün⁶⁵¹ cihāna mālîk olub Ḳāf’dan Ḳāf’a dek⁶⁵² ḡükm eyleseñüz⁶⁵³ gerekdür diyüb du‘ālar eylediler ve bunuñ üzerine ittifāḡ eylediler ki⁶⁵⁴ bu tarafından cenk ü cidāle mübāşeret olunmayub epsem turalar⁶⁵⁵. Tā ki ibtidā el uzatmaḡ Dārā tarafından ola. İskender’ün⁶⁵⁶ buncılayın müşāvere eylemekden maḡşüdü etrāf-ı memleketden gelen ‘asker ḡalkı kendüye yār olub emrine itā‘at iderler mi diyü araşdıрмаḡ idi. Çünkü gördi kim cümle ‘asker⁶⁵⁷ kendüsine yār olub uğurında cān ve baş⁶⁵⁸ fedā eylerler. Şād olub cümle ‘askerini tertîb eyledi ve⁶⁵⁹ bir mübārek vaḡtde üç yüz biñ ‘asker ile ḡalkub küslar ve ḡabllar⁶⁶⁰ [15b M] ve sūrñaların⁶⁶¹ çalarāḡ cihāna velvele bıraḡub göçüb Dārā’nuñ karşıasına gitdi. Bu tarafından Dārā İskender’ün⁶⁶² ḡareket idüb bu ḡadar ‘asker ile kendüsini karşılamāḡa⁶⁶³ geldüğinden āḡāḡ olduḡda yanında olan ‘askerün belli başlılarını⁶⁶⁴ ve cümle erkān-ı

⁶⁴⁵ ve: - T

⁶⁴⁶ cidāle: cidāl için T

⁶⁴⁷ kaldırmayalım: kaldırmayub T

⁶⁴⁸ u: - T

⁶⁴⁹ birbirinüñ: biri birinüñ M

⁶⁵⁰ olmaḡ: olacaḡ M

⁶⁵¹ bütün: - M

⁶⁵² dek: - T

⁶⁵³ eyleseñüz: eylese T

⁶⁵⁴ ki: - T

⁶⁵⁵ turalar: olmaḡdan T

⁶⁵⁶ İskender’ün: İskender M

⁶⁵⁷ cümle ‘asker: cümlesi M

⁶⁵⁸ cān ve baş: baş ve cān M

⁶⁵⁹ ve: - M

⁶⁶⁰ ḡabllar: ḡabl M

⁶⁶¹ sūrñaların: sūrñalar T

⁶⁶² Dārā İskenderün: Dārā’nuñ İskender için T

⁶⁶³ ‘asker ile kendüsini karşılamāḡa: ‘askerle kendüsine karşı T

⁶⁶⁴ başlılarını: başlıların T

devletini müşāvere için da‘vet idüb huzūrına geldiklerinde⁶⁶⁵ didi ki işte haşmımız olan⁶⁶⁶ İskender de ‘asker cem‘ idüb yerinden hareket eylemiş. Gerçi bizüm ‘askerimiz anuñ ‘askerinden çokdur. Lākin cenkde tāli‘i kuvvetli olup geçenlerde her biri dīve beñzer hisāba gelmez Zengī ‘askerini bozub gālib olmuştur. Şimdi buña ne tedbīr idüb ne yüzden hareket olunmağ gerekdür didikde cümlesi epsem olub hiçbiri⁶⁶⁷ cevāba kādır olamadılar⁶⁶⁸. Āhīr içlerinde cihānı⁶⁶⁹ görmüş ve niçe şehriyārlar⁶⁷⁰ meclisine girmiş bir ihtiyār kimse var idi. Söze gelüb ibtidā pādīşāha du‘ālar idüb didi ki ey şehriyār-ı ‘ālīşānum Hakk te‘ālā cihānı⁶⁷¹ bir ān sensüz eylemeyüb günden güne devlet ü⁶⁷² şevketüñi ziyāde eylesün. Bu ihtiyār kuluñuz niçe hakīmlerle şöbet idüb bizden evvel cihāna gelmiş ihtiyārlardan böyle işitdim ki Çemşid zamānında olan hükemā ‘ilm-i nücūmla gelecek zamānuñ⁶⁷³ aḥvālını bilüb bu güne beyān eylemişler ki Rūm vilāyetinden bir pādīşāh zuhūr idüb gāyet şāhbāz⁶⁷⁴ u dilāver kopa ve yer götürmez ‘asker ile cihānı başdan başa kılıcı ile zebūn idüb yedi iklīm dört gūşeyi emrine rām ide ve hiç cihānda kulağın [69a T] burmadık bir pādīşāh kımayub cümlesiyle cenk idüb kimini helāk ve kimini kendüye kul ide ve ibtidā ‘Acem taḥtını alub bütün ‘Acem diyārına şāh ola ve ne kadar āteşe tapanlaruñ kilīsası ve āteş-hānesi⁶⁷⁵ var ise cümlesini harāb idüb āteşe tapanları helāk ide ve⁶⁷⁶ bir gayri dīn āşkāre eyleye⁶⁷⁷. Olmaya ki bu⁶⁷⁸ İskender ol hükemānuñ didiği⁶⁷⁹ kimse ola. Ḥaylī fikr idüb bir tedbīr eylemek gerekdür. Şimdi üstine varub cenk idersek gālib ü mağlūb kim olacağı ma‘lūm degildür. Şoñra güç olur. Hemān şehriyāruma münāsib olan oldur ki İskender’uñ [16a M] adını añmayub açmaz koyalar. Şimdilik anuñ bizüm üstümüze gelüb memleketümüze el uzatması yok iken

⁶⁶⁵ geldiklerinde: geldiler T

⁶⁶⁶ haşmımız olan: haşmımız anuñ ‘askerinden çokdur. Lākin haşmımız olan M

⁶⁶⁷ hiçbiri: hiçbirisi M

⁶⁶⁸ olamadılar: olmadılar T

⁶⁶⁹ içlerinde cihānı: içlerinden cihān M

⁶⁷⁰ şehriyārlar: şehriyār T

⁶⁷¹ cihānı: - M

⁶⁷² ü: - T

⁶⁷³ zamānuñ: zamānenüñ T

⁶⁷⁴ şāhbāz: şehbāz T

⁶⁷⁵ ve āteş-hānesi: olan āteş-hāneleri M

⁶⁷⁶ ide ve: idüb M

⁶⁷⁷ eyleye: eyleyen T

⁶⁷⁸ bu: - M

⁶⁷⁹ hükemānuñ didiği: hükemā didiği M

bu kadar ‘asker ile üstimize getürmek münāsib degildir. Ol da varub Rūm memleketine⁶⁸⁰ kanā‘ at idüb kendi ‘āleminde olsun. Pādişāhum da Rūm’dan gelen⁶⁸¹ hazineden ferāgat idüb bu maḥallden dönüb kendi şafālarında olsunlar. Uyur bilenün kuyruğunu başmak ‘ākıl işi degildir diyüb bunuñ gibi niçe naşihatler eyledi⁶⁸². Çünkü Dārā⁶⁸³ ihtiyārdan bu cevābları işitdi. Göñline haylī kórku düşüb fikre vardı. Lākin Dārā’ya ğāzab⁶⁸⁴ āteşi ziyāde⁶⁸⁵ olmağın tekrār parlayub⁶⁸⁶ başına çıkdıkdā⁶⁸⁷ ağızından āteşler şaçarak ihtiyāra dönüb didi ki ey⁶⁸⁸ kıoca ma‘tūh bizüm ‘askerimizde ne yüzden za‘f u⁶⁸⁹ perişānlık gördün ki tırmadan bize⁶⁹⁰ Rūm ‘askerinin dilāverliğini beyān idüb bulduğun sözi söylersin. İskender ne oğlandır ki cihāngir olub bütün ‘āleme mālīk ola. İşte⁶⁹¹ bugün yarın cenk olduğda gör ki Rūm ‘askeri bizüm bir ḥamlemüze⁶⁹² tākāt getürebilür mi? Anları bir ḥamlede⁶⁹³ perişān eyleyelim⁶⁹⁴ ki ikisi bir yerde kılmasun. Bu ne olmaz bī-ma‘nā⁶⁹⁵ sözdür ki biz bunca zamāndan berü tamām-ı ‘āleme ḥükm idüb cihān şāhları cümle bize ser-fürü idüb her zamān hazine vü peşkeşler gönderüb kulluklar ‘arz iderken şimdi senün sözüñle⁶⁹⁶ bu kadar ‘asker cem‘ idüb buraya gelmişken⁶⁹⁷ dönüb gider miyim kim⁶⁹⁸ ve⁶⁹⁹ buncılayın bir avuç derme⁷⁰⁰ çatma zebün ‘askerli bir⁷⁰¹ oğlandan kaçub kaderimizi yerlere mi çalalım ve ‘Acem tahtğāhına Cemşid’den⁷⁰² berü bizüm aşl u

680 memleketine: memleketi ile T
681 gelen: - T
682 naşihatler eyledi: sözler söyledi M
683 çünkü Dārā: Dārā çünkü M
684 Dārā’ya ğāzab: İskender’e ğāzabı M
685 ziyāde: muḥkem M
686 parlayub: päreleyüb M
687 çıkdıkdā: çıkdı T
688 ey: - T
689 u: - T
690 tırmadan bize: tırmayub T
691 işte: uşta M
692 bir ḥamlemüze: ‘askerimizin bir ḥamlesine T
693 ḥamlede: vechle T
694 eyleyelim: eyleyeyim M
695 bī-ma‘nā: - T
696 sözüñle: ile T
697 gelmişken: gelmişken M
698 gider miyim kim: gidelim T
699 ve: - M
700 derme: düzüb T
701 bir: - T
702 Cemşid’den: Çemşid’den T

neslimüz pādişāh olagelmişdür. Olur olmaz kimse ol⁷⁰³ tahta pādişāh olamaz. Sen kocayub ‘aqluñ perişān [69b T] olmağın ma‘tūh olub bulduğūñ sözi söylersin ve serçesinūñ gözüñe şāhin⁷⁰⁴ görünmegin her gördüğūñ ādemi dilāver şanub bī-ma‘nā yere halı idersin. Zīrā⁷⁰⁵ sen şimden şoñra devlet umūrını⁷⁰⁶ bilmekden kalduñ. Hemān bir gūşede epsem oturub [16b M] bizüm du‘āmuzda ol cihāngirlik senūñ añladuğūñ şey degildür diyüb⁷⁰⁷ haylī ğazaba gelüb sürdi şavurdu⁷⁰⁸. İhtiyār çünki Dārā’nuñ buncılayın āteşini gördi. Söyledügi söze peşimān olub sözini çevirüb pādişāhuñ mizācına göre söylemege başladı ve dağı⁷⁰⁹ didi ki şehriyārum murādum pādişāhuñ ‘azimetlerin⁷¹⁰ muhkem idüb cenge kandırmağ idi. Yoğsa haqīkatde şehriyārumuñ yanına cem‘ olan ‘askerūñ qarşusına⁷¹¹ yalñuz Rūm ‘askeri degil belki cümle cihān halkı bile olsalar⁷¹² bir hamlesine tākāt getüremezler. Sizūñ devletiñüz Cemşid’den⁷¹³ berü günden güne ziyāde olub kuvvet bulmuşdur. İskender henüz⁷¹⁴ zuhūr idüb dağı dünyānuñ kaç bucağ⁷¹⁵ idüğinden haberi yok. Cihāngirlikle⁷¹⁶ ne münāsebeti var⁷¹⁷? Geçenlerde birkaç sersem Zengileri bozmağla kendüsini bir ‘azim iş işledim şanub cihāna şıgamaduğundan şimdi buncılayın küstāhlığa da⁷¹⁸ başladı. Pādişāhuñ ‘azimet-i hümāyūnları ile aña miqdārını bildirmek katı āsāndur. Hemān münāsib olan bir gün oldan⁷¹⁹ üstine varub ‘askerini pāymāl itmek⁷²⁰ gerekdür. Tā ki ğayriler de ‘ibret alub⁷²¹ bir dağı kimse bunuñ gibi edebsizlige ikdām eylemeye⁷²² diyüb epsem oldı. Çünki Dārā ihtiyāruñ evvelki sözinden ğazaba gelmiş idi. Hemān-

⁷⁰³ ol: o M

⁷⁰⁴ şāhin: şāhin M

⁷⁰⁵ zīrā: - M

⁷⁰⁶ umūrını: umūrından T

⁷⁰⁷ diyüb: - T

⁷⁰⁸ gelüb sürdi şavurdu: geldi M

⁷⁰⁹ başladı ve dağı: başlayub M

⁷¹⁰ ‘azimetlerin: ‘azimetleri M

⁷¹¹ qarşusına: yanına T

⁷¹² olsalar: olsa T

⁷¹³ Cemşid’den: Cemşid’den M

⁷¹⁴ henüz: - T

⁷¹⁵ bucağ: bucağ T

⁷¹⁶ cihāngirlikle: cihāngirliğe T

⁷¹⁷ var: vārid T

⁷¹⁸ küstāhlığa da: küstāhlıka T

⁷¹⁹ oldan: ol M

⁷²⁰ itmek: eylemek M

⁷²¹ ğayriler de ‘ibret alub: ğayrilere ‘ibret olub M

⁷²² eylemeye: eylemeyeler M

dem kâtiplere emr eyledi kim İskender'e zehirli cevâblar ile toptolu bir nâme yazalar. Pes Dārā'nuñ murādı üzre nâmedür yazılıb eline⁷²³ virildi. Üstine bir mühr urub⁷²⁴ bir⁷²⁵ mu' temed âdemüñ eline virüb İskender'e gönderdi. Nâme ile giden âdem çünkü İskender'üñ ordusına geldi. Bārgāh kapusına varub kendünün Dārā'nuñ⁷²⁶ tarafından nâme ile geldügin⁷²⁷ kapucılara bildirdikde kapucılardur İskender'e i'lâm eylediler. İzn olduğda gelen herifi İskender'üñ öñine getürdiler. Herifdür⁷²⁸ yer öpüb ibtidâ du' âlar idüb andan şöñra Dārā'nuñ nâmesini çıkarub mührini öpüb İskender'e şundi. İskender de nâmenün mührini kaldırub yanında olan kâtiplere viridi.

10. [70a T] Bu Maḥall Dārā'nuñ İskender'e [18a M]⁷²⁹ Gönderdiği Nâmedür

Nâmenün ibtidâsında Cenâb-ı⁷³⁰ Haḫḫ te' âlâ ḫazretine ḫamd u şenâ eyledikden şöñra dimiş ki ey ḫām fikrli oğlan şaḫın keskin pençeli arslanla cenk idüb pençe tutuşmaḫ sevdâsında olma ki ḫoluñı kırub saña da⁷³¹ miḫdâruñı bildürür. Sen bizümle cenk idecek âdem degilsin. Bize ḫaşm olmağa yine kendümüz gibi bir şehriyâr-ı 'âlîşân gerekdür. Eger tâzelik hevesiyle⁷³² zür ki maḡrūr olub bize ḫarşu ḫorsañ saña bir iş ideriz⁷³³ ki tâ⁷³⁴ ḫıyâmete dek dillere destân⁷³⁵ olur. Yer gök arası ḫolu⁷³⁶ yer götürmez 'asker ile üstüne gelüb seni bozduḫdan şöñra Rüm vilâyetine âteşler bıraḡayım⁷³⁷ ve bir cānlı ḫayvān daḫı⁷³⁸ ḫomayub cümlesini ḫılıçdan geçireyim⁷³⁹. Bizüm saña ihmāl idüb açmaz ḫoduḡumuzdan ḡâfil olma ki bir iki günden şöñra cihānı senün başuña teng idüb ḫıyâmetler ḫoparub 'âlemi ḫarāb

⁷²³ eline: - T

⁷²⁴ üstine bir mühr urub: üstini mührleyüb M

⁷²⁵ bir: - T

⁷²⁶ Dārā'nuñ: Dārā T

⁷²⁷ nâme ile geldügin: geldügin T

⁷²⁸ herifdür: herif de T

⁷²⁹ Bu varaktan önce farklı bir eserden [Ferhad ü Şirin] bir varak eklenmiştir.

⁷³⁰ Cenâb-ı: - T

⁷³¹ da: - M

⁷³² hevesiyle: hevâsiyla M

⁷³³ ideriz: iderim M

⁷³⁴ tâ: - T

⁷³⁵ dillere destân: dillerde dâstân M

⁷³⁶ yer gök arası ḫolu: - M

⁷³⁷ bıraḡayım: bıraḡırım M

⁷³⁸ daḫı: - M

⁷³⁹ ḫılıçdan geçireyim: ḫırayım T

etsem⁷⁴⁰ gerekdür. Biz saña birkaç kerre âdem gönderüb tenbihler eyledik. Lâkin sen⁷⁴¹ hiç muqayyed olmayub açmaz kuduñ. İşte bu def a da nâme gönderüb [70b T] saña idecegimiz işi muqaddemâ⁷⁴² bildirdik. Tâ ki sonra ‘özr bahâne eylemeyesin. Eger sözü müz tutub bunca zamandan beri viregeldüğün hazîneyi gönderüb bize kulluk idersen biz de senün eyledüğün küstâhlığı ‘afv idüb dönüb gideriz. Sen de⁷⁴³ varub kendi memleketünde ‘âlemünde olursuñ⁷⁴⁴ ve eger ‘inâd u⁷⁴⁵ muhâlefet idüb sözü müzi⁷⁴⁶ kabül eylemezsen bildim bilmedim⁷⁴⁷ dimeyüb vaqtüne hazır olasıñ. Tâ ki kendi vilâyetüne kanâ‘at eylemeyüb bunca zamandan beri cihân şâhları yüz süregeldüğü taht sevdâsında olub üstimize kılıç çekmegi saña göstereyim. Ol vakte sen de göresin ki şon peşimânlık âdeme nice⁷⁴⁸ fâ‘ide virmez imiş. İşte saña bu kadar naşihatler eyledik⁷⁴⁹. Bundan sonra artık sözü müz kalmayub bâkî kalan cevâb kılıca havâle olunmuşdur. Eger sözü müzi kabül eylemezsen bir iki günden sonra anı da görürsün diyüb bunuñ gibi sözlerle nâmesini tamâm eylemiş. Çünkü nâmedür okunub mefhûmı İskender’ün ma‘lûmı oldı. Emr eyledi kim gelen [18b M] nâmeğe münâsib cevâb yazalar. Pes cevâbdur yazılıb İskender’e şunuldu. Tamâmı⁷⁵⁰ murâdı üzre olub⁷⁵¹ mührledi ve gelen âdeme virüb işte pâdişahuñ nâmenün cevâbı didikde herîfdür nâmeyi alub getürüb gelüb⁷⁵² Dârâ’ya virdi. Ol da mührini kaldırub kâtiblere virdi⁷⁵³.

11. Bu Maħall İskender’ün Dârâ’ya Gönderdigi Nâmenün Cevâbıdır⁷⁵⁴

⁷⁴⁰ etsem: eylesem M

⁷⁴¹ sen: - T

⁷⁴² muqaddemâ: muqaddemce M

⁷⁴³ gideriz sen de: gidersek de T

⁷⁴⁴ olursuñ: ol M

⁷⁴⁵ u: - T

⁷⁴⁶ sözü müzi: sözümi T

⁷⁴⁷ bilmedim: işitdim T

⁷⁴⁸ nice: - T

⁷⁴⁹ eyledik: eyleyidik M

⁷⁵⁰ tamâmı: tamâm M

⁷⁵¹ murâdı üzre olub: murâd alub T

⁷⁵² gelüb: - T

⁷⁵³ ol da mührini kaldırub kâtiblere virdi: - T

⁷⁵⁴ nâmenün cevâbıdır: nâmedür M

Nāmenüñ ibtidāsında Hakk te‘ālā hazretine hamd u şenā eyledikten sonra dimiş ki Cenāb-ı⁷⁵⁵ Hakk te‘ālā sizi ve bizi pādīşāh eylemekle sâ‘ir kullarından mümtāz eylemişdür. Pes imdi⁷⁵⁶ bizlere de⁷⁵⁷ lāzım olan budur ki bu ni‘metüñ şükrini bilüb kimseye zulm u ta‘addi eylememekdür. Tā ki Hakk sübhānehu ve⁷⁵⁸ te‘ālā ihsān eylediği devleti ber-çarār idüb cihānda pāyidār eyleye ve⁷⁵⁹ eger cüd u⁷⁶⁰ zulm yolına gidüb halkı rencide eylesen ecdāduñdan Daḥḥāk’uñ aḥvālını tārīḥlerde⁷⁶¹ okuyub bilmişsiñdür ki yaramazlığından niçe mekre mübtelā olub omuzlarında yılanlar zühür idüb niçe zamān ol zaḥmını çekdikden sonra āḥir Ferīdün gelüb anı helāk eylemişdür. Pes sen de bunca zamāndan berü eṭrāf-ı memleketde olanları rencide idüb ḥālā sebebsüz yere bu kadar ‘asker cem’ idüb⁷⁶² bizüm üstümüze geldiñ. Hakk te‘ālā hazretinüñ ‘avni ile saña ḡālib olub ‘Acem diyārına mālīk olursam hazret-i⁷⁶³ İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma⁷⁶⁴ nāzil olan şuhuf ḥaḳḳıçün sizüñ āteş-ḥāneleriñüzi cümle ḥarāb idüb ol bāṭıl olan⁷⁶⁵ dīniñüzi giderüb Hakk’uñ dīnini⁷⁶⁶ āşkäre ideyim ve sizüñ ol yaramaz ‘ādetleriñüzüñ yerine [71a T] güzel ‘ādetler koyayım. Sen bizi kendüñe muḳābil olmağa lāyık görmeyüb bir miḳdār bī-ma‘nā sözler söylemişsiñ. Bugün yarın cenk olduḡda herkesüñ ipliği bāzāra çıkarub⁷⁶⁷ ne ideceğini bildürüb⁷⁶⁸ dilāverlik ol zamānda ma‘lüm olur. Çünki ‘asker cem’ idüb bu maḥalle geldim. Bundan sonra yā bu meydānda başımı virürim⁷⁶⁹ ve yāḥūd senüñ tāc u taḥtuñı elüñden⁷⁷⁰ alurım. Yoḡsa bunuñ gibi sözlerle senden korkub girü döner degilim. Cihānda senüñ tāc u taḥtuña mālīk⁷⁷¹ olmaḡ Hakk te‘ālā

⁷⁵⁵ Cenāb-ı: - T

⁷⁵⁶ imdi: - M

⁷⁵⁷ de: - M

⁷⁵⁸ sübhānehu ve: - T

⁷⁵⁹ devleti ber-çarār idüb cihānda pāyidār eyleye ve: devlet ber-çarār olub cihānda pāyidār ola

T

⁷⁶⁰ u: - T

⁷⁶¹ aḥvālını tārīḥlerde: tārīḥini T

⁷⁶² eṭrāf-ı memleketde olanları rencide idüb ḥālā sebebsüz yere bu kadar ‘asker cem’ idüb: - T

⁷⁶³ hazret-i: - M

⁷⁶⁴ aleyhi’s-selāma: ‘aleyhi’s-selām için T

⁷⁶⁵ olan: - T

⁷⁶⁶ Hakk’uñ dīnini: Hakk dīni M

⁷⁶⁷ çıkarub: çıkub M

⁷⁶⁸ ne ideceğini bildürüb: - M

⁷⁶⁹ virürim: verem M

⁷⁷⁰ elüñden: - M

⁷⁷¹ taḥtuña mālīk: taḥta lāyık M

h azretin n elinded r ve⁷⁷² senden alub mur d eyledügi  ulına ihs n eyler⁷⁷³. G h aşl u⁷⁷⁴ nesl nle  ur rlanub ve g h da⁷⁷⁵ ‘asker ni meyd na getürüb yok yere l f u g z f⁷⁷⁶ eyleme ki bunun gibi sözler bir merde l yik degildir. Geçenlerde Zeng  ‘askeri senün ‘asker nden dağı ziy de  uvvetli ve bah dır iken H k k te‘ l n n ‘avniyle el m zde bozulub cümlesi  ılıdan geçdi. Bundan ‘ibret alub vaqt ne h z r olas n ve ibtid  biz sa na el  aldurub zulm eylemedik. Belki sen cih n halkını yanu na cem‘ idüb bizüm  anımızı döküb R m memleketini  ar b eylemek içün seyler gibi açub geld iğin zi iŐitd gimiz gibi biz de üstimüze gelen bel y  def‘ eylemek içün bir mi d r ‘asker cem‘ idüb  arŐu na geldik. Bundan Őonra eger Őul a t lib olursa n ne güzel Őul  idüb dönüb yerli yerimize gidelim ve eger cenk iderse n a na da h z ruz diyüb  atm-i kel m eylemiş. N men n mefh mı çünki D r ’nu  ma‘l mı oldu ve  azaba gelüb emr eyledi kim o ma allden  al ub g eler. Bu  arafda  skender D r ’nu  üstine geld iğinden haberd r olduğda ol da g  b  arŐuladı. Pes iki ‘asker birbirine mu  bil olub  ondılar. AŐŐ m olduğda iki  arafdan  aravullar ı ub Őab ha dek birbirini beklediler. Çünki Őab h olub  ft b-ı ‘ lem-t b  ulle-i   f‘dan baş  aldırub cih n n riyla münevver oldu. İki ‘askerdür yerlü yerinden  urub cebe v  cevŐenlerini giymege başladılar. Bu  arafdan D r  emr eyledi. K slar ve kürre n ylardur çalınmağa başlanub Őad sı zemine zelzele ve  sm na velvele virüb dil verler n h y u h y ve atlar n kişnemesi cih nı  ttd . Şaflardur [71b T] tertib olunub cümle Şağ ve Şol tağlar gibi yerlerinden  ar r eylediler. D r  da sil hını  uŐanub atına s v r oldu. Kendin n maŐŐ Ő  adem   hiŐmiyla ortalıkda  ar r idüb  ttd .  o uz kerre yüz bi  ‘askerin Şağ ve Őolın alub cebe v  cevşeni h z r u m heyy  eyledi. Meyd nda Şaf Şaf  olub dery  gibi mevc urmağa başladılar. Bu  arafdan R m ‘askeri de  l t-ı  arbe  ar  olub bölük bölük meyd na geldiler. Şaflarını tertib idüb cümle Şağ ve Şol yerli yerinde  ar r idüb  skender de gök demire  ar  olub atına s v r oldu ve maŐŐ Ő hizmetk rlarıyla ‘askerün ortasında  urub emr eyledi ki  abl u s rn ları alub ‘ leme velvele vireler. İki ‘askerdür birbirin n  atına

⁷⁷² elinded r ve: elinde olmağın M

⁷⁷³ mur d eyledügi  ulına ihs n eyler:  ayre virür M

⁷⁷⁴ u: - T

⁷⁷⁵ g h da: g h  de M

⁷⁷⁶ [19a M] [19b M] varakı kopuktur.

teşne olub cān alub cān virmege bil bağladılar. Pes Dārā ‘askerine işaret idicek dilāverlerdür bir uğurdan Rūm ‘askerinüñ üzerine yüridiler. Bu tarafından Rūm ‘askeri de karşulayub birbirine girdiler. Atlaruñ ayağından kalkān toz bulut gibi ‘askeri bürüyüb içinde kılıçlar şimşek gibi görünür idi. Gitdikçe cenk āteşi alevlenüb iki ‘asker birbirini fenāya virmege başladılar. Dārā da cenge girüb Rūm ‘askerinden rāst geldüğine amān u zamān virmeyüb kimini kılıçla iki pāre idüb kimini mızrāğla urduğda cebe vü cevşen zūr-bāzūsına taħammül idemeyüb mızrāk bir tarafından girüb öbür tarafından çıkar idi. Qanla üsti başı lāle reng olub hamle eyledikçe öñinden ‘asker bölük bölük kaçarlardı. Bu tarafından İskender ise ‘Acem ‘askerinüñ başına kıyāmet koparub elinde yalñ kılıç şafları birbirine urub rāst geldüğü pehlivānuñ evvelki hamlede işini tamām eylerdi. Öñine kimseler turmağa kādır olmayub hayli dilāverlere hārcā sürmüşidi. Dārā’ya İskender’üñ üzerine hamle idüb pes bir bir cenk içinde olan dilāverlere haber olub bölük bölük gelüb üstine hamle eylediler. Çünkü İskender ‘Acem ‘askerinüñ bu vechle hücum eylediklerini gördi. Var kuvveti bāzūya getirüb bunlarla merdāne cenk eylemege başlayub emr eyledi kim Rūm ‘askerinüñ cümlesi gelüb kendüsine arқа olub yardım ideler ve gelen ‘askeri girüye sürüb [72a T] perişān ideler. Pes Rūm dilāverleri bölük bölük gelüb iki ‘asker bir maħallda ancılayın cenk eylediler ki cihānı birbirinüñ başına teng eylediler. İskender ise tağ gibi yerinde şābitkadem olub gelen ‘askeri ašlā gözine aldırmayub merdāne cenk eyler idi. Āhir-i [20a M] kār gitdikçe ‘Acem ‘askeri çoğalub İskender’üñ tākati tağ olduğda⁷⁷⁷ nā-gāh düşmen ‘askerinden biri añsızdan İskender üzerine⁷⁷⁸ hamle idüb kılıç ile çaldığda zırhı kesüb geçdi. Velākin⁷⁷⁹ tenine çokluğ te’sir eylemedi. İskender’dür bu hāli gördükde herife bir kılıç çaldı kim tā beline varınca iki pāre eyledi ve murād eyledi kim cenkden dönüb varub yerinde⁷⁸⁰ karar eyleye. Lākin yine fikr idüb eger şimdi dönersem İskender kaçdı diyü belki ‘askere bir perişānlık el vire. Pes münāsib olan Cenāb-ı Hākk te’ālāya⁷⁸¹ şığınub ne hāl ise bu maħallden hareket eylememek gerekdür. ‘Avn-i Hākk’la bu cenkde biz manşūr u⁷⁸² muzaffer olub

⁷⁷⁷ olduğda: olub T

⁷⁷⁸ İskender üzerine: İskender’e M

⁷⁷⁹ velākin: lākin M

⁷⁸⁰ yerinde: yerine T

⁷⁸¹ te’ālāya: te’ālāya M

⁷⁸² u: - T

Dārā'ya ğalebe eyleyeceğimiz niçe vechle ma'lûm olmuştur diyüb ğayret idüb⁷⁸³ yerinden hareket eylemedi ve mümkün olduğu meretebe cenk ü cidâlden qalmayub var kuvvetini⁷⁸⁴ şarf eyledi. Āhîr-i kâr iki taraftan helâk olan 'askerüñ qanları seyler gibi meydânı tutub atlar qan içinde yüzmege başladılar⁷⁸⁵. 'Askerüñ de tākati taq olub aḥşâm vaḳti de yaqın olmağın Dārā murād⁷⁸⁶ eyledi kim taql-ı âsāyiş çalalar. Pes iki 'askerdür biri birinden ayrılıub yerlü yerine gelüb qondılar. Mecrûhlarınıñ yaralarına merhem urub rāḫatda oldılar ve iki taraftan qaravullar⁷⁸⁷ çıkub şabāḫa dek biri birini bekletiler.

12. Bu Maḫall Dārā Kendünüñ İki Hizmetkârı Elinde Helâk Olduğudur

Rivāyet olunur ki Dārā'nuñ iki hizmetkârı var idi ki bir⁷⁸⁸ kabāḫat eylediklerinden ötüri Dārā bunlara muḫkem siyâset eylemişidi. Bunlar da Dārā'ya ğöñüllerinden kân bağlayub her zamân fırsatın ararlar idi. Çünkü ol ğün cenk olub iki 'asker biri birine ğalebe idemeyüb aḥşâm olmağın⁷⁸⁹ ayrılıub yerlü yerine geldiler. Bunlardur ikisi [72b T] bir yere gelüb biri biriyle⁷⁹⁰ qavl [ü] qarâr eylediler ki yarın iki 'asker cenge⁷⁹¹ girdikde aralık yerde Dārā'nuñ fırsatını⁷⁹² bulub qanın dökeler ve⁷⁹³ İskender'e 'azîm ḫidmet eylemekle yanında 'izzet ü ḫürmet bulalar. Pes bunuñ üzerine ittifaḫ idüb⁷⁹⁴ ğice içinde kimsenüñ ḫaberi yoğiken sürüb İskender'üñ bārgāḫına geldiler ve⁷⁹⁵ qapucılara [20b M] bir gizli sözimüz vardur⁷⁹⁶. Bizi pâdişāha buluşduruñ didiklerinde qapucular da bunları İskender'e 'arz idüb izn olub içerye⁷⁹⁷

⁷⁸³ idüb: - T

⁷⁸⁴ kuvvetini: kuvvetin M

⁷⁸⁵ başladılar: başladı T

⁷⁸⁶ murād: emr M

⁷⁸⁷ qaravullar: qaravul T

⁷⁸⁸ bir: - M

⁷⁸⁹ ol ğün cenk olub iki 'asker biri birine ğalebe idemeyüb aḥşâm olmağın: - T

⁷⁹⁰ biri biriyle: - T

⁷⁹¹ cenge: birbirine T

⁷⁹² fırsatını: fırsatın M

⁷⁹³ ve: - T

⁷⁹⁴ idüb: eylediler T

⁷⁹⁵ ve: - T

⁷⁹⁶ vardur: var M

⁷⁹⁷ içerye: içeri M

girdiklerinde yer öpüb şehriyārum size bir büyük müjdemüz vardır⁷⁹⁸. Eger bu kullarına amān virüb zarar eylemeyeceklerine ‘ahd buyururlarise huzūr-ı ‘izzetlerine ‘arz idelim didiklerinde İskender de bunlara⁷⁹⁹ bir zarar kaçd eylemeyeceğine ‘ahd idüb her vechle gönüllerini⁸⁰⁰ emīn eyledikde didiler ki pādīşāhımız⁸⁰¹ biz Dārā’nuñ hizmetinde ziyāde muqarreb⁸⁰² olub bizden yakın hizmetkārları⁸⁰³ yoqdur. Her birimüze dünyāda olmadıq işkenceler⁸⁰⁴ idüb bizi cānımızdan uşandırmışdur. İkimüz ittifāk eyledik ki yarın cenk olduqda qanını döküb vücūdını cihāndan mahv ideyiz. Pes bu müjde için huzūr-ı ‘izzetiñüze geldük. Aşlā elem ü fikrde olmayub şafāñuzda oluñ ki şabāh olduqda be-her-hāl Dārā’ya fırsat bulub öldürsek gerekdür. Ol vaqtd⁸⁰⁵ sā’ir ‘askerüñ de işi tamām olub murād-ı hümāyūniñuz hāşıl olur. Lākin şehriyārimuzdan da bunu ricā ideriz ki bu hizmetüñ muqābelesinde ve⁸⁰⁶ bu kullarına ‘azīm ihsānlar idüb her birimüzi mālā müstağraq idesiz diyüb bunuñ üzerine İskender ile ‘ahd idüb yine kimse haberdār olmadan dönüb yerlerine geldiler. İskender bunlaruñ bu kabāhati ideceğine i’timād itmeyüb cihānda hiç kimesne⁸⁰⁷ velī-ni‘metine buncılayın yaramazlık kaçd⁸⁰⁸ eyler mi? Ancaq efendilerine bir miqdār hātırları⁸⁰⁹ qalduğundan āteşle⁸¹⁰ gelüb bunuñ gibi bir olmaz söz söylediler. Şimdi varub yine peşimān olurlar diyüb açmaz qodı. Çünkü gicenüñ zulmeti cihāndan gidüb şabāh oldı. Āftāb-ı ‘ālem-tāb ile cihān rüşen olub iki ‘askerdür turub cenge hāzırlandılar. Dārā’dur yerinden qalqub silāhını geyüb atına süvār oldı. ‘Askerdür bölük bölük meydāna gelüb cümle sağ ve şol yerli yerlerinde⁸¹¹ karar eylediler. Kūsıların şadāsı cihānı tutub atların ayağı [73a T] altından qalқан toz göklere direk direk olub çıqdığundan şanki yerüñ bir qatı göge gidüb⁸¹² yer altı qat ve gök sekiz qat

⁷⁹⁸ vardır: var M

⁷⁹⁹ bunlara: - M

⁸⁰⁰ gönüllerini: gönüllerin T

⁸⁰¹ pādīşāhımız: pādīşāhum M

⁸⁰² ziyāde muqarreb: - T

⁸⁰³ hizmetkārları: hidmetkārı M

⁸⁰⁴ işkenceler: işkence T

⁸⁰⁵ vaqtd: vaqt T

⁸⁰⁶ ve: - T

⁸⁰⁷ kimesne: kimse M

⁸⁰⁸ yaramazlık kaçd: yaramaz kaçdı M

⁸⁰⁹ hātırları: hātırı T

⁸¹⁰ āteşle: - T

⁸¹¹ yerlerinde: yerinde T

⁸¹² [21a M] - [22b M] arası iki varak kopuktur.

olmuşidi. Ol haremzâdeler ise bu vechle ittifâk eylediler ki iki ‘asker birbirine karşıdıkdâ biz Dārâ’nuñ yanından ayrılmayub Rûm ‘askerinden birini gösterelim. Ol da üstine sürdükdâ añsuzdan varub işini tamâm eyleyelim didiler. Bu tarafından İskender de başdan ayağa varınca âlâta garq olub gice ile gelen Dārâ’nuñ oğlanları hâtırına gelüb ‘aceb şu nâ-bekârlar bunuñ gibi kabâhate el şunarlar mı ola diyüb Rûm dilâverlerini yerli yerine gönderüb her birine tenbîhler eyledi ki olur olmaz işden ürküb yerinüzden ayrılmâñuz ve cân başla çalışñuz ki ola ki bugün düşmene fırsat bulub işlerini tamâm ideydik diyüb cümle ‘askerini sağ ve şol tertîb idüb kendisi ‘askerüñ ortalık yerinde demir tağ gibi qarâr eyledi ve murâd eyledi ki kûslar ve tabllar ve surnâları çalmağa başlayub ortalığı velleveye verdiler. Pes iki ‘askerdür birbirine hamle idüb girişdiler. Kıyâmetler qopub kılıçlar şimşek gibi oynayub qan seyller gibi aqmağa başladı. Dārâ kendüsi ol gün cenge girmeyüb yanında olan dilâverlere göreyim sizi diyü tenbîhler idüb göndermişidi. Bu tarafından İskender yedi başlı ejder gibi cenge girüb ‘Acem ‘askerinüñ başına kıyâmetler qoparub râst geldüğünü iki pâre idüb şaflar⁸¹³ bozub ‘askeri iki tarafından biri birine qatmaqda idi. Lâkin ‘Acem ‘askerine hadd ü gâyet olmadığından her ne kadar sa’y olunsa da bile yine yerlerinden ayrılmazlaridi. Elqışsa bu hâl üzre iki tarafından gitdikçe cenk âteşi alevlenüb hây u hüyla dünyâ tolub atlar qan deryâsı içinde yüzmege başladılar. Dārâ ol gün cenge girmeyüb yerinden ayrılmadı. Muqaddemâ eyledikleri tedbîr alıvirmeyüb bir iş idemediler. Âhîr gitdikçe yanında olan hizmetkârlar cümle ayrılıb cenge gitmegin ol iki haremzâdelerden gayri kimse qalmamışidi. Çünkü bu hâli gördiler. Fırsatı ganîmet bilüb añsuzdan üstine hamle idüb gögsine bir ‘ağim yara açdılar ki qan çeşme gibi boşanub atından yere yıkıldı. Pes haremzâdeler bu işi eyledikleri gibi İskender’üñ yanına gelüb didiler ki pâdişâhımızuñ ‘ömri uzun olsun ki iqbâl-i hümâyunları [73b T] ile Dārâ’nuñ bir zağmla işini tamâm idüb qanını yere dökdük. Eger i’timâd eylemezlerse buyursunlar. Tâ ki qanıyla atlaruñ ayaqları la’l-gün idüb gördüklerinde i’timâd buyursunlar. Biz ‘ahdimüzde olan işi tamâm idüb yerine getürdük. Şimden sonra şehriyârimuz da ‘ahdlerine vefâ idüb bu qullarına va’d eyledikleri hazîneyi ihsân buyuralar diyüb epsem oldılar. İskender çünkü bunlardan bu sözi işitdi. Bildi ki nâ-dânlar efendilerinüñ qanına girüb helâk

⁸¹³ T nüshasında “şâflar” şeklindedir.

eylemişler. Eyledüğü ‘ahde peşimān olub bunlardan yerini şordukda İskender’üñ öñine tenhā düşüb Dārā’nuñ öldüğü yere getürdiler. İskender gelüb gördi kim ortalık tenhālanub hizmetkârlardan yanında kimse kalmamış ve Dārā’nuñ başından şahlık tacı yere düşüb kendi mecrūh olub toprağa bulayub batmış. Pes İskender’dür atından inüb emr eyledi. Ol iki haremzādeyi tutub bağladılar. Andan soñra Dārā’nuñ yanına gelüb başını dizine aldı ve ağladı. [74a T] Dārā’dur gözini açub gördi kim bir kimse başını dizine almış dir ki ey pehlivān beni kendi hālūme koyub yanumdan kalk. Tā ki kanum üstüñe bulaşmasun. Şimden soñra benüm ‘ömrüm āhır olub cānum şem‘i söyünmege az kaldı. Rūzgār baña zulm idüb hayf-ı kılıçla cigerümi togradı. Luḫ idüb başımı elüñden bırak ki felek vücūdum şöhreti harāb idüb tedbīr ü ‘ilācdan kaldım ve ‘ömrüm tamām olmağın ‘adem deryāsına taldım. Beni bir laḫza kendi hālūme ko ki āhır nefsumi tamām ideyim. Eger maḫşūduñ üstümde olan esbābumı soymak ise bir dem şabr eyle. İsterseñ başımı da kes didikde İskender ağlayub ey şehriyārum ben kuluñ İskender’im. Neyleyim ben senüñ gibi şehriyārı? Buncılayın kana garḫ olub mecrūh olduğına rāzī degilim. Lākin ne çāre ki taḫdīr bu yüzden imiş. N’olaydı pādīşāhımuñ buncılayın zār olduğın görmeyeydim ve bu günlere ırmeyeydim. Hayf u şad-hayf ki İsfendiyār neslinüñ yādgārı cihāndan gitmekle devlet-i mülk-i ‘Acem āhır oldu ve Cemşid devleti nihāyetin buldı. N’olaydı İskender de sencileyin mecrūh olub yanūnda cān vireydi. Lākin ne çāre ki zūr ile ölmek olmaz. Vaḫti gelmedikçe kimse ‘adem yolını bulmaz. Eger bu derde bir çāre olacağını bileydım kādīr olduğum mertebe çalışub ve ‘ömrümü şehriyāruñ yolına fedā iderdim. Lākin dünyā bir yere gelse bu derde devā idemez. Hemān şimden soñra şehriyārumdan niyāz iderim ki bu kullarına fermān buyuralar kim luḫ [u] iḫsān ideyim ve başımı yollarına ḫurbān idüb emrlerini yerine getüreyim. Her ne kadar göñülleri istediği şey var ise cümle bu bendelerine sipāriş buyursunlar. Her birini yerine getürmekde biñ cānla sa‘y ideyim didi. Çünkü İskender’üñ bu vechle hātırını ele alub tesliyet eyledüğünü gördi. Didi ki ey benüm tāj u taḫtuma sezā-vār [u] lāyık olan şehbāzum, cānı boğazına gelüb ‘ömri āhıre irmiş kimsenüñ hālinden ne şorarsıñ ki saña ne diyem? Vücūdum gülzārına ḫazān irdi. Her taraftan esdi ve rūzgārını böyle zār eyledi ve cigerümi kesüb tāj u taḫtumdan dūr idüb kızıl kana taldırdı ve başuma belā arıları üşüb hayretde kaldım. Benüm bu hālümü görüb ‘ibret al ve

eyülügi [74b T] kendüñe hūy idüb ‘adl ü dād ile cihāna āvāze şal. Eger sen de benüm gibi olursañ şübhesüz benüm başuma gelen hāller senüñ başuña da gelür ve şanma ki eyledüğüñ yanuña qalür. Bu fānī dünyāya gelen elbette gitse gerekdür ve cihān bāğında biten yitse gerekdür. Bizüm neslimüzden Behmen ejder ağızında helāk olub İsfendiyār da Rüstem elinden mevt şarābını içmişdür. Bizüm cihāndan gitmemüz böyle imiş. Tāc u taht saña mübārek olsun. Çünkü bizüm göñlimüzde olan ārzūlardan su’āl idüb yerine getüreyim diyü va‘d eylediñ. Pes senden üç şey ricā iderim ki yerine getürmekle rūhumı şād idesiñ. Biri budur ki beni böyle bī-günāh yere helāk iden ādemleri tutub helāk idesiñ. Biri de çünkü ‘Acem taht-gāhında oturub ol memlekete pādīşāh olasıñ. Göñlüñde kimseye kīn tutmayub cümlesinüñ mümkün olduğı mertebe hātırlarını hoş idüb rencide eylemeyesin ve bir de benüm haremümde olanları yabancı gibi görmeyüb kızum Rüşeneg⁸¹⁴ ki cihānda mişli bulunmaz bir nāzenīndür. Alub kendüñe hātūn idinesiñ. İşte senden istedüğüüm bu üç şeydür. Eger kerem idüb bu üç şeyleri vaşiyetleri yerine getürürseñ luğf eylemiş olursuñ diyüb sözini tamām eyleyüb gözini yumub bu cihān-ı fāniden geçdi. Çünkü cenkde olan ‘asker Dārā’nuñ öldüğinden haberdār oldılar. Birbirinden ayrılub cenk ü cidāllerinden ferāğat eylediler. Andan şoñra İskender emr eyledi. Dārā’yı hārīrlere şarub altun tībūta qodılar ve ol maħallda defn idüb üstine bir ‘ālī qubbe binā eylediler. Çünkü Dārā bu tārīkle helāk oldı. İskender’e nuşret ü zafer naşīb olub bu kadar ‘askere bunuñ gibi kolaylıqla ğalebe eyledi. Pes Dārā’nuñ tahtında oturub bunca zamāndan berü ‘Acem şāhları mālīk oldukları hāzīneyi getürüb berāber ‘arz eylediler. Harman harman altun ve gümüş yığılub şand[ū]qlarla la‘l ü cevāhir düzilüb muraşşā‘ tāt u kemer ve sāt’ir baht u tahta nihāyet olmayub cebe vü cevşen hod hisāba gelmez idi. Muraşşā‘ u mücevher rahtlı atlar ve Hātā [vü] Türkistān gözli oğlanlar birer birer ‘arz olunub sāt’ir tuhfē vü eşvāb⁸¹⁵ cümle her ne var ise defter olunub [75a T] pādīşāh için qabz olunub elqışsa tā Cemşīd zamānından berü ‘Acem pādīşāhları bu kadar zaħmetle cem‘ eyledikleri hāzīne vü tuhfelerüñ cümlesi bir ānda İskender’e müyesser olduğda emr eyledi kim bir miqdārını kendi yanında olan ‘askere in‘ām ideler. Pes cümlesi ğanī olub İskender’üñ eyyām-ı devletine du‘ālar

⁸¹⁴ T nüshasında “Rüşenegī” şeklindedir.

⁸¹⁵ T nüshasında “esbāb” şeklindedir.

eylediler. Andan sonra ‘Acem dilâverlerine ve Dārâ’nuñ hizmetinde olan a‘yân-ı devletine âdem gönderüb bu vechle ısmarladı ki cümlesi bizüm yanımıza gelüb hâk-i pâyimüze yüz sürüb şimden sonra bize bende olalar. Biz de her birine ri‘âyetler idüb hâklarında māl u hazine dirig itmeyüb cümlesini hoş görüb hālî hālince manşıblar virüb luflar eyleyelim. Pes bu sözi ‘Acem halkı işitdikde cümle bir yere gelüb şād u hurrem oldular ve kılğub İskender’ün dergâhına geldiler. İskender’dür bu hâlde şād olub başka başka her biri ile ‘ahd idüb kimseye yaramaz kaçd eylemeyüb cümle yerli yerlerinde karar eyleye. Anlar da bunuñ üzerine İskender’e tâbi‘iyyet idüb kulluğın kabül eylediler. Andan sonra İskender emr eyledi kim her birinün muqaddemâ zabt idegeldügi manşıb her ne ise berâtını tecdid idüb niçe terakķilerle yeñiden berât yazıldı ve hazineler açılıb her birine ferāvān mālın in‘ām ü ihsān olundu. Anlar da İskender’den bu luflı ve keremleri gördüklerinde her biri biñ cānla kıl olub eyyām-ı devletine du‘ālar eylediler. Bu kadar ‘askerden kimse kalmadı ki lufl [u] ihsānına mazhār olmaya. Pes cümle ‘askerinün gönüllerinde İskender’ün muhabbeti Dārâ’dan yüz kat ziyāde olub hezārān āferin eylediler. Andan sonra İskender fermān eyledi. Meydāna taht kurdılar ve Dārâ’yı helāk eyleyen iki hizmetkārını meydāna getürüb ibtidā fermān eyledi ki hazineden hisābsuz māl getürüb bunlara virdiler. Andan sonra İskender bunlara didi ki size māl u hazine vireyim dimişidim. ‘Ahdimüze vefā idüb işte size bu kadar māl u hazine virdim diyüb ba‘dehu emr eyledi kim boğazlarına ip taķub siyāset dellālleri cümle ordunuñ [23a M] içinde⁸¹⁶ gezdürüb pādīşāhına hıyānet eyleyenün hālî budur diyü söyleyeler⁸¹⁷. Tā ki ğayriler görüb ‘ibret alalar. Andan sonra karşı karşıya aşakoyalar didikde⁸¹⁸ fermān üzre ol iki haremzādeyi⁸¹⁹ bu tarikle helāk eylediler. Cümle halk İskender’ün [75b T] bu hükümetine taħsinler idüb ne güzel⁸²⁰ tedbir eyledi bārekallāh diyüb⁸²¹ eyyām-ı devletine du‘ālar eylediler. Bu maşlahat da tamām olduğdan sonra bir gün İskender dīvān idüb cümle a‘yân-ı devlet yanına gelüb ve⁸²² ne kadar ‘ulemā vü⁸²³ hükemā vü ihtiyārlar⁸²⁴ var ise cümle⁸²⁵ ol

⁸¹⁶ içinde: içini M

⁸¹⁷ söyleyeler: - M

⁸¹⁸ didikde: - T

⁸¹⁹ haremzādeyi: hārmzādeyi M

⁸²⁰ güzel: - M

⁸²¹ bārekallāh diyüb: diyü bārekallāh eylediler T

⁸²² ve: - T

meclise cem^c olmuşlar idi⁸²⁶. Pes simâtlardur çekilüb yemek yendikten soñra her bâbdan söz açılıb meclis-i şâha⁸²⁷ münāsib herkes bir söz söylemege başladı. Dārā'nuñ hizmetinde olanlardan cihān görmüş bir ihtiyār kimse var idi ki niçe şehriyārlar hizmetine irişüb rüzgārı tecrübe itmiş⁸²⁸ bir pîr idi. Ol da meclisde hâzır olmağın İskender bundan su'āl idüb didi ki ey pîr sen bu kadar zamāndan beri niçe rüzgār görüb cihānuñ aḥvālinden haberdār iken Dārā buncılayın yaramaz işe mübāşeret eyledügi vaḳtde⁸²⁹ niçün naşihat idüb men^c eylemediñ ve⁸³⁰ bunuñ soñı nedāmetdür diyüb bir⁸³¹ tedbîr kılmadıñ. Tā ki senüñ sözüñle 'amel idüb⁸³² böyle girdāba düşmezdi⁸³³ ve miḥnet arıları her tarafından başına üşmezdi⁸³⁴. Bir kimse bilmezlikle bir işe başladıkda eger ol iş ḥaṭā olsa⁸³⁵ suç anuñ yanında olan 'ākıllaruñdur ki⁸³⁶ ol maşlahatuñ ḥaṭā olduğına tenbîh eylemeyeler ve niçe yüzden naşihat eylemekle ol kimseyi ol işden döndürmeyeler⁸³⁷ didikde ihtiyārdur söze gelüb ibtidā pādişāha du'ālar⁸³⁸ idüb didi ki dā'imā Ḥaḳḳ te'ālā ḥazreti şehriyārumı āfātdan biri idüb⁸³⁹ hezār devlet ü şevketle cihān turdukça mu'ammer idüb düşmenlerini zār u zebūn eylesün. Ḳulıñuz Dārā'ya naşihati⁸⁴⁰ terk eylemedim ve sözümi dirîğ eylemeyüb her bâbdan pend ü naşihatler eyledim ve niçe rüşen çerāğlar gösterüb toğrı yola delālet eylemekde var kuvvetümi⁸⁴¹ bāzūya getürdüm. Lākin hiçbiri fā'ide virmedi ve kendü bildüğinden ḳalmayub ašlā benüm sözlerümi diñlemedi. [23b M] Zīrā çünki rüzgār anuñ 'ömri⁸⁴² defterini dürmişidi ve tāc u

⁸²³ 'ulemā vü: - M

⁸²⁴ ihtiyārlar: ihtiyār T

⁸²⁵ cümle: hep M

⁸²⁶ meclise cem^c olmuşlar idi: meclisde hâzır olmuşidi T

⁸²⁷ meclis-i şâha: meclis şāhına M

⁸²⁸ itmiş: eylemiş M

⁸²⁹ eyledügi vaḳtde: eyledikde T

⁸³⁰ ve: - T

⁸³¹ diyüb bir: diyü T

⁸³² 'amel idüb: 'āmil olub M

⁸³³ düşmezdi: düşmeyeydi T

⁸³⁴ üşmezdi: üşmeyeydi T

⁸³⁵ olsa: ise M

⁸³⁶ ki: - T

⁸³⁷ döndürmeyeler: döndüreler M

⁸³⁸ du'ālar: du'ā M

⁸³⁹ didi ki dā'imā Ḥaḳḳ te'ālā ḥazreti şehriyārumı āfetden biri idüb: - T

⁸⁴⁰ naşihati: naşihat M

⁸⁴¹ kuvvetümi: kuvvetimüz M

⁸⁴² 'ömri: - T

tahtını sa'adetlü pâdişâhuma⁸⁴³ virmişidi. Pes anuñ cümle işleri hep hām olmağın tersine olub günden güne⁸⁴⁴ devlet kendüsinden yüz çevirmekte idi⁸⁴⁵. İtmām idince⁸⁴⁶ ve baht u⁸⁴⁷ zafer pâdişâhuma yār olub cümle tedbīrleri rāst gelmegin tahtına mālīk olub⁸⁴⁸ yerine oturdılar. Şimden soñra haşımlarınuñ bī-devlet olub ve bedbaht olduğından elemzede olmayub [76a T] kendü zevk ü⁸⁴⁹ şafālarında olalar⁸⁵⁰. Hāḳḳ'a çok şükrler ki bu tāzelikte cihān şāhları ḥasretile⁸⁵¹ cān viregeldikleri⁸⁵² tāc u tahta nā'il oldılar. Pes hemān fırsatı⁸⁵³ ḡanīmet bilüb vaḳtlerini zāyi' eylemesünler ve oturub zevk ü⁸⁵⁴ şafā ile 'ömrler sürüb atub tutsunlar. Zīrā bu tāzelik her zamān ele girmez. Bugün yarın pīrlīk irişüb⁸⁵⁵ cümle işden ferāgat ideler ve bir gūşede oturub tāzelikte geçen demleri añub ḥasret çekerler diyüb sözini tamām eyledi. Çünkü İskender gördi ki pīr cihānuñ aḥvālinden ḥaberdār olub rūzgāruñ fā'ide vü⁸⁵⁶ zararını⁸⁵⁷ cümle tecrübe idüb bilüb añlamış. Pes tekrār pīrden su'āl idüb⁸⁵⁸ ey pīr ser-'asker olan kimseye cenk yüzinde ne güne tedbīr eylemek gerekdür ki⁸⁵⁹ nuşret ü zafer yüz göstere ve haşmına ḡālib olub meydān kendüsine⁸⁶⁰ ḳala didikde pīrdür cevāb virüb pâdişāhum senüñ gibi şehriyār-ı şābitḳadem ki bir 'askerüñ içinde ola. Cümle 'askere ḳuvvet-i ḳalb olmağın be-her-ḥāl haşmına ḡālib olur. Bizden evvel gelen⁸⁶¹ cihāna gelmiş rūzgārı tecrübe eylemiş iḥtiyārlardan işitdim ki bir dilāverüñ zūr-bāzūsı ne ḳadar ise yūregi on ḳat andan ziyāde olmaḳ gerekdür. Cigerdār olan kimsede başḳa ḥāl vardur ve meydānda şaflar tertīb olunub 'asker cenge ḥāzır u āmāde olduğda şehriyārları olana lāyīḳ degildür ki 'askerinden merd isteyüb yardım

843 pâdişâhuma: pâdişāha M
844 günden güne: gün-be-gün M
845 çevirmekte idi: çevirüb T
846 itmām idince: - M
847 u: - T
848 olub: - M
849 ü: - T
850 olalar: olsunlar M
851 ḥasretile: - T
852 viregeldikleri: virdikleri M
853 fırsatı: fırsat T
854 ü: - T
855 irişüb: irişür M
856 vü: - M
857 zararını: zararın T
858 idüb: eyleyüb M
859 ki: - T
860 kendüsine: kendisinde M
861 gelen: - M

taleb eyleye. Belki lāzım olan oldur ki kendüsi şabr şāhibi olub yerinde şābitkadem ola ve yardımını Hāḫḫ te‘ālā ḫāzretinden isteyüb yā Rabb sen beni ḫaşm [24a M] üzre ğālib eyle diyü niyāz eyleye. Zīrā ‘askerüñ yerinde ber-ḫarār olub ḫaşma ğālib olması bu iki şeyledür⁸⁶². Çünki Hāḫḫ te‘ālā ḫāzretleri seni manşūr idüb⁸⁶³ ḫaşmuña ğālib eyleye⁸⁶⁴. Ḳaçan ‘askere yol virüb muḫayyed olma. Zīrā ‘asker maġlūb olub perīşān olduğda elbette ḫaçmaġa yüz tutsalar⁸⁶⁵ gerekdür. Çünki kendilerinüñ ḫaçacaḫ yolları⁸⁶⁶ ḫapanıḫ olduğını göreler⁸⁶⁷. Nā-çār ölüm eri⁸⁶⁸ olub ğayrete gelürler ve maġlūb⁸⁶⁹ iken zārūrī ḫaşmına⁸⁷⁰ ğālib olurlar. İskender tekrār su’āl idüb ey pīr işitdim ki Rüstem yapyalıñuz bir ‘askere ḫarşu ḫoyub [76b T] cenk idermiş. Bu hīç benüm ‘aḫluma şıġmadı. Nice mümkindür ki yalıñuz bir ādem kendüsini bütün bir ‘askere ura ve aña zafer bulamayalar ve⁸⁷¹ perīşān olalar. Bu benüm ḫatı çoḫdan müşkilümdür. Bu şübheme de⁸⁷² cevāb vir didikde pīr bu tedbire⁸⁷³ cevāb bā-şavāb⁸⁷⁴ virüb ey⁸⁷⁵ şehriyārum öyle işidürüz ki Rüstem’üñ ‘ādeti ol imiş ki ibtidā ol ‘askerüñ⁸⁷⁶ serdāri olan pehlivān⁸⁷⁷ kim ise meydāna da‘vet idüb ibtidā anuñ işini tamām eyler imiş. Çünki ‘asker serdāri olan⁸⁷⁸ helāk ola. Sā’irleri de çoḫluḫ ḫarşu tıramayub perīşān olurlar imiş. Yoḫsa buyurduġıñuz gibi niçe mümkindür ki yalıñuz bir ādem bir ‘askere ḫarşu ḫoya ve bu ḫadar hengāmeye tenhā⁸⁷⁹ cevāb vire didikde⁸⁸⁰ İskender tekrār su’āl idüb Behmen, Ferāmurz öldürüb Rüstem’üñ ḫandānını perīşān eylemek murād eyledikde yanında olan ihtiyārlar niçün naşīhat idüb bu işden vāzgeçürmediler. Tā ki ol ocaḫ perīşān olmayadı didikde pīr didi ki

⁸⁶² şeyledür: şartladur M
⁸⁶³ idüb: u muḫaffer ḫılalar bir T
⁸⁶⁴ eyleye: eyler T
⁸⁶⁵ tutsalar: tutsa M
⁸⁶⁶ yolları: yollarını T
⁸⁶⁷ göreler: göre M
⁸⁶⁸ eri: ‘ārī T
⁸⁶⁹ ve maġlūb: - T
⁸⁷⁰ ḫaşmına: - T
⁸⁷¹ ve: da M
⁸⁷² şübheme de: şübheye T
⁸⁷³ pīr bu tedbire: pīrdür M
⁸⁷⁴ bā-şavāb: - M
⁸⁷⁵ ey: - M
⁸⁷⁶ ol ‘askerüñ: ‘asker T
⁸⁷⁷ pehlivān: - T
⁸⁷⁸ ‘asker serdāri olan: ‘askerüñ serdārları M
⁸⁷⁹ ḫoya ve bu ḫadar hengāmeye tenhā: ḫoyub M
⁸⁸⁰ didikde: didi M

pādişāhum ihtiyārlar ašlā naşihatde⁸⁸¹ kuşūr qomayub çalışdılar. Nihāyet kendi sözlerini⁸⁸² tutmayub bildüğinden qaladı ve eylediği iş anuñ da yanına qalmayub⁸⁸³ ‘aķıbet ejder ağızında helāk oldu. Dünyāda kimi gördüñ ki bir kimsenüñ kanına gire de ol qan kendi yolına gelmeyüb dünyāda murād üzre⁸⁸⁴ atub tuta⁸⁸⁵. Bu rüzgār aña da qalmayub elbette bir gün bir dāme⁸⁸⁶ düşürüb bir tarıķle helāk eylemesi muqarrer diyüb epsem oldu. Çünkü İskender pirden bu sözi işitdi. Havfa düşüb göñlinden⁸⁸⁷ biz de Dārā’yı öldürüb ħandānını [24b M] berbād eyledik. Be-her-ħāl bizüm de başımuza⁸⁸⁸ gelse gerekdür diyüb bu ħikāyeden ‘ibret alub qasāvetlendi ve ğayri muşāħabete başlayub andan soñra ihtiyāra niçe in‘ām ü⁸⁸⁹ iħsānlar eyledi. Dārā’nuñ erkān-ı devleti İskender’üñ ihtiyārıyla⁸⁹⁰ bu vechle⁸⁹¹ ħakīmāne muşāħabet eylediğini⁸⁹² gördüklerinde şād olub eger⁸⁹³ şehriyārımız olan Dārā öldi ise Ĥaķķ’a çok şükrler ki yerine bunuñ gibi bir ‘aķıl pādişāh geldi diyü eyyām-ı devletine du‘ālar eylediler ve Dārā’nuñ niçe eylediği zulmler var idi. İskender’e ‘arz eylediler. Cümlesini qaldırub her vechle⁸⁹⁴ ħalkuñ göñüllerini ele aldı.

13. Bu Dāstān İskender’üñ Āteş-Ĥāneleri Ĥarāb Eyledügidür⁸⁹⁵

Rivāyet olunur ki ol [77a T] vaķtde cümle ‘Acem ħalkı āteşe tıparlar idi ve⁸⁹⁶ ol memleketüñ her bir şehrinde niçe āteş-ħāneler var idi ki ol⁸⁹⁷ qavmuñ āyin-i bātılları üzre kilīsā gibi idi⁸⁹⁸. İskender çünkü ‘Acem taĥtına mālİK oldu. Emr eyledi

⁸⁸¹ ašlā naşihatde: naşihatde ašlā M

⁸⁸² qomayub çalışdılar nihāyet kendi sözlerini: qomadılar lākin söz M

⁸⁸³ qalmayub: qaladı T

⁸⁸⁴ murād üzre: - T

⁸⁸⁵ tuta: tutub T

⁸⁸⁶ gün bir dāme: ādeme T

⁸⁸⁷ göñlinden: - T

⁸⁸⁸ başımuza: yolu muza M

⁸⁸⁹ ü: - T

⁸⁹⁰ ihtiyārıyla: ihtiyārla T

⁸⁹¹ bu vechle: - T

⁸⁹² eylediğini: eylediklerini T

⁸⁹³ eger: ol T

⁸⁹⁴ her vechle: - T

⁸⁹⁵ Bu Dāstān İskender’üñ Āteş-Ĥāneleri Ĥarāb Eyledügidür: -T

⁸⁹⁶ ve: - T

⁸⁹⁷ ol: - T

⁸⁹⁸ idi: - T

kim ol âteş-hâneleri yıķub ĥarâb eyleyeler ve cümle ĥalkı ol bâtıł dînden döndürüb ĥazret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm dînine da‘ vet ideler ve⁸⁹⁹ ‘Acem kıavminüñ ‘âdetleri bu idi ki bir⁹⁰⁰ mâldâr kimsenüñ ‘ömrü⁹⁰¹ âĥir olub dünyâdan gidecegi vaķt⁹⁰² yaķın olduķda eger vârişı yoķ ise cümle⁹⁰³ mâlını vaşıyyet idüb âteş-hâneye vaķf eyler idi⁹⁰⁴. Bu sebebden âteş-hânelerde bunca zamândan berü cihân mâlları cem‘ olmuşdur⁹⁰⁵. Çünki İskender ol cümle⁹⁰⁶ âteş-hâneleri yıķub⁹⁰⁷ ĥarâb eyledi. Her birinden niçe ĥazîne çıķub ĥisâba gelmez mâl ĥâşıl oldu ve bir yaramaz işleri de⁹⁰⁸ bu idi ki niçe nâzenin meh-pâre kıızları âteş-hâneye kıoyub dâ‘imâ anda olan mel‘ ünlarla⁹⁰⁹ şarâb içüb fışķ u fücür iderler idi ve her yıl başında nevrüz günü⁹¹⁰ ola. Ol gün⁹¹¹ ne kıadar nâzenin güzel kıız var ise zer ü zîvere⁹¹² ġarķ olub âteş-hânelere giderler⁹¹³ idi ve ‘avrat ve⁹¹⁴ oġlan cümle bir yere gelüb zülûflerini perîşân idüb birbiriyle⁹¹⁵ el ele virüb raķşa girerler idi ve niçe günler anda kıalub fitne vü fesâd iderler idi. [25a M] Cümle memlekete⁹¹⁶ fermânlar gidüb tenbîhler olundu ki bir daķı ol eski âyîn-i bâtıllarını işlemeyüb terk ideler ve kimse kıızını taşra çıķarub⁹¹⁷ nâ-maĥreme göstermeyeler. Pes âteş-hâneleri ĥarâb eyleyüb ĥazînelerini⁹¹⁸ zâbt eylediler⁹¹⁹ ve cümle eyledikleri yaramazlıķları⁹²⁰ bıraġub dünyâyı⁹²¹ ol kendilerinüñ⁹²² işledikleri yaramaz işlerinden⁹²³ pâķ ü pâķîze eylediler. Şöyle ki

899 ve: - T
900 bir: - M
901 ‘ömrü: ‘ömr M
902 gidecegi vaķt: gidecek vaķtı T
903 cümle: - M
904 eyler idi: eylerleridi T
905 olmuşdur: olmuşdı M
906 cümle: - M
907 yıķub: - T
908 de: - T
909 mel‘ ünlarla: mel‘ ünlar M
910 günü: - T
911 ol gün: - M
912 zer ü zîvere: zerr ü jîvere T
913 giderler: gider T
914 ve: - M
915 birbiriyle: biri biriyle M
916 memlekete: memleketine T
917 çıķarub: çıķarmayub M
918 ĥazînelerini: ĥaremlerini M
919 eylediler: ideler T
920 eyledikleri yaramazlıķları: eylediklerini M
921 dünyâyı: - T
922 kendilerinüñ: kendülerin T

hıçbir⁹²⁴ âteş-perest kendi çirk[i]n ‘âdetini göstermege⁹²⁵ bir dağı⁹²⁶ kâdir olmayub kimisi gerçekten haq dîne girüb ve kimi de⁹²⁷ kılıç korqusından mezhebini gizledi. Tārīḡ şāhibleri bunda bir gûne dağı rivāyet eyleyüb dimişlerdür⁹²⁸ ki Dārā ile İskender’ün cenk eyledikleri yer Mūşul eṡrāfında idi. Çünki Dārā helāk olub İskender ‘Acem tahtına mālīk oldu. Dārā’nuñ cümle erkān-ı devleti İskender’e kul olub hükmine muṡī^c oldılar. Pes İskender ibtidā Bābil didikleri şehre gelüb ol vilāyetde ne kadar sāḡir var ise cümlesini helāk eyleyüb şerlerinden cihān ḡalkını [77b T] emīn eyledi ve ol vilāyetde olan âteş-ḡāneleri de⁹²⁹ yıḡub⁹³⁰ ḡarāb eyledi. Andan soñra ol yerden göçüb İşfahān’a geldi. Anda olan âteş-ḡāneleri de ḡarāb eyledi⁹³¹. Lākin İşfahān’da bir büyük âteş-ḡāne var idi ki içinde ḡisāba gelmez ḡazīne olub nāzenīn kızlar ile ṡoṡtolu idi ve bu kızlaruñ içinde Sām neslinden bir kız var idi ki adına Āvez-i Hümāyūn⁹³² dirler idi. ḡüsnde āfet-i devrān olub lākin⁹³³ ziyāde sāḡire⁹³⁴ idi. Çünki İskender emr eyledi ki ol âteş-ḡāneyi de⁹³⁵ ḡarāb eyleyeler. Pes bir niçe kimseye⁹³⁶ fermān üzre⁹³⁷ ḡarāb eylemege vardıklarında⁹³⁸ hemān-dem seḡḡāre kız kendüsini yedi başlı ejder kıyāfetine koyub gelen ādemleruñ üstine ḡamle eyledi. Anlar da buncılayın ejder üstlerine ḡamle eylediklerini gördükde⁹³⁹ cümlesi perīşān olub kaçarak⁹⁴⁰ gelüb İskender’ün ḡuzūrında vāḡi^c ḡālī beyān eylediler ve didiler ki⁹⁴¹ pādīşāhum âteş-ḡānenüñ ḡapusına varı varduḡumuz⁹⁴² gibi aḡzı maḡāra kadar

⁹²³ işlerinden: işlerden T

⁹²⁴ hıçbir: bir M

⁹²⁵ ‘âdetini göstermege: ‘âdeti göstermegin T

⁹²⁶ bir dağı: - M

⁹²⁷ de: - M

⁹²⁸ dimişlerdür: dimişler T

⁹²⁹ de: - M

⁹³⁰ yıḡub: - T

⁹³¹ andan soñra ol yerden göçüb İşfahān’a geldi anda olan âteş-ḡāneleri de ḡarāb eyledi: - T

⁹³² Āvez-i Hümāyūn: Āvez T

⁹³³ lākin: - M

⁹³⁴ ziyāde sāḡire: sāḡir T

⁹³⁵ de: - T

⁹³⁶ kimseye: kimsene T

⁹³⁷ fermān üzre: - T

⁹³⁸ vardıklarında: vardıkda T

⁹³⁹ eylediklerini gördükde: eyleduḡini gördüklerinde M

⁹⁴⁰ cümlesi perīşān olub kaçarak: kaçarak cümlesi perīşān olub T

⁹⁴¹ eylediler ve didiler ki: idüb M

⁹⁴² varı varduḡumuz: varduḡumuz M

var bir ejderdür⁹⁴³ üstimize hamle eyledi. Eger karşusunda turub kaçmayaydık cümlemüzi bir ānda helāk eyler idi didiler. İskender'dür bunlardan⁹⁴⁴ bu sözi işitdügi gibi bildi ki gördükleri gerçekden ejder degil [25b M] belki tılsımdur. Pes huzūrına Aristo'yu⁹⁴⁵ da' vet idüb ejderi def' eylemege bir çäre eyle didikde pādişāhum ol⁹⁴⁶ buyurduğıñuz ejder tılsım olmağ gerekdür. Anuñ⁹⁴⁷ 'ilācını Belinās-ı hākīm bilür didikde İskender Belinās-ı hākimi huzūrına çağırub ejder ahvālını şorduğda⁹⁴⁸ pādişāhum sihrdür. Eger⁹⁴⁹ fermāniñuz olursa varub ol⁹⁵⁰ sāhireyi⁹⁵¹ tutub huzūrıñuza getüreyim didi. İskender'dür biz de seni anı def' eylemek için⁹⁵² da' vet eylemiş idik. Elüñden gelürse hemān turmayub var bir çäre eyle didi. Pes Belinās'dur āteş-hāneye toğrı varub gördi kim kapusunda tağa beñzer bir ejder büklüm büklüm olub yatmış. Çünkü Belinās'ı gördi⁹⁵³. Hemān⁹⁵⁴ yerinden hareket idüb üstine hamle eyledi. Hākīmdür ašlā muqayyed olmayub efsünlarını bozmağa başladı. Kızdur kendüsiniñ eyledügi efsünlarıñ cümlesini gelen ādem bātıl eyledüğini gördügi⁹⁵⁵ gibi hemān-dem kendü kıyāfetine girüb Belinās'uñ ayağına yüz sürüb amān istedi ve⁹⁵⁶ luṭf idüb ben faķirenüñ⁹⁵⁷ kanını pādişāhdan dilek eyleyüb 'afv itdür⁹⁵⁸. Bilmezlikle bir küstāhlıkdur eyledim. Bir dağı eylemeyeyim⁹⁵⁹ diyü 'özrler diledi⁹⁶⁰. Belinās'dur⁹⁶¹ kıza baķub gördi kim bir meh-pāredür ki⁹⁶² dünyāda mişli görülmemiş⁹⁶³. Biñ cānla 'aşıķ olub İskender'den suçını bağışlatmağ için va' deler idüb buyurdu. Āteş-hāneyi harāb eylediler. [78a T] Andan şoñra kıızı yanına alub

⁹⁴³ ejderdür: ejder M

⁹⁴⁴ İskender'dür bunlardan: İskender T

⁹⁴⁵ huzūrına Aristo'yu: Aristo'yu huzūrına M

⁹⁴⁶ ol: - T

⁹⁴⁷ anuñ: - T

⁹⁴⁸ çağırub ejder ahvālını şorduğda: çağırub ejderi didi M

⁹⁴⁹ eger: - T

⁹⁵⁰ ol: - M

⁹⁵¹ sāhireyi: sāhiri T

⁹⁵² anı def' eylemek için: anuñiçün T

⁹⁵³ kapusunda tağa beñzer bir ejder büklüm büklüm olub yatmış çünkü Belinās'ı gördi: - T

⁹⁵⁴ hemān: - M

⁹⁵⁵ bātıl eyledüğini gördügi: ibtāl eyler anı gördügi T

⁹⁵⁶ ve: - M

⁹⁵⁷ faķirenüñ: faķirüñ M

⁹⁵⁸ eyleyüb 'afv itdür: eyle 'afv itdürüñ T

⁹⁵⁹ eylemeyeyim: eylemeyem M

⁹⁶⁰ diledi: eyledi M

⁹⁶¹ Belinās'dur: Belinānūs'dur T

⁹⁶² meh-pāredür ki: māh-pāredür M

⁹⁶³ görülmemiş: yoķ T

pādişāhuñ huzūrına geldi. Kızı taşrada koyub kendüsi içeri⁹⁶⁴ girüb didi ki şehriyārum ol yedi başlı ejder bir meh-pāre⁹⁶⁵ kız imiş. Ammā şan'atında⁹⁶⁶ haylī merdāne⁹⁶⁷ olub efsūnla felegūñ kulağını burub ayı indirüb⁹⁶⁸ sağmağa kādirdür. Buncılayım üstād kız hiç 'ömrümde görmedim. Sā'ir 'ulūm-ı 'Arabiyye'de üstād ve her fennde⁹⁶⁹ isti'dādı var. Eger⁹⁷⁰ bir üstād⁹⁷¹ hakīm yanında olsa⁹⁷² cihāna⁹⁷³ bir gelenlerden olurdu⁹⁷⁴ ve hüsni hod hünerinden yüz kat ziyāde bir meh-pāredür⁹⁷⁵ ki cihānda buña beñzer bir nāzenin görmedim. Pādişāhımuñ iqbāl-i hümāyūnları ile varub cümle eylediği efsūnları bozub perişān eyledikde elümde zebūn olub benden [26a M] amān istedi. Ben de amān virüb yanuma alub geldim. Eger pādişāhum rağbet idüb hizmetlerine alursa ne güzel. Eger istemezlerse bu kullarına ihsān buyursunlar ki⁹⁷⁶ kendüme hātūn ideyim diyüb kızını pādişāhuñ huzūrına getürdi⁹⁷⁷. İskender gördi kim gāyet de güzel bir nāzenindür. Belinās'a virüb didi ki çünkü bu senūñ kendi şikāruñdur. Yine saña virilmek münāsibdür. Al senūñ olsun. Lākin mekr ü⁹⁷⁸ efsūnından gāfil olmayub şaķın bugün⁹⁷⁹ seni eşek eylemesün diyü laṭife eyledi. Belinās'dur yer öpüb kızını alub götürdi ve kendüsine hātūn idüb niçe rüzgār biri birinden murād alub murād virdiler.

14. Bu Maḥall İskender Aristo'yı Dārā'nuñ Kızı Olan Rūşeneg'i İstemek İçün Anasına Gönderdügidür⁹⁸⁰

⁹⁶⁴ içeri: içerüye T

⁹⁶⁵ meh-pāre: mäh-pāre M

⁹⁶⁶ şan'atında: şan'atda T

⁹⁶⁷ merdāne: murādāne M

⁹⁶⁸ indirüb: aydnub T

⁹⁶⁹ 'Arabiyye'de üstād ve her fennde: 'Arabiyye'ye de M

⁹⁷⁰ eger: - T

⁹⁷¹ üstād: - T

⁹⁷² olsa: ola M

⁹⁷³ cihāna: cihānda T

⁹⁷⁴ olurdu: olur T

⁹⁷⁵ meh-pāredür: mäh-peykerdür M

⁹⁷⁶ ki: - M

⁹⁷⁷ getürdi: getürüb M

⁹⁷⁸ ü: - T

⁹⁷⁹ bugün: - M

⁹⁸⁰ Bu Maḥall İskender Aristo'yı Dārā'nuñ Kızı Olan Rūşeneg'i İstemek İçün Anasına Gönderdügidür: - T

Rāviyān-ı aḥbār bu yüzden rivāyet eylemişler ki çünkü İskender gelüb şehri⁹⁸¹ İsfahān'da qarār eyledi. Ne kadar āteş-ḥāne var ise cümlesini ḥarāb idüb ol vilāyeti de āteşe tapanlarıñ āyīn-i bātıllarından pāk ü pākīze eyledi. Birkaç gün kendi 'āleminde olub gāh bāğ u bāğçelerde⁹⁸² şarāb-ı ergüvānī nüş idüb sāzende vü çengīler temāşasıyla⁹⁸³ eglenüb [78b T] gāh da tağ ve şahrālarda⁹⁸⁴ geşt ü güzār idüb seyr ü şikār eyler idi. Pes⁹⁸⁵ bu ḥāl üzre kendi 'āleminde iken bir gün Dārā'nuñ ḥaremi ol şehride olduğundan ḥaberdār olub⁹⁸⁶ niçe yük dībā vü kumāş ve la'ı ü cevher ve 'ūd [u] 'anber ve sâ'ir tuhfeler gönderüb ḥatırlarını şordı ve ibtidā gönüllerini⁹⁸⁷ bunuñ gibi luḫflarla kendüsine rām idüb ḥatırlarını⁹⁸⁸ ele aldı ve birkaç gün geçdikden soñra Aristo'yı yanına çağırub⁹⁸⁹ ḥazīneden niçe tuhfeler alub var Dārā'nuñ ḥaremine bizden selām idüb ḥatırlarını⁹⁹⁰ şor ve bizüm bunda birkaç gün eglenmekden⁹⁹¹ maḫşūdumuz kızınıñuzı⁹⁹² almaḫ olduğımı söyleyüb kızını iste. Görelim ne dirler⁹⁹³ diyü emr eyledikde Aristo'dur fermān şehriyārımuñdur⁹⁹⁴ diyüb ḥazīneden niçe gözler görmedik cevāhirler⁹⁹⁵ ve tuhfeler alub Dārā'nuñ sarāyına vardı ve içerüye ḥaber gönderdi ki şehriyārımız size [26b M] selām gönderüb⁹⁹⁶ ḥatırıñuzı su'āl eyler ve murād eylediler⁹⁹⁷ ki kızınıñuzı alub ortañuzda⁹⁹⁸ olan yabancılığı ḫaldırub⁹⁹⁹ dostluḡa döne. Taḫdīr böyle imiş. Ne çāre. Yoḫsa Dārā'nuñ ölmesinde bizüm şehriyārımızuñ aşlā rızāsı yogıdı. Eceli bu yüzden imiş. Şimden soñra sizlere lāyık olan oldur ki duḫter-i pākīze-[i] aḫteriñuzı şehriyārımıza virüb biri biriñüz ile ḫışm olub dost olasız. Dārā'nuñ vaşıyyeti de budur. Pādişāhımıza bir

⁹⁸¹ şehri-i: - M

⁹⁸² bāğçelerde: bāğçelerinde M

⁹⁸³ çengīler temāşasıyla: çengīlerle T

⁹⁸⁴ şahrālarda: şahrālarında M

⁹⁸⁵ pes: - T

⁹⁸⁶ olub: olduğda M

⁹⁸⁷ gönüllerini: gönüllerin T

⁹⁸⁸ ḥatırlarını: ḥatırını M

⁹⁸⁹ çağırub: çığırub M

⁹⁹⁰ ḥatırlarını: ḥatırların M

⁹⁹¹ eglenmekden: ārāmdan M

⁹⁹² kızınıñuzı: kızını M

⁹⁹³ dirler: dir T

⁹⁹⁴ şehriyārımuñdur: şehriyārımuñ M

⁹⁹⁵ cevāhirler: cevherler M

⁹⁹⁶ gönderüb: idüb M

⁹⁹⁷ eylediler: eyledi T

⁹⁹⁸ ortañuzda: ortalıḡda T

⁹⁹⁹ yabancılığı ḫaldırub: yabancıḡ M

niçe vaşiyet eyledi. Şehriyârimuz sâ'irlerini cümle¹⁰⁰⁰ yerine getürüb hemân bu kaldı ve bu huşûş için kendüler 'azîmet idüb gelmişlerdür. Şimdi beni size gönderdi. Tâ ki görem¹⁰⁰¹ bu maşlahatda¹⁰⁰² sizün de rızâñuz var mı diyüb¹⁰⁰³ getürdigi tuhfeleri de içeri¹⁰⁰⁴ gönderdi. Bir zamândan soñra haber çıkub dimişler ki Hâk te'âlâ pâdişâhımıza dünyâlar turduçça 'ömrler virsün ki bizi hâkden refi'¹⁰⁰⁵ buyurmuşlar. Kızımız anlaruñ câriyesidür. Eger kendülerine kul iderlerse cân u gönülden hizmet eylerler ve eger hâtün idinürlerse yine kendüleri¹⁰⁰⁶ bilürler. Biz iki hâlde anlaruñ emrlerine¹⁰⁰⁷ itâ'at eylemişizdür. Kendileri¹⁰⁰⁸ niçe buyurlarsa¹⁰⁰⁹ öyle eylesünler¹⁰¹⁰. Emr etsünler¹⁰¹¹. Hemân bizüm¹⁰¹² elimüzden gelen kulluğdur didiler. Aristo'dur bu cevâbı alub gelüb İskender'e bir bir beyân eyledi. İskender'dür bunlaruñ itâ'at idüb râziyye¹⁰¹³ olduklarından şâd olub bir mübârek vaçtde buyurdi ki bir 'âlî dīvân [79a T] idüb ne çadar a'yân-ı devlet ve erkân-ı salţanat var ise cümlesi gelüb yerli yerlerinde¹⁰¹⁴ çarâr eylediler. Pes İskender'dür Dârâ'nuñ kıızı Rüşeneg'i kendüsine nikâh idüb buyurdi ki¹⁰¹⁵ şehri çonadub niçe günler şennikler ideler. Andan soñra cümle a'yân-ı devlete hil'atler giydirüb in'âm ü¹⁰¹⁶ ihsânlar eylediler¹⁰¹⁷. Anlar da çalkub bir bir yer öpüb eyyâm-ı devletine du'âlar eylediler ve¹⁰¹⁸ mübârek bād eylediler. Pes¹⁰¹⁹ şehrdür çonanub niçe günler cümle çalk 'ayş u 'işretler idüb zevç ü¹⁰²⁰ şafâda oldılar. İskender de kendi nedimleri ile oturub meclis-

¹⁰⁰⁰ sâ'irlerini cümle: sâ'irlerin cümlesini T

¹⁰⁰¹ görem: göre M

¹⁰⁰² maşlahatda: maşlahata M

¹⁰⁰³ diyüb: - T

¹⁰⁰⁴ içeri: içerü T

¹⁰⁰⁵ refi': ref' M

¹⁰⁰⁶ kendüleri: kendiler M

¹⁰⁰⁷ emrlerine: emrine M

¹⁰⁰⁸ kendileri: kendüler T

¹⁰⁰⁹ buyurlarsa: bilürlerse T

¹⁰¹⁰ eylesünler: olsun T

¹⁰¹¹ emr etsünler: - M

¹⁰¹² bizüm: - T

¹⁰¹³ râziyye: râzi M

¹⁰¹⁴ yerlerinde: yerinde T

¹⁰¹⁵ ki: kim M

¹⁰¹⁶ ü: - T

¹⁰¹⁷ eylediler: eyledi T

¹⁰¹⁸ eylediler ve: idüb M

¹⁰¹⁹ eylediler pes: didiler T

¹⁰²⁰ ü: - T

i şāhāne qurılıb sīmīn-ten sākīler elinden altun qadehle¹⁰²¹ şarāb-ı ergüvānīler şunılıb sāzende vü çengīler¹⁰²² ħod ortalığı velveleye virüb bu üslüb üzre niçe günler düğün olduqdan şoñra İskender Dārā’nuñ ħaremine ħaber gönderdi ki şennikler tamām oldı. Şimden şoñra nigār-ı nāzenīni göndersünler didikde anasıdur Rüşeneg’e naşīhatler idüb didi ki kızum Ĥaqq te‘ālā ħazretine çok şükrler ki İskender gibi şehriyār-ı ‘ālīşān saña rağbet idüb seni kendüsine ħātūn idindi. Çünki bu sa‘ādete irişdüñ. Hemān şimden şoñra saña lāzım olan İskender’ün emrine itā‘at idüb yüz döndürmeysiñ ve ħātırınca olub muħabbeti gönülde muħkem idesiñ. Babañ Dārā’nuñ ölmeklige ‘izzet ü devlet bulduñ. Hemān bunuñ şükri ni idüb bir ħoşça ol diyüb niçe naşīhatler eyledi. Andan şoñra Rüşeneg’i zer ü zīvere garq idüb la‘l [ü] cevāhīrle ārāste eylediler. ‘Arabaya bindürüb cümle a‘yān-ı devlet gözler göremedik çehīz ile gümüş tekerli altun ‘arabaya bindürüb öñine düşüb hezār i‘zāz ü ikrāmla İskender’ün ħaremine getürdiler. Çünki aĥşām oldı. İskender’dür içerüye girdi. Dünyāda mişli görülmemiş bir pençe-i āftāb gördi ki ‘aқıllar çāk olur. Bir zamān ħüsni temāşāsında ħayrān qalub buncılayın nigār-ı nāzenīn kendüsine ħātūn olduğına Ĥaqq te‘ālā ħazretine şükrler eyledi. Çünki şabāĥ olub āftāb-ı ‘ālem-tāb kulle-i Qāf’dan baş qaldırub nūrī ile cihān rüşen oldı. İskender’dür ħaremden çıkub gelüb taĥtında qarār eyledi. Cümle a‘yān-ı devlet gelüb mübārek bād eylediler. Ĥazīneler açılıb niçe in‘ām [ü] iĥsānlar olunduqdan şoñra zevq [ü] şafāya başlayub demler sürmege āğāz eylediler. Çünki İskender birkaç gün İşfahān’da qarār eyledikden şoñra ‘Acem diyārında [79b T] Keyümers zamānından berü şehriyārıların taĥt-gāhı olan Aştaĥar’da varub bir mübārek vaqtda taĥta oturub cümle a‘yān-ı devlet yer öpüb mübārek bād eylediler. [80a T] Pes bundan şoñra İskender ‘Acem memleketini zabt idüb ne qadar şehriyār varsa [29a M]¹⁰²³ her biri¹⁰²⁴ ħazīne vü peşkeşle gelüb¹⁰²⁵ kulluqlar ‘arz idüb yine ħil‘atler giydirilüb¹⁰²⁶ eski yerlerinde ber-qarār¹⁰²⁷

¹⁰²¹ sīmīn-ten sākīler elinden altun qadehle: - T

¹⁰²² [27a M] [27b M] varakı kopuktur.

¹⁰²³ Bu varaktan önce farklı bir eserden [Ferhad ü Şirin] bir varak eklenmiştir.

¹⁰²⁴ biri: birinün begi M

¹⁰²⁵ peşkeşle gelüb: peşkeşler gönderüb T

¹⁰²⁶ giydirilüb: giydürüb T

¹⁰²⁷ ber-qarār: qarār T

oldılar¹⁰²⁸. Çünkü İskender bu kadar şevket ü¹⁰²⁹ devletle geçüb tahtında karar eyledi. Haqq te'ālā hazretlerine¹⁰³⁰ hamd idüb didi ki hisāba gelmez hamd ol Allāhu 'azimü's-şān hazretine olsun¹⁰³¹ ki beni bir avuç topraktan yaradub cümle kulları üzerine pādīşāh eylemekle başumı göklere iriştirüb 'izzet ü devlet viridi ve beni¹⁰³² Rüm memleketinden getirüb bunca zamandan beri yedi iklim dört gūşe pādīşāhları¹⁰³³ yüz süregeldikleri 'Acem tahtına beni oturdub¹⁰³⁴ pādīşāh eyledi. Pes ben de Haqq te'ālā hazretlerinüñ¹⁰³⁵ emrini yerine getirüb 'adl ü¹⁰³⁶ dādla¹⁰³⁷ zālimlerden mazlūmuñ dādını¹⁰³⁸ alivirüb tül hātūnlarıñ ve yetimlerinüñ mühimmātını görüb cihānı işlah ideyim¹⁰³⁹ ve kimseye gadr u zulm idüb māl ve¹⁰⁴⁰ mülkine kaşd eylemeyim. Eger halk baña kemlik iderse¹⁰⁴¹ de ben mümkün olduğu mertebe anlarıñ eylediklerine bakmayub¹⁰⁴² yerine iyilikler eyleyeyim¹⁰⁴³ ve bu dünyāda doğru yola gidüb niçe hayrlar işleyeyim ki āhiretde necāt bulam. Zirā ādem dünyāda ne işlerse āhiretde anı bulsa gerekdür ve kimsenüñ manşıbını elinden almayub herkese devletümden bir hisse vireyim. 'Ākıl u hünerli olanları ilerü¹⁰⁴⁴ çeküb niçe mertebelere¹⁰⁴⁵ getirüb kadrlerini 'ālī eyleyeyim¹⁰⁴⁶ ve cümle halkuñ umürünü muktezā-yı şer' -i şerīf¹⁰⁴⁷ üzre görüb 'ākıllarıñ begendüğü işleri¹⁰⁴⁸ işleyeyim. 'Adl ü dād ile eski cihāna taze revnak virüb niçe güzel kânūnlar koyub kimseyi rencide eylemeyeyim ve yaramazlık idenlere¹⁰⁴⁹ cezalarını virüb eyledikleri¹⁰⁵⁰ kemligüñ

¹⁰²⁸ oldılar: olurlar idi M

¹⁰²⁹ ü: - T

¹⁰³⁰ hazretlerine: hazretine T

¹⁰³¹ 'azimü's-şān hazretine olsun: 'azimü's-şāna T

¹⁰³² beni: benim T

¹⁰³³ pādīşāhları: - T

¹⁰³⁴ oturdub: - M

¹⁰³⁵ hazretlerinüñ: hazretinüñ T

¹⁰³⁶ ü: - T

¹⁰³⁷ dādla: dād idüb M

¹⁰³⁸ mazlūmuñ dādını: mazlūmların haqqını T

¹⁰³⁹ ideyim: idelim M

¹⁰⁴⁰ idüb māl ve: itmeyüb māl T

¹⁰⁴¹ iderse: iderlerse T

¹⁰⁴² bakmayub: kalmayub M

¹⁰⁴³ eyleyeyim: eyleyem M

¹⁰⁴⁴ ilerü: - M

¹⁰⁴⁵ mertebelere: mertebe T

¹⁰⁴⁶ eyleyeyim: eyleyem M

¹⁰⁴⁷ şer' -i şerīf: şer' M

¹⁰⁴⁸ işleri: işi T

¹⁰⁴⁹ idenlere: idenleri M

karşusunda bir kemlik idüb iyilik idenlere niçe kat iyilikler¹⁰⁵¹ idüb in‘ām ü¹⁰⁵² ihsânlar ideyim. Hakk sübhānehu ve¹⁰⁵³ te‘ālā hazretlerinüñ¹⁰⁵⁴ ‘avni ile Rüm’dan bu memlekete geldim. Tā ki¹⁰⁵⁵ bu diyârlarda¹⁰⁵⁶ ne kadar yaramaz işler var ise cümlesini giderüb yerine Hakk te‘ālā hazretlerinüñ¹⁰⁵⁷ gönderdügi şer‘ati¹⁰⁵⁸ üzre güzel ‘âdetler koyub pāk ü pākīze eylesem gerekdür. Bu tahta mâlik olmağdan maşûdum Hakk te‘ālāya kulluk idenlere ‘izzet ü ikrâmlar idüb âteşe tapanları hor u¹⁰⁵⁹ haķir eylemekdür¹⁰⁶⁰ ve der-mānde vü ‘âcizlere merħamet idüb her birine luř u¹⁰⁶¹ ihsânlar [29b M] eyleyüb kâdir olduğum mertebe [80b T] kendi rāhatımı bırağub Hakk te‘ālānuñ kullarınıñ rāhatını¹⁰⁶² aramağdur ve zulm u¹⁰⁶³ ğadr ile hıçbir kimseyi öldürmeyüb her kimi ki öldürürüm¹⁰⁶⁴ elbette bir muħabbet-i şer‘iye ile Allāh tebārek ü te‘ālānuñ rızası üzre öldürürüm ve¹⁰⁶⁵ her vechle ‘ālemi işlāh ideyim. Hemān Cenāb-ı Hakk te‘ālā beni bu işlere muvaffağ idüb üstimüzden yaramaz gözi dūr eylesün diyüb sözünü tamām eyledi. Cümle ehl-i dīvān¹⁰⁶⁶ çünki İskender’den bu sözi işitdiler. Eyyām-ı devletine du‘ālar idüb Hakk te‘ālā şehriyārımızı dünyālar¹⁰⁶⁷ turduğça ber-karār idüb dā’imā bunuñ gibi iyi işlere muvaffağ eyleye¹⁰⁶⁸ diyüb yerli yerine gitdiler. İskender’dür bu hāl üzre niçe günler gāh halkuñ maşlahatını görüb gāh da kendü zevğ ü şafāsında ve seyr ü şikārında¹⁰⁶⁹ oldı.

¹⁰⁵⁰ eyledikleri: eyledikler M

¹⁰⁵¹ iyilikler: eyülik T

¹⁰⁵² ü: - T

¹⁰⁵³ sübhānehu ve: - M

¹⁰⁵⁴ hazretlerinüñ: hazretinüñ T

¹⁰⁵⁵ geldim tā ki: gelüb T

¹⁰⁵⁶ diyârlarda: diyârda M

¹⁰⁵⁷ hazretlerinüñ: hazretinüñ T

¹⁰⁵⁸ şer‘ati: şer‘at M

¹⁰⁵⁹ u: - T

¹⁰⁶⁰ eylemekdür: eylemek M

¹⁰⁶¹ u: - T

¹⁰⁶² kullarınıñ rāhatını: kulları rāhatın T

¹⁰⁶³ u: - T

¹⁰⁶⁴ öldürürüm: öldürem M

¹⁰⁶⁵ muħabbet-i şer‘iye ile Allāh tebārek ü te‘ālānuñ rızası üzre öldürürüm ve: cürmle öldürüb

M

¹⁰⁶⁶ cümle ehl-i dīvān: - T

¹⁰⁶⁷ dünyālar: dünyā M

¹⁰⁶⁸ eyleye: eyleyeyin M

¹⁰⁶⁹ ü şafāsında ve seyr ü şikārında: şafāsında ve seyr şikārında ve gāh u güzārında T

15. Bu Maḥall İskender Ḥātūnı Rūşeneg’i Rūm’a Gönderüb ve Aristo’yı Kendi Yerine Qā’im-Maḳām İdüb Kendüsi Cihānı Seyr Eylemek Murād Eyledügidür¹⁰⁷⁰

Çünkü İskender ‘Acem tahtına mālîk olub cümle memleket emrine rām oldı. Vilāyet vilāyet fermānlar gidüb cemī‘ şehirlerde aqçe İskender adına sikkelenüb qal‘ a zābiṭleri ve şehir¹⁰⁷¹ ḥākimleri hep kendi tarafından oldı. Lākin bundan soñra yine de¹⁰⁷² ‘Acem diyāri ḥalqından emīn olmayub bu yerüñ ādemisi ne kadar iyilik de görseler yine Rūm ḥalqına muḥabbet eylemeyüb¹⁰⁷³ fırsat bulduklarında bir fitne qoparmaları muḳarrerdür diyüb¹⁰⁷⁴ bir gece Aristo’yı ḥuzūrına da‘ vet idüb ikisi de¹⁰⁷⁵ tenhāda umūr-ı¹⁰⁷⁶ devlete müte‘ allıq niçe muşāḥabetler¹⁰⁷⁷ eyleyüb İskender didi ki Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretlerinüñ¹⁰⁷⁸ luṭfi ile ‘Acem memleketine mālîk olub cümle vilāyet bize musaḥḥar oldı. Lākin göñlüm bir yerde oturub qarār eylemek istemez. Felek gibi dā’imā bir yerde¹⁰⁷⁹ turmayub cihānı gezmek isterim. Tā ki ‘ālemi tolanub her vilāyetde ne vardur göreyim ve cihānda bizden daḥı ziyāde devlet ü salṭanata mālîk bir¹⁰⁸⁰ pādīşāh var mıdur bileyim. Bunu fikr eyledim ki kendüm¹⁰⁸¹ bu maḥallden kalkdıqda ne kadar ḥazīne vü mālum var ise cümlesini Rūm’a göndereyim. Zīrā Rūm qadīmden bizüm vilāyetimüzdür¹⁰⁸². Anda māl u¹⁰⁸³ ḥazīnemüz her vechle maḥfūz olur. Bunda qomağı münāsib görmedim. Daḥı [81a T] henüz elimüze girmekle ihtimāldür ki biz gitdikden soñra bir fitne zuḥūr ide ve cümle [30a M] māl u¹⁰⁸⁴ menālīmüz hevāya gide. Soñra müşkil olur. Felegüñ buncılayın oyunları çok¹⁰⁸⁵ olur.

¹⁰⁷⁰ Bu Maḥall İskender Ḥātūnı Rūşeneg’i Rūm’a Gönderüb ve Aristo’yı Kendi Yerine Qā’im-Maḳām İdüb Kendüsi Cihānı Seyr Eylemek Murād Eyledügidür: - T

¹⁰⁷¹ qal‘ a zābiṭleri ve şehir: qılā‘ münābiṭleri ve bilād T

¹⁰⁷² de: - T

¹⁰⁷³ eylemeyüb: olmayub T

¹⁰⁷⁴ diyüb: bilüb T

¹⁰⁷⁵ de: - M

¹⁰⁷⁶ umūr-ı: umūr-ı M

¹⁰⁷⁷ muşāḥabetler: muşāḥabet M

¹⁰⁷⁸ ḥazretlerinüñ: ḥazretinüñ T

¹⁰⁷⁹ yerde: yere T

¹⁰⁸⁰ bir: - T

¹⁰⁸¹ kendüm: - M

¹⁰⁸² qadīmden bizüm vilāyetimüzdür: bizüm qadīmden vilāyetimüz M

¹⁰⁸³ u: - T

¹⁰⁸⁴ u: - T

¹⁰⁸⁵ oyunları çok: oyunu çoğ T

Rūzgāra i‘timād eylemek ‘aql işi degildir. Her vaktde¹⁰⁸⁶ benī-ādem¹⁰⁸⁷ fā‘ide eylemeyüb gāh da¹⁰⁸⁸ zarar¹⁰⁸⁹ rāst gelmesi muqarrerdür. Pes sen de Rūm’a varub bizüm yerimüze kâ‘im-maḳām olub ‘aql u re‘yüñ ile tahtımızı görüb gözetmek münāsibdür. Zīrā buncılayın¹⁰⁹⁰ iş senden ğayri¹⁰⁹¹ kimsenüñ elinden gelmez ve degme ādem ‘aql u tedbīr ile cihānı¹⁰⁹² zabt idemez ve senden özge bizüm memleketimüzi görüb gözedür ādem olmaz. Tamām-ı mertebe bizüm ‘arızımızı şaḳınub adımız kemlik ile aındırmazsıñ ve geregi gibi umūr-ı¹⁰⁹³ devleti görüb bir fitne vü fesād olmaḳdan şaḳınursıñ. Pes vilāyetimizde sen ḥākim olmaḳla düşmen yol bulub bir zarar eylemege ḳādir olamazlar¹⁰⁹⁴ ve ḥātūnımız olan¹⁰⁹⁵ Rūşeneg’i alub Rūm’a götür. Anı da bunda bıraḳmaḳdan ḥavf iderim¹⁰⁹⁶ didi. Çünkü Aristo İskender’den¹⁰⁹⁷ bu sözleri¹⁰⁹⁸ işitdi. Pādişāha du‘ālar idüb şehriyārum Ḥaḳḳ te‘ālā seni dünyālar¹⁰⁹⁹ turduḳça ber-ḳarār idüb āfetlerden şaḳlasun. Güzel fikr eylemişsiz. Kişi şoñını şaymaḳdan zarar görmez ve ‘aḳıbetini şayan kimse cihānda hiç nedāmete düşmez ve¹¹⁰⁰ bu ḳullarına fermān buyurduḳları işi yerine getürmege¹¹⁰¹ biñ cānla çalışub elümden gelen mertebeyi dirīḡ eylemem¹¹⁰² ve baş ve cānımız şehriyārum yolına¹¹⁰³ fedā eylemekden elem çekmem¹¹⁰⁴. Lākin pādişāhum bu işe daḡı ziyāde taḳayyüd idüb bir muḥkem tedbīr olunmaḳ gerekdür. Zīrā pādişāhum¹¹⁰⁵ çünkü buncılayın uzaḳ yerlere sefer eylemek murād-ı hümāyūniñuz¹¹⁰⁶ olmaḳın devletle

¹⁰⁸⁶ vaktde: zamānda T

¹⁰⁸⁷ benī-ādem: ādem M

¹⁰⁸⁸ gāh da: gāhice M

¹⁰⁸⁹ zarar: zarar T

¹⁰⁹⁰ buncılayın: ancılayın M

¹⁰⁹¹ ğayri: ğayr M

¹⁰⁹² u tedbīr ile cihānı: tedbīriyle cihān T

¹⁰⁹³ umūr-ı: ūmūr-ı M

¹⁰⁹⁴ olamazlar: olmazlar M

¹⁰⁹⁵ ḥātūnımız olan: ḥātūnum M

¹⁰⁹⁶ iderim: eylerim T

¹⁰⁹⁷ Aristo İskender’dan: Aristo’dur T

¹⁰⁹⁸ sözleri: sözler M

¹⁰⁹⁹ dünyālar: dünyā M

¹¹⁰⁰ ve: - T

¹¹⁰¹ getürmege: getürmek T

¹¹⁰² eylemem: eylemeyeyim T

¹¹⁰³ cānımız şehriyārum yolına: cānumı T

¹¹⁰⁴ çekmem: çekmeyem T

¹¹⁰⁵ bu işe daḡı ziyāde taḳayyüd idüb bir muḥkem tedbīr olunmaḳ gerekdür zīrā pādişāhum: - T

¹¹⁰⁶ hümāyūniñuz: hümāyūnları M

hareket buyurduktan sonra bu kulları yalnız başumla¹¹⁰⁷ bu kadar büyük memleketi niçe zabt ideyim. Benüm¹¹⁰⁸ elümden gelürse ancak Rüm memleketini görüb gözetmekdür. ‘Acem memleketini kim gözetün? Buncılayın bir ‘azım memleketi kolaylıkla feth eyledikten sonra bir ālay yabancı ādemlere i‘timād idüb hākim eylemek münāsib degildür ve bunca zamāndan berü şehriyārlar zabt idegeldikleri vilāyetleri hākimler elinde perişān eylemek de devletiñüze lāyık degildür. Bunuñ gibi tahtı zabt eylemek müşkil olduğı gibi birağub gitmek de güçdür. Siz gitdikden sonra [30b M] her bir¹¹⁰⁹ güşeden ‘Acem şāhları¹¹¹⁰ neslinden niçe şehzādeler¹¹¹¹ yüz gösterüb her biri da‘vāya başlarlar ve içlerinden birisine ‘Acem halkı iṭā‘at eyledikleri gibi cümlesi tābi‘ olub yanına gelürler. Andan sonra Dārā’nuñ kanını [81b T] bahāne idüb seyler gibi¹¹¹² Rüm memleketi üzerine aqub geldikde bu kulları degil Rüstemler bile karşı koyamazlar. Ol zamānda iş hayli güç olur. Şehriyārum haberdār olub gelince anlar cihānı fenāya virirler. Pes bu kullarınıñ hātırına bir tedbīr gelür. Eger öyle olursa bunuñ gibi korkulardan emīn oluruz. Hālā bu memleketde şehriyārlar neslinden ne kadar şehzāde var ise cümlesini hużūr-ı ‘izzetiñüze da‘vet idüb her birini bir şehre pādişāh idesiz ve¹¹¹³ kendü tarafıñuzdan olan begleri cümle qaldırub ‘Acem memleketini bölük bölük idüb her birine¹¹¹⁴ bir pādişāhlık yer viresiz¹¹¹⁵. Böyle olunca şehzādeler vilāyetiñüz¹¹¹⁶ zabt eylemek ārzūsına düşüb biri biriyle huşūmete başlayub ikisi bir yere gelmezler. Biz de şerlerinden emīn olub rāhatda oluruz ve hem cihān halkı da şehriyāruma bunca zamāndan berü şāhlar zabt idegeldikleri memleketi harāb eylemeyüb yine pādişāhlar¹¹¹⁷ neslinden olanlara ihsān eyledi diyü du‘ālar iderler diyü hep¹¹¹⁸ sözini tamām eyledi. Aristo’nuñ bu¹¹¹⁹ tedbiri İskender’üñ gönlinde¹¹²⁰ yer idüb bunuñ için

¹¹⁰⁷ başumla: - T

¹¹⁰⁸ benüm: bilmem M

¹¹⁰⁹ bir: - T

¹¹¹⁰ şāhları: şāhı M

¹¹¹¹ şehzādeler: şāhzādeler M

¹¹¹² seyler gibi: - T

¹¹¹³ ve: - T

¹¹¹⁴ birine: birini M

¹¹¹⁵ yer viresiz: idesin M

¹¹¹⁶ şehzādeler vilāyetiñüz: şāhzādeler vilāyetlerni M

¹¹¹⁷ yine pādişāhlar: pādişāh M

¹¹¹⁸ diyü hep: diyüb T

¹¹¹⁹ bu: - M

her şehre pādīşāh neslinden bir kimseyi hākim eyledi ve ‘Acem memleketini bölük bölük idüb her birini bir şehzādeye¹¹²¹ viridi. Bunlara tārīh kitāblarında mülük tavā’ifi¹¹²² dirlir. Elķışsa¹¹²³ çünki şabāh oldu. İskender fermān eyledi ki Aristō mühimmātını görüb Rūm’a gitmege hāzırlana ve ‘Acem memleketinde olan kitāb-hānelerde ne kadar kitāb var ise cümlesini alub Rūm’a bile götüre¹¹²⁴ ve Fārsī dilinden¹¹²⁵ Yūnān dili üzre tercüme oluna. Andan soñra cümlesini üründileyüb¹¹²⁶ bir kitāb yaza. Pes Aristō’dur fermān üzre cümle mühimmātını görüb¹¹²⁷ hāzırlayub ve kitāb-hānelerde olan kitābları¹¹²⁸ alub ve¹¹²⁹ pādīşāhuñ hātūnı Rūşeneg’i taht-ı revāne¹¹³⁰ bindürüb Rūm’a revāne oldılar. Meger Rūşeneg İskender’den hāmile olmuşidi. Günlerde bir gün Rūm’a gelüb [31a M] yerlerinde karar eylediler. Rūşeneg’uñ ayı günü tamām olub bir kutlu demde altun başlı şırma saçlı bir şehzāde toğurdı. İskender’e müjdeciler gidüb dünyāya bir şehzādeleri geldüğünü beyān¹¹³¹ eylediler. Ziyāde şād olub dünyālar kendünūñ oldu¹¹³². Fermān eyledi kim adını İskenderūs¹¹³³ koyalar¹¹³⁴. Aristō’dur Rūm’da pādīşāhuñ¹¹³⁵ yerine kâ’im-makām olub umūr-ı devleti¹¹³⁶ görüb gözetmege başladı ve Rūm halkı [82a T] kendüden bi’t-tamām rāzī eyledi¹¹³⁷.

16. Bu Maħall İskender’uñ Ka‘be-i Mükerrermezi Ziyāret Eylemege Gıtdügidür¹¹³⁸

¹¹²⁰ göñlinde: göñline M

¹¹²¹ şehzādeye: şāhzādeye M

¹¹²² tavā’ifi: tavā’if M

¹¹²³ elķışsa: - T

¹¹²⁴ bile götüre: gide T

¹¹²⁵ dilinden: dilden M

¹¹²⁶ üründileyüb: ügürtleyüb M

¹¹²⁷ görüb: - M

¹¹²⁸ kitāb-hānelerde olan kitābları: kitāb-hānelerden kitābı T

¹¹²⁹ ve: - M

¹¹³⁰ taht-ı revāne: tahta revāne T

¹¹³¹ beyān: beşāret M

¹¹³² ziyāde şād olub dünyālar kendünūñ oldu: dünyālar kendünūñ olub ziyāde şād olub T

¹¹³³ İskenderūs: İskenderüş M

¹¹³⁴ koyalar: ideler T

¹¹³⁵ pādīşāhuñ: pādīşāhımuñ T

¹¹³⁶ umūr-ı devleti: umūrını M

¹¹³⁷ ve Rūm halkı [82a T] kendüden bi’t-tamām rāzī eyledi: - M

¹¹³⁸ Bu Maħall İskender’uñ Ka‘be-i Mükerrermezi Ziyāret Eylemege Gıtdügidür: - T

İskender çünkü Aristo'yı Rûm memleketine kendü yerine hâkim idüb ve¹¹³⁹ ne kadar hazîne vü mâlı var ise cümlesini¹¹⁴⁰ Rûm'a gönderdi. Niçe zamândan berü 'Arabistân memleketini¹¹⁴¹ işidüb görmek ister idi. Pes ol demde emr eyledi kim sefer tedârigini¹¹⁴² göreler. Birkaç güne dek cümle mühimmâtı görüb¹¹⁴³ ibtidâ Ka'betu'l-lâh'ı¹¹⁴⁴ ziyâret eylemek niyetiyle yerinden kalkub beyâbâna toğrı 'azm eyledi. Cümle 'Arab kabîleleri İskender'ün¹¹⁴⁵ Ka'betu'l-lâh'ı¹¹⁴⁶ ziyâret eylemek kaçdıyla 'Arabistân'a 'azm eyledüğinden âgâh olduklarında her biri kâdir olduğu kadar peşkeşler¹¹⁴⁷ hâzır u müheyyâ¹¹⁴⁸ idüb İskender'ün gelmesine muntazır oldılar. Turdılar¹¹⁴⁹. Bu taraftan İskender ise her menzile gelüb konduğda ol taraflarda olan kabîleler bölük bölük gelüb kulluklar 'arz idüb tavla tavla 'Arabî atlar ve kaçâr kaçâr develer ve sâ'ir kâdir oldukları mertebe peşkeşler getürmekde idiler. Bu hâl üzre¹¹⁵⁰ İskender Ka'betu'l-lâh'a varınca her konağda niçe kabîleler¹¹⁵¹ gelüb itâ'at eylemekde idi¹¹⁵². Elkışşa İskender'ün ol tarafa sefer eyledüğinden cümle 'Arab kavmi haberdâr olub muqaddemâ Zengî 'askeri ve 'Acem 'askeri karşı koduklarında başlarına gelen hâlleri cümle¹¹⁵³ işidüb İskender'ün cenkde haşmına¹¹⁵⁴ gâlib olageldüğünü¹¹⁵⁵ bilmişler idi. Pes cümle 'Arabistân¹¹⁵⁶ memleketinün ne kadar begleri ve belli başlıları var ise dürlü dürlü peşkeşlerle İskender'i karşılayub itâ'at eylediler ve cân u¹¹⁵⁷ dilden kulluğına bel bağladılar. İskender de bunlara¹¹⁵⁸ 'izzetler

1139 idüb ve: eyledi T
1140 cümlesini: cümle T
1141 memleketini: memleketi T
1142 tedârigini: tedârigin T
1143 mühimmâtı görüb: mühimmât görilüb M
1144 Ka'betu'l-lâh'ı: Ka'betu'l-lâh T
1145 kabîleleri İskender'ün: kabîlesiyle İskender M
1146 Ka'betu'l-lâh'ı: Ka'betu'l-lâh T
1147 peşkeşler: peşkeş M
1148 u müheyyâ: - T
1149 oldılar turdılar: olub turdı M
1150 bu hâl üzre: - M
1151 kabîleler: kabîle M
1152 idi: - M
1153 cümle: - M
1154 haşmına: haşma T
1155 olageldüğünü: olduğını T
1156 'Arabistân: 'Arab M
1157 u: - T
1158 İskender de bunlara: İskender'e bunlar T

idüb beglerine hil'atler giydürüb ve¹¹⁵⁹ sâ'irlerine in'âm ü ihsânlar eyledi¹¹⁶⁰. Anlar da İskender'ün eyyâm-ı devletine du'âlar eylediler. Bu hâl üzre İskender'dür günlerde bir gün Ka'be-i mükerremeye geldi. [31b M] Menâsik-i haccı¹¹⁶¹ yerine getirüb ibtidâ Ka'be'nün eşigine baş koyub yüzini yerlere sürüb Cenâb-ı Hakk te'âlâ hazreti dergâhına tazarru' u niyâzlar eyledi¹¹⁶². Andan sonra Ka'be'yi tavâf idüb¹¹⁶³ fakîrlere ve muhtâclara¹¹⁶⁴ hazîneler açub in'âm ü¹¹⁶⁵ ihsânlar eyledi ve qurbânlar idüb cümle Mekke-i mükerreme halkını ziyâfetle [82b T] luţf u ihsânına¹¹⁶⁶ ğarq eyledi ve tamâm gereği gibi ziyâret-i beytü'l-harâmı yerine getürdükden sonra¹¹⁶⁷ Yemen tarafına 'azîmet idüb bir niçe gün de ol taraflarda¹¹⁶⁸ gezüb seyr ü¹¹⁶⁹ temâşâ eyledi. Andan sonra¹¹⁷⁰ yine 'Irâk memleketi tarafına gelüb karar eyledi. Günlerde bir gün Ermen diyâr¹¹⁷¹ didikleri şehrûn hâkiminden ulaq gelüb bu haberi getürdi ki şehriyârimuz cümle 'Acem memleketini âteşe tapanlardan pâk idüb ne kadar âteş-hâne var ise cümlesini harâb eylediler ve aşlâ hiçbir tarafda düşmen kımayub cümle belli başlılarını kimi kendilerine¹¹⁷² itâ'at itdürüb ve kimini de helâk idüb yerine ğayri hâkim kımuşlar iken ne 'aceb Ermen didikleri şehre aşlâ taqayyüd buyurmayub ahvâlini yoklamadılar. Hâlâ ol şehrûn içi âteş-hanelerle toptolu. Ne kadar halkı¹¹⁷³ var ise 'Acem 'âdeti üzre niçe yaramazlıklar idüb âteşe tapanlar ve ol şehrûn begi 'Âd kavmi neslinden bir pehlivândur ki adına Duvâlî dirler. Rüstemleri gözine şalındurmaz bir zürlü kimse olub ol yerün kavmi cümle¹¹⁷⁴ kendüsine itâ'at idüb yolına baş ve cân virirler ve adına tolu içüb dirler. Hemân¹¹⁷⁵ her ne fermân

¹¹⁵⁹ ve: - M

¹¹⁶⁰ ihsânlar eyledi: ihsân eylediler T

¹¹⁶¹ menâsik-i haccı: menâsiki haccı M

¹¹⁶² eyledi: eylediler M

¹¹⁶³ idüb: eyleyüb M

¹¹⁶⁴ fakîrlere ve muhtâclara: fuqarâya T

¹¹⁶⁵ ü: - T

¹¹⁶⁶ halkını ziyâfetle [82b T] luţf u ihsânına: halkına ziyâfetler [82b T] ve luţf ihsânlarla T

¹¹⁶⁷ getürdükden sonra: getürüb T

¹¹⁶⁸ taraflarda: tarafları M

¹¹⁶⁹ ü: - T

¹¹⁷⁰ eyledi andan sonra: eyledikden sonra M

¹¹⁷¹ Ermen diyâr: Azerâyâd T

¹¹⁷² kimi kendilerine: kendilere T

¹¹⁷³ halkı: - T

¹¹⁷⁴ cümle: cümlesi T

¹¹⁷⁵ dirler hemân: - M

iderse emrinden kıl kadar¹¹⁷⁶ taşra iş eylemezler¹¹⁷⁷ ve ne kadar h̄arāc u maḥşūl var ise hep beglerine virüb ḥālā ol şehirde pādīşāhımuñ fermānı geçmeyüb Duvālī'nün emri yürür. Eger pādīşāhımız bu maşlahata taḳayyūd buyurmayub ihmāl iderlerse şübhesüz bizüm elimüzde olan şehri de alub 'Acem memleketine bir fitne vü fesād şalar dimiş. Çünkü İskender bu ḥālden ḥaberdār oldu. Emr eyledi kim cümle 'asker ḥāzır u müheyyā olalar. 'Askerdür ḥāzır olduklarında hemān-dem 'Irāk'dan¹¹⁷⁸ bu kadar 'asker ile ḳandesin Ermen diyüb¹¹⁷⁹ 'azm eyledi. Her ḳal'aya geldikçe içinde olanlar ḳal'anuñ anahtarını¹¹⁸⁰ getürüb İskender'ün¹¹⁸¹ öñine ḳodılar ve¹¹⁸² ḳulluḳlar [32a M] 'arz idüb temelluḳlar 'arz iderler ve¹¹⁸³ Duvālī İskender'ün bunca 'asker ile üstine 'azimet eyleyegörilüb¹¹⁸⁴ geldüğinden āgāh olduğda ḡāyet 'aḳıllı kimse¹¹⁸⁵ olmağın başına gelecek ḥālden āgāh olub birkaç menzil ḳarşu geldi ve¹¹⁸⁶ İskender'ün öñinde¹¹⁸⁷ yüzini yere sürüb eyledügi küstāḫlıḳdan 'özrler diledi ve geregi gibi ḳulluğını ḳabül idüb iṭā'at kemerini biline muḫkem baḡlayub ḥisāba gelmez ḥazāne vü tuḫfeler [83a T] 'arz eyledi. İskender'dür Duvālī'nün bu ḥālini gördükde suçını 'afv idüb kendi şehrine yakın yerde bir¹¹⁸⁸ vilāyet iḥsān idüb¹¹⁸⁹ ḥātırını ele alub fermān eyledi. Şāhlara lāyık bir ağır ḫil'at giydürüb ser-efrāz eylediler¹¹⁹⁰ ve muraşşā' ḳılıç ḳuşadub başına tāc ḳodılar¹¹⁹¹. Her vechle i'cāz ü ikrāmlar eylediler. Duvālī'dür¹¹⁹² İskender'ün buncılayın luṭf u¹¹⁹³ iḥsānına¹¹⁹⁴ maḫzar olduğda¹¹⁹⁵ şād olub eyyām-ı devletine du'ālar eylediler¹¹⁹⁶ ve cān u¹¹⁹⁷

¹¹⁷⁶ kadar: - T

¹¹⁷⁷ eylemezler: işlemezler M

¹¹⁷⁸ 'Irāk'dan: - M

¹¹⁷⁹ diyüb: diyü M

¹¹⁸⁰ ḳal'anuñ anahtarını: ana aḫterin T

¹¹⁸¹ İskender'ün: - T

¹¹⁸² ḳodılar ve: ḳoyub M

¹¹⁸³ idüb temelluḳlar 'arz iderler ve: eylerler idi çünkü M

¹¹⁸⁴ eyleyegörilüb: eyleyüb T

¹¹⁸⁵ 'aḳıllı kimse: ḡamḡin T

¹¹⁸⁶ ve: - M

¹¹⁸⁷ öñinde: öñine T

¹¹⁸⁸ bir: - M

¹¹⁸⁹ iḥsān idüb: virüb M

¹¹⁹⁰ giydürüb ser-efrāz eylediler: getürüb giydirdiler M

¹¹⁹¹ ḳodılar: giydirüb M

¹¹⁹² Duvālī'dür: Duvālī M

¹¹⁹³ u: - T

¹¹⁹⁴ iḥsānına: iḥsānından M

¹¹⁹⁵ maḫzar olduğda: - M

dilden kuli¹¹⁹⁸ kurbani¹¹⁹⁹ oldu ve¹²⁰⁰ hizmet kemerini¹²⁰¹ muhkem kuşanub padişahi cümle a^c yāni ile ziyāfetler¹²⁰² eyledi ve niçe peşkeşler çeküb hidmetinde ašlā kuşūr etmedi¹²⁰³. İskender'dür ol yerüñ āb u hevāsından hażz idüb¹²⁰⁴ bir iki hafta ol yerde eglenüb bāğ u bāğçelerinde ^c ayş u ^c işretler eyledi ve tağ ve şahrālarında şikārlar idüb niçe yüzden şafālar idüb zevk¹²⁰⁵ sürdi ve ol şehrden alduğı māl ile¹²⁰⁶ Tiflīs didikleri şehri binā eyleyüb ma^c mūr eyledi. Andan soñra Berda^c didikleri vilāyetüñ hākimi olan Nūşābe'den haberdār olmağın ol yerden geçüb üstine varmağa kaşd eyledi.

17. Bu Dāstān İskender'üñ Berda^c 'a Vardıkda Nūşābe İle Olan Ahvālidür¹²⁰⁷

Rāviyān-ı ahbār ve nāqılān-ı āşār bu yüzden rivāyet ve bu güne hikāyet eylerler ki ^c Acem diyārında Berda^c dirler idi¹²⁰⁸ bir vilāyet var idi¹²⁰⁹ ki āb u¹²¹⁰ hevāsı güzel, cümle etrāfı bāğ u bāğçelerle bī-bedel bir şehr-i zībādur ki şanki cennetden bir pāredür. İskender zamānında ol şehrüñ padişahi bir¹²¹¹ hātün idi ki adına Nūşābe dirler idi. [32b M] Dā'imā ^c ayş u ^c işretle ^c ömr geçürüb sāzende vü çengilerle demler sürer idi ve bu Nūşābe gerçi hātün idi. Lākin ^c aqlda¹²¹² re'y ile niçe dilāverlere gālīb olub eyledüğü tehbire¹²¹³ Aristolar hayrān idi. Kendi hizmetinde olanlar cümle māhpāre nāzenin¹²¹⁴ kızlar olub ve nāzenin cānlar olub¹²¹⁵ erkek cinsinden ašlā yanına¹²¹⁶

¹¹⁹⁶ eylediler: eyledi T

¹¹⁹⁷ u: - T

¹¹⁹⁸ kuli: kul M

¹¹⁹⁹ kurbani: kurbān T

¹²⁰⁰ oldu ve: olub M

¹²⁰¹ kemerini: kemerine M

¹²⁰² ziyāfetler: ziyāfet T

¹²⁰³ etmedi: komadı M

¹²⁰⁴ idüb: eyleyüb M

¹²⁰⁵ idüb zevk: - T

¹²⁰⁶ ile: ise T

¹²⁰⁷ Bu Dāstān İskender'üñ Berda^c 'a Vardıkda Nūşābe İle Olan Ahvālidür: - T

¹²⁰⁸ dirler idi: adlu T

¹²⁰⁹ var idi: vardur T

¹²¹⁰ u: - T

¹²¹¹ bir: - M

¹²¹² ^c aqlda: ^c aql M

¹²¹³ tehbire: tehbırde M

¹²¹⁴ nāzenin: - T

¹²¹⁵ ve nāzenin cānlar olub: - M

¹²¹⁶ ašlā yanına: yanına ašlā M

kimse gelmez idi ve kendünün yanında¹²¹⁷ otuz biñ kadar¹²¹⁸ dilâver ü¹²¹⁹ şehbâz¹²²⁰ hizmetkârları olub her biri cenk güninde niçe bölük ‘askere karşı kırdı¹²²¹. Rüstemler cevâb virmege kâdir degil idi¹²²². Cümle memleketi kılları zabt idüb bir taraftan düşmen zühür eyledikde varub düşmeni perişân eylerler idi. İskender’dür Ermen’den kılķub gelüb Berda‘ şahrâlarına otaķlarını¹²²³ kıurub oturdı. Gördi kim cümle toprağı misk ü ‘anber ve¹²²⁴ hevâsı güzel, yemişleri [83b T] bî-bedel, cennete beñzer bir maħall. Su’âl eyledi ki bu vilâyetün hâkimi kimdür¹²²⁵ ve bunuñ gibi yerde ne şekl şehriyâr atub tutar? Didiler kim pâdişâhum bu vilâyetün şâhı¹²²⁶ bir hâtündür ki re’y ü¹²²⁷ ‘aķlı¹²²⁸ ile niçe erden mümtâz olub dilâverlik kemerini yedi yerden kıuşanmışdur ve re‘âyâ vü halkını görüb gözetmekde¹²²⁹ kııl kıadar kıuşür kıomayub vilâyetinün umürünü görmekde niçe hâkimlere ğâlibedür¹²³⁰. ‘Acem şâhlarınun¹²³¹ neslinden olmağla faħrlanub ‘askeri¹²³² kendinün kıullarıdır. Lâkin bunca zamândan berü kimse yüzünü¹²³³ görmeyüb yanına erkek kıısından kimse yaklaşmamışdur. Dâ’imâ niçe¹²³⁴ meh-pâre kıızlar ile gice ve¹²³⁵ ğündüz ‘ayş u ‘işret eylemekdedür ve her bir¹²³⁶ kıızun üstinde cihân mâlları deger cevâhir olub hüsneleri ħor dünyâda görölmemişdür. Çengîlerinün bir kerre âvâzını¹²³⁷ işiden ‘aķl dâ’iresinden kııķub tağlara düşüb dîvâne olmaķdadur¹²³⁸. Bilmeziz ki¹²³⁹ ne

¹²¹⁷ yanında: - T

¹²¹⁸ kıadar: - M

¹²¹⁹ ü: - T

¹²²⁰ şehbâz: şâhbâz M

¹²²¹ kırdı: kıoyub M

¹²²² Rüstemler cevâb virmege kâdir degil idi: Rüstemler’e cevâb virmege kâdir idiler M

¹²²³ otaķlarını: otaķların T

¹²²⁴ ve: - M

¹²²⁵ vilâyetün hâkimi kimdür: vilâyete kim ħükm eyler M

¹²²⁶ bu vilâyetün şâhı: - T

¹²²⁷ ü: - T

¹²²⁸ ‘aķlı: ‘aķl M

¹²²⁹ gözetmekde: gözetmede T

¹²³⁰ ğâlibedür: ğâlibdür M

¹²³¹ şâhlarınun: şâhlar M

¹²³² ‘askeri: ‘asker T

¹²³³ yüzünü: yüzün T

¹²³⁴ niçe: - M

¹²³⁵ ve: - T

¹²³⁶ bir: - M

¹²³⁷ âvâzını: avâzın T

¹²³⁸ olmaķdadur: olur M

¹²³⁹ ki: - M

hikmetdür ki kendi ašlā ere mā' il olmayub sāz ile šarābdan gayri kimse meclisine¹²⁴⁰ girmez. Gerçi kendüsi perde altındadır. Lākin dā'imā halkuñ meşālihinden haberdār olub ne kadar işleri olursa cümlesini gözetmekte 'ağllar hayrān olur ve pādīšāhlara lāyık bir sarāy¹²⁴¹ vardır ki ancılayın sarāy hıçbir şehirde görülmemişdür. Šāhāne [33a M] döşemelerle döşenüb ortalık yerinde¹²⁴² yek-pāre billürdan bir taht kurub¹²⁴³ etrāfında hisāba gelmez şeb-çerāğlar vardır. Şöyle ki gice olduğda ay gibi ziyā virüb ašlā mūm yakmağa hācet olmaz ve ol tahtuñ yolına çakıl taşu yerine la' l ü¹²⁴⁴ cevāhir döşenmişdür¹²⁴⁵. Gündüz olduğda ol billür tahtında¹²⁴⁶ karar idüb etrāfında ay pāresi gibi cāriyeler hidmet idüb sāz u söz ile aḥşāmlara dek cān besleyüb zevk ü¹²⁴⁷ şafālar eyler. Aḥşām olduğda summākī¹²⁴⁸ mermerden yapılmış bir köşki daḥı¹²⁴⁹ vardır. Yalñuz içine girüb şabāha dek Ḥaḥḥ te'ālā ḥazretine kulluk idüb 'ibādet eyler. Giceler de ancak bir sā'at kadar uyuyub¹²⁵⁰ vaqtüñ¹²⁵¹ kalanını cümle 'ibādetle geçirir¹²⁵². Şabāh olduğda yine zevk ü¹²⁵³ şafāsında olub halkuñ düşen maşlahatları ḥuzūrına 'arz olunub aralık yerde görüb her nice olmalı¹²⁵⁴ ise aña göre fermān idüb dā'imā bu ḥāl üzredür diyü cümle aḥvālını İskender'e [84a T] beyān eylediler. İskender çünki Nüşābe'nüñ buncılayın aḥvālını işitdi. Görmek arzūsına düşüb bir tarikle sarāyına varmağa gönli düşdi. Pes birkaç gün ol maḥallde maḥām idüb¹²⁵⁵ kendü 'āleminde oldı ve gāhī seyr [ü] şikār ve gāhī geşt ü güzār eyledi¹²⁵⁶. Bu taraftan Nüşābe çünki İskender'üñ şehre yakın yere gelüb konduğundan āgāh oldı¹²⁵⁷. Šāhlara lāyık yemekden ve šarābdan her ne mümkün ise cümlesini tedārik

¹²⁴⁰ kimse meclisine: meclisine kimse M

¹²⁴¹ sarāy: sarāy T

¹²⁴² yerinde: yerde T

¹²⁴³ kurub: konub M

¹²⁴⁴ ü: - T

¹²⁴⁵ döşenmişdür: döşemişdür M

¹²⁴⁶ tahtında: tahtda M

¹²⁴⁷ ü: - T

¹²⁴⁸ Her iki nüshada da şummākī şeklindedir.

¹²⁴⁹ yapılmış bir köşki daḥı: bir köşk daḥı yapılmış T

¹²⁵⁰ uyuyub: oturub M

¹²⁵¹ vaqtüñ: - T

¹²⁵² geçirir: geçirdi M

¹²⁵³ ü: - T

¹²⁵⁴ olmalı: olmalı T

¹²⁵⁵ maḥām idüb: - M

¹²⁵⁶ oldı ve gāhī seyr [ü] şikār ve gāhī geşt ü güzār eyledi: olub seyr ü şikāra meşgūl oldı M

¹²⁵⁷ bu taraftan Nüşābe çünki İskender'üñ şehre yakın yere gelüb konduğundan āgāh oldı: - T

itdürüb¹²⁵⁸ kaçārlarla bir niçe mu‘temed¹²⁵⁹ hizmetkār ile gönderdi. Giden ādemlerdür İskender’üñ bārgāhına varub getürdükleri yemegi ve mīveleri¹²⁶⁰ ve eşribe¹²⁶¹ fağfūrī tabāklara¹²⁶² koyub ve¹²⁶³ gūn-ā-gūn çiçekleri billūr şişelere¹²⁶⁴ dizüb huzūrına ‘arz eylediler. İskender’üñ yanında olan¹²⁶⁵ a‘yān ü ekābirden¹²⁶⁶ ne kadar ādem¹²⁶⁷ var ise her birine başka başka yemekler ve yemişler getürüb cümlesini konuqladılar. Elkışsa bu üslüb üzre¹²⁶⁸ her gün biri birinden a‘lā yemişlerden ve şarāblardan ve peşkeşlerden¹²⁶⁹ getürürler idi. İskender Nüşābe’nüñ bu hāline hayrān olub tarz [u] tavrını görmege dağı **[33b M]** ziyāde gönli düşdi. Āhir bunu fikr eyledi ki kıyāfetini tebdil idüb elçilikle sarāyına vara ve¹²⁷⁰ huzūrına gidüb göre ki¹²⁷¹ didikleri yerinde midür. Pes üstinde şāhlara maşşūs olan libāsları çıkarub hizmetkārlar kıyāfetine girdi¹²⁷² ve yanına birkaç ādem alub elçiyim diyü Nüşābe’nüñ sarāyına geldi. Gördi kim¹²⁷³ āsmāna ser çekmiş bir sarāy-ı ‘ālīdür ki¹²⁷⁴ kapusunda¹²⁷⁵ bir niçe hizmetkārlar¹²⁷⁶ bekleyüb tururlar. İskender kendüsünüñ pādīşāh tarafından elçilikle¹²⁷⁷ gelüb Nüşābe’ye buluşmağ¹²⁷⁸ istedüğünü¹²⁷⁹ didikde hizmetkārlardır Nüşābe’nüñ huzūrına ‘arz eylediler ki İskender tarafından bir güzel şüretli ‘aql u idrāk şāhibi kimse elçilikle¹²⁸⁰ gelüb huzūr-ı ‘izzetiñüze girmege izn ister. Ne¹²⁸¹ fermān buyurursuz? Kıyāfeti haylī cünbişinden aşılızāde olmağ añlanur

¹²⁵⁸ itdürüb: idüb T

¹²⁵⁹ mu‘temed: - M

¹²⁶⁰ yemegi ve mīveleri: yemek ve mīve T

¹²⁶¹ ve eşribe: - M

¹²⁶² fağfūrī tabāklara: fağfūr tabāklara T

¹²⁶³ ve: - T

¹²⁶⁴ şişelere: şişeler T

¹²⁶⁵ olan: - M

¹²⁶⁶ a‘yān ü ekābirden: a‘yān-ı devlet T

¹²⁶⁷ ādem: - T

¹²⁶⁸ bu üslüb üzre: - T

¹²⁶⁹ şarāblardan ve peşkeşlerden: şarābdan peşkeşler M

¹²⁷⁰ ve: - T

¹²⁷¹ ki: - T

¹²⁷² girdi: girüb M

¹²⁷³ geldi gördi kim: geldi kim M

¹²⁷⁴ ki: - T

¹²⁷⁵ kapusunda: kapusını M

¹²⁷⁶ hizmetkārlar: hizmetkār T

¹²⁷⁷ elçilikle: ilçilige T

¹²⁷⁸ buluşmağ: buluşmağa M

¹²⁷⁹ istedüğünü: işitdüğünü T

¹²⁸⁰ elçilikle: ilçilige T

¹²⁸¹ ne: - T

bir söz ehli¹²⁸² kimsedür didiklerinde Nüşābe emr eyledi kim sarāyuñ içini dürlü dürlü zīnetlerle ārāste idüb ne kadar cāriye var ise¹²⁸³ cümlesini şaf-ber-şaf karşısına dizüb kendisi¹²⁸⁴ tahtında karar eyledi. Andan sonra sarāyuñ taşrasını¹²⁸⁵ da cümle¹²⁸⁶ zīnet eylemek fermān eyledi ve¹²⁸⁷ buyurdı ki¹²⁸⁸ gelen elçiyi huzūrına getüreler. Pes fermānı üzre cümle¹²⁸⁹ sarāyı ārāste eyledikten sonra İskender'e buyuruñ diyüb öñine düşdiler. İskender'dür hemān-dem bilinde olan kılıcı çıkarmayub bī-pervā içeri girüb¹²⁹⁰ ve açmazdan ortalığı göz terāzūsına urub gördi ki¹²⁹¹ sarāyuñ içini¹²⁹² başdan başa zer ü zīver ile ārāste idüb çakıl taşı yerine la^l ü cevāhir ü incü dökmüşler. Şanki dünyāda olan la^l ü cevāhiri¹²⁹³ [84b T] bir yere getirüb ol sarāya toldurmuşlar. Andan sonra dañı ileri¹²⁹⁴ varub gördi ki¹²⁹⁵ her biri¹²⁹⁶ cihāna gelmemiş¹²⁹⁷ nāzenin meh-pāreler başdan başa cevāhire gark olub şaf-ber-şaf el kavşırub¹²⁹⁸ tırmuşlar. Orta yerinde¹²⁹⁹ bir 'ālī tahtdur kurulub¹³⁰⁰ Nüşābe niķābla taht¹³⁰¹ üstine oturub karar eylemiş. İskender'dür Nüşābe'yi gördükde elçiler 'ādeti üzre yer öpmeyüb gelüb bī-pervā tırdı. Nüşābe gāyet 'ākıle [34a M] olub ferāset şāhibi olmağla İskender'ün böyle bī-pervā gelüb ašlā ta'zīme muķayyed olmaduğundan şübheye düşüb gōnlinden bu ādem ne 'aceb elçiler 'ādeti üzre bize ta'zīm eylemedi. Bunuñ bir sırrı olmak gerekdür. Kendüsinden şorayım diyüb İskender'i başdan ayağā varınca göz terāzūsına urub bildi ki bu gelen ādem elçi olmayub belki İskender kendüdür. Kıyāfetini tebdil idüb gelmiş. Açmaz koyub

¹²⁸² ehli: ehl M

¹²⁸³ sarāyuñ içini dürlü dürlü zīnetlerle ārāste idüb ne kadar cāriye var ise: - T

¹²⁸⁴ kendisi: kendi T

¹²⁸⁵ taşrasını: taşrasında T

¹²⁸⁶ cümle: cümleyi T

¹²⁸⁷ eyledi ve: eyleyüb M

¹²⁸⁸ ki: kim M

¹²⁸⁹ cümle: - M

¹²⁹⁰ içeri girüb: içerüye girdi T

¹²⁹¹ ki: kim M

¹²⁹² içini: içi T

¹²⁹³ la^l ü cevāhir ü incü dökmüşler. Şanki dünyāda olan la^l ü cevāhiri: la^l ü cevāhir T

¹²⁹⁴ ileri: ilerüye T

¹²⁹⁵ ki: kim T

¹²⁹⁶ her biri: - M

¹²⁹⁷ gelmemiş: bir gelmiş M

¹²⁹⁸ kavşırub: kavışub M

¹²⁹⁹ yerinde: yerine T

¹³⁰⁰ tahtdur kurulub: cevāhire gark olub M

¹³⁰¹ taht: - T

او دكلد

geldi ve taht üzere yanında yer virüb¹³⁰² buyuruñ didikde İskender'dür çıkub Nüşābe'nün yanında qarār eyledi. Andan sonra Nüşābe İskender'ün hāl ü hātırını sorub hoş geldiñüz. Şafā geldiñüz¹³⁰³. Kudūmıñuz ile meclisimüzi müşerref eylediñüz¹³⁰⁴ diyüb niçe şenālar eyledi. İskender de cevābında du'ālar idüb 'ömriñüz çok¹³⁰⁵ ola diyüb elçiler 'ādeti üzere getürdüğü haberleri¹³⁰⁶ söylemege başlayub didi ki şehriyārimuz bizi¹³⁰⁷ huzūriñuza gönderüb buyurdılar ki biz¹³⁰⁸ bunca 'asker ile bu vilāyete ayak başıldan berü bānū-yı devrān ne 'aceb bize qarşu çıkmayub hāk-i pāyimüze yüz sürmege gelmedi. Bizde¹³⁰⁹ ne gūne zebūnluk añladılar ki açmaz koyub ašlā gözine aldırmadılar. Bunca cihān şāhları kılıcımız korqusından ayağımız tozına yüz sürerken bānū hāzretleri hiç bizden korqmayub muqayyed olmadılar. Birkaç gündür ki atımuñ ayağı memleketlerinün toprağına başub bu vilāyete sāye-i devlet şalalı bize 'arz-ı 'ubūdiyyet yerine yārān gibi şarāb u meze göndermenün ne mezesi var? Hele bu vaqte gelince gönderdiklerini qabul idüb ve eyledüğü küstāhlığı da¹³¹⁰ 'afv eyledik. Lākin bundan sonra gerekdür ki gelüb hāk-i pāyimüze yüz süre diyü da' vet için beni gönderdi diyüb sözünü tamām eyledi. Nüşābe'dür İskender'den bu cevābları [85a T] işitdikde ağız açub bu gūne cevāb virdi ki āferin senün gibi dilāver şehriyāra ki arslan gibi kendü fermānını yine kendüsü getüre¹³¹¹. Pehlivānum mağrūr ola. Hātıruma öyle gelür ki siz elçi olmayub belki şehriyārimuz İskender-i şāhib-kırān olasız. Zīrā söziñüz kılıç gibi aduma te'sir idüb cigerümü pārelediler. Pes siz [34b M] İskender siz olduqdan sonra İskender'ün kılıcını vaşf idüb bize ne korqu virirsiz? Şimdi siz kendi başıñuz çāresini görüñ ki kendi ayağıñuz ile gelüb damımıza düşdiñüz didikde İskender cevāb virüb ey bānū-yı mu'azzam benümle İskender'ün arasında ne münāsebet vardur? Ol bir deryādur ki ben o deryānuñ bir qatresiyim. Anuñ qapusında benüm gibi nice biñ hidmetkārı vardur. Luṭf idüb bunuñ

¹³⁰² virüb: idüb M

¹³⁰³ şafā geldiñüz: - M

¹³⁰⁴ eylediñüz: etdiñüz T

¹³⁰⁵ çok: çoğ M

¹³⁰⁶ haberleri: haber M

¹³⁰⁷ bizi: beni M

¹³⁰⁸ biz: bize M

¹³⁰⁹ bizde: bizden M

¹³¹⁰ da: - T

¹³¹¹ yine kendüsü getüre: kendi getürdi M

gibi yaramaz fikri hâtırdan giderüñ. Hiç İskender gibi şehriyâr böyle yere gelmege tenezzül mi eyler? Ben ancak söz hâmmâlı bir elçiyim. Huzûrîñuza gelüb fermânlarını getürdüm didi. Nüşâbe cevâb virüb¹³¹² ey şehriyârüm sizüñ nâmeñüz niçe ‘âlî ise söziñüz de eyle¹³¹³ ‘âlidür. Elçilerüñ ne cānı vardır ki bizüm huzûrımızda buncılayın keskin sözler söyleyüb istediği gibi atub tuta¹³¹⁴ ve yanıma geldikte tekerlenüb¹³¹⁵ yer öpmeye. Buncılayın şevket ü kevkeb¹³¹⁶ ancak pâdişâhlarda olur¹³¹⁷. Ğayri kimse kâdir degildür ve bundan Ğayri bizüm yanıma sizüñ İskender olduğıñuza niçe delilimiz vardır didikte İskender cevâb virüb eger ben size keskin sözler¹³¹⁸ söyledim ise anda benim ne ihtiyârüm var? Baña öteden niçe söyledilerse gelüb huzûrîñuza ol sözi ‘ayniyle nakl eyledim. Anı ben cebemden söylemem ki bunda şübheye düşesiz¹³¹⁹ ve geldüğüm vaktde bî-pervâ geldüğümü şorarsıñuz. İskender gibi yedi iklim dört güşeye mâlik bir şâhib-kırānuñ¹³²⁰ fermânı ile geldim. Bende görülen şevket ü heybet şehriyârımuñ şevket ü heybetidür¹³²¹. Pâdişâhlar yanında elçiye zevâl olmamak eski ‘âdet olmağla ben de korkusuz gelüb şehriyârımuñ fermânını size beyân eyledim. Luṭf idüb bize ne cevâb virecek iseñüz hemân virüñ ki varub pâdişâhımıza i‘lâm idelim didi. Nüşâbe İskender’üñ

¹³¹² şehriyârımız İskender-i şâhib-kırān olasız. Zirâ söziñüz kılıç gibi aduma te’sir idüb cigerümi pârelediler. Pes siz [34b M] İskender siz olduğdan sonra İskender’üñ kılıcını vaşf idüb bize ne korku virirsiz? Şimdi siz kendi başıñuz çâresini görüñ ki kendi ayağıñuz ile gelüb damımıza düşdiñüz didikte İskender cevâb virüb ey bānū-yı mu‘azzam benimle İskender’üñ arasında ne münâsebet vardır? Ol bir deryâdur ki ben o deryānuñ bir kaṭresiyim. Anuñ kapısında benim gibi nice biñ hizmetkârı vardır. Luṭf idüb bunuñ gibi yaramaz fikri hâtırdan giderüñ. Hiç İskender gibi şehriyâr böyle yere gelmege tenezzül mi eyler? Ben ancak söz hâmmâlı bir elçiyim. Huzûrîñuza gelüb fermânlarını getürdüm didi. Nüşâbe cevâb virüb: şehriyâr-ı cihân İskender kendüñüz olduğdan sonra İskender’üñ kılıcını bize vaşf idüb korku virirsiz. Şimdi siz kendü başıñuza çâresini görüñ ki kendi ayağıñuzla damımıza düşdiñüz didikte İskender cevâb virüb ey bānū-yı mu‘azzam benimle İskender’üñ ne münâsebeti vardır? Ol bir deryâdur ki ben ol deryānuñ bir kaṭresiyim. Anuñ kapısında benim gibi niçe biñ hizmetkârı vardır. Luṭf idüb bunuñ gibi yaramaz fikri hâtıruñdan giderin. Hiç İskender gibi şehriyâr böyle yere gelmege ne münâsebeti var? Tenezzül mi eyler? Ben ancak söz hâmmâlı bir elçiyim. Huzûrîñuza gelüb fermânları getürdüm didi. Nüşâbe cevâb virüb zann iderim ki sen İskender-i şâhib-kırān olasın. Zirâ söziñüz kılıç gibi aduma te’sir idüb yüreginde yer eyler T

¹³¹³ eyle: - T

¹³¹⁴ tuta: tutamız M

¹³¹⁵ tekerlenüb: tekebbürlenüb M

¹³¹⁶ ü kevkeb: - T

¹³¹⁷ olur: bulunub M

¹³¹⁸ sözler: söz T

¹³¹⁹ düşesiz: düşesin T

¹³²⁰ şâhib-kırānuñ: şâhib-kırān ki M

¹³²¹ şevket ü heybetidür: şevketidür M

buncılayın inkârını¹³²² görüb bir vechle kendüsini ilzâm eylemege kâdir olmadıkda ey şehriyârum¹³²³ hiç olur mı ki güneşi balçık ile şıvamağ istersiz¹³²⁴ diyüb bir niçe¹³²⁵ [85b T] karşıusunda¹³²⁶ tûran cāriyelere emr idüb varuñ¹³²⁷ İskender'üñ şüretini getürüñ diyü fermân eyledikde hemân-dem cāriyelerdür varub hazîneden bir harîr getürüb Nüşâbe'ye virdiler. Ol da İskender'e virüb bu şüret İskender'üñ şüretidür. Eger size beñzerse hiç 'inâd eylemeñ ve eger beñzemezse ol vaqt de söz sizüñ olsun didikde İskender'dür harîri eline alub açub bağıdıkdâ gördi kim 'ayniyle kendü şüretidür ve bir kıl kadar şüretle kıyâfetden fark olmayub bağıub hayrân oldı. [86a T] Artık inkâr eylemege kâdir olmayub 'âciz ü hayrân kaldı ve havfa düşüb buncılayın tar yerde yağıayı ele virdüğinden hazân yaprağı gibi ditredi. Nüşâbe'dür İskender'üñ kórğduğundan haberdâr olduğda didi ki ey Husrev-i kâmkâr ne elem çekersiñ? Rûzgâruñ böyle oyunları çok olur. Hâtır-ı şerifiñüze hiç keder gelmesün. Hemân bunı da kendü sarâyıñuz tutub beni de bir hizmetkâr cāriyeñüz tutub ve cümle nemüz varsa kendüñüzüñ bulub şafâda oluñ. Bundan murâd hâşâ sultânuma bir zarar erişdirmek degildür. Belki biz dişiligimiz ile cihândan gâfil olmayub siz niçe erkek arslan iseñüz biz dağı dişî arslan olduğumuzı bildirmekdür ve bu da ma'lûm şerifiñüz ola ki gerçi şüret-i zâhirde bir zebûn hâtûnum. Lâkin tedbirüm muhteżâsı üzre 'asker çeküb pehlivânlara karşıu kóduğça niçe dilâverlerüñ alınına dâğ urmağâ kâdirim. Eger haşmum sizüñ gibi şehriyâr da olursa karşıusına çıkub cenk ü cidâlden yüz çevirmem. Eger baña gâlib olursañuz hâ'id tûl karınuñ bir avuç 'askerini bozmağ bir 'azîm hüner olmayub 'âlem halkı işitdikde sizi 'ayıblayub şuncılayın zebûn kadınuñ üstine varmağla bir 'azîm iş mi eyledi dirler. Lâkin nuşret ü zafer Hağğ te'âlânuñ elinde olmağın beni size gâlib eylerse ol zamân da halk dirler ki âferîñ ol karıya ki İskender gibi yedi iklim dört güşeye mâlik olub cihân şâhların kılıcı altında zebûn eyleyen şehriyârı aşlâ gözine aldırımayub 'askerini perişân eyledi diyüb nâmum kahramân gibi dillerde dâstân olur. Eger ben hâtûn olmağla sarâyumdan taşra çıkımayub dâ'imâ perde altındayım. Lâkin cihân şâhlarınuñ

¹³²² inkârını: inkârın T

¹³²³ şehriyârum: şehriyâr T

¹³²⁴ istersiz: istersin T

¹³²⁵ bir niçe: - T

¹³²⁶ karşıusunda: yanında M

¹³²⁷ [35a M] - [36b M] arası iki varak kopuktur.

aḥvālınden ḥaberdār olub bütün ‘ālemde ne ḳadar pādīşāḥ var ise el altından her memlekete bir ferāset şāḥibi üstād muşavvir gönderüb başdan ayaġa varınca cümlesinüñ şüretlerin taşvır idüb ḥuzūruma getürmişlerdür. Pes her birinüñ şüretine baġub cümlesini birer birer nişānladım ve ‘aġl [u] idrākleri ne mertebe olduġını taşvırlardan bilüb añladım ve bu pādīşāḥlar içinde benüm nazāruma siz ḳadar bir şehriyār gelmeyüb cümlesinüñ içinde sizi ġāyet begendim diyüb bunuñ gibi bī-pervā sözler söyledikten şoñra taḥtdan aşıġa [86b T] inüb İskender’i ol taḥt üstinde yalıñuz ḳodı ve iki pādīşāḥ bir taḥta şıġmaz diyüb emr eyledi. Bir altun taḥt getürüb evvelki taḥtuñ ayaġına ḳodılar. Geçüb üstinde ḳarār eyledi. İskender’dür Nüşābe’nüñ bu ḥāline ḥayrān olub ḥicāba düşdi ve söze ḳādir olamayub başını öñine şaldı ve göñlinden didi ki bu ḥātūnuñ ‘aġl u idrāki ne? Bārekallāḥ ne çok başlı ḳarı olur. Buncılayın erkek ādem bile cihānda bulunmaz. Dişiligi ile bu tarz u tavra gökde olan melekler bile taḥsīn ü āferīnler eylerler. Lākin buncılayın çeñelere i‘timād eylememek gerekdür. Belki şoñra bir mekr ü efsūnı ola diyüb tekrār didi ki böyle ‘aġl u idrāk ehli nāzenīnden ümīd oldur ki kemlik gelmeye. Bize lāzım olan ḳazāya rızā virüb teslīm olmaġ gerekdür. Hemān şābitḳadem olub adımızla oturalım ve bī-ma‘nī yere niyāz idüb bizi şalıvir diyüb güler yüz gösterelim. Zīrā geçmiş zamānda bu suçlı ādemüñ boġazına ip taġub dār ağacına aşmaġa götürürler. Lākin görmüşler ki ḥerīfde aşlā elem ü ıztırāb olmayub sürür ile gidüb içlerinden biri behey ādem ne şenlik biridür. Şimdilik seni götürüb öldürseler gerekdür. Ādem böyle vaġtde ne ağızla güler didikde cevāb virüb dimiş ki benüm ‘ömr-i nāzenīnüm eser yıl gibi geçüb gıtdi. Ḥālā ol ‘ömrden bir iki nefes ḳalmışiken lāyık mıdur ki anı da varub feryād ü fiġānla geçireyim diyüb bu sözde iken Ḥaġġ te‘ālādur demin de ḥalāş ḳapusını açmaġla ol belādan ḳurtulmuş ve ḳara günü aydınlıġa dönüb dardan ḥalāş bulmuş. Çünkü rüzġārda buncılayın nice baġlu işler ḳolaylıġla açılıb necāt bulmaġ mümkün imiş. Bize de lāzım olan taḳdīre teslīm olmaġdur. Ümīddür ki Ḥaġġ te‘ālā kemāl ü kereminden necāt virüb bu varḫadan ḥalāş eyleye diyüb göñlinden bunuñ gibi niçe sözler söyleyüb kendüsine teselliler virdi. Nüşābe ise ḥizmet kemerini ḳuşanub cāriyelere emr eyledi ki yemek getürüb pādīşāḥa ziyāfet eyleye. Pes cāriyelerdür fermān üzre faġfūrī muraşşa‘ taḫaġlarla ve pīrūze vü yāḳūt kāselerle şehriyārlara lāyık yemekler getürüb dizdiler. Andan şoñra taḥt [87a T] üzerine bir

altun tebsi koyub üstine dört dâne billür kâse qodılar ki birinüñ içi tolu altun olub ve birinüñ yâqût ve birinüñ la‘l ve birinüñ de incü ile ağızına dek tolu idi. Nüşâbe’dür buyuruñ pâdişâhum yemege didikde İskender bunca mümkündür ki insân buncılayın taşları ve altunı yiye buyurur. Yemenüñ ne ma‘nâsı vardır? Eger maqşüduñ bize ziyâfet eylemek ise yemek getür. Ol vaqtda buyuralım didi. Nüşâbe’dür gülüb ey şehriyârum altun ve cevâhir nîmledikden şoñra bu ki çaq bu kadar zaqmetler çeküb yolında başlar virmege ma‘nâ vardır. Ma‘lûm oldu ki bu taşlar hiçbir şey degildir. Bizden evvel gelenler bunları nice hezâr zaqmetle bir yere cem‘ idüb yemeden gitdiler ise bizüm de işimüze yaramayub bırağub gitsek gerekdir. Pes şehriyârum size de lâyıq olan oldur ki buncılayın taşlara gönül bağlamayub hemân evvelce bunuñ gibi ağır şeylerden etegin silkesiñ didi. İskender’dür Nüşâbe’ye cevâb virüb didi ki ey bânularuñ şâhı söyledüğüñ söz hep cümle yerindedür. Haqîkat bu taşlar ve boncuqlar bir şeye yaramayub maqallinde âdemüñ kızını toyurmaz. Lâkin bu su‘âl size de gelür. Kâselere la‘l ü cevâhir taldurub niçe rağbet idersiz ve tâc [u] tahtıñuz da cevâhirla muraşsa‘ idüb her birine gönül bağlarsız. Görüñ söyledüğüñüz sözden size de hişşe çıkar mı? Hele bize eyledüğüñüz naşîhatleri qabûl eyledik. İdrâkiñüze hezâr âferînler olsun ki buncılayın merdâne sözler söyledüñüz. Nüşâbe’dür İskender’den çünki âferîn sözini işitdi. Hizmet idüb yer öpdü ve emr eyledi ki ol kâseleri qaldırub yemek getüreler. Pes câriyeler her tabağı getürdükçe [37a M] kendüsi ibtidâ tadub çâşnîğirlik eyleyüb¹³²⁸ andan şoñra pâdişâhuñ öñine qodı¹³²⁹. İskender Nüşâbe’nüñ buncılayın hizmetkârlığına ta‘accüb idüb hayrân oldu¹³³⁰. Elkışsa Nüşâbe’dür yemek tamâm olunca hizmetden bir dem âsüde olmayub pâdişâha¹³³¹ ziyâfet eylemekde aqlâ kuşur qomayub cümlesini yerine getürdi. Çünki yemekdür tamâm olub artık pâdişâhuñ gidecegi vaqt¹³³² oldu. Pes Nüşâbe İskender’e ortalıqda geçen taqşîrâtdan ötüri hâtırı qalmayub intiqâm qaşd eylememesine ‘ahd itdirdi ve¹³³³ kendü qalemi ile bir ‘ahd-nâme yazdırub [87b T] eline aldı ve i‘zâz

¹³²⁸ çâşnîğirlik eyleyüb: çeşnîğirlik idüb T

¹³²⁹ qodı: qordı M

¹³³⁰ oldu: olurdu M

¹³³¹ pâdişâha: pâdişâhı T

¹³³² gidecegi vaqt: gidecek vaqtı T

¹³³³ ve: - T

ü¹³³⁴ ikrām ile pādīşāhı sarāyından¹³³⁵ taşra gönderdi. Çünkü İskender¹³³⁶ sarāydan çıkub korkudan emīn oldu. Halāşını Hakk te‘ālā hazretinden bilüb çok şükrler eyledi ve otağına gelüb kendü şafāsına meşgūl oldu. Ol gice istirāhat idüb şabāh oldu¹³³⁷ Nūşābe’dür yerinden turub cāriyeler ile atlara süvār olub hadem ü¹³³⁸ hışmla sürüb İskender’ün ordusına geldi. Gördi kim bir şahrā-yı bī-pāyānda hisāba gelmez ‘ asker konub yeryüzini rengārenk çadırlar kaplamış ve altun ‘alemlı sancaqlarla ortalık zeyn olmuş. Pādīşāhuñ otağı önine gelüb gördi ki¹³³⁹ atlasdan başı göklere irişmiş bir otak kurulmuş ki direği altundan ve ipleri cümle ibrişimden olub ādem bakdıqça gözi kamaşur idi¹³⁴⁰. Hayrān olub atından aşağı indi. Dīvān hıdmetkārları önine düşüb İskender’ün huzūrına götürdiler. Çünkü içeri¹³⁴¹ girdi. Gördi kim bu kadar cihān şāhları başlarını önlerine şalub edeble¹³⁴² diz çöküb oturmuşlar. İskender ise heybet ü şalātiyle geçüb tahtında karar eylemiş. Karşusunda şaf-ber-şaf hıdmetkārlar el kavşurub¹³⁴³ turmuşlar. Pes bu¹³⁴⁴ tarz u tavrı gördükde heybet alub hezār ‘aciz ü niyāz ile gelüb İskender’ün önünde yer öpüb turdı. Pādīşāhdur emr eyledi ki¹³⁴⁵ bir altun taht getirüb İskender’ün tahtınuñ¹³⁴⁶ karşısına¹³⁴⁷ kodılar. Otur didikde tekrār yer öpüb ol tahtıñ üzerine¹³⁴⁸ [37b M] geçüb oturdı. Karār eyledikden sonra¹³⁴⁹ hāl ü hātırını şorub vāfir nevāzişler eyledi ve geldüğinden hazz eyleyüb niçe ikrāmlar eyledi ve¹³⁵⁰ andan sonra emr eyledi kim yemek getirüb¹³⁵¹ simāṭ çekeler. Pes çāşnīgīrlər¹³⁵² misk ü¹³⁵³ ‘anber koçulı dürlü dürlü lezīz yemekleri muraşsa‘

¹³³⁴ ü: - T

¹³³⁵ pādīşāhı sarāyından: bārgāhından T

¹³³⁶ çünkü İskender: İskender çünkü M

¹³³⁷ gice istirāhat idüb şabāh oldu: gicedür geçüb çünkü şabāh oldu M

¹³³⁸ ü: - T

¹³³⁹ ki: kim T

¹³⁴⁰ gözi kamaşur idi: gözleri kamaşub bakamadı T

¹³⁴¹ içeri: içerüye T

¹³⁴² edeble: ādābla M

¹³⁴³ kavşurub: kavışub M

¹³⁴⁴ bu: - T

¹³⁴⁵ ki: - M

¹³⁴⁶ İskender’ün tahtınuñ: tahtıñ M

¹³⁴⁷ karşısına: karşısında T

¹³⁴⁸ ol tahtıñ üzerine: kürsinüñ üstine M

¹³⁴⁹ oturdı karar eyledikden sonra: karar eyledi andan sonra M

¹³⁵⁰ ve geldüğinden hazz eyleyüb niçe ikrāmlar eyledi ve: - M

¹³⁵¹ getirüb: getireler M

¹³⁵² çāşnīgīrlər: çeşngīrlər T, çāşngīrlər M

¹³⁵³ ü: - M

tabaqlarla¹³⁵⁴ ve cevāhir kāselerle götürüb dizdiler. Her birinden murād üzre yendikden şöñra sākīlerdür gelüb cāmlardur tolub¹³⁵⁵ sürilmege¹³⁵⁶ başladı. Kelleler¹³⁵⁷ germ ve sīneler nerm olduĝda sāzendelere emr olundu. Gelüb ortalıĝa şafālar baĝş idüb raĝĝāşlar da meydāna girdiler¹³⁵⁸. Bir zamāndan şöñra İskender emr eyledi ki Nūşābe'nüñ ol nāzenīn meh-pāre¹³⁵⁹ çengīleri de meydāna gireler¹³⁶⁰. Pes fermān üzre meh-pāreler de kāküllerin 'āşıkuñ¹³⁶¹ gönli gibi perīşān idüb ortalıĝa [88a T] fitneler şaldılar ve sāzlarla hem-āvāz olub ehl-i meclisi vālih ü dem-beste kıldılar. Elkışsa bu üslüb üzre aĝşāma dek 'ayş u¹³⁶² 'işretler olunub demler sürüldi. Çünkü aĝşām yakın oldu. Nūşābe'dür yerinden ħalkub pādīşahuñ öñinde yer öpüb şehriyārum gelmek irādet gitmek icāzet kâ'idesi üzre izn-i hümāyūniñuz olursa ben cāriyeñüz şehre gideyim diyü destür istedikde İskender'dür bu gice bunda ħalub sizüñle bu tarz üzre şabāĥa dek 'ayş u¹³⁶³ 'işret idüb yarın yeñi başdan bir tāze meclis ħuralım ve 'ayş u 'işret idüb şafālar sürelim didikde fermān şehriyārumuñdur¹³⁶⁴ diyüb yerinde ħarār eyledi. Pes¹³⁶⁵ bu üslüb üzre ol¹³⁶⁶ giceyi şabāĥ eylediler. Çünkü şabāĥ oldu. Yeñi başdan bir meclis-i ĥāşş ħurub yalıñuz İskender ile Nūşābe ħarşu ħarşuya¹³⁶⁷ iki altun kürsī üzerine oturub sāzende vü çengīler de ancak Nūşābe'nüñ meh-pāreleri olub bu tarz üzre¹³⁶⁸ ¹³⁶⁹ 'işrete başladılar. Kızlardur bülbüller gibi feryāda gelüb 'ālemi 'işve vü şīveleri ile ħırub geçirdiler. Raĝĝāşlar çār-pārelerle meydāna girüb sāzendeler de sāzını Zühre'ye diñletdiler. Sākīler tarzınuñ ħanını aĝıdub sāĝaruñ baĝrını ĥün eylediler. Pes sīm-ten sākīler elinden tolu içilüb cür'aları topraĝa şaçılıb yeryüzünü lālezār idüb bir 'ālem

¹³⁵⁴ tabaqlarla: tabaqlar M
¹³⁵⁵ tolub: - M
¹³⁵⁶ sürilmege: yürimege T
¹³⁵⁷ kelleler: kelle M
¹³⁵⁸ girdiler: girüb M
¹³⁵⁹ meh-pāre: mäh-pāre M
¹³⁶⁰ gireler: gire M
¹³⁶¹ 'āşıkuñ: 'āşık M
¹³⁶² u: - M
¹³⁶³ 'ayş u: - M
¹³⁶⁴ şehriyārumuñdur: şehriyārumıñ M
¹³⁶⁵ pes: - T
¹³⁶⁶ ol: o T
¹³⁶⁷ ħarşuya: ħarşuda T
¹³⁶⁸ tarz üzre: tarzla M
¹³⁶⁹ [38a M] [38b M] varakı kopuktur.

eylediler ki tā Cemşid zamānından berü ol āna gelince şehriyāruñ huzūrında buncılayın bir meclis olmuş degildi. Elkıssa ol gün cām-ı Cemşidī āyine-i İskenderī idüb sāgarı elden komadılar ve sāzdan gayriye kulağ urmadılar. Bu üslüb üzre günün yarısı olub artık oturmağa dimāğlarda taḥammül kalmadıķda İskender emr eyledi kim Nüşābe için ḫil‘at u tuḥfeler getirüb şahāne bir ḫil‘at giyürdiler ve cümle cāriyelerinüñ her birine başka başka niçe la‘l ü cevāhirler virdiler. Pes Nüşābe’dür yir öpüb İskender’üñ eyyām-ı devletine du‘ālar eyledi ve bu kadar ḫazīneler ile kılķub mesrūr şehrine geldi. [88b T] Çünkü İskender Nüşābe ile ‘ayş u ‘işretler eyleyüb şafālar sürdükden soñra Nüşābe’dür şehriyārı vedā‘ idüb şehrine gitdi. İrtesi dīvān olub ne kadar a‘yān u devlet ve erkān-ı salṭanat var ise cümlesi İskender’üñ huzūrına gelüb cem‘ oldılar. Pādişāhdur göñlinde olan ārzūsını ortaya getirüb bunlara didi ki dün gice ḫāṭıruma geldi ki bu maḥallden sizünle göçüb etrāf-ı ‘ālemi gezeyim ve her vilāyete varub seyr ü temāşā ideyim. Tā ki murād üzre cihānı seyr idüb gezmeyince bir daḫı Rüm’a gitmeyelim [39a M] ve ibtidā bu maḥallden göçüb Elburz didikleri tağa varub [89a T] anı temāşā idelim. Andan soñra şahrālara inüb şayd u şikār idelim¹³⁷⁰ ve deryādan¹³⁷¹ geçüb öte tarafda Ḥaḫḫ te‘ālā ḫazretleri¹³⁷² müyesser eyledüğü yere dek varub şayd u¹³⁷³ şikār iderek muḫadder olduğı meretebe cihānı gezdikden soñra dönüb Rüm’a gidelim. Benüm ḫāṭıruma gelen budur ki¹³⁷⁴ siz ne dirsiz didikde cümle ehl-i dīvān kılķub yer öpdiler ve pādişāha du‘ālar idüb şehriyārum Ḥaḫḫ te‘ālā¹³⁷⁵ bir günüñüzi biñ eylesün. Siz ne tedbīr buyurursañuz bizüm de tedbīrimüz oldur ki¹³⁷⁶ mübārek ayağıñuz başduğı yere yüzimüz sürüb emriñüzden kıl kadar taşra ḫareket eylemeziz. Eger āteşe girün diyü fermān buyurursañuz gidüb tağdan aşağa kendüñüzi atıñ diyü emr iderseñüz atılıb¹³⁷⁷ her ḫālde pādişāhımızuñ emrine muṭī‘ ve ḫükmine rāzīyuz didiler. İskender’dür¹³⁷⁸ bunlaruñ itā‘atini gördükde şād olub her birine ḫil‘atler giydürüb cümle ‘askere

¹³⁷⁰ şayd u şikār idelim: seyr ü şikārlar eyleyelim M

¹³⁷¹ deryādan: deryāyı M

¹³⁷² ḫazretleri: ḫazreti T

¹³⁷³ u: - T

¹³⁷⁴ ki: - M

¹³⁷⁵ te‘ālā: - T

¹³⁷⁶ ki: - M

¹³⁷⁷ atılıb: - T

¹³⁷⁸ didiler İskender’dür: dirler İskender T

in^cām ü¹³⁷⁹ ihsānlar eyledi ve ol maḥallden göçüb bir iki menzil gitdiler. İskender gördi ki yanında olan ^c asker ḡanīmet mālından ḥazīnelere mālīk olmuşlar ve kendü yanında da¹³⁸⁰ ḥisābsuz ḥazīne var idi. ^c Āķıbetini¹³⁸¹ şayub fikr eyledi ki bu kadar ḥazīneyi yanımızda gezdirmek çokluķ münāsib degildir. Rūzgāruñ niçe oyunları olub belki bir yerde düşmen eline düşürüb¹³⁸² zāyi^c ideyüz. Münāsib olan bunu bir yerde şaklamaķdur ve ^c asker ḥalkınuñ da ziyāde mālī olmaķ iyi degildir ki her biri cenk güninde ölüm¹³⁸³ korķusına düşüb māllarından ayrılmāķ istemezler ve geregi gibi cenk eylemeyüb¹³⁸⁴ gönülsüz sa^cy iderler diyüb buña bir¹³⁸⁵ çāre bulmaķ için ^c uķalāsını yanına da^cvet idüb müşāvere eyledi. Belīnās-ı ḥakīm ol maḥalalde ḥāzır idi. Cevāb virüb şehriyārum bunuñ çāresi oldur ki bir vīrāne yeri kazub ne kadar ḥazīne var ise koyalar. Qulıñuz bir¹³⁸⁶ tılsım ideyim. Aşlā kimse gelüb almağa kādır olmasun ve cümle ^c asker de māllarını getürüb defter ile qosunlar didi¹³⁸⁷ ve her biri mālına nişān koyub tekrār açduğımızda gelüb nişānı ile alsunlar diyüb¹³⁸⁸ İskender bu re^yi¹³⁸⁹ begenüb buyurdi ki bir vīrāneyi kazdılar ve¹³⁹⁰ pādişāhuñ [39b M] ne kadar ḥazīnesi var ise [89b T] cümlesini ol kazdıķları yere koyub ^c askere de emr eyledi ki¹³⁹¹ ziyāde mālī olanlar getürüb cümle mālını ol maḥalalde koyalar ve¹³⁹² her biri bir nişān eyleye ki yine buluna¹³⁹³. Belīnās'dur bu mālларуñ üstine tılsım idüb ^c alāmet için bir mīl¹³⁹⁴ dıkdiler. Ḥikmetu'l-lāh'ıñ seferden döndükleri zamān da ol yere uğramayub ḡayri¹³⁹⁵ yoldan gelmekle cümle defn eyledikleri mālī¹³⁹⁶ anda qaldı.

¹³⁷⁹ ü: - T

¹³⁸⁰ da: - T

¹³⁸¹ ^c āķıbetini: ^c āķıbeti T

¹³⁸² düşürüb: düşüb M

¹³⁸³ ölüm: ölürüm T

¹³⁸⁴ ve geregi gibi cenk eylemeyüb: - M

¹³⁸⁵ bir: - M

¹³⁸⁶ bir: - T

¹³⁸⁷ didi: - M

¹³⁸⁸ alsunlar diyüb: bulsun didi M

¹³⁸⁹ re^yi: re^y M

¹³⁹⁰ ve: - T

¹³⁹¹ ki: - M

¹³⁹² maḥalalde koyalar ve: maḥalle koyub M

¹³⁹³ eyleye ki yine buluna: eyledi M

¹³⁹⁴ mīl: mīli M

¹³⁹⁵ ḡayri: ḡayr M

¹³⁹⁶ mālī: māl T

Lākin ‘askerūñ seferlerde ellerine¹³⁹⁷ hisābsuz māl girmekle ol bırağdıqları maldan müstağnī oldılar ve gitdiler¹³⁹⁸.

18. Bu Dāstān İskender Bir Şeyhūñ Du‘āsı Berekātıyla Ber-Ĥürdār¹³⁹⁹ Olduğudur¹⁴⁰⁰

Rivāyet olunur ki İskender bir yere sefer eylediği zamānda ‘ādeti¹⁴⁰¹ bu idi ki her қande bir ‘ābid ü zāhid kimse¹⁴⁰² var ise ayağına varub du‘āsını alurdu ve kendünūñ manşūr u mużaffer olduğını gözi açıklaruñ du‘āsını almağla¹⁴⁰³ bilürdi ve¹⁴⁰⁴ yanında olan halkūñ dilāverlerinden¹⁴⁰⁵ ziyāde faķirlere ve dervişlere muħabbet idüb dā’imā du‘ālarından meded isteyüb her birine ĥulūşlar ‘arz iderdi ve¹⁴⁰⁶ yanında olan a‘yān-ı devlet belki cümle ‘asker pādişāhuñ bu tarz üzre şeyhlere meyl ü¹⁴⁰⁷ muħabbeti olduđından¹⁴⁰⁸ şıķılıb açmazdan biri birine dirler idi ki şehriyārımızuñ ne olmaz ‘ādeti vardur. Dā’imā bir ālāy şūfilere ve şeyhlere muħabbet idüb her zamān anlaruñ ayağına varub du‘ā ister. Ancılayın bengīlerūñ du‘āsından ne olsa gerekdür. Pādişāhları cenk güninde ĥaşmına gālib iden yarar ‘askerdür ki¹⁴⁰⁹ kılıçları ile cihānı fetĥ idüb¹⁴¹⁰ her қande varırlarsa cihān mällarını¹⁴¹¹ peydā iderler¹⁴¹². Şūfilerūñ elinden buncılayın iş gelmez. Bir ālāy şomun kıran ikide bir de¹⁴¹³ pādişāhimuz şanur ki hep bu işler şūfilerūñ olub pehlivānlaruñ olmaya diyüb buncılayın niçe sözlerle İskender’i ‘ayıblayub her biri

¹³⁹⁷ ellerine: ellerinde T

¹³⁹⁸ ve gitdiler: - M

¹³⁹⁹ M nüshasında “ber-ĥuzzār” şeklindedir.

¹⁴⁰⁰ Bu Dāstān İskender Bir Şeyhūñ Du‘āsı Berekātıyla Ber-Ĥürdār Olduğudur: - T

¹⁴⁰¹ eylediği zamānda ‘ādeti: etdikde ‘ādet T

¹⁴⁰² kimse: - T

¹⁴⁰³ du‘āsını almağla: du‘āsından M

¹⁴⁰⁴ ve: - M

¹⁴⁰⁵ olan halkūñ dilāverlerinden: dilāver ‘asker ĥalkından T

¹⁴⁰⁶ ve: - M

¹⁴⁰⁷ meyl ü: - T

¹⁴⁰⁸ muħabbeti olduğından: muħabbet eylediginden M

¹⁴⁰⁹ ki: - T

¹⁴¹⁰ idüb: eyleyüb M

¹⁴¹¹ mällarını: mälları M

¹⁴¹² iderler: eylerler M

¹⁴¹³ bir de: - M

birer¹⁴¹⁴ söz söylediler idi¹⁴¹⁵. İskender'dür¹⁴¹⁶ ' askerün buncılayın sözlerinden āgāh olduğda¹⁴¹⁷ cevāb virmeyüb açmaz qodı ve gönünden maḥalli geldikde ben size¹⁴¹⁸ şūfīlerün kim olduğunu¹⁴¹⁹ bildüreyim. Ol vaqtde siz de göresiz ki kendünüz kaçı bir aqçelik¹⁴²⁰ ādem imişsiz didi. Elkışsa çünki İskender hisāba gelmez [40a M] ' asker ile Elburz didikleri tağa ' azimet eyledi. Her menzile geldikçe¹⁴²¹ ol yerün ḥalkı gelüb kendüsine itā' at iderlerdi. Pādişāh da kendü tarafından bunlara bir¹⁴²² beg diküb ol maḥallden göçüb giderdi. Bu tarz üzre [90a T] niçe tağ aşub şahrā vü¹⁴²³ der-bend geçdi. Günlerde bir gün bir maḥalle geldi ki bir tağun başında burç u bāruları¹⁴²⁴ göklere çıkmış bir qal' a olub içine¹⁴²⁵ bir ālāy yol kesici ḥarāmīler girüb vaṭan tutmuşlar¹⁴²⁶ ve dā'imā gelüb geçen ḥalkı rencide idüb kimini şoyub ve kimini de öldürürler imiş. Pes ol yerün ḥalkı gelüb İskender'e ol ḥarāmīlerün¹⁴²⁷ aḥvālını söylediler. İskender'dür qal' ayı alub ḥarāmīler şerrinden ol¹⁴²⁸ yolu pāk eylemek murād eyledi. Otağını¹⁴²⁹ ol qal' aya yakın yere qurub ' asker ile etrāfını kuşatdı. Ḥarāmīlerün qal' ası gāyet metin olmağla İskender'i aqlā şallandırmayub bunca ' askeri gözlerine aldırmadılar. Qal' alarınun qapusını qapayub İskender'ün¹⁴³⁰ ' askeri degil Süleymān dīvleri bile olsa bize zafer bulamazlar diyüb açmaz qodılar. İskender bunlara ādem gönderüb ḥuzūrına da' vet eyledi. Lākin giden ādemi qal' aya yaklaşdırmayub alarğa diyü taşlara¹⁴³¹ tutdılar. Giden ādem ne kadar ki elçiyim size şāhib-kırān tarafından sözüm var diye¹⁴³² gördi. Aqlā diñlemeyüb bizüm elçi ile olur

¹⁴¹⁴ birer: bir bir M

¹⁴¹⁵ idi: - T

¹⁴¹⁶ İskender'dür: İskender M

¹⁴¹⁷ ' askerün buncılayın sözlerinden āgāh olduğda: ' askerin bunca āgāh olub sözlerinden T

¹⁴¹⁸ size: sizi M

¹⁴¹⁹ olduğunu: olduğın M

¹⁴²⁰ aqçelik: aqçalıq T

¹⁴²¹ geldikçe: geldikde T

¹⁴²² bir: - T

¹⁴²³ şahrā vü: - M

¹⁴²⁴ bāruları: bārular T

¹⁴²⁵ içine: içinde M

¹⁴²⁶ tutmuşlar: dutmuşlar T

¹⁴²⁷ ḥarāmīlerün: ḥırsızların T

¹⁴²⁸ ol: - M

¹⁴²⁹ otağını: otağı T

¹⁴³⁰ İskender'ün: İskender T

¹⁴³¹ taşlara: taşla T

¹⁴³² sözüm var diye: ḥaberdārdur T

işimüz yokdur. Yağlaşma şoñra seni helāk ideriz diyü cevāb virdiler¹⁴³³. Herīfdür gelüb vāki¹⁴³⁴ hāli İskender'e beyān eyledikte pādişāh artık nā-çār olub ¹⁴³⁵askeri tedārige emr eyledi ki hişārı dağı muhkem kuşadub cenk ü cidāl ile feth eyleyeler. Pes bunca ¹⁴³⁶askerdür at arqasına gelüb şaf-ber-şaf hişārı ortaya aldılar. Lākin bir¹⁴³⁶ tağ¹⁴³⁷ başı olub ašlā bir yerden çıkmak mümkün olmamağla bir iş göremediler. Ancağ bir tar yolu olub ol tarafda olanlara¹⁴³⁸ yaqın varalım didikçe yuğarudan ¹⁴³⁹azim taşlar atub niçe ādemi helāk eylediler. Elkışşa bu kadar ¹⁴⁴⁰asker kırk gün kırk gice ol hişārı kuşadub sa'y idegördiler. Bir çāre bulamadılar. Mancılığ¹⁴³⁹ ile atdıqları taşlar qal'aya irişmeyüb ašlā bir¹⁴⁴⁰ tedbīr idemediler. [40b M] Āhir İskender dīvān idüb ¹⁴⁴¹askerūñ cümle belli başlılarını yanına da'vet eyledi ve bunlar ile¹⁴⁴² ne tedbīr idelim diyü müşāvere eyledi. Pehlivānlardur İskender'e du'ālar idüb didiler ki ma'lūm-ı hümāyūñıñuzdur ki biz¹⁴⁴³ bugün tamām kırk gündür ki¹⁴⁴⁴ gice ve¹⁴⁴⁵ gündüz kendümüze bir ān rāhatı harām idüb sa'y eylemekde [90b T] ašlā kuşūr qomadıq. Lākin bulutla cenk idüb güneşi kılıcıla çalub mızrāğla urmağa qādir degiliz. Bu hişār göge çıkmış bir āfet olmağla elimüz irmez ki bir tedbīr ideyiz. Hemān pādişāhum münāsib olan oldur ki¹⁴⁴⁶ bu hişārı almağdan ferāğat idüb bu mağallden göçüb gideyiz. Zīrā bunca günden berü qatı çoğ ¹⁴⁴⁷asker helāk olub niçe şāhbāz dilāverler mecrūh oldılar. Buncılayın bir küçücük¹⁴⁴⁷ qal'ayı feth itmek¹⁴⁴⁸ arzūsına düşüb ¹⁴⁴⁹asker kırdırmanuñ ne ma'nası vardur diyüb cümlesi qal'anuñ fethi¹⁴⁴⁹ mümkün olmaduğını huşūr-ı pādişāha i'lām eylediler. İskender çünki ¹⁴⁴⁹askerūñ ¹⁴⁴⁹āciz olduğını gördi. Su'āl eyleyüb bu diyārda dünyā arzularından

¹⁴³³ diyü cevāb virdiler: didiler M

¹⁴³⁴ ¹⁴³⁴askeri tedārige: ¹⁴³⁴askere M

¹⁴³⁵ ü cidāl: - M

¹⁴³⁶ bir: - T

¹⁴³⁷ tağ: dağ M

¹⁴³⁸ olanlara: olanlar T

¹⁴³⁹ mancılığ: mancımğ M

¹⁴⁴⁰ bir: - T

¹⁴⁴¹ yanına: - M

¹⁴⁴² bunlar ile: bunlara M

¹⁴⁴³ biz: bizüm T

¹⁴⁴⁴ ki: - T

¹⁴⁴⁵ ve: - M

¹⁴⁴⁶ oldur ki: - M

¹⁴⁴⁷ küçücük: küçük M

¹⁴⁴⁸ itmek: eylemek M

¹⁴⁴⁹ fethi: feth M

geçmiş şeyhlerden¹⁴⁵⁰ kim vardur didi. Meclisde olanlardan biri cevāb virüb şehriyārum filān mağārada bir ‘ābid vardur ki halkdan yüz çevirüb dā’imā anda Hakk te‘ālā hazretine niyāz¹⁴⁵¹ eylemekdedür didi. Hemān-dem İskender yerinden kalkub kendünüñ maḥşūş hizmetkārlarından birkaç ādem ile sürüb ol mağāraya geldi. Yel mūmları ile içine girüb gitdiler. Çünkü zāhid mağāranuñ içine¹⁴⁵² birkaç ādem girüb kendüsini mūmlar ile aradıklarını gördi. Hemān-dem yerinden turub taşra çıktı. İskender çünkü görür kim melege beñzer nūrānī bir kimsedür¹⁴⁵³ yerinden kalkub kendülerine¹⁴⁵⁴ toğrı teveccüh eyledi. Bildi ki şeyh ol kimsedür. Hemān-dem¹⁴⁵⁵ ilerü gelüb selām virdi. Zāhid de İskender’üñ selāmını alub şöyle añlarım ki siz İskender didikleri şehriyār olasız didikde İskender de belī ol güneh-kāruz diyüb şeyhle el ele virüb şeyhüñ ‘ibādet-ḥānesine¹⁴⁵⁶ girüb oturdılar. İskender su’āl idüb ey pīr-i rüşen-i zamīr ne sebeble halkdan ‘uzlet idüb böyle tenhā yerde [41a M] oturmuşuz. Bunda yemegi nereden bulub ve¹⁴⁵⁷ ne giyersiz ve benüm İskender olduğumı ne¹⁴⁵⁸ bildiñüz didi. Şeyh de cevāb virüb ey şehriyār-ı kāmkarum¹⁴⁵⁹ āyine hemān sizüñ gibi şehriyārlarda bulunmayub belki bizcileyin dervişlerde de¹⁴⁶⁰ bulunur. Qalb dirler bir āyinemüz vardur ki¹⁴⁶¹ dünyāda ne kadar şey var ise cümlesi¹⁴⁶² anda görünür. Sizi de ol āyinede görüb bildik diyüb mağārada olduğunıñ sebebini beyān idüb cihān halkında vefā [91a T] bulunmayub¹⁴⁶³ dā’imā¹⁴⁶⁴ ādemi kendi rāḥatı üzre¹⁴⁶⁵ komadıklarından bu gūşeyi ihtiyār eyledim ve otcağızlarla geçinüb esbābumı da¹⁴⁶⁶ kendüm otlaqdan peydā eyleyüb bu ḥāl üzre geçinmege

¹⁴⁵⁰ şeyhlerden: - T

¹⁴⁵¹ niyāz: ‘ibādet M

¹⁴⁵² içine: içinde T

¹⁴⁵³ kimsedür: kimsene T

¹⁴⁵⁴ kendülerine: kendülere T

¹⁴⁵⁵ hemān-dem: hemān M

¹⁴⁵⁶ ‘ibādet-ḥānesine: ‘ibādet-gāhına M

¹⁴⁵⁷ ve: - T

¹⁴⁵⁸ ne: neden M

¹⁴⁵⁹ kāmkarum: kāmkar M

¹⁴⁶⁰ de: - T

¹⁴⁶¹ ki: - M

¹⁴⁶² cümlesi: - M

¹⁴⁶³ bulunmayub: olmayub M

¹⁴⁶⁴ dā’imā: - T

¹⁴⁶⁵ rāḥatı üzre: rāḥatında M

¹⁴⁶⁶ da: - T

kanā^c at eylemişim. Niçe yıllardur ki bu mağāradayım. Sizden ğayri¹⁴⁶⁷ kimse gelmeyüb ašlā insān yüzi¹⁴⁶⁸ görmemişdim diyüb tekrār İskender'ün gelmesinün sebebini su'āl idüb şehriyārum sencileyin pādišāh-ı 'ālīšān ne sebeble bizüm gibi faķiri¹⁴⁶⁹ ziyāret eylemege tenezzül idüb bunuñ gibi қaranlık mağāraya geldiñüz didikde İskender cevāb virüb ey pīr-i rüşen-i zamīr Cenāb-ı Hāķķ celle vü 'alā hazretleri demiri iki pāre idüb yarısını kılıç idüb bizüm gibi cihāndārlaruñ eline virmişdür ki bütün gün anuñla cihād idüb düşmen ile cenk eylerüz ve yarısını anahtar idüb sizün gibi 'ābid ü zāhidlerün eline virmişdür ki dün yarılarında ol anahtar ile bağlı қapuları açarsız ve bizüm kılıcımız haķiķatde demir olmağın her zamān¹⁴⁷⁰ kesmeyüb gāhī pas tutmağla bilenmege muhtāc olur. Lākin sizde olan anahtar haķiķatde demir olmayub belki¹⁴⁷¹ 'ādet-i 'ibādet olmağın dā'imā te'sir üzre olub açmaduğı қapu yoқdur. Hālā bu tarafa gelüb filān yerde¹⁴⁷² tađ başında bir қal'a var imiş ki içine bir ālāy hāramiler girüb vaṭan tutub yoldan gelüb geçenleri¹⁴⁷³ rencide eylerler imiş. Fetḥ eylemek murād eyledigimizde yine kılıcımız kesmedügi vaқte rāst gelmeğin niçe gündür ki 'āciz ü ḥayrān olmuşuzdur. Hālā ḥāk-i pāyiñüze geldik ki luṭf idüb du'āñuz berekātiyla¹⁴⁷⁴ bize ol қal'anuñ қapusını açarsız didi¹⁴⁷⁵. Çünkü şeyḫ İskender'ün¹⁴⁷⁶ murādından [41b M] āgāh oldu. Hemān-dem bir nefes idüb du'ā eyledikde gönüllerün қapusu açılıb şeyḫün du'āsı müstecāb oldu ve emr-i Hāķķıla gökden şimşekle taşlar yağub қal'anuñ iki burcı¹⁴⁷⁷ yere berāber yıқıldı¹⁴⁷⁸. Çünkü şeyḫ bu ḥālī müşāhede eyledi. İskender'e var pādišāhum murādıñuz ḥāşıl olub¹⁴⁷⁹ қal'anuñ işi tamām oldu didi. İskender'dür şeyḫün elini öpüb¹⁴⁸⁰ vedā' idüb otağına geldi ve cümle a'yān-ı devletini yanına da'vet idüb zevķ ü¹⁴⁸¹ şafā ile

¹⁴⁶⁷ ğayri: ğayr M

¹⁴⁶⁸ yüzi: yüzün T

¹⁴⁶⁹ faķiri: faķire T

¹⁴⁷⁰ her zamān: - M

¹⁴⁷¹ belki: belki ve M

¹⁴⁷² yerde: - M

¹⁴⁷³ geçenleri: gideni T

¹⁴⁷⁴ berekātiyla: bereketiyle M

¹⁴⁷⁵ didi: - M

¹⁴⁷⁶ İskender'ün: İskender M

¹⁴⁷⁷ burcı: burcını T

¹⁴⁷⁸ yıқıldı: yıқdı T

¹⁴⁷⁹ olub: oldu T

¹⁴⁸⁰ şeyḫün elini öpüb: şeyḫi T

¹⁴⁸¹ ü: - T

muşāhabete başladı. Bir zamāndan şoñra apucular pādişāhuñ uzūrına gidüb şehriyārum al‘anuñ dizdārı¹⁴⁸² anahtarlarını¹⁴⁸³ eline alub āk-i pāyiñüze yüz sürmege gelmişdür¹⁴⁸⁴. Ne fermān buyurursuz [91b T] didiler. İskender’dür içeri¹⁴⁸⁵ götürüñ diyü emr eyledi. apucılardur ıub¹⁴⁸⁶ dizdāruñ öñine düşüb İskender’üñ uzūrına getürdiler. Gelüb pādişāhuñ öñinde yer öpüb al‘anuñ anahtarlarını¹⁴⁸⁷ oyub didi ki şehriyārum al‘amuz degme tedbīr ile fet olunması mümkün degil idi. attā pādişāhimuz bunca sa‘ylar idüb¹⁴⁸⁸ nie günden berü isāba gelmez mancılıklar¹⁴⁸⁹ atdılar. Bir taşını oparmaa ādir olamamışlarken tālī‘-i hümāyūnları uvvetli¹⁴⁹⁰ olmaın dün gice gökden şimşeklerle büyük taşlar yağub a te‘ālā azretlerinüñ ışmı mancılığı¹⁴⁹¹ ile iki ullesi¹⁴⁹² yere berāber yııldı. ünkü a te‘ālā azretlerinüñ mancılıklarınıñ¹⁴⁹³ sizüñ tarafıñuzda ola. Artı bizüm ne cānımız vardur ki size¹⁴⁹⁴ arşı oyayız. Biz¹⁴⁹⁵ ālā al‘anuñ anahtarlarını¹⁴⁹⁶ götürüb teslim eyledik. Nie murād eylerseñüz öyle eyleñ didi. İskender’dür ehl-i dīvānuñ yüzine baub didi ki du‘ānuñ te‘şiri olduına bundan ziyāde delil olur mı ki siz bu adar büyük ‘askerle şü ışārı uşadub kır gündür ki gice gündüz sa‘ylar idegördiñüz. Bir taşını oparmaa bile ādir olmamışiken¹⁴⁹⁷ dūnyā yemegini¹⁴⁹⁸ kendüsine arām idüb otcaızlarla¹⁴⁹⁹ geinmege arār virmiş bir za‘if kimsenüñ nefesi ile iki al‘ası yıılıub içinde olanlar gelüb al‘ayı teslim eylediler. a te‘ālā azreti¹⁵⁰⁰ yeryüzünü bunuñ gibi du‘āsı müstecāb ullarından ālī eylesün. Şimdi ma‘lūmiñuz oldu ki sizüñ [42a M] dilāverliiñüz her zamān işe

¹⁴⁸² dizdārı: dizdārı M

¹⁴⁸³ anahtarlarını: anahtar T

¹⁴⁸⁴ gelmişdür: gelmiş M

¹⁴⁸⁵ içeri: içerüye T

¹⁴⁸⁶ apucılardur ıub: apucular M

¹⁴⁸⁷ anahtarlarını: anahtarların T

¹⁴⁸⁸ sa‘ylar idüb: sa‘yları olub T

¹⁴⁸⁹ mancılıklar: mancıklar M

¹⁴⁹⁰ hümāyūnları uvvetli: hümāyūniñuza uvvetlü T

¹⁴⁹¹ mancılığı: mancığı M

¹⁴⁹² ullesi: ullesini M

¹⁴⁹³ mancılıklarınıñ: mancıklar da M

¹⁴⁹⁴ size: - M

¹⁴⁹⁵ biz: - M

¹⁴⁹⁶ anahtarlarını: anahtarların T

¹⁴⁹⁷ olmamışiken: olamamışken M

¹⁴⁹⁸ yemegini: yemegi M

¹⁴⁹⁹ otcaızlarla: otcaızla M

¹⁵⁰⁰ azreti: - M

yaramayub gāhī de bunuñ gibi şālihlerüñ du‘āsına muhtāc olduğumuz muqarrerdür didiklerinde¹⁵⁰¹ a‘yān-ı devlet muqaddemā söyledikleri söze peşimān olub cümlesi kalqub yer öpdiler ve pādīshahuñ eyyām-ı devletine du‘ālar idüb Haqq te‘ālā hazreti şehriyārımız cihāndan eksik eylesün. Pādīshahum bizler bir ālāy nā-dān kavm olub buncılayın nüktelemi bilmez idik diyüb tevbe vü istiğfārlar idüb ‘özrler dilediler ve¹⁵⁰² cümlesi du‘ānuñ zūr-bāzūdan dağı¹⁵⁰³ ziyāde keskin olduğunı bilüb añladılar. Pes İskender emr eyledi kim dilāverler kal‘ayı boşaldub haramilere kal‘a yerine gayri maħallde yer vireler¹⁵⁰⁴. Tā ki varub anda sakin¹⁵⁰⁵ olalar ve bir dağı halka zulm u ta‘addi¹⁵⁰⁶ eylemeyeler. Pes dizdār İskender’üñ [92a T] öninde tekrār yer öpüb dilāverlerüñ önine düşüb kal‘aya getürdiler¹⁵⁰⁷ ve kendü ‘askerini kal‘adan çıkarub ta‘yın olunan yere gitdi¹⁵⁰⁸. Dilāverlerdür kal‘anuñ yıkılan yerlerini¹⁵⁰⁹ yapırub içine kifāyet miqdārı ‘asker koyub muħkem eylediler. Tekrār ol yerüñ halkı İskender’üñ huzūrına gelüb Kıfçāk tã’ifesinden şikāyet eylediler ki bu yerlerde ašlā egüb biçmege kādīr olamayub ol¹⁵¹⁰ amānsuz kavm yılda bir iki kerre üstümüze aqın idüb olanca maħşulimüzi harāb eylerler. Eger şehriyārımız kerem idüb gelecek yollarını sedd eylerse bir dağı zulm u tecāvüzlerinden emīn olurdu didiklerinde İskender emr eyledi kim üstād mi‘mārlar varub didikleri yere bir muħkem sedd yapalar. Mi‘mārlardur varub iki tağıñ aralık yerine bir ‘azīm¹⁵¹¹ sedd çeküb ol belāyı halkuñ üzerinden def‘ eylediler. Çünkü ol maşlahat da tamām oldı. İskender emr eyledi kim ol maħallden göçeler. Pes otaklardur şahrālara qurulub birkaç menzil gitdiler. Bir gece pādīshāh ol taraflaruñ ahvālinden āgāh olanları birkaçın¹⁵¹² yanına da‘vet idüb her birine ol yerlerde olan ‘acāyibātı söyledüb eglenürdi¹⁵¹³. Münāsib gelüb didiler ki şehriyārımız bu maħalle yakın yerde bir güzel hişār vardur ki adına

¹⁵⁰¹ didiklerinde: didikde M

¹⁵⁰² ve: - T

¹⁵⁰³ dağı: - T

¹⁵⁰⁴ vireler: virdiler M

¹⁵⁰⁵ sakin: - M

¹⁵⁰⁶ u ta‘addi: - M

¹⁵⁰⁷ getürdiler: getürdi M

¹⁵⁰⁸ gitdi: gitdiler T

¹⁵⁰⁹ yerlerini: yerlerin T

¹⁵¹⁰ ol: - M

¹⁵¹¹ bir ‘azīm: - M

¹⁵¹² birkaçın: - M

¹⁵¹³ eglenürdi: diñlenürdi T

Serîr dirler. Güyâ cennetden bir pâre olub¹⁵¹⁴ hâlâ Keyhusrev'ün [42b M] tahtı ile cāmı andadur. Kendinün 'ömri āhir olduḡda cāmı tahtını biraḡub bir maḡāraya girmiḡdür ki dā'imā ol maḡāradan āteḡ çıḡmaḡla kimse içine girmeḡe ḡādir degildür. 'Acem şehriyārları neslinden bir şehzāde ol şehride hâlâ ḡākim olub cāmı taht anuñ eli altındadır diyü beyān eylediler. İskender çünki bu ḡikāyeti¹⁵¹⁵ iḡitdi. Göñli¹⁵¹⁶ ol¹⁵¹⁷ taht ile cāmı görmeḡe mā'il olub ḡabāḡ olduḡda ol ḡarafa 'azîmet eylemeḡe¹⁵¹⁸ ḡaḡd eyleyüb¹⁵¹⁹ açmaz ḡodı. Ol gice rāḡat idüb çünki ḡabāḡ oldı. Emr eyledi kim ol¹⁵²⁰ Serîr ḡal'ası cānibine 'azîmet eyleyeler. Pes 'askerdür ol ḡarafa 'azîmet idüb yola girdiler.

19. Bu Maḡall İskender'ün Serîr ḡal'asına Varub Keyhusrev'ün Cāmı İle Tahtını Seyr Eyledügidür¹⁵²¹

Çünki İskender bunca 'asker ile Serîr ḡal'asına teveccüh eyledi. Ol şehriñ pādiḡāhi bu ḡālden ḡaberdār olub muḡaddemā İskender'ün bu ḡadar cenk ü cidāllerini¹⁵²² iḡidüb [92b T] bütün 'Acem tahtına mālik olduḡından āḡāḡ olmuḡıdi. 'Aḡl u¹⁵²³ idrāk ḡāḡibi bir kimse olmaḡla fikr eyledi kim buncılayın şehriyāra ḡarḡu ḡomaḡ münāsib degildür. Zirā bir pādiḡāḡ ki bizüm gibi şehzādeleri rencide eylemeyüb belki her birine niçe i'zāz ü ikrāmılar idüb memleketler vire. Anuñ gibi şehriyāra dostluḡ idüb ḡulluḡ 'arz eylemek gerekdür. Hâlâ münāsib olan bir miḡdār peḡkeḡlerle¹⁵²⁴ ḡarḡularına varmaḡdur diyüb ḡisāba gelmez vaḡaḡ u semmür kürkler

¹⁵¹⁴ Münāsib gelüb didiler ki şehriyārum bu maḡalle yaḡın yerde bir güzel ḡiḡār vardır ki adına Serîr dirler. Güyâ cennetden bir pâre olub: Adına Serîr dirler. Güyâ cennetden bir pâre olub bir yer idi. Münāsib gelüb didiler ki şehriyārum bu maḡalle yaḡın yerde bir güzel ḡiḡār vardır ki Serîr dirler T

¹⁵¹⁵ ḡikāyeti: ḡikāyeyi M

¹⁵¹⁶ göñli: göñlinden M

¹⁵¹⁷ ol: o T

¹⁵¹⁸ eylemeḡe: eyleyüb M

¹⁵¹⁹ ḡaḡd eyleyüb: - M

¹⁵²⁰ ol: - M

¹⁵²¹ Bu Maḡall İskender'ün Serîr ḡal'asına Varub Keyhusrev'ün Cāmı İle Tahtını Seyr Eyledügidür: - T

¹⁵²² cidāllerini: cidālini T

¹⁵²³ u: - M

¹⁵²⁴ peḡkeḡlerle: peḡkeḡ ile M

ve nāzenīn oğlanlar ve meh-pāre¹⁵²⁵ cāriyeler hāzırlayub pādīşāhı ziyāfet için yemekden ve şarābdan her ne lāzım ise cümlesini müheyyā eyleyüb ilerü gönderdi. Kendüsi¹⁵²⁶ de iki menzil karşı çıkub İskender'ün bārgāhına geldi. İzn olduḡda hūzūrına gidüb ta' zīm ü tekrīm¹⁵²⁷ ile pādīşāha du' ālar eyledikde İskender de yanına alub hāl u hātırını şorub i' zāz ü ikrāmlar eyledi. Andan soñra simātdur¹⁵²⁸ çekilüb yemek yendikten soñra muşāḡabete başlayub İskender¹⁵²⁹ cām-ı cihān-nümā ile Keyḡusrev'ün taḡtını¹⁵³⁰ su 'āl eyledi. Şehzāde İskender'ün su 'ālinden öyle añladı ki kendüsinden cāmla taḡtı almak ister. Pes bu güne cevāb virüb [43a M] didi ki pādīşāhum Ḥaḡḡ te' ālā ḡazreti sizi cihān tırduḡça ber-ḡarār eylesün ki bu ḡadar devlet ü şevketle yedi iḡlīm dōrt ḡuşe emriñüze rām olub cihān şāhlardan biri¹⁵³¹ mālīk olmaduḡı salḡanata irişdiñüz. Cām-ı cihān-nümānuñ hemān bir adı vardur. Yoḡsa anda görilen şeyler sizün āyineñüzde¹⁵³² de görinür¹⁵³³. İkisiniñ biri birinden aşlā farkı yoḡdur. Ancaḡ biriniñ adı āyine ve biriniñ¹⁵³⁴ cāmdur. Keyḡusrev taḡtı didikleri ise şehriyārımuñ taḡtıdur ki üstinde bütün cihāna ḡükm iderler¹⁵³⁵. Gerḡi bu taraḡa teşrif-i hümāyūnları ile biz ḡullarını müşerref idüb başımuḡı göklere irişdirdiler. Lākin raḡbet buyurduḡları cām ile taḡt bu ḡadar zaḡmet çekmege degmez didikde¹⁵³⁶ İskender cevāb virüb ey nāmdār taḡt Keyḡusrev'ün yādgārı olmaḡla murādımuḡ bir kerre üstine oturub cām-ı Cemşid'den bir tolu nüş eylemekdür ve Keyḡusrev'ün mezārı olan maḡārayı ziyāret idüb görmekdür¹⁵³⁷. Sen bunda oturub ' ālemüñde ol. Biz birḡaç ādem ile varub taḡtı görelim ve cāmuñ kenārını öpüb Keyḡusrev'i ziyāret idüb müşerref olalım¹⁵³⁸. Zirā ḡalbimüz āyinesi pek paslanmışdur¹⁵³⁹. Varub ol şehriyārı [93a T] ziyāret idüb beḡāsuz dünyānuñ ḡālinden

¹⁵²⁵ meh-pāre: mäh-pāre M

¹⁵²⁶ kendüsi: kendi M

¹⁵²⁷ ü tekrīm: - M

¹⁵²⁸ simātdur: simāḡlar M

¹⁵²⁹ İskender: - M

¹⁵³⁰ taḡtını: taḡtı M

¹⁵³¹ cihān şāhlardan biri: şāhların cihānda birisi T

¹⁵³² āyineñüzde: āyineñüzden M

¹⁵³³ görinür: görilüb M

¹⁵³⁴ adı āyine ve biriniñ: āyine ve biriniñ adı M

¹⁵³⁵ iderler: eylerler M

¹⁵³⁶ didikde: didi M

¹⁵³⁷ idüb görmekdür: eylemekdür T

¹⁵³⁸ idüb müşerref olalım: idelim M

¹⁵³⁹ paslanmışdur: paslanmışdur T

‘ibret almağla albimüzüñ pasını açalım didi¹⁵⁴⁰. Şehzāde fermān şehriyārimuñdur¹⁵⁴¹ diyüb al‘aya ādem gönderüb ışmarladır ki pādiřāh vardıkda i‘zāz ü ikrāmda uřur olunmayub her ne fermān iderse emrine iā‘at ideler ve řāhlara lāyık yemekler ve řarāblar hāzır u müheyyā ideler ve taht olduğı yeri açub pādiřāh tahta oturduğda üstine cevāhirler şaçalar ve cāma řarāb oldurub şunalar. Giden ādemdür al‘aya varub cümle fermān olunan şeyleri ıřmarlayub¹⁵⁴² hāzır u müheyyā olduğda tekrār gelüb řehzādeye hāber getürdi. Şehzādedür İskender‘üñ huzūrına varub didi ki şehriyārum buyuruñ¹⁵⁴³ al‘ayı seyr eyleñ. Siz gelince ben ulñuz¹⁵⁴⁴ fermāniñuz üzre bunda ārām ideyim. Devletle yine teşrif buyurduđıñuzda emriñüz olursa [43b M] ol vaqtde bendeñüz de yerüme gideyim didikde İskender de¹⁵⁴⁵ hūkemāsından yanına dōrt ādem alub pes hīdmetkār ile al‘aya revāne oldılar¹⁵⁴⁶. Çūnki al‘aya yağın geldiler. Gōrdiler¹⁵⁴⁷ kim burç bārūları āsmāna ser çekmiř¹⁵⁴⁸ gāyet metīn bir¹⁵⁴⁹ al‘adur ki degme cenk ile fetħ olunmağ mümkün degildür. Pes al‘aya gidüb sarāya geldiler. Sarāy ise řāhāne dōřemelerle dōřenüb perī-peyker nāzenīn hīdmetkārlar řaf-ber-řaf hīdmet yerinde urmuřlar idi. İskender‘i şarşulayub ibtidā şerbetler getürdiler. Andan řoñra muraşsa‘ u cevāhir¹⁵⁵⁰ abađlarla misk ü ‘anber ođulu lezīz yemekler çekilüb her vechle i‘zāz ü ikrām eylemekde¹⁵⁵¹ ařlā¹⁵⁵² uřur omadılar. İskender‘dür sarāyınıñ¹⁵⁵³ zīnetine ve hādem ü hıřmınıñ¹⁵⁵⁴ tarz u

¹⁵⁴⁰ dünyānuñ hālinden ‘ibret almağla albimüzüñ pasını açalım didi: dünyādan bağub ‘ibret alurız tā kim albimüzün pası zā‘il olub rūřen ideriz T

¹⁵⁴¹ şehriyārimuñdur: şehriyāruñdur M

¹⁵⁴² ışmarladır ki pādiřāh vardıkda i‘zāz ü ikrāmda uşur olunmayub her ne fermān iderse emrine iā‘at ideler ve řāhlara lāyık yemekler ve řarāblar hāzır u müheyyā ideler ve taht olduğı yeri açub pādiřāh tahta oturduğda üstine cevāhirler şaçalar ve cāma řarāb oldurub şunalar. Giden ādemdür al‘aya varub cümle fermān olunan şeyleri ışmarlayub: emrine iā‘at idüb hīzmetinde uşur omayalar ve řāhlara lāyık yemekler ve řarāblar hāzır u müheyyā ideler ve pādiřāh vardıkda i‘zāz ü ikrāmarda uşur etmeyeler diyü muħkem tenbīhler eyledi ve pādiřāh taht üstine ıkub oturduğlarında üzerlerine cevāhir şaçalar ve cāmi řarābla oldurub şunalar diyü ışmarladılar. Pes giden ādemi dağı al‘aya varub fermān üzre T

¹⁵⁴³ buyuruñ: buyurub M

¹⁵⁴⁴ ulñuz: uluñ M

¹⁵⁴⁵ de: - M

¹⁵⁴⁶ oldılar: oldı M

¹⁵⁴⁷ gōrdiler: gōrdi M

¹⁵⁴⁸ ser çekmiş: ıkmiş T

¹⁵⁴⁹ gāyet metīn bir: bir gāyet metīn T

¹⁵⁵⁰ muraşsa‘ u cevāhir: cevāhirle muraşsa‘ T

¹⁵⁵¹ eylemekde: eyledikde T

¹⁵⁵² ařlā: - M

¹⁵⁵³ sarāyınıñ: sarāyuñ M

taavrına baqub şehzâdenüñ bu kadar dârâta mâlik olduğına hayrân kaldı. Elkıışsa çünki¹⁵⁵⁵ yemektür¹⁵⁵⁶ yendi. Pâdişâh yerinden qalkub taht olduğı¹⁵⁵⁷ odayı şorduqda hıdmetkârlardur öñine düşüb bir güzel odaya geldiler. Taht bekçileridür gelüb üstinde olan örtüleri¹⁵⁵⁸ kaldırub gösterdiler¹⁵⁵⁹ ve pâdişâha du‘âlar idüb şehriyârum Hakk te‘âlâ sizi cihân turduqça ber-qarâr eylesün. Bu mübârek tahta oturduqdan soñra cümle cihâna mâlik olub Keyhusrev gibi nâmdâr olasız¹⁵⁶⁰ didiler. İskender’dür bunların bu¹⁵⁶¹ sözlerinden hazz idüb fâl tutdı ve çıkub tahtuñ üstinde karar eyledi. Muqaddemâ şehzâdenüñ emri üzre hazinedârlar niçe tabaq la‘l ü cevâhir getürüb nişâr eylediler. [93b T] Andan soñra İskender tahtuñ kenârını öpüb aşığı¹⁵⁶² indi ve kendi yanında olan hıdmetkârlara emr eyledi ki¹⁵⁶³ tahtuñ üstine ol kadar cevâhir şaçdılar ki bekçiler hayrân oldılar. Andan soñra emr eyledi kim bir¹⁵⁶⁴ iskemle getüreler. Pes altundan cevâhirle muraşsa‘ bir iskemle getürdiler. Geçüb üstinde karar eyledikte câmı istedi. Sâkîdür gelüb câm-ı cihân-nümâyı şarâb-ı ergüvânî ile toldurub getürdi. Çünki İskender câmı gördi. Yerinden qalkub i‘zâz ü ikrâmla nüş eyledi. Andan soñra¹⁵⁶⁵ Keyhusrev’üñ ol tahtında oturub niçe rüzgâr câm-ı cihân-nümâ ile atub tutduğı hâtırına gelüb cihânuñ beqası olmaduğına hayf eyleyüb bir miqdâr ağladı. Belînâs-ı hakîm pâdişâhla bile gelmişidi. Yanına çağırub câm-ı cihân-nümâyı eline virdi. [94a T] Hakîmdür câmı eline virdi. Etrâfında olan yazıları cümle okuyub harf-be-harf ne varsa hep hâtırına aldı. Rivâyet olunur ki İskender seferden dönüb Rüm’a geldikte Belînâs-ı hakîm câmdan ezberlediğı sözlerden usurlâbı peydâ eyledi. Pes İskender bir miqdâr ol maħallde eglenüb Belînâs’a didi ki olmaya ki bir kimse Keyhusrev gibi pâdişâh-ı ‘âlîşânuñ tahtına mâlik olmağla küstâhlik idüb üstine otura. Buña bir tılsım eyledi ki her kim üzerine çıkub azıcık turduqdan soñra eger kendüsi aşığı inmezse taht herîfi üstinden aşığı

¹⁵⁵⁴ hadem ü hışmınıñ: hıdmetkârların M

¹⁵⁵⁵ çünki: - T

¹⁵⁵⁶ yemektür: yemek M

¹⁵⁵⁷ olduğı: durduğı T

¹⁵⁵⁸ örtüleri: ötüleri T

¹⁵⁵⁹ kaldırub gösterdiler: kaldırdılar M

¹⁵⁶⁰ olasız: olursuz M

¹⁵⁶¹ bu: - T

¹⁵⁶² aşığı: aşığı T

¹⁵⁶³ ki: - M

¹⁵⁶⁴ bir: - T

¹⁵⁶⁵ [44a M] [44b M] varakı kopuktur.

atar didi. Andan İskender ol maħallden alub Keyħusrev'ũn mezārı olan mağāraya gitmek istedikde dizdār gelüb pādišāhuñ öñine düşdi. Hezār zaħmetle mağāranuñ apusına geldiler. Anlar ierüye girilmek mümkün olmamağla atdan inüb yayan girdiler. Ol mağāranuñ aħvālinden ħaberdār olanlar şehriyārum ierüye girilmek mümkün degildir. Dā'imā şimşek āteřler ıar. Yaın varan ādemi helāk eyler didiler. Pādiřāħ muayyed olmayub iine girüb kendi bir zamāndan řoñra didikleri gibi bir arafdan bir āteř zāhir oldu. Dağı ilerü vardılar gördiler ki ol āteř bir uyı gibi yerden ıar. İskender ħayrān olub buncılayın mağārada āteř neden olur ola diyüb aşlını bilmek iün yanında olan ħükemādan birinũn beline bir ip bağlayub aşağası kükürd ma' deni olmağla ol āteř andan peydā olurmuş. İpini ımıldatdıda yuaruya ekdiler. Vāi' ħālī pādiřāħa beyān idüb şehriyārum mağāranuñ ortası kükürd ma' deni olmağın görülen āteř andan ħāřıl olurmuş. Girilmek mümkün degildir didikde pādiřāħ āteř üstine ' anber şaub Keyħusrev'ũn rũħına du' ālar eyledi. Andan řoñra dönüb mağāradan ıma istediklerinde yolu ġā'ib idüb o yaña bu yaña gördiler. āre olub yolu bulamadılar. ' Āciz olub ħayrān aldılar. [45a M] Andan¹⁵⁶⁶ řoñra mağāranuñ bir arafından bir bulut peydā olub ar yaėdı¹⁵⁶⁷. Belki yolu bulmadan alub der-mānde¹⁵⁶⁸ oldılar. Pes Cenāb-ı Ĥa te' ālā ħazretine tazarru' u¹⁵⁶⁹ niyāzlar eylemege bařladılar¹⁵⁷⁰. Meger şaşradan mağāra apusunda olanlar ar yağduğını gördüklerinde dizdāra [94b T] ħaber eylemişler. Ol da bir nie ādem ile gelüb mağāranuñ¹⁵⁷¹ arını kürümege başlamış. Pes bu ħāl üzre arı aaraq İskender'e rāřt gelüb öñine¹⁵⁷² düşdiler. Pādiřāħdur mağāradan selāmetle ıub Ĥa'a o şükrler eyledi. Andan řoñra atlara süvār olub orduya geldiler. Ol gice yatub rāħat oldılar. ünkü řabāħ olub ' ālem¹⁵⁷³ güneş nūrı ile münevver oldu. İskender'dür¹⁵⁷⁴ yerinden alub emr eyledi kim bir meclis tertīb idüb Serir pādiřāħını ħuzūrına da' vet ideler. Fermān üzre meclisdür ārāste ılıb řehzādeyi

¹⁵⁶⁶ andan: bir zamāndan T

¹⁵⁶⁷ yağdı: yağdırdı T

¹⁵⁶⁸ der-mānde: derdmānde T

¹⁵⁶⁹ u: - T

¹⁵⁷⁰ eylemege başladılar: eylediler T

¹⁵⁷¹ gelüb mağāranuñ: mağāranuñ gelüb T

¹⁵⁷² öñine: - T

¹⁵⁷³ ' ālem: - T

¹⁵⁷⁴ İskender'dür: İskender M

da' vet eylediler. Gelüb pādişāhuñ huzūrına girüb du'ālar¹⁵⁷⁵ eyledikde İskender de i'zāz¹⁵⁷⁶ ü ikrāmlar idüb yanına aldı ve ol gün aḥşāma dek 'ayş u nūşlar idüb zevk ü¹⁵⁷⁷ şafālar sürdiler. Aḥşām olduḡda İskender ḥazinedārlara emr eyledi ki¹⁵⁷⁸ şehzādeye muraşsa' bir¹⁵⁷⁹ tāc getirüb giydirdiler ve pādişāhuñ¹⁵⁸⁰ giydüḡi ḥil' atlerden ḥil' at giydürüb muraşsa' raḥtlı on dāne at ve yüz deve yükü dībā vü atlas virdiler. Şehzādedür İskender'üñ elini öpüb du'ālar eyledi ve ḳalkub kendi çadırına gitdi. Çünkü ol gice de geçüb şabāḥ oldı. İskender emr eyledi. 'Askerdür ol maḥallden göçüb şahrālara indiler ve¹⁵⁸¹ şahrālarda bir hafta şayd u¹⁵⁸² şikār idüb zevk ü¹⁵⁸³ şafāya meşḡul oldılar.

20. Bu Maḥall Aştaḥar'dan Ulaḡ Geldikde İskender'üñ Ḳalkub Gitdüḡüdür¹⁵⁸⁴

Çünkü İskender ol tarafları bir hafta kadar¹⁵⁸⁵ şayd u şikār eyledikten sonra 'aceb ne cānibe ḥareket eylesek dirken nāḡāḥ bir ulaḡ gelüb pādişāhuñ huzūrına gidüb¹⁵⁸⁶ yer öpüb du'ālar¹⁵⁸⁷ eyledikten sonra didi ki şehriyārum ben ḳuluñı Aştaḥar'da olan ḳā'im-maḳāmiñuz gönderüb didi ki sa'ādetlü pādişāhum bu ḳullarını yerlerine ḳoyub devletle [45b M] ḥareket-i hümāyün buyurduḡdan sonra¹⁵⁸⁸ ḳādir olduḡum mertebe memleketüñ aḥvāline taḳayyüd idüb ḥalḳuñ rüşen maşlaḥatlarını görürken ḥaber geldi ki Rey didikleri vilāyetde Keykāvüs neslinden olmaḡ üze [95a T] bir kimse zuhūr idüb ol vilāyetüñ ḥalḳı cümle kendüsine itā'at idüb¹⁵⁸⁹ 'işyān eylemişler ve bunuñ ile ḳanā'at eylemeyüb yanına ḥisābsuz 'asker cem' idüb etrāfında olan şehrlere yürümüş. Ḥalḳuñ kimi kendüsine itā'at idüb ve

¹⁵⁷⁵ du'ālar: du'ā T

¹⁵⁷⁶ i'zāz: 'izzet M

¹⁵⁷⁷ ü: - T

¹⁵⁷⁸ ki: - M

¹⁵⁷⁹ muraşsa' bir: bir muraşsa' M

¹⁵⁸⁰ ve pādişāhuñ: pādişāḥlar M

¹⁵⁸¹ şahrālara indiler ve: - T

¹⁵⁸² u: - T

¹⁵⁸³ ü: - T

¹⁵⁸⁴ Bu Maḥall Aştaḥar'dan Ulaḡ Geldikde İskender'üñ Ḳalkub Gitdüḡüdür: - T

¹⁵⁸⁵ tarafları bir hafta kadar: taraflarda T

¹⁵⁸⁶ pādişāhuñ huzūrına gidüb: - T

¹⁵⁸⁷ du'ālar: du'ā T

¹⁵⁸⁸ buyurduḡdan sonra: buyurduḡlarında T

¹⁵⁸⁹ ol vilāyetüñ ḥalḳı cümle kendüsine itā'at idüb: - T

kimi¹⁵⁹⁰ karşı koyub cenk idenleri helâk eyler¹⁵⁹¹. Mâllarını gâret iderek Hürāsân'a¹⁵⁹² geldikde cümle Hür[ā]sân halkı da itâ' at idüb yanına varmışlar. Hālā bir 'azîm 'asker olub 'Acem memleketini gâret iderek şehriyârımızuñ¹⁵⁹³ tahtgâhı olan Aştâhar'a¹⁵⁹⁴ 'azîmet eylemiş. Bugün yarın üstimize geldikde ol kadar 'asker ile cenk idemeyeceğimiz ma' lüm-ı hümâyûniñuzdur¹⁵⁹⁵. Pes bir gün evvel bu tarafa 'azîmet eyleyüb bu belâyı def' eylemeleri¹⁵⁹⁶ lâzım gelmişdür¹⁵⁹⁷ diyüb vâki' olan¹⁵⁹⁸ ahvâli¹⁵⁹⁹ cümle bir bir beyân eyledi. İskender çünkü bu haberi¹⁶⁰⁰ işitdi. Qatı a'lā bu ne olmaz işdür. Biz bunda Keyhusrev tahtına oturmağla¹⁶⁰¹ fahrlanurken Aştâhar'da¹⁶⁰² olan tahtımıza eller¹⁶⁰³ mâlik olmağ sevdāsına düşeler diyüb emr eyledi kim ol maħallden göçüb düşmen üzerine 'azîmet ideler. Pes¹⁶⁰⁴ tamām bahār vaḳti olub cihānuñ tazelendiği demler olduğıçün¹⁶⁰⁵ her gün bir mesîreye konub şayd u şikār iderek yola girdiler. Bir niçe gündən soñra Keylān didikleri şehre gelüb 'işyān eyleyen ādemlerden bulduklarını¹⁶⁰⁶ helâk eylediler. Andan soñra ol yerden göçüb Rey didikleri şehre¹⁶⁰⁷ geldiler. Ne kadar āteşe tapar ādem buldırsa cümlesini helâk eyleyüb muħkem teftiş eylediler. Bu tarafda düşmenler¹⁶⁰⁸ 'askeri İskender'üñ geldüğinden āgāh olduklarında¹⁶⁰⁹ cān atub Hürāsân'a¹⁶¹⁰ kaçdılar. Pes İskender'dür¹⁶¹¹ birkaç gün Rey şehrinde eglendikden¹⁶¹² soñra düşmen 'askerinüñ

¹⁵⁹⁰ etrafında olan şehrlere yürümüş halkuñ kimi kendüsine itâ' at idüb ve kimi: - T

¹⁵⁹¹ eyler: idüb M

¹⁵⁹² Hürāsân'a: Hürāsân'a M

¹⁵⁹³ şehriyârımızuñ: şehriyârımız T

¹⁵⁹⁴ Her iki nüshada da "Aştâhara'ya" şeklindedir.

¹⁵⁹⁵ hümâyûniñuzdur: hümâyûnlarıdur M

¹⁵⁹⁶ eylemeleri: eylemeler M

¹⁵⁹⁷ lâzım gelmişdür: lâzımdur T

¹⁵⁹⁸ vâki' olan: - M

¹⁵⁹⁹ ahvâli: hâli T

¹⁶⁰⁰ haberi: haber M

¹⁶⁰¹ oturmağla: oturduğ M

¹⁶⁰² Aştâhar'da: Aştâhara'da T

¹⁶⁰³ eller: iller T

¹⁶⁰⁴ pes: - M

¹⁶⁰⁵ olduğıçün: olmağla M

¹⁶⁰⁶ bulduklarını: buldukların T

¹⁶⁰⁷ didikleri şehre: şehrine M

¹⁶⁰⁸ düşmenler: düşmen M

¹⁶⁰⁹ olduklarında: olub T

¹⁶¹⁰ Hürāsân'a: Hürāsân'a M

¹⁶¹¹ pes İskender'dür: İskender T

¹⁶¹² Rey şehrinde eglendikden: Rey'de eylendikden M

Ḥorāsān'da¹⁶¹³ karar eyledüğinden haberdar olduğda kalkub¹⁶¹⁴ Ḥorāsān'a¹⁶¹⁵ geldi ve ne kadar ' asker buldı¹⁶¹⁶ ise cümlesini helāk eyleyüb pādişāhlık da'vāsı iden herīfi de¹⁶¹⁷ ele getirüb işini tamām eyledi¹⁶¹⁸. Çünkü¹⁶¹⁹ İskender düşmene zafer bulub [46a M] ortalığı şerlerinden pāk eyledi¹⁶²⁰. Bunun şükranesi ol yerde¹⁶²¹ bir şehir yapub adını Herā kodı. Andan sonra 'Acem memleketinde olan şehirleri cümle¹⁶²² birer birer gezüb her birinde birkaç gün ārām idüb 'ayş u nüşlar idüb demler sürdi.

21. Bu Dāstān İskender'ün Hind'e Gidüb Keyd-i Hindī İle Olan Aḥvālidür¹⁶²³

Çünkü İskender 'Acem diyārında olan şehirleri tamām seyr eyledi. Bir gün dīvān idüb [95b T] erkān-ı devlet ve a'yān-ı saltanat ḥuzūrında¹⁶²⁴ cem' oldılar. İskender söze başlayub didi ki Ḥaḫḫ te'ālā ḥazretine çok şükrler olsun ki bütün 'Acem memleketine¹⁶²⁵ mālīk olub¹⁶²⁶ cümle şehirlerini seyr ü temāşā eyledik. Şimden sonra gönlüm ister ki Hindūstān'a sefer eyleyem ve Hindūstān¹⁶²⁷ pādişāhı olan¹⁶²⁸ Keyd-i Hindī ile cenk idem¹⁶²⁹. Eger sā'ir pādişāhlar gibi bize itā'at eylerse ne güzel biz de i'zāz ü ikrāmı idelüm ve eger itā'at eylemeyüb karşı çorsa üstine 'asker çeküb miqdārını bildürelim ve tāk u taḫtını elinden alub yerine bir¹⁶³⁰ gayri kimseyi pādişāh idelim. Andan sonra Fūr-ı Hindī üstine sefer idüb¹⁶³¹ anuñ tākını

¹⁶¹³ Ḥorāsān'da: Ḥorasān'a M

¹⁶¹⁴ kalkub: ašlā eglenmeyüb M

¹⁶¹⁵ Ḥorāsān'a: Ḥorasān'a M

¹⁶¹⁶ buldı: buldılar M

¹⁶¹⁷ de: - T

¹⁶¹⁸ eyledi: eylediler M

¹⁶¹⁹ çünkü: - T

¹⁶²⁰ eyledi: idüb M

¹⁶²¹ yerde: maḥallde M

¹⁶²² cümle: cümlesine T

¹⁶²³ Bu Dāstān İskender'ün Hind'e Gidüb Keyd-i Hindī İle Olan Aḥvālidür: - T

¹⁶²⁴ ḥuzūrında: yanına M

¹⁶²⁵ memleketine: mülkine M

¹⁶²⁶ olub: idüb T

¹⁶²⁷ Hindūstān: Hind M

¹⁶²⁸ olan: - T

¹⁶²⁹ idem: iderim T

¹⁶³⁰ bir: - T

¹⁶³¹ sefer idüb: gidüb M

da¹⁶³² başından aldıktan sonra Türkistân'a gidüb¹⁶³³ hâkân-ı Çîn ile cenk idüb cihâmı seyr ü temâşâ idelim. Siz ne dursiz diyü 'askerüñ belli başlılarına su'âl eyledikte cümlesi du'âlar idüb Hâkık te'âlâ hazreti¹⁶³⁴ şehriyârimuzuñ bir günini¹⁶³⁵ biñ eylesün. Hemân her ne¹⁶³⁶ tarafa sefer eylemek murâd-ı hümâyûnları olursa biz cümlemüz¹⁶³⁷ hâzır u müheyyâyız¹⁶³⁸ didiler. Pes İskender¹⁶³⁹ emr eyledi kim 'asker ol maħallden ıalķub Hindüstân'a 'azîmet ideler. Fermân üzre 'askerdür bölük bölük yola girüb¹⁶⁴⁰ revâne oldılar¹⁶⁴¹. Ardlarınca İskender de ıalķub bunca 'asker ile ıat' - ı menâzil ve ıayy-ı merâhil iderek çünki Hindüstân¹⁶⁴² sınırına irişdiler. Murâd eyledi kim hemân bir uğurdan Keyd-i Hindî'nün¹⁶⁴³ üstine varub cihâmı başına dar ve¹⁶⁴⁴ teng ide. Yine¹⁶⁴⁵ fikr eyledi kim hele evvel bir elçi gönderüb üstine 'azîmet eyledüğümüzi bildirelim¹⁶⁴⁶. Belki itâ'at eyleye. Eger 'inâd idüb karşı kıorsa ol vaktde üstine varub miķdârını bildirmek âsândur diyüb mu' temedlerden birine emr eyledi ki¹⁶⁴⁷ [46b M] Hind pâdişâhı olan Keyd'e varub tarafımızdan selâm idüb fermânımızu beyân eyle ki hâlâ yer götürmez 'asker ile gelüb Hind[ü]stân'a girdik. Eger bizümle cenk iderse vaktine hâzır olub sonra 'özr ü¹⁶⁴⁸ bahâne eylemesün ki deryâ gibi 'asker ile varub memleketini 'avn-i Hâkık'la¹⁶⁴⁹ harâb iderim¹⁶⁵⁰ ve eger itâ'at idüb cenk eylemezse kılicımızdan hâlâş olub ri'âyetlerimizde mazhar olur ve 'askerünün çoķluđına mağrür olub bizümle cenk eylemek sevdâsında olmasun ki 'asker çeküb bir yere vardığımızda ıağ ve ıaş 'askerile mâl-â-mâl olub [96a T]

¹⁶³² da: - T

¹⁶³³ gidüb: gezüb M

¹⁶³⁴ hazreti: - M

¹⁶³⁵ bir günini: günini gününden M

¹⁶³⁶ ne: - T

¹⁶³⁷ cümlemüz: cümle T

¹⁶³⁸ müheyyâyız: amâdeyiz M

¹⁶³⁹ İskender: İskender'ün T

¹⁶⁴⁰ girüb: - M

¹⁶⁴¹ oldılar: olub M

¹⁶⁴² Hindüstân: Hindistân M

¹⁶⁴³ Keyd-i Hindî'nün: Keyd-i Hindün T

¹⁶⁴⁴ dar ve: - T

¹⁶⁴⁵ yine: - M

¹⁶⁴⁶ bildirelim: bildüreyim T

¹⁶⁴⁷ ki: kim T

¹⁶⁴⁸ ü: - T

¹⁶⁴⁹ 'avn-i Hâkık'la: - M

¹⁶⁵⁰ iderim: eylerim M

karşımda olan haşmum her kim¹⁶⁵¹ olursa elbette luḫf-ı Ḥaḫḫ'la¹⁶⁵² zebūn
 olagelmişdir. Hemān 'aḫlı kendüsine yār ise erkenden bize ser-fürū idüb iṭā'at
 idegörsün. Tā ki 'izzet ü ḫürmet bulub tāc u taḫtı pāymāl olmaya didi. Çünki giden
 ādem gidevarub¹⁶⁵³ İskender'ün gönderdiği āteşli cevābları¹⁶⁵⁴ bir bir beyān
 eyledikde¹⁶⁵⁵ Keyd'dür ḫorḫuya düşüb ḫazān yaprağı gibi ditredi. Zirā
 muḫaddemā¹⁶⁵⁶ bir ḫorḫulu¹⁶⁵⁷ düş görmüş¹⁶⁵⁸. Üstine bir yerden düşmen gelmekle
 ta'bir eylemişler idi ve Dārā'nuñ ḫarşu varduğundan başına ne ḫāller geldüğünü hep
 işitmişdi. Fikr idüb¹⁶⁵⁹ ḫarşu ḫomağı münāsib görmedi ve lāyık olan iṭā'at idüb
 mülāyemet göstermekdür diyüb ibtidā pādişāha du'ālar idüb andan şoñra gelen
 ādeme cevāb virüb didi ki bizüm ne cānımız vardır ki İskender gibi şehriyāra ḫarşu
 ḫoyub cenk ideyiz. Muḫaddemā iyi adlarını¹⁶⁶⁰ işidilden berü muḫabbetleri
 göñlimüzde¹⁶⁶¹ ber-ḫarār olub bir sebep¹⁶⁶² olsa¹⁶⁶³ ki ḫuzūrlarına peşkeşler gönderüb
 'arż-ı 'ubūdiyyet eylesek diyü cevāb virirken¹⁶⁶⁴ ḫālā şuçsuz üstimüze 'asker çeküb
 cenk idecek ne var? Eger maḫşūd-ı ḫümāyūnları ḫazīne ise ḫāk-i pāylerine cihān
 mālını gönderelim. Māl degil cānımız bile isterse dirig itmeyüb yollarına fedā
 idelim. Yoḫ eger murād-ı ḫümāyūnları ḫazīne olmayub tāc u taḫtını¹⁶⁶⁵ almaḫ
 isterlerse kendilerine zaḫmet olmasun. ḫullarından birini¹⁶⁶⁶ göndersünler. Cümle¹⁶⁶⁷
 memleketi teslīm idüb kendüm varub ḫapularında ḫulluḫlar ideyim. Anlar bizüm
 efendimüzdür. Biz ednā ḫuluyuz. Bize anlar nāz eyledikde bize lāzım olan niyāz
 eylemekdür. Hemān her ne buyururlarsa emr eylesünler. Biñ cānla iṭā'at idelim ve

¹⁶⁵¹ kim: ne T

¹⁶⁵² luḫf-ı Ḥaḫḫ'la: elimde M

¹⁶⁵³ gidevarub: varub T

¹⁶⁵⁴ cevābları: nefesleri T

¹⁶⁵⁵ eyledikde: eyledi M

¹⁶⁵⁶ muḫaddemā: muḫaddem T

¹⁶⁵⁷ ḫorḫulu: ḫorḫulu M

¹⁶⁵⁸ görmüş: görüb M

¹⁶⁵⁹ ta'bir eylemişler idi ve Dārā'nuñ ḫarşu varduğundan başına ne ḫāller geldüğünü hep işitmişdi. Fikr idüb: - T

¹⁶⁶⁰ iyi adlarını: eyü adlarını T

¹⁶⁶¹ göñlimüzde: göñlümüze T

¹⁶⁶² sebep: şey T

¹⁶⁶³ olsa: ola M

¹⁶⁶⁴ cevāb virirken: muḫabbetlerinde iken M

¹⁶⁶⁵ taḫtını: taḫtımız T

¹⁶⁶⁶ ḫullarından birini: bir ḫullarını M

¹⁶⁶⁷ [47a M] [47b M] varakı kopuktur.

eger kulluğum maqbüle geçmeyüb elbette cenk eylemek murād iderlerse anlar geldikçe biz kaçub qarşularına gelmeziz. Lākin eger bizüm üstümüze gelüb vilāyetimüzi pāymāl eylemeyeceklerini ‘ahd idüb gönlimüzi qorqudan emīn iderlerse huzūr-ı hümāyūnlarına her biri cihāna bir gelenlerden dört tuhfeye göndereyim. Biri haremümde olan kızumdur ki hüsnde dünyāda mişli bulunmaz. Biri de yāqūtdan bir kāsedür ki içinde ne kadar şarāb içerlerse ašlā bir qatresi eksilmeyüb yine evvelki gibi tolu turur ve biri bir hikmet şāhibi üstāddur ki yedi qat yerde ne varsa cümlesinden haber virüb gökde olan yıldızlarıñ herkesden ne olub ne olacaqdur cümlesini bir bir beyān eyler ve biri de bir üstād hākīmdür ki [96b T] insānuñ bedeninde ne kadar emrāz vardur cümlesinden haberdār olub bir hastaya hemān bir kerre el tutduğı gibi şihhat bulur. Pes bu dört tuhfeyi ki cihānda her birinüñ mişli bulunmaz. Eger şāh-ı cihān bizümle cenk eylemeyüb vilāyetimüzi pāymāl eylemeyeceklerine ‘ahd iderlerse niçe hazīneler ile huzūra göndereyim didi. Çünkü gelen ādem Keyd-i Hindī’den bu sözi işitdi. Didi ki eger buyurduğıñuz şeyleri şehriyārimuza gönderirseñüz şübhesüz sizi rencide eylemeyüb qaderiñüzi cihān pādişāhları arasında mümtāz idüb niçe ri‘āyetler eyler. Hemān ihmāl eylemeyüb bir gün evvel ‘arz-ı ‘ubūdiyyet eylemek ‘acele buyuruñ didikde Keyd-i Hindī yanında olan a‘yāndan bir ihtiyār kimseyi ‘ahd ü peymān eylemek için gelen ilçi ile İskender’üñ dergāhına gönderdi. Bunlardur yola girüb İskender’üñ ordusına geldiler. Hindī gördi kim tağ ve taş çadırlarla tolmuş. Şanki cümle yeryüzini ‘asker tutmuş. Bu hāle hayrān olub sağ ve solı temāşā iderek pādişāhuñ otağına geldiler. Hindī’dür İskender’üñ huzūrına gidüb yer öpdükden soñra pādişāhdan kulluqlar ‘arz idüb söyledüğü sözleri cümlesin bir bir beyān eyledi. İskender Keyd-i Hindī’nüñ itā‘at eyledüğinden şād olub ‘arz eyledüğü tuhfeleri görmege mā’il oldı. İbtidā gelen Hindī ile ašlā bir tarīkle zarar u ziyān eylemeyecegine ‘ahd ü peymān idüb andan soñra Belīnās-ı hākīmle a‘yāndan birkaç kimseyi Hindī ile gönderüb varub ol tuhfeleri getürmege fermān eyledi ve emr eyledi kim Keyd-i Hindī’ye bir nāme yazalar. Nāmedür yazılıb Belīnās’a Hindī’nüñ tahtgāhı olan şehre gelüb huzūrına girdiler. İbtidā yer öpüb pādişāha du‘ālar eyledikten soñra İskender’üñ nāmesini çıkarub şundılar. Ol da ayağ üzre qalqub ta‘zīmle nāmeyi aldı ve mührini öpüb yüzine sürdükden soñra açub yanında olan kātiblere verdi. Nāmedür okunub ibtidāsında

Hakk te'ālāya hamd u şenā eyledikden şoñra dimiş ki ey şehriyār-ı nāmdār dā'imā bahtuñ taze olub devletüñ ziyāde olsun. Cihāngirlik 'ādeti üzre yer götürmez 'askerle [97a T] Hind'e 'azimet idüb kaşd eylemişidik. Bu diyārı cenk ü cidalle fetḥ idüb olanca 'askerini pāymāl ideyiz ve bütün Hind[ū]stān toprağını ādem kanıyla balçık idüb her gūşesin gāret eyledikden şoñra gideyiz. Çünkü sizler şulḥa ṭālib olduñuz. Biz de muḳaddemā eyledügümüz 'azimetden ferāgat eyleyüb ve sizüñle şulḥ u şalāḥa karar virdik ve gelen ādemiñüz ile 'ahd ü peymān eyleyüb şulḥ kâ'idesini yerine getürdük. Zīrā siz çünkü gönül alçaqlığı idüb niçe tatlı sözler söylemişsiz. İştidikde gönlimüzde olan 'adāvet muḥabbete dönüb ol sözlere meftūn olduk. Gerekdür ki siz de muḳaddemā eyledügiñüz şartı yerine getirüb ol mev'ūd olan dört tuḥfeyi ḥuzūrimuza gönderesiz ve bizümle ḥışm olub cihān şehriyārları içinde şān u şevket bulasız. Bu daḥı güzel olur. Bir daḥı düşmen korḳusından [48a M] emīn olub rāhatda olasız. Mādāmki biz cihānda şağ olayız. Hiçbir daḥı sizüñ bir kimse¹⁶⁶⁸ memleketiñüze el uzatmağa ḳādir olamaz¹⁶⁶⁹ diyüb ḥatm-i kelām eylemiş. Çünkü nāmedür¹⁶⁷⁰ oḳunub tamām oldı. Keyd-i Hindī ziyāde şād olub İskender'e du'ālar idüb cān u¹⁶⁷¹ dilden ḳulı ḳurbānı oldı ve¹⁶⁷² Belīnās'a ve yanında olanlara dürlü dürlü¹⁶⁷³ ziyāfetler idüb i'zāz ü ikrāmlar eyledi ve peşkeşleri¹⁶⁷⁴ ḥāzırlamağa bir hafta mühlet alub çünkü bir haftadur tamām oldı. İskender'e ol dört tuḥfeden ḡayri altun ve la'l ü cevāhir¹⁶⁷⁵ ve 'ūd u 'anber ve sâ'ir dībā vü zībādan ḳıyāsa gelmez ḥazīnelerle cenk güninde üstine taḥt ḳurulmaḳ için üç dāne beyāz¹⁶⁷⁶ fīl gönderüb Belīnās'a bir ḥazīne virüb¹⁶⁷⁷ ve yanınca gelenleriñ¹⁶⁷⁸ cümlesine daḥı¹⁶⁷⁹ ḥisābsuz tuḥfelerle memnūn u mesrūr idüb¹⁶⁸⁰ ve kızınıñ¹⁶⁸¹ adına Perī Duḥt dirler idi¹⁶⁸² 'ūd

¹⁶⁶⁸ bir daḥı sizüñ bir kimse: kimse bir daḥı T

¹⁶⁶⁹ olamaz: olmaz T

¹⁶⁷⁰ nāmedür: nāme M

¹⁶⁷¹ u: - M

¹⁶⁷² ve: - M

¹⁶⁷³ yanında olanlara dürlü dürlü: yanınca gelenlere M

¹⁶⁷⁴ peşkeşleri: peşkeşler T

¹⁶⁷⁵ cevāhir: cevher M

¹⁶⁷⁶ beyāz: beyāz T

¹⁶⁷⁷ virüb: - M

¹⁶⁷⁸ gelenleriñ: gelenlere T

¹⁶⁷⁹ daḥı: - M

¹⁶⁸⁰ tuḥfelerle memnūn u mesrūr idüb: tuḥfeler virüb M

¹⁶⁸¹ kızınıñ: kızımı ki M

¹⁶⁸² dirler idi: dirler T

ağacından yapılmış bir tahta¹⁶⁸³ revâne koyub niçe nāzenīn cāriyelerle bile ve sâ'ir mev'ūd olan tuhfeleri huzūr-ı hümāyūna¹⁶⁸⁴ gönderdi. Belīnās'dur bu kadar hazīne ile yola girüb günlerde bir gün İskender'ün huzūrına geldi. Getürdüğü peşkeşleri 'arz eyledikten sonra¹⁶⁸⁵ İskender'dür bu kadar tuhfeleri görüb şād oldı. Lākin ol dört tuhfeye cümlesinden¹⁶⁸⁶ ziyāde rağbet idüb ibtidā cāmı getürüb gördi kim¹⁶⁸⁷ içinde olan¹⁶⁸⁸ [97b T] şerbet ile bütün cihān halkını kandırmağ mümkündür. Andan sonra üstādı yanına getürüb her vechiyle bulduğdan sonra gördi kim her fennde māhir ve her 'ilmde kemālī zāhir ve üstād-ı hüner-mend kimsedür. Hākīmi dağı¹⁶⁸⁹ tecrübe eyledi. Anı da şan'atında¹⁶⁹⁰ kāmīl ü mükemmel ve her marazūñ teşhīşinde mevtden gayriye mu'alecesine kādirdür¹⁶⁹¹. Çünkü nevbet kıza geldi. Gördi kim bir nāzenīn meh-pāredür¹⁶⁹² ki nigāhında hezār 'āşıkā cāngāhdur¹⁶⁹³. Cihāna mişli gelmemişdür¹⁶⁹⁴. Yañağı gül, saçı sünbül, beñi Hindü, zülf[i] 'anber-bü¹⁶⁹⁵, kaşları mäh-ı nev¹⁶⁹⁶, siyāh tozlı¹⁶⁹⁷ yay ve¹⁶⁹⁸ çehresi bedr olmuş ay, hoşka ağızlı, gerdeni¹⁶⁹⁹ kāfurdan, püskürme beñli, ince belli, teni yāsemīnden¹⁷⁰⁰ nāzük bir pençe-i āftābdur¹⁷⁰¹ ki bağıdıkça ādemüñ gözi kamaşur. Ādem şüretinde bir perī. Cümle güzel her yeri¹⁷⁰². Elkişşa İskender nigār-ı nāzenīni gördükde biñ cānla mā'ıl olub hazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām şerī'ati üzre nikāh idüb hātūn idindi. Andan

¹⁶⁸³ tahta: taht M

¹⁶⁸⁴ bile ve sâ'ir mev'ūd olan tuhfeleri huzūr-ı hümāyūna: - M

¹⁶⁸⁵ eyledikten sonra: eyledikde M

¹⁶⁸⁶ cümlesinden: cümleden M

¹⁶⁸⁷ gördi kim: - T

¹⁶⁸⁸ içinde olan: içindeki M

¹⁶⁸⁹ vechiyle bulduğdan sonra gördi kim her fennde māhir ve her 'ilmde kemālī zāhir ve üstād-ı hüner-mend kimsedür. Hākīmi dağı: tarafını yoğladı. Ol da cümle 'ilmde māhir ve cemī' hünlerde kāmīl bir kimse olub hākīmi de M

¹⁶⁹⁰ şan'atında: şan'atda T

¹⁶⁹¹ kāmīl ü mükemmel ve her marazūñ teşhīşinde mevtden gayriye mu'alecesine kādirdür: üstād bulub M

¹⁶⁹² meh-pāredür: mäh-peykerdür M

¹⁶⁹³ nigāhında hezār 'āşıkā cāngāhdur: - M

¹⁶⁹⁴ gelmemişdür: gelmemiş M

¹⁶⁹⁵ bü: - T

¹⁶⁹⁶ mäh-ı nev: - M

¹⁶⁹⁷ tozlı: turalı T

¹⁶⁹⁸ ve: - T

¹⁶⁹⁹ gerdeni: ger[d]ānı M

¹⁷⁰⁰ yāsemīnden: yāseminden M

¹⁷⁰¹ pençe-i āftābdur: pençe aftābdur M

¹⁷⁰² güzel her yeri: yeri güzel perīdür T

şoñra Hind pādişāhına tekrār muḥabbet-nāme ile niçe yük la^c l ü cevāhir ü dībā ile bir otaḳ-ı ḥāşş¹⁷⁰³ ve bir altundan bir¹⁷⁰⁴ muraşşā^c [48b M] taḥt ve cevāhirli¹⁷⁰⁵ bir¹⁷⁰⁶ tāc ve birkaç tavla at ve niçe nāzenin oĝlan ve meh-pāre¹⁷⁰⁷ kızlar gönderdi ve ol maḥallde düĝün idüb Hind pādişāhı¹⁷⁰⁸ kızından murād alub murād virdi ve bir niçe gün ol yerde gāh şayd u şikār ve gāh ‘ayş u nüş idüb demler sürdükden şoñra vāḳi^c olan aḥvāl-i Aristo’ya yazub gönderdi ve aḥvāl-i memleketi yazub¹⁷⁰⁹ sipāriş idüb Hind pādişāhı¹⁷¹⁰ kızını da yanında olan ḥazīne ile Rüm’a gönderüb kendü ol maḥallden Fūr-ı Hindī üstine sefer eylemek murād eyledi ve eṭrāf u eknāfa ādemler gönderüb her vilāyetüñ ḥākiminden ne var ne yok diyü¹⁷¹¹ ḥaber şordı. Giden ādemlerdür ḥazīne ile pādişāhuñ ḥātünını Rüm’a götürüb nāmeyi Aristo’ya virdiler. Ol da nāmenüñ cevābını yazub tekrār İskender’e geldiler ve¹⁷¹² sā’ir yerlere¹⁷¹³ gidenler de¹⁷¹⁴ gelüb her yerden¹⁷¹⁵ cümle ḥaber-i selāmet ü emniyyet¹⁷¹⁶ getürdiler. İskender’dür şād olub emr eyledi kim sefer tedārigini göreler.

22. Bu Maḥall İskender Ḳannūc Didikleri Şehrüñ Pādişāhı Olan Fūr-ı Hindī Üstine¹⁷¹⁷ ‘Asker Gönderüb İşini Tamām Eyledikden Şoñra¹⁷¹⁸ Çin Vilāyetine Sefer Eyledigidür

Çünki [98a T] sefer tedārigi görilüb cümle ‘asker ḥāzır u müheyyā oldılar. Pes İskender kendüsi ol taraflarda şayd u şikāra meşĝül olub yanında olan¹⁷¹⁹

¹⁷⁰³ ḥāşş: - M

¹⁷⁰⁴ bir: - M

¹⁷⁰⁵ cevāhirli: cevherli M

¹⁷⁰⁶ bir: - T

¹⁷⁰⁷ meh-pāre: mäh-pāre M

¹⁷⁰⁸ pādişāhı: şāhı M

¹⁷⁰⁹ yazub: - M

¹⁷¹⁰ pādişāhı: şāhı M

¹⁷¹¹ diyü: - T

¹⁷¹² ve: - M

¹⁷¹³ sā’ir yerlere: sā’irlerinde T

¹⁷¹⁴ de: - T

¹⁷¹⁵ her yerden: - T

¹⁷¹⁶ ḥaber-i selāmet ü emniyyet: selāmet ḥaberini M

¹⁷¹⁷ bu maḥall İskender Ḳannūc didikleri şehrüñ pādişāhı olan Fūr-ı Hindī üstine: - T

¹⁷¹⁸ eyledikden şoñra: eyledikde T

¹⁷¹⁹ olan: - T

pehlivānlardan birini¹⁷²⁰ hisābsuz ‘askere serdār idüb Fūr-ı Hindī’nüñ üstine gönderdi. ‘Askerdür¹⁷²¹ eṭrāf u eknāfi gāret iderek Fūr-ı Hindī’nüñ üstine vardılar. Cenk idüb cümle ‘askerini perīṣān eylediler ve kendisini ele getirüb helāk eylediler¹⁷²². Hisāba gelmez gānīmet ile dönüb İskender’üñ huzūrına geldiler¹⁷²³. Qānnūc şehrine¹⁷²⁴ kendü tarafından bir kimseyi pādīṣāh eyledi. Andan ṣoñra ol yerler¹⁷²⁵ atlara yaramayub tavarlar qurılmağa başladuğundan¹⁷²⁶ göçmek murād eylediler. Cemī‘ vilāyetlerüñ aḥvālını tecrübe idenler bunlar¹⁷²⁷ böyle beyān eylemişler ki üç dürlü civān üç vilāyetde çoqluq yaşamayub helāk oluridi. Hind’de at yaşamayub¹⁷²⁸ ol yerüñ hevāsı tavara yaramaz [49a M] imiş. Biri de ‘Acem diyārında fil yaşamayub Hind’den ne kadar fil getirürlerse birkaç¹⁷²⁹ yılıñ içinde ölürmüş ve Çin didikleri vilāyetde kedi yaşamayub ol diyāra ne kadar kedi götürürlerse¹⁷³⁰ az zamānuñ içinde helāk olur imiş. Elqıṣṣa İskender ol maḥallden göçüb Tibet didikleri yere ‘azīmet eyledi. Çünkü Tibet’e geldiler. Cümle ‘asker ḥalkını¹⁷³¹ sebebsüz gülmek tıtdı¹⁷³². Her biri iḥtiyārsuz qahqaha ile gülmeğe başladılar. İskender ḥükemāsından bunuñ aṣlını su’āl buyurduqda¹⁷³³ cevāb virüb¹⁷³⁴ şehriyārum bu za‘ferāna beñzer ṣarı topraqdur ve anuñ ḥāṣṣası budur¹⁷³⁵ ki gören ādemi iḥtiyārsuz gülmek tutar diyü cevāb virdiklerinde¹⁷³⁶ pādīṣāh ta‘accüb idüb ḥayrān oldu. Andan ṣoñra ol yerden de göçüb Çin vilāyetine ‘azīmet eylediler. Otsuz ṣusuz yābāna¹⁷³⁷ gidüb bir¹⁷³⁸ niçe günden ṣoñra ol çöli geçüb tamām eylediler. Tamām-ı murād üzre otlı şulu yerlere geldiklerinde bir hafta ol maḥallda qarār idüb atları ota şaldılar. Bir

¹⁷²⁰ birini: birisi T

¹⁷²¹ hisābsuz ‘askere serdār idüb Fūr-ı Hindī’nüñ üstine gönderdi. ‘Askerdür: - T

¹⁷²² ve kendisini ele getirüb helāk eylediler: - T

¹⁷²³ geldiler: geldiklerinde M

¹⁷²⁴ şehrine: şehirde T

¹⁷²⁵ yerler: yerlerden T

¹⁷²⁶ başladuğundan: başladuğında T

¹⁷²⁷ bunlar: - M

¹⁷²⁸ helāk oluridi Hind’de at yaşamayub: - T

¹⁷²⁹ birkaç: - M

¹⁷³⁰ götürürlerse: götürseler M

¹⁷³¹ ḥalkını: ḥalkı T

¹⁷³² tıtdı: tıttı M

¹⁷³³ buyurduqda: eyledikde M

¹⁷³⁴ cevāb virüb: - T

¹⁷³⁵ topraqdur ve anuñ ḥāṣṣası budur: toprağın ḥāṣṣasıdur M

¹⁷³⁶ diyü cevāb virdiklerinde: didiklerinde M

¹⁷³⁷ yābāna: beyābāna M

¹⁷³⁸ bir: - T

haftadan sonra tekrār yola girüb niçe¹⁷³⁹ menzil göçüb¹⁷⁴⁰ āhır Çin vilāyetine yaklaşıb cennete beñzer bir güzel yere geldiler ki cümle eṭrafı yemiş¹⁷⁴¹ ağaçları ile toptolu olub her tarafından āb-ı hayāta beñzer şular çağlayub aḡar idi. Pes ol yerde karar idüb bir ay şayd u şikārlar¹⁷⁴² idüb zevḡ ü¹⁷⁴³ şafālar eylediler. Bu tarafta ḡākān¹⁷⁴⁴ İskender'ün üzerine¹⁷⁴⁵ sefer eylediginden haberi yok¹⁷⁴⁶ ve¹⁷⁴⁷ kendi 'āleminde olub gice [ve] gündüz zevḡ ü¹⁷⁴⁸ şafāsında iken¹⁷⁴⁹ günlerde bir gün haber geldi ki¹⁷⁵⁰ İskender 'Acem ve Hind diyārlarından¹⁷⁵¹ yer götürmez 'asker ile memāligi feth iderek ibtidā Mıṣır, andan 'Acem, andan Hindüstān gibi memleketleri feth etdikden sonra senün üstüne geliyor didiklerinde ḡuşūṣā Keyd-i Hindī'nün kaç tahtını elinden aldı. Māl u ḡazā'in 'askerin tarmār eyledi ve¹⁷⁵² ḡālā Çin iklimine [98b T] kaşd idüb vilāyetüne ayak başı¹⁷⁵³. Yedi başlı ejder gibi āteş¹⁷⁵⁴ şaçarak gelmekdedür. Ne ḡāfil ṭurursuñ? Tedārigüñi gör diyüb aḡbār eylediklerinde ḡākān-ı Çin'dür uyḡudan uyanub kendini yerinde bulmadı ve müddet-i medīde deryā-yı fikre dalub 'aklı başından şıçrayub ve yanında olan kimselerden tekrār su'āl eyledikde pādīşāhum anuñ katında olan 'askerden her bir bahādıruñ cümlesinden cihān pehlivānları ṭāḡat getüremez. ḡanda¹⁷⁵⁵ ḡaldı ki Çime vilāyetinün bahādırları ol bu

¹⁷³⁹ günden sonra ol çöli geçüb tamām eylediler. Tamām-ı murād üzre otlu şulı yerlere geldiklerinde bir hafta ol maḡallde karar idüb atları ota şaldılar. Bir haftadan sonra tekrār yola girüb niçe: - T

¹⁷⁴⁰ göçüb: geçüb M

¹⁷⁴¹ yemiş: yeşil T

¹⁷⁴² şikārlar: şikār T

¹⁷⁴³ ü: - T

¹⁷⁴⁴ “ḡākān” kelimesi sadece burada (Tnüshasında) doğru yazılmıştır. Bundan sonra her iki nüshada da “ḡākān” şeklindedir.

¹⁷⁴⁵ üzerine: üstine M

¹⁷⁴⁶ yok: - T

¹⁷⁴⁷ ve: - M

¹⁷⁴⁸ ü: - T

¹⁷⁴⁹ iken: idi M

¹⁷⁵⁰ haber geldi ki: haberi geldi kim T

¹⁷⁵¹ ve Hind diyārlarından: diyārından M

¹⁷⁵² memāligi feth iderek ibtidā Mıṣır, andan 'Acem, andan Hindüstān gibi memleketleri feth etdikden sonra senün üstüne geliyor didiklerinde ḡuşūṣā Keyd-i Hindī'nün kaç tahtını elinden aldı. Māl u ḡazā'in 'askerin tarmār eyledi ve: Hindistān'a gelüb Keyd-i Hind ile şulḡ idüb Fūr-ı Hindī'nün tāt u tahtını elinden aldıktan sonra sizün üstünüze gelmege kaşd eylemegin M

¹⁷⁵³ kaşd idüb vilāyetüne ayak başı: ayak başıb M

¹⁷⁵⁴ āteş: ateşlerin M

¹⁷⁵⁵ “ḡanda” kelimesi T nüshasında “handa” şeklindedir.

cevabı işitdikde hākān-ı Çin'dür¹⁷⁵⁶ emr eyledi kim eli altında olan memleketlere nāmeler¹⁷⁵⁷ yazılıb [49b M] her şehriñ¹⁷⁵⁸ hākimi ve her vilāyetüñ begi¹⁷⁵⁹ mükemmel 'askeri ile¹⁷⁶⁰ bir gün evvel gelüb yetişmege sa'ylar¹⁷⁶¹ ideler diyü muhkem fermānlar gönderdi¹⁷⁶². Pes az zamānuñ içinde eṭrāf u eknāfdan bölük bölük 'askerdür gelüb hākānuñ yanına cem' olub bir miqdār cānı yerine gelüb¹⁷⁶³ cümle tağ ve taş şanki hep¹⁷⁶⁴ 'asker oldu. Çünkü hākān bu kadar 'asker cem' olduğunu gördi. Bir miqdār cānı yerine gelüb hemān kendü yanında olan 'askeri de¹⁷⁶⁵ taşra çıkardı ve gök demire gark olmuş hisābsuz 'asker ile kılqub iki menzil İskender'e karşı geldi. Lākin yine İskender'üñ qorqısından gece [ve] gündüz elem ü ıztırābda¹⁷⁶⁶ olub 'acabā bugün yarın karşımuza geldikde hālümü nice olur ola diyüb dā'imā el altından cāsūslar gönderüb İskender'üñ tarz u tavrından haber şorardı ve¹⁷⁶⁷ anlar da gelüb dirler idi ki şehriyārum melege beñzer hūyı halkı güzel bir pādişāh olub dā'imā 'adl ü¹⁷⁶⁸ dād ile cihān halkını kendüsinden rāzī idüb bir kimseye 'uqūbet eylemeli olsa 'acele ile helāk eylemeyüb geregi gibi yoqlayub aşlını araşdırır ve kimsenüñ¹⁷⁶⁹ māteminde şād olmayub meclisinde kimseyi kemlik ile yād itmez¹⁷⁷⁰ ve bunca zamāndan berü hiçbir yerde¹⁷⁷¹ mağlūb olmayub dā'imā varduğı yerde gālib olagelmişdür ve söz söylediğı vaqtda ağızından¹⁷⁷² cümle hikmet

¹⁷⁵⁶ Ne gāfil tırursuñ? Tedārigüñi gör diyüb aḥbār eylediklerinde hākān-ı Çin'dür uykuğan uyanub kendini yerinde bulmadı ve müddet-i medide deryā-yı fikre dalub 'aklı başından şıçrayub ve yanında olan kimselerden tekrār su'āl eyledikde pādişāhum anuñ qatında olan 'askerden her bir bahādıruñ cümlesinden cihān pehlivānları tākāt getüremez. Hānda qaldı ki Çime vilāyetinüñ bahādırları ol bu cevabı işitdikde hākān-ı Çin'dür: Yanında olan 'askerüñ karşıısına bu vilāyet dilāverleri degil Kāf ṭahı dīvleri bile tırmayub bir ḥamlesine tākāt getüremezler didiler. Çünkü hākān bu haber işitdi. 'Aql başından gidüb qorquya düşdi ve M

¹⁷⁵⁷ nāmeler: nāme T

¹⁷⁵⁸ şehriñ: vilāyetüñ M

¹⁷⁵⁹ ve her vilāyetüñ begi: - M

¹⁷⁶⁰ 'askeri ile: 'askerle T

¹⁷⁶¹ sa'ylar: sa'y T

¹⁷⁶² gönderdi: gönderdiler M

¹⁷⁶³ bir miqdār cānı yerine gelüb: - M

¹⁷⁶⁴ hep: - T

¹⁷⁶⁵ 'askeri de: 'asker de M

¹⁷⁶⁶ ıztırābda: ıztırabda M

¹⁷⁶⁷ ve: - M

¹⁷⁶⁸ ü: - M

¹⁷⁶⁹ kimsenüñ: kimse T

¹⁷⁷⁰ itmez: eylemez M

¹⁷⁷¹ yerde: yere T

¹⁷⁷² ağızından: - M

çıkub işiden âdem hayrân olub kalur¹⁷⁷³ ve az söyleyüb çok epsem [99a T] turur ve dâ'imâ umûr-ı devletini hâkîmlerle ve 'âkıllarla müşâvere idüb cümlenüñ ittifaķı olmadıkça bir işe başlamaz ve bütün 'askerinüñ içinde kendü kadar şebbâz ve¹⁷⁷⁴ dilâver olmayub bir taraftan bir zûrlı pehlivân zühûr idüb kimse cevâb viremedikde kendisi cevâb virir imiş ve hiç¹⁷⁷⁵ pehlivândan qorqmayub dâ'imâ¹⁷⁷⁶ za'iflerden ve bî-çârelerden qorqub olmaya ki bir derd-mende benüm yüzümden bir zahmet ola da âh u fiğânı¹⁷⁷⁷ ile tâc u tahtımı hârâb eyleye diyü dâ'imâ dervîşlerüñ ve faķirlerüñ¹⁷⁷⁸ hâtırını gözetmekde ğâfil degil¹⁷⁷⁹ imiş ve 'askerinden mâl u¹⁷⁸⁰ hâzîne¹⁷⁸¹ dirîğ eylemeyüb bir vilâyeti fetḥ idüb ğanîmet aldıklarında olanca mâlını¹⁷⁸² 'askerine ulaştırır¹⁷⁸³ imiş diyüb bunuñ gibi [50a M] İskender'üñ niçe ahvâlini beyân eylerler idi. Hâķân cäsüslardan bu haberleri¹⁷⁸⁴ işitdikde göñlinden¹⁷⁸⁵ hemân İskender'e bir bahâne ile¹⁷⁸⁶ şulḥ eylemek gerekdür. Yoḥsa buncılayın şehriyâr ile cenk idersek başa çıkamayub¹⁷⁸⁷ tâc u tahtımızu berbâd ideriz dir idi. Bu tarafda hâķânüñ bu kadar 'asker cem' idüb karşı çıkduğını İskender'e didiklerinde cevâb virüb biz de anı isterüz. Hemân gelsün görelim. Hâķķ te'âlâ hâzreti ne gösterir? Daḥı rüzġârdan sitem görmediginden bizi gözine şalındurmayub 'asker çekmiş henüz dâme düşmüş âhü¹⁷⁸⁸ kendü ayağıyla dâme geldügi gibi ol da qarşumuza geldikde miķdârını görür diyüb emr eyledi kim bir nâme yazalar.

23. Bu Maḥall İskender'üñ Hâķâna Nâmesidür¹⁷⁸⁹

¹⁷⁷³ olub kalur: olur T

¹⁷⁷⁴ şebbâz ve: şâhbâz M

¹⁷⁷⁵ pehlivân zühûr idüb kimse cevâb viremedikde kendisi cevâb virir imiş ve hiç: - T

¹⁷⁷⁶ dâ'imâ: - T

¹⁷⁷⁷ fiğânı: efġânı M

¹⁷⁷⁸ faķirlerüñ: faķirler M

¹⁷⁷⁹ ğâfil degil: - M

¹⁷⁸⁰ u: - M

¹⁷⁸¹ hâzîne: hâzîne T

¹⁷⁸² mâlını: mâlı M

¹⁷⁸³ 'askerine ulaştırır: 'askere ulaştırırlar T

¹⁷⁸⁴ haberleri: haberi T

¹⁷⁸⁵ göñlinden: göñlinde T

¹⁷⁸⁶ İskender'e bir bahâne ile: İskender ile bir bahâne bulub M

¹⁷⁸⁷ çıkamayub: çıkmayub T

¹⁷⁸⁸ âhü: av T

¹⁷⁸⁹ Bu Maḥall İskender'üñ Hâķâna Nâmesidür: - T

İbtidā Hakk te^c ālā hazretine hamd u senā eyledikden sonra¹⁷⁹⁰ ben ki İskender-i şahib-ķırānım¹⁷⁹¹. Bu nāmemi¹⁷⁹² saña göndermekden maķşūdum ey Husrev-i Ćin ma^c lūmuñ olsun ki bu kadar ^c asker ile bu tarafa gelmekden murādımız sizūñle cenk olmayub belki birkaç gün bu diyarı seyr ü temāşā eylemekdür. Zirā mağribden maşrıķa varınca cümle cihānı temāşā idüb şehriyārlardan bize iṭā^c at idenlere ikrāmlar idüb karşı koyanları yerlere¹⁷⁹³ çalub pāymāl eyledik ve bundan evvel Hindūstān'a¹⁷⁹⁴ gelüb Keyd-i Hindī [99b T] ile şulḥ idüb Fūr-ı Hindī'nūñ tāk u taḥtını elinden alub vilāyetini harāb eyleyüb hālā senūñ memleketūñe geldik. Eger bizi kendi şehriñe misāfir alub i^c zāz ü ikrāmlar idüb iṭā^c at eylesen biz de senūñle cenk ü cidāl eylemeyüb māl u mülküñe¹⁷⁹⁵ zarar u ziyānımız toķunmaz ve¹⁷⁹⁶ eger sözimüzi¹⁷⁹⁷ kabūl eylemeyüb cenk eylemek isterseñ vaķtūñe hāzır olasıñ ki yer götürmez ^c asker ile üstūñe varub cihānı başuña teng eylesem gerekdür. Eger bizüm kılıcımızuñ zūrını bilmek isterseñ ^c Acem şehriyāri olan Dārā'nūñ hālinden añlayub aña kıyās idesiñ ve anuñ¹⁷⁹⁸ başına gelen hālūñ kendi başuña daḥı¹⁷⁹⁹ geleceğini bilesiñ. Bunca zamāndan berü bize¹⁸⁰⁰ karşı kıomayub şulḥa ṭālib olan şehriyārlarla muḥkem ^c ahd [50b M] ü peymānlar idüb dostluķlar eyledik ve ^c inād u¹⁸⁰¹ muḥālefet idüb cenk idenlerūñ ^c askerini perişān idüb tāk u taḥtını aldık¹⁸⁰². Hālā siz de fikr idüb göresiz ki bizümle şulḥ mı idersiz yoḥsa cenk yolına mı gidersiz ve ol fikrde olma ki bizüm māl u mülke ihtiyācımız olduğundan¹⁸⁰³ senūñ memleketūñe kaşd eylemiş olayuz. Bizde olan māl u hazīneye¹⁸⁰⁴ bir pādīşāh mālīk olmamışdur¹⁸⁰⁵. Ķapumuzda

¹⁷⁹⁰ eyledikden sonra: senādan sonra M

¹⁷⁹¹ İskender-i şahib-ķırānım: İskender'i şahib-ķırānım T

¹⁷⁹² nāmemi: nāmeyi M

¹⁷⁹³ yerlere: yere T

¹⁷⁹⁴ Hindūstān'a: Hindistān'a M

¹⁷⁹⁵ u mülküñe: memleketūñe M

¹⁷⁹⁶ ve: - T

¹⁷⁹⁷ sözimüzi: sözimi T

¹⁷⁹⁸ ve anuñ: Dārā'nūñ M

¹⁷⁹⁹ daḥı: da M

¹⁸⁰⁰ bize: - T

¹⁸⁰¹ u: - T

¹⁸⁰² aldık: berbād eyledik M

¹⁸⁰³ olduğundan: olmağla M

¹⁸⁰⁴ māl u hazīneye: hazīne vü mālı T

¹⁸⁰⁵ olmamışdur: olmayub M

olan Çin güzelleri ve Türkistân dilberleri hisâba gelmeyüb Hıta¹⁸⁰⁶ kızlaruñ hod¹⁸⁰⁷ hadd ü pâyânı yokdur. Bizüm ancak maşşudumuz seyr ü¹⁸⁰⁸ memleketdür ve öyle işitdik ki hâlâ yanuña ‘aẓim ‘asker cem‘ idüb yolımızu¹⁸⁰⁹ alub tırur imişsiñ. Sen¹⁸¹⁰ hemân er olub qarşumuzdan kaçmayasıñ. İşte biz de varmağdayız¹⁸¹¹. İkimüz bir yere geldikde miğdaruñı görürsüñ¹⁸¹² ve eger eyledigüñ küstâhlıktan ‘özü dileyüb cenkten ferâgat iderseñ yine de ‘özüñi qabül eyleyüb suçunu ‘afv ideriz. Nâmemüz vardıqda bize bir gün evvel cevâb gönder¹⁸¹³ ki ‘asker tã’ifesi hâzır u¹⁸¹⁴ âmâde olub habere muntazırlardur. Bizüm böyle te’hîr eyledigimizi ihmâl şanub hemân bir gün evvel düşmen ‘askerinüñ üstine varub cihânı başlarına teng idelim dirler. Çünkü bu üslub üzre nâmedür yazıldı. İskender’e gösterdiler. Mührleyüb bir söz şâhibi kimsenüñ eline virüb¹⁸¹⁵ emr eyledi ki varub nâmeyi hâkâna götürüb virdikde¹⁸¹⁶ cevâb getüre¹⁸¹⁷. Pes ol kimse de nâmeyi alub fermân üzre sürüb hâkânüñ qatına gelüb nâmeyi virdi. Hâkân da alub kâtiblere virdi. Çünkü nâmedür oqunub mefhümü ma‘lûm oldu. Bu sözlerden qalbine [100a T] korqu düşüb bir miğdâr fikre vardıqdan soñra¹⁸¹⁸ hele ol nâmenüñ cevâbını gönderüb soñra görelim maşlahat ne yüzden zuhûr ider diyüb emr eyledi kim İskender’e bir nâme yazalar ki¹⁸¹⁹ bir miğdârı ‘özrlere olub¹⁸²⁰ mülâyemet göstereler¹⁸²¹ ve bir miğdâr ezhâr-ı kuvvet ü kudret göstereler. Ğazab göstereler¹⁸²². Pes emri üzre nâmedür yazılıb hâkâna şundılar.

¹⁸⁰⁶ Her iki nüshada da Hıta¹⁸⁰⁶ şeklinde.

¹⁸⁰⁷ hod: - T

¹⁸⁰⁸ ü: - M

¹⁸⁰⁹ yolımızu: yolımız M

¹⁸¹⁰ sen: - M

¹⁸¹¹ varmağdayız: - M

¹⁸¹² görürsüñ: bilürsin T, görürsin M

¹⁸¹³ gönder: gönderesin M

¹⁸¹⁴ u: - M

¹⁸¹⁵ virüb: verdi T

¹⁸¹⁶ virdikde: - M

¹⁸¹⁷ getüre: getüreler T

¹⁸¹⁸ vardıqdan soñra: vardıqda T

¹⁸¹⁹ ki: - T

¹⁸²⁰ miğdârı ‘özrlere olub: miğdâr ‘özü idüb T

¹⁸²¹ göstereler: gösterile M

¹⁸²² miğdâr ezhâr-ı kuvvet ü kudret göstereler. Ğazab göstereler: miğdârı ezhâr-ı kuvvet ü kudret olub Ğazaba getirile M

24. Bu Maḥall Ḥākānuñ Nāmesidür Ki İskender'e Gönderdikden Şoñra [51a M]
Ardı Şıra Kendi De Tebdil Olub Elçilikle Gelmişdür¹⁸²³

Nāmenüñ evvelinde Ḥaḫḫ te'ālā ḥazretine ḥamd u şenā eyledikden¹⁸²⁴ şoñra söze bu gūne başlamış ki ey şehriyār-ı kāmkar Ḥaḫḫ te'ālā sizi salṭanatla müşerref idüb mağribden maşrıḫa varınca bu ḫadar memleketüñ pādişāhlarına tasalluṭ idüb anlar musahḫiriñüz imiş¹⁸²⁵. Pes bunca devlete ḫanā' at eylemeyüb ḫālā bu ṭaraflara da¹⁸²⁶ ḫareket eylemişsiz. Lākin 'acele eylemeyüb bir miḫdār şaḫınasız ki mebādā¹⁸²⁷ yolñuz üstinde ejder vardur¹⁸²⁸. Bizi çaḫ bu ḫadar ayaklar altında pāymāl eylemege 'azimet eylemek Allāh'dan revā mıdur? Siz eger Rūm şehriyārı iseñüz biz de ḫālīmüzce bu diyāruñ pādişāhiyuz. Ḫapuñuzda bizüm gibi niçe¹⁸²⁹ şehriyārlar¹⁸³⁰ bende olagelmişdür¹⁸³¹. Bizi de anlar gibi görüb ne var bu ḫadar ḡazabla gelüb bizi incitmeyesiz¹⁸³² olmaz mı idi¹⁸³³? Cümlemüz ṭopraqdan ḫalk olunub yine ṭopraq olsaḫ gerekdür. Pes sizünle birḫaç gün cihānda ḫuzūrıla geçinüb gitsek ne var idi? Bize 'asker cem' idüb yolumuzı almaḫ istemişsiz¹⁸³⁴ diyü buyurulmuş. İşitdik ki¹⁸³⁵ cenābıñuz bir yere sefer eyledikde bāzergān şüretinde birḫaç ādemi ilerü gönderir imişsiz. Anlar da gelüb ol şehirde ne ḫadar zaḫīre¹⁸³⁶ var ise cümlesini alub gizli āteşe yaḫub telef iderler imiş. Şehirde zaḫīre ḫalmadıḫda siz de 'askerle gelüb muḫāşara idermişsiz. Pes ḫalk 'āciz olub nā-çār ḫal'ayı size teslim iderler imiş. Bu sözi işitdikde biz de iki menzil şehirden ṭaşra çıḫdıḫ ki bu āfetden necāt bulayız. Gerçi bu

¹⁸²³ Bu Maḥall Ḥākānuñ Nāmesidür Ki İskender'e Gönderdikden Şoñra [51a M] Ardı Şıra Kendi De Tebdil Olub Elçilikle Gelmişdür: - T

¹⁸²⁴ eyledikden: olduḫdan M

¹⁸²⁵ memleketüñ pādişāhlarına tasalluṭ idüb anlar musahḫiriñüz imiş: memleket pādişāhlarını size musahḫir eylemiş M

¹⁸²⁶ ṭaraflara da: ṭaraflarda T

¹⁸²⁷ mebādā: - M

¹⁸²⁸ vardur: ola T

¹⁸²⁹ niçe: - T

¹⁸³⁰ şehriyārlar: şāhlar M

¹⁸³¹ olagelmişdür: olagelmişler M

¹⁸³² ne var bu ḫadar ḡazabla gelüb bizi incitmeyesiz: bu ḫadar ḡazab eylemeseñüz M

¹⁸³³ idi: - M

¹⁸³⁴ istemişsiz: istemişsin M

¹⁸³⁵ işitdik ki: öyle işitdikde T

¹⁸³⁶ ne ḫadar zaḫīre: zaḫīre ḫalmadıḫda M

vilāyetüñ zāhîresi bunuñ gibi hîle ile¹⁸³⁷ telef olacak degildir. Allāh'üñ virdüğinden bî-nihāyedür¹⁸³⁸. Lākin halkı teşvîşe birağub elem virmesi muqarrerdür. Bunuñ için ilerü gelüb bu belāyı şavmaq¹⁸³⁹ münāsib görüldi ve ey şehriyār-ı 'ālîşān bu memleket za'iflerinüñ māl u rızıklarını ğāret eylemek sevdāsında olma ki Hāḳḳ te'ālā ḥāzreti de senüñ memleketinüñ¹⁸⁴⁰ re'āyāsınüñ¹⁸⁴¹ da mällarını [100b T] ḥarāb eylemeye ve māl u¹⁸⁴² asker çoqluğıyla varduğüñ¹⁸⁴³ memleketleri ḥarāb eylemegi kendüñe 'ādet eyleme ki cümlemüze bu devleti iḥsān eyleyen Hāḳḳ te'ālā da¹⁸⁴⁴ bir gün senüñ tāk u tahtuñı ḥarāb eylemeye. Seni Cenāb-ı Hāḳḳ te'ālā [51b M] bu kadar devlete lāyık görüb bunca māl u¹⁸⁴⁵ mülk iḥsān eyledügi yeryüzünden bir kimse ḳullarına iḥsān eylemedügi gibi anuñ¹⁸⁴⁶ ḳullarına merḥamet idüb mülāyemet ile tutasuñ diyü dir. Pes sen de bu ḥāli bilüb her zamān zūr-bāzūñla cihān halkını rencide eyleme. Tā ki bir gün elüñde olan devlet ğayrilerüñ¹⁸⁴⁷ eline gidüb mutaşarrıf olalar¹⁸⁴⁸ ve bu vaḳte gelince dā'imā manşūr u mużaffer ola. Gelüb niçe şehriyāraruñ tāk u tahtını pāymāl eyledigüñe ḳatı da mağrūr olub¹⁸⁴⁹ pek de atub tutma ki cihānda ğāḥ ğam ve ğāḥ sürür ve ğāḥ zulmet ve ğāḥ nūr görilegelüb her zamānuñ bir iḳtizāsı vardur. Pes her vaḳti bir bilmeyesiz ve olur olmaz yere gelmeyesiz. Dünyāya sizüñ gibi niçe ḳuvvet ü¹⁸⁵⁰ ḳudret mālîk cihāngîrler ve¹⁸⁵¹ şehriyārlar gelüb niçe¹⁸⁵² nāmdār kimselerle cenk idüb cümlesine ğalebe eylemişiken āḥir-i kār gözlerine şalındurmayub ḥor¹⁸⁵³ u ḥāḳîr tutduḳları 'askerüñ elinde perişān

¹⁸³⁷ hîle ile: hîlelerle M

¹⁸³⁸ olacak degildir. Allāh'üñ virdüğinden bî-nihāyedür: olmayub ḥaylî çoḳdur M

¹⁸³⁹ muqarrerdür bunuñ için ilerü gelüb bu belāyı şavmaq: muqarrer olmağla bu belādan şavışmaq M

¹⁸⁴⁰ memleketinüñ: memleketüñ M

¹⁸⁴¹ re'āyāsınüñ: re'āyāsını T

¹⁸⁴² u: - M

¹⁸⁴³ varduğüñ: varduğı T

¹⁸⁴⁴ Hāḳḳ te'ālā da: Allah te'ālādur T

¹⁸⁴⁵ u: - M

¹⁸⁴⁶ yeryüzünden bir kimse ḳullarına iḥsān eylemedügi gibi anuñ: yeryüzünde olan M

¹⁸⁴⁷ ğayrilerüñ: ğayriler T

¹⁸⁴⁸ gidüb mutaşarrıf olalar: girmeye diyü M

¹⁸⁴⁹ olub: olmayub T

¹⁸⁵⁰ ü: - T

¹⁸⁵¹ mālîk cihāngîrler ve: şāḥibi cihāngîr M

¹⁸⁵² niçe: - M

¹⁸⁵³ ḥor: ḥ'ār M

olmuşlardur ve size İskender-i şāhib-kırān¹⁸⁵⁴ dinüb nāmıñuz Qāf'dan Qāf'a dek cihānı tıtuğuğı inşāf u merḥamet şāhibi bir devletli olduđıñuzdandır. Yoḥsa ol da olmadığdan şoñra cihānda ne qadar pādişāh¹⁸⁵⁵ var ise cümlesi sizüñle yeksān olub hep İskenderlerdür ve size mülāyemet gösterdigümden öyle şanmayasız ki cenk ü cidāle qādir olmayam. Ḥaqq te'ālānuñ 'avni ile 'askerümi yanuma¹⁸⁵⁶ cem' idüb taḥtumı¹⁸⁵⁷ filler üstine qurduğdan şoñra niçe şehriyārlar bir ḥamleme tākāt getüremezler. Nihāyet¹⁸⁵⁸ sizüñ gibi şehriyāra qarşu qomaq münāsib lāyıq görülmeyüb¹⁸⁵⁹ bir 'aql u re'y¹⁸⁶⁰ şāhibi pādişāh olduđıñuzdan şulḥa tālib oldum. Bundan şoñra kullar¹⁸⁶¹ gibi ḥāk-i pāyiñüze¹⁸⁶² yüzler süreyim ve bu diyārlarda olduđda¹⁸⁶³ dāmen-der-meyān idüb qādir olduğum mertebe¹⁸⁶⁴ ḥidmetler ideyim diyüb nāmeyi tamām eylemiş. Pes ḥākāndur nāmeyi mührleyüb gelen ādemüñ eline virdi. Çünki nāmedür İskender'e geldi. Oquyub şulḥa tālib olduğından açmaz qoyub kendü 'āleminde oldı. Lākin bu tarafda ḥākān İskender'den emīn olmayub belki 'ale'l-ğafle üstüme ılgar idüb 'askerümi perīşān ide diyü [101a T] dā'imā endişede idi. Āḥir-i kār kendünüñ bir 'āqıl u dānā bir¹⁸⁶⁵ veziri [52a M] var idi. Yanına da'vet idüb bu ḥuşuşı anuñla müşāvere eyledi ve didi ki İskender ile 'acabā ne yola gitsem diyü¹⁸⁶⁶ ḥayretde qaldım¹⁸⁶⁷. Eger qarşu qoyub cenk idersem bizüm 'askerimiz anlarla başa çıkamayub evvelki ḥamlesinde cümlesi perīşān olurlar. Şoñra kim ölüb çāre bulunmaz ve eger şulḥ idüb 'arż-ı 'ubūdiyyet eylersem memleketimiz ḥalkı¹⁸⁶⁸ içinde zebūnluk¹⁸⁶⁹ göstermiş oluruz ve bu¹⁸⁷⁰ pādişāhuñ bu qadar 'asker ile sefer

¹⁸⁵⁴ İskender-i şāhib-kırān: İskender'i şāhib-kırān T

¹⁸⁵⁵ pādişāh: pādişāha M

¹⁸⁵⁶ yanuma: - M

¹⁸⁵⁷ taḥtumı: taḥtımuzı T

¹⁸⁵⁸ getüremezler nihāyet: getürmezler lākin M

¹⁸⁵⁹ qomaq münāsib lāyıq görülmeyüb: qomağı lāyıq görmeyüb M

¹⁸⁶⁰ 'aql u re'y: 'aql dār T

¹⁸⁶¹ kullar: kulları T

¹⁸⁶² ḥāk-i pāyiñüze: ḥāk-i pāye T

¹⁸⁶³ olduğda: olduqça M

¹⁸⁶⁴ mertebe: - M

¹⁸⁶⁵ bir: - T

¹⁸⁶⁶ yola gitsem diyü: güne itsem şöyle M

¹⁸⁶⁷ qaldım: qaldı T

¹⁸⁶⁸ ḥalkı: - M

¹⁸⁶⁹ zebūnluk: zebūnluk M

¹⁸⁷⁰ ve bu: diyü M

idüb gelmekden maqşüdi¹⁸⁷¹ nedür? Anı da bir hoşça bilmeziz. Gerçi kendüsi¹⁸⁷² nāmesinde murādımız bu vilāyeti seyr ü¹⁸⁷³ temāşā eylemekdür dimiş. Lākin belki şoñra bir ğayri yüzden ola. Sen¹⁸⁷⁴ ne dirsiñ diyü vezīrine¹⁸⁷⁵ su ’āl eyledikde ol da cevāb virüb şehriyārum size lāyık olan māl u ’askeriñüze tayanmayub hemān şulh eylemekdür. Bunca cihān şāhları kendüsine kulluqlar¹⁸⁷⁶ ’arz eyleyen şāhib-kırān-ı zamānla şulh idüb müdārā eylemek zebūnluk degildür ve eger müdārā eylemeyüb cenk iderseñüz şoñra nedāmet çeküb tāc u tahtıñuzdan ayrılırsuz. Zīrā bu kadar zamāndan berü bu pādişāhla¹⁸⁷⁷ kimse cenk idüb başa çıkamamışdur¹⁸⁷⁸. Eger cenk ile karşı komaq mümkün olaydı Dārā toquz kerre yüz biñ ’asker ile karşı qor idi. Lākin ol da ğurūr ile kimsenüñ sözini tutmaduğundan tāc u tahtından ayrıldı ve Keydi Hindī şulh idüb bu kadar ’izzetler¹⁸⁷⁹ bulub kızını virmekle kendüsine şeref virdi. Pes benüm añladuğum budur ki siz de şulh iderseñüz¹⁸⁸⁰ zarar görmeyüb rāhat idersiz diyüb bunuñ gibi niçe naşihatler eyledi¹⁸⁸¹. Āhir buña qarār virdiler ki hākān kendüsi kıyāfetini tebdil idüb elçi şüretine¹⁸⁸² gire ve İskender’üñ bārgāhına varub meclisini bir kerre seyr eyleye¹⁸⁸³. Pes bunuñ üzerine vezīr ile ittifāq idüb cümle umūrını¹⁸⁸⁴ hep¹⁸⁸⁵ vezīre sipāriş idüb kendüsi ol¹⁸⁸⁶ gice rāhatıla yatub çünki şabāh oldu. ’Asker içine¹⁸⁸⁷ İskender’e elçi gider diyü āvāze bırağdılar. Pes hākāndur şehriyārlar libāsını çıkarub bir ğayri kıyāfete girdi ve¹⁸⁸⁸ yanına mu’temed hıdmetkārlarından birkaç ādem alub kendü ’askerine [52b M] görünmeyüb bir tenhā yerden çıkub gitdi. Çünki İskender’üñ ordusına geldi. Gördi kim dünyāyı ’asker

1871 gelmekden maqşüdi: gelmesi M
1872 kendüsi: kendi T
1873 ü: - M
1874 sen: siz M
1875 vezīrine: vezīre T
1876 kulluqlar: kulluq T
1877 pādişāhla: pādişāhlardan M
1878 çıkamamışdur: çıkmamışdur T
1879 ’izzetler: ’izzet M
1880 iderseñüz: etseñüz T
1881 naşihatler eyledi: sözler söyledi M
1882 şüretine: süretine M
1883 seyr eyleye: göre M
1884 umūrını: umūnı M
1885 hep: - T
1886 ol: - M
1887 içine: içinde T
1888 girdi ve: girüb T

tutub şanki cihān halkı cümle bir yere gelmişler¹⁸⁸⁹. Sağ ve şolı seyr iderek [101b T] İskender'ün otağı öñine gelüb gördi kim atlasdan başı göklere çıkmış bir bārgāh-ı ' izz [ü] cāhdur¹⁸⁹⁰ ki çapusunda hisābsuz hıdmetkārlar tururlar. İlerü gelüb kendüsinün hākān tarafından elçi gelüb olduğunu i' lām etdikde çapucılar da pādīşāha ' arz etdiler. Şehriyārum hākān tarafından ilçi gelüb¹⁸⁹¹ huzūrıñuza girmege izn¹⁸⁹² ister didikde emr ü¹⁸⁹³ fermān olub anlar da buyuruñ diyü hākānuñ öñine düşüb içerüye girdiler¹⁸⁹⁴. Pes hākān da¹⁸⁹⁵ İskender'ün huzūrına girdikde yer öpüb pādīşāha du' ālar eyledi. Elçilerün¹⁸⁹⁶ oturduğı yeri gösterüb buyuruñ¹⁸⁹⁷ didiklerinde ol da oturub dīvānı göz terāzūsına urub gördi kim bir tarafı¹⁸⁹⁸ şāhlar ve şehzādeler ve bir tarafı¹⁸⁹⁹ pehlivānlar ve bir cānibi a' yān-ı devlet ve cümle hükemā vü ' ulemāsı yerli yerinde karar idüb epsem tururlar. Hākāndur bu şevketi gördükde medhüş olub hayrete vardı. Bir zamāndan sonra İskender söze gelüb elçiye şehriyāruñdan ne haber getürdüñ diyü su' āl idüb¹⁹⁰⁰ söyle görelim didikde elçidür tekrār yer öpüb şehriyārum pādīşāhimuz benümle biraz¹⁹⁰¹ gizli sözler gönderüb emr eyledi ki şāhib- kırān-ı zamāna bu sözleri tenhāda söyle. Kimse işitmesün diyü fermān eyledi didi. Pes¹⁹⁰² İskender'dür¹⁹⁰³ ne güzel diyüb emr eyledi kim¹⁹⁰⁴ bir altun zencir getürüb elçinün elini ve¹⁹⁰⁵ ayağını ol zencirle¹⁹⁰⁶ bağladılar. Andan sonra pādīşāhuñ öñine yalın kılıç koyub ortalığı tenhāladılar. Aşlā elçi ile pādīşāhdan gayri kimse kalmadı. [102a T] Pes¹⁹⁰⁷ İskender elçiye işte ortalık¹⁹⁰⁸ tenhā oldu. Sipāriş olunan söz her ne

¹⁸⁸⁹ gelmişler: gelmiş T

¹⁸⁹⁰ bārgāh-ı ' izz [ü] cāhdur: bārgāhdur M

¹⁸⁹¹ olduğunu i' lām etdikde çapucılar da pādīşāha ' arz etdiler. Şehriyārum hākān tarafından ilçi gelüb: - M

¹⁸⁹² izn: - M

¹⁸⁹³ didikde emr ü: didiklerinde gelsün diyü M

¹⁸⁹⁴ içerüye girdiler: getürdiler M

¹⁸⁹⁵ hākān da: hākāndur M

¹⁸⁹⁶ elçilerün: elçiler M

¹⁸⁹⁷ buyuruñ: buyurun T

¹⁸⁹⁸ tarafı: taraf T

¹⁸⁹⁹ tarafı: taraf T

¹⁹⁰⁰ diyü su' āl idüb: ise M

¹⁹⁰¹ biraz: bir T

¹⁹⁰² didi pes: didikde T

¹⁹⁰³ İskender'dür: İskender M

¹⁹⁰⁴ kim: - M

¹⁹⁰⁵ ve: - M

¹⁹⁰⁶ ol zencirle: - M

¹⁹⁰⁷ pes: - M

ise beyān eyle didi¹⁹⁰⁹. Hāḫāndur pādīşāha du‘ālar idüb didi ki şehriyārum Hāḫḫ te‘ālā ḫazreti sizi cihān ṭurduḫça ber-ḫarār idüb hemīşe ḫurrem u şādān¹⁹¹⁰ eylesün¹⁹¹¹. Sözüñ gerçeği budur ki ben ḫuluñ elçi degil belki Çin pādīşāhı ḫāḫānum. Hūzūr-ı hümāyūniñuza geldim ki yüzümi ḫāk-i pāyiñüze sürüb ḫulluḫlar eyleyem didikde İskender ḫāḫānuñ böyle eylediginden ḡazaba gelüb didi ki sen bizden ne melāmet gördüñ ki ḫılıcımızdan ḫorḫmayub küstāḫlıḫ ile meclisimüze böyle ilçilik ile geldiñ diyü ‘itāb eyledikde ḫāḫān du‘ālar idüb pādīşāhum dā’imā cihān şāhları ḫapuñda bende olsun. Çünki bu ḫullarından muḫaddemā şehriyārum ḫaḫḫında bir yaramazlıḫ olmadı ki ḫılıçlarından ḫorḫuya düşem ve pādīşāhımuñ luḫf u iḫsānı ḫisābsuz olmağın ben gibi ḫulları niçe kerre suç eyleyüb tekrār ‘özr dilediklerinde suçlarını bağışlayub ‘özrini ḫabül buyururlar. Pes bu ḫuluñuz da şehriyārimuñ luḫf [u] iḫsānına i‘timād idüb geldim. Lākin şehriyārumdan niyāz iderim ki benüm bu ḡünāhuma baḫmayub ‘afv buyuralar diyüb buncılayım niçe mülāyim sözler söyledi ve pādīşāhuñ ḡöñlini uğurlayub kendüsine muḫabbet etdirdi. Pes İskender didi ki senüñ suçunuñdan bu ḫuşuşda geçdik. Aşlā ḫāṭıruña ḡam u ḡuşşa bizüm cānibimizden ḡetürme. Lākin bu cins ḫıyāfetüñi tebdil idüb ilçilik ile meclisimüze gelmekden maḫşūduñ nedür? Bize beyān eyle didikde ḫāḫān tekrār du‘ālar idüb şehriyārum dergāḫıñuza bu ḫıyāfetle yüz sürmekden maḫşūdum pādīşāhımuñ bu ḫadar ‘askeri ile bu ṭarafa sefer eylemekden murād-ı hümāyūnları nedür diyü anı bilüb ḡoreyim ki bu ḫulları ile şulḫ idüb memleketümi yine bu bendelerine iḫsān iderler mi diyü ḫaber almaḫ idi. Tā ki biz de rāḫat idüb ḫudretimüz mertebesi māl u ḫazīneler virüb yollarında ḫizmetler ideyiz. İşte murādum bu idi ki ḫāk-i pāyiñüzde beyān eyledim. Bundan şoñra fermān sizüñdür. Her ne iderseñüz biñ cānla ḫabül idüb iṭā‘at iderim. Lākin sizden de me‘mül olan luḫf u keremdür. Ricā iderim ki baña atam tāc u taḫtını bağışlayub çerāḡ idesiñ. Ben de mümkün olduḡı meretebe [102b T] şehriyāruma ḫizmetler idüb ḫisāba gelmez māl u ḫazīne vireyim didi. Pes İskender ḫāḫāna cevāb virüb didi ki ey nāmdār çünki bu ṭaraflara geldüḡimizden su‘āl eylediñ. Biz de saña aşlını beyān idelim. Bu ḫadar ‘asker ile bu memlekete geldik. Tā ki ‘Acem diyārı

¹⁹⁰⁸ ortalıḫ: ortalıḡı M

¹⁹⁰⁹ didi: didikde T

¹⁹¹⁰ şādān: şādmān M

¹⁹¹¹ [53a M] [53b M] varakı kopuktur.

gibi bu vilāyeti de alub kendi mülkimüze kıatub [54a M] kıarafımızdan bir pādişāh kıoyub kendü çerāğımız ola. Lākin sen¹⁹¹² çünkü kendi ihtiyāruñla¹⁹¹³ gelüb bize itā' at eylediñ. Biz de evvelki niyyetden dönüb bu vilāyeti yine¹⁹¹⁴ saña virelim ve senüñle 'ahd ü peymān idüb geregi gibi şulḥ u şalāḥ idelim ve birkaç gün bu kıafları seyr ü temāşā idelim. Andan¹⁹¹⁵ soñra dönüb gidelim. Bu şart üzerine ki vilāyetüñden her ne kıadar māl ḥāşıl olursa yedi yıllık maḥşülüñi¹⁹¹⁶ bize viresiñ. Yedi yıl tamām olduqdan soñra yine evvelki gibi kendüñ atub kıutasıñ¹⁹¹⁷ didi. Ḥākān'dur bu sözi işitdikde du'ālar idüb pādişāhum fermāñıñuz üzre yedi seneye dek vilāyetümden¹⁹¹⁸ ne kıadar māl ḥāşıl olursa ḥuzūriñuza göndereyim. Lākin bu kıadar māl kıarşısında şehriyārumdan da¹⁹¹⁹ ricā iderim ki bu kıullarına¹⁹²⁰ yedi yıla dek āḥirete gitmeyüb dünyāda¹⁹²¹ bākī kıaldıklarına¹⁹²² bir ḥaṭṭ-ı ḥümāyün iḥsān ideler didi. İskender bu sözi¹⁹²³ işitdikde gülüb hemān bize bir yıllık maḥşüli¹⁹²⁴ vir de kıalan altı yıllık maḥşül senüñ olsun didi. Ḥākān'dur bundan şād olub pādişāha du'ālar eyledi ve şehriyārum senden niyāz iderim ki bir senelik maḥşül üzerine şulḥ olunduğına mübārek kıalemiñüz ile bir emān kāğıdı iḥsān idesiz. Tā ki varub bir yıllık maḥşüli getirünce pādişāhum ḥareket idüb bu maḥallden 'azīmet¹⁹²⁵ buyurmayalar didi. Ḥidmetkārlardur¹⁹²⁶ İskender kendi kıalemi ile bir 'ahd-nāme yazub emr eyledi ki gelüb ḥākānuñ bağıñı çözeler. Pes ḥidmetkārlardur gelüb ḥākānuñ bağıñı alub başına muraşşā' bir tāc¹⁹²⁷ giydürüb arқasına bir ḥil'at-ı şāhāne giydirdiler¹⁹²⁸. Ol da gelüb pādişāhuñ elini öpüb 'ahd-nāmeyi aldı ve kııkub 'askerine gitdi. Ḥākān'dur gitdikden

¹⁹¹² sen: - T

¹⁹¹³ kendi ihtiyāruñla: - M

¹⁹¹⁴ yine: - T

¹⁹¹⁵ idelim andan: eyledikten M

¹⁹¹⁶ maḥşülüñi: maḥşülin T

¹⁹¹⁷ yedi yıl tamām olduqdan soñra yine evvelki gibi kendüñ atub kıutasıñ: -T

¹⁹¹⁸ vilāyetümden: - T

¹⁹¹⁹ da: - T

¹⁹²⁰ kıullarına: kıullarınñ M

¹⁹²¹ dünyāda: - T

¹⁹²² kıaldıklarına: kıalmasına M

¹⁹²³ sözi: söz M

¹⁹²⁴ maḥşüli: maḥşül T

¹⁹²⁵ ḥareket idüb bu maḥallden 'azīmet: bu maḥallden ḥareket M

¹⁹²⁶ ḥidmetkārlardur: - T

¹⁹²⁷ muraşşā' bir tāc: bir muraşşā' tāc M

¹⁹²⁸ giydirdiler: ile müşerref etdiler T

şoñra İskender¹⁹²⁹ artıķ düşmeden emîn olub emr eyledi kim şāhāne bir meclis kuralar. Oturub ‘ays u¹⁹³⁰ nūşlar idüb sāz u sözle¹⁹³¹ demler süreler¹⁹³². Pes fermān üzre meclisdür¹⁹³³ tertīb olunub gice ve¹⁹³⁴ gündüz ferāgat-ı hātırla zevķ ü¹⁹³⁵ şafālar idüb gāh şarāb-ı ergūvānī nūş ve gāh āvāz-ı ergūvānī gūş¹⁹³⁶ idüb sāzende¹⁹³⁷ [54b M] vü çengīlerle eglenüb gāh da¹⁹³⁸ şayd u şikār içün şahrālara¹⁹³⁹ [103a T] çıķub etrāfı seyr ü temāşā idüb ‘ālemler¹⁹⁴⁰ iderken hākān ‘askeri tarafından gözcilerdür gelüb pādīşāha didiler ki şehriyārum hīsāba gelmez ‘asker ile hākān yerinden kākub tabl u¹⁹⁴¹ sūrnālarla yerlere zelzele ve göklere velvele virerek bunca filler ile seyler gibi ordunuñ¹⁹⁴² üstine geçüb¹⁹⁴³ gelmekdedür diyü haber¹⁹⁴⁴ getürdüklerinde İskender hākānuñ buncılayın hīlesinden āgāh olub hemān-dem tahtından aşāğı¹⁹⁴⁵ indi ve¹⁹⁴⁶ cenk libāslarına ğarķ olub emr eyledi ki¹⁹⁴⁷ cümle ‘asker sūvār olub gelen ‘askeri qarşulayalar. Pes kūs-ı şāhī çalınub cümle ‘askerdür gök demire ğarķ olub atlarına¹⁹⁴⁸ sūvār oldılar. Yeryüzünü ‘askerdür tutub kıyāmetler kopardı. Bu tarafından¹⁹⁴⁹ hākān da¹⁹⁵⁰ şevket-i pādīşāhī ile filine sūvār olub yer götürmez ‘asker ile gelüb gördi kim İskender’üñ ‘askeri cümle sūvār olub demir tağ gibi sedd-i İskender olub tırmuşlar¹⁹⁵¹. Pes hākāndur ‘askerinden ilerü gelüb hayķırdı¹⁹⁵². Qanı

1929 İskender: - T

1930 u: - M

1931 sāz u sözle: - M

1932 süreler: süre M

1933 meclisdür: meclis M

1934 ve: - T

1935 ü: - T

1936 ve gāh āvāz-ı ergūvānī gūş: - M

1937 sāzende: sāzlar T

1938 da: - T

1939 şahrālara: şahrā [103a T] vü kühda T

1940 idüb ‘ālemler: - M

1941 u: - T

1942 ordunuñ: ordu T

1943 geçüb: oķub M

1944 haber: M

1945 aşāğı: aşāğı T

1946 ve: - T

1947 ki: kim T

1948 atlarına: atlarla M

1949 bu tarafından: - M

1950 hākān da: hākāndur M

1951 sedd-i İskender olub tırmuşlar: sedd-i İskender’i de haber virir T

1952 hayķırdı: meydāna M

pādişāh? Haber eyleñ, ilerü¹⁹⁵³ gelsün didikde İskender'e şehriyārum hāqān meydāna¹⁹⁵⁴ çıkub sizi ister didiler¹⁹⁵⁵. Hemān-dem İskender'dür atını meydāna sürüb gelüb ey nā-bekār-ı Çinī gelüb bizümle bu kadar 'ahd ü¹⁹⁵⁶ peymān idüb qavl ü¹⁹⁵⁷ karar eyledikden sonra hālā bunuñ gibi hīle ile 'ale'l-ğafle üstümüze gelüb bize¹⁹⁵⁸ şeb-hūn eylemek senūñ gibi pādişāha düşer mi? Çin halkında vefā olmaz didikleri gerçek imiş. Zīrā eger vefā olsa pādişāhlarında olur idi. Lākin saña bir iş ideyim ki 'āleme dāstān olsun. Sen de gör ki ādem 'ahdini bozmağ nice imiş didi. Hāqāndur İskender'den buncılayın sözleri işitdikde didi ki ey şehriyār-ı kāmkarum¹⁹⁵⁹ bu qulıñuz pādişāhumla 'ahd idelden berü¹⁹⁶⁰ bu āna gelince ol qavl ü¹⁹⁶¹ karar üzre olub bir¹⁹⁶² kıl kadar itā'atleri¹⁹⁶³ dā'iresinden taşra çıkmadım ve sizūñ kendi qulıñuz ve çerāğ-ı hāşşıñuz olduğumda da¹⁹⁶⁴ şübhe yoğdur ve şüretā 'işyān ile gelüb bunuñ gibi küstāhlıqdan maqşūdum oldur ki şehriyārımuñ ma'lūmları ola ki bu qulları cenk ü cidālden 'āciz olmayub bunuñ gibi hisābsuz 'askerüm vardur ki¹⁹⁶⁵ Hind'e sefer eylesem altını üstine [103b T] getürmege [55a M] kādirim. Lākin şehriyāruma itā'at idüb qulı qurbānı oldum diyüb filūñ üstinden aşağı¹⁹⁶⁶ indi ve pādişāhuñ öninde yer öpüb hidmetler eyledi. İskender'dür hāqānuñ buncılayın i'tizārını¹⁹⁶⁷ gördükde emr eyledi. Kendi bindiklerinden¹⁹⁶⁸ muraşsa' rağtlı bir at getürüb hāqān¹⁹⁶⁹ üstine süvār oldı¹⁹⁷⁰. Andan sonra ol¹⁹⁷¹ bir yıllıq maşşul mālını da bağışlayub ortalıqdan huşümetdür qalğdı. At başları¹⁹⁷² berāber

¹⁹⁵³ ilerü: - M

¹⁹⁵⁴ meydāna: meydānda T

¹⁹⁵⁵ didiler: didiklerinde T

¹⁹⁵⁶ ü: - T

¹⁹⁵⁷ ü: - T

¹⁹⁵⁸ bize: - M

¹⁹⁵⁹ kāmkarum: kāmkar M

¹⁹⁶⁰ berü: hālā M

¹⁹⁶¹ ü: - T

¹⁹⁶² bir: - T

¹⁹⁶³ itā'atleri: itā'at T

¹⁹⁶⁴ da: - T

¹⁹⁶⁵ bu qulları cenk ü cidālden 'āciz olmayub bunuñ gibi hisābsuz 'askerüm vardur ki: - M

¹⁹⁶⁶ aşağı: aşağa T

¹⁹⁶⁷ i'tizārını: i'tizārın T

¹⁹⁶⁸ bindiklerinden: yediklerinden M

¹⁹⁶⁹ hāqān: hāqānı M

¹⁹⁷⁰ oldı: eylediler M

¹⁹⁷¹ ol: - T

¹⁹⁷² başları: başı M

muşāhabet iderek çekilüb gitdiler. İki ‘askerdür¹⁹⁷³ cümle birbirine dost olub¹⁹⁷⁴ karşıdılar. Pes bir miqdār gitdikden şoñra inüb bārgāhlarında qarār eylediler. Her gün hākān tarafından İskender’e ziyāfetler olub ne kadar yemek ve şarāb lāzım ise cümle hākān tarafından gelür idi. Pes her gün iki pādīşāh bir yere gelüb zevk ü¹⁹⁷⁵ şafālar idüb sāzende vü çengilerle ‘ayş u ‘işretler idüb demler sürerler idi.

25. Bu Hikāye Rūm Nakqāşları İle Çin Muşavvirleri İskender İle Hākāna Hüner Gösterdikleridür¹⁹⁷⁶

Günlerde bir gün yine¹⁹⁷⁷ İskender’ün huzūrında meclis kurulub İskender’dür taht üzre qarār idüb hākānla sīm-ten sākīler elinden şarāb-ı erguvāniler¹⁹⁷⁸ nüş olunub kelleler germ ve sīneler nerm olduğda hüner şāhibi niçe ‘ākıl kimseler ol meclisde bile olmağın muşāhabette başlanub her vilāyet halkınıñ elinden ne güne hüner gelür ola diyüb içlerinden biri didi ki Bābil vilāyeti halkı ekşeri¹⁹⁷⁹ cādū olub sāhīr olurlar ve biri de Horāsān¹⁹⁸⁰ ve ‘Irāq vilāyetinüñ halkı güzel āvāzlı olmağın sāzende vü hūānende olurlar diyüb Çin’de üstād nakqāşlar olub Rūm’da da niçe üstādlar bulunur. ‘Aceb kanqısınuñ naqşı güzel ola diyü bahş olunub kimi Çin nakqāşlarını¹⁹⁸¹ beğenüb ve kimi Rūmīler dağı üstāddur diyüb¹⁹⁸² āhīr bunuñ üzerine¹⁹⁸³ ittifaq eylediler ki bir odanuñ ortasına bir perde¹⁹⁸⁴ çekilüb bir dīvārını Çinī nakqāşlar¹⁹⁸⁵ taşvīr idüb öbür dīvārına Rūm üstādları naqş geçeler¹⁹⁸⁶. Pes bunuñ üzerine qarār virüb¹⁹⁸⁷ bir odanuñ¹⁹⁸⁸ [55b M] ortasına perde çekilüb bir

¹⁹⁷³ ‘askerdür: ‘asker T

¹⁹⁷⁴ birbirine dost olub: dost olub biri birine M

¹⁹⁷⁵ ü: - T

¹⁹⁷⁶ Bu Hikāye Rūm Nakqāşları İle Çin Muşavvirleri İskender İle Hākāna Hüner Gösterdikleridür: - T

¹⁹⁷⁷ yine: - T

¹⁹⁷⁸ şarāb-ı erguvāniler: şarāb-ı erguvānī T

¹⁹⁷⁹ ekşeri: - M

¹⁹⁸⁰ Horāsān: Horāsān M

¹⁹⁸¹ nakqāşlarını: nakqāşların T

¹⁹⁸² Rūmīler dağı üstāddur diyüb: Rūmīleri beğenüb T

¹⁹⁸³ üzerine: üstine M

¹⁹⁸⁴ bir perde: perdesine T

¹⁹⁸⁵ Çinī nakqāşlar: Çin nakqāşları M

¹⁹⁸⁶ öbür dīvārına Rūm üstādları naqş geçeler: ve birini Rūmī üstādlar çekeler T

¹⁹⁸⁷ virüb: idüb M

¹⁹⁸⁸ odanuñ: odadur M

tarafına Rümîler gidüb öbür tarafına Çinîler girdiler. Biraz müddet sa'ylar eylediler¹⁹⁸⁹. [104a T] Kâdir oldukları kadar çalışub eyledikleri naqşlarını birbirine¹⁹⁹⁰ göstermediler. Âhîr naqşlarıdır¹⁹⁹¹ tamâm olduğda İskender ile hâkân ve¹⁹⁹² ol meclisde olanlar cümle temâşâyâ varub perdeyi ortalık yerden kaldırdılar¹⁹⁹³. Gördiler ki¹⁹⁹⁴ iki taraf da bir dürlü naqş olunub¹⁹⁹⁵ ašlâ biri birinden kıl kadar farkı yoğidi. Cümlesi bu hâle hayrân olub bilemediler ki kankı tarafı¹⁹⁹⁶ Rümîler'ün naqşıdır ve kankı cânib de¹⁹⁹⁷ Çinîler'ün işidür. Tâ ki birine¹⁹⁹⁸ öbüründen eyü¹⁹⁹⁹ diyeler. Meger Çin naqşkâşları naqş için²⁰⁰⁰ başladıklarında Rüm üstâdları naqş eylemeyüb hemân dîvâra cilâ virüb şaykal ile âyîne gibi berrâk eylemege çalışurlar imiş. Pes perdedâr²⁰⁰¹ ortalıktan kalkdıkdâ karşı dîvârda olan naqşuñ 'aksi beri dîvâra urmağın²⁰⁰² görenler şanmışlar ki iki dîvâr da bir üstâduñ²⁰⁰³ taşviri olub biri birinden ašlâ farkı olmaya. Pes bu tarikle Rüm üstâdları Çin naqşkâşlarına gâlib olmağla İskender taħsîn ü âferinler eyleyüb²⁰⁰⁴ üstâdlara in'âm ü ihsânlar eyledi. Rivâyet olunur ki zamân-ı evvelde 'Acem diyârında bir üstâd naqşkâş var idi ki adına Mânî dirler idi. Eyledüğü taşvirilere²⁰⁰⁵ 'ağıllar hayrân olurmuş. Günlerde bir gün Mânî'dür 'Acem diyârından Çin vilâyetine sefer eyler. Tâ ki varub anda olan üstâdları görüb hünerlerini seyr ü temâşâ eyleye. Bu taraftan²⁰⁰⁶ çünkü Çin üstâdları²⁰⁰⁷ Mânî'nün kendilerini²⁰⁰⁸ görmek kaşdıyla yola çıkdüğundan ağâh

¹⁹⁸⁹ eylediler: idüb M

¹⁹⁹⁰ naqşlarını birbirine: naqşı biri birine M

¹⁹⁹¹ naqşlarıdır: naqşlar T

¹⁹⁹² ve: - T

¹⁹⁹³ ortalık yerden kaldırdılar: ortalıktan kaldırdıklarında M

¹⁹⁹⁴ ki: kim M

¹⁹⁹⁵ olunub: olub T

¹⁹⁹⁶ tarafı: taraf T

¹⁹⁹⁷ de: - M

¹⁹⁹⁸ birine: birisine M

¹⁹⁹⁹ eyü: eydür M

²⁰⁰⁰ naqş için: naqşa M

²⁰⁰¹ perdedâr: perdedar M

²⁰⁰² urmağın: var olmağın T

²⁰⁰³ üstâduñ: üstâd T

²⁰⁰⁴ eyleyüb: idüb M

²⁰⁰⁵ taşvirilere: taşvirlerde M

²⁰⁰⁶ taraftan: tarafda M

²⁰⁰⁷ üstâdları: üstâdlar M

²⁰⁰⁸ kendilerini: kendülerine T

olurlar²⁰⁰⁹. Cümlesi bir yere gelüb ittifāk iderler ki Mānī daḡı bu vilāyete gelmezden²⁰¹⁰ ol yolda bir hüner gösterüb kendümüzüñ ma‘rifetini²⁰¹¹ bildürelim diyüb bir şusuz beyābān²⁰¹² yerde yol üstinde şāfi billürdan bir ḡavuz peydā eylerler ki gören²⁰¹³ ādem şāfi şu ile toḡtolu bir güzel ḡavuz şanur idi. Pes Mānī’dür günlerde bir gün geḡüb giderken yolu ol²⁰¹⁴ ḡavuz üstine uğrayub gördi kim yol üstinde bir laḡif ḡavuz binā olunub içi ḡurna gözi āb-ı ḡayāt gibi şu ile toḡtolu [56a M] māl bulmuş. Maḡribi’ye dolanub meded şu şudan bir miḡdār içüb ḡarāretümi gidereyim diyüb²⁰¹⁵ ḡavuzā cān atub gelür ve egilüb ḡana ḡana içmek [104b T] istedikde görür kim ašlā şudan ešer olmayub ol görinen şāfi billür imiş. Çin üstādlarınıñ kendüsine hüner göstermek için renk virdiklerinden āḡāh olduḡda ḡavuzüñ²⁰¹⁶ içinde²⁰¹⁷ ortalıḡ yerine yer olmuş köpek tašvir ider ki gören ādem gerḡekden ḡavuzā köpek düşmüş şanub şu ümmīdinde²⁰¹⁸ olmaya. Pes Çin üstādlarıdur bu ḡāle vāḡıf olub Mānī’nüñ şan‘atına taḡsinler idüb ḡayrān ḡalurlar ve Mānī Çin’e varınca biri birlerine bunuñ gibi niḡe renkler virüb hünerler göstermişler. Elkışsa bunuñ üzerine İskender’dür²⁰¹⁹ niḡe zamān ḡāḡān-ı Çin ile dā’imā ‘ayş u ‘işretler idüb demler sürmekte idi. Günlerde bir gün İskender ḡāḡāna ey şehriyār niḡe zamāndur ki bu şehirde²⁰²⁰ atub tutub her ḡüşesini²⁰²¹ seyr ü temāšā eyledik. Şimden soñra bu maḡallden göḡüb Rüm’a gidelim ve niḡe zamāndan beri Rüm’ı görmeyüb dā’imā seferlerde gezdik. Şimdi varub anı da görelim didikde ḡāḡān cevāb virüb emr şehriyārımuñdur²⁰²². Hemān her ne ḡarafa ḡareket buyurmaḡ murād-ı hümāyūnları olursa bize lāzım olan dāmen-der-meyān idüb ḡidmetlerinde olmaḡdur. Yedi iḡlīm dōrt ḡüşe cümle²⁰²³ pādišāhımuñ taḡt-ı hümāyūnlarıdur. Her ne ḡarafda eglenmek murād iderlerse emr

²⁰⁰⁹ olurlar: olub M

²⁰¹⁰ gelmezden: gelmeden T

²⁰¹¹ ma‘rifetini: ma‘rifetimüzi T

²⁰¹² beyābān: yaban M

²⁰¹³ gören: - T

²⁰¹⁴ ol: - M

²⁰¹⁵ diyüb: diyü T

²⁰¹⁶ ḡavuzüñ: ḡavuz T

²⁰¹⁷ içinde: - M

²⁰¹⁸ ümmīdinde: meydānda T

²⁰¹⁹ İskender’dür: İskender M

²⁰²⁰ şehirde: vilāyetde M

²⁰²¹ ḡüşesini: ḡüşede T

²⁰²² şehriyārımuñdur: şehriyārımuñ M

²⁰²³ cümle: - T

kendülerinüñdür didi. İskender hâkânuñ sözinden hazz idüb ‘aql u idrâkine âferinler eyledi ve Çin diyârında ne kadar şâh u şehzâde²⁰²⁴ ve a‘yân u ekâbir var ise cümlesine hil‘atler giydirilüb in‘âm ü²⁰²⁵ ihsânlar olundı ve²⁰²⁶ ekâbirden hiçbir kimse qalmadı ki pâdişâhuñ ihsânına mazhar olmaya. Hâkân ise bir ân İskender’den ayrılmayub iltifâtlar gördükçe dahı ziyâde kulluklar iderdi.

26. Bu Maħall Hâkân İskender’i Sarâyında Ziyâfet İdüb Peşkeşler Virdügidür²⁰²⁷

Çünki İskender Çin’den dönüb Rûm’a gitmek murâd eyledi. Pes hâkândur sarâyını şâhâne döşemelerle döşeyüb zer ü zîver ile ârâste eyledi [56b M] ve pâdişâha peşkeş için niçe²⁰²⁸ tuhfeler hâzırlayub²⁰²⁹ bir meclis-i şâhâne tertîb eyledi. Andan soñra İskender’üñ huzûrına varub şehriyârum bir kerre²⁰³⁰ bu kullarıñuzuñ²⁰³¹ sarâyına teşrîf buyurub bendelerini i‘zâz ü ikrâm buyurmaları niyâz olunur didikde İskender de [105a T] yanında olan nedimleri ile qalkub hâkânuñ sarâyına geldi. Gördi kim başdan başa zer ü zîver ile ârâste kılınub perî-peyker Türkistân güzeli nâzenin hizmetkârlar şaf-ber-şaf el bağlayub maķâm-ı hizmetde turmuşlar. Meclisüñ²⁰³² şadrında altun ve²⁰³³ cevâhir ile muraşsa‘ bir taħt kurulmuş. Geçüb üstinde qarâr eyledi. Hâkân ise hizmetkârlarla ayak²⁰³⁴ üstinde turub hizmet eylerdi. Pes İskender otur diyü emr eyledikde²⁰³⁵ ol da fermân üzre geçüb qarşusunda bir taħt üzerine²⁰³⁶ qarâr eyledi ve muşavvirler anuñ taşvîrini bu şüretle taşvîr itmişlerdür²⁰³⁷. İbtidâ şerbetlerdür gelüb ba‘dehu simâtlardur çekildi²⁰³⁸. Fağfûri muraşsa‘ tabaķlar ve cevâhir kâselerle ‘üd u ‘anber koķulu lezîz yemeklerdür yendikten soñra sim-ten

²⁰²⁴ şehzâde: şâhzâde M

²⁰²⁵ ü: - T

²⁰²⁶ ve: - M

²⁰²⁷ Bu Maħall Hâkân İskender’i Sarâyında Ziyâfet İdüb Peşkeşler Virdügidür: - T

²⁰²⁸ niçe: - M

²⁰²⁹ hâzırlayub: hâzırlanub M

²⁰³⁰ bir kerre: bugün M

²⁰³¹ kullarıñuzuñ: kullarınuñ M

²⁰³² meclisüñ: meclis M

²⁰³³ altun ve: altundan T

²⁰³⁴ ayak: ayağ M

²⁰³⁵ eyledikde: eyledi M

²⁰³⁶ üzerine: üzre M

²⁰³⁷ ve muşavvirler anuñ taşvîrini bu şüretle taşvîr itmişlerdür: - M

²⁰³⁸ simâtlardur çekildi: simâtlar çekilüb M

sākilerdür gelüb cevāhir kadehlerle şarāb-ı ergüvānī şunmağa başladılar. Tolulardu içilüb kelleler germ ve sīneler nerm olduĝda sāzende vü çengilerdür gelüb dürlü dürlü sāzlarla faşillar idüb zevķ ü²⁰³⁹ şafāya başladılar. Aĥşāma dek bu tarz üzre ‘ays u ‘işretler olunduĝdan şoñra ĥākāndur peşkeşlerini²⁰⁴⁰ getürüb²⁰⁴¹ ibtidā ĥisāba gelmez la‘l ü cevāhirler²⁰⁴² ‘arz olunub andan şoñra zırhlar ve²⁰⁴³ kılıçlar ve yaylar gösterilüb yük yük Çin dibāları ve atlas ve misk²⁰⁴⁴ ü ‘anber ve sā’ir tuhfeler ‘arz olunub tavla tavla atlar ve şāhīn ü²⁰⁴⁵ toĝanlar ve sā’ir avcı kuşlar gösterildikten şoñra nāzenīn Türkistān güzeli ĥidmetkārlar ve Ĥaṭā’ī²⁰⁴⁶ meh-pāreler²⁰⁴⁷ cāriyeler ve kırķ dāne fil ‘arz olundu. Bir sā‘at geçdikden şoñra bir ĥazīne daĥı ‘arz olundu ki içinde gözler görmedik niçe tuhfeler var idi. Gelen²⁰⁴⁸ cümlesinden a‘lā üç tuhfe var idi ki nazīri yok idi. Birisi²⁰⁴⁹ ²⁰⁵⁰ bir at idi ki esen yile ve uçan kuşa ĥükm idüb şahrālarda ne kadar şikāra kōparılsa ašlā biri öñinden ĥalāş olmayub ān [105b T] sā‘atüñ içinde varub yetişir idi ve biri de bir avcı kuş idi ki uçıcı kuşlarıñ birisi nicesinden kırtulmayub her ne şekl kuşa şalınsa dir dimez elbette varub şayd eylemesi muķarrer idi ve biri de bir nāzenīn māh-peyker cāriye idi ki ziyāde mişli görülmemiş bir āfet-i cān ve fitne-i devrān olub ĝamzesi oķına Rüstemler taķub getüremezlerdi. Pes bu tuhfelerdür birer birer pādişāha ‘arz olunduĝça yanında bir kimse tırub her birini beyān eylerdi. Çünki bu üç tuhfedür ‘arz olundu. Ol kimsedür beyān idüb şehriyārum bu atla bu kuş cihāna bir gelüb her birinüñ ĥüneri tecrübe olunduĝça şehriyāruma ma‘lūm olur. Lākin bu cāriyenüñ ĥüsninden ĝayri iki ĥüneri daĥı vardur. Biri bir cins āvāzı güzeldür ki yarıldıķda iĥtiyārsuz gökde uçan kuşları yere indürüb medhūş ider ve çağlayub aķan şuları diñdürür. Biri de ĝāyet dilāver şehbāz olub degme pehlivāndan cenk ĝüninde yüz döndürmeyüb ĥaşminüñ merdāne ĥaķķından gelür didi. İskender’dür bu sözi işitdikde ta‘accüb idüb ĥoş āvāzenüñ

²⁰³⁹ ü: - T

²⁰⁴⁰ peşkeşlerini: peşkeşler T

²⁰⁴¹ getürüb: çeküb M

²⁰⁴² cevāhirler: cevāhir T

²⁰⁴³ zırhlar ve: zırhla T

²⁰⁴⁴ ve atlas ve misk: - M

²⁰⁴⁵ ü: - T

²⁰⁴⁶ Her iki nüshada da Ĥaṭāyī şeklindedir.

²⁰⁴⁷ meh-pāreler: māh-pāre M

²⁰⁴⁸ gelen: - T

²⁰⁴⁹ nazīri yok idi birisi: biri M

²⁰⁵⁰ [57a M] [57b M] varakı kopuktur.

güzel olduğına i‘timād eyledik. Lākin buncılayın kāfūrī tenli nāzenin cāriye nice dilāver olub pehlivān ola didi ve cāriyeyi ziyāde medḥ eylediklerinden gücenüb aldıktan sonra yüzine bakmayub ašlā meclisine getürmedi. Elkıŝŝa çünkü aḥŝām oldı. İskender’dür ıalkıub bārgāhına geldi. O gicede rāḥat idüb çünkü ŝabāḥ olub ol gün yine bārgāhında meclis kıurub ‘ayŝ u ‘iŝrete baŝladı ve emr eyledi kim cümle ‘asker ḥāzır u müheyyə olalar ve yol tedāriğın görüb te’ḥır etmeyeler. Pes ‘askerdür ḥāzırılmağa baŝlayub pādiŝāhdur ḥākānla aḥŝāmlara dek ŝoḥbetler eyledi. Ol gice de geçüb ŝabāḥ olduğa İskender’dür cümle ‘askeriyle ol maḥallden göçüb bir ğayri yoldan eṭrāfı seyr ü temāŝā iderek ‘Acem memleketine teveccüh eylediler. Ḥākāndur pādiŝāhla bir miqdār yola gitdikden sonra İskender ŝimden sonra siz artık dönüb varuñ. Kendi memleketiñüzüñ aḥvālını görüb kendü ‘ālemiñüzde oluñ. Biz de ŝayd u ŝikār iderek çekilüb gidelim didikde ḥākān pādiŝāha du‘ālar idüb dönüb ŝehrine geldi. İskender’dür [106a T] bir miqdār gitdikden sonra bir güzel yere gelüb kıondılar. İrtesi ol maḥallden ıalkıub bu tarz üzere birkaç gün gitdikden sonra bir dil-güŝā yere gelüb birkaç gün ŝayd u ŝikār için ol maḥallda kıarār eyledi. Çünkü İskender ol maḥalle kıonub kıarār eyledi. Birkaç gün ŝayd u ŝikāra meŝğül oldı. Lākin dā’imā vaṭan ārzusı göñlinden gitmeyüb nice zamāndan berü Rüm memleketini görmedüğinden Rüm memleketine varub bir kerrecik görmek ister idi. Bir gice böyle fikr eyledi ki ol yerden ıalkıub Ḥorasān’a²⁰⁵¹ vara. Birkaç gün ol yerde ārām eyledikten sonra taḥṭgāhı olan Aŝḥāḥar’a varub biraz müddet de anda eglenüb zevkı [ü] ŝafālar ‘ayŝ u ‘iŝretler eyledikten sonra Rüm’a ‘azimet idüb varub eski taḥṭını göre. Lākin her vaḳtde ādemüñ istedüğü olmayub nice māni‘ yüz göstermekle murād eyledüğü iŝden eli kıuru ‘azimet eyledüğü yola gidemez. Pes İskender de bu fikrüñ üstine kıarār virüb Rüm’a gitmege niyyet eylemiŝiken nāğāḥ Ermen vilāyetiniñ ḥākimi olan Duvālī kııkageldi. İskender’üñ ḥuzūrına girüb du‘ā eyledi. Andan sonra tācını yere urub Rus ṭā’ifesiniñ zulm u ta‘addisinden feryād ü fiğānlar idüb didi ki ḥiŝāba gelmez Rus ‘askeri ‘ale’l-ğafle ‘Acem diyārına ılığar idüb nice ŝehri ğāret eylediler. Ḥalkuñ mällarını alub kimini kıılıçdan geçürüb ve kimini de esir iderek Berda‘’a gelüb Nüŝābe’nüñ ŝehrini ḥarāb idüb silüb sübürüb kıal‘asın yer ile berāber eylediler. Ḥālā ol ŝehrde ādemī-zāddan kimse kıalmayub ḥarāb olmuŝdur. Andan

²⁰⁵¹ T nüŝhasında “Ḥorasān’a” ŝeklinindedir.

şoñra bu ılıñuz vilāyeti olan Ermen şehrine geldiler. Bendeñüz de anda bulunmayub yabanda idim. Pes cümle şehri ğāret idüb benüm de mālumu alub ehl ü ‘ıyālümü esİR idüb bu tarz üzre niçe şehrleri ğāret iderek yine kendi vañanlarına yıklub gitmişler. Bendeñüz cān atub apußuzda dār istemege geldim. Eger ol tā’ifenüñ eyledikleri yanlarına alub muayyed olunmazsa Ğorāsān’ı ve sā’ir memleketi Ğarāb idüb öbür sene Rüm vilāyetini dağı ğāret itmeleri [106b T] muarrerdür didikde İskender çünki Duvālİ’den bu ara Ğaberleri işidüb perİşān olub ğāyet asāvetlendi. Bā-Ğuşuş Nüşābe’nüñ esİR olub memleketi ğāret olunduğına ziyāde acıdı. Zİrā İskender Nüşābe’nüñ sarāyına varub cümle sāzende vü çengİlerin görüb ve şāhāne niçe tuĞfelerini seyr idüb tarz u tavrına da ziyāde mā’il olmuşıdı. Pes eleminden başını bir midār öñine şalub fikre vardı. ĀĞir söze gelüb didi ki çünki ol tā’ife gelüb saña ve sā’ir şehrlere bu adar zılm [u] ta‘addİ eylediklerinde āĝāh oldu. Bundan şoñra Ğoresiñ ki ben de anlaruñ başlarına ıyāmetler oparub niçe vilāyetlerini Ğarāb ideyim. Ol taraf ‘askerinüñ ikisi bir yerde almayub dār u diyārları bir cins Ğarāb ola ki ‘ilāc için bir yeşil yapra bulunmaya. Eger Ğa te‘ālā Ğazretleri ecelden amān virüb fırsat bulursa igneden iplige varınca ne adar māl zāyi‘ olmuş ise cümlesini bir bir taĞşİl idüb evvelki gibi birine pādİşāh eylemedikçe rāĞatı kendü nefsüme Ğarām ideyim. Sen gelmezden evvel ‘Acem memleketine gidüb bira Ğün anda zev [ü] şafā eyledikten şoñra Rüm’a ‘azİmet itmege niyyet itmişidim. Çünki gelüb bize bu Ğaberleri getürdüñ. Ğālā himmet kemerini yedi yerden uşanub varub Rus’dan dārİñuzı almadıça bir dağı Rüm’a gitmek degil ‘aş u ‘işret bile eylemem didi. Duvālİ çünki İskender’dan buncılayın muĞkem ‘azİmetleri Ğördi. Ğöñli yerine gelüb pādİşāha du‘ālar idüb şehriyārum hemān Ğa te‘ālā sizi cihān tırdıça ber-arār eylesün. Siz cihānda şağ olduça ılıñuzdan kimseye zarar olduĝını istemeyüb cümlesinüñ mecrūĞ Ğöñüllerine merhem urub mesrūr idersiz didi.

27. [58a M] Bu MaĞall İskender ıfā’a Geldikte Ol Vilāyetüñ ‘Avratları Dā’imā Yüzi Aı Gezmegin Yüzlerini Örtmekiçün Tılsım Eyledigidür²⁰⁵²

²⁰⁵² Bu MaĞall İskender ıfā’a Geldikte Ol Vilāyetüñ ‘Avratları Dā’imā Yüzi Aı Gezmegin Yüzlerini Örtmekiçün Tılsım Eyledigidür: - T

Çünkü İskender Rus t̄a'ifesiñ şehrleri buncılayın gâret eylediklerinden āgâh olub²⁰⁵³ ol gice gözlerine ašlā uyku gelmeyüb 'acabā ol²⁰⁵⁴ vilāyete vardıkda ne yüzden cenk idüb²⁰⁵⁵ halkuñ dārlarını nice alıvirsem diyü²⁰⁵⁶ bütün gice endişede oldı. Çünkü [107a T] şabāh oldı. Hākānuñ virdiği ata süvār olub ılgar ile sürüb Ceyhūn'a geldi. 'Asker de cümle²⁰⁵⁷ ağırlıkların girüye birağub sāye gibi pādişāhuñ yanından ayrılmayub birkaç menzili yer eylediler ve niçe beyābānlar²⁰⁵⁸ geçüb H'vārezm'e geldiler. Andan Kıfçāk²⁰⁵⁹ şahrāsına gelüb gördiler ki²⁰⁶⁰ ol yeruñ kavmi cümle göçer evli olmağın şahrāya yayılmışlar. Cümle 'avratları yüzi gözi açık gezmegin nāzenin ü²⁰⁶¹ meh-pāre²⁰⁶² kızlar ve²⁰⁶³ tāvus²⁰⁶⁴ ra'nalar gibi cevlān idüb erkeklerinden kaçmazlar. Pes İskender'üñ yanında olan 'asker t̄a'ifesi 'ömrlerinde buncılayın nāzenin meh-pāre²⁰⁶⁵ görmemişler idi. Çünkü ol maħalle gelüb qondılar. Nāzenin kızları gördükleri gibi her birinde tazelik hevāsı cüş u ħurūşa geldi. Lākin İskender'üñ²⁰⁶⁶ ğazabı qorqusından kimse ol kızlara el uzatmayub cānlarına cebr idüb yüreklerine taş başdılar. Çünkü İskender'dür bu kışşadan ħaberdār oldı. Elem çeküb ölmeye ki buncılayın aç 'asker 'ömrlerinde 'avrat yüzi görmemişlerken²⁰⁶⁷ ħālā birkaç gün bunlaruñ arasında tıururlarsa belki bir qabāhat eyleyeler diyü fikre vardı ve ol t̄a'ifeniñ belli başlılarını²⁰⁶⁸ ħuzūrına da'vet idüb her birine i'zāz ü ikrāmlar eyledi. Andan şoñra bunlara niçün ħātūnlarıñuzuñ yüzlerin böyle²⁰⁶⁹ açık koyub²⁰⁷⁰ dā'imā bir ālāy yabancı ādemlerden qaçırmayub²⁰⁷¹ nā-maħremlere yüz²⁰⁷²

2053 olub: oldı M
2054 'acabā ol: 'aceb o M
2055 idüb: - M
2056 diyü: ve M
2057 cümle: - M
2058 beyābānlar: beyābānlara T
2059 Kıfçāk: Kıfçān T
2060 gelüb gördiler ki: girdiler M
2061 ü: - T
2062 meh-pāre: mäh-pāre M
2063 ve: - M
2064 tāvus: tāvūs T
2065 meh-pāre: mäh-pāreler M
2066 İskender'üñ: İskender M
2067 görmemişlerken: görmemişken T
2068 başlılarını: başlıların T
2069 yüzlerin böyle: yüzleri M
2070 koyub: olub M
2071 qaçırmayub: qaçmayub M
2072 yüz: - T

gösterirsiniz. Belki görerek şeytân aralık yere bir fitne bırağub fesâda sebep ola. Bunların yüzlerini²⁰⁷³ örtün. Bir dağı böyle açık gezmesünler²⁰⁷⁴ didi. Çünkü ol tã'ifenün ihtiyârları pâdişâhdan bu sözi işitdiler. Du'âlar²⁰⁷⁵ idüb didiler ki biz pâdişâhımızı kulları²⁰⁷⁶ olub yollarında mâl u cânımızı fedâ idüb²⁰⁷⁷ hizmet eylemek üzre 'ahd ü peymân eylemişüzdür. Yoğsa 'avratlarımızı [58b M] yüzlerini²⁰⁷⁸ örtmek için²⁰⁷⁹ 'ahd eylemedik. Buncılayın açık yüzli gezmek bu tã'ifenün 'âdetidür. Sizde nice 'avratlar yüzlerin²⁰⁸⁰ örtmek 'âdet ise bizde de erler gözlerini²⁰⁸¹ yumub nâ-mağremlere bakmak 'âdetdür. Bu kavmün bunca zamândan berü 'âdetleri bunuñ üzerine olub hiç kimse ne bunların yüzine²⁰⁸² bakar ve ne bir²⁰⁸³ fesâd eyler. Luğ idüb bu hâtünların²⁰⁸⁴ yüzlerine perde çekmek ile dünyâyı başlarına zindân eylemeñ. Zirâ bir dağı dünyâ yüzine hasret olub cihânı görmekten kalurlar. Eger şehriyârimuz bizden cân isterse de bile yollarına [107b T] fedâ idelim. Lâkin bunca zamândan berü olan 'âdetimizi bırakmak güçdür didiler. Çünkü İskender bunlardan bu sözi işitdi. Cevâb viremeyüb 'âciz kaldı ve ne tarikle bunları râm idüb bu yaramaz işden vâzgeçireceğini bilemedi. Âhir yanında olan hükemâyı huzûrına da'vet idüb bu tã'ifenün 'avratları dâ'imâ yüzleri açık gezmegin niçe nâ-mağrem kimseler görüb vebâle girdiler ve belki görüb bir fesâd ideler diyü ihtiyârlarını yanuma da'vet idüb²⁰⁸⁵ söyleyegördüm. Taş yürekli bir âlây tã'ife-i²⁰⁸⁶ nâdân kavm olmağla ašlâ söz geçiremeyüb bizüm eski 'âdetimizdür. Bundan ašlâ zarar görmedik didiler. Pes bunlara ne çâre eylesek ki bu yaramaz hüydân vâzgeçireyiz²⁰⁸⁷ didikde hükemâdan biri cevâb virüb eger pâdişâhum fermân iderse

²⁰⁷³ yüzlerini: yüzlerin T

²⁰⁷⁴ gezmesünler: gezmesün T

²⁰⁷⁵ du'âlar: du'â M

²⁰⁷⁶ kulları: kul M

²⁰⁷⁷ cânımızı fedâ idüb: cânımız ile M

²⁰⁷⁸ yüzlerini: yüzlerin T

²⁰⁷⁹ için: üzre M

²⁰⁸⁰ yüzlerin: yüzini M

²⁰⁸¹ gözlerini: gözlerin T

²⁰⁸² ne bunların yüzine: bunların yüzine ne T

²⁰⁸³ bir: - T

²⁰⁸⁴ luğ idüb bu hâtünların: - M

²⁰⁸⁵ bu tã'ifenün 'avratları dâ'imâ yüzleri açık gezmegin niçe nâ-mağrem kimseler görüb vebâle girdiler ve belki görüb bir fesâd ideler diyü ihtiyârlarını yanuma da'vet idüb: - T

²⁰⁸⁶ tã'ife-i: - T

²⁰⁸⁷ vâzgeçireyiz: vâzgeçeler M

bu şahrānuñ ortalık yerinde bir tılsım ideyim. Her kınkı ‘avrat ol tılsımı görürse yüzine perde tutub bir dağı yüzi açık gezmeye. Lâkin ol şartla ki pâdişāhum birkaç gün bu menzilde eglenüb geçüb gitmeyeler ve ne kadar şey lâzım ise cümlesini²⁰⁸⁸ hâzır eylemege fermān buyuralar didi²⁰⁸⁹. İskender gerçi Rus üstine varmak bize bundan dağı ziyāde mühimdür. Lâkin bir dağı bu yere de²⁰⁹⁰ uğramayub buncılayın bir hayrlı maşlahatda yitmeyüb²⁰⁹¹ kalmak lâzım gelür diyüb²⁰⁹² nā-çār birkaç gün ol maħallde oturağ eylemege karar virüb emr eyledi ki hakīme ne kadar şey lâzım ise cümlesini hâzır u müheyyā²⁰⁹³ ideler. Pes hükemādur²⁰⁹⁴ dāmen-der-meyān idüb üstād mi‘mārlara siyāh taşdan bir ‘avrat şüreti yondurub beyāz mermerden yüzine bir yaşmak tutdı ve tılsım ile bu şüreti ol şahrānuñ ortalık yerine dikdi. [59a M] Pes Kıfçāk nāzeninleridür gelüb geçdikçe ol şüreti²⁰⁹⁵ görüb yüzindeki perdeyi gördüklerinde her birine te’sİR idüb anlar da perde ile gezmeye başladılar ve yüzlerini bir dağı kimseye göstermeyüb nā-maħremlerden²⁰⁹⁶ şakındılar. Pâdişāhdur bu hāli gördükde hayrān olub hakīme didi ki behey ādem biz pâdişāhlığımız ile bu kavmüñ ihtiyārlarını huzūrumuza getürüb her birine niçe²⁰⁹⁷ ihsānlar idüb naşihatler eyleyegördük²⁰⁹⁸ ise de²⁰⁹⁹ aslā sözimüzi²¹⁰⁰ tutmayub ‘inād eylemişler iken senüñ buncılayın taşdan yapulma şüretüne bu kadar halkuñ²¹⁰¹ rām olduklarınuñ hikmeti nedür diyü hakīme²¹⁰² su’āl eyledikde hakīmdür²¹⁰³ cevāb virüb şehriyārum bu nāzenin ‘avratları sineleri gerçi çekme²¹⁰⁴ gümüş gibidür. Lâkin içinde olan yürekleri taş gibi pek olmağın bu taş yüreklilere degme ādemüñ sözi te’sİR eylemeyüb yine

²⁰⁸⁸ cümlesini: cümlesi M

²⁰⁸⁹ didi: didiler M

²⁰⁹⁰ yere de: yerlere T

²⁰⁹¹ yitmeyüb: bitmeyüb T

²⁰⁹² diyüb: diyü M

²⁰⁹³ u müheyyā: - M

²⁰⁹⁴ hükemādur: hakīmdür M

²⁰⁹⁵ ol şahrānuñ ortalık yerine dikdi. [59a M] Pes Kıfçāk nāzeninleridür gelüb geçdikçe ol şüreti: - T

²⁰⁹⁶ nā-maħremlerden: nā-maħremden M

²⁰⁹⁷ niçe: - M

²⁰⁹⁸ naşihatler eyleyegördük: naşihat eyledik T

²⁰⁹⁹ ise de: - M

²¹⁰⁰ sözimüzi: sözimüz T

²¹⁰¹ halkuñ: halk T

²¹⁰² hakīme: hakīmden T

²¹⁰³ hakīmdür: hakīm T

²¹⁰⁴ ‘avratları sineleri gerçi çekme: ‘avratlar gerçi sineleri M

bunlara bu şüret gibi bir taş yürekli gerekdür ki²¹⁰⁵ anuñ [108a T] kıyāfetini gördüklerinde ‘ibret alub qalblerine te’sİR ide. Bunlar da pes bu²¹⁰⁶ şüreti görüb buncılayın cānsuz şüret²¹⁰⁷ nā-maḥremlerden şaḳınub yüzini örttüğü yerde biz niçün örtmeziz diyüb her biri yüzlerini örtmege başladılar ve birisi de oldur ki bu tılsımdur bunda niçe gizli te’sİR vardur ki²¹⁰⁸ anı yine tılsım bilen ādem bilür ve ḥaḳīqatini²¹⁰⁹ añlar. Didi ki²¹¹⁰ elḳışsa ol tılsım sebebi ile cümle ol²¹¹¹ yerüñ ‘avratları yüzlerini örtmege başlayub bir daḳı nā-maḥreme görünmediler. Rivāyet iderler ki ḥālā daḳı²¹¹² ol tılsım Kıfçāḳ²¹¹³ şaḥrāsında tırur imiş. El-‘uhdetu ‘ale’r-rāvī.

28. Bu Maḥall Rus ‘Askeri İskender’üñ Geldüğinden Āgāh Olub Tedārik Görmeleridür²¹¹⁴

Çünki²¹¹⁵ İskender ol maḥallden göçüb bu qadar ‘asker ile yola girdi. Her varduğı yerde dürlü dürlü²¹¹⁶ ḥayr idüb ḥalḳa niçe in‘ām ü²¹¹⁷ iḥsānlar ider idi. Pes bu tarīḳle Rus memleketine yaklaştıklarında²¹¹⁸ birkaç gün oturaḳ idüb cümle ‘asker diñlendiler. Tā kim girü qalanlar²¹¹⁹ da gelüb yetiştiler. Bu taraḳdan²¹²⁰ Rus ‘askeri kendi ‘ālemlerinde iken günlerde bir gün ḥaber geldi ki İskender intikām almaḳ ḳaşdıyla ḥisāba gelmez gök demire ḡarḳ olmuş ‘asker ile bu memleketlere²¹²¹ yakın gelmiş. Yanında ol qadar pehlivān dilāverler var imiş²¹²² ki her biri cenk güninde

²¹⁰⁵ ki: - T

²¹⁰⁶ bunlar da pes bu: pes bunlar da M

²¹⁰⁷ buncılayın cānsuz şüret: - T

²¹⁰⁸ ki: - T

²¹⁰⁹ ādem bilür ve ḥaḳīqatini: - M

²¹¹⁰ ki: - M

²¹¹¹ ol: - T

²¹¹² daḳı: - T

²¹¹³ Kıfçāḳ: Kıfçān T

²¹¹⁴ Bu Maḥall Rus ‘Askeri İskender’üñ Geldüğinden Āgāh Olub Tedārik Görmeleridür: Bu Maḥall İskender’üñ ‘Asker Alub Gıtdüğidür M

²¹¹⁵ çünki: çün T

²¹¹⁶ dürlü dürlü: bir dürlü M

²¹¹⁷ ü: - T

²¹¹⁸ yaklaştıklarında: yaklaştıḳda M

²¹¹⁹ diñlendiler tā kim girü qalanlar: diñlendi ve giride olanlar M

²¹²⁰ taraḳdan: taraḳda M

²¹²¹ bu memleketlere: memleketiñüze M

²¹²² dilāverler var imiş: ve dilāver almış M

yedi başlı ejder olub yalıñuz bir başıyla²¹²³ niçe biñ ‘askere karşı kor imiş ve yanınca Hind’den²¹²⁴ [59b M] ve Çin’den iki yüz fil getürmüş ki²¹²⁵ her biri bir tağa beñzeyüb cenk olduĝda fillere²¹²⁶ demirden cebe giydürüb düşmen ‘askerinüñ üstine şalıvirirler imiş diyüb başdan başa İskender’üñ yanında ne kadar dilāver var ise cümlesini birer birer²¹²⁷ beyān eylediler. Pes²¹²⁸ Rus t̄a’ifesiñ serdārları²¹²⁹ ki adına Qaytāl dirler idi. Çünkü bu haberden āgāh oldu. Etrāf u²¹³⁰ eknāfa haberler gönderüb yedi bölük Rus t̄a’ifesi cümle bir yere gelüb Qaytāl’uñ yanına cem‘ oldılar. Rus ‘askeri ile İskender’üñ konduĝu yerüñ arası iki fersah idi. Pes Qaytāl’dur yanına bu kadar ‘asker cem‘ olduĝını gördükde şād olub cümle belli başlılarını yanına²¹³¹ da‘vet idüb her birine istimāletler virüb didi ki İskender’üñ ‘askeri çoĝluĝından ašlā h̄atırñuza elem gelmesün. Anlaruñ cümlesi bir ālāy derme çatma²¹³² ‘asker olub kimi Rüm’dan ve kimi ‘Acem’dan²¹³³ ve kimi Hind ve Çin’den bir yere gelmedür ve cümlesi nāz u niyāz ile [108b T] beslenmiş. Bir ālāy yiyüb içmege alıñmış ‘asker olub bizüm gibi zaħmet ü miħnet ile²¹³⁴ h̄aşıl olmuş degillerdür. Bugün yarın karşımuza geldikde bir hamlemüze t̄akat getüremeyüb cümlesi perīşān olurlar. Hemān er olub ayak pekligi idüb cānla çalışıñ. İskender Hind ü Çin’e varub hālā yanınca bu kadar²¹³⁵ māl u ‘asker²¹³⁶ ü h̄azīne getürmüşdür. ‘Askerini bozduĝda cümle mālları²¹³⁷ elimüze girüb bir daħı dünyāda māla muħtāc olmayub nekbetilikden h̄alāş oluruz ve İskender’i bozduĝdan soñra artık bir vilāyet halkı bizüm önümüze t̄uramayub²¹³⁸ İskender gibi yedi iklim dört güşeye mālİK olub

²¹²³ başıyla: başla T

²¹²⁴ Hind’den: Hind T

²¹²⁵ ki: - T

²¹²⁶ fillere: - M

²¹²⁷ birer birer: bir bir T

²¹²⁸ pes: - T

²¹²⁹ serdārları: serverleri M

²¹³⁰ u: - T

²¹³¹ yanına: katına M

²¹³² derme çatma: dirme devşürme T

²¹³³ ve kimi ‘Acem’dan: - M

²¹³⁴ miħnet ile: miħenle M

²¹³⁵ yanınca bu kadar: niçe M

²¹³⁶ u ‘asker: - M

²¹³⁷ mālları: māllarını T

²¹³⁸ önümüze t̄uramayub: önümüze t̄urmayub T

elimüze cihân mâlları girüb²¹³⁹ biz de sâ'ir vilâyetüñ halkı gibi devlet bulub kâmrân oluruz diyüb bunuñ gibi sözlerle vâfir esdi şavurdu. Pes ol ahmağ kavm ki 'ömrllerinde māl u²¹⁴⁰ hazine görmeyüb dâ'imâ zarûretle geçinegelmişlerdür. Serdârlarından buncılayın gânimet haberlerini²¹⁴¹ işitdikde her biri cüş²¹⁴² u hurûşa gelüb mādâmki biz sağ olayız var kuvvetimüz²¹⁴³ bāzūya getürüb düşmen 'askerini bozmağda sa'ylar idelim didiler. Çünkü Kaytāl 'askerinüñ buncılayın bî-pervā olub düşmen 'askerini gözlerine şalındurmadiklarını gördi. Şād olub [60a M] cenk tedbiri ile muqayyed oldı. Āzīn-i cānib İskender de²¹⁴⁴ dīvān idüb pādīşāhlar ve pehlivānlar huzūrına cem' oldılar. Her birine tesliyetler virüb didi ki bu Rus tã'ifesi ne kadar çok olursa da bizüm pehlivānlarımız ile cenge kâdir degillerdür²¹⁴⁵. Bunlaruñ dâ'imâ işi güci yol²¹⁴⁶ kesüb hîle ile açmazdan bir yeri gâret eylemekdür. Sâ'ir 'asker gibi karşı gelüb merdâne cenk eylemege cānları yoğdur. Aşlā cebe vü cevşenleri olmayub çırcıplağ²¹⁴⁷ bir ālāy nekbetī tã'ife olmağın bizüm gök demire garğ olmuş 'askerimüzüñ karşısına geldiklerinde bir hamlede tãkat getüremeyüb cümlesi perīşān olurlar. Hağğ te'ālā hāzretlerinüñ²¹⁴⁸ 'avni ile bu zamāna gelince gāh²¹⁴⁹ 'Acem'de ve²¹⁵⁰ gāh Hind'de niçe hisāba gelmez kuvvetli mükemmel 'asker ile cenk idüb cümlesine gālib olduk. Hağğ te'ālā hāzretinden ümīdimüz oldur ki bunlara da gālib olub perīşān [109a T] ideyiz ve hālā bu taraflarda hisāba gelmez Tātār 'askeri vardur. Düşmen üzerine havāle eyleyüb biz temāşāya tursağ da olur. Zīrā Tātār 'askeri²¹⁵¹ egerçi Rüm tã'ifesiyle de aralığda dost degillerdür. Nihāyet²¹⁵² Rus ile düşmenlikleri Rüm'dan dağı ziyāde olmağın bulduklarında²¹⁵³ kanını içerler.

²¹³⁹ girüb: - M

²¹⁴⁰ u: - M

²¹⁴¹ haberlerini: haberlerin T

²¹⁴² cüş: cürüş M

²¹⁴³ kuvvetimüz: kuvveti T

²¹⁴⁴ de: - T

²¹⁴⁵ degillerdür: degildür M

²¹⁴⁶ yol: yolu T

²¹⁴⁷ çırcıplağ: çırlağ çıplağ M

²¹⁴⁸ hāzretlerinüñ: hāzretinüñ T

²¹⁴⁹ gāh: - M

²¹⁵⁰ ve: - M

²¹⁵¹ düşmen üzerine havāle eyleyüb biz temāşāya tursağ da olur. Zīrā Tātār 'askeri: - T

²¹⁵² aralığda dost degillerdür. Nihāyet: ulağdur dost degildür. Lākin M

²¹⁵³ düşmenlikleri Rüm'dan dağı ziyāde olmağın bulduklarında: kādīm düşmenleridür bulduklarınıñ T

29. İskender'ün Meşel Getürdükleridür²¹⁵⁴

Nitekim zamān-ı evvelde iki kurd bir tilkiyi avlamağa kaçd idüb üstine havāle olmuşlar. Tilkidür kurdların elinden ʿāciz kaldıķda ol maħalle yakın yerde bir köy var imiş ki içinde iri çōbān köpekleri olup her biri kurduñ düşmen-i cānı olduğunu tilki bilür imiş. Pes tilkidür kurdların öninden kaçarak köye yakın geldügi gibi hemān²¹⁵⁵ haykırub çağırmağa başlar²¹⁵⁶. Köpeklerdür bu āvāzı işitdiklerinde her biri yerinden atılıb köyden taşra çıkub iki dāne kurdı²¹⁵⁷ gördükleri gibi kovmağa başlayub ardlarına düşerler. Tilkidür köpekleri kurlara havāle idüb kendü zarāfetle ellerinden yaķasını kırtarır ve uzaķdan seyrlerini çalub temāşāya tırur²¹⁵⁸. Pes biz de bir düşmeni bir düşmene havāle eylesek murād üzre işlerini tamām idüb haķlarından gelürler. Lākin bize de²¹⁵⁹ ğayri kimsenüñ imdādı lāzım degildür. Gene²¹⁶⁰ kendi ʿaskerimüz hisābsuz olmağla Haķķ teʿālā [60b M] hażretinüñ ʿavni ile düşmene geregi gibi cevāb virüb haķlarından gelürüz diyüb ʿaskere tesliyet için²¹⁶¹ bunuñ gibi temşiller getürüb niçe sözleri²¹⁶² söyledi. Pes nāmdārlar cümle pādişāha duʿālar idüb didiler ki biz bunca zamāndan berü bir²¹⁶³ cenkde düşmenden yüz çevirmeyüb cān u²¹⁶⁴ başla saʿylar idegelmiş idik. Şimdi de pādişāhimuzuñ himmeti ile geregi gibi saʿylar²¹⁶⁵ idüb düşmen ʿaskerini perişān eylemekde cān u başımızu dirīğ eylemeziz didiklerinde İskender de serdārlara hilʿatler giydürüb sāʿir ʿaskere de inʿām ü²¹⁶⁶ ihsānlar eyledi ve cümle ʿasker cenk için tedāriklerini görmege başlayub İskender de

²¹⁵⁴ İskender'ün Meşel Getürdükleridür: - M

²¹⁵⁵ hemān: - T

²¹⁵⁶ başlar: başlarlar M

²¹⁵⁷ kurdı: kurd T

²¹⁵⁸ tırur: tırdı T

²¹⁵⁹ de: - T

²¹⁶⁰ gene: - M

²¹⁶¹ için: idüb T

²¹⁶² sözleri: sözler M

²¹⁶³ bir: - T

²¹⁶⁴ u: - M

²¹⁶⁵ saʿylar: saʿy M

²¹⁶⁶ ü: - T

cenk tedbiri fikrinde olub emr eyledi kim qaravullar²¹⁶⁷ çıķub ‘askeri şabāħa dek bekleyüb dūşmen tarafından emīn olalar.

30. Bu Maħall Dāstān İskender’üñ Rus İle Olan Cengi Aħvālidür²¹⁶⁸

Çünkü şabāħ olub²¹⁶⁹ iki ‘askerdür yerlerinden tırub deryālar²¹⁷⁰ gibi mevc urmağa başladılar. Bu tarafından²¹⁷¹ İskender emr eyledi kim cümle ‘asker yerlü yerinde qarār idüb şaf bağlayub turalar. Pes bunca pādişāħlar²¹⁷² her biri kendü ‘askeri ile fermān olunan [109b T] tarafından qarār idüb başdan başa gök demire ğarķ olmuş iki yüz fili ‘askerüñ²¹⁷³ önine dizüb ardlarına²¹⁷⁴ dilāverler tırdı ve İskender’üñ taħtını bir beyāz filüñ üstine kırdılar. Çıķub üstinde qarār eyledi. ‘Acem ‘askeri sağ kılda tırub Hind ü Çin ü²¹⁷⁵ Türkistān ħalkı şol tarafa tırdılar. Rus ‘askeri de bölük bölük²¹⁷⁶ şaf bağlayub cümle sağ ve şolını²¹⁷⁷ tertīb idüb serdārları olan Qaytāl ‘askerüñ orta yerinde qarār eyledi. Pes İskender’üñ kūs u²¹⁷⁸ sūrñaları çalınmağa başlayub²¹⁷⁹ şadāsı ortalığa velvele²¹⁸⁰ virdikde Rus ‘askerinüñ çakleri de cūş u²¹⁸¹ ħurūşa gelüb²¹⁸² atlarüñ kişnemesi ve²¹⁸³ dilāverlerüñ na‘rasından kıyāmetler kıpob ħāy u ħüyıla ‘ālem tıduķda nāĝāħ Rus ‘askerinden bir dilāver meydāna ‘azm eyledi. Bir miķdār cevlān idüb hüner gösterdikden şoñra er taleb idüb²¹⁸⁴ didi ki ben ki fülān bin fülānım. Arslanlarla niçe tıtuşub kıpılanlarla cenk idüb niçe dilāverleri [61a M] elümde zebün eyledim. Cenk ğüninde mızrāĝum

²¹⁶⁷ qaravullar: qaravul M

²¹⁶⁸ Bu Maħall Dāstān İskender’üñ Rus İle Olan Cengi Aħvālidür: - M

²¹⁶⁹ olub: oldı M

²¹⁷⁰ deryālar: deryā T

²¹⁷¹ tarafından: tarafından T

²¹⁷² pādişāħlar: pādişāħları T

²¹⁷³ fili ‘askerüñ: fil ‘askerinüñ T

²¹⁷⁴ ardlarına: ardına da M

²¹⁷⁵ ü: - T

²¹⁷⁶ bölük bölük: - T

²¹⁷⁷ şolını: şolı T

²¹⁷⁸ u: - T

²¹⁷⁹ çalınmağa başlayub: çalınub T

²¹⁸⁰ velvele: zelzele M

²¹⁸¹ u: - T

²¹⁸² gelüb: geldi T

²¹⁸³ ve: - T

²¹⁸⁴ idüb: eyleyüb M

öñinden degme pehlivān cān kırtarub hālāş olamaz. Eger sözüme inanmazsañuz içiñüzden biriñüz karşıma gelüb görsün didikde Rūm ‘ askerinden bir dilāver karşı çıkub bir miqdār cenk eyledikden soñra bir kılıç urub Rūmī’yi helāk eyledi. Bir dilāver dağı çıkub ol da helāk olduğda hemān-dem Hind²¹⁸⁵ ‘ askeri içinden bir dilāver şehzāde var idi. Bu hāli gördükde kararı kıalmayub meydāna girdi ve herife muķābil olub cenk eylemege başladılar. Cihānı biri birinüñ başına teng idüb āhir-i kār şehzādedür²¹⁸⁶ ğazaba gelüb tığ-ı elmās-günü²¹⁸⁷ bilinden çeküb bir kılıç çaldı ki Rus’uñ başını top gibi meydāna yuvalandı. Pes Rus ‘ askerinden tekrār bir dilāver dağı intiķām kaşdıyla meydāna girüb şehzādenüñ karşıasına geldikde anuñ da²¹⁸⁸ başına da bir kılıç urdı. Tā ki²¹⁸⁹ kemerine varınca iki pāre eyledi. Andan soñra biri dağı meydāna girüb anuñ da işini tamām eyledi. Elķışsa günüñ yarısı²¹⁹⁰ oluncaya dek²¹⁹¹ şehzādenüñ meydānına giren cümle helāk olmağla düşmen ‘ askerinüñ gözi korkub artık kimse meydāna girmedi. Pes şehzādedür başdan ayağa varınca [110a T] düşmen kıanyla²¹⁹² boyanub dönüb karar-ğāhına geldikde İskender’dür şehzādeye hil’ at giydirüb taħsīn ü²¹⁹³ āferīnler eyledi. İki²¹⁹⁴ ‘ askerdür meydāndan dönüb yerli yerlerinde²¹⁹⁵ gelüb karar eylediler. Ol gicedür²¹⁹⁶ geçüb şabāh olduğda tekrār iki ‘ asker at arķasına gelüb deryālar gibi cüş u hurūşa geldiler ve²¹⁹⁷ bölük bölük şaf bağlayub biri birinüñ karşıasına tırduklarında hemān-dem Rus²¹⁹⁸ ‘ askerinden başdan başa gök demire ğarķ olmuş bir pehlivān meydāna girüb fil-i mest²¹⁹⁹ gibi kükreyüb er taleb eyledikde Hind ‘ askerinden kıara tağa beñzer bir pehlivān fil kıadar bir ata süvār olub meydāna girdi. Bir miqdār cenk eyledikden soñra Hindī’dür hemān haşmına bir ğürz urub başını hurd eyledi. Düşmen ‘ askeri bu hāli gördüklerinden

²¹⁸⁵ Hind: Hindī T

²¹⁸⁶ şehzādedür: şehzāde M

²¹⁸⁷ elmās-günü: elmāsı M

²¹⁸⁸ da: - T

²¹⁸⁹ tā ki: ki tā M

²¹⁹⁰ yarısı: yarusı T

²¹⁹¹ dek: daķ M

²¹⁹² kıanyla: kıanına M

²¹⁹³ taħsīn ü: - M

²¹⁹⁴ iki: - T

²¹⁹⁵ yerlerinde: yerinde T

²¹⁹⁶ gicedür: gice M

²¹⁹⁷ ve: - M

²¹⁹⁸ Rus: Rūm T

²¹⁹⁹ fil-i mest: mest fil M

Hindî'den qorqub kimse girmedî. Bir zamândan soñra²²⁰⁰ bir dilâver yüreklenüb 'azm-i meydân eyledikde ol da Hindî'nün elinde helâk oldî. Elkışşa bu üslûb üzere düşmen [61b M] 'askerinden bir niçe pehlivânlar²²⁰¹ birbiri²²⁰² ardı şıra Hindî'nün elinde helâk oldılar. Pes Hindî'dür qarşusına gelenleri cümle pâymâl eylemeğin kendüsine gurûr gelüb artık kimse benüm hamleme tãkat getüremez diriken nãgâh düşmen 'askerinden bir zûrlı²²⁰³ pehlivân meydâna girüb Hindî'yi helâk eyledi. Andan soñra Rûm dilâverlerinden biri meydâna girdi. Anı da helâk eyledi²²⁰⁴. Elkışşa Rûm u²²⁰⁵ Çîn 'askerinden bir niçe zûrlu²²⁰⁶ pehlivân meydâna girdiler²²⁰⁷. Cümlesi birer birer helâk olub herîfe muqâbil bir dilâver bulunmadıkda nãgâh Mâzenderân dilâverlerinden bir şehbâz²²⁰⁸ ejder gibi ağızından âteş şaçarak atını meydâna sürüb Rus dilâverlerine²²⁰⁹ muqâbil olub didi ki ey nâ-bekâr Rus benüm elümden qande kaçar²²¹⁰ qurtarırısñ? Şimdi saña miqdâruñı gösterüb yoldaşlarımıñ qanını senden alayım didikde Rus'dur gördi kim gelen herîf mest 'ifrîte beñzer bir dilâver olub elinde bir qarbesi var. Şanki bir yedi başlı ejderdür ki gören âdemüñ yüregi çâk olur. Pes safrâsı başına çıkub²²¹¹ gözleri qararmağa başladı ve bildi ki kendünün cevâb vireceği âdem degildür. Qarşusunda turmağa taħammül idemeyüb nâ-çâr 'âr u²²¹² nâmûsı birağub döndi ve murâd eyledi ki 'askere kaçub haşmınıñ elinden cânını²²¹³ qurtara. Pehlivândur behey nâ-bekâr-ı derd-mend²²¹⁴ deminden beri²²¹⁵ bu qadar âdemi helâk eylemişiken şimdi sağıqla meydândan çıkub²²¹⁶ halâş olayım dirisiñ. Bu

²²⁰⁰ Hindî'dür hemân haşmına bir gürz urub başını hürd eyledi. Düşmen 'askeri bu hâli gördüklerinden Hindî'den qorqub kimse girmedî. Bir zamândan soñra: - T

²²⁰¹ pehlivânlar: pehlivânları T

²²⁰² birbiri: biri biri M

²²⁰³ zûrlı: zorlu T

²²⁰⁴ andan soñra Rûm dilâverlerinden biri meydâna girdi anı da helâk eyledi: - T

²²⁰⁵ u: - T

²²⁰⁶ zûrlu: - M

²²⁰⁷ girdiler: çıkdılar M

²²⁰⁸ şehbâz: şahbâz M

²²⁰⁹ dilâverlerine: dilâverine M

²²¹⁰ kaçar: cân M

²²¹¹ çıkub: urub M

²²¹² u: - M

²²¹³ cânını: cân M

²²¹⁴ nâ-bekâr-ı derd-mend: nâ-bekâr M

²²¹⁵ deminden beri: - T

²²¹⁶ meydândan çıkub: çıkub meydândan M

ne²²¹⁷ olmaz [110b T] sevdâdur. Tüt şu harbeyi diyüb ardından bir harbe atdı. Arkasından urub gögsinden bir qarış taşra çıķub yalman gösterdi. Herîfdür at zürıyla ‘askere varduğı gibi yıķılıub cān virdi. Gördiler kim ardından atduğı harbe gögsinden bir qarış taşra²²¹⁸ çıķmış. Herîfden qorkuya düşüb kimse meydāna girmeye qādir olamadılar²²¹⁹. Pehlivāndur meydānda bir zamān²²²⁰ yalıñuz qalub qarşusına gelür haşm isteyüb cevlān eylemege başıladı. Āhir-i kār Rus ‘askeriniñ serdāri olan Qaytāl’uñ hışmlarından bir şehbāz²²²¹ dilāver var idi ki adına Kivîl dirler idi. Fîl gibi bir ata süvār olub ‘azm-i meydān eyledi²²²². Bir miqđār cenk eyledikten soñra Māzenderāni Kivîl’e bir kılıç urub işini tamām eyledi. Düşmen ‘askerinden feryād qopub bu acı ile biri biri ardı şıra yetmiş nefer dilāver meydāna girüb cümlesini Māzenderāni helāk eyledi. Qaytāl’dur bu hāli gördükde nā-çār olub silāhlarını giyüb atına süvār oldı ve meydāna girüb haşmına muqābil olub aḡşāma dek cenk idüb biri biriniñ başına cihāni teng eylediler ve ikisi de biri birine niçe yaralar urdılar. Āhir aḡşām yakın olduqda Qaytāl fırsat bulub ‘āle’l-ğafle Māzenderāni’ye²²²³ bir kılıç urmaqla helāk eyledi. Çünkü Qaytāl’dur haşmına galebe eyledi. Dönüb ‘askerine geldi. Bu taraftan İskender dilāverüñ helāk olduğına ziyāde acıyub lākin aḡşām olmaqla meydāna kimseyi göndermeyüb iki ‘askerdür döndiler ve gelüb yerlü yerinde qarār eylediler. Pes ol gice de geçüb çünkü şabāḡ oldı. ‘Askerdür at arkasına gelüb biri biriniñ qarşusunda şaf baqlayub tırdılar. Kūsar ve sūrñalar çalınmağa başıladıqda Rüm dilāverlerinden bir şehbāz meydāna girüb düşmen ‘askerinden istedikde Rus ‘askerinden biri meydāna gelüb birbirine muqābil oldılar. Bir miqđār cenk eyledikten soñra hemān-dem Rüm dilāveri amān u zamān virmeyüb gelen Rus’uñ başına bir gürz urub ḡurd eyledi. Tekrār biri daḡı meydāna girdikde anı da helāk eyleyüb bu üslüb üzre düşmen ‘askerinden meydāna girenleri birer birer amān virmeyüb işlerini tamām eyledikde [111a T] hemān-dem Rus ‘askerinden bir gürbüz pehlivān meydāna girüb bir iki ḡamleden soñra Rümü’ye bir kılıç urub helāk eyledi.

²²¹⁷ ne: - M

²²¹⁸ gögsinden bir qarış taşra: bir qarış öñinden M

²²¹⁹ girmeye qādir olamadılar: girmedi T

²²²⁰ meydānda bir zamān: biraz zamān meydānda M

²²²¹ şehbāz: şāhbāz M

²²²² [62a M] - [63b M] arası iki varak kopuktur.

²²²³ T nüshasında “Māzenderāni’ye” şeklindedir.

Pes Ermen ‘askerinden arslana beñzer bir dilâver kim adına Şerve dirleridi. At kıparub Rus’uñ öñini alub bir kılıç havâle eyledi. Rus’dur kılkınını karşı virdikde kılıçdur kılkınını iki pâre idüb Rus’uñ işini tamâm eyledi. Tekrâr bir pehlivân dağı meydâna girüb Şerve’ye muqâbil oldı. Bir miqdâr cenk idüb birbirine hamle eylediler. Āhir Şerve herife bir kılıç urub helâk eyledikde Rus ‘askerinden Hurrem dirler bir pehlivân meydâna girdi. Başdan başa demire ğarķ olmuş bir gürbüz herifdi. Şerve’ye muqâbil olduğda evvelki hamlede bir kılıç ile Şerve’nüñ işini tamâm eyledi. Ermen dilâverlerinden biri dağı meydâna girüb ol da helâk oldı. Elkışsa biri biri ardınca niçe dilâverler Hurrem’üñ elinde pâymâl olduğda Ermen şâhı Duvâli’nüñ artık şabr [u] kararı kılmayub hemân-dem silâha ğarķ olub meydâna ‘azm eyledi. Hurrem’dür karşıdur Duvâli’yi gördükde yüregi kıpob cânı boğazına geldi. Lâkin neylesün karşı durmağdan ğayri çâre olmadığından nâ-çâr Duvâli’ye²²²⁴ hamle eyledi. Ol dağı hamlesini redd eyledikden soñra kılıcı ‘üryân idüb Hurrem’e öyle bir kılıç çaldı ki başdan kemerine varınca iki pâre idüb her pâresini bir tarafa düşürdi. Hurrem’üñ²²²⁵ bir dilâver karındaşı var idi. Bu hâli gördükde tahammüli kılmayub bi-ihtiyâr meydâna girdi. Bir kılıç hamleden soñra Duvâli anı da karındaşınıñ gitdiği yola gönderüb işini tamâm eyledi. Elkışsa bir niçe pehlivân Duvâli’nüñ elinde pâymâl olduklarında Rus ‘askerinde bir pehlivân var idi. Adına Cüdra dirleridi. Ziyâde zürlü herif olub yalnız başıyla niçe bölük ‘askere karşı kıyub cihânı birbirine kıtmışidi. Hemân-dem meydâna girüb Duvâli’ye²²²⁶ muqâbil oldı ve haşmâne cenk idüb cihânı birbirinüñ başına teng eylediler. Āhir aḡşâm yakın olduğda Duvâli’ye²²²⁷ bir kılıç havâle eyledi. Kılkınını iki şakķ idüb başına bir ‘azım yara açdı. Aḡşâm vaḡti olmağla tabl-ı âsâyiş çalınub [111b T] iki ‘asker meydândan dönüb yerlü yerlerinden karar eylediler. Duvâli meydândan çıkub otağına getürdiler. Yarasına merhem urub tîmârına meşğül oldılar. İskender Duvâli’nüñ mecrüh olduğına ziyâde acıyub hazîneden merhem gönderüb hâḡırını şordı. Pes ol gice de geçüb çünki şabâḡ oldı. İki ‘askerdür yerlerinden turub meydâna geldiler. Kūs u sürnâlar ‘âleme velvele virdikde hemân-dem Cüdra ‘azm-i meydân eyledi. Bir

²²²⁴ T nüshasında “Duvâli’ye” şeklindedir.

²²²⁵ T nüshasında “Hurrem’üñ” şeklindedir.

²²²⁶ T nüshasında “Duvâli’ye” şeklindedir.

²²²⁷ T nüshasında “Duvâli’ye” şeklindedir.

miqdār hūner gōsterüb cevln̄an eyledikden şoñra er ʔaleb eyledi. Hind ʔ askerinden bir dilāver meydāna gelüb Cūdra’nuñ evvelki ʔamlesine ʔāqat getüremeyüb helāk olduqda bir dilāver daḡı girüb anuñ da işi tamām olduqda Hind ʔ askeri benāmlarından bir tevānā pehlivān var idi ki hemān-dem ʔ azm-i meydān idüb Cūdra’ya muqābil oldı. Birbiriyle ʔaylī merdāne cenk idüb ortalık yerde bir niçe ʔamle ʔaṭā geçdikde Hindī’dür ʔazaba gelüb hemān-dem elindeki gürzini Cūdra’ya ʔavāle eyledikde başına rāst gelüb ʔurd eyledi. Var ʔuvvetini bāzūya getürüb işini tamām eyledi. Çünki Cūdra’dur helāk oldı. Rus ʔ askerinden ʔarsūs dirler bir nāmdār pehlivān var idi ki ol vilāyetlerde ʔamlesine ʔāqat getürür ādem yoḡidi. Hemān-dem meydāna girdi. Şanki bir yedi başlı ejder idi ki aḡzından āteş şaçaraq gelüb Hindī’ye muqābil oldı. Cümle ʔ asker ʔarsūs’uñ cünbişinden ürküb ʔorquya düşdiler. Elqışsa Hindī ile cenge başlayub biri birine vāfir ʔamle eylediler. Āḡir ʔarsūs bir ʔılıç urub Hindī’yi helāk eyledi. Andan şoñra gürürlanub didi ki benüm aduma ʔarsūs dirler. Rus ʔ askeriniñ Rüstem-i dāstānıyım. Her kim ʔarşuma gelürse zırh yerine kefenini şarub gelsün ve kendünüñ öleceğini bilsün diyüb İskender ʔ askerinden bir pehlivān istedikde kimse baş gōstermeyüb meydāna girmedi. İskender ise Hindī’nüñ helāk olduğına ziyāde elem çeküb murād eyledi ki ʔ askere el şallayub cümle ʔ asker bir uğurdan düşmen üzerine ʔamle ideler. Yine fikr idüb belki bir dilāver meydāna girüb şu mel’ūnuñ [112a T] ʔaḡḡından gele diyü şaḡa şola baḡarken hemān-dem ʔ askerüñ bir ʔarafından şimşek gibi bir şebbāz at ʔoparub meydāna girdi ve cevln̄an idüb ʔaylī çapüklük ve hūnerler ʔ arz eyledikden şoñra ʔarsūs’a muqābil olub bir ʔılıç çaldı ki başı ʔop gibi meydāna yuvalandı. Bir dilāver daḡı meydāna girdikde anı da helāk idüb elqışsa bu üslüb üzre biri biri ardınca Rus ʔ askerinden ʔırq nefer ādem meydāna girdiler. Ol şebbāzuñ elinde helāk olub artıq meydāna kimse girmedikden şoñra hemān-dem at ʔoparub kendüsini düşmen şaflarına urub kimini helāk idüb ve kimini mecrūḡ eyledikde ʔorqusından kimse meydāna girmedi. Ol daḡı meydāna varub İskender daḡı anuñ buncılayın dilāverliğine ʔayrān ʔalub taḡsīn ü āferīnler eyledi. Çünki aḡşām yaḡın olmuşidi. İki ʔ askerdür meydāndan dönüb gelüb yerlü yerlerinde ʔarār eylediler. İskender’dür bārgāhına gelüb muşāhibleriyle meydāna giren dilāverüñ ciḡer-dārlıḡını söyleşüb ʔ aceb şu şebbāz ʔanḡı ʔ askerüñ dilāverlerinden ola? Eger bilsen niçe in’ām [ü] iḡşānlar ideydim. ʔatı maḡallinde bulunub ʔaylī yüz

ağartdı. Bârekallâh zür-bâzûsı ise ancak olur diyüb taḥsînler eyledi. Çünkü yine şabâḥ olub şaflar düzülde. Rus ‘ askerinden taḡa beñzer bir pehlivân var idi. Meydâna girüb ḥaşm istedikde Hind dilâverlerinden niçesi meydâna girüb cümlesi pehlivânuñ ḥamlesi altında pâymâl olduklarında yine dünki gün meydâna giren dilâver bir taraftan at ḳoparub meydâna girdi ve bir oḡ atımı yer ḳaldıḳda tîr ü kemâne el urduḳda pehlivâna bir oḡ gönderdi. Ol da ḳalkınımı ḳarşu virdikde ḳalkınından atlasa igne geḳer gibi geḳüb cebe vü cevşen söküb bir taraftan girüb öbür taraftan çıkub ḥaylî meydân gitdi. Pehlivândur igne yemiş köpek gibi yıkılıb helâk oldu. Biri daḫı meydâna girüb anı da bir oḡla helâk eyledi. Elḳışsa bir niçe dilâverlerüñ birer oḡla işini tamâm eyledikden soñra yayını terkeşine ḳoyub ḳılıcını ‘ üryân idüb meydâna girenleri birer ḳılıç ile helâk eyledikden soñra ḳılıcını da ḳınına ḳoyub mızrâḡını eline aldı. Bir niçesini de mızrâḡla [112b T] öldürüb²²²⁸ ba‘ dehu gürzini eline alub bir niçe pehlivânları gürzle başlarını ḥurd idüb pâymâl eyledi. Elḳışsa düşmen ‘ askeriniñ başına ḳıyâmetler ḳoparub az ḳaldı ki cümlesi perîşân olalar. Hele aḫşâm vaḳti yakın olmaḡla ḫabl-ı âsâyiş çalınub iki taraftan ‘ askerdür meydândan dönüb âsâyiş etdiler. Çünkü ol gice de geḳüb şabâḥ olduḳda iki ‘ askerdür at arḳasına gelüb meydâna [64a M] geldiler. Şaflardur tertîb olunub kûs u sürnâlar ‘ âleme velvele virdikde hemân-dem Rus ‘ askerinden taḡa beñzer yaban ḫerîfi²²²⁹ meydâna girdi. Aşlâ görülmemiş ‘ ifrite²²³⁰ beñzer bir cân-ver olub üstinde aşlâ cebe vü cevşeni olmayub gevdesi sağrıya beñzer. Aşlâ²²³¹ kendüye²²³² ne oḡ geḳer ve ne ḳılıç keser ve²²³³ aşlâ silâḫı daḫı²²³⁴ olmayub ancak kerpiç gibi bir iki pâre demiri olub birini âdemüñ üstine degil taḡa²²³⁵ ḫavâle eylese yere berâber eylerdi. Pes İskender tarafından ḫerîfüñ ḳarşusına kim geldi ise birer ḫamlede cümlesiniñ işini tamâm eyledi. Meydâna giren dilâverlerden aşlâ kimse ḫerîfe gâlib olmak degil tâlib olmaḡa bulunmadı ve zaḫm urmak nirede olur²²³⁶? Elḳışsa aḫşâma dek ḫerîfüñ ḳarşusunda

²²²⁸ Bu kelime T nüshasında iki kere yazılmıştır.

²²²⁹ yaban ḫerîfi: yaya bir ḫerîf M

²²³⁰ ‘ ifrite: ‘ ifrite M

²²³¹ bir cân-ver olub üstinde aşlâ cebe vü cevşeni olmayub gevdesi sağrıya beñzer aşlâ: - T

²²³² kendüye: - M

²²³³ ve: - T

²²³⁴ daḫı: - M

²²³⁵ degil taḡa: - M

²²³⁶ tâlib olmaḡa bulunmadı ve zaḫm urmak nirede olur: zaḫm urmaḡa ḳâdir olamadılar M

niçe dilâver helâk olub çünki aḥşâm oldı. Meydândan ‘askerdür dönüb çadırlarında karar eylediler. İskender de bārgāhına gelüb muşāhibleri ile oturub didi ki bugün meydāna giren ḥerīfūñ ḥāline ḥayrān oldum. ‘Acabā ne ma‘ kûle²²³⁷ cān-ver ola ki üstinde cebesi olmayub elinde silāḥı yoğiken bir iki demir pāresiyle bu kadar dilāverleri helâk eyledi ve er ise bu ḥerīf insān olmayub belki dīvdür didikde ol vilāyetūñ aḥvālinden ḥaberdār olanlardan biri ol meclisde ḥāzır olmağla didi ki ṣhriyārum öyle işidiriz ki karanlık vilāyete²²³⁸ yakın yerde bir tağ var imiş ki buncılayın niçe ādemler ol tağda²²³⁹ olurmuş. Her biri ki²²⁴⁰ gerçi şūret-i insānda ise de²²⁴¹ lākin ne şoydan olduklarını²²⁴² kimse bilmez imiş. Libās u ta‘ām kaydında olmayub giydikleri koyun pōstı ve yedikleri penīr olub ğayri şey yemezler imiş ve alınlarında gergedān boynuzı²²⁴³ gibi boynuzları²²⁴⁴ olub uyķuları geldikde bir ağaca çıkub boynuzını muḥkem bir tala²²⁴⁵ şaplayub uyur imiş. Rus çōbānları tağlarda gezerken rāst geldikde otuzı kırkı bir yere gelüb [113a T] ağaç üstinde uyurken zencīrlerle muḥkem bağlayub andan soñra güçle aşığ²²⁴⁶ çeküb indirirler imiş. Pes [64b M] yere indikde ḥaykırub zūr idüb bendlerini kırub çōbānları bir dal arķasıyla helâk idermiş ve eger bağları pek²²⁴⁷ muḥkem olub kırmağa kādir olmaz ise²²⁴⁸ tutub şehre getürürler imiş ve cenkləri²²⁴⁹ olduğı vaķtde cengī fil gibi meydāna getürüb ḥaşmlarınıñ üstine ḥavāle iderler imiş. Ğālibā²²⁵⁰ bugün de meydāna giren ḥerīf de anlardan olmağ gerekdür didi²²⁵¹. İskender’dür bu ḥikāyeyi işidüb ḥayrān kaldı. Elķışsa çünki şabāḥ oldı. Tekrār iki ‘askerdür meydāna geldikde hemān yine dünki ḥerīf cengī fil gibi meydāna girüb²²⁵² ağızından āteşler²²⁵³ şaçarak meyān-ı²²⁵⁴

²²³⁷ ma‘ kûle: maķûle M

²²³⁸ vilāyete: vilāyetine M

²²³⁹ niçe ādemler ol tağda: ol tağda niçe ādem M

²²⁴⁰ ki: - T

²²⁴¹ şūret-i insānda ise de: şūretā insān olub M

²²⁴² olduklarını: olduğımı M

²²⁴³ boynuzı: boyunuzı T

²²⁴⁴ boynuzları: boynuz T

²²⁴⁵ muḥkem bir tala: bir dala muḥkem M

²²⁴⁶ aşığ: aşığa T

²²⁴⁷ bağları pek: bağlarınıñ M

²²⁴⁸ olmaz ise: olamazsa M

²²⁴⁹ cenkləri: cenk M

²²⁵⁰ Ğālibā: Ğāliben T

²²⁵¹ didi: - T

²²⁵² meydāna girüb: - T

meydāna geldi²²⁵⁵. Rūm u Çīn dilāverlerinden bir niçesi meydāna girüb her biri herīfūñ elinde helāk olduḡda hemān-dem ‘askerūñ ortalıḡ yerinden bir dilāver at ḡoparub šāhīn gibi meydāna girdi. İskender’dür²²⁵⁶ gördükde bildi ki²²⁵⁷ iki gün meydāna çıkub hüner gösteren²²⁵⁸ dilāverdür. Acıyub yazıḡ šu dilāvere ki buncılayın amānsuz dīvūñ ḡarşusına çıkdı. Belki telef olub elinde helāk ola. Dīv elem çeküb tırurken dilāverdür oḡ atımı yere geldikde hemān-dem tīr ü kemāne el urub herīfe bir iki oḡ atdı. Lākin aṡlā birisi de²²⁵⁹ te’şīr eylemedi. Herīf de ḡarşusunda olan dilāverūñ oḡ atduḡından ḡazaba gelüb hemān-dem demirden²²⁶⁰ kerpicini eline alub ḡaşmına ḡavāle eyledi. Dilāverdür kerpiç gelürken çapüklük idüb yerinden šıçradı. Kerpiçdür gelüb yere ḡarḡ olduḡda²²⁶¹ herīf ḡaşmını meydānda šaḡ gördükde ḡazaba gelüb bir kerpiç daḡı ḡavāle eyledi. Anuñ da öñinden ḡalāş olduḡda dibelik āteş olub bir kerpiç daḡı ḡavāle eyledi²²⁶². Yine šıçrayub redd eyledi²²⁶³. Üçünci atdı. Anı da²²⁶⁴ šavuşdurdı. Nevbet dilāvere geldikde gürzini eline²²⁶⁵ alub herīfe ḡavāle eyledi. Ol da arḡasını virüb ḡamlesini redd eyledikten šoñra hemān-dem šıçrayub dilāveri yaḡasından tıttub atından indirdi ve ḡaşd eyledi kim başıḡı ḡoparub helāk eyleye. Başıḡından zırh külāhı²²⁶⁶ ²²⁶⁷ dūşüb yüzi açıldıḡda gördi kim šaçları perīşān olub ay pāresine [113b T] beñzer²²⁶⁸ bir güzel çehreli nāzenīndür. Öldürmeyüb ellerini baḡladıḡda dūşmen ‘askeri ziyāde šād olub sürūrlarından ḡulüvv ü feryād ḡopardılar. Pes bir niçesi meydāna girüb esīr aldılar ve muḡkem bend idüb ḡabs eylediler. İskender bundan ziyāde elem çeküb emr eyledi kim cengī fillerden birini meydāna çıkıarub herīfūñ üstine šalalar. Hemān-dem taḡ gibi bir fil meydāna sürdiler ve

²²⁵³ āteşler: ateş T

²²⁵⁴ meyān-ı: - T

²²⁵⁵ geldi: girdi T

²²⁵⁶ İskender’dür: İskender T

²²⁵⁷ ki: kim M

²²⁵⁸ gösteren: göstüren T

²²⁵⁹ birisi de: - T

²²⁶⁰ demirden: - T

²²⁶¹ olduḡda: oldı T

²²⁶² anuñ da öñinden ḡalāş olduḡda dibelik āteş olub bir kerpiç daḡı ḡavāle eyledi: - T

²²⁶³ redd eyledi: - M

²²⁶⁴ atdı anı da: ḡamlesini de M

²²⁶⁵ eline: ele M

²²⁶⁶ külāhı: - M

²²⁶⁷ [65a M] [65b M] varakı kopuktur.

²²⁶⁸ Bu kelime T nüshasında iki kere yazılmıştır.

herifün üstine niçe harbeler atub âteş saçagördiler. Aşlâ te'sir eylemedi. Herif gördi kim filün cümle atub tutduğu hortumundur²²⁶⁹. Hemân-dem iki eliyle filün hortumunu tutub çeküb kıopardı. Fildür bir tarafa yıkılıb cân verdi. İskender'dür herifden bu zürü gördükde ziyâde elem çeküb yanında olan hükemâlardan birine gâlibâ devlet bizden yüz döndürmüşdür ki hiçbir işimiz ilerü gelmeyüb iki günden berü niçe şehbâz dilâverlerimiz şu herifün elinde zebün oldılar didikde hakîm de pâdişâha du'âlar idüb şehriyârum elem çekmeñ. Bunda nesne yokdur. Düşmen 'askerine zafer bulmak murâd-ı hümâyûnunuz olursa hük-m-i nücüm öyledür ki şehriyârum meydâna gireler. Bu herife cevâb virmek degil bütün cihân halkı bir yaña olsalar pâdişâhımuñ elinde zebün olub perîşân olmaları muqarrerdür didikde İskender emr eyledi kim Çin pâdişâhı virdügi atı çeküb bir kemend getüreler. Pes taht üstinden inüb silâh giydi ve ata süvâr olub kemendi eline alub meydâna girüb herifle muqâbil olduqda [114a T] hemân-dem kemendi halka halka idüb herife havâle eyledi. Kemenddür boğazına geçdi. İskender'dür herifi boğazından çekerek dönüb 'asker-gâhına geldikde 'askerden tahsîn ü âferînler şadâları feleklere peyveste oldı. Düşmen 'askeri ise İskender'ün bu dilâverliğini gördükde medhüş olub dem-beste kıaldılar. Pes ahşâm yakın olmağın artık cenk olmayub iki 'askerdür dönüb yerlü yerinde kıarâr eylediler. İskender herifi muhkem bağlayub emr eyledi kim meclis kıuralar. Sâkılerdür gelüb piyâleler ortalıkda devr eylemege başladıkda İskender'dür nedimleri ile muşâhabete başlayub didi ki şu dilâveri 'aceb Ruslar ne yaptılar? Eger esir idüb habs eyledilerse Hakk te'âlâ hazretleri lufti ile ellerinden halâş eylemege başladılar. Âsândur şehbâz ise ancak olur yâ ne dirsiz diyüb gele. Tolu içelim diyüb 'ayş u nüş eylemege başladılar. Bir zamândan soñra kelleler germ ve sîneler nerm olduqda emr eyledi kim habs olunan esiri huzûrına getüreler. Pes tağ gibi herifi keşân-ber-keşân meclise getürdiler. Herifdür meclise geldikde dil bilmez idi ki 'özr dileyüb 'afv taleb eyleye. Hemân zâr zâr ağlamağa [66a M] başladıkda pâdişâh merhamet idüb emr eyledi kim²²⁷⁰ bağıni çözel. Çünkü bendini²²⁷¹ çözdiler ve oturdub²²⁷² öñine yemek

²²⁶⁹ T nüshasında "hürtumundur" şeklindedir.

²²⁷⁰ kim: pes M

²²⁷¹ çözeler çünkü bendini: - T

²²⁷² ve oturdub: oturub T

 odular. Yemegi yedikden²²⁷³ sonra birkaç  adeh  ar b da²²⁷⁴ virüb ri'ayetler
 eylediler.  unki herifün  arnı  oyub keyfi yetiŐdi. Hem n-dem  alkub tahtu n öninde
 yüzini yere s r b bir mi d r söz söyledi. L kin kimse dilini bilmed ginden ne
 didigini a layamadılar²²⁷⁵. Andan sonra b rg hdan taşra çıkub bir cins segirdüb gitdi
 ki tozunı bile göremediler. İskender bunu n h line hayr n olub herif benden  z d
 olub keyfi yetiŐdikde 'aceb ni un gitdi ola didikde muŐahibler n²²⁷⁶ her biri bir
 s zd r²²⁷⁷ söyleyüb kimi didi ki  ehriy rum  ahr da büyümüŐ bir hayv n olma la²²⁷⁸
 benden²²⁷⁹  z d olduğu gibi yine  ahr ya gitdi diyüb ve²²⁸⁰ kimi de  ar b başına
  ıkdıkd  gördi kim bu meclisde kendüsine be zer  dem yo dur²²⁸¹. AlıŐdu u
 y r nları²²⁸² h t rına get r b²²⁸³ anlara²²⁸⁴ gitdi didiler²²⁸⁵. İskender her birinün
 Őo betlerin²²⁸⁶ di ley b açmaz  odi. Bir zam ndan sonra herifd r²²⁸⁷ tekr r
  ıkgeldi²²⁸⁸. Gördiler kim bir n zenin  ızı  uŐa ından tutub eline almış. P diŐahu n
  nine geldikde²²⁸⁹ [114b T]  ızı yere  oyub h lince  ullu lar 'arz eyleyüb tekr r
  ıkub²²⁹⁰ gitdi.  ızdur p diŐ hı gördükde hic bından başını önine Şalub t rdi.
 P diŐ hdur herifün Şan'atına²²⁹¹ hayr n olub  izu n yüzine ba dıkd  gördi kim bir
 n zenin meh-p red r²²⁹² ortalığı halvet idüb kimse  almadıkd   ızı yanına
  a ırub²²⁹³ ta ayy d ile ba dıkd  bildi kim h k nu n kendüsine virdiği  engid r ve
 mu addem  meyd nda dil verliğini begenüb y dına  olular i d gi Ő hb z  engi

²²⁷³ yemegi yedikden: yemek yendikden T

²²⁷⁴ da: - T

²²⁷⁵ didigini a layamadılar: did g n a lamadılar T

²²⁷⁶ muŐahibler n: muŐahibler M

²²⁷⁷ sözdür: söz M

²²⁷⁸ hayv n olmağla: hayv ndur T

²²⁷⁹ benden: benden M

²²⁸⁰ ve: - T

²²⁸¹ yo dur: yo  M

²²⁸² y r nları: y r nı T

²²⁸³ getürüb: gelüb M

²²⁸⁴ anlara: - T

²²⁸⁵ didiler: didi T

²²⁸⁶ her birinün Őo betlerin: muŐahibler n sözini M

²²⁸⁷ herifd r: herif M

²²⁸⁸  ıkgeldi:  ıkgel b M

²²⁸⁹ geldikde: gelüb T

²²⁹⁰ çıkub: Çıkdı M

²²⁹¹ Şan'atına: va 'ına M

²²⁹² meh-p red r: m h-p red r M

²²⁹³  a ırub:  a ırub M

cāriyedür²²⁹⁴. Ziyāde ta' accüb idüb buncılayın nāzenin ile dilāverligüñ ne münāsebeti vardır diyü hayrān qaldı ve kıza²²⁹⁵ aḥvālını su'āl eyledikde çengī de²²⁹⁶ ibtidā²²⁹⁷ pādişāha du'ālar idüb andan soñra aǧzından la' l ü cevāhirler²²⁹⁸ şaçub didi ki şehriyārum ben cāriyeñüz ḥāqānuñ cāriyesi idim. Sa'ādetlü pādişāhuma peşkeş virildikde²²⁹⁹ beni bile virüb ta' rīf iden kimse buncılayın cāriye cihānda bulunmaz didiginden şehriyārumuñ [66b M] mübārek ḥātırlarına²³⁰⁰ aǧır gelüb bu cāriyelerine iltifāt buyurmayub aşlā meclislerine getürmediler. Ben cāriyeñüz de pādişāhımuñ ḥidmetlerinde olmaduǧumdan²³⁰¹ ziyāde melül olmuşidim. Cenk günü olduǧda kaşāvetümden meydāna girüb şehriyārumuñ ṭālī' -i hümayūnları ile bir miqdār hüner göstermiş idim. Üçüncü gün yine meydāna girdikde baḥtum müsā'ade itmeyüb²³⁰² meydāna gelüb beni aldılar. Ayaǧuma bendler urub ḥabs aldılar²³⁰³. Bu ḥerīfüñ elinde zebün olub esir oldum. Beni tutub getürdükde²³⁰⁴ birkaç Rus meydāna gelüb beni aldılar ve elüme ayaǧuma bendler urub ḥabs eylediler. Andan²³⁰⁵ soñra şehriyārum meydāna girüb ḥerīfi zār u zebün idüb dost u²³⁰⁶ gerden-beste meydāndan çıkub sürükleyüb²³⁰⁷ götürdüklerinde cümle²³⁰⁸ Rus 'askeri mātem idüb fiǧānlar²³⁰⁹ eylediler. Belki ḥile ile ḥalaş olur²³¹⁰ diyü üstüme ḥisāba gelmez bir zebān ḥāric-i āheng ḥerīfleri²³¹¹ gözci qodılar. Giceden bir miqdār geçdikde şahrādan bir hāy u hüy qopdı. Ne ola dir iken bir zamāndan soñra anı gördüm ki ḥerīfdür gelüb cümle bekçileri tārmār eyledi ve²³¹² benüm bendlerümi çözüb kuş gibi pençesine alub şehriyārumuñ ḥuzūrına getürdi. Ḥaqq'a çok şükrler ki zindānda iken şehriyārumuñ

²²⁹⁴ cāriyedür: cāriye imiş M

²²⁹⁵ kıza: kızdān T

²²⁹⁶ çengī de: çengīdür T

²²⁹⁷ ibtidā: - M

²²⁹⁸ cevāhirler: cevāhir M

²²⁹⁹ virildikde: virdikde T

²³⁰⁰ ḥātırlarına: ḥātırına T

²³⁰¹ olmaduǧumdan: olmaduǧından T

²³⁰² müsā'ade itmeyüb: müsā'id olmayub M

²³⁰³ meydāna gelüb beni aldılar ayaǧuma bendler urub ḥabs aldılar: - T

²³⁰⁴ olub esir oldum beni tutub getürdükde: oldum beni tutub esir eyledikde M

²³⁰⁵ andan: - M

²³⁰⁶ u: - T

²³⁰⁷ çıkub sürükleyüb: çıkarub M

²³⁰⁸ cümle: - M

²³⁰⁹ fiǧānlar: fiǧān T

²³¹⁰ olur: ola T

²³¹¹ ḥerīfleri: ḥerīfler M

²³¹² ve: - M

meclisine geldim diyüb vâkı²³¹³ olan aḥvâli cümle²³¹³ bir bir beyân eyledi. İskender ziyâde şād olub cāriyenüñ ağzını [115a T] öpdü²³¹⁴ ve didi ki ey nāzenin meh-pāre²³¹⁵ gerçi muḳaddem saña iltifāt eylememiş idik. Lākin ḥālā muḥabbetüñ göñlimüzde²³¹⁶ kat kat oldu. Zirā hem meclisde eglence olub ve hem cenk güninde dilāversin. Seni meydānda ḥaylī çapük ve şehbāz gördük. Zūr²³¹⁷ ḳuvvetüñe ašlā söz yoḳdur²³¹⁸. Her vechle taḥsīn ü āferin itmege²³¹⁹ lāyḳsin. Ḥālā isterim ki sāzuñi da²³²⁰ diñleyüb āvāzuñi da²³²¹ işidelim didikde hemān-dem cāriyedür²³²² yer öpüb varub çengī getürdi ve oturub bir miḳdār sāzını çalub türkilerini yırladı. İskender'dür cūş u ḥurūşa gelüb²³²³ murād eyledi ki ol gice çengī ile ber-murād ola ve²³²⁴ lākin daḫı düşmen²³²⁴ askerî perīşān olmaduḡından şöḫbet irte giceye ḳaldı.

31. Bu Maḥall İskender'ün²³²⁵ Rus²³²⁵ Askerini [67a M] Perīşān İdüb Nūşābe'yi Ḥalāş Eyledigidür

Çünkü ol gice de²³²⁶ geçüb şabāḥ oldu. Āftāb-ı²³²⁷ ālem-tāb²³²⁷ ḳulle-i²³²⁸ Ḳāf²³²⁸ dan baş ḳaldırub nūrī ile cihān rüşen olduḡda iki askerdür yerlerinden ṭurub silāḫa ḡarḳ olub atlara süvār oldılar. Meydāna girüb birbirine²³²⁹ muḳābil şaflar²³³⁰ bağlayub ṭurdılar. İskender de şabāḫdan Ḥaḳḳ te²³³¹ ālā ḫazretine tazarru²³³¹ u niyāzlar idüb Rus²³³¹ askerini cemi²³³¹ sini perīşān eylemek için²³³¹ nuşret ü zafer diledi. Andan şöña

²³¹³ cümle: - T

²³¹⁴ Bu kelime T nüshasında iki kere yazılmıştır.

²³¹⁵ meh-pāre: mäh-peyker M

²³¹⁶ göñlimüzde: - T

²³¹⁷ ve şehbāz gördük zūr: şāhbāz zūr ve M

²³¹⁸ yoḳdur: yoḳ M

²³¹⁹ āferin itmege: aferine M

²³²⁰ da: - T

²³²¹ da: - T

²³²² cāriyedür: cāriye T

²³²³ gelüb: geldi M

²³²⁴ ve: - M

²³²⁵ İskender'ün: İskender M

²³²⁶ gice de: gicedür M

²³²⁷ ālem-tāb: ālem-tāba T

²³²⁸ ḳulle-i: ḳulle M

²³²⁹ girüb birbirine: gelüb biri birine M

²³³⁰ şaflar: şaf M

²³³¹ eylemek için: itmekiçün M

cebe vü cevşenini²³³² giyüb Çin pâdişâhı virdügi ata süvâr olub ‘askerüñ ortalık yerinde qarâr eyledi. Kûs u surnâlar çalınmağa başlayub şadâsı göklere çıkdıqda hemân-dem İskender sağ ve şolda turan ‘askere qol şaldıqda ol deryâ gibi bî-pâyân ‘asker seyler gibi düşmenüñ üzerine aqub hamleler eylediler²³³³. Bu tarafdân Rus ‘askeri de hamle eyleyüb biri birine qarışdılar. Ortalık yerde kıyâmetler qopub hây u hüy ile cihân taldı. Başlardur top gibi²³³⁴ yuvalanub qan seyl gibi revân olmağın atlar qan deryâsı içinde yüzmege başladılar. İskender ise uğraduğı bölükleri²³³⁵ qarâb idüb sâ’ir Rûm u ‘Acem ü Hind ü Çin dilâverleri de düşmen ‘askerinüñ başına kıyâmetler qopardılar. Elqışsa bir zamân²³³⁶ bu hâl üzre ‘azîm cenk olunub iki tarafdân hisâba gelmez ‘asker helâk olduqdan şoñra²³³⁷ nuşret yeli İskender tarafdân esmekle cenk içinde Rus ‘askerinüñ serdârı²³³⁸ olan Qaytâl’ı dilâverler esir idüb²³³⁹ sâ’ir Rus ‘askeridür artık zebûn olmağın yüz [115b T] döndürmege başladılar. Dilâverlerdür düşmenüñ zebûn olduqlarını gördüklerinde²³⁴⁰ var kuvvetlerini²³⁴¹ bázuya getürüb merdâne sa’ylar eylediler. Añir düşmeni perîşân idüb niçesini helâk eyledikden şoñra bākî qalanları da cümlesi²³⁴² perakende olub her biri bir tarafa qarârı firâra tebdîl²³⁴³ eylediler. Düşmen ‘askerinüñ hayme vü hargâhları ve sâ’ir hazîne vü cebe-hâneleri cümle zabt olundu. Çünkü İskender nuşret ü zafer kendüsine müyesser olmağın düşmen ‘askerinüñ [67b M] perîşân olduqlarını gördi. Atından inüb yüzini yerlere sürüb Cenâb-ı Haqq te’âlâya şükrler eyledi. Andan şoñra gelüb tahtında qarâr idüb²³⁴⁴ dîvân eyledi²³⁴⁵. Cümle erkân-ı devlet ve a’yân-ı salţanat gelüb mübârek

²³³² cevşenini: cevşeni T

²³³³ şaldıqda ol deryâ gibi bî-pâyân ‘asker seyler gibi düşmenüñ üzerine aqub hamleler eylediler: şalub işâret eyledikden şoñra deryâ-yı bî-pâyân gibi ol ‘askerdür yerinden hareket idüb düşmenüñ üzerine okuyub hamle eyledikde T

²³³⁴ başlardur top gibi: başlar M

²³³⁵ bölükleri: yerde bölük bölük T

²³³⁶ bir zamân: - M

²³³⁷ olduqdan şoñra: olduqda T

²³³⁸ serdârı: serdâr M

²³³⁹ idüb: eylediler M

²³⁴⁰ gördüklerinde: gördükde T

²³⁴¹ kuvvetlerini: kuvveti T

²³⁴² cümlesi: cümle M

²³⁴³ qarârı firâra tebdîl: qarâr M

²³⁴⁴ idüb: eyledi T

²³⁴⁵ eyledi: idüb T

bād²³⁴⁶ idüb yer öpdiler ve geçüb yerlü yerlerinde²³⁴⁷ karar eylediler. Andan sonra ganîmet mālından bir miqdārını cümle²³⁴⁸ ‘askere bağışlayub²³⁴⁹ bir miqdārını da yanında²³⁵⁰ olan a‘yāna virdiler²³⁵¹. Andan sonra ol²³⁵² yaban ādemisini istedi. Arayub buldılar ve pādişāhuñ öñine getürdüklerinde²³⁵³ yer öpüb kulluqlar ‘arz eyledi. Pes İskender bir miqdār altun ve cevāhir²³⁵⁴ ihsān eyledikde taşra çıkub bir koyun başı getürüb İskender’üñ öñine kodı. Ya‘nī maqşūdı ben altun ve cevāhiri neyleyim. Eger²³⁵⁵ baña ihsān iderseñüz²³⁵⁶ işte böyle koyun viriñ dimege işāret eyledikde²³⁵⁷ İskender emr eyledi. Herife vāfir koyun ve şıgır virdiler. Öñine katub sürüleri şalub gitdi. Andan sonra emr eyledi²³⁵⁸. Rus ‘askerinüñ başları²³⁵⁹ olan Kaytāl’ı getürdiler²³⁶⁰. Bendlerini²³⁶¹ çözüb hil‘atler²³⁶² giydirdiler ve²³⁶³ yine ol vilāyeti kendüsine virüb harāca kesdiler²³⁶⁴ ve esir olmuş ne kadar belli başlı ādem var ise cümlesini āzād idüb in‘ām [ü] ihsānlar eyledi. Andan sonra emr eyledi kim Nüşābe’yi huzūrına getüreler. Pes²³⁶⁵ Kaytāl’dur varub Nüşābe’yi habsden çıkarub bendlerini çözdü ve şāhāne libāslar giydürüb ‘izzet ü ikrāmı İskender’üñ huzūrına getürdi. Pes İskender Nüşābe’ye ganîmet mālından niçe hazīneler in‘ām idüb andan sonra emr eyledi ki Ermen serdārı olan Duvālī’ye nikāh ideler. Pes Nüşābe’yi Duvālī’ye nikāh eyledikten sonra²³⁶⁶ İskender Duvālī ile Nüşābe’ye hisābsuz māl

²³⁴⁶ bād: kibār M

²³⁴⁷ yerlerinde: yerinde T

²³⁴⁸ miqdārını cümle: miqdār T

²³⁴⁹ bağışlayub: bahş idüb M

²³⁵⁰ yanında: anda M

²³⁵¹ virdiler: virdi T

²³⁵² ol: - T

²³⁵³ getürdüklerinde: getürdiler geldikde M

²³⁵⁴ altun ve cevāhir: cevāhir ve altun M

²³⁵⁵ neyleyim eger: bekler M

²³⁵⁶ iderseñüz: iderseñ M

²³⁵⁷ eyledikde: eyledi M

²³⁵⁸ Herife vāfir koyun ve şıgır virdiler. Öñine katub sürüleri şalub gitdi. Andan sonra emr eyledi: - T

²³⁵⁹ başları: serdārı M

²³⁶⁰ getürdiler: hod M

²³⁶¹ bendlerini: bendlerin T

²³⁶² hil‘atler: hil‘at M

²³⁶³ ve: - T

²³⁶⁴ kesdiler: kesdi M

²³⁶⁵ pes: - M

²³⁶⁶ emr eyledi ki Ermen serdārı olan Duvālī’ye nikāh ideler pes Nüşābe’yi Duvālī’ye nikāh eyledikten sonra: - T

virüb²³⁶⁷ vilāyetlerine gönderdi ve emr eyledi kim vilāyetlerini evvelki gibi ma‘ mūr idüb kendü ‘ālemlerinde olalar. Pes anlar da pādīšahuñ öñinde yer öpüb bu kadar māl u hazine ile dönüb vilāyetlerine gitdiler. Andan soñra İskender niçe zamān ol taraflarda²³⁶⁸ eglenüb gāh ‘ ayş u ‘ işret²³⁶⁹ [116a T] idüb [68a M] gāh da şayd u şikār ile²³⁷⁰ eṭrāfı seyr ü temāšā eyler idi.

32. Bu Dāstān İskender’üñ Āb-ı Hāyāt Ārzūsı ile Zūlmāta Gitdüğini Beyān İder²³⁷¹

İskender çünkü Rus vilāyetin feth idüb²³⁷² birkaç gün ol maḥallde eglenüb zevk [ü] şafāya meşgūl oldu. Yine günlerde bir gün şabāḥdan kılķub emr eyledi kim meclis kuralar ve ne kadar ḥükemā vü muşāḥibler²³⁷³ var ise cümlesini da‘ vet ideler. Pes meclisdür ārāste kılınub cümle muşāḥibler de gelüb karar eylediler ve²³⁷⁴ ‘ ayş u ‘ işrete başlanub sīm-ten sākīler elinden şarāb-ı gülgūn içilüb kelleler germ ve sīneler nerm olduğda muşāḥabete başlanub²³⁷⁵ bundan soñra ‘ acabā ne tarafa gitsek ve kanķı diyārı varub temāšā eylesek gerekdür²³⁷⁶ dinildikde kimi Ḥorāsān’a²³⁷⁷ gidelim diyüb ve kimi de İşfahān’a varalım didi ve kimi cenk vādīsini medḥ idüb kimi de Hind[ū]stān’a gitmeği münāsib gördi²³⁷⁸. Ol meclisde bir ihtiyār kimse var idi. Çünkü nevbet ol pīre geldi. Pādīšāha du‘ālar eyledikten soñra şehriyārum ne kadar memleket var ise cümlesine²³⁷⁹ birer kerre varub gördiñüz ve her birini bir miķdār seyr ü temāšā kıldıñuz. Lākin karanlık memlekete varmayub ol taraḥı seyr

²³⁶⁷ virüb: virdiler M

²³⁶⁸ taraflarda: taraḥda T

²³⁶⁹ ‘ işret: nūş T

²³⁷⁰ ile: ve M

²³⁷¹ gitdüğini beyān ider: gitdigidür M

²³⁷² vilāyetin feth idüb: ile ber-taraḥ oldu M

²³⁷³ vü muşāḥibler: muşāḥibleri T

²³⁷⁴ ve: - M

²³⁷⁵ sīm-ten sākīler elinden şarāb-ı gülgūn içilüb kelleler germ ve sīneler nerm olduğda muşāḥabete başlanub: - T

²³⁷⁶ gerekdür: - M

²³⁷⁷ Ḥorāsān’a: Ḥorasān’a M

²³⁷⁸ İşfahān’a varalım didi ve kimi cenk vādīsini medḥ idüb kimi de Hind[ū]stān’a gitmeği münāsib gördi: münāsibdür didi İşfahān’a ve kimi de Çin hevāsımı medḥ idüb kimi de Hindistān’a gitmeği āḥir T

²³⁷⁹ cümlesine: cümlesini T

eylemediñüz. Şimdi münāsib olan zūlmāta gidüb²³⁸⁰ anda āb-ı hayāt dirler bir çeşme vardır. Her kim ol çeşmeden içerse bir dağı dünyāda²³⁸¹ fenā bulmayub cihān tırduqça ‘ālemdede ber-ķarār olur. Şehriyārum da varub ol çeşmeden nūş eylesünler. Tā ki cihānda fenā bulmayalar didikde İskender ey pīr āb-ı hayāt didikleri ‘ilmdür ve²³⁸² zūlmāt içinde²³⁸³ olması yazı altında olduğudur. Yoħsa zūlmātta çeşme olduğunı kim görmüşdür ve bir şuda ne hāl olsa gerekdür ki²³⁸⁴ ādemi ölmekden²³⁸⁵ hıfz eyleye didikde pīr cevāb virüb şehriyārum söziñüz yerindedür. Lākin āb-ı hayāt ķutb-ı şimāl²³⁸⁶ altında zūlmāt içinde gizli bir²³⁸⁷ çeşme olduğı da²³⁸⁸ muķarrerdür. Eger bu ķullarına i‘timād buyurmazlarsa sā’ir ‘uķalā vü hūkemādan da²³⁸⁹ su’āl buyuruñ. Görüñ. Ne dirler didikde pīrūñ bu sözi İskender’i endīşeye **[68b M]** bıraķmağla yanında olan hūkemāsını cümle hūzūrına da‘vet idüb āb-ı hayātı su’āl eyledikde cümlesi söz ihtiyāruñdur. Gerçekden zūlmāt içinde bir şudur diyü ittifāķ eyleyüb ve bu maħalle yakın olmağın gidildiği şüretde tīz²³⁹⁰ varabilür didiler. İskender çünkü hūkemādan haberüñ şahihini alub gördi kim zūlmāta yakın gelmeğın az zaħmet ile āb-ı hayāta vāşıl **[116b T]** olmağla²³⁹¹ dünyāda pāyidār olub fenā bulmaz. Pes İskender bārgāhınūñ ķapusını zūlmāt tarafına açub ‘askere in‘ām ü²³⁹² ihsānlar idüb gönüllerin ele aldı ve ol maħallden göçüb hisābsuz ‘asker ile yola girüb birkaç menzil gidildikde²³⁹³ ‘askerūñ çoğı niçe zaħmetler çeküb hasta oldılar. Pes İskender gördi kim bu kadar ‘asker ile zūlmāta gidilmek mümkün degildir. Kıonduķları şahrāda bir mağāra var idi. Ne kadar hūzūne vü ağırlık var ise cümlesini²³⁹⁴ ol mağāranūñ dibine koyub ‘askeri de ol²³⁹⁵ maħalilde bıraķmağla ķarār

²³⁸⁰ gidüb: gidilmekdür M

²³⁸¹ dünyāda: - M

²³⁸² ve: - T

²³⁸³ içinde: - M

²³⁸⁴ ki: - T

²³⁸⁵ ölmekden: ölmeden T

²³⁸⁶ şimāl: şimāli T

²³⁸⁷ gizli bir: bir gizli T

²³⁸⁸ da: - M

²³⁸⁹ da: - T

²³⁹⁰ tīz: tez M

²³⁹¹ olmağla: olmağın T

²³⁹² ü: - T

²³⁹³ gidildikde: gitdikde T

²³⁹⁴ cümlesini: cümlesi M

²³⁹⁵ ol: bir T

virdi. Tā ki kendüsi āb-ı hayāta varub gelince ‘ asker ol yerde qarār idüb rāhatda olalar. ‘ Askerdür²³⁹⁶ ol maḥallde binālar²³⁹⁷ yapub ma‘ mūr eylediler²³⁹⁸. Pes ol²³⁹⁹ maḡāra dibinde ma‘ mūr olan yerüñ adı Bulḡar dimekle meṣhūr oldu. Andan soñra İskender emr eyledi kim yanınca giden ādemler cümle tāze olub güçli kuvvetli ṣehbāz dilāverler²⁴⁰⁰ olalar. Aṣlā ḡoca ve ḡastadan kimse olmaya²⁴⁰¹. Muḡkem tenbīhler eyledi. Pes cümle ‘ askerdür ol maḥallde ḡalub İskender ‘ askerden öyütlediḡi²⁴⁰² dilāverlerle yola girüb gitdiler. İki menzili bir idüb²⁴⁰³ bu ḡāl üzre kāmil bir ay gidüb ḡulmāta varub ḡayandılar. İskender gördi kim artık aydınlıḡdan niṣān²⁴⁰⁴ ḡalmayub ortalıḡı²⁴⁰⁵ cümle ḡulmāt ḡutmaḡın bundan soñra ḡaranlıḡa girilmek lāzım geldikde yanında olan dilāverleri²⁴⁰⁶ ḡuzūrına ḡaḡırub²⁴⁰⁷ bunlara didi ki bundan soñra önümüzde olan ḡulmāta girüb gitsek gerekdür. Lākin biz bu²⁴⁰⁸ ḡaranlıḡuñ içine girüb gitdikden soñra tekrār dönmek istedüḡümüzde yolu niḡe buluruz. Bize kim delil olub yol gösterir. Bunuñ ḡāresi nedür²⁴⁰⁹ diyü su ‘āl eyledikde her biri bir ḡāre aramaḡa baṣladı ve her kiṣi ‘ aḡlınca bir söz söyledi. Lākin hiḡbiri İskender’üñ ‘ aḡlınca münāsib olmadıḡda cümlesi ‘ āciz ü ḡayrān ḡaldılar. Aḡṣām olub herkes yerlü yerine ḡekilüb gitdiler. Meger ol ‘ askerüñ içinde bir tāze civān var idi ki ve bu civānuñ ḡāyet iḡtiyār bir ḡasta babası var idi ki dā’imā āh u nāleler ile zār u zebūn olub ḡālī diḡer-gūn olmuṣidi. Ol gün pādiṣāh bizümle ḡocalardan ve ḡastalardan kimse gitmesün diyü fermān eyledi. İḡtiyār oḡlına sensüz bunda ḡalamam. Ne ḡāl ise beni bile götür didikde civāndur nā-ḡār babası ḡāḡiriḡün bir ṣandūḡ²⁴¹⁰ yapdırub iḡtiyārı [117a T] cevāhir gibi ol ṣandūḡuñ içine ḡoyub yanınca bile götürdi. Yollarda aḡṣām olduḡda ḡonulub babasını ṣandūḡdan ḡaṣra ḡıḡarub

²³⁹⁶ ‘ askerdür: - M

²³⁹⁷ binālar: binā M

²³⁹⁸ eylediler: eylemekde T

²³⁹⁹ ol: ben ḡārda ya‘ nī M

²⁴⁰⁰ ṣehbāz dilāverler: ṣāhbāz dilāver M

²⁴⁰¹ olmaya: gitmesün diyü M

²⁴⁰² öyütlediḡi: öḡretildiḡi M

²⁴⁰³ iki menzili bir idüb: bir iki menzil bir gidüb M

²⁴⁰⁴ aydınlıḡdan niṣān: aydınlıḡ niṣānı M

²⁴⁰⁵ ortalıḡı: ortası M

²⁴⁰⁶ dilāverleri: dilāverlerin T

²⁴⁰⁷ ḡaḡırub: ḡıḡırub M

²⁴⁰⁸ bu: - T

²⁴⁰⁹ [69a M] - [70b M] arası iki varak kopuktur.

²⁴¹⁰ T nüshasında “ṣāndūḡ” ṣeklindedir.

tenhāca bir miqdār şoĥbet eyleyüb yemegini ve şuyını virdikden şoĥra yine kimse görmesün diyü şandūġa koyub İskender'ün yasaġından pek şaġınur idi. Pes ol gün İskender'ün ĥuzūrında zulmāta gidilmek tedārigini müşāvere idüb kimsenün tedbiri ma'ķul görölmedikde civāndur aĥşām çadırına gelüb babasını şandūġdan çıkarub didi ki pādişāhimuz bu kadar zaĥmet çeküb bu maĥalle geldiklerinden peşimān oldılar ve bugün cümle dilāverleri ĥuzūrına çağırub zulmāta girdikden şoĥra yolu ne tarīkle buluruz diyü müşāvere eylediler. Aşlā birisinün tedbiri İskender'ün re'yine muvāfiķ gelmeyüb cümlemüz ĥayrān kaldı ki diyü vāķi' ĥālī babasına ĥikāye eyledi. Çünki iĥtiyār oġlından bu sözleri işitdi. Didi ki bunuñ çāresi āsāndur. Hemān pādişāhimuz zulmāta gidmek murād eylediklerinde toġurması yaklaşmış bir genç kuvvetlü kışraķ ĥāzır ideler. Yavrusı toġduġı gibi başını kesüb öldüreler ve üstini örtüb tā ki ol maĥallde kalduġını kışraġa göstereler ve hemān yola girüb gideler. Murād eyledikleri yere vardıkdan şoĥra tekrār dönmeķ murād eylediklerinde kışraġı 'askerün öñine katub büş koyalar. Kışraķdur tayını ārzū idüb elbette yolu bulub muķaddemā tay kondaġı yere gelse gerekdür. Bu tarīkle taşra çıkub zulmātdan kurtulurlar didi. Çünki civān babasından bu tedbiri işitdi. Şād olub rāĥatla yatdı. Pes şabāĥ olduġda dilāverler İskender'ün ĥuzūrına gelüb her biri bir çāre aramaġa başladılar. Civān da gelüb babasından işitdüġi tedbiri İskender'e 'arz eyledikde pādişāh bu re'yi beġenüb işte çāresi bulundu diyüb şād oldu ve civāndan şorub senden bu ma'ķüle tedbir gelmek katı 'acebdür. Öyle şanurum, sen bu re'yi kendü fikrünüle bulmayub birinden öġrenmiş olasıñ. Bize toġrusını söylersenñ saña niçe in'ām [ü] iĥsānlar ideyim didikde civāndur pādişāha du'ālar idüb eger şehriyārum bu kullarına amān [117b T] virüb şuçumu 'afv buyururlarsa gerçeġini ĥuzūr-ı hümāyūnlarına 'arz ideyim didi. İskender de her ne ķabāĥatūñ var ise cümlesini 'afv eyledik. Hemān söyle didikde civān muķaddemā şehriyārum bu sefere 'azīmet buyurduķlarında bir iĥtiyār babam var idi. Elbette oġul beni bile götür. Ben sensüz olamam diyüb ibrām eyledi. Ben de nā-çār sözinden çıkamayub yanumca bile götürmüşidim. Dün gice bu müşkili andan şordum ve bu tedbiri beyān eyleyüb cevāb işitdim ve öġrendim sözüñ gerçeġi budur ki ĥuzūr-ı hümāyūnlarında söyledim. Bāķi fermān şehriyārumuñdur didi. İskender civāndan bu sözi işitdikde bildim ki cihānda yalıñuz dilāverlerle iş görölmeýüb iĥtiyārlar da lāzım imiş. Pes civāna in'ām [ü] iĥsānlar idüb ĥātırını şād

eyledi. İskender'dür civânla bu muşâhabetde iken nâgâh gördi kim muḳaddemâ âzâd eylediği yaban âdemîsi zûlmâtdan çıḳagelüb pâdişâha bir arḳa yükü ğâyet a'âlâ semmür getürüb önine ḳodı ve ḳulluḳlar 'arz idüb pâdişâh da biraz ḳoyun bağışladı ve yine geldiği yola gidüb nâ-bedîd oldu. İskender'dür herîfûñ ḫâline ḫayrân olub bu söz añlamazlığla yaban âdemîsinden bu ḳadar vefâdârlıḳ ancaḳ olur diyüb ta'accüb eyledi. Andan soñra pîrûñ didüğü gibi bir ḳışrağ getürüb toğurduḳda yavrusını öldürüb zûlmâta girilüb girdiler. Çünki İskender zûlmâta gidüb âb-ı ḫayât aramağa başladı. Hızır²⁴¹¹ 'aleyhi's-selâm İskender'üñ yanınca bile olmağla yanına çağırub kendinüñ yügrük atını virdi ve bir cevheri var idi ki ḫâşşası şü bulmaḳ idi. Anı da virüb didi ki sen önîmüzce bu atla eṫrâfî ṫolanub âb-ı ḫayâtı araşdır. Ola ki bulaydıñ. Pes bulduḳda evvel kendüñ içüb andan soñra gelüb bize göster. Tâ ki varub içelim. Bu iş senden ğayri kimsenüñ elinden gelmez. Göreyim seni didikde ḫâzret-i Hızır da fermân üzre ata süvâr olub ol cevheri de eline alub çekilüb gitdi. Eṫrâfî ṫolaşub araşdıragördi. Çâre olub bulamadı. Âḫir-i kâr bir ṫarafa toğrı giderken nâgâh elinde olan cevher yarılıub ziyâ verdi. ḫâzret-i Hızır'dur şağa şola baḳub gördi kim gümüşe beñzer şü bir ṫaşuñ arasından ḳaynayub çıkar. Hemân-dem atdan inüb şoyundi ve ol mübârek şü ile yunub [118a T] ve murâd üzre içüb cihân ṫurduḳça ḫayât buldı. Andan soñra libâsını giyüb atına süvâr oldu ve çeşmeyi bir ḫoşça nişân ideyim. Tâ ki İskender'i getürdüḳde ğalaṫ itmeyüb şübhesüz bulub göstereyim diyü tekrâr çeşmeyi baḳub gördi ki çeşmeyi ḳoduñsa bulasıñ. Gözinden ğâ'ib olmuş. ḫâzret-i Hızır bildi kim bunda ḫâḳḳ te'âlânüñ bir sırrı vardur ve ol devlet ancaḳ kendüsine müyesser olub İskender maḫrûm olacaḳdur. Pes ḫâḳḳ te'âlâ ḫâzretine şükrler eyledi ve bir ṫarafa çekilüb bir daḫı İskender'e görünmedi ve bir rivâyetde ilerü şü aramağa giden ḫâzret-i Hızır ile İlyâs 'aleyhi's-selâm idiler. Pes bunlardur âb-ı ḫayâtı arayub zûlmâtuñ içinde giderlerken çeşme kenârına geldiler. Bir miḳdâr ṫa'âm yiyüb râḫat olmağıçün atlarından inüb sofraların orta yerlere getürdiler. Sofrada bulaşmış balıḳ var idi. Birisidür balıḳı sofradan alurken elinden şuya düşürdi. Pes elini şuya şoḳub balıḳı çıḳardıḳda gördi kim balıḳ cânlanub ḫayât bulmuş. Bildi kim ol çeşme aradıḳları âb-ı ḫayâtdur. Pes ikisi de ol şudan içüb cihân ṫurduḳça ḫayât buldılar ve İskender'üñ ol şudan naşîbi olmayub maḫrûm olacağını kendülere ma'lûm olduḳda

²⁴¹¹ T nüshasında "Hızır" şeklindedir.

her biri bir yaña çekilüb perī gibi gözden pinhān oldılar. Elkışışa İskender kırk gün gidüb āb-ı hayātdan bir iz görmeyüb ve Hızır'ı²⁴¹² da bulamayub gā'ib eyledikde nā-ümīd olub gerü dönmege murād eyledi. Pes kışrağı 'askerūñ öñine koyub ardına düşdiler. Tamām kırk gün gitdikden soñra yine muqaddemā zulmāta gitdikleri yerden taşra çıkdılar ve ol maħallden de göçüb cümle 'askerile ağırlıkların bıraқdıqları yere geldiler. İskender'dür bārgāhında qarār idüb muřāhibleri ile 'ayş u 'işret idüb dā'imā zulmātda gördügi 'acā'ibleri söyleyüb āb-ı hayāt çeşmesini bulamaduğına te'essüf eyledilerdi. Günlerde bir gün İskender yine āb-ı hayātı añub hayf ki bu kadar zahmet çekmişiken ele getüremedik didi. Meclisde ol eṭrāfuñ aḥvālını bilenlerden bir ihtiyār var idi. Qalqub pādiřāha du'ālar idüb řehriyārum eger āb-ı hayātdan murād ancaқ cihānda pāyidār olub ölmek ise bu maħalle yakın yerde bir ma' mūr řehr vardır ki anda hīç kimse öldügi [118b T] görülmemişdür ve řehrūñ yanında bir 'azīm tađ vardır. Gāh gāh ol tağdan bir řadā gelüb Ādlī adıyla řehr ḥalkından birine çağırur. Hemān-dem ol kimse cān atub ol tađa toğrı gidüb nā-bedīd olur. Bu sırruñ aşlından kimse āgāh olmayub bilmezler ki řadā nireden gelür ve giden ādem niçe olur? Pes eger řehriyārum ölmekden necāt isterseñüz gerekdür ki ol şehre varub anda qarār idesiz. Pādiřāḥ çünki pīrden bu sözi işitdi. Görelim řu řehrūñ aşlı var mıdur diyü emr eyledi. 'Askerinden bir miқdār ādem ḥāzır oldılar. Pes yanınca bir niçe 'aқıl kimse de alub ol şehre 'azīmet eyledi. Günlerde bir gün şehre gelüb gördi kim cümle aḥvāl pīr didügi gibi olub sözinde ařlā ḥilāf yoқdur. Lākin ol tađuñ emrinde ḥayrān olub niçe 'aқıl kimseye emr eyledi kim [71a M] arayub aşlını bulalar²⁴¹³. Anlar da tađuñ cümle eṭrāfını arayub ařlā bu ḥālūñ sırına 'aқlları yetişmeyüb bulamadılar²⁴¹⁴. Günlerde bir gün ol tađuñ sırını bulmağıçün taқayyüd eyleyenlerden birinūñ 'ömri āḥir olub va' desi tamām olduğda hemān-dem tağdan bir řadādur²⁴¹⁵ gelüb adı ile ol kimseyi çağırdıđda²⁴¹⁶ ḥerīfdür bī-ihtiyār da' vet olunduđda²⁴¹⁷ cānibe²⁴¹⁸ cān atub qalqub gideyim didikde yanında olan yoldaşları ḥerīfe şarılıb nereye gidersiñ diyü

²⁴¹² T nüshasında "Hızır'ı" şeklindedir.

²⁴¹³ bulalar: bula M

²⁴¹⁴ tađuñ cümle eṭrāfını arayub ařlā bu ḥālūñ sırına 'aқlları yetişmeyüb bulamadılar: - M

²⁴¹⁵ řadādur: řadā M

²⁴¹⁶ çağırdığda: çığırdılar M

²⁴¹⁷ olunduğda: olunan M

²⁴¹⁸ cānibe: - T

şoragördiler. Aşlā ağzından cevāb alamayub zabt idemediler. Hemān-dem herif yoldaşlarınıñ elinden kurtulduğı gibi tağa tođrı²⁴¹⁹ segirdüb nā-bedīd oldı. Birkaç gündən şoñra biri dağı gidüb elkışsa va‘ desi tamām olanlardan birkaçı bu üslüb üzre ol tağda nā-bedīd oldılar. Bu ađvāli İskender’e i‘lām idüb şehriyārum bizüm ‘askerimüzden dađı²⁴²⁰ birkaçı tağdan çağırıldıķda²⁴²¹ nā-bedīd olub gitdiler²⁴²² didiler. Pes İskender bildi kim cihānda kimse ecel pençesinden ħalāş olmayub ancaķ ol vilāyetüñ ölümi bu şüretde olmağın ħaķıķat ħālden ħaberi²⁴²³ olmayanlar²⁴²⁴ ölmez şanub diri qalur²⁴²⁵ şanur imiş diyüb²⁴²⁶ ol şehrden de ferāgat eyleyüb dönüb ‘askerine geldi.

33. Bu Maħall İskender’üñ Rüm’a Gitdigidür

Çünkü İskender tekrār ‘asker-gāhına geldi. [119a T] Niçe ħazīneler şarf idüb Bulğar²⁴²⁷ şehrini ma‘mūr eyledi ve²⁴²⁸ cümle ol taraflarda olan maşlahatları görüb gözetdükdən²⁴²⁹ şoñra bir gün göç idüb qandesin Rüm diyüb²⁴³⁰ yola girdi. Çünkü Rüm²⁴³¹ ħalkı İskender’üñ seferden dönüb geldüğinden ħaberdār oldılar. Şehri²⁴³² ārāste idüb bir niçe qonaq pādişāha qarşu çıkub istiķbāl eylediler. Pes pādişāhdur gelüb kendünün eski tahtında qarār idüb bir niçe zamān kendü ‘āleminde oldı ve etrāf u²⁴³³ eknāfda olan memleketlerün her birini bir²⁴³⁴ nāmdār kimseye virüb ol memleketde pādişāh eyledi. Pes herkes birer²⁴³⁵ güşede qarār idüb rāhatda oldılar

²⁴¹⁹ toğrı: doğrı M

²⁴²⁰ dağı: de M

²⁴²¹ çağırıldıķda: çıđırıldıķda M

²⁴²² gitdiler: gitdi T

²⁴²³ ħaberi: ħaber M

²⁴²⁴ olmayanlar: olmayan T

²⁴²⁵ şanub diri qalur: - M

²⁴²⁶ diyüb: - T

²⁴²⁷ Bulğar: Talğar M

²⁴²⁸ ve: - M

²⁴²⁹ görüb gözetdükdən: geregi gibi gördükdən M

²⁴³⁰ diyüb: diyü M

²⁴³¹ Rüm: - T

²⁴³² şehri: şehr M

²⁴³³ u: - T

²⁴³⁴ bir: - T

²⁴³⁵ birer: bir M

ve²⁴³⁶ İskender'ün du'ā-yı devletine meşğul olub kendü 'ālemlerinde oldılar. Bundan soñra İskender bir dağı sefer idüb cihānı seyr eylese gerekdür. Lākin evvelki seferinde cümle şehrden şehre gitmişidi. Bu nevbette²⁴³⁷ ise tağ ve şahrādan ve deryādan²⁴³⁸ gidüb ma' mür [71b M] olmayan yerleri temāşā eyledi. Nitekim āhir²⁴³⁹ kitābda beyān olunur.

34. Bu Maħall İskender'ün 'İlme Rağbet İdüb ve²⁴⁴⁰ Kendüsünüñ 'İbādāt u Tā'atı²⁴⁴¹ ve Ba'zı Aħvāli Beyānındadır²⁴⁴²

Çünkü İskender Rüm'a gelüb qarār eyledi. Emr eyledi kim Yünānī vü Fārsī vü Hindī vü 'Arabī²⁴⁴³ ve sā'ir dilde ne kadar kitāb var ise cümlesini bir yere getürüb tercüme idüb intihāb eyleyeler. Pes hükemā vü 'ulemādur²⁴⁴⁴ gelüb ol vaq̄tde mevcūd olan kitābları bir yere getürüb tercüme eylediler ve cümlesinden bir kitāb te'lif idüb İskender'e 'arz eylediler. Pes Rüm halkınıñ ma'rifete qābil olanları ol kitābı oquyub faẓilet öğrendiler ve 'ilm ü²⁴⁴⁵ faẓiletle İskender'ün yanında qadr ü mertebe vü menzilet²⁴⁴⁶ buldılar. Zīrā İskender'den öyle işāret olmuşidi ki bizüm yanımızda 'izzet ü hürmet isteyüb meclisimize girmeye tālib olanlarıñ yolu 'ilm ü hüner olub her kim 'ilm ü faẓiletten behre-mend olur ise [119b T] bizüm yanımızda qadr ü şeref bulub i'zāz ü ikrāmımıza mazhar olur dimiş idi. Pes cümle halk 'ilme rağbet idüb sa'y lar²⁴⁴⁷ eylediler ve niçesi 'ālim ü fāzıl olub İskender'ün yanında mu'azzez ü mükerrrem²⁴⁴⁸ oldılar ve İskender'ün bir küçük odası var idi ki ašlā anda altun ve gümüşden eşer²⁴⁴⁹ yoğidi. Gāh gāh başından şāhlık tācını çıkarub ol odaya

²⁴³⁶ oldılar ve: olub T

²⁴³⁷ nevbette: nevbet T

²⁴³⁸ ve deryādan: - M

²⁴³⁹ āhir: - T

²⁴⁴⁰ ve: - T

²⁴⁴¹ u tā'atı: tā'atı M

²⁴⁴² aħvāli beyānındadır: aħvālidür M

²⁴⁴³ vü 'Arabī: - M

²⁴⁴⁴ hükemā vü 'ulemādur: hākimlerdür M

²⁴⁴⁵ ü: - T

²⁴⁴⁶ vü menzilet: - M

²⁴⁴⁷ sa'y lar: sa'y M

²⁴⁴⁸ ü mükerrrem : - M

²⁴⁴⁹ eşer: eşeri T

girer idi ve Hakk te'ālā hazretine kulluklar idüb 'ibādāt²⁴⁵⁰ u tã'atlar ider idi ve cemî' halka luḡ u kerem idüb kimseye güç eylememiş idi. Bu sebeble yedi iklim dört güşeye mâlik olub cümle halk²⁴⁵¹ emrine itã'at eylemişler idi ve rivâyet olunur ki dâ'imâ İskender'ün yanında altı bölük âdem ayrılmayub her nereye giderse bu altı dürlü tã'ifeyi yanınca bile götürür idi. Birisi 'asker²⁴⁵² tã'ifesidür ki güçlü kuvvetli şehbâz²⁴⁵³ dilâverler olub düşmen üzerine varilub cenk ü cidâl eylemek lâzım olduğda 'asker²⁴⁵⁴ kuvveti ile cihânı düşmenün başına teng eylerler²⁴⁵⁵ idi ve²⁴⁵⁶ ikincisi²⁴⁵⁷ bir âlây sihr ü efsün bilür kimseler idi ki her biri efsûnda Hârût'a²⁴⁵⁸ gâlib olmağın maḡalli düşdükde anlar ile de²⁴⁵⁹ niçe tedbîrler²⁴⁶⁰ olunur idi²⁴⁶¹. Nitekim ba'zı hikâyelerden ma'lûm oldu. Üçüncüsü söz şâhibi kimseler idi ki bir kerre ilçi gönderüb vardıkları yerde su'ale cevâb virerek maḡalline münâsib sözlerle iş görürler idi. Dördüncü aḡvâl felekden ḡaber dâr ḡakîmler olub 'ilm-i nücüm kã'idesi üzre kendüsünüñ gâlib olmasını anlardan ḡaber alub aña göre 'amel eylerdi. Beşinci rûzgâr görmüş çok 'ömr sürmüş pîrler idi. Niçe cenkler görmüş varḡalar şavmış kimseler olmağın bir maḡallda tedbîr-i müşâvere lâzım geldikde anlaruñ söziyle 'âmil olub her ne dirlerse anı işleridi. Altıncı velîler ve şâlihler idi ki müşkil iş zuhûr idüb tedbîrinde cümlesi 'âciz olsalar anlaruñ du'âsından istimdâd idüb şuleḡânunuñ du'âsı berekâtıyla ol müşkili ḡall eylerler idi.

35. Bu Maḡall İskender'e Niçün Zü'l-ḡarneyn Dinildi ve Anuñ İḡtilâfi Beyânındadır

İskender'e Zü'l-ḡarneyn didikleriniñ sebebi [120a T] iḡtilâf olunub ba'zılar maḡrible maşrıḡa varduğundan ötüri dinildi diyüb ba'zılar da eñsesine şalıverilmiş iki

²⁴⁵⁰ 'ibādāt: 'ibâdet T

²⁴⁵¹ halk: - M

²⁴⁵² birisi 'asker: biri 'askerî M

²⁴⁵³ kuvvetli şehbâz: kuvvetlü şâhbâz M

²⁴⁵⁴ 'asker: 'askerin T

²⁴⁵⁵ eylerler: eyler T

²⁴⁵⁶ ve: - M

²⁴⁵⁷ ikincisi: ikinci T

²⁴⁵⁸ Hârût'a: Hârûn'a T

²⁴⁵⁹ de: - T

²⁴⁶⁰ tedbîrler: tedbîr T

²⁴⁶¹ [72a M] - [73b M] arası iki varak kopuktur.

bölük perçemi olduğundan Zü'l-karneyn dinildi diyüb ba'zılar da iki karn cihānda mu'ammer olduğundan didiler ve bir rivāyet de çünki İskender'ün 'ömri āhir olub bu cihāndan göçdi. Yūnān halkından bir üstād²⁴⁶² İskender'ün şüretini taşvīr eyleyüb 'aqlınca sağ ve şolında iki melek şüreti de taşvīr eyledi ve melek şüretinüñ başında altundan boynuz taşvīr eyledi. Pes cihān halkı cümle İskender rūhına du'ālar idüb eyü nāmını yād iderler idi. Ol üstāduñ eyledügi taşvīri gezdürüb İskender'i görmeyenler o şürete bakub temāşā eylerleridi. Bu hāl üzre taşvīrdür 'Arab halkınıñ eline girdikde gördiler kim üç dāne şüretdür. Kañkısı İskender'ün şüreti olduğını bilemeyüb altun boynuzını melek şüretini İskender şanub Zü'l-karneyn didiler ve bir rivāyet de İskender'ün kulaqları gāyet uzun olub kimse bilmesün diyü təcīnuñ iki tarafından incüden birer halka yapırub kulağı ol incü halka ile örter idi diyü sırrı başını tirāş²⁴⁶³ eyleyen oğlandan gayri kimse bilmez idi. Pes bir niçe zamāndan soñra berber oğlanuñ 'ömri āhir olub cihāndan bir gayrisine muhtāc olduğda bir üstād²⁴⁶⁴ berber dañı tedārik olunub tenhāda başını tirāş eyledikde oğlana tenbīh eyledi ki şaķın bu sırrı kimseye söylemeyüb qalbūñde pek şaķla. Şöyle ki eger bir kimsenüñ ağızından işidirem seni helāk eylerim diyü muhkem tenbīh eyledi. Pes berberdür bu rāzı qalbinde gizleyüb kimseye söylemedi. Lākin yüregine ig olub günden güne bu derdle hasta olub āhir nā-çār olub bir gün taşra çıkub şahrāya gitdi ve beyābānda gezerken bir kuyı gördi. Varub başını kuyuya soķub pādişāhuñ kulaqları uzundur didi. Pes ol rāzı söyledikden soñra qalbinde olan qasāvet gidüb gözi gönli açıldı. Dönüb sarāya gelüb kendi 'āleminde oldı. Bir zamāndan soñra kuyudan bir kāmış bitüb günden güne boy çekdi. Taşra çıkdıktan bir gün bir çōbān ol maħallden geçüb giderken gördi kim kuyudan kāmış bitüb taşra çıkmış. Bir miqđarını kesüb kaval yaptı ve ağızına alub üfürdükde içinden emr-i Haķķ'la İskender'ün [120b T] kulağı uzundur diyü şadā çıkdı. Günlerde bir gün İskender'dür şikārdan dönüb eṭrāfı temāşā eylerken uzaqdan gördi kim bir çōbān eline bir kaval alub ṭurmadan İskender'ün kulağı uzundur diyü çağırır. Pādişāhdur bu şadāyı işitdügi gibi gāyet gāzaba gelüb hemān-dem çōbānı önine getürüb bu sözi sen kimden işitdüñ diyü kışşanuñ aşlını su'al eyledikde çōbān da pādişāha du'ālar idüb şehriyārum ben bu kavalı filān

²⁴⁶² T nüshasında "üstād" şeklindedir.

²⁴⁶³ Bu kelime T nüshasında hep "tırāş" şeklinde yazılmıştır.

²⁴⁶⁴ T nüshasında "üstād" şeklindedir.

yerden gezerken gördüm ki bir kuyudan bir kemiş bitmiş. Kesüb andan peydâ eyledim. Dâ'imâ çaldıkda içinden böyle bir şadâ çıkar. Bundan gayri bir şey bilmem didikde İskender'dür bu hâle hayrân olub sarâyına geldi ve ortalığı halvet idüb birbiri huzûrına da'vet etdi ve didi ki benüm sırrımı sen kime söyledin ki böyle fâş olub tâ şahrâda gezerken çöbânların ağzına dek düşdi. Eger toğrısını söylerseñ saña zararum toğunmaz ve âlâyından zarar görürsün didikde berberdür pâdişâha du'âlar idüb hâşâ ben şehriyârümüñ sırrını kimseye söylemedim. Ancak bu kullarına pâdişâhum bu sırrı kalbünde gizle diyü emr eylediklerinde ol gizli söz yüregümi yiyüb beni hasta eyledikde nâ-çâr şahrâya çıkub filân yerde bir kuyuya varub başımı içine şokub söyledim diyüb bunuñ üzerine 'azîm yemîn eyledikde İskender emr eyledi kim varub ol kuyudan bir kemiş kesüb getüreler. Pes fermân üzre ol kuyudan bir kemiş getürdiler ve ıslâh eyleyüb bir kaval yaptılar. Çaldıkları gibi hemân içinden ol şadâ çıktı. İskender'dür bu hâli gördükde bildi kim cihânda kimsenün râzı gizli kalmayub elbette bir yerden fâş olub tıyulsa gerekdür. Pes birbirün suçından geçüb 'afv eyledi. Andan soñra bu sırr ortalığa yayılıub fâş olduğda İskender'e Zü'l-karneyn diyü lağab kodılar.

36. Bu Mağall İskender İle Bir Çöbânün Hikâyesidür

Rivâyet olunur ki İskender'ün bir nâzenin hizmetkârı olub hüsnde cihâna bir gelenlerden olmağla bir ân pâdişâhuñ yanından ayrılmayub dâ'imâ şayd u şikârda eglencesi idi. Günlerde bir gün nâzenin [121a T] şıtmadan hasta olub gül cemâli şararub şolmağa başladı. Pâdişâhdur hakîmler getirüb derdine bir çäre eyleñ diyü fermân eyledikde her ne kadar 'ilâc eyledilerse aşlâ fâ'ide virmeyüb günden güne hastalığı ziyâde oldı. Pes pâdişâh nâzeninün derdine dermân bulunmadığından ziyâde perîşân olub zevk [ü] şafası uçub gam u miñnete düşdi. Günlerde bir gün ziyâde eleminden sarâyün üstine çıkub eñraf u cevânibi seyr iderken gördi kim uzakdan bir ihtiyâr-ı nürânî çöbân koyunların önüne katub tırmayub otladub gezdirir gördi. İskender'dür çöbânı gördüğü gibi bir miqdâr gönli açıldı. Pes tamuñ üstine oturub yanında olanlara emr eyledi kim varub çöbânı getüreler. Pes fermân [74a M]

üzre varub çöbānı sarāy ʔamınuñ altına getürdüklerinde²⁴⁶⁵ gördi kim²⁴⁶⁶ āsmāna ser çekmiş bir ‘ālī sarāyuñ ʔamından²⁴⁶⁷ bir muhteşem kimse kendüsine baķub ʔurur²⁴⁶⁸. Yanında olanlara²⁴⁶⁹ su’āl eyledikde İskender’uñ sarāyı olduğını bilüb ve sarāy ʔamı²⁴⁷⁰ üstinde seyr iden pādişāh kendisi idüğinden²⁴⁷¹ dađı²⁴⁷² ħaberdār olduğda yer öpüb du‘ālar eyledi. Pes İskender çöbāna ey pīr ʔađ ve şahrālarda gezüb²⁴⁷³ işitdigüñ sergüzeşterden²⁴⁷⁴ baña bir²⁴⁷⁵ ħikāye söyle ki gönüm rüzgāruñ aĥvālinden ziyāde perişāndur²⁴⁷⁶. Tā ki senüñ ħikāyetüñ ile bir miķdār gönlüme teselliler²⁴⁷⁷ vireyim [121b T] didikde çöbān tekrār pādişāha du‘ālar idüb şehriyārum evvel pādişāhum bu ķullarına mübārek ħāırlarınıñ neden²⁴⁷⁸ perişān olduğını beyān buyursunlar. Tā ki ben de²⁴⁷⁹ aña münāsib bir ħikāye söyleyeyim²⁴⁸⁰ didi. İskender’dür çöbānuñ sözinden ħazż idüb nāzeninüñ ħastalığını²⁴⁸¹ beyān eyledikde pīrdür kışşaya vāķıf olub söze başladı ve²⁴⁸² didi ki şehriyārum ben ķulıñuz tāze iken niçe şehriyārlara ħidmet eylemişdim. Cümleden biri Merv şehrinde bir şehzāde idi ki henüz civānlığı vaķti ve tazeligi hengāmı olmağla dā’imā cihān bāđında gül gibi ħandān olub hemişe nedimleri ile ‘ayş u ‘işret ve²⁴⁸³ zevķ ü şoĥbet idüb ne cām-ı sürürüñ inkisārından ħaberdār ve ne çarĥuñ ħumār²⁴⁸⁴ derdiyle bī-mār olub ne meclisine ğam girmiş ve ne rüzgārdan²⁴⁸⁵ elem görmüş bir civān idi. Kendünüñ bir yād-ı ĥoş demi ve bir mūnis maĥremi²⁴⁸⁶ var idi ki dā’imā şehzāde ol ĥüsın bāđınıñ güline bülbül²⁴⁸⁷ ve ol sürür

²⁴⁶⁵ getürdüklerinde: geldiği gibi T

²⁴⁶⁶ kim: - M

²⁴⁶⁷ ʔamından: damında M

²⁴⁶⁸ ʔurur: ʔurma M

²⁴⁶⁹ olanlara: olanlardan T

²⁴⁷⁰ ʔamı: - M

²⁴⁷¹ pādişāh kendisi idüğinden: kendisi pādişāh olduğını T

²⁴⁷² dağı: - M

²⁴⁷³ gezüb: görüb M

²⁴⁷⁴ sergüzeşterden: sergüzeşterden T

²⁴⁷⁵ bir: - M

²⁴⁷⁶ ziyāde perişāndur: perişān olmuşdur T

²⁴⁷⁷ teselliler: tesliyetler M

²⁴⁷⁸ neden: - T

²⁴⁷⁹ ben de: - M

²⁴⁸⁰ söyleyeyim: söyleyem T

²⁴⁸¹ ħastalığını: ħasteligini M

²⁴⁸² ve: - M

²⁴⁸³ ve: - T

²⁴⁸⁴ ħumār: ħamrı T

²⁴⁸⁵ rüzgārdan: rüzgārda M

²⁴⁸⁶ mūnis maĥremi: mūnis ü maĥremi M

ve anuñ cilvesine mā'ıl²⁴⁸⁸ olub bir ān yanından ayırmaz idi. Qazāyile bir gün dilber nāzenin şıtma²⁴⁸⁹ derdine mübtelā olub günden güne gül cemāli şararub şolmağa başladıkda şehzādenüñ hāli perişān olmağın hākimler getürüb 'ilāclar itdiler²⁴⁹⁰. Lākin ašlā derdine dermān bulunmayub cümlesi hastadan nā-ümīd olub bu dertden hālāş olmağ katı müşkildür diyü ittifāğ eylediler. Çünkü şehzāde hākimlerden bu yas haberini aldı. Artık civānuñ bu derdle helāk olacağını [74b M] bilüb yārsuz baña²⁴⁹¹ dünyā dirligi hārām olsun²⁴⁹². Cānānum öldükden şoñra ben de hicrān derdi ile helāk olsam gerekdür. Pes münāsib olan budur ki cānānumdan evvel kendü nefesümi telef idüb anuñ muşibeti günini görmemekdür didi²⁴⁹³ ve ol eṭrāfda bir beyābān²⁴⁹⁴ var idi ki her taşınıñ²⁴⁹⁵ dibinde bir yırtıcı hayvān²⁴⁹⁶ olmağın ol maħalle giden elbette helāk olması muqarrerdür²⁴⁹⁷. Bir kimse bir derde uğrayub dünyā dirliginden nā-ümīd olsa ol beyābāna gidüb hayvānlar²⁴⁹⁸ pençesinde helāk olmağla dünyā ğamından hālāş olur idi. Şehzādedür eleminden kaşd eyledi kim baş alub²⁴⁹⁹ ol beyābāna gide. Yanında olanlar naşihat idegördiler. [122a T] Çāre olub kimsenüñ sözini diñlemedi ve²⁵⁰⁰ hemān çekilüb ol beyābāna gitdi ve şehzādenüñ bir vefādār dostı var idi ki²⁵⁰¹ uğurında cānını dirīğ eylemeyüb her vechle şehzādenüñ yolında pāre pāre olur idi. Bu mātem haberinden āğāh olduğda hemān-dem²⁵⁰² yol kesici kıyāfetine girüb yüzine niķāb tıtdı ve şehzādenüñ yolını alub bir na'ra urub üstine²⁵⁰³ hāmle eyledi. Amān u²⁵⁰⁴ zamān virmeyüb tıttı²⁵⁰⁵ muħkem bağladı ve

2487 güline bülbül: bülbülü T
2488 cilvesine mā'ıl: mā'ılı T
2489 şıtma: ısıtma M
2490 itdiler: itirdi M
2491 baña: - T
2492 olsun: olmağın T
2493 görmemekdür didi: görmekten yegdür T
2494 beyābān: yaban yer M
2495 taşınıñ: taşın T
2496 hayvān: - T
2497 muqarrerdür: muqarrer idi M
2498 hayvānlar: cānavarlar T
2499 alub: atub T
2500 ve: - T
2501 ki: kim M
2502 hemān-dem: - T
2503 üstine: üzerine M
2504 u: - M
2505 tıttı: tıtdı M

gözini bağlayub getirüb²⁵⁰⁶ biraz yer-i zemînde habs eyledi. Şuyını ve etmegini²⁵⁰⁷ virmekiçün üstine bir âdem koyub ışmarladı ki²⁵⁰⁸ kendinüñ kim olduğunu şehzâdeye söylemeyüb muhkem hıfz eyleye. Pes şehzâdedür hâl²⁵⁰⁹ bu hâle hayrân olub subhâna'l-lâh ben ayağumla ölüm aramağa gitmişiken gör ki başuma ne hâl geldi. 'Acabâ bu herîfün beni²⁵¹⁰ böyle habs eylemekden maşşûdı ne ola diyü fikre varub yanında hîdmet iden âdeme şoragördi. Aşlâ bir cevâb alamayub bir zamân bu hâl üzere maşbûs kaldı. Bundan şoñra ol²⁵¹¹ yâr-ı vefâdâr şehzâdenün nâzenînini²⁵¹² yanına alub niçe tîmârlar eyledi. Meger dağı 'ömri tamâm olmayub hastalıqdan²⁵¹³ hâlâş olacağ²⁵¹⁴ imiş. Pes²⁵¹⁵ bir zamândan şoñra günden güne şıhhat bulmağa yüz tutub vücûdına kuvvet gelmege başladı. Birkaç güne dek tamâm evvelki hâline girüb gül ruhları tâzelenüb hüsni-i gülzârı²⁵¹⁶ gitdikçe güzellendi²⁵¹⁷.²⁵¹⁸ Ol yâr-ı vefâdâr bir gice evinde bir şâhâne meclis kurub odasını zer ü ziverile döşeyüb 'üd u 'anberlerle mu'atâr eyledi ve civânı meclisde oturdub andan şoñra şehzâdeyi habsden çıkarub meclise getürdi ve eyledügi küstâhlıqdan 'özrler diledi. Şehzâde gördi kim a'lä meclis hâzır u müheyyâ olub şarâb u kebâb u dilber cümle meclise gelmişdür. Pes muqaddem çekdügi miñnetlerden hâlâş olub yeñiden dünyâyâ gelmişe döndi ve eskiden ğamları ferâmüş idüb yeñiden zevk [ü] şafâyâ başladı. Pirdür İskender'e bu hikâyeyi söyleyüb tamâm eyledikde müjdeciler gelüb şehriyârum hasta ağsırub kalğub oturdı didiler. Pes pâdişâh şâd olub pîre in'âm [ü] ihsânlar eyledi ve gelüb gördi kim hastanuñ marazı def' olub şıhgate yüz tutmuş. Hâkğ'a çok şükr idüb ğamdan hâlâş oldı.

²⁵⁰⁶ getirüb: getürdi M

²⁵⁰⁷ ve etmegini: itmegini M

²⁵⁰⁸ ki: kim M

²⁵⁰⁹ hâl: - M

²⁵¹⁰ beni: - T

²⁵¹¹ ol: - M

²⁵¹² nâzenînini: nâzenîni T

²⁵¹³ hastalıqdan: hastelikden M

²⁵¹⁴ olacağ: olıcağ T

²⁵¹⁵ pes: - T

²⁵¹⁶ tâzelenüb hüsni-i gülzârı: pârelenüb hüsni gülzârı M

²⁵¹⁷ gitdikçe güzellendi: güzellendikde T

²⁵¹⁸ [75a M] - [76b M] arası iki varak kopuktur.

37. [122b T] Bu Maḥall Erşimīdeş-i Ḥakīm İle Nāzenīn-i Çīn Aḥvālīdür

Rivāyet olunur ki Yūnān'da bir aşılzāde²⁵¹⁹ civān var idi ki adına Erşimīdeş dirler idi. ‘Aql u idrāk şāḥibi olmağla ‘ilm ü ma‘rifet öğrenmege tālib olub Aristo’ya şākird olmuşidi. Aristo da civānı oğul idinüb dersini öğretmekde sā’ir şākirdlerden ziyāde taqayyüd ile teveccüh itmekle civān az zamānuñ içinde niçe ma‘rifet öğrenüb her vechle ikrā’ından mümtāz olmuşidi. Pes İskender de bu civāna ma‘rifeti için muḥabbet idüb ḥuzūrına geldikçe luḫflar idüb ri‘āyetler eyleridi. Günlerde bir gün İskender muḫaddemā Çīn pādişāhı ḥākānuñ virdügi çengī cāriyeyi civāna bağışladı. Ol da alub evine getürdükde gördi kim cihānda mişli görülmemiş bir āfet-i devrāndur. Hemān biñ cānla cāriyenüñ zülf zencīrine esīr olub oquyub yazmağı unutdı ve gice gündüz cāriyenüñ ḥüsni kitābına baqub Aristo’dan ders oqumağa varmaz oldı. Günlerde bir gün Aristo civānı ḥuzūrına da‘vet idüb didi ki niçe zamāndur bize gelüb ders oqumağı bıraḫdıñ. İnsānuñ kemāli ise ma‘rifetdür. Hiç ādem oqumağı bıraḫır mı diyüb naşīhat eyledi. Gelmedüginüñ aşlını su’āl eyledikde civān da ‘özr beyān eyleyüb geçenlerde şehriyārımız bu ḫullarına bir nāzenīn cāriye iḥsān eylediler. Ḥālā ol perīnüñ efsūnına uğrayub ‘aşkı [vü] sevdāsıyla oqumağa ḫādir olamam. Gelmedügümüñ aşlı budur diyü beyān eyledikde Aristo didi kim ol cāriyeyi bize gönder göreyim. Niçün seni böyle āvāre eyledi didikde civān üstādınıñ emri üzre cāriyeyi gönderdi. Pes cāriyedür geldikde Aristo’dur bir kāse ḫakīm şerbeti yapub cāriyeye virdi ve burnunda olan aḫlāṭı²⁵²⁰ ṭaşra çıḫub bir legene ḫodı. Andan soñra civānı da‘vet idüb cāriyeye ‘ilāc itdik. Şimden soñra al götür didikde civān gördi kim nigār-ı nāzenīnüñ gül cemāli şolub ḫazāna dönüb çirkīn²⁵²¹ olmuş. Pes Aristo’ya didi kim bu benüm zülfine esīr olub ‘aşkıyla ḫayrān olduğum nāzenīn degildür. O bir ay pāresi pençe-i āftāb idi. Bu ise bir çirkīn cāriyedür. Anuñla bunuñ ne münāsebeti vardur diyüb cāriyesini bilemedikde Aristo emr eyledi kim legeni [123a T] getürüb civānuñ önine ḫoyalar. Pes civāndur legene baqub gördi kim içi aḫlāṭla ṭoṭtolu olmuş. Üstāduñ murādını bilemeyüb ḫayrān oldı kim Aristo didi ki ey

²⁵¹⁹ T nüshasında “aşlzāde” şeklindedir.

²⁵²⁰ T nüshasında “aḫlāṭı” şeklindedir.

²⁵²¹ Bu kelime T nüshasında hep “çirkīn” şeklinde yazılmıştır.

ey oğul senüñ ay pāresi didigüñ bu legen içinde olandır. Zirā biz cāriyeden bu ahlātı çıkarmağla bu kıyāfete girdi diyü vāki‘ hāli beyān eyledikte civān bildi kim kendünüñ bunca zamāndan beri ‘āşık oldığı bir miqdār ƣan u ƣıltı imiş. İrşād olub üstāduñ elin öpüb cāriyeyi alub evine gitdi ve derse gelüb gitmege başladı. Bir zamān bu hāl üzre geçdikde yine cāriyedür güzellenüb hüsni tamām yerine geldikte civān tazelik hevāsiyla evvelki gibi evinde ƣapanub şabāhdan aḥşāma dek cāriye ile ‘ayş u ‘işret itmege başlayub oğumağı bıraktı. Pes birkaç yıldan soñra cāriyenüñ ‘ömri āḥir olub bu dünyādan gitdikde civāndur eyledügi işlere peşimān olub yeñiden oğumağla başladı. Az zamānuñ içinde kāmil oldı.

38. Bu Maḥall Māriye Nāmında Bir Ḥātūnuñ Hikāyesidür Ki Aristo Yanında ‘İlm-i Kīmyā²⁵²² Öğrenmişdür

Rivāyet olunur ki Şām memleketinde bir ḥātūn var idi ki adına Māriye dirler idi. Babası ol taraflarda beg olub eli altında niçe ƣal‘ası olmağın ‘ömri tamām olduğda Māriye’den gayri daḥı erkek evlādı olmamağla babası yerine ḥākim olub ol ƣal‘alara mālīk olmuşidi. Bir zamān bu hāl üzre geçdikden soñra eṭrāf u eknāfdan niçe zūrlı kimseler birden ikiden Māriye’nüñ mālīk oldığı ƣal‘a vü emlāki elinden alub zabṭ eylemege başladılar. Māriye’dür bunlara cevāb virmege ƣādir olamayub fikr eyledi ki eger bu işüñ çāresini göremeyüb muḳayyed olmazsa ḥālā kendüsünüñ oldığı ƣal‘a da elinden gidüb cümle mülkenden ayrılması muḳarrer olmağın ḥaşımlarından dādını alıvirmekiçün İskender’üñ dergāhına şikāyete geldi. Günlerde bir gün İskender’üñ taḥt-gāhına geldi ve ibtidā varub ḥālūmi vezīre ‘arz ideyim diyüb Aristo’nuñ sarāyına geldi. Gördi kim bir niçe ādem ṭurmayub vezīrden ders oğurlar. Pes Māriye’dür bu hāli gördükde şikāyetden ferāğat idüb vezīre şākird oldı ve niçe zamān ḥizmetinde olub ‘ilm öğrendi. Bir zamāndan soñra bir gün vezīre ḥālīni ‘arz idüb vilāyetine gitmege izn istedi. Aristo gördi kim pādīşāh olanlara [123b T] ḥazīne lāzımdur. Pes Māriye’ye kīmyā öğredüb bir niçe zamān kīmyā ile māl peydā eyledi. Andan soñra bir miqdār ‘asker cem‘ idüb ve Aristo vāsītasıyla

²⁵²² Bu kelime T nüshasında “kīmyā” şeklinde de yazılmış olup dipnot kalabalığını önlemek için farklılık bir daha gösterilmemiştir.

İskender'den memleketine hâkim olmağa muqarrer nâme alub vilâyetine çekilüb gitdi. Günlerde bir gün vilâyetine varub haşmlarınuñ niçesini bozub ellerinden ne kadar māl u mülk var ise cümlesini alub evvelkiden ziyâde devletle ol yerlere pâdişâh oldı ve dâ'imâ kîmyâ ile cihân mâllarını peydâ idüb yanında olan 'askere hisâbsuz in'âm [ü] ihsân eylemegin çapusunda olan halkuñ devleti hiçbir pâdişâhuñ 'askerinde yogıdı. Her kim ki çapusına varub hizmet eylese cihân mâllarına mâlik olurdu. Eger eşk ile gelse altundan semer ururlardı. Pes bu tarz üzre Mâriye'nüñ kîmyâ bildügi 'âleme fâş olub bir niçe hakîm-i zû-fünün ki faqr [u] fâkadan bağırıları hün olmuşıdı. İttifâk idüb Mâriye'nüñ dergâhına gelüb niyâz eylediler ki kîmyâ 'ilminden bize cihân halkından müstağnî idecek kadar bir şey ta'lim buyuruñ. Tâ ki anuñla geçinüb zarûretten halâş bulayuz. Sizüñ şâkirdleriñüz olmağla 'âlemde iftihâr ideyiz didiklerinde Mâriye gâyet 'âkıll u rind idi. Bunları bir vartaya düşürüb başından şavmak için yarın şabâh huzûruma geliñ, size bir şey ta'lim ideyim didi. Hakîmlerdür du'â idüb şâd oldılar ve şabâh olduğda gelüb Mâriye'nüñ köski altında muntazır olub tûrdılar. Bir zamândan sonra penceresi açılıb Mâriye'dür bunlara 'arz-ı cemâl idüb didi ki tağ başıyla yebrühü's-şanemi bir yerde getürüb seng-i a'zam ile sımak idüb 'amel idesiz diyüb bunları başdan şavdı. Hakîmlerdür Mâriye'nüñ sözine aldanub her biri bir ma'nâ virüb niçe zamân bî-ma'nâ yere zahmet çekdiler ve ellerinüñ kiri ile yüzlerinüñ karasından gayri bir şey taşşil idemediler. Cihânda kîmyâ bilürüm diyenlerüñ hilesine niçeler aldanub engellere uğramışlardır.

39. Hikâyet

Nitekim rivâyet olunur ki Horāsân halkından biri Bağdâd'a gelür ve biñ dâne hâliş altını igneden geçirüb toz ider. Andan sonra kırmızı toprağla altun ufağını yogurub bir niçe yuvalak idüb bir torba içine koyub varub bir 'attâra bu yuvalaklaruñ adına tabrik (?) dirler. [124a T] Gâyet lâzımlı şeydür dir. Güçle bir altun şatar. Andan sonra Bağdâd şehrinüñ içinde bir üstâd-ı kîmyâ kerem diyü avâze bırağub lâf u güzâf urmağa başladı. Bu haberdür Bağdâd halîfesinüñ kulağına vâşıl olub dirler ki pâdişâhum hâlâ bu şehre bir üstâd kîmyâ bilür gelmişdür ki toprağa yapıssa elinde

altun olur. ‘İlminde gāyet māhir olmağın bir ‘ameli var imiş ki birini ona şarf idüb onını yüze harc ider diyü herîfi huzûrına getürüb ocaqlar yapılub yutalar. Hâzırlandıkda Hôrāsānî’dür halîfeye du‘âlar idüb pâdişâhum bu kîmyâya tabrîk dirler. Filân yerde çıkar bir toprak vardır. [77a M] Mādāmki ol ele girmeye murād hâşıl olmaz didikde tabrîk aranmağa fermân olunur. Şehrûñ altını üstine getürürler. Ne görmüş âdeme²⁵²³ râst gelürler ve ne adını işitmiş kimse²⁵²⁴ bulurlar²⁵²⁵. Âhîr-i kâr herîfüñ tabrîk şatduğı dükkâna geldiklerinde ‘atğardur torbasıyla çıkarub yine bir altuna herîflere virüb zarar eylemedüğine şükrlere eyler²⁵²⁶. Pes tabrîki²⁵²⁷ bulub herîfüñ²⁵²⁸ önüne getürdüklerinde hemân-dem²⁵²⁹ dâmen-der-meyân idüb pütelere koyub altını topraktan ayırur ve sebîkeler²⁵³⁰ idüb meydâna getürür. Görürler kim biñ filûrîlık altun hâşıl olmuş. Pes cümlesi herîfüñ üstâdlığına âferinler idüb kîmyâger ise ancak olur. Bârekallâh üstine işüñ kesâdlık görmesün diyü²⁵³¹ du‘âlar iderler ve hemân-dem herîfe on biñ altun virüb bir niçe kaçâr ile yanına âdemler koşub Hindüstân’a yakın yerde²⁵³² tabrîk almağa gönderirler. Herîfdür yola girüb bir iki konağ gitdikden soñra bir gice yanında olan âdemlerle şarâb içüb cümlesi sermest²⁵³³ olduğda on biñ altını alub firâr ider. Şabâh olduğda herîfi arayub bulmadıklarında görürler kim ortalıktan²⁵³⁴ on biñ altını alub kaçmış. Gelüb vâki‘ hâli haber virirler. Pes tabrîk²⁵³⁵ şatan ‘atğara âdemler²⁵³⁶ gönderüb bu toprağı ne kıyâfetli âdemden aldıñ diyü su’âl iderler. Âhîr vâkıf olurlar kim yine tabrîki peydâ iden Hôrāsānlı herîf imiş. Herîfüñ hîlesine²⁵³⁷ hayrân olurlar. Elkışsa Mâriye’nün devleti cihâna yayılıb²⁵³⁸ halkuñ diline düşer. Âhîr İskender’e geçüb şehriyârum

²⁵²³ âdeme: ve ne M

²⁵²⁴ kimse: kimsene T

²⁵²⁵ bulurlar: buldılar M

²⁵²⁶ eyler: ider M

²⁵²⁷ tabrîki: tabrike T

²⁵²⁸ herîfüñ: - M

²⁵²⁹ hemân-dem: hemen-dem T

²⁵³⁰ sebîkeler: şebîkeler M

²⁵³¹ diyü: - T

²⁵³² yerde: yere M

²⁵³³ sermest: mest M

²⁵³⁴ ortalıktan: ortalıkda M

²⁵³⁵ tabrîk: taprîk T

²⁵³⁶ ‘atğara âdemler: âdeme âdemler T

²⁵³⁷ herîfüñ hîlesine: hîlesinden T

²⁵³⁸ yayılıb: yayılır M

Şām toprağında²⁵³⁹ bir hātūn kīmyā ile māl-ı Qārūn'a mālīk olub yanına 'asker cem' idermiş. Bugün yarın hūrūc idüb māl kuvveti ile cihāna bir fitne birağub 'ālemi hārāb eyler didiklerinde pādīşāhdur ğāzaba gelüb qaşd eyledi kim Māriye'nüñ başına cihānı teng ide. [124b T] Aristo'dur bu hālden haberdār olduqda²⁵⁴⁰ şehriyārum ol hātūn²⁵⁴¹ bir 'ā'ide vü zāhidedür ki hāşā²⁵⁴² andan buncılayın iş gelüb pādīşāhuma 'işyān ide. Niçe zamān bu kullarınıñ hīdmetinde olmağın bizden 'ilm²⁵⁴³ öğrenüb [77b M] gördüm ki tālī'i kīmyā 'ilmine muvāfıkdur. Pes ol 'ilmi aña ta'lim eyledim ve pādīşāhumuñ emri ile varub babası yerine pādīşāh olmuşdur diyü haqīkat hāli beyān eyledikde İskender'ün ğāzabı gidüb şuçını 'afv ider. Andan şoñra Aristo pādīşāha hāzīne gönder diyü Māriye'ye haber gönderüb vāqī' olan hāli i'lām eyledikde Māriye de İskender'e hīsāba gelmez māl u hāzīne gönderüb kulluqlar 'arz ider.

40. Bu Hikāye Bir Faķir Kimsenün Eline Māl Girüb Kāmran Olduqda Ba'zı Ğammāzlar İskender'e Didiklerinde²⁵⁴⁴ Pādīşāhuñ Eyledigi Luţfdur

Rivāyet olunur ki²⁵⁴⁵ Rūm vilāyetine bir ğayri²⁵⁴⁶ diyārdan bir faķir kimse gelüb az zamānuñ içinde niçe²⁵⁴⁷ māl u emlāk şāhibi olub bir hū'āce-i kāmran olur. Pes hālķ bu herif²⁵⁴⁸ buncılayın devlete²⁵⁴⁹ neden²⁵⁵⁰ vāşıl oldu. Dün²⁵⁵¹ bir dilenci iken bugün bu qadar devlete ermek²⁵⁵² kolayına²⁵⁵³ degildür didiklerinde kimi define bulmuşdur ola diyüb ve²⁵⁵⁴ kimi de hırsızlık idüb yola inmişdür didi. Āhīr-i kār 'arz-ı

²⁵³⁹ toprağında: tarafında M

²⁵⁴⁰ olduqda: olub M

²⁵⁴¹ ol hātūn: - M

²⁵⁴² ki hāşā: hāşā ki M

²⁵⁴³ 'ilm: - M

²⁵⁴⁴ didiklerinde: geçdiklerinde M

²⁵⁴⁵ ki: - T

²⁵⁴⁶ ğayri: ğayr T

²⁵⁴⁷ niçe: - M

²⁵⁴⁸ herif: herifün T

²⁵⁴⁹ devlete: devletine T

²⁵⁵⁰ neden: - M

²⁵⁵¹ dün: - T

²⁵⁵² ermek: irmek M

²⁵⁵³ kolayına: kolay ne T

²⁵⁵⁴ ve: - T

hāl ile herifūñ vāqı‘ asını İskender’e i‘ lām idüb şehriyārum bu diyāra²⁵⁵⁵ yakında bir herif gelüb ‘ömrinde beş aqçeyi bir yere görmemişken ve iki yağa şahibi olmayub yalın ayak başı kabaq bir²⁵⁵⁶ dilenci iken bir yılañ içinde bir devlete mālİK olmuşdur²⁵⁵⁷ ki pādişāhum herifūñ mālını hisāb eylemege on kātib gönderse bir ayda māl u²⁵⁵⁸ emlakinūñ ucını bucağını bulamayub ‘āciz ü hayrān qalurlar²⁵⁵⁹. ‘Ömrinde bir qatır ve tuhfeye²⁵⁶⁰ bile mālİK olmamışken hālā şehriyārlar hazīnesinde bulunmaz la‘l ü cevāhirler²⁵⁶¹ şatub yük yük aqçeler²⁵⁶² peydā eyler. Pes şehriyārimuza lāzımdur ki herifūñ ahvālını tefiṣ²⁵⁶³ idüb aşlını²⁵⁶⁴ araşdıralar didiler. İskender’dür ‘arz-ı hālİ oquyub herifūñ ahvālını işitdikde emr eyledi kim varub huzūrına getürüb tenhāda buluşduralar. Pes fermān üzre herifūñ olduğı yere birkaç ādem varub [125a T] qalk seni pādişāh ister diyü yanına düşüb getürdiler. Çünkü İskender’ūñ huzūrına geldi. Yer öpüb du‘ālar eyledi. İskender’dür²⁵⁶⁵ herifi tahtuñ yanına çağırub²⁵⁶⁶ luṭflar gösterdi ve²⁵⁶⁷ muşāhabet yolını²⁵⁶⁸ [78a M] açub ba‘zı şey şordukdan soñra didi ki işitdim ki sen bu diyāra geldigūñ zamānda hālūñ perişān olub gāyet zarūret üzre²⁵⁶⁹ iken hālā devlete irüb māl u menāl şahibi olmuşsuñ. Bu mālİ nereden bulduñ? Bize aşlını beyān eyle. Eger hilāf söylemeyüb gerçegini dirseñ senūñ²⁵⁷⁰ māl u cānuña zararımız toqunmaz ve illā²⁵⁷¹ hemān varub kendi ‘ālemūnde ol ve eger togrusını söylemeyüb yalan söylerseñ²⁵⁷² seni helāk idüb mālūñı mīriye aluruz didikde herif bildi kim kendüsini gammāzlar pādişāha māl buldı diyü

²⁵⁵⁵ diyāra: diyārda T

²⁵⁵⁶ bir: - M

²⁵⁵⁷ olmuşdur: oldı T

²⁵⁵⁸ u: - T

²⁵⁵⁹ qalurlar: qalır T

²⁵⁶⁰ ve tuhfeye: boncuğına T

²⁵⁶¹ cevāhirler: cevāhir T

²⁵⁶² aqçeler: aqçe T

²⁵⁶³ tefiṣ: tefiṣ T

²⁵⁶⁴ aşlını: - M

²⁵⁶⁵ İskender’dür: İskender T

²⁵⁶⁶ çağırub: çığırub M

²⁵⁶⁷ ve: - T

²⁵⁶⁸ yolını: - M

²⁵⁶⁹ üzre: - T

²⁵⁷⁰ senūñ: - M

²⁵⁷¹ ve illā: - M

²⁵⁷² kendi ‘ālemūnde ol ve eger togrusını söylemeyüb yalan söylerseñ: - T

geçmişler. Pes toğrısını²⁵⁷³ söylemekden gayri bir çäre bulamayub²⁵⁷⁴ tekrâr pâdişâha du‘ âlar idüb didi ki şehriyârum ben kuluñ bu şehre geldikde bir aqçeye muhtâc bir faķir idim. Şundan bundan günde bir iki²⁵⁷⁵ aqçe peydâ idüb anuñla geçinürdim ve kendüme münâsib bir hâtûnum²⁵⁷⁶ var idi ki²⁵⁷⁷ kanâ‘at ehli olmağla gâh aç ve²⁵⁷⁸ gâh toq geçinürdük. Hâtûnum yüklü olmağın toğurması yaklaşdıqda baña niyâz idüb didi ki açlıqdan tâkatüm taq olub gâyet²⁵⁷⁹ zebûn oldum. Hâlâ göñlüm ısıcaq²⁵⁸⁰ şûrbâ²⁵⁸¹ ister. Eger baña birkaç qaşık şûrbâ getürebilürseñ ne güzel ve illâ artıq dermânım qalmayub helâk olmam muqarrerdür didikde ben de nâ-çâr olub taşra çıkdım. Yanumda bir aqçe yoğidi ki anuñla şûrbâ tedârik idem. ‘Āciz ü nâ-çâr²⁵⁸² kalub o tarafa bu tarafa gidegördüm. Aşlâ bir yerden şûrbâ peydâ idemedim. Āhir-i kâr gezerken bir vîrâne öñine geldim. Gördüm ki dört yanı harâb olub niçe zamândan berü içine âdem ü²⁵⁸³ âdemî-zâd girmemiş. Hele bir kerre şuña da gireyim diyüb içine girdigümde²⁵⁸⁴ gördüm ki bir qorqunç yer olub her güşesi cinniler ve dîvler²⁵⁸⁵ mekânı olmuş. Pes etrâfını²⁵⁸⁶ tolanub gezerken gördüm ki bir yerden turmayub²⁵⁸⁷ tütün çıkar. Cân atub yakın vardıqda gördüm ki²⁵⁸⁸ dîve beñzer bir Zengî bir ‘azîm âteş yakub qarşusına geçmiş ve yanında küb kadar bir destî şarâbı var. Turmayub²⁵⁸⁹ şaqsıya²⁵⁹⁰ urub içer. Beni gördüğü gibi yerinden şıçrayub bir na‘ra urdı ve didi ki ey nâ-bekâr qaç başuñ var ki benüm gibi qan [78b M] içici harâmîñ mekânına geldiñ ve benüm bunda olduğumı [125b T] neden bildiñ diyüb üstüme hamle eyledikde yüregüm ağızuma gelüb niyâza başlayub didim ki ey pehlivân-ı zamân ben bî-çäre vü

²⁵⁷³ pes toğrısını: toğrı T

²⁵⁷⁴ söylemekden gayri bir çäre bulamayub: ben kuluñ bu şehre geldikde dirilemeyüb M

²⁵⁷⁵ iki: - T

²⁵⁷⁶ hâtûnum: hâtûn T

²⁵⁷⁷ ki: - M

²⁵⁷⁸ ve: - T

²⁵⁷⁹ olub gâyet: oldı gâyetle T

²⁵⁸⁰ ısıcaq: ışıcaq M

²⁵⁸¹ şûrbâ: çorba M (“Şûrbâ” kelimesi M nüshasında “çorba” şeklinde yazılmıştır. Dipnot kalabalığını önlemek amacıyla farklılık sadece bir kere gösterilmiştir.)

²⁵⁸² ü nâ-çâr: der-mânde M

²⁵⁸³ âdem ü: - T

²⁵⁸⁴ girdigümde: girdikde M

²⁵⁸⁵ ve dîvler: - T

²⁵⁸⁶ etrâfını: etrâfı T

²⁵⁸⁷ turmayub: turma M

²⁵⁸⁸ gördüm ki: gördükde T

²⁵⁸⁹ turmayub: turmadan M

²⁵⁹⁰ şaqsıya: şaqsı T

derd-mend²⁵⁹¹ āvāre rūzgāruñ miḥnetine²⁵⁹² uğrayub felegüñ cevri ile bağrum hūn ve ḥālüm dīger-gūn olmağın ola ki derdüme bir çāre bulam diyü ḥāk-i pāyīñuze yüz süregeldim diyü vāfir çeñeler çalub öñince yuvalandım. Zengī'dür benüm buncılayın niyāzımı gördükde ğazabı sākın olub yerine oturdı ve baña da otur diyü²⁵⁹³ emr idüb şarābını içmege başladı. Gördüm ki yanında bir sāzı var. Hemān bī-tekellūf²⁵⁹⁴ sāzı elüme alub çalub çağırmağa başladım. Zengī'dür cūş u ḥurūşa²⁵⁹⁵ gelüb kılķub oynamağa başladı. Bu ḥālī gördüğümde²⁵⁹⁶ daḥı ziyāde çalub ḥerīfi şevķe getürdüm. Zengī'dür oynaya oynaya tāķati taķ olub tekrār oturdı ve birkaç kadeḥ daḥı içüb tamām-ı kellesi²⁵⁹⁷ germ olub şarāb gözine geldikde benümle yārān olub didi ki benüm bu²⁵⁹⁸ vīrānede olduğumuñ aşlı oldur ki bir yerde vāfir define bulduķ bir yārānum vardır. Anuñla bir senedür ki dā'imā bu vīrānede atub tutmadayız. Ḥālā ol defineden²⁵⁹⁹ bir arķa yüki māl kılmağın bu gice yoldaşum varub²⁶⁰⁰ ol mālī getürmege gitdi. Çünki sen gelüb bize misāfir olduñ. Lāzım geldi ki senüñ zarūretüñi def' idecek ķadar saña da²⁶⁰¹ in'ām ü²⁶⁰² iḥsān ideyiz. Lākin yoldaşum geldikde sen kılķub bir ğüşeye gir. Bunda²⁶⁰³ seni görmesün. Zīrā ķaşdum oldur ki mālī getürdigi gibi ḥerīfüñ işini tamām idem. Andan soñra bu yerden²⁶⁰⁴ kılķub bir tenhā yere gelüb gireyim ve²⁶⁰⁵ yalıñuzca ol mālī şafālanım ve saña da bir ḥişşe virüb gönlüñi şād idem didi. Ben de Zengī'ye du'ālar idüb bu muşāḥabetde iken nāğāḥ bir ayak tapurdısı geldi. Hemān-dem yerümden şıçrayub bir ğüşeye çekildim. Anı gördüm ki tağ gibi bir Zengī gelüb arķasından ol²⁶⁰⁶ bir yük mālī yere ķodı ve oturub²⁶⁰⁷ bir miķdār şūrbā yiyüb andan soñra uyķusu ğalebe eylemegin uzanub yatdı. Zengī'dür

²⁵⁹¹ derd-mend: dermend M

²⁵⁹² miḥnetine: miḥnete M

²⁵⁹³ diyü: diyüb M

²⁵⁹⁴ bī-tekellūf: bī-teklīf M

²⁵⁹⁵ ḥurūşa: ḥūruşa M

²⁵⁹⁶ gördüğümde: görüb M

²⁵⁹⁷ kellesi: kelleler M

²⁵⁹⁸ bu: - M

²⁵⁹⁹ defineden: definede T

²⁶⁰⁰ varub: - M

²⁶⁰¹ da: - M

²⁶⁰² ü: - T

²⁶⁰³ gir bunda: gizlenüb M

²⁶⁰⁴ bu yerden: bundan T

²⁶⁰⁵ tenhā yere gelüb gireyim ve: tenhāya çekilüb M

²⁶⁰⁶ ol: - M

²⁶⁰⁷ oturub: oturdı M

yoldaşınıñ uykuya²⁶⁰⁸ taldığını gördükde hemân-dem yerinden kalkub [79a M] didügi gibi bir kılıç urub Zengî'nün başını gevdesinden peydâ²⁶⁰⁹ eyledi. Ben dağı turduğum yerde bu hâli gördükde²⁶¹⁰ 'aqlum başumdan gidüb yıkıldım. Yine gayret idüb 'aqlumı başuma²⁶¹¹ devşürüb kalkdım [126a T] ve göreyim dağı ne işler diyü temâşâyâ turdum. Zengî'dür yoldaşını öldürdi. Andan soñra²⁶¹² hançerini çıkarub herîfi iki pâre eyledi ve²⁶¹³ bir pâresini omuzına urub çekilüb gitdi. 'Aceb leşi kande götürdi ola diyü hayret ile tururken niçe zamân geçdikden soñra²⁶¹⁴ çıkagelüb tekrâr bir²⁶¹⁵ pâresini dağı omuzına alub²⁶¹⁶ gitdi. Zengî²⁶¹⁷ geç geldüğinden bildim ki leşi²⁶¹⁸ götürdigi bir hayli uzakdur. Hemân-dem fırsatı ğanîmet bilüb Zengî'nün getürdigi mâli arķama urdum ve âteş başında bakraç ile bir miqdâr²⁶¹⁹ şürbâ kalmış idi. Anı da elüme²⁶²⁰ alub yola girdim. Ğayet 'acele ile segirdüb eve geldim. Yüki yere koyub şürbâyı hâtûnuma götürdükde gördüm ki bir oğlum²⁶²¹ dünyâyâ gelmiş. Kāt kāt gönlüm şād olub hâtûnuma şürbâyı virdikde içüb Haķķ'a çok şükrler eyledi. Andan soñra yüki açub bakdım. Ne gördüm. Bir hazîne ki cümlesi gözler görmedik la' l ü cevâhir ü yâķüt²⁶²² u incü vü altun imiş ve²⁶²³ oğlumuñ kutlu²⁶²⁴ kademinde bunuñ gibi devlete irdüğüme²⁶²⁵ Haķķ te'ālâ hazretine şükrler idüb yüzümü yerlere sürdüm. Hâlâ elümde olan mâl u menâlün cümlesi ol karanlık gicede elüme girmiş eşyâdur²⁶²⁶ diyüb sözini tamâm eyledi. Çünki İskender²⁶²⁷ herîfden bu hikâyeyi işitdi. Oğlunuñ toğduğı vaķtı su'âl idüb hükemâyâ emr eyledi kim tâli'ini yoķlayub

²⁶⁰⁸ uykuya: ve uykuya M

²⁶⁰⁹ bir kılıç urub Zengî'nün başını gevdesinden peydâ: işini tamâm T

²⁶¹⁰ gördükde: gördüğüm gibi M

²⁶¹¹ 'aqlumı başuma: kendümi M

²⁶¹² öldürdi andan soñra: öldürdükden soñra M

²⁶¹³ ve: - T

²⁶¹⁴ zamân geçdikden soñra: zamândan soñra T

²⁶¹⁵ bir: öbür M

²⁶¹⁶ dağı omuzına alub: de omuzlayub M

²⁶¹⁷ Zengî: Zengî'yi T

²⁶¹⁸ leşi: leş M

²⁶¹⁹ bakraç ile bir miqdâr: biraz T

²⁶²⁰ elüme: - M

²⁶²¹ oğlum: oğlı T

²⁶²² ü yâķüt: andan soñra M

²⁶²³ ve: - M

²⁶²⁴ kutlu: kutlı M

²⁶²⁵ devlete irdüğüme: irdüğüm devlete T

²⁶²⁶ girmiş eşyâdur: girmişdür M

²⁶²⁷ çünki İskender: İskender çünki M

görelere. Çünkü diğkāt-i nazār idüb tālī'ini yoğladılar²⁶²⁸. Şehriyārum bu dünyāya gelen oğlan bu fağırūñ bilinden anasınun rahminden düşüb dünyāya²⁶²⁹ gelecek vağti yağın olduğda Hağğ sübhānehu ve²⁶³⁰ te'ālā ma'şūma devlet iğsān eyleyüb²⁶³¹ babası bu yüzden²⁶³² kāmran oldu diyü vāği' hālī beyān²⁶³³ eylediler. Pes İskender herīfi kendüsine muşāhib idinüb niçe in'ām ü²⁶³⁴ iğsānlar eyledi.

41. Bu Dāstān Eflātūn'uñ Sāz Peydā Eyledüğü Beyānındadır²⁶³⁵

Rivāyet olunur ki günlerde bir gün İskender'uñ huzūrında hükemā cem' olub her biri 'ilm ü faziletten dem urub kimi filān 'ilmde benüm²⁶³⁶ kadar ādem yoğdur diyüb kimi de filān [79b M] hünerde ben cümleden fāzılıım²⁶³⁷ diyüb her biri ma'rifetlerini meydāna getürüb birbirinden²⁶³⁸ ziyāde 'ālim ü fāzıl²⁶³⁹ u kāmil olmağ da'vāsına başladıklarında Aristō'dur söze gelüb hālā cümle gözün ser-çeşmesi ben olub siz cümle hep ma'rifetleriñüzü²⁶⁴⁰ benden öğrendiñüz. Şimdi cihānda benden ziyāde [126b T] 'ilm ü²⁶⁴¹ ma'rifet şāhibi kimse yoğdur didikde cümlesi Aristō'ya du'ālar idüb hağkāt hālā cihānda siz kadar²⁶⁴² şāhib-i fazilet yoğdur ve bu kadar ğarrālanub²⁶⁴³ ittifağ eylediklerinde Eflātūn ol meclisde hāzır olmağın Aristō'nuñ bu kadar ğarrālanub²⁶⁴⁴ atub tutduğına şıkılıub ğöñlinden olsun. Ben²⁶⁴⁵ saña hüner niçe olurmuş göstereyim diyüb kağlub gitdi ve niçe zamān hağka ğörünmeyüb bir küb

²⁶²⁸ çünkü diğkāt-i nazār idüb tālī'ini yoğladılar: pes hağkimlerdür oğlanun tālī'ini bulub didiler kim M

²⁶²⁹ gelen oğlan bu fağırūñ bilinden anasınun rahminden düşüb dünyāya: - M

²⁶³⁰ sübhānehu ve: - M

²⁶³¹ eyleyüb: itmegin M

²⁶³² yüzden: yüzinden T

²⁶³³ beyān: i'ām M

²⁶³⁴ ü: - T

²⁶³⁵ Bu Dāstān Eflātūn'uñ Sāz Peydā Eyledüğü Beyānındadır: - M

²⁶³⁶ benüm: ben M

²⁶³⁷ cümleden fāzılıım: üstādım T

²⁶³⁸ birbirinden: biri birinden M

²⁶³⁹ ü fāzıl: - M

²⁶⁴⁰ hep ma'rifetleriñüzü: ma'rifet hep M

²⁶⁴¹ ü: - M

²⁶⁴² cihānda siz kadar: siz kadar cihānda T

²⁶⁴³ ve bu kadar ğarrālanub: diyü T

²⁶⁴⁴ ğarrālanub: ğurrelenüb T

²⁶⁴⁵ ben: - T

içine girüb riyâzetler eyledi ve feleklerün²⁶⁴⁶ devr eyledikçe olan şadâlarına kulağ²⁶⁴⁷ urub devr-i felekden hezâr zahmetle erğanün didikleri sâzı peydâ eyledi ve cümle perdelerini yerli yerine koyub bir cins düzen virdi ki insâna nice te'sîr iderse cümle²⁶⁴⁸ hayvânâta dağ²⁶⁴⁹ insân gibi te'sîr itmege başladı²⁶⁵⁰. Andan sonra bir gün şahrâya çıkub bir perdesini çaldıkda tağlarda²⁶⁵¹ ne kadar vahşî²⁶⁵² cân-verler var ise ol şadâyı işitdikleri gibi cân atub geldiler ve cümlesi sâza kulağ²⁶⁵³ urub uykuuya vardılar. Bir zamândan sonra perdesini çevirüb bir gayri gûne²⁶⁵⁴ çaldıkda cümlesi uykudan uyanub cûş u hurûşa geldiler ve şahrâ yüzini tutub çekilüb gitdiler. Pes Eflâtûn'ün buncılayın bir sâz peydâ eylediği ortalığa yayılıb pâdişâh meclisine vardıkda Aristo'dur gayrete gelüb niçe günler bir tenhâ yere²⁶⁵⁵ kapanub riyâzetler eyledi. Âhir hezâr zahmetle ol da bir sâz peydâ eyleyüb şahrâya çıkdı. Pes evvelki perdesini çalub²⁶⁵⁶ yine²⁶⁵⁷ cümle hayvânât gelüb uykuuya vardılar²⁶⁵⁸. Lâkin ikinci perdesini²⁶⁵⁹ çaldıkda uykudan uyanmayub evvelki hâllerinde kaldılar. Ne kadar sa'y idüb çârelerini²⁶⁶⁰ arayagördi. Aşlâ ol sırra vâsıl olamayub 'âciz ü der-mânde kaldıkda Eflâtûn'a varub 'acizler gösterüb şâkirdliğine²⁶⁶¹ teslim oldu. Pes Eflâtûn'dur sâzını ele alub ol sırrı öğretdikde Aristo'dur du'âlar idüb 'özrler diledi ve bir dağ Eflâtûn'ün yanında hüner da'vâsından²⁶⁶² ferâgat idüb²⁶⁶³ müdârâ²⁶⁶⁴ eylemege başladı. İskender de bildi kim Eflâtûn'ün fazîleti sâ'ir hükemâdan ziyâde imiş. Pes 'izzet ü hürmetler idüb kadrini 'âlî eyledi ve rivâyet olunur ki İskender'ün 'âdeti bu idi ki [127a T] hikmet 'ilminde cümleden üstâd hâkîm kim varise dâ'imâ tenhâda

²⁶⁴⁶ feleklerün: felekler T

²⁶⁴⁷ kulağ: kulağ T

²⁶⁴⁸ perdelerini yerli yerine koyub bir cins düzen virdi ki insâna nice te'sîr iderse cümle: - T

²⁶⁴⁹ dağ: - M

²⁶⁵⁰ itmege başladı: iderdi M

²⁶⁵¹ tağlarda: - M

²⁶⁵² vahşî: vahş M

²⁶⁵³ kulağ: kulağ T

²⁶⁵⁴ gûne: gûnâ T

²⁶⁵⁵ yere: yerde T

²⁶⁵⁶ çalub: çaldıkda M

²⁶⁵⁷ yine: - T

²⁶⁵⁸ vardılar: vardı T

²⁶⁵⁹ perdesini: - M

²⁶⁶⁰ çârelerini: çâreler M

²⁶⁶¹ şâkirdliğine: şâkirdliğe M

²⁶⁶² hüner da'vâsından: da'vâsından nefes urmayub T

²⁶⁶³ idüb: eyledi T

²⁶⁶⁴ [80a M] [80b M] varakı kopuktur.

anlarla oturub ‘ilm ü ma‘rifet söyleşür idi. Yine günlerde bir gün bu yedi hakîm İskender’ün önünde meclis ārāste idüb eṭrāfında her fennden söyleşürleridi. İskender bu hakîmlerün içinden Eflātūn’a şordı kim ‘aceb sizden evvel gelen hükemādan hiç kimse var mıdur ki hüneri sizden ziyāde olub anlaruñ bildüğini söylemeyesiz didikde Eflātūn İskender’e du‘ālar idüb şehriyārum işitdim ki bir tārīhde bir yer yarılıb içinden bir tılsım āşkāre olmuş. Ol eṭrāfuñ çōbānlarından biri gelüb gördükde ‘acabā bunda ne var diyü yeri açdıķda görür kim bir meyyit yatur dünyādan gideli ḥaylī zamān olub lākin aṣlā bir kılna zarar gelmeyüb endāmıyla ṭurur. Çōbāndur bu ḥāle ḥayrān olub baķarken görür kim meyyitüñ barmağında gāyet güzel bir yüzük vardur ki miṣli görülmemişdür. Pes çōbāndur yüzügi gördügi gibi bundan eyü şikār olmaz diyüb meyyitüñ barmağından çıkarub kendi barmağına ṭakar. Aḥşām olduķda koyunları önüne ḳatub ḥizmet eyledügi koyun şāḥibine ṭođrı gidüb ḳaşd ider kim yüzügi gösterüb ne miḳdār aḳçe değer idüğünü [127b T] bile. Pes eve gelüb koyun şāḥibidür çōbānı gördükde koyunları su’āl idüb ol da cevāb virüb bu muşāḥabetde iken koyun şāḥibi görür kim çōbān gāḥ gā’ib olub gāḥ da āşkāre olub bu ḥālden ta‘accüb idüb çōbāna dir kim ne şekl siḥr öğrendiñ ki gözümdeñ gāḥ gā’ib olub gāḥ görünürsüñ. Bunuñ aṣlı nedür didikde çōbān bilür kim bu ḥāl mührüñ ḥāşşası imiş. İnkār idüb andan şoñra tecrübe eyler. Görür kim barmağındaki yüzügi yukarıya çevirüb āşkāre eyledikde kendisi de görünür. Aşağa indürüb avucı içine aldıķda kendisi de gözden gā’ib olurmuş. Bundan eyü kār olmaz diyüb hemān şabāḥ olduķda koyunları bırağub çırpıplaḳ olur ve eline bir keskin kılıç alub ol şehrüñ begi olan kimsenüñ ḥuzūrına gidüb kendisini gözden gā’ib ider. Bir zamāndan şoñra ortalıḳ tenhālanub meclisde kimse ḳalmadıķda kendisini āşkāre eyler. Beg görür kim nāgāḥ odanuñ ortalıḳ yerinde eli kılıçlı bir ‘üryān ḥerif āşkāre olur. Yüregi ağzına gelüb amān isteyüb çōbāna siz kimsiz [81a M] diyü su’āl eyledikde ol²⁶⁶⁵ mel‘ün daḥı²⁶⁶⁶ peygamberlik da‘vāsı²⁶⁶⁷ idüb eđer inanmazsañuz ben kendümi istedikde gā’ib idüb istedikde āşkāre iderim dir ve bu yüzden niçe fitne vü fesād ider. Pes şehriyārum ol hakîmlerüñ şan‘atına hezār āferin ki ḥikmetle buncılayın mühr peydā ideler. Niçe

²⁶⁶⁵ ol: - M

²⁶⁶⁶ daḥı: - M

²⁶⁶⁷ da‘vāsı: da‘vā M

zamān fikr idegördüm. Aşlā neden olur idüğine ‘aql irişdüremeyüb hayrān aldım didi.

42. Bu Maall Ha Te‘ālā Hazretleri²⁶⁶⁸ İskender’i Şeref-i Nübüvvetle Müşerref İdüb Tekrār Cihāna Sefer İdüb Halkı Ha Te‘ālānuñ Emrine Da‘vet Eylemege Me’mūr Olduıdır

Rivāyet olunur ki İskender nie zamān Rūm’da oturub hukemā vü fuzalā ile²⁶⁶⁹ şobet iderek²⁶⁷⁰ ne adar ‘ulūm²⁶⁷¹ var ise cümlsinden de²⁶⁷² kāmīl olub tenhāsında dā’imā Cenāb-ı Ha te‘ālā hazretine ‘ibādet ü iā‘at²⁶⁷³ idüb tazarru‘ u niyāz eylemekde idi. Pes bir gice yine bu üslūb üzre halvetde Ha te‘ālāya tazarru‘ u niyāz iderken kendüsine vahy²⁶⁷⁴ nāzil olub peygamberlik şerefi ile müşerref oldu ve tekrār cihāna sefer idüb halkı [128a T] tarī-i müstakīme delālet idüb Ha te‘ālānuñ emrini irişdirmege me’mūr oldu. Şabāh olduda hukemāsını yanına da‘vet idüb taraf-ı Ha’dan sefere me’mūriyyetini²⁶⁷⁵ beyān eyledi. Andan şoñra olı İskenderūs’ı²⁶⁷⁶ kendü yerine tahta oturdub²⁶⁷⁷ nie naşihatler eyledi ve anasına olını sipāriş idüb ben sefere gitdikden şoñra halka geregi gibi hukümet idüb ‘adl ü²⁶⁷⁸ dād ide ve²⁶⁷⁹ kendü hevāñuza uymayub Ha te‘ālānuñ emr eyledii²⁶⁸⁰ yola gidesiz diyüb andan şoñra ‘askerinden yüz biñ ādem intiāb idüb ve²⁶⁸¹ yanına biñ deve yūki māl u hazīne alub bir mūbārek vatde Madūniyye’den taşra ıdı. Bira gün oturub cümle mühimmāt görüldükden²⁶⁸² şoñra alkub İskenderiyye’ye gitdi. Varub bira gün anda eglenüb hikmetle bir āyine peydā eyleyüb bir milūñ üstine dıkdiler. Ol

²⁶⁶⁸ hazretleri: hazreti M

²⁶⁶⁹ hukemā vü fuzalā ile: hakīmler ve fāzıllarla M

²⁶⁷⁰ iderek: ider T

²⁶⁷¹ ‘ulūm: ‘ilm T

²⁶⁷² de: -T

²⁶⁷³ iā‘at: iā‘at M

²⁶⁷⁴ vahy: peygamberlik T

²⁶⁷⁵ me’mūriyyetini: me’mūr olduını M

²⁶⁷⁶ İskenderūs’ı: İskender Rus’ı T

²⁶⁷⁷ oturdub: oturub M

²⁶⁷⁸ ü: - T

²⁶⁷⁹ ide ve: idüb T

²⁶⁸⁰ emr eyledii: emrine göre T

²⁶⁸¹ ve: - T

²⁶⁸² görüldükden: görülden M

āyineden tamām bir aylıq yol görünüb her ne cānibden bir düşmen ol maḥalle qaşd idüb yüz gösterirse gelmezden bir ay evvel āyinede²⁶⁸³ görünüb [81b M] çāresini görürler idi. Andan soñra Mışır'a varub bir niçe gün anda eglenüb ol maḥallden de göçdükdə ol zamānda Qudüs-i şerīfde bir zālīm kimse musallaḥ olub niçe zamān ol tarafları qaşub qavırub dā'imā ḥalka cevır ü²⁶⁸⁴ cefālar idüb Ḥaqq te'ālā ḥazretlerinüñ²⁶⁸⁵ emrine itā' at eylemez²⁶⁸⁶ bir dīnsiz ḥerīf imiş. Ol vilāyet ḥalkından bir niçe kimse İskender'e ḥerīfden şikāyet idüb eyledügi qabāḥati bir bir beyān eylediler ve²⁶⁸⁷ didiler ki şehriyārum bir cabbār vilāyetimüze musallaḥ olub dā'imā Ḥaqq'a kulluq idenlere ihānet ü eziyyet idüb kiminüñ mālına qaşd eyleyüb ve kiminüñ cānına qaşd eyleyüb²⁶⁸⁸ kendinüñ çirkīn 'ādeti ile ortalığı murdār eylemegin cümlemüzi cānımızdan bīzār eylemişdür. Niyāz eyleriz ki gelüb başımızdan bu belāyı def' idesiz diyü tazallüm eylediklerinde İskender'dür hemān-dem 'askere fermān idüb Qudüs-i şerīf cānibine 'azīmet eyledi. Bu cānibde²⁶⁸⁹ ol cabbār çünki²⁶⁹⁰ İskender'ün üstine sefer eyledüğinden āgāh oldu. 'Askerini yanına cem' idüb karşı çıqdı. İskender de gelüb birbirlerine²⁶⁹¹ muqābil olduqda evvelki ḥamlede cümle²⁶⁹² 'askeri perīşān olub kimi helāk olub²⁶⁹³ [128b T] ve kimi de qaçub²⁶⁹⁴ tarmār oldılar. Kendüsi de qatlı olunub şerrinden²⁶⁹⁵ ḥalāş oldılar. Andan soñra İskender Qudüs-i şerīfde ḥerīfüñ tevābi' ü müte'allikātından ne qadar ādem var ise muḥkem teftiş idüb ḥaqlarından gelmekle ol mübārek yeri pāk ü pākīze eyledi. Andan soñra ol yerden göçüb mağrib tarafına revāne olub Efrenc'e ve Endülüs'e²⁶⁹⁶ varub niçe yerleri²⁶⁹⁷ seyr ü temāşā idüb her varduğı yerde ḥalka Ḥaqq te'ālā ḥazretine 'ibādet²⁶⁹⁸ ü tāt at

²⁶⁸³ āyinede: ayineden M

²⁶⁸⁴ ü: - T

²⁶⁸⁵ ḥazretlerinüñ: ḥazretinüñ T

²⁶⁸⁶ eylemez: eylemezdi M

²⁶⁸⁷ ve: - M

²⁶⁸⁸ kiminüñ cānına qaşd eyleyüb: kimini de helāk idüb M

²⁶⁸⁹ cānibde: cānibden T

²⁶⁹⁰ çünki: - T

²⁶⁹¹ birbirlerine: biri birlerine M

²⁶⁹² cümle: - T

²⁶⁹³ olub: - T

²⁶⁹⁴ qaçub: - T

²⁶⁹⁵ şerrinden: şerrden ḥalk M

²⁶⁹⁶ Endülüs'e: Endülīs'e M

²⁶⁹⁷ yerleri: yeri M

²⁶⁹⁸ 'ibādet: 'ibādete T

eylemek²⁶⁹⁹ yolını gösterüb anlar da kabûl eylerler idi. Andan sonra niçe tağ²⁷⁰⁰ ve beyâbân geçüb²⁷⁰¹ deryâya geldi. Gemiler yapırub cümle ‘askeri ile²⁷⁰² içine girüb evc ide. Deryâda sefer idüb niçe cezirelere gelüb gördi kim içine âdem ü²⁷⁰³ âdemî-zâd ayak başmayub birbirine²⁷⁰⁴ beñzemez civânlar mekân tutmuşlar. Hakk te‘âlâ hazretlerinin şun‘ u kudretini temâşâ iderek deryâyı da geçüb kenâra geldiler. Gemiden taşra çıkub [82a M] yine yola girdiler. Vâfir yol²⁷⁰⁵ gidüb bir beyâbâna geldiler kim toprağı sarı kavm idi. Âdem başdıqça ayağını âteş gibi²⁷⁰⁶ yaqar idi. Tamâm bir ay gidüb hezâr zahmetle ol kavmlı yerden²⁷⁰⁷ geçdiler. Andan sonra yolları deryâ-yı muhîte varub tayandı. İskender gördi kim ol maħalde bir ıyıcaq çeşme vardur²⁷⁰⁸. Aħşâm olduqda güneş ol şuya batub nâ-bedîd olur. Ol yerde bir ihtiyâr kimseye²⁷⁰⁹ bu çeşmenüñ aşlını şorduqda²⁷¹⁰ pîr şehriyârum bu çeşmeyi görenler haqîkatine vâkıf²⁷¹¹ olamayub ötesi nereye²⁷¹² çıkar idüğünü Hakk’dan gayri kimse bilmez didi. Andan sonra deryâyı geçüb bir beyâbâna geldiler ve niçe tağ ve şahrâlardan²⁷¹³ geçüb ‘acâ’ib ü ğarâ’ib görerek²⁷¹⁴ aħir bir yere gelüb gördiler kim siyâh taşdan bir yüksek tağ var. ‘Acabâ ortasında ne var ki bir²⁷¹⁵ haber alalım²⁷¹⁶ diyüb ol maħalle bir niçe âdem gönderüb hezâr zahmetle tağın başına çıkdıkları gibi kaħkaħa²⁷¹⁷ ile gülüb kendülerini götürüb öte tarafa pertâb eylediler ve tâ bir²⁷¹⁸ daħı gelmeyüb nâ-bedîd oldılar. İskender’dür²⁷¹⁹ bu hâli gördükde hayrân olub ‘acabâ

2699 eylemek: - T
2700 tağ: ve tağ M
2701 beyâbân geçüb: yaban gezüb T
2702 ‘askeri ile: ‘askerle T
2703 âdem ü : - T
2704 birbirine: biri birine M
2705 yol: yer M
2706 âteş gibi: - T
2707 yerden: yeri M
2708 vardur: var M
2709 kimseye: kimseden T
2710 çeşmenüñ aşlını şorduqda: çeşmeyi şorub T
2711 vâkıf: vâşıl T
2712 nereye: nire T
2713 şahrâlardan: şahrâlar M
2714 ‘acâ’ib ü ğarâ’ib görerek: ‘acâyibler gördiler M
2715 bir: - M
2716 alalım: alayım T
2717 kaħkaħa: kaħkaħâ M
2718 tâ bir: - M
2719 İskender’dür: İskender M

bunuñ ötesinde ne şekl temāşā var ki bu ādemler böyle²⁷²⁰ bī-ihtiyār kendülerini atarlar²⁷²¹. Şundan bir haber alşak diyüb kendüsi atılmamağičün²⁷²² niçe tedbīr idegördiler. Çāre olmayub yine her kim tağa çıkdı ise bī-ihtiyār öte tarafa çekilüb gitdi. [129a T] Bu tarikle niçe ādem zāyi‘ olub ‘ āciz ü hayrān²⁷²³ kaldıklarında ‘ asker içinde bir ‘ ākıl u hūnerli²⁷²⁴ kimse var idi. Oğlını yanına alub İskender’üñ hūzūrına geldi ve şehriyārūm ben varub haber almak için bir²⁷²⁵ tedbīr eyledim. Oğlumu yanuma alub bile gideyim ve anı²⁷²⁶ tağūñ depesine yakın yerde koyub kendüm depenüñ üstine çıkub göreyim. Eger kendümi zabt idebilürsem²⁷²⁷ ne güzel hūzūrīñuza gelüb vāki‘ hāli beyān²⁷²⁸ ideyim ve eger gelemeyüb²⁷²⁹ bende ğayriler gitdügi yola gitmek görünür ise aḥvāli oğluma söyleyeyim. Gelüb size beyān eylesün²⁷³⁰ ve eger dilüm tutilub söylemege de²⁷³¹ dermān olmaz ise bir kāğıda yazub yine oğlum ile size göndereyim didi. [82b M] İskender de ne güzel hemān varub bir haber getür ki bu sırruñ ḥaḳīḳatine vāşıl olayız²⁷³² didikde ḥerīf yanına kāğıd kalem alub²⁷³³ oğlı ile çekilüb gitdiler ve tağdan bir miḳdārını²⁷³⁴ çıkdıkdā oğlını ol yerde birağub kendüsi depeye çıkdı²⁷³⁵ ve öte tarafa baḳduğı gibi derḥāl bir kāğıd yazub oğluna atub kendüsi öte tarafa cān atdı. Pes oğlandur kāğıdı alub gelüb²⁷³⁶ İskender’e virdikde kāğıdı okuyub²⁷³⁷ yazmış ki tağūñ yolu bir cins şarp ki çıkınca ādemüñ²⁷³⁸ cānı boğazına gelür²⁷³⁹. Tākati taḳ olmağın bir dağı aşağı²⁷⁴⁰ inmege dermānı ḳalmaz. Çünkü ben de hezār zaḥmetle ol tağa çıḳmağa ‘ azīmet

²⁷²⁰ böyle: - M

²⁷²¹ atarlar: atalar M

²⁷²² kendüsi atılmamağičün: kendüsini atmamak için T

²⁷²³ hayrān: der-mānde M

²⁷²⁴ hūnerli: hūnerlü T

²⁷²⁵ bir: - T

²⁷²⁶ gideyim ve anı: gidelim T

²⁷²⁷ kendümi zabt idebilürsem: zabt idebilürsem kendimi T

²⁷²⁸ beyān: i‘ lām M

²⁷²⁹ gelemeyüb: gelmeyüb T

²⁷³⁰ eylesün: eylesün M

²⁷³¹ de: - T

²⁷³² ki bu sırruñ ḥaḳīḳatine vāşıl olayız: - M

²⁷³³ ḥerīf yanına kāğıd kalem alub: ḥerīfi yanına alub kāğıd u kalem u T

²⁷³⁴ tağdan bir miḳdārını: tağı bir miḳdār yer M

²⁷³⁵ çıkdı: gitdi T

²⁷³⁶ gelüb: - T

²⁷³⁷ virdikde kāğıdı okuyub: getürdi T

²⁷³⁸ ādemüñ: ādem M

²⁷³⁹ gelür: çıkub M

²⁷⁴⁰ aşağı: aşağı T

eyledim. Kıyās eyledim ki ol yolda helāk olub tağūñ başına çıkmadan²⁷⁴¹ cān virem²⁷⁴². Hele ne hāl ise depenūñ üstine çıkub öte tarafına baqdıqda gördüm. Bir güzel yerdür ki ‘ömrümde aña beñzer bir²⁷⁴³ yer görmemişdim. Cennet mişāli²⁷⁴⁴ cümle bāğ u²⁷⁴⁵ bāğçe olub gūn-ā-gūn çiçekleri ile²⁷⁴⁶ ortalık zeyn olmuş bir yer. Āb-ı hayāt gibi şular çağlayub aqar. Topraqı şanki misk ü ‘anber hevā esdikçe ādemūñ dimāğını mu‘attar eyleyüb kuşlarınıñ şadāsı hod ādemi mest eyler. Girüye baqtdım. Tağ yolunuñ²⁷⁴⁷ zaħmetini görüb²⁷⁴⁸ öñümde²⁷⁴⁹ ise buncılayın zevk ü²⁷⁵⁰ şafā görünmegin bir daħı tabi‘ata girü dönmek²⁷⁵¹ güç gelüb cehennemden çıkub cennete yaklaşmış iken tekrār ihtiyārum²⁷⁵² ile cehennem yolına gitmek lāzım gelmegin nā-çār öte taraf ihtiyār olunub vāki‘ hāl huzūr-ı hümāyūna i‘lām olundu. Hemān devletle bākī oluñ diyüb sözünü tamām eylemiş. İskender kāğıdı okuyub ‘asker halkı bu hālden haberdār²⁷⁵³ olurlarsa cümlesi varub görmege cān atarlar [129b T] diyüb şakladı ve bu rāzı²⁷⁵⁴ kimseye söylemeyüb açmaz kodı ve bu maħallde eğlenmek haşadur diyüb hemān-dem göç idüb yine yola girdi. Niçe beyābān geçüb hayvānātdan ğayri²⁷⁵⁵ bir şey’e rāst gelmediler. Āħir bir taşlı²⁷⁵⁶ yere gelüb hezār zaħmetle ol yerden de²⁷⁵⁷ geçüb bir şahrāya geldiler kim Şeddād’uñ yapduğı bāğ-ı İrem ol maħallde idi. Pes İskender içine girüb temāşā eyledi. [83a M] Gördi²⁷⁵⁸ ki²⁷⁵⁹ cümle ağaçları²⁷⁶⁰ altundan olub yemişleri la‘l ü cevāhirden ve incü idi ve²⁷⁶¹ şāfi billürdan

2741 çıkmadan: çıkub T
2742 virem: virdim M
2743 bir: - T
2744 mişāli: mişāl M
2745 u: - M
2746 çiçekleri ile: çiçeklerle M
2747 tağ yolunuñ: tağūñ yolına T
2748 zaħmetini görüb: zaħmeti görinüb M
2749 öñümde: uğurumda T
2750 ü: - T
2751 tabi‘ata girü dönmek: gerü dönmek tabi‘ata M
2752 ihtiyārum: ihtiyārı M
2753 bu hālden haberdār: agāh T
2754 ve bu rāzı: - M
2755 ğayri: ğayr M
2756 taşlı: daşlı T
2757 yerden de: yeri M
2758 gördi: görür M
2759 ki: kim T
2760 ağaçları: ağaçlar M
2761 ve: - M

havuzlar ve niçe²⁷⁶² köşklerle serāpā içi zeyn eṭrāfını seyr iderek bir büyük köşke geldiler²⁷⁶³. Gördiler kim bir kerpici altundan ve bir kerpici gümüşden olub içini la‘l ü²⁷⁶⁴ cevāhir ile müzeyyen itmişleridi²⁷⁶⁵. Andan şoñra şāfi altundan²⁷⁶⁶ bir köşke daḥı geldiler. Şāfi ‘aķīḳden idi. Anı da²⁷⁶⁷ temāşā eylediler. Andan şoñra²⁷⁶⁸ şāfi altundan bir köşke ve²⁷⁶⁹ bir ḳubbeye gelüb gördiler kim²⁷⁷⁰ Şeddād’uñ, ‘Ād’uñ mezārı içinde imiş. Ḳapusu üzre²⁷⁷¹ bir levḥ üstine²⁷⁷² yazılmış idi ki ey bu maḥalle gelen pādīşāh-ı kāmḳār bizüm ḥānımızı²⁷⁷³ görüb bundan ‘ibret alasıñ ve bilesiñ ki bu rüzgārda kimse pāyidār olub ḳalmasa gerekdür²⁷⁷⁴. Elbette cihāna gelen gitse gerekdür. Pes vaḳtūñi ḡanīmet bilüb cihānuñ renk ü bŷına aldanub ḳalmayasıñ diyüb²⁷⁷⁵ naşīḥatler olunmuş. İskender’dür levḥi okuyub Şeddād’uñ²⁷⁷⁶ ḥālinden ‘ibret alub İrem’den taşra çıḳdı ve aşlā²⁷⁷⁷ içinden bir ḥabbe almayub ‘askere de²⁷⁷⁸ tenbīh olunub kimseler²⁷⁷⁹ bir taşını yerinden ayırmadı. Andan şoñra ol maḥallden de²⁷⁸⁰ göçüb yine beyābāna gitdiler. Āḥir bir yere geldiler kim aşlā otdan ve şudan nişān olmayub güneşüñ ḥarāretinden cümle eṭrāfi yanub ḳapḳara olmuşidi. İçinde bölük bölük yaban ādemlerine rāst gelüb İskender ḥāllerinden su’āl eyledikde didiler kim dā’imā bu şaḥrālarda yırtıcı²⁷⁸¹ cān-verler gibi ḥayvānātdan ne bulunursa anı²⁷⁸² şayd idüb ḡarāmuz oldur. Etlerini yiyüb derisini giyüb anuñla geçinürüz. Şu ile āteş nedür bilmeziz²⁷⁸³. Āteşimiz güneş ve şuyumuz bulut olub yağmur yağdıḳça içüb ḥoş

²⁷⁶² niçe: - M

²⁷⁶³ köşklerle serāpā içi zeyn eṭrāfını seyr iderek bir büyük köşke geldiler: köşkler ve gelüb T

²⁷⁶⁴ ü: - T

²⁷⁶⁵ müzeyyen itmişleridi: zīnet virilmiş idi M

²⁷⁶⁶ şāfi altundan: - M

²⁷⁶⁷ idi anı da: iki yanında T

²⁷⁶⁸ eylediler andan şoñra: eyledikten şoñra M

²⁷⁶⁹ bir köşke ve: - M

²⁷⁷⁰ kim: - M

²⁷⁷¹ üzre: üstine T

²⁷⁷² üstine: üzerine T

²⁷⁷³ ḥānımızı: ḥālīmüzi T

²⁷⁷⁴ olub ḳalmasa gerekdür: olmayub M

²⁷⁷⁵ diyüb: ve bunca M

²⁷⁷⁶ Şeddād’uñ: Şeddād’ı M

²⁷⁷⁷ ve aşlā: - M

²⁷⁷⁸ de: - T

²⁷⁷⁹ kimseler: kimse T

²⁷⁸⁰ de: - T

²⁷⁸¹ bu şaḥrālarda yırtıcı: şaḥrāda olub yırtıcı M

²⁷⁸² anı: - T

²⁷⁸³ bilmeziz: bilmeyüb M

geçinürüz²⁷⁸⁴ didiler. Anları geçüb bir yere dağı geldiler ki²⁷⁸⁵ ol yerün halkı²⁷⁸⁶ cümle gelir yerler idi ve²⁷⁸⁷ ol maḥallden²⁷⁸⁸ de geçüb ḥaylice²⁷⁸⁹ yer gitdikden sonra bir şehre geldiler kim hevāsı güzel ve cümle ādemleri²⁷⁹⁰ ḥüb olub ašlā içlerinde ihtiyār kimse²⁷⁹¹ yoğidi. Pes İskender birkaç gün ol maḥalde karar idüb bunlara in'ām [ü] ihsānlar eyledi ve Ḥaqq te'ālānuñ emrini beyān idüb cümlesine [130a T] dīn yolını²⁷⁹² öğretti. Andan sonra ol maḥallden de göçüb gitdikde²⁷⁹³ niçe beyābānlar geçüb²⁷⁹⁴ deryā kenārına [83b M] geldiler. Bir niçe gün ol maḥalde karar idüb gemiler yapırub²⁷⁹⁵ içine girdiler ve²⁷⁹⁶ kāmil bir ay deryā yüzünde sefer idüb kenāra geldiklerinde yine deryādan taşra çıkub otlu ve şulu²⁷⁹⁷ güzel yer olmağın bir hafta ol yerde²⁷⁹⁸ karar idüb rāhat eylediler. Andan sonra ol maḥallden de göçüb yola girdiler ve²⁷⁹⁹ birkaç menzil gitdikden sonra ḥaber aldılar ki ol tarafda cennete beñzer bir güzel yer olmağın bir ālāy kavm gelüb ol maḥalde karar eylemişler ve her biri doğru yoldan çıkub şeytāna uymuşlar. Her bir evde olan cemā'at içlerinden birini²⁸⁰⁰ tutub bir küp²⁸⁰¹ şırlağan²⁸⁰² yağınun içine²⁸⁰³ korlar imiş. Kırk elli gün ol yağun içinde turub cümle gevdesi eriyüb bir şey kalmadıķda herifi kübden çıkarub başını gevdesinden cüdā iderler imiş ve ol kelleyi önlerine koyub dā'imā aña tapub bir müşkilleri olduķda bir çubuķ ile²⁸⁰⁴ ol başa urduķlarında içinden bir şadā çıkub şordukları her ne ise cevāb virir imiş ve gelecekte ne kadar şey²⁸⁰⁵ var ise

²⁷⁸⁴ geçinürüz: geçeriz M

²⁷⁸⁵ ki: kim M

²⁷⁸⁶ halkı: ādemīsi T

²⁷⁸⁷ ve: - M

²⁷⁸⁸ maḥallden: maḥalli M

²⁷⁸⁹ ḥaylice: ḥayli M

²⁷⁹⁰ ādemleri: ādemīleri T

²⁷⁹¹ kimse: - T

²⁷⁹² dīn yolını: - M

²⁷⁹³ gitdikde: gitdiler M

²⁷⁹⁴ beyābānlar geçüb: beyābāndan gidüb T

²⁷⁹⁵ yapırub: yapıdılar M

²⁷⁹⁶ girdiler ve: girüb M

²⁷⁹⁷ otlu ve şulu: otlu şulu M

²⁷⁹⁸ yerde: maḥalde M

²⁷⁹⁹ girdiler ve: girdiklerinde T

²⁸⁰⁰ birini: birin T

²⁸⁰¹ bir küp: büküb T

²⁸⁰² şırlağan: şirgan M

²⁸⁰³ içine: içinde T

²⁸⁰⁴ ile: ol M

²⁸⁰⁵ şey: - M

cümlesinden haber virüb her ne dirse cümlesi gelüb çıķduđından ol aħmaq kavm dā'imā ol kellenüñ emrine boyun virüb sözine iřā'at iderler imiř. Ćunki İskender ol kavmüñ buncılayın yaramazlıklarından haberdār oldu. Hemān-dem ol ıarafā 'azimet eyleyüb gelüb gördi kim cümle eırafı bāğ u²⁸⁰⁶ bāğçeli bir güzel yerdür ve aħvāllerini řorduķda muķaddemā haber aldıđı²⁸⁰⁷ gibi bir debistān oyuğını kendülerine rehnümā idinmiřler²⁸⁰⁸ ve řeytānuñ ol kelleye girüb bunlara iğvā virdüğinden haberleri olmayub ol řadāyı gerçekden ol bař řāħibi²⁸⁰⁹ söyler şanub dā'imā işleri bunuñ gibi đalālet²⁸¹⁰ imiř. Pes İskender emr eyledi. Ol²⁸¹¹ kelleleri kırdılar²⁸¹² ve yağ küblerini döküb bunlaruñ gitdüđi²⁸¹³ yol đalālet yoldur diyü²⁸¹⁴ olduđına²⁸¹⁵ niçe deliller getürdi ve²⁸¹⁶ ol kavme Ĥaķķ te'ālā ĥazretlerinüñ emrini²⁸¹⁷ beyān idüb içlerine²⁸¹⁸ kendi yanında olan²⁸¹⁹ 'ālimlerden birini kıoyub ol maħallden de göçüb²⁸²⁰ niçe şağ ve řaħrālar geçüb²⁸²¹ bir řařlı²⁸²² yere geldiler. Hezār zaħmetle anı da geçüb elmās [84a M] ma' denine gelüb gördiler kim bir mağāra gibi çuķuruñ içi elmāsla māl-ā-māl olub lākin eırafını mināre gibi ĥisāba gelmez yılanlar iħāta eylemegin yanına varılub içinden [130b T] bir řař almak²⁸²³ mümkün degildür ve²⁸²⁴ ol mağāranuñ şarşusunda ģāyet řarp bir şağ olub her bir deliginde şavşancıl didikleri kışlar mekān tütmuřlar²⁸²⁵. Āħir bunı fikr eylediler kim ol elmās olduğı yere at. Etler²⁸²⁶ tā ki²⁸²⁷ varub ol elmāslara yapışa. Ba' dehu kışlardur süzilüb eti kıpdıķda götürüb giderken

2806 u: - T
2807 aldığı: olduğı M
2808 idinmişler: eylemişler M
2809 řāħibi: - T
2810 đalālet: - T
2811 ol: o M
2812 kırdılar: kırub M
2813 gitdüği: gitdikleri T
2814 yoldur diyü: - M
2815 olduğına: olduğına göre T
2816 getürdi ve: getürüb T
2817 emrini: emr M
2818 içlerine: içlerinde M
2819 olan: ol M
2820 göçüb: göçdi M
2821 geçüb: gezüb T
2822 şaşlı: şaşlu T
2823 almak: alınmak M
2824 ve: - T
2825 tütmuşlar: tütub T
2826 etler: eteler M
2827 tā ki: - T

andan düşen elmâsları devşüreler. Pes bunuñ üzerine biñ dâne koyun boğazlayub päre päre eylediler. Andan şöña ol çukura birer ikişer atdıçça pärelerdür aşığı²⁸²⁸ inüb elmâs ete toz gibi yapışdı. Kuşlardur eti gördüklerinde süzilüb kapmağa başladılar ve alub mekânlarına toğru götürüb giderken düşen elmâsları alub İskender'e getürürler idi. Bu tarikle çukurda olan elmâsları cümle çıkarub yılanlardan gayri bir şey kalmadı ve et pärelerinden hisäba gelmez elmâs dökilüb cümlesini devşürüb İskender'e getürdiler. Andan şöña ol maħallden göçüb tamâm bir ayda hezâr zaħmetle ol taşlı yeri geçüb²⁸²⁹ bir güzel yere geldiler. Gördiler kim bir tüvânâ civân turmadan²⁸³⁰ çift sürüb ekin eker. İskender'dür civânun yanına gelüb ol yerün aħvâlınden su'âl eyleyüb cümle haberleri²⁸³¹ aldıktan şöña didi ki seni yanımıza alub niçe 'izzet ü ikrâmlar idelim. Tâ ki buncılayın zaħmetden ħalâş olub rāħatla zevk ü²⁸³² şafâda olasıñ. Bunuñ gibi yerde çift sürmekden ne biter? Bizüm yanımızda niçe manşıblara irüb devlete düşersin didikde civân didi kim ey şehriyâr-ı 'ālîşân buyurduğınuz üzre zevk ü²⁸³³ şafâda olmağ yine muħaddemâ rāħata mu' tād olan kimselere göredür²⁸³⁴. Biz ise²⁸³⁵ ata ve devemüzden dâ'imâ bunuñ gibi işde olmağ görmegin bize buncılayın çift sürmek sizün rāħatınuzdan hezâr mertebe ziyâde rāħat u şafâdur diyü cevâb virdikde İskender'e civânun cevâbı hoş gelüb göreyim Haħk te'âlâ ħazretlerini²⁸³⁶ bilür mi diyüb [84b M] şordı kim seni kim ħalk idüb günden güne saña kuvvet ü kudret²⁸³⁷ virüb âfetden şaklamağla bu ħâle getürdi. Bilür misiñ? Tâ ki sen de anun kulluğundan gâfil olmayub²⁸³⁸ emr ü fermânına itâ' at üzre olasıñ didikde civândur cevâb virüb ey Haħk te'âlânun peygamberlik²⁸³⁹ şerefiyle müşerref olan [131a T] ve²⁸⁴⁰ ħalka yol gösterici olan şehriyârum²⁸⁴¹ dâ'imâ

²⁸²⁸ aşığı: aşığı T

²⁸²⁹ ol taşlı yeri geçüb: bir taşlı yere gelüb andan göçdiler T

²⁸³⁰ turmadan: turmayub T

²⁸³¹ haberleri: haber M

²⁸³² ü: - T

²⁸³³ ü: - T

²⁸³⁴ rāħata mu' tād olan kimselere göredür: rāħat mu' tād idinenlerdür T

²⁸³⁵ ise: - M

²⁸³⁶ ħazretlerini: ħazretini T

²⁸³⁷ kudret: kuvvet T

²⁸³⁸ kulluğundan gâfil olmayub: kulluğında olub M

²⁸³⁹ peygamberlik: peygamberligi M

²⁸⁴⁰ müşerref olan [131a T] ve: mümtâz olub M

²⁸⁴¹ şehriyârum: şehriyâr T

kulluğ eylediğüm ol Hudā-yı müte‘āl hazretleridür²⁸⁴² ki bu lāciverdī renkli²⁸⁴³
 āsmānı kudretiyle icād idüb yeryüzünde olan otları²⁸⁴⁴ ve ağaçları ve insānı cümle
 yokdan var eyledi ve beni ibtidā-yı hilkatümden²⁸⁴⁵ bu āna gelince dürlü dürlü
 ni‘metine²⁸⁴⁶ ğarğ eyledi. Pes vücūdumda olan²⁸⁴⁷ her kıl da²⁸⁴⁸ bir dil olub ihsān
 eylediği ni‘metlerden birinüñ şükriçün²⁸⁴⁹ ‘ömrüm āhır²⁸⁵⁰ oldukça hamd u şenā
 eylesem ‘uhdesinden gelmek muhāldür ve cümle²⁸⁵¹ ni‘metden biri senüñ gibi
 peygamber-i ‘ālīşānı bu maħalle getürmegın sizüñle buluşmağı müyesser eyledi.
 Sizler bu maħalle teşrif eylemezden niçe gün muħaddem vākı‘amda
 geleceğünüzden²⁸⁵² āgāh olub size muntazır idem. Hāğğ’a çok şükrler ki ben²⁸⁵³ ol
 devlete yetişdim didi²⁸⁵⁴. İskender gördi kim civān vākıf-ı esrār-ı nihān olub gereği
 gibi Hāğğ te‘ālā hazretlerinüñ²⁸⁵⁵ kulluğına bel bağlamış. Pes İskender’dür²⁸⁵⁶ gördi
 kim bu civān yetişmişlerdendür²⁸⁵⁷. Civāna şenā idüb hil‘at giydürüb in‘ām ü²⁸⁵⁸
 ihsānla ğarğ²⁸⁵⁹ eyledi ve ol yerden de göçüb yine yolına girdi²⁸⁶⁰. Niçe beyābān
 geçdikden soñra bir yere geldi²⁸⁶¹ kim aşlında ğāyet ma‘mūr yer olub lākin soñradan
 mūrūr-ı eyyāmla harāb olmuş. Pes İskender ol maħallde qarār idüb az²⁸⁶² zamānūñ
 içinde ol yeri de²⁸⁶³ evvelkiden ziyāde ma‘mūr idüb nāmını İskender Ābād kodı ve ol
 yerden de göçüb Hindüstān²⁸⁶⁴ sınırına vāşıl olub Hind[ū]stān’a girdiler. Faşl-ı bahār

2842 hazretleridür: hazretidür T
 2843 lāciverdī renkli: lāciverdinüñ M
 2844 otları: otlı otları T
 2845 ibtidā-yı hilkatümden: ibtidā hilkatümden M
 2846 ni‘metine: ni‘mete T
 2847 olan: - T
 2848 da: - T
 2849 şükriçün: şükri M
 2850 āhır: - T
 2851 cümle: cümle ve M
 2852 geleceğünüzden: gelceğizden M
 2853 ben: - M
 2854 didi: - T
 2855 hazretlerinüñ: hazretinüñ T
 2856 İskender’dür: İskender T
 2857 gördi kim bu civān yetişmişlerdendür: - M
 2858 ü: - T
 2859 ihsānla ğarğ: ihsānlar M
 2860 yolına girdi: yola girerdi M
 2861 geldi: geldiler M
 2862 az: o M
 2863 de: - T
 2864 Hindüstān: Hindistān M

olub ‘ālemūn güzelligi vaḳti²⁸⁶⁵ olmaḡın taḡ ve şahrālar cümle çiçeklerle zeyn olmuşidi. Her gün bir dürlü temāşaya rāst gelüb seyr iderek Ḳandahār’a geldiler. Ol maḡallde bir ‘azīm kilīsā var idi. Ḥarāb idüb içinde şāfi altundan bir put var idi ki iki gözleri yerine birer²⁸⁶⁶ ²⁸⁶⁷ cevāhir-i zī-ḳıymet ḳomuşlar idi. İskender’dür ol putı pārelemege fermān eyledikde ol kilīsāda olan ḳızlardan biri gelüb İskender’e du‘ālar idüb didi ki ey şehriyārum bu putuñ bir ḡarīb ḡikāyesi vardur. Zamān-ı ḡadimde bu kilīsā bir vīrāne idi. Günlerde bir gün iki dāne ḳuş gelüb ol vīrānenüñ ḳubbesi üstine ḳondılar. Her birinüñ aḡzında ḡāyetle güzel birer cevāhir var idi. Ḳuşlardur gelüb ḳonduḡda ḡalk aḡızlarında olan cevheri gördiler. ‘Aceb şū ḳuşları nice tutub şū cevherleri alsaḡ diyü tedbire muḳayyed iken hemān-dem ḳuşlardur aḡızlarında olan cevherleri [131b T] biraḡub²⁸⁶⁸ uçdılar. Pes ḡalkdur gelüb bu cevheri aldıklarında sen alursuñ. Yoḡ ben alurum diyü biri biriyle nizā‘a düşdiler. Āḡir ol zamānda bu vilāyetüñ ḡākimi olan kimsene bunı münāsib gördi kim altundan bir put yapub bu cevherleri gözleri yerine ḳoyalar. Pes cümle ḡalk bu ḳavle rāzī olub bu putı yapub bu cevherleri de gözlerine ḳodılar. Şehriyārumuzdan ricā ideriz ki bu putı bozmayub yine bize vireler. Tā ki biz de bu iḡsānları muḳābelesinde ḡizmetde bulunub bunda bir defīne vardur kim içinde ḡisāba gelmez la‘l [ü] cevāhir ü altun vardur. Şehriyārumuza ḡösterelim didiler. Pes İskender’dür ol putı ḳırmaḡdan ferāḡat idüb ḳıza viridi. Ol da putı alub defīnenüñ yerini ḡösterdi. Ḳazdılar. Didigi gibi içinden ḡisāba gelmez māl ḳıḡub bir miḡdārını ‘askere virüb ḳalanını mīriye zabt eyledi. Andan şoñra ol maḡallden de ḡöçüb niçe beyābān u kūh aşdıḡda Ḳin’e vardılar. Pes ḡākān-ı Ḳin İskender’üñ geldüğinden āḡāh olduḡda niçe peşkeşlerle ḳarşu ḳıḡub istiḡbāl eyledi. Gelüb şehre yakın yere ḳondılar. Her gün ḡākān tarafından ziyāfetler olunub peşkeşler çekilür idi. Pes İskender ḡākāna Ḥaḡḡ te‘ālā ḡazretinüñ emrini beyān eyledikde ḳabül eyleyüb itā‘at eyledi. Andan şoñra İskender ol maḡallden ḡöçmek murād eyledikde ḡākāna emr eyledi kim yanınca bile gide. Ḥākān da fermān üzre tedāriginı görüb İskender’le ḳalkub yola girdiler. Tamām ḳırḡ gün gidüb Ḳin deryāsı kenārına geldiler. Ol etḡāfuñ aḡvālinden āḡāh olanlar İskender’e didiler kim

²⁸⁶⁵ vaḳti: vaḡt M

²⁸⁶⁶ birer: iki M

²⁸⁶⁷ [85a M] [85b M] varakı kopuktur.

²⁸⁶⁸ Bu kelime T nüshasında iki defa yazılmıştır.

şehriyārum bu deryā içinde bir cezāre vardır ki her gice deñiz mālīkīleri ol cezāreye çıkub şabāha dek dürlü dürlü nağmeler eylerler. Şöyle ki ol āvāzı işiden ādem mest [ü] medhūş olur diyü vāki‘ hāli beyān eylediklerinde İskender emr eyledi kim bir gemi peyda ideler. Kendi havāşşıyla içine girüb ol cezāreye vardılar. Ol gice anda karar eylediler. Çünkü gicenūñ bir miqdārı geçdi. Didikleri gibi deryādan niçe deñiz mālīkīleri geçüb kenāra geldiler ve gūn-ā-gūn nağmeler eylemege başladılar. İskender gördi kim bunlarūñ şadāsı bir cins mü’esser ki işiden ādem bī-ihtiyār çāk-i giribān eyler. Şabāha dek [132a T] bunları diñleyüb ol maħallde eglendiler. Şabāh olduğda yine gemiyi ‘asker-gāha toğrı sürüb kenāra geldiler. Andan sonra cümle ‘askeri hākāna sipāriş idüb kendüsi bir miqdār ādemle Belīnās-ı hākīmi yanına alub yine gemiye girdiler ve bir niçe gün sefer idüb ‘acā’ib ü ğarā’ibler temāşā eylediler. Artık gidilmesi mümkün olmayan yere vardıklarında gemi re’isi şehriyārum bundan öte giden gemi bir dağı selāmet yaqasını tutmaz didikde ol maħallde bir aṭa var idi. Nişān için bir mīl dikediler. Tā ki ol maħalle gelen gemiler nişānı gördüklerinde öte tarafa geçmeyüb gerü döneler diyü ‘alāmet ola. Andan sonra bir tarafa dağı sefer idüb gelüb gördiler kim ol maħall girdāb olmağın içine düşen gemi bir dağı hālāş olamayub anda qalur ve bu girdābuñ öte tarafında bir aṭa var. Pes bu girdāba girüb aṭaya geldiler. Belīnās-ı hākīm İskender’ūñ emriyle tılsımdan bir t̄a’ul yapub ol cezāreye bir mīl diküb üstine aşdı. Tā ki hātā ile ol girdāba düşen gemiler ol t̄a’ulı çalub hālāş olalar. Andan sonra dönüb ‘asker olduğı yere geldiler ve kenāra çıkub hākānla görüüb vardıkları yerlerde gördükleri ‘acā’ibi naql idüb ol gice anda kaldılar. Şabāh olduğda cümle ‘askerle qalqub [86a M] yola girdiler. Niçe menzil geçdikden sonra gördiler kim deryā kenārında bir ma‘mūr şehr zāhir oldı. İskender bu şehr nedür diyü hākāna su’āl eyledikde cevāb virüb şehriyārum gāyet güzel ma‘mūr bir²⁸⁶⁹ şehr olub içi dürlü dürlü ni‘metlerle²⁸⁷⁰ toptoludur. Lākin her²⁸⁷¹ şabāh gün toğduğda deryādan bir ‘azīm kütürdi peydā olur. Şöyle ki işiden ādemūñ²⁸⁷² ödi yarılır. Şehr halkı ol vaqtdde cümle²⁸⁷³ zīr-i zemīnlere girüb

²⁸⁶⁹ güzel ma‘mūr bir: ma‘mūr bir güzel M

²⁸⁷⁰ ni‘metlerle: ni‘metle T

²⁸⁷¹ her: - T

²⁸⁷² ādemūñ: ādem T

²⁸⁷³ cümle: - T

şaqlanurlar. Güneşdür²⁸⁷⁴ toğub kuşluk vaḳti olduḳda şadā kesilmegin her biri yerlerinden çıkub işlerine meşgūl olurlar²⁸⁷⁵ didi. İskender'dür bunu işitdikde ta' accüb idüb yanında olan hükemādan kütürdinūñ aşlını su'āl eyledikde şehriyārum güneşūñ ışıcaḳlığı şuya toḳundukda deryā mevclenüb şadā virir. Čāresi oldur ki her²⁸⁷⁶ şabāḥ olub güneşūñ toğması yaklaştıḳda şehriyārumuz fermān buyursunlar. Ne ḳadar tabl u²⁸⁷⁷ kūs var ise cūmlisini muḥkem alub şadāsı ile cihānı velveleye virsünler. Tā ki deryādan gelen şadā te'sīr eylemeyüb işiden ādemlere dehşet virmez [132b T] didiler. İskender'dür 'askere emr eyledi kim ḳal'aya yakın ḳonalar. Pes cūmle 'askerdür gelüb şehriūñ eṫrāfına ḳondılar. Şehr ḫalkı 'askeri gördüklerinde çıkub zaḫīre getürüb alub şatmağa başladılar. Čūnki ol yerūñ pādişāhı olan kimse İskender'ūñ aḫvālinden ḫaberdār olmuşidi²⁸⁷⁸. Peşkeşler ḫāzırlayub yemden [ve] yiyecekden ne bulunursa cūmle müheyyā eyleyüb İskender'ūñ ḫuzūrına gelüb yer öpüb getürdigi peşkeşler 'arz olundukda şehriyārum buncılayın yaban²⁸⁷⁹ yerde bundan ḡayri pādişāhımuza lāyık bir nesne bulunmaz diyüb 'özrler diledi. İskender de²⁸⁸⁰ pādişāha ikrāmılar idüb dīninden su'āl eyleyüb gördi kim bāṫıl dīndedür. Pes Ḥaḳḳ te'ālā ḫazretlerinūñ²⁸⁸¹ emrini beyān eyledikde ḳabūl eyleyüb²⁸⁸² ḫaḳ dīne girdi. İskender de²⁸⁸³ ḫil'at giydirüb in'ām ü²⁸⁸⁴ iḫsānlar eyledi. Andan soñra²⁸⁸⁵ ḳalkub pādişāhuñ²⁸⁸⁶ öñinde yer öpüb çıkub gitdi. Aḫşām olduḳda cūmle 'asker yatub rāḫat oldılar. Čūnki İskender gördi ki şabāḥ oldı²⁸⁸⁷. Emr eyledi ki²⁸⁸⁸ ne ḳadar tabl u kūs var ise cūmlisini ḫāzır u müheyyā ideler. Bir zamāndan soñra [86b M] güneşdür toğmağa başladıkda deryādan heybetli²⁸⁸⁹ şadālar gelmege başladı. Hemān-

²⁸⁷⁴ güneşdür: güneş T

²⁸⁷⁵ olurlar: olur M

²⁸⁷⁶ her: - M

²⁸⁷⁷ u: - T

²⁸⁷⁸ olmuşidi: oldı M

²⁸⁷⁹ yaban: beyābān M

²⁸⁸⁰ bundan ḡayri pādişāhımuza lāyık bir nesne bulunmaz diyüb 'özrler diledi İskender de: - M

²⁸⁸¹ ḫazretlerinūñ: ḫazretinūñ T

²⁸⁸² eyleyüb: eyledikde T

²⁸⁸³ dīne girdi İskender de: emrine göre İskender'e M

²⁸⁸⁴ ü: - T

²⁸⁸⁵ eyledi andan soñra: eyledikde M

²⁸⁸⁶ pādişāhuñ: pādişāhınūñ M

²⁸⁸⁷ İskender gördi ki şabāḥ oldı: şabāḥ oldı İskender M

²⁸⁸⁸ ki: kim M

²⁸⁸⁹ heybetli: heybetlü T

dem İskender emr eyledi kim²⁸⁹⁰ bir uğurdan kūs u ʔablları ʔalmağa²⁸⁹¹ başlayub cihāna velvele bıraқdılar. Şöyle kim kūsıaruñ şadāsı deryādan gelen şadāya ğālib oldu. Bu ʔarıķle ol ҡorқunç āvāzdan hālāş oldılar²⁸⁹². Ƙuşluқ vaқti olduқda şadādur kesilüb deñizden kütürdi gelmez oldu. Pes kūsıarı da ʔalmaқdan ferāğat eylediler. Şehr hālķı bu hāli gördüklerinde pādīşāhları ile cümlesi²⁸⁹³ İskender’üñ dergāhına gelüb cümlesi²⁸⁹⁴ niyāz eylediler ki²⁸⁹⁵ ol kūsıardan birқaç dānesini kendülere ihsān ideler. Pes İskender niçe iri kūsıar²⁸⁹⁶ virüb bir dağı her²⁸⁹⁷ şabāh olduқça ol şehrde²⁸⁹⁸ İskender’üñ nevbetini ʔalmaқdan hiç eksik olmadılar ve²⁸⁹⁹ deryādan gelen şadāyı def^ç eylemekle cümlesi rāhatda olub du^ç āsına meşğül oldılar²⁹⁰⁰. Andan soñra İskender ol maħallden de²⁹⁰¹ göçüb yine yola girdi ve birқaç menzil ʔayy-ı merāhil olunduқdan soñra²⁹⁰² Ƙin şınırı dükenecek yere geldikde²⁹⁰³ hāķāna girü²⁹⁰⁴ dönmege emr eyledi. Hāķāndur İskender’üñ elini öpüb vedā^ç idüb²⁹⁰⁵ ol maħallden dönüb kendi şehrine geldi²⁹⁰⁶. İskender’dür yola girüb hezār zaħmetle niçe beyābān geçüb āhir bir yere geldi²⁹⁰⁷. Gördiler kim birbirine²⁹⁰⁸ yaқın [133a T] iki büyük²⁹⁰⁹ ʔağıñ arasında bir ^ç aźim derrenüñ içinde bir ālāy²⁹¹⁰ ādemler mekān ʔutmuş ve anda büyüyüb²⁹¹¹ ҡarār eylemişler ve cümlesi Hāķķ te^ç ālā hāzretlerini²⁹¹² ilhām-ı Rabbānī ile²⁹¹³ bir bilüb añladıkları üzre muvaħħad olub²⁹¹⁴ ^ç ibādet ü ʔā^ç at idüb²⁹¹⁵ Hāķķ’üñ

²⁸⁹⁰ kim: - M

²⁸⁹¹ kūs u ʔablları ʔalmağa: kūsıar ve ʔabllar ʔalınmağa T

²⁸⁹² oldılar: buldılar T

²⁸⁹³ cümlesi: cümle T

²⁸⁹⁴ cümlesi: - M

²⁸⁹⁵ ki: kim M

²⁸⁹⁶ birқaç dānesini kendülere ihsān ideler pes İskender niçe iri kūsıar: - M

²⁸⁹⁷ her: - T

²⁸⁹⁸ şehrde: şehrden T

²⁸⁹⁹ ʔalmaқdan hiç eksik olmadılar ve: ʔalmağla M

²⁹⁰⁰ eylemekle cümlesi rāhatda olub du^ç āsına meşğül oldılar: eylemege başladılar M

²⁹⁰¹ ol maħallden de: ondan da T

²⁹⁰² ʔayy-ı merāhil olunduқdan soñra: gitdikden soñra M

²⁹⁰³ dükenecek yere geldikde: dükendikde M

²⁹⁰⁴ girü: geri M

²⁹⁰⁵ vedā^ç idüb: - M

²⁹⁰⁶ kendi şehrine geldi: şehrine gitdi M

²⁹⁰⁷ geldi: gelüb M

²⁹⁰⁸ birbirine: biri birine M

²⁹⁰⁹ büyük: - T

²⁹¹⁰ arasında bir ^ç aźim derrenüñ içinde bir ālāy: öñinde niçe M

²⁹¹¹ ʔutmuş ve anda büyüyüb: ʔutub M

²⁹¹² hāzretlerini: hāzreti T

²⁹¹³ ilhām-ı Rabbānī ile: ilhāmı M

emrine bil bağlamışlar²⁹¹⁶. İskender’i gördüklerinde peygamberliğine ikrār idüb ādāb-ı dīn ve ta‘līm-i ‘ilm-i yaqīn²⁹¹⁷ öğretti. Pes bunlardır İskender’den bu luṭfi gördüklerinde kemāl mertebe tazarru‘ u niyāz idüb²⁹¹⁸ didiler kim şehriyārum bir ‘arzımız vardır. Eger izn-i şerīf olursa ‘arz idelim. İskender emr idüb fermān eyledikde şehriyārum²⁹¹⁹ bu taḡuñ öte tarafında bir büyük şahrā vardır. İçinde Ye‘cūc u Me‘cūc²⁹²⁰ dirler yaramaz bir²⁹²¹ kavm vardır. Gerçi insāna beñzerler. Lākin gāyet çirkīn olub ef‘āl u evzā‘ları dīvlere beñzer. Yılan ve çıyan ve ejderden ne bulurlarsa böyle²⁹²² mühmelātı yiyüb içlerinden biri ele girse²⁹²³ başına üşüb çeke çeke yiyüb bir nesnesini kıomazlar ve dā‘imā bu iki taḡuñ arasından²⁹²⁴ gelüb ekinimüzi harāb idüb kıoyundan [ve] şıḡırdan ne bulurlarsa cümlesini sürüb götürürler. Eger²⁹²⁵ şu maḡalldede²⁹²⁶ bir sedd yapılırsa²⁹²⁷ bu belādan ḡalāş olurduḡ diyü niyāz eylediklerinde İskender emr eyledi kim ol maḡalle baqırdan ve tuçdan bir muḡkem sedd çekeler. Pes üstādıldardır gelüb seddi yapmaḡa başladıldar ve muḡkem yaptıldar. Bir niçe gün içinde bir ‘azīm sedd çeküb ol yaramazlarıñ şerrinden ol ādemleri def‘ eyledikde İskender’e du‘ālar eylediler. Andan soñra ol maḡallden de göçüb yine yola girdi. Eṭrāf u eknāfi seyr ü temāşā idüb çekilüb giderken günlerde bir gün ḡā‘ibden bir āvāz geldi ki yeter bu köhne cihānda seyr ü temāşā eylediñ. Şimden soñra öbür cihāna göçecek vaḡtūñ yaqın oldu. Hemān bu maḡallden [133b T] girü dönüb tedārigüñi gör didiler. İskender’dür bu āvāzı işitdikde bildi kim cihāndan göçüb āḡirete sefer tedārigi eylemek vaḡti qarīb oldu. Hemān-dem ‘acele ile ol maḡallden girüye dönüb Rüm’a ‘azīmet eyledi ve gıceyi gündüze kıatub aşlā bir yere

²⁹¹⁴ muvaḡḡad olub: - M

²⁹¹⁵ ‘ibādet ü ṭā‘at idüb: ‘ibādāt u ṭā‘ātıda T

²⁹¹⁶ bil bağlamışlar: iṭā‘at eylemişler M

²⁹¹⁷ idüb ādāb-ı dīn ve ta‘līm-i ‘ilm-i yaqīn: eylediler ol da bunlara Ḥaḡḡ te‘ālānuñ emrini beyān idüb niçe şeyler M

²⁹¹⁸ kemāl mertebe tazarru‘ u niyāz idüb: - M

²⁹¹⁹ şehriyārum bir ‘arzımız vardır. Eger izn-i şerīf olursa ‘arz idelim. İskender emr idüb fermān eyledikde şehriyārum: - M

²⁹²⁰ u Me‘cūc: - M

²⁹²¹ yaramaz bir: bir yaramaz M

²⁹²² ef‘āl u evzā‘ları dīvlere beñzer yılan ve çıyan ve ejderden ne bulurlarsa böyle: yilandan ve ejderden bulduḡları M

²⁹²³ ele girse: girerse T

²⁹²⁴ arasından: arasında T

²⁹²⁵ eger: - M

²⁹²⁶ maḡalldede: maḡalle M

²⁹²⁷ yapılırsa: yapılsa M

eglenmedi. Āhîr Kirmān didikleri şehre gelüb andan ol maħallden de alub Őhrizor'a geldikde mizāc ĥasta olub āati a olmaın bir adım ilerü gitmege dermān almad. Her ne adar 'ilāc eyledilerse aqlā fā'ide virmeyüb ĥastal günden güne ziyāde old. Pes bu ĥāl gördükde Aristō'ya ula gönderüb 'acele ile gelüb yetişmek kerkesüñ ola ki bir daı beni göreydiñ diyüb Rüm'da olan ĥakīmleri de bile alub getür diyü fermān eyledi. Uladur yola girüb az zamānda Rüm'a gelüb İskender'üñ fermānn Aristō'ya söyledikde cān başına Őıçrayub hemān-dem Rüm'da olan ĥakīmleri yanna alub yola girdi. Günlerde bir gün Őhrizor'a gelüb gördi kim İskender zār u zebūn olmuŐ yatar. Ĥakīmler ile nabz u ārūresine²⁹²⁸ baub gördiler kim artk 'ilāc u tedbīr zamān almamıŐ. Cümlesi ĥayātında me'yūs oldılar. Pes İskender'dür Aristō'y ve sā'ir ĥükemāya niçe vaŐiyetler idüb Rüm'da vālidesine bir nāme gönderüb cānn Ĥa te'ālā ĥazretinüñ emrine teslim eyledi. Cümle a' yān devlet mātemler idüb aqlaŐdılar ve kefeni 'ūd u 'anber ile mu'atar idüb altun tābūta koyub meyyitini ol maħallden aldırub MıŐır'a getürüb İskenderiyye'de defn eylediler. Bu maħall de İskendernāme daı Őeyĥ Nizāmī ĥamsesinden tamām olub ıŐŐası āhîr old.

Fī ĥurre-i Şehr-i Zī'l-hicce. Sene 1244.

Sevvedehu el-faīr ilā raĥmetihi rabbihi'l-adır Ĥalīlū'Ő-Őükrī bi-aŐabati Gürün ĥarrema'l-lāhu ceddehu 'ale'n-nāri ve raĥmetu'l-lāhu ve berekātuhu li-ebeveyhi ve li-esātīzihi bi-ĥürmetihi Muĥammedi'n-nebīyyi'l-muĥtār²⁹²⁹.

²⁹²⁸ Sadece T nüshasında geen bu kelime "āreresine" Őeklinindedir.

²⁹²⁹ ve ucdan bir muĥkem sedd ekeler. Pes üstādlardur gelüb seddi yapmaa baŐladılar ve muĥkem yaptılar. Bir niçe günSevvedehu el-faīr ilā raĥmetihi rabbihi'l-adır Ĥalīlū'Ő-Őükrī bi-aŐabati Gürün ĥarrema'l-lāhu ceddehu 'ale'n-nāri ve raĥmetu'l-lāhu ve berekātuhu li-ebeveyhi ve li-esātīzihi bi-ĥürmetihi Muĥammedi'n-nebīyyi'l-muĥtār: - M

SONUÇ

Yaşam hikâyeleri ve başarıları yönüyle birbirine benzetilen, fakat bir o kadar da birbirinden farklı karakter özellikleri ile edebî eserlere kişilikleri karışmış bir şekilde yansıyan Zü'l-karneyn lakaplı İskender, pek çok şair, yazar ve araştırmacının çalışmalarına konu olmuştur. Fars edebiyatında başlayan ve Türk edebiyatında da yazılmaya devam etmiş olan bu mesnevînin manzum ve mensur şekilde pek çok örnekleri icra edilmiştir. Nizâmî-i Gencevî ile ilk defa müstakil olarak yazılan mesnevînin aynı zamanda manzum ve mensur olarak tercümeleri de yapılmıştır. Çalışmamızda, bu ana kadar yapılmış olan Nizâmî'nin manzum İskendernâme tercümelerinden farklı olarak, mensur bir tercümesi üzerinde durulmuştur.

Eserin incelediğimiz iki nüshası 18. ve 19. yy.lara ait olup Arapça, Farsça, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'ne ait kelimelerden meydana gelmiştir. Son derece akıcı bir dile sahip olan eserde, okumakta zorluk yaşadığımız kelime ya da kelime gruplarının az sayıda olması metni daha iyi anlamamızı sağlamıştır. T nüshasında 29, M nüshasında 34 başlık bulunmakta ve olay örgüsü toplamda 43 başlık altında meydana gelmektedir. İskender'in doğumu ile başlayıp, savaşları, seferleri, ziyafetleri ve ziyaretleri ile devam eden bu olay örgüsünde eser, İskender'in ölümü ve defnedilmesi ile son bulmuştur.

Fars edebiyatı ve Türk edebiyatının iki dâhi isminin eserleri ile yaptığımız karşılaştırmalarda, tercüme eserdeki bazı olayların diğer eserlerden farklı geliştiklerini ve bu iki eserde de birbirlerinde bulunmayan ya da farklı şekillerde ortaya çıkan hikâyelerin yer aldığı görülmüştür. Söz konusu farklılıklar şahıs isimlerinde de devam etmiştir.

Eserde bilge, yardımcı, düşman/rakip tiplerden, kadın tipine kadar pek çok özellikteki kişilerle güçlü bir şahıs kadrosu bulunmaktadır. Bunların yanında peygamberler, tarihî şahsiyetler ve Acem asıllı kahramanlara da eserinde yer veren Nizâmî'nin din ve tarih konusundaki bilgisinin de varlığı ortaya çıkmıştır.

Eserde kesin ve net zaman ifadeleri ile beraber başlangıç ve bitiş anları belli olmayan belirsiz zaman ifadelerinin de oluşu, olayların muayyen bir zamanda gerçekleşmediğini ortaya koymuştur. Somut ve içerisinde hayalî unsurlar barındıran soyut mekânlardan, açık ve kapalı mekânlara kadar pek çok yer unsurunun da varlığı İskender'in oldukça geniş bir coğrafyadaki egemenliğini ve maceralarını gözler önüne sermiştir.

Çalışmamızın başta Nizâmî'nin İskendernâmesi ve başka şairlerin İskendernâmeleri hakkında çalışma yapacak olanlar için fayda sağlayacağını ümit ediyor, ayrıca bu dâhi şairin Hamsesi'nde yer alan diğer dört mesnevisinin mensur tercümelerinin de incelenmesini diliyoruz.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, Niyazi; “Dara III Kodaman (Darius III)”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- AKŞİT, Niyazi; “Eflâtun (Platon)”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- AKŞİT, Niyazi; “İbrahim (Hz.)”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- AKŞİT, Niyazi; “Keyhüsrev”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- AKŞİT, Niyazi; “Tatarlar”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- AKŞİT, Niyazi; “Zengîler”, **A’dan Z’ye Tarih Ansiklopedisi**, 2. bs., Serhat Yay., İstanbul 1984.
- ALBAYRAK, Nurettin; “İsfendiyâr”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- ALTINIŞIK, Muhammet Emin; “Salih bin Yusuf bin Mustafa, Şerh-i Divançe-i Firişte, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin-Tıpkıbasım)”, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- AVCI, İsmail; “Divan Şiirinde İskender-i Zülkarneyn”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 29, s. 47-67.
- AVCI, İsmail; “İskendernâmelerde Ölümsüzlüğe Yolculuk: İskender-i Zülkarneyn ve Hızır”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana 2012, s. 28-39.

- AVCI, İsmail; “Mesneviden Hikâyeye İskender-i Zülkarneyn: Doğum, Ad Verme, Hükümdarlık”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 61, 2012, s. 131-148.
- AVCI, İsmail; *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*, Gece Kitaplığı Yay.
- AYÇIÇEĞİ, Bünyamin; “Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)’nin İskender-nâme’lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 2013, s. 133-134.
- AYVERDİ, İlhan; *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4. bs., Kubbealtı Yay., İstanbul 2011.
- BAYDEMİR, Hüseyin; “Özbekistan’da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem Tay İle İlgili Halk Anlatıları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009, s. 109-127.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar; *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- ÇELEBİ, İlyas, “Ye’cûc ve Me’cûc”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013.
- ÇELEBİ, İlyas; “Hızır”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998.
- DEMİRCİ, Kürşat; “Dahhâk”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 24. bs., Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007.
- DİLÇİN, Cem; *Yeni Tarama Sözlüğü*, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009.
- ECE, Selami; *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*, 1. bs., Fenomen Yay., Erzurum 2007.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>

- KANAR, Mehmet; “Nizâmî-i Gencevî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007.
- KAYA, Mahmut; “Aristo”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- KAYA, Mahmut; “İskender”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- KIRCA, Celal; “Âd”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- KURNAZ, Cemal; *Ahmet Talât Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 1. bs., H Yay., İstanbul 2009.
- PALA, İskender; “İskender Mi Zülkarneyn Mi?”, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırması)*, Vol. 14, 1990, s. 135-138.
- PALA, İskender; *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 17. bs., Kapı Yay., İstanbul 2008.
- REDHOUSE, Sır James W.; *Turkish and English Lexion New Edition*, 4. bs., Çağrı Yay., İstanbul 2011.
- SAMİ, Şemseddin; *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2010.
- ŞİĞVA, Bülent; “Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- ŞİMŞEK, Jale; “Kur’an’a Göre Zülkarneyn”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, Diyarbakır 1999, s. 331.
- ŞİŞMAN, Bekir ve KUZUBAŞ, Muhammet; *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 2. bs., Ötüken Yay., İstanbul 2012.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir, *Tarih-i Taberî*, çev. M. Faruk Görtunca, C. 1, 2, Sağlam Yay., İstanbul.
- TÖKEL, Dursun Ali; *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, 1. bs., Akçağ Yay., Ankara 2000.

- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan; “Ahmedi’nin ‘İskendernâmesi’nde Kadın Hükümdar Modeli ve Kraliçe Kaydafa”, *Turkish Studies*, Vol. 4/7, 2009, s. 770-771.
- ÜNVER, İsmail; “İskender”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- VANLI, Murat; “Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8.-9. Ciltler), (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- YAZICI, Tahsin; “Ferîdun”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995.
- YILDIRIM, Nimet; “Rüstem-i Zâl”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008.
- YILDIRIM, Nimet; *İskendername, Firdevsî*, 1. bs., Kabalcı Yay., İstanbul 2015.
- YİĞİT, İsmail; *Peygamberler Tarihi*, 8. bs., Kayıhan Yay., İstanbul 2013.

SÖZLÜK²⁹³⁰

-A-

açmaz komağ (EAT. fi.) : Yüzüstü bırakmak, olduğu gibi terk etmek

âdemî-zâd (a.f.b.i.) : İnsanoğlu, insan

‘adl (a.i.) : Adalet, doğruluk, tarafsızlık, adillik

âftâb (f.i.) : Güneş; güzel yüzlü sevgili, dilber

aḥbâr (a.i.) : Haberler, sözler; hikâyeler, rivâyetler

‘ahd (a.i.) : Söz verme; yemin; zaman, devir; antlaşma, ittifak; emir; nikâh

âḥîr (a.sf., i. ve zf.) : Son; Allah’ın sıfatlarından biri; sonunda, âkıbet, nihâyet

aḥlâṭ (a.i.) : Beden yapısını oluşturan öğeler, mizaçlar; karışık şeyler

aḥter (f.i.) : Yıldız; şans, talih

‘âḳıl (a.sf.) : Akıllı (kimse); anlayışlı; bilgin; mantıklı

alarġa (İtal. zf., ünl. ve i.) : Açıkta, sahilden uzakta; “Açıktan geç!” komutu; eskiden kullanılan bir menzil topu

âlât (a.i.) : Aletler, bir işi yaparken kullanılan araçlar, vasıtalar

‘ale’l-ġafle (a.zf.) : Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak

‘âlem-tâb (a.f.b.sf.) : Dünyayı aydınlatan, dünyayı ısıtan

‘âlîşân (a.sf.) : Şerefli, şanı yüksek

âmâde (f.sf.) : Hazır, hazırlanmış

²⁹³⁰ Bu başlık altında yer alan kelime ve kelime gruplarının kaynağı konusunda İlhan Ayverdi, “Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, Yaşar Çağbayır “Ötüken Türkçe Sözlük”, Ferit Devellioğlu “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat” ve Cem Dilçin “Yeni Tarama Sözlüğü” gibi sözlüklerden faydalanılmıştır.

ancılayın (EAT. zf.) : Onun gibi, öyle

a‘lā (a.sf.) : Daha yüksek, en yüksek; çok şerefli; pek güzel; daha mükemmel;
peki, kabul

a‘yān (a.i.) : Bir yerin ileri gelenleri, seçkinler, eşraf

ārām (f.i.) : Dinlenme; durma; karar kılma; huzur; müddet

ārāste (f.sf.) : Süslenmiş, bezenmiş

arğa olmak (EAT. fi.) : Yardımcı olmak, destek olmak

āsān (f.sf. ve zf.) : Kolay

āşār (a.i.) : Bir kimsenin ya da bir topluluğun çalışması sonucunda ortaya
çıkmiş olan şeyler, eserler; alâmetler; kitaplar

at kıoparmak : At kıoşturmak

‘avn (a.i. ve sf.) : Yardım; Süleyman peygambere yardım eden cinin adı;
yardımcı

āyīne (f.i.) : Ayna

‘ayş (a.i.) : Yaşama, yaşayış; hayatın tadını çıkarma, zevk sürme

‘ayş u nūş : Yiyip içip eğlenmek

‘ayş u ‘işret : Yeme içme, içki içme

‘azīm (a.sf. ve i.) : Büyük; ulu, yüce; kuvvetli; görkemli; sonsuz büyük,
yüceliği sınırsız olan Allah

‘azīmet (a.i.) : Gitme, yola çıkma; tılsım, efsun

‘azm (a.i.) : Yola gitme, yolculuğa çıkma; gayret, amaç, niyet

-B-

bād (f.i.) : Methiye, övgü; söz, laf; rüzgar; hava; nefes; kibir

bā-ḥuṣūṣ (f.a.b.zf.) : Özellikle; üstelik

ba‘ dehu (a.zf.) : Ondan sonra, daha sonra

bārekallāh (a.ünl.) : Allah mübarek etsin; maşallah, aferin; ne güzel

bā-şavāb (a.zf.) : Doğru olarak, doğrulukla

bed-nām (f.sf. ve i.) : Adı kötüye çıkmış olan (kimse)

bedr (a.i.) : Ayın on dördünde aldığı en büyük ve yuvarlak hal, dolunay

be-her-ḥāl (f.a.b.zf.) : Herhalde, mutlaka, her durumda

behre-mend (f.sf.) : Nasiplenmiş

bel bağlamak : Önem vermek, azmetmek, hazırlanmak

bengī (f.sf. ve i.) : Esrarkeş, afyon içen; baygın, sersem

berāt (a.i.) : Bir kimseye imtiyaz verildiğini gösteren belge, azat belgesi; kefalet belgesi

ber-ḳarār (f.a.b. sf.) : Kararlı, aynı durumda; yerli, yerinde, devamlı

beyān (a.i.) : Söyleme, açıklama, anlatma; bildirme; bir hukukî durumu veya bir olayın varlığını bildirme veya doğrulama

beyn (a.i. ve zf.) : Ara, aralık; arasında, arada

bile (EAT. zf.) : Birlikte, beraber; dahi, de; ile

bilenmek (ET. fi.) : (Kesici bir alet için) keskin duruma getirilmek

bi-‘ aynihi (a.b.zf.) : Olduğu gibi, tıpkı

bī-pervā (f.sf. ve zf.) : Pervâsız, korkusuz, çekinmez; korkmadan, çekinmeden

bir uğurdan (EAT. zf.) : Hep birden, birdenbire, derhal

bizcileyin (EAT. zf.) : Bizim gibi

bozmağ (ET. fi.) : Bir şeyi işe yaramaz duruma getirmek; zarar vermek; iptal etmek; düşmanı bozguna uğratmak, yenmek, dağıtmak, mağlup etmek

— Düşman askerini bozmak için günlerce mücadele ettiler.

buncılayın (EAT. zf.) : Bunun gibi, böyle

burmağ (EAT. fi.) : Bükme, sarmak; çevirmek, yöneltmek; sancılanmak

bülend (f.sf.) : Yüce, ulu; uzun boylu

bülend āvāz : Yüksek sesli, sesi gür

bürümek (ET. fi.) : Kaplamak, örtmek; basmak, istila etmek; kuşatmak

-C-

cebe (EAT. i.) : Zırh, zırhlı elbise

cebr (a.i.) : Zorlama, zor; düzeltme, kırık bir şeyi onarma, tamir etme

cevlān (a.i.) : Dolaşma, gezinme, gezinti; hareket, canlılık

cevşen (f.i.) : Eskiden giyilen bir savaş elbisesi, örme zırh

cidāl (a.i.) : Kavga, savaş, mücadele, cenk; şiddetli ve sert tartışma, kavgalı konuşma, çekişme

civān (f.sf. ve i.) : Genç, yakışıklı, boyu posu yerinde erkek veya kadın; genç, taze, diri, canlı

cūd (a.i.) : Cömertlik, el açıklığı

cūş u hurūş (f.i.) : Coşma, kaynama, kabarma, şamata

cüdā (f.sf.) : Ayrılmış, ayrı

-Ç-

çağ (EAT. zf.) : Tam, işte, doğru olarak; sade, yalnız; ta, işte; en son, ancak

çāk (f.i.) : Yarık; yırtık

çapük (ET. sf.) : Hızlı hareket eden, çabuk

çevgān (f.i.) : Cirit oyununda kullanılan ucu eğri sopa; baston; davul tokmağı

-D-

dād (f.i.) : Doğruluk, adalet; sızlanma, şikâyet; yardım isteme; kısmet; ihsan, bağış

daḥı (EAT. bağ.) : Dahi, de; bundan başka, aynı zamanda; daha çok; hâlâ; bundan sonra, artık; yine

dām (f.i.) : Tuzak

dāmen-der-meyān (f.b.sf.) : Eteği belinde; çalışkan, işe hazır

debistān (f.i.) : Eğitim kurumu, okul

degirmi (ET. i.) : Yuvarlak, kare şeklinde yüzey

degme (EAT. sf.) : Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele; beğenilmiş, seçilmiş

dem-beste (f.b.sf.) : Şaşırılmış, dili tutulmuş, sessiz

derd-mend (f.sf.) : Derdi olan, üzüntülü, hasta, mustarip; yoksul

der-mānde (f.sf.) : Çaresiz, âciz, ümitsiz, bitkin

derme çatma : Gelişigüzel toplanmış; aralarında uyum bulunmayan; çürük

devşirmek (EAT. fi.) : Derlemek, toplamak, bir araya getirmek

dībā (f.i.) : Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş

dibelik (ET. zf. sf. ve i.) : Büsbütün, tamamıyla; kısa boylu, şişman; bakırdan yapılmış bakraç; büyük çömlek

diger-gün (f.sf.) : Başka bir biçime girmiş, değişmiş durumda, başka türlü

dil-güşā (f.b.sf.) : Gönül açıcı, kalbe ferahlık veren

diñdürmek (ET. f.) : Dinmesini sağlamak, bitirmek, durdurmak

dirîg (f.i. ve ünl.) : Esirgeme; eyvah, yazık!

dūr (f.sf.) : Uzak

dürmek (ET. fi.) : Bir şeyi kendi üzerine katlayıp boru gibi sarmak; katlamak; devşirmek, toplamak

-E-

eknāf (a.i.) : Yanlar, taraflar, yönler

el bağlamak : Saygı ifadesi olarak birinin karşısında ellerini göğüs ve göbek üzerinde kavuşturarak durmak

elkışsa (a.zf.) : Uzun sözün kısası, kısaca, kısa olarak

epsem (Çağ. sf.) : Sessiz, susan, ses çıkarmayan

erganūn (f.i.) : Org denen çalgı

erguvānī (f.sf.) : Eflatunla karışık kırmızı renkte olan, erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl

eşribe (a.i.) : İçilecek şeyler, içkiler, şerbetler

evc (a.i.) : Doruk, zirve; yerin ve gezegenlerin güneşlerine en uzak oldukları nokta, gün öte

eyyām (a.i.) : Günler; zaman; çağ; fırsat; müddet; nüfuz, iktidar

-F-

fāḩa (a.i.) : İhtiyaç, yoksulluk

fāş (f.sf.) : Ortaya çıkmış, açık

ferāġat (a.i.) : Kendi isteġiyle hakkından vazgeçme

ferāmūş (f.i.) : Unutma, hatırdan çıkarma

ferāvān (f.zf.) : Çok bol, fazla

fılūrī (f.i.) : Duka altını, eskiden Avrupa'da özellikle Venedik'te kullanılan altın para, altın sikke

fışġ (a.i.) : Allah'a isyan etme, günah işleme; hainlik

fücūr (a.i.) : Günahkârlık, ahlaka aykırı durum

fülān bin fülān : Bilmem kim oġlu bilmem kim

fütūhāt (a.i.) : Zaferler, fetihler

-G-

ġadr (a.i.) : Acımasızlık; haksızlık etme

ġalebe (a.i.) : Üstün olma; galip olanlar; kalabalık

ġarām (a.i.) : Çok derin sevgi, aşk

ġāret (a.i.) : Düşman topraġına yağma için yapılan akın, hücum

ġarġ (a.i.) : Suya batma, batırma; boġulma, boġma

ġarrālanmaġ (EAT. f.) : Gösteriş yapmak, çalım satmak

ġayri (a.i. ve sf.) : Başka, diġer; bundan sonra, artık

gerden-beste (f.b.sf.) : Boynu bağlanmış, itaat etmiş olan

germ (f.sf.) : Sıcak; çabuk ve süratli

geşt (f.i.) : Gezip dolaşma, seyir

ġırıv (f.i.) : Baġırma, baġrıřma

göçer evli : Çadırla yer yer gezen, göçebe hayatı yaşayan insanlar

ġulġule (f.i.) : Gürültü, baġırıp çağırma; aġzı dar bir kaptan akan suyun çıkardığı ses

ġulüvv (a.i.) : Haddini aşma; ayaklanma, saldırı

ġüne (f.i.) : Tür, çeşit, tarz

ġüşe (f.i.) : Köşe, bucak

ġürbüz (f.sf.) : Güçlü, iyi gelişmiş, iri; (EAT. sf.) zeki, bilgili

ġüzāf (f.i.) : Boş, manasız söz

-H-

ġabbe (a.i.) : Tahıl tanesi, tohum

ġadd (a.i.) : Sınır; derece, mertebe

ġadem (a.i.) : Hizmet edenler

ġāk-i pāy : Ayaġın bastığı toprak; büyük bir kimsenin huzuru

ġakīm (a.i.) : Hikmet sahibi, bilge; çok bilgili; buyrukları ve bütün işleri bir hikmete dayanan tek varlık, Allah

ġakīr (a.sf.) : Deġersiz, önemsiz, küçük; hor görülen; zavallı; eskiden bir kimsenin kendisi için kullandığı tevāzu sözü, bendeniz, kulunuz

ġālī (a.sf.) : Boş, تنها, ıssız

ġallāc (a.i.) : Pamuk ya da yünü yay ve tokmak ile kabartan kimse, atımcı

ġā'id (a.sf.) : Pişman, tövbekār

ḥarāc (a.i.) : Vergi; imparatorluk döneminde Müslüman olmayan halktan alınan arazi vergisi; zor kullanarak, zorbalıkla alınan para

ḥarbe (a.i.) : Kısa mızrak, süngü

ḥargāh (f.i.) : Büyük çadır, otağ

ḥarīr (a.i.) : İpek

ḥāşıl (a.i. ve sf.) : Meydana gelen; ortaya çıkan semere, netice

ḥaşm (a.i.) : Düşman; bir dava ya da karşılaşmada tarafların her birinin birbirine göre durumu, karşı taraf

ḥāşş (a.sf.) : Bir şeye veya bir kimseye mahsus olan; özel; hükümdara ait olan; saf ve katışıksız olan

ḥāşşa (a.i.) : Özel; padişah ve saraylarına ait olan şeyler

ḥatm (a.i.) : Bitirme, sona erdirme; Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona okuyup bitirme; mühür basma

ḥavāşş (a.i.) : Nitelikler, özellikler; okumuşlar, bilginler; eskiden bazı hastalıkları iyileştirmek için okunan dualar; bazı şeyler üzerinde manevî etki yapmak için okunan dualar; saygın olanlar

ḥavf (a.i.) : Korku, korkma

ḥayf (a.i. ve ünl.) : Haksızlık, zulüm; yazık, eyvah!

ḥayme (a.i.) : Çadır

ḥayrān (a.sf. ve i.) : Bir şeyi veya birini çok beğenen; şaşkın, şaşırıp kalmış kimse

ḥazā'in (a.i.) : Hazine

ḥazer (f.sf.) : Bin

helāk (a.i.) : Ölme, yok olma, tükenme, mahvolma; ölüm; perişan olma, bitkin duruma gelme

hemān-dem (f.zf.) : O anda, hemen, çabucak

hemīşe (f.zf.) : Daima, her zaman

herze (f.i.) : Saçma sapan, boş, beyhûde söz, zevzeklik

hıfz (a.i.) : Koruma, saklama; ezberleme

hılţ (a.i.) : Canlı vücudu oluşturduğu söylenen kan, safra, irin ve balgam gibi dört çeşit sıvıya eski hekimlerin verdiği ad.

hikmet (a.i.) : Bilgelik; felsefe; bilinmeyen sebep; eskiden fizik bilimine verilen ad

Hikmetu'l-lāh : Allah'ın hikmeti, hakîmliği

himmet (a.i.) : Yardım; çalışma, gayret; ermiş veya manen büyük kimselerin yaptıkları yardım, lütuf

hod (f.zm. ve i.) : Kendi, bizzat, -de, dahi; miğfer

hulūş (a.i.) : Gönül temizliđi, saf olma, içtenlik; yaranma

hūn (f.i.) : Kan

hurd (f.sf.) : Küçük, ufak; kırık, parça

huşūmet (a.i.) : Hasımlık, düşmanlık; yargıda taraf olma yeterliliği

huşūşā (a.zf.) : Ayrıca, bundan başka, özellikle

hükemā (a.i.) : Bilim adamları, hakîmler, filozoflar

-I-

ılğar (EAT. i.) : At ile yapılan akın, atlı saldırı, akın, hücum

ısmarlamak (EAT. fi.) : Birinin veya bir şeyin korunmasını yahut bakılmasını birine bırakmak, emanet etmek

— Babası oğlunu ölmeden önce padişahına ısmarlamıştı.

‘ıyāl (a.i.) : Bir kimsenin geçimini sağlamak zorunda olduğu kişiler, aile; eş, zevce

-İ-

ibrām (a.i.) : Birini usandırıcaya kadar ısrar etme, üstüne düşme, zorlama

ibrişim (f.i.) : İpeğin bükülmesi ile elde edilen iplik

ibtidā (a.i. ve zf.) : Başlama; başlangıç; ilk başta, en önce, evvelâ

‘ifrīt (a.i.) : Masal ve efsanelerde geçen korkunç ve kötü bir cin; çok kötü ve zararlı kimse

ig (ET. i.) : Hastalık, illet, maraz

iğvā (a.i.) : Yoldan çıkarma, azdırma, aldatma, ayartma

iḥāṭa (a.i.) : Bir şeyin etrafını çevirme, kuşatma; anlayış, kavrayış

iḥsān (a.i.) : Bağışlama; bağışlanan şey; lütuf, kerem; Allah’ı görür gibi ibadet etme

iḥtilāf (a.i.) : Anlaşmazlık, uyuşmazlık; farklı olma, uymama, ayrılık, aykırılık

iḫbāl (a.i.) : Mutluluk, saadet; istek, rağbet; yüz çevirip bakma

iḫdām (a.i.) : Sürekli çalışma, çaba gösterme; ilerleme

iḳlīm (a.i.) : Yeryüzünün herhangi bir yerinin hava şartlarına göre uzun yılların ortalamasına dayanan durumu; ülke, memleket, diyar; eski coğrafya bilgilerine göre ekvator dan kuzey kutbuna kadar olan yeryüzünün ayrıldığı yedi bölgeden her biri

ilzām (a.i.) : Bir tartışmada kuvvetli delil ve fikirlerle karşısındakini susturma;
devlet gelirlerinden birini kiraya verme

in'ām (a.i.) : Lütuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme; yeniçerilerin aylıklarına
zam yapma; emanet

intiḥāb (a.i.) : Seçme; seçilme, tercih edilme

i'lām (a.i.) : Bildirme, anlatma

i'tizār (a.i.) : Özür dileme, af dileme, mâzeretini bildirme

i'zāz (a.i.) : Aziz kılma, saygı ile ağırlama, saygı gösterme

i'zāz ü ikrām : İkrām etme, ağırlama, saygı gösterme

irmek (ET. f.) : Ermek, erişmek, varmak, ulaşmak

irşād (a.i.) : Doğru yolu gösterme; uyarma, gafletten uyandırma

istiḳbāl (a.i.) : Gelecek zaman; gelen bir misafiri karşılama

işret (a.i.) : İçki; içki içme

itāb (a.i.) : Azarlama, paylama

itmām (a.i.) : Bitirme, tamamlama

-K-

ḳabz (a.i.) : Elle tutma; kavrama; ruhun teslim alınması

ḳadem (a.i.) : Ayak; adım; uğur, kut

ḳādir (a.sf. ve i.) : Bir şeyi yapabilme gücüne malik olan (kimse); güçlü,
kuvvetli; her şeye gücü yeten, Allah

kāfūrī (a.sf.) : Kâfur renginde olan, beyaz ve yarı saydam; kâfur ile ilgili

kāmran (f.sf.) : İsteğine kavuşmuş olan, bahtiyar

ķande (EAT. zf.) : Nerede; nereye

ķanı ķurumaķ : Bıkmak, usanmak; bitkin dūřmek, cansız hale gelmek; ķok
ūzūlmek

ķankı (EAT. zf.) : Hangi

ķaraķol (EAT. i.) : Polis ve jandarma kuvvetlerinin barındıkları bina; gece
bekķisi; sınır bekķisi

— İki taraftan karakollar ķıkararak askeri koruma altına aldılar.

ķaravul (EAT. i.) : Gōzcū, nōbetķi, karakol

ķārūre : Gōzūn siyahı

ķatār (a.i.) : Birbiri arkasına sıralanmıř hayvan veya tařıt dizisi; bōlūk, parķa;
dizi, sıra

ķavī (a.sf. ve i.) : Gūçlū, kuvvetli; saēlam; “kuvveti tam ve eksiksiz olan”
anlamında esmā-i hūsnādandır.

ķavl (a.i.) : Sōz; sōzleřme, anlaşma; yapılmayıp sōzde kalan şey

ķavl ū ķarār eylemek : Sōzleřmek, kararlařtırmak, anlařmak

ķavřırmaķ : Kuřatmak; elleri gōēūste birleřtirip saygıyla durmak; bir araya
getirmek; bir şeyi iki elle kucaklamak

kem (f.sf.) : İyi olmayan, kōtū, fena, deēersiz; (ET. sf.) : Eksik, az

kemāne (f.i.) : Kemeņçe ve keman ķalmakta kullanılan at kılından yapılmış yay

kemend (f.i.) : Ucu ilmiklenmiş ip; eskiden idamlarda kullanılan ilmikli yaēlı
kayıř; geyik tūrū hayvanlara takılan yular

ķeřān-ber-ķeřān (f.fi.) : Zorla, ķeke ķeke sūrūkleyip gōtūrmeķ

ķevķeb (a.i.) : Yıldız

ķılıç çalmak : Üzerine hücum edip kılıçla vurmak; mücadelelele girişmek

ķıyāfet (a.i.) : Görünüş, biçim, şekil, suret

— Tanınamayacak bir kıyafete girip padişahın karşına geçti.

ķilisā (f.i.) : Kilise

ķimesne (EAT. i.) : Kimse

ķocunmak (EAT. fi.) : Gücenmek, alınmak; bir şeyden kaçınmak, çekinmek

ķoma eylemek : Koymayın, bırakmayın komutunu vermek

ķonmak (ET. f.) : Yerleşmek; yolculuk sırasında geceyi geçirmek veya dinlenmek üzere inmek; bir yeri yurt edinmek

ķulağuz (EAT. i.) : Kılavuz, rehber

ķulle (a.i.) : Kule; zirve

ķūs (f.i.) : Büyük davul, kös

-L-

la⁶ l-gün (a.f.b.sf.) : Parlak kırmızı renkli

laṭife (a.i.) : Güldürmek, eğlendirmek için söylenen nükteli söz, şaka

lā-ya⁶ kııl (a.sf.) : Akli başında olmayan, dalgın, sarhoş

levāzım (a.i.) : Silahlı kuvvetlerin cephane ve silah dışında kalan yiyecek, içecek, giyecek gibi ihtiyaçlarına verilen ad; gerekli şeyler, ihtiyaçlar, gereçler

-M-

maḥall (a.i. ve sf.) : Yer, mevki, yöre; yerinde, uygun, layık, münasip

māl-ā-māl (f.zf.) : Ağzına kadar dolu, dopdolu

mālik (a.i. ve sf.) : Bir şeye sahip olan (kimse), sahip; yedi cehennemin ve zebanilerin yöneticisi olan melek, cehennemin kapıcısı

manşib (a.i.) : Devlet hizmeti, devlet memuriyeti; makam, derece, rütbe, orun

manşūr (a.sf.) : Allah'ın yardımıyla galip gelen, zafere ulaşan

mā-^ç adā (a.e.) : -den başka, -den gayrı

ma^ç tūh (a.sf. ve i.) : Bunamış (kimse), bunak

maşlahat (a.i.) : İş, mesele; bir işin yararlı olmasına sebep olan şey, husus; dirlik, düzenlik

maṭbah (a.i.) : Mutfak

mebādā (f.ünl.) : Olmaya ki, sakın ha, zinhar

mecrūh (a.i. ve sf.) : Yaralanmış kimse; incinmiş, kırılmış

medār (a.i.) : Etrafında dönülen nokta; dönme, dönüş; dayanak, destek, yardım; sebep, vasıta, vesile; yörünge; dönence

medhūş (a.sf.) : Dehşete düşmüş, şaşkınlık ve korku içinde kalmış

medīde (a.sf.) : Uzatılmış, çekilmiş; uzun süren

mefhūm (a.i. ve sf.) : Bir sözün veya kelimenin taşıdığı mana, kavram; anlaşılan, kavranan

meh-pāre (f.i.) : Ay parçası; ay parçası kadar güzel kadın

mekr (a.i.) : Hîle, aldatma

melāmet (a.i.) : Azarlama, ayıplama

mel^ç ün (a.i. ve sf.) : Lânetlenmiş, lânetli; lânet ve nefret edilecek nitelikte olan kimse

menāl (a.i.) : Ele geçirilen veya sahip olunan her şey, mal mülk; erişme, nail olma

menāsik (a.i.) : İbadet yerleri, ibadethaneler; hacıların Mekke'de hacı olabilmek için yapmaları gereken ibadetler; bu ibadetleri açıklayan kitap

menzilet (a.i.) : Rütbe, makam; derece, durum

me'mūl (a.sf. ve i.) : Umulan, beklenen; ümit

meşālih (a.i.) : İşler

mesrūr (a.sf. ve i.) : Sevinçli, sevinmiş olan (kimse), memnun

metā^c (a.i.) : Satılacak mal, ticaret malı; sermaye

mevc (a.i.) : Dalga

mev^c ūd (a.sf.) : Söz verilmiş; zamanı belli, belirli

mevt (a.i.) : Ölüm

meyyit (a.i.) : Ölmüş, ölü; ceset; çok zayıf

mīrī (f.sf. ve i.) : Devlete ait olan; devlet hazinesi

muḥāl (a.sf.) : Olması, gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkânsız

muḥkem (a.sf. ve zf.) : Sağlam; anlamı kesin ve açık olan; sıkı sıkı, sıkıca

muḳābil (a.sf. ve i.) : Bir şeyin karşısında bulunan; karşılık

muḳaddem (a.sf.) : Sunulan; önde olan; önceki; değerli, üstün

muḳaddemā (a.zf.) : Bundan önce, evvelce, eskiden

muḳarreb (a.sf. ve i.) : Yakın, yaklaşmış; padişaha yakın olan kimse; Allah'a yakın olan kimse veya melek

muḳarrer (a.sf.) : Karar verilmiş, kararlaştırılmış; kesin, sağlam, şüphesiz; anlatılmış, ifade dilmiş, (imparatorluk döneminde başka yere atanmış olan memurlar için) eski işlerine devamı uygun görülen; (yeniçeri odalarına dağıtılan ulûfeler için) ilave ödemelerden biri

muḳarrib (a.sf.) : Yaklaştıran, yakınlaştıran

muḳteżā (a.sf. ve i.) : Gereken; gerekli olan şey

muntazır (a.sf.) : Bekleyen, gözleyen

mu'ālece (a.i.) : İlaç yapma; ilaç kullanma

mu'ammer (a.sf.) : Yaşayan, yaşamış; uzun yıllar yaşamış olan, çok yaşamış olan

mu'tād (a.sf. ve i.) : Âdet edinilmiş, alışılmış; alışkanlık, âdet

mu'temed (a.sf. ve i.) : Güvenilir, itimat edilir, inanılır (kimse); devlet daireleri ve büyük iş yerlerinde para işlerine bakan, para işleriyle görevli kimse; İslam devletlerinde vezirlere verilen unvan

muraşşa' (a.sf.) : Kıymetli taşlarla süslenmiş, mücevherli, işlemeli, mücevherle bezenmiş

musahḫar (a.sf.) : Ele geçirilmiş, zapt edilmiş; boyun eğdirilmiş, emir ve itâat altına alınmış

musahḫir (a.sf.) : Boyun eğdiren; zapt eden

muşāḫib (a.sf. ve i.) : Biriyle sohbette bulunan, konuşan, arkadaşı; padişahın yanında kendisini eğlendirip hoşça vakit geçirmesini sağlamak üzere bulunan sohbeti hoşça giden kişi

mutaşarrıf (a.sf.) : Bir mal ya da mülkü kullanma hakkını elinde bulunduran; İmparatorluk döneminde sancak adı verilen il ile ilçe arası bir yönetim biriminin en yüksek yöneticisi; bir işi dilediği gibi yöneten

muṭī^c (a.sf. ve i.) : Boyun eğen, itaat eden, uyan (kimse)

muvaḥḥad (a.sf.) : Allah'ın yardımına ulaşmış, işi rast gitmiş olan; başarılı, başarmış

muvaḥḥad (a.sf.) : Birleştirilmiş, bir tek duruma getirilmiş olan

muẓaffer (a.sf.) : Zafer kazanmış, üstün

mübāşeret (a.i.) : Bir işe başlama, yapmaya girişme

mübtelā (a.sf. ve i.) : Bir şeye kendini kaptırmış olan; (bir derde ve hastalığa) tutulmuş; âşık, tutkun

müdārā (f.i.) : Sözde dostluk gösterme; (EAT. i.) yüze gülme, suyuna gitme, anlaşma, idare etme

müheyā (a.sf.) : Hazır, âmâde

mühmelāt (a.i.) : Anlamsız, boş sözler

mümtāz (a.sf.) : Seçkin, seçilmiş

münaḥḥaş (a.sf. ve i.) : Resimli, nakışlı; renkli motiflerle süslenmiş kumaşların genel adı

münevver (a.sf.) : Aydınlatılmış, aydınlık; tahsil sahibi, aydın, entelektüel

mürūr (a.i.) : Geçme, geçiş; geçip gitme, sona erme

müstağnī (a.sf.) : Gerek duymayan; gönlü tok; nazlanan

müstağraḥ (a.sf.) : Bir şeyin içine batırılmış, içine gömülmüş, batan; kendinden geçecek derecede coşku içinde olan

müstecāb (a.sf.) : İsteği kabul edilen, istediği cevabı alan

müşāvere (a.i.) : Bir konu üzerinde birden çok kişi arasında yapılan fikir alış veriş, istişare; konsültasyon

müşkil (a.sf. ve i.) : Güç, zor, çetin; zorluk, güçlük

müştāk (a.sf.) : Şiddetle arzu eden, özleyen, can atan, gönülden isteyen

müte‘āl (a.sf.) : Çok yüce, ulu; deney üstü; (sıfat olarak) Allah

müte‘allik (a.sf.) : Bir şeye ya da bir kimseye bağlı olan, onunla ilgili, ilişkili olan

müeyesser (a.sf.) : Kolay olan, kolay yapılan; nasip olan

-N-

nā-bedīd (f.sf.) : Görünür halde olmayan, meydanda olmayan

nā-bekār (f.sf.) : İşe yaramaz, hayırsız, yararsız; haylaz, serseri

nā-dān (f.sf.) : Bilgisiz, cahil; gönül kırıcı, kaba

nādim (a.sf.) : Nedâmet duyan, pişman olan

nākılān (a.f.b.i.) : Nakledenler, rivâyet edenler

nām (f.i.) : İsim, ad; ün, şöhret, şan; lakap; adres; vekillik, yerine, adına

nāmdār (f.sf.) : Namlı, ünlü, meşhur, tanınmış

nā-pāk (f.sf.) : Temiz; saf; mübarek, günahsız olmayan

nāy (f.i.) : Kamış; kamıştan yapılan ön tarafında altı, arka tarafında bir deliği bulunan üflemeli bir çalgı

nāzenīn (f.sf.) : İşveli, cilveli, nazlı; (kadın için) ince yapılı, zarif; nazlı yetiştirilmiş olan, şımartılmış; (alay için) birinden bahsederken “şu bildiğiniz” anlamında kullanılır.

nāzil (a.sf.) : Aşağıya doğru inen, nüzul eden

nedâmet (a.i.) : Pişmanlık

nekbetī (a.sf.) : Talihsiz, felakete uğramış; uğursuz

nerm (f.sf.) : Yumuşak

nevāziş (f.i.) : Okşama, iltifat etme

niçe (EAT. sf. ve zf.) : Oldukça çok, pek çok; nasıl; ne zaman; hangi; ne kadar; ne vakte kadar

nīm (f.sf.) : Yarım; yarı

nişār (a.i.) : Serpme, saçma, dağıtma; düğün, alay gibi merasimlerde saçılan para, çerez vs.

nişān (f.i.) : Belirti, iz, işaret, alâmet; atışlarda vurulması istenilen nokta, hedef

niyāz (f.i.) : Yalvarma, yakarma; dua; ihtiyaç içinde bulunma, muhtaç olma; Allah'a içini dökerek sığınma, dileğinin olması, suçlarının bağışlanması için Allah'a yalvarma

nizā' (a.i.) : Kavga, çekişme, anlaşmazlık

nuşret (a.i.) : Yardım; Allah'ın yardımı; başarıma, üstünlük

nücūm (a.i.) : Yıldızlar

-O-

olmağın (EAT. zf.) : Olmakla

-P-

pāyidār (f.sf.) : Kalan, sabit, devamlı, kalıcı

pāymāl (f.sf.) : Ayaklar altına alınmış, perişan edilmiş, çiğnenmiş

pek (ET. sf. ve zf.) : Sert, katı; sağlam; çok fazla

perī-peyker (f.b.sf. ve i.) : Güzel yüzlü, çok güzel (kimse)

pes (f.zf.) : Ondan sonra, ardınca; şu halde, öyleyse; sözün kısası, kısacası; sonuç olarak

peşkeş (f.i.) : Hediye, armağan

peyk (f.sf. ve i.) : Haber getiren kimse, haberci; birine bağımlılığı olan, birine tâbi olan; eskiden haber getiren kimselere verilen ad, ulak; uydu

peyveste (f.sf. ve zf.) : Ulaşmış, kavuşmuş; daima, sürekli olarak

pūlād (f.i.) : Çelik

pūte (f.i.) : Pota, içinde maden eritilen kap

-R-

raht (f.i.) : At takımı; yola çıkarken alınan eşya; döşeme ve ev takımı; kapı ya da pencere menteşesi

rām (f.sf.) : Boyun eğen, itâat eden; mutasavvıfın bütün benliği ile Allah'a bağlanması, onun dışında bütün varlık türlerinden sıyrılması

ra' nā (a.sf. i. ve zf.) : Çok güzel, hoş; düşüncesizce konuşan kadın; pek iyi, pek güzel, pek âlâ

rāviyān (a.f.b.i.) : Rāvîler, rivâyet edenler, hikâye anlatanlar

refi' (a.sf.) : Yüksek, yüce

rehnümā (f.i.) : Yol gösteren kimse, kılavuz

re' āyā (a.i.) : Bir hükümdarın yönetimi altında bulunan ve vergi veren halk; Hıristiyan ahali; bütün halk

re'y (a.i.) : Oy; fikir, görüş

revnaq (a.i.) : Parlaklık, güzellik; tazelik, gençlik

ri' āyet (a.i.) : Saygı gösterme; itaat etme

rivāyet (a.i.) : Bir haberi, bir olayı veya sözü anlatma, nakletme; gerçeklere dayanmayan söz, söylenti

riyāzet (a.i.) : Züht ve takva amacıyla dünya zevklerinden, dünya işlerinden el etek çekme, nefsi terbiye etme

rūşen (f.sf.) : Parlak, aydın; belli, meydanda

-S-

şābitkadem (a.sf.) : Sözünde duran; sürekli, devamlı

şad-ḥayf : Yüzlerce vah, çok yazık

şaf-ber-şaf / şaf-be-şaf (a.f.b.zf.) : Sıralar halinde, dizi dizi

şāgrı (ET. i.) : Bir dağın sırtı; dağ ve tepelerin pürüzsüz yamaçları

şāḥiḥ (a.sf.) : Gerçek, doğru; sağlam, sağlıklı; kesin; kusursuz

şāḥir (a.sf.) : Büyücü, büyü yapan

şalābet (a.i.) : Katılık, sertlik, sağlamlık; sebat, manevi kuvvet, dayanıklılık

şalāḥ (a.i.) : İyileşme, düzelme; dinin yasakladığı şeylerden kaçınma; barış, rahatlık ve huzur içinde olma, asayiş

şalındurmak (EAT. fi.) : Sallandırmak

şāliḥa (a.sf.) : Sālih kelimesinin müennes şekli olarak elverişli, uygun, yarar; yetkili; günah işlemekten kaçınan (kimse)

şalmaq (ET. fi.) : Serbest bırakmak; sevk etmek

şā'ir (a.sf.) : Diğer, öteki, başka

sa'y (a.i.) : Çalışma, çabalama; hacda Safâ ile Merve arasında yürüme

şavmaq (ET. f.) : Göndermek, yol vermek; geçirmek, atlatmak

şavuşdurmağ (EAT. fi.) : Uzaklaştırmak

sāye (f.i.) : Gölge; sahip çıkma, yardım etme; destek, yardım

şayqal (a.i.) : Cila yapmaya yarayan alet; cilacı; cila

sebīke (a.i.) : Eritilerek kalıba dökülmüş, külçe haline getirilmiş maden, külçe

segirtmek (EAT. f.) : Koşmak; saldırmak, akın etmek

sehḥāre (a.i.) : Büyüleyici, çok güzel kadın

semmūr (a.i.) : Samur; samurun derisinden yapılan kürk

şenā (a.i.) : Övme, övüş

sencileyin (EAT. zf.) : Senin gibi; sana göre

serfirāz (f.sf.) : Başını kaldıran, yücelere, yükseklerle uzanan; seçkin, mümtaz

ser-fürū (f.i.) : Baş eğme, itaat etme

sezā-vār (f.sf.) : Lâyıık, uygun, yaraşır

sımağ (ET. f.) : Kırmak, bozmak; ezmek

simāt (a.i.) : Sofra; yemek

siyāset (a.i.) : Devlet işlerini düzenleme ve yürütme becerisi; kurnazca davranış; ceza

— Padişah kabahatlerinden ötürü askerlere siyaset etmişti.

söyünmek (EAT. fi.) : Sönmek

subḥāna'l-lāh (a.ünl.) : “Allah’ı her türlü arazlardan, kusur, ayıp ve eksikliklerden tenzih ederim.” manasınadır. Şaşkınlık durumunda kullanılır.

summāķī (a.i.) : Çok sert, değerli bir taş, somaki

şüretā (a.i.) : Görünüşe göre, görünüşte; yalandan

sūrnā (f.i.) : Zurna

sūrūr (a.i.) : Sevinç

süvār (f.i.) : Ata binmiş kimse, binici

-Ş-

şāhbāz / şehbāz (f.i.) : İri yapılı, beyaz bir doğan cinsi; kahraman, yiğit, cesur kimse

şakḳ (a.i.) : Yarma; yarık yer; kırma; parça, bölük

şeb-ḥūn (f.i.) : Gece baskını

şem^ç (a.i.) : Mum

şevket (a.i.) : (Padişahlar için) ululuk, heybet, büyüklük, haşmet, yücelik

şırlağan (f.i.) : Susam yağı; haşhaş yağı

şikār (f.i.) : Av; avlanan hayvan; savaşta düşmandan alınan şey, ganimet; çok nadir bulunan şey

şimāl (a.i.) : Kuzey

şinik (EAT. i.) : Yaklaşık olarak sekiz kilo gelen bir hububat ölççeği

şuncılayın (EAT. zf.) : Şunun gibi

şūrbā (a.i.) : Çorba

-T-

taḥsīn (a.i.) : Güzel bulma, beğenme; güzelleştirme; eskiden başarılı öğrenciye öğretmeni tarafından verilen başarı notu

taḳayyūd (a.i.) : Bağlı olma; çalışma çabalama; özen gösterme

ta^ç accüb (a.i.) : Şaşırma, hayret etme

ta'addī (a.i.) : Birinin hakkına saldırma, saldırı; zulmetme, haksızlık, adaletsizlik; örf, âdet, kânun ve kuralların sınırını aşma

tasalluṭ (a.i.) : Musallat olma; elle ya da sözle sataşma

taẓallüm (a.i.) : Sızlanma, yakınma, şikayet etme

taẓarru' (a.i.) : Yalvarma, yakarış

tecdīd (a.i.) : Yenileme; yenilenme

tekerlenmek: Yuvarlanmak

tekrīm (a.i.) : Saygı gösterme, yüceltme

telef (a.i.) : Ölme, yok olma; boş yere harcama, ziyan etme

temelluḡ (a.i.) : Dalkavukluk, yağcılık

teng (f.sf. ve i.) : Dar; küçük; zavallı; nadir; zor; denk, yük dengi

te'ḥīr (a.i.) : Geciktirme, sonraya bırakma, geciktirilme

teraḡḡī (a.i.) : Yükselme, yukarı kalkma; ilerleme; çoğalma; imparatorluk döneminde kapıkulu askerlerinin ulufelerine yapılan zam

terbiyet (a.i.) : Eğitim, terbiye

tesliyet (a.i.) : Teselli etme

teşne (f.sf.) : Susamış; çok istekli

teşvīş (a.i.) : Karışıklık, karıştırma

tevābi' (a.i.) : Bir kimseye tabi olanlar; bir kimsenin görüşünü benimseyenler; uşaklar, yardımcıları; uydular, peykler

teveccüh (a.i.) : Bir tarafa doğru dönme, yönelme; birini beğenme ve ona karşı yakınlık duyma

tīmār (f.i.) : Hastaya ya da yaraya bakma, tedavi etme; bakım yapma, bakma

tīr (f.i.) : Ok

tīz (f.sf.) : Çabuk, seri, tez

tuhfe (a.i.) : Hediye, armağan; hoş ve güzel şey

tüvānā (f.sf.) : Güçlü, kuvvetli, dinç

ṭabl (a.i.) : Davul; kulak zarı

ṭāḫat (a.i.) : Güç, kuvvet

ṭāḫatı ṭaḫ olmak : Takati kesilmek

ṭālī^c (a.sf. ve i.) : Doğan, tulû eden; baht, tâlih

ṭā^c āt (a.i.) : İbadetler

ṭavla (a.i.) : Altılı veya sekizli takım haline getirilmiş at grubu; at ahır

ṭayy (a.i.) : Dürüp bükme; aşma, kat etme; ortadan kaldırma

ṭonatmak (ET. fi.) : Süslemek, giydirip kuşatmak; bir kimseyi kötü sözlerle batırmak; techiz etmek

-U-

‘ubūdiyyet (a.i.) : Kölelik; aşırı bağlılık; kulun bütün varlığı ile kendini Allah yoluna adanması

‘ūd (a.i.) : Odun, ağaç; öd ağacı

‘uḫalā (a.i.) : Akıllı kimseler; bilgiçlik taslayan kimse

‘uḫūbet (a.i.) : Ceza; eziyet, işkence

‘ulūm (a.i.) : İlimler, bilimler

umūr (a.i.) : İşler, görevler

urmak (EAT. fi.) : Vurmak; baskın yapmak; haykırmak; giyinmek, takmak; delmek, yaralamak; ifade etmek; sürmek; etkilemek

uṣṭurlāb (a.i.) : Gök cisimlerinin yüksekliğini ölçmekte kullanılan aygıt

-Ü-

üleṣḍürmek (EAT. fi.) : Paylaştırmak, pay ettirmek, bölüştürmek

ümīz (f.i.) : Ümit

üründilemek (EAT. fi.) : İyisini seçmek

üstüh^vān (f.i.) : Kemik

üşmek (ET. fi.) : Toplanmak, üşüşmek, yığılmak

ütülemek/ütme (EAT. fi.) : Kollarını yakmak için alevden geçirmek

— Aşçı tavuğun tüylerini ütüleyip onu pişirdi.

-V-

vāfir (a.sf.) : Çok, bol, fazla

vāki^c (a.sf.) : Vuku bulan, meydana gelen; geçmişte olan

vālih (a.sf.) : Şaşırılmış, şaşakalmış

va^c de (a.i.) : Söz verme; bir işin gerçekleştirilmesi için tanınan süre

— Kendini affettirmesi için vadeler etmesi gerekiyordu.

varṭa (a.i.) : Kuyu gibi oyuk ve derin yer, uçurum; tehlikeli durum

vaṣaḳ (ET. i.) : Kedigillerden Avrupa, Asya ve Amerika'nın kuzey bölgelerinde yaşayan, uzun bacaklı, kısa kuyruklu, güçlü, çevik, yırtıcı, etçil memeli hayvan, karakulak; bu hayvanın postundan yapılmış kürk

vech (a.i.) : Yüz, çehre; tarz, biçim, üslup, yol; sebep, vesile; bir şeyin üst tarafı, yüzey

-Y-

yalabımağ (EAT. fi.) : Parlamak, parıldamak; (şimşek için) çakmak

yebrūhū'ş-šanem (a.b.i.) : İnsan kökü denilen bitki, kankurutan, adamotu

yer götürmez (EAT. sf.) : Pek çok

yırlamağ (ET. f.) : Şarkı söylemek, gazel okumak

yitmek (ET. fi.) : Kaybolmak, yok olmak; ziyan olmak

yunmağ (ET. f.) : Yıkanmak

yügrük (ET. sf.) : (At, deve vs. için) iyi koşan, iyi yürüyen; çalışkan

-Z-

zaḥīre (a.i.) : Gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan tahıl

zaḥm (f.i.) : Yara

za' f (a.i.) : Zayıflık; irade zayıflığı; bir kimsenin karşı koyamadığı şey

za' ferān (a.i.) : Safran

zebūn (f.sf.) : Güçsüz, âciz, çaresiz, zayıf, elden ayaktan düşmüş

zībā (f.sf.) : Süslü, güzel

zīr (f.sf.) : Alt, aşağı

zīver (f.i.) : Süs

ziyāde (a.i.) : Fazla, çok; artma, çoğalma; lüzumsuz, boş; ilave

zuhūr (a.i.) : Ortaya çıkma, görünme, baş gösterme

zulmāt (a.i.) : Karanlıklar; dünyanın keşfedilmemiş yerleri

zulmet (a.i.) : Karanlık

DİZİN

A. Şahıs İsimleri

A

Abdurrahman-ı Câmî, 20
‘Ād, 120, 131, 235, 347
Ādlî, 151, 321
Ahmed-i Rıdvan, 22
Ahmedî, 20, 21, 22, 30, 31, 32,
34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 45,
46, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 60, 61,
63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
75, 78, 79, 80, 81, 94, 95, 99,
102, 103, 104, 106, 112, 113,
114, 115, 116, 140, 142, 145,
146, 147, 148, 150, 151, 361
Ahmet Paşa, 22
Ali Şîr Nevâî, 21
Aristo, 107, 108, 109, 147, 151,
155, 174, 175, 176, 177, 181,
193, 223, 224, 225, 230, 231,
234, 271, 330, 331, 334, 339,
357
Āvez-i Hümâyûn, 122, 142, 222

B

Bâkî, 23
Behiştî Ahmed Sinan, 22
Behmen, 41, 89, 118, 119, 121,
122, 129, 130, 215
Belînās, 94, 111, 112, 223, 250,
261, 268, 353
Bokrat, 21

C

Cemşid, 117, 121, 201, 204,
205, 214, 249, 259
Cüdra, 99, 305

D

Daḥḥāk, 128, 129, 208
Dārā, 90, 91, 170, 171, 175, 192,
193, 196, 197, 200, 201, 202,
204, 206, 207, 209, 211, 222,
224, 225, 232, 267, 276, 281
Dârâb, 21, 30, 38, 41
Derviş Hayâlî, 22
Duvâlî, 99, 101, 103, 120, 131,
235, 236, 292, 305, 315

E

Ebû İshak Saburî, 20
Eflâtûn, 339
Emir Husrev, 21
Emir Süleyman, 21
Erşimîdeş, 108, 151, 330

F

Ferāmurz, 119, 130, 219
Ferîdûn, 128, 129, 208
Feylekûs, 85, 138, 148, 149,
168, 169, 170, 171, 172, 173,
175
Filip, 19, 83, 106, 148

Firdevsî, 19, 20, 21, 30, 32, 34,
36, 42, 43, 48, 49, 51, 52, 53, 54,
55, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 67, 69,
70, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 81,
94, 99, 104, 110, 112, 113, 114,
115, 116, 119, 140, 142, 147,
150, 151, 152, 363
Für, 95, 265, 271, 272, 273, 276
Fuzulî, 23

G

Germiyanoğlu Mir Süleyman, 21
Gülşah, 21, 44

H

Hamzavî, 21
Hārūt, 143, 324
Hayâtî, 22
Hızır, 135, 136, 164, 320
Hürrem, 101, 114, 305
Hüsrev, 124, 244, 276
Hüsrev-i Dihlevî, 20

I

II. Bayezid, 22

İ

İbrāhîm, 138, 139, 208, 221, 270
İlyās, 136, 320
İsfendiyār, 118, 121, 122, 214
İşâk, 138, 148, 168, 169, 170
İskender, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,

73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 114, 115, 116, 117,
119, 123, 124, 125, 126, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 159,
168, 169, 170, 171, 173, 174,
175, 176, 181, 183, 184, 188,
190, 191, 193, 194, 196, 197,
199, 201, 202, 204, 206, 207,
209, 210, 211, 220, 223, 224,
225, 230, 231, 233, 234, 236,
237, 239, 243, 247, 249, 251,
252, 255, 258, 259, 262, 263,
264, 265, 266, 271, 275, 276,
278, 280, 282, 285, 287, 289,
290, 293, 294, 297, 300, 301,
309, 313, 316, 322, 323, 324,
326, 330, 331, 333, 334, 335,
338, 339, 342, 344, 351, 354,
355, 356, 361, 362, 363
İskenderūs, 152, 233, 342

K

Kadı Abdülhay, 22
Kanunî, 23
Karamanlı Figânî, 22
Kārūn, 133, 147, 334
Kaytāl, 99, 298, 301, 314
Keyd, 45, 54, 55, 56, 94, 111,
139, 145, 146, 265, 266, 273,
276, 281

Keyḡusrev, 111, 117, 125, 126,
158, 258, 259, 264
Keykāvüs, 127, 263
Keyümers, 123, 227
Kıfçāq, 86, 257, 293, 294, 296,
297
Kivîl, 99, 304

L

Loḡümäs, 105, 173, 174

M

Mānî, 150, 288
Māriye, 108, 133, 147, 331, 333

N

Nâilî, 22
Nizâmî, 19, 20, 21, 24, 25, 30,
31, 49, 84, 88, 92, 97, 159, 168,
358, 359, 362
Nüşābe, 97, 103, 124, 237, 239,
243, 292, 313, 315

P

Perî Duḡt, 94, 269

R

Râî Hidayetullah, 20
Rüşeneg, 145, 152, 215, 224,
226, 230, 231

Rüstem, 41, 45, 47, 100, 116,
118, 119, 120, 121, 122, 125,
126, 129, 130, 215, 306, 363

S

Sâbit, 23
Sām, 122, 142, 222
Sokrat, 20
Süleymān, 141, 252

Ş

Şeddād, 131, 132, 161, 346, 347
Şerve, 100, 101, 113, 114, 305

T

Tātār, 114, 299
Ṭarsūs, 100, 120, 306
Ṭütyānüş, 179

Y

Yahyâ Bey, 22
Ye'cüc u Me'cüc, 144, 356
Yıldırım Bâyezid, 21

Z

Zengî, 86, 93, 102, 107, 113,
176, 180, 182, 188, 191, 193,
198, 203, 209, 234, 336, 338
Zü'l-ḡarneyn, 140, 324
Zürrāḡe, 101, 102, 184

B. Yer İsimleri

A

‘Acem, 117, 121, 123, 131, 138, 150, 156, 170, 176, 192, 197, 198, 203, 208, 213, 220, 227, 230, 234, 237, 258, 264, 265, 272, 273, 276, 283, 288, 292, 298, 301, 314
‘Arabistān, 234
Aştaḡar, 123, 227, 263, 264, 292
Azerāyād, 235

B

Bābil, 222, 287
Bağdād, 332
Barbar, 186
Berda‘, 156, 237, 292
Bulḡar, 318, 322

C

Ceyḡūn, 294

Ç

Çime, 273, 274
Çin, 97, 124, 150, 154, 266, 271, 272, 274, 276, 283, 287, 290, 298, 301, 314, 316, 330, 352

E

Efrenc, 76, 343
Elburz, 50, 51, 158, 249, 252
Endülüs, 76, 343

Ermen, 45, 60, 61, 66, 100, 102, 113, 114, 131, 235, 238, 292, 305, 315

F

Frenk, 38, 87, 201

H

Ḥabeş, 186
Ḥaḡā, 215
Herā, 265
Hindūstān, 265, 266, 273, 276, 333, 351
Ḥorāsān, 264, 265, 287, 292, 316, 332
Ḥvārezm, 294

I

‘Irāq, 235, 236, 287

İ

İran, 19, 20, 21, 30, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 82, 83, 84, 88, 89, 119, 121, 123, 124, 127, 128, 129
İşfahān, 122, 123, 142, 222, 225, 316
İskender Ābād, 351
İskenderiyye, 34, 35, 76, 78, 80, 82, 153, 158, 159, 191, 342

K

Ḳāf, 85, 171, 196, 198, 202, 209,
227, 274, 280, 313
Ḳandahār, 352
Ḳannūc, 271, 272
Kaʿbe, 155, 233, 235
Keylān, 264
Ḳıfçāḳ, 86, 257, 293, 294, 296,
297
Ḳıfçān, 294, 297
Kirmān, 357
Ḳudūs, 343

M

Maḳdūniyye, 170, 177, 342
Māzenderān, 115, 303
Mekke, 45, 46, 138, 235, 379
Merv, 71, 80, 327
Mışır, 86, 176, 191, 201, 273,
343
Mūŝul, 222

R

Rey, 53, 127, 263, 264
Rūm, 93, 101, 102, 108, 109,
114, 116, 138, 148, 168, 169,
170, 178, 181, 190, 191, 192,

197, 201, 206, 209, 213, 228,
230, 233, 234, 249, 261, 271,
278, 287, 290, 298, 299, 302,
303, 314, 322, 323, 334, 342
Rus, 38, 60, 61, 63, 64, 65, 66,
87, 97, 98, 99, 100, 101, 103,
113, 114, 115, 120, 201, 292,
294, 297, 301, 302, 313, 316,
342

S

Serīr, 158, 258

Ŗ

Ŗām, 133, 147, 331, 334
Ŗehrızor, 78, 84, 159, 357

T

Tibet, 55, 58, 84, 156, 272
Tiflīs, 237
Türkistān, 215, 266, 277, 290,
301

Y

Yemen, 45, 46, 132, 235
Yūnān, 108, 151, 201, 233, 325,
330